T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

III. OSMAN VE III. MUSTAFA DÖNEMİ İSTANBUL'DA İMAR FAALİYETLERİ

Miskine AKAR

DOKTORA TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı

Danışman

Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU

Temmuz, 2025

T.C.

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

III. OSMAN VE III. MUSTAFA DÖNEMİ İSTANBUL'DA İMAR FAALİYETLERİ

Miskine AKAR tarafından hazırlanan tez çalışması 03.07.2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Ezgi KORKMAZ, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Prof. Dr. Hüseyin Haluk ÇETİNKAYA, Üye
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi _____

Dr. Öğr. Üyesi Uzay YERGÜN, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Doç. Dr. Özge GÜNDEM, Üye
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi _____

Danışmanım Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU sorumluluğunda tarafımca hazırlanan "III. Osman ve III. Mustafa Dönemi İstanbul'da İmar Faaliyetleri" başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Miskine AKAR

İmza

Merhum babam Mehmet AKAR ve annem Şadiye AKAR'a ithafen…

TEŞEKKÜR

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Kuramı Doktora Programında oluşturulan bu tez, başta büyüyüp geliştiğim, öğrenim hayatımın geçtiği ve hayatıma dair derin izler taşıyan İstanbul üzerine çalışmalar yapmak, bilgiye ulaşmak ve kente dair çözümlemeler yapmak açısından zorlu olmakla birlikte benim için ilgi çekici ve heyecan verici olmuştur.

Bu tez, 18. yüzyıl İstanbul'unda III. Osman ve III. Mustafa dönemleri (1754-1774) saraylı bânilerinin imar faaliyetlerini incelemeyi hedeflemiştir. III. Osman ve III. Mustafa dönemleri, Osmanlı mimarlığının uzun tarihi içinde yalnızca 20 yıl sürmesine rağmen, önemli yenilikler ve toplumsal değişimlere uyum gösteren bir mimari anlayış ortaya koymuştur. Ancak, bu döneme dair çok yönlü ve derinlemesine bilimsel araştırmaların yetersizliği göze çarpmaktadır. Genellikle bir geçiş dönemi olarak ele alınan bu süreç, özgün nitelikleriyle daha fazla incelenmeyi hak etmektedir. Bu çalışma, dönemin aydınlatılamamış yönlerine katkı sunmayı hedeflemiş; ileride yapılacak nesnel ve karşılaştırmalı araştırmaların, Osmanlı mimarlığının bu evresini daha kapsamlı biçimde değerlendireceğine işaret etmiştir.

Bu tezin tamamlanmasında, doktora sürecim boyunca bana yol gösteren ve akademik gelişimime katkı sağlayan değerli danışmanlarıma ve tez izleme komitesi üyelerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez sürecimin her aşamasında bilgi birikimi, tecrübeleri ve sabrıyla bana rehberlik eden değerli danışmanım Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU'na en içten şükranlarımı sunarım. Tez izleme sürecinde yapıcı yorumları ve önerileriyle katkı sağlayan tez izleme komitesi üyelerim Doç. Dr. Ezgi Korkmaz ve Prof. Dr. Hüseyin Haluk ÇETİNKAYA'ya; ayrıca savunma jürimdeki katkılarından dolayı Doç. Dr. Özge GÜNDEM ile Dr. Öğr. Üyesi Uzay YERGÜN'e en derin saygı ve şükranlarımı sunarım.

Tez çalışmalarım boyunca T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı İstanbul 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 1. ve 2. Bölge Müdürlükleri, Rölöve ve Anıtlar

Müdürlüğü, Milli Saraylar Başkanlığı, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, Kıyı Emniyet Müdürlüğü, Fatih Belediyesi, Beykoz Belediyesi, Kadıoğlu Restorasyon, Less Ottomans/Unit Grup, AGS Mimarlık & Restorasyon gibi çeşitli kurum ve kuruluşların arşivlerinden ve ilgili kişilerden bilgi edinme konusunda destek aldım. Hepsine gönülden teşekkür ederim.

Bu tezin tamamlanmasında ailemin, hocalarımın ve arkadaşlarımın çok değerli destekleri olmuştur. Doktora çalışmam süresince bana moral ve motivasyon kaynağı olan, ilgisini ve yardımını hiçbir zaman esirgemeyen aileme; sevgili anneme, kardeşlerim Gülsüm AKAR AKÇALI, Selamet AKAR, Sadık AKAR ve ablam Hatice AKAR'a; tez sürecimde desteklerinden dolayı sayın hocam Nuran KARA PİLEHVARİAN'a; YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nden Cemal UZUN'a; her daim yanımda olan kıymetli arkadaşlarım Derya SU, Selvi Burcu GÜLER, Meliha ÖZHAN, Damla KATUK, Münteha ARABALI TATAR, Melike ÖZHAN BÜYÜKASLAN, Elif Merve GÜRER, Türkan HARMANBAŞI, Şehri KARTAL, Feyza KÖSE SAYAN, Betül KOÇKAN, Rümeysa EREN, Sibel SÜRMELİ, Yasemin ÖZDEMİR, Neslihan CAN YAVUZ, Nilay AYKAN, Şevval ÖZTÜRK, Rukiye AKINCI HAZIR'a en derin sevgilerimle minnettarlığımı sunarım.

Miskine AKAR

İÇİNDEKİLER

SİMGE LİSTESİ viii
KISALTMA LİSTESİ ix
ŞEKİL LİSTESİ x
TABLO LİSTESİ xxx
HARİTA LİSTESİ xxxv
ÖZET xl
ABSTRACT xlii
1 GİRİŞ 1
1.1 Tezin Amacı ve Yöntemi 1
1.2 Literatür Özeti 6
2 18. YÜZYILDA OSMANLI MİMARLIĞI VE MİMARLIK ÜRETİMİNDE ETKİLİ OLAN KURUMLAR 10
2.1 18. Yüzyılda Osmanlı Mimarlığı 37
2.2 18. Yüzyılda Osmanlı Mimarlık Üretiminde Etkili Olan Kurumlar 63
2.2.1 Vakıf Sistemi 63
2.2.2 Ehl-i Hıref Teşkilatı 67
3 III. OSMAN VE III. MUSTAFA DÖNEMİ İSTANBUL'DA İMAR FAALİYETLERİ (1754-1789) 81
3.1 III. Osman Dönemi İmar Faaliyetleri (1754-1757) 84
3.1.1 Padişah Yapıları 90
3.1.2 Sadrazam Yapıları 153
3.1.3 Hanım Sultan Yapıları 168
3.2 III. Mustafa Dönemi İmar Faaliyetleri (1757-1774) 174
3.2.1 Padişah Yapıları 183
3.2.2 Sadrazam Yapıları 275

3.2.3 Hanım Sultan Yapıları 322

4 III. OSMAN VE III. MUSTAFA DÖNEMİ İMAR FAALİYETLERİNİN MİMARLIK TARİHİNE KATKILARI 338

4.1 III. Osman Dönemi Mimarlığının Değerlendirilmesi 349

4.2 III. Mustafa Dönemi Mimarlığının Değerlendirilmesi 377

4.3 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi Mimarlıklarının Karşılaştırılması.... 412

4.4 III. Osman ve III. Mustafa Dönemlerinin 18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı İçindeki Yeri ve Önemi 427

5 SONUÇ 438

KAYNAKÇA 448

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR 464

SİMGE LİSTESİ

×	Çarpı işareti
°	Derece
m	Metre
m^2	Metrekare
m^3	Metreküp
mm	Milimetre
cm	Santimetre

KISALTMA LİSTESİ

ANAMED	Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Cad.	Cadde
d.	Doğum
H.	Hicri Takvim
hük.	Hükümranlık/Hakimiyet
Hz.	Hazreti
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSKİ	İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
Mah.	Mahalle
M.	Miladi Takvim
MSBA	Milli Saraylar Başkanlığı Arşivi
MSGÜ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
No	Numara
ö.	Ölüm
s.	Sayfa
sad.	Sadaret
Sok.	Sokak
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Topl.	Toplam
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 İznik Hacı Özbek Camii görünüşü, planı ve kesiti.....**17**

Şekil 2.2 İznik Yeşil Camii görünümü planı ve kesiti.....**17**

Şekil 2.3 Bursa, Orhan İmareti **17**

Şekil 2.4 Hüdavendigar Camii planları, bir cephe çizimi ve minaresinden bir görünümü **18**

Şekil 2.5 Yıldırım Camii/İmareti yerleşim planı bir kesit ve cephe çizim.....**18**

Şekil 2.6 Bursa Ulu Camii planı ve görünümleri **18**

Şekil 2.7 Bursa Yeşil Külliyesi yerleşim planı, bir cephe ile kesit çizimi ve türbeden bir görünümü..... .....**18**

Şekil 2.8 Edirne Eski Camii planı ile iç ve dış görünümleri **19**

Şekil 2.9 Edirne Muradiye Camii planı ile iç ve dış görünümleri.....**19**

Şekil 2.10 Edirne Üç Şerefeli Camii planı, bir kesiti ve görünümleri.....**19**

Şekil 2.11 Edirne, II. Bayezid Külliyesi görünümü, vaziyet planı ve perspektif çizimi..... .....**19**

Şekil 2.12 Topkapı Sarayı'nın Fatih dönemi yerleşim planı ve 20. yy. E. H. Ayverdi'ye ait yerleşim planı.....**20**

Şekil 2.13 Rum Mehmet Paşa Camii, Murat Paşa Camii, Mahmut Paşa Camii, Davut Paşa Camii ve Atik Ali Paşa Camii planları, İstanbul **24**

Şekil 2.14 Yeni Fatih Camii görünümleri ve ilk Fatih Külliyesi yerleşim planı ile cami planı..... .....**25**

Şekil 2.15 Beyazıt Camii genel görünümü ile külliye yerleşim planı, İstanbul **26**

Şekil 2.16 Edirne Selimiye Camii dış görünümü, iç görünümü, yerleşim planı ve bir perspektif çizimi.... .....**26**

Şekil 2.17 Süleymaniye Külliyesi görünümleri, yerleşim planı, bir görünüşü ve bir kesiti..... .....**26**

Şekil 2.18 Rüstem Paşa Camii avlu, iç görünümleri ve planı **27**

Şekil 2.19 Zal Mahmut Paşa Külliyesi görünümleri ve vaziyet planı.....**27**

Şekil 2.20 Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii dış görünümleri, iç görünümleri, planı ve bir kesiti..... .....**27**

Şekil 2.21 Büyük Piyale Paşa Camii görünümleri ve planı.....**28**

Şekil 2.22 Atik Valide Camii görünümleri yerleşim planı ve kat planları.....**28**

Şekil 2.23 Kılıç Ali Paşa Külliyesi görünümleri, maketi ve vaziyeti.....**29**

Şekil 2.24 Hürrem Sultan Hamamı bir görünüm ve planı **30**

Şekil 2.25 Mağlova Su Kemeri ve Kırkçeşme İsale Planı **30**

Şekil 2.26 Mimar Sinan Türbesi görünümleri ile vaziyet planı **31**

Şekil 2.27 Cerrahpaşa Camii Külliyesi görünümleri ve külliye yerleşim planı **33**

Şekil 2.28 Sultan Ahmed Külliyesi görünümleri, külliye yerleşim planı ve cami zemin kat planı **33**

Şekil 2.29 Yeni Camii Külliyesi (1600-1663) görünümleri ve yerleşim planı **34**

Şekil 2.30 *Surnâme-i Vehbî*'de, 1720 şenliğinde cambaz, çengi ve sazendeleri tasvir eden minyatürler **39**

Şekil 2.31 *Surnâme-i Vehbî*'de, Levni tarafından tasvir edilen 1727-28 Haliç şenlikleri; solda bir pavyondan izleyen sultan (III. Ahmed) ve sağda bir gemiden izleyen sadrazam (Damad İbrahim Paşa) **40**

Şekil 2.32 1623'te Paris'te inşa edilen Versailles Sarayı'nın 1716 tarihli Osmanlı kaynaklarındaki bir manzarası ile güncel durumu **41**

Şekil 2.33 Sadâbâd Sarayı ve Kâğıthane mesiresini gösteren gravür **41**

Şekil 2.34 Sadâbâd Sarayı planı, 1740 ile Sedad Hakkı Eldem'in, özgün Sadâbâd kompleksine ait yeniden çizilmiş plan **42**

Şekil 2.35 Sadâbâd arazisine gelen kadın ziyaretçilerin görünümü **42**

Şekil 2.36 17. yy.'da kurulan, Beşiktaş Sarayı'nın 18. yüzyıl boyunca genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş görünümü **47**

Şekil 2.37 Philipp Franz von Gudenus'un İsveç Elçiliği bahçesinden çizdiği 18. yy. ilk yarısına ait İstanbul panoraması, 1741 (a, b) ve 1760'lar haliç panoroması (c) **51**

Şekil 2.38 Üsküdar'dan bir İstanbul gravürü, 1784, A. Aguado **51**

Şekil 2.39 Melling'in 18. yy. sonu-19. yy. başları İstanbul gravürleri **52**

Şekil 2.40 Gouffier'in ve L'Espinasse'nin Sadâbâd Sarayı gravürleri **54**

Şekil 2.41 Sadâbâd Sarayı eğlenceleri ile sarayın şematik vaziyet planı **55**

Şekil 2.42 Üsküdar III. Ahmed Çeşmesi ve Bab-ı Hümayun karşısındaki III. Ahmed Çeşmesi görünümleri ile planı **55**

Şekil 2.43 Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi ve planı **56**

Şekil 2.44 Şehzadebaşı'ndaki Damad İbrâhim Paşa Külliyesi vaziyet planı ve sebili görünümleri **57**

Şekil 2.45 Yeni Valide Camii ve Külliyesi görünümleri ile cami planı **57**

Şekil 2.46 Tophane Çeşmesi **58**

Şekil 2.47 Fatih Külliyesi Kütüphanesi görünümleri ve planı **59**

Şekil 2.48 Beykoz İshak Paşa Çeşmesi **59**

Şekil 2.49 Hekimoğlu Ali Paşa Camii görünümleri, kesiti, cami ile kütüphane planları **59**

Şekil 2.50 Hamidiye Külliyesi sebil ve ilkokulun özgün hâllerine ait fotoğraflar ile yerleşim planı; yapının yeni konumundaki güncel durumu..... **61**

Şekil 2.51 Beylerbeyi Camii görünümleri, planı, kesiti ve cephe çizimleri..... **62**

Şekil 2.52 Koca Yusuf Paşa Çeşme ve Sebili **62**

Şekil 2.53 Şebsefa Hatun Külliyesi görünümler plan, kesit ve cephe çizimleri.... **62**

Şekil 2.54 Şehzade Mehmed'in sünnet şenliğinde kerpiçler (a), camcılar (b) ve taşçılar (c) alayı, *Surname-i Hümayun*, 1582..... **68**

Şekil 2.55 Atmeydanı'ndaki Şehzade Mehmed'in sünnet şenliğinde Süleymaniye Camii'nin maketiyle geçen hassa mimarları minyatürleri, *Surname-i Hümayun*, 1582 .... **74**

Şekil 2.56 Harem-i Şerifin (Kabe) yenilenmesini betimleyen minyatürde taşçılar, bina emini ve mimar görülmektedir, 1581..... **74**

Şekil 2.57 Çorum'daki Abdal Ata Zaviyesi'nin üç farklı karnamesi, 16. yy. başı ve Bir çifte hamam planı, 15. yy. ikinci yarısı..... **75**

Şekil 2.58 Sinan'ın İstanbul'daki Kırkçeşme su dağıtım sistemi için yaptığı mesaha hesabını içeren karnamesi (1560 başları) ve Mimar Davud tarafından hazırlanmış İstanbul suyolları karnamesinden Mazul Kemer detayı (1584)..... ..... **76**

Şekil 3.1 III. Osman'ı tasvir eden yağlı boya tablove tuğrası ile Antoine de Favray, Sultan III. Osman'ın Fransız Büyükelçisi Kont de Vergennes'i Kabulü, yaklaşık 1755 .... **86**

Şekil 3.2 Nuruosmaniye Külliyesi vaziyet planı **91**

Şekil 3.3 Nuruosmaniye Külliyesi genel görünümü..... **91**

Şekil 3.4 Goad Haritası (No: 16) ile Pervititch Haritası'nda (No: 60) külliye..... **92**

Şekil 3.5 Nuruosmaniye Camii'nin hava fotoğrafı (19.yy. sonu), Ali Rıza Bey... **92**

Şekil 3.6 Nuruosmaniye Külliyesi'nin planı ve kesiti..... **92**

Şekil 3.7 Caminin kuzey cephesi ile iç avlusu görünümleri..... **93**

Şekil 3.8 Cami ve hünkâr kasrı kat planı..... **94**

Şekil 3.9 Caminin restorasyon, kesit ve cephe çizimleri..... **94**

Şekil 3.10 Caminin iç delay görünümleri..... **95**

Şekil 3.11 Caminin güneydoğu cephesi, hünkâr kasrı bağlantı kısmı, minare ve mihrap görünümleri **96**

Şekil 3.12 Cami hünkâr kasrı görünümleri..... **96**

Şekil 3.13 Caminin cephe detay görünümleri **96**

Şekil 3.14 Nuruosmaniye Kütüphanesi vaziyet planı..... **97**

Şekil 3.15 Nuruosmaniye Kütüphanesi genel görünümü **97**

Şekil 3.16 Goad Haritası'nda (No: 16) kütüphane **98**

Şekil 3.17 Kütüphane kat planı..... ..... **98**

Şekil 3.18 Kütüphane kesit ve giriş kapısı çizimi **98**

Şekil 3.19 Kütüphanenin avludan görünümü **99**
Şekil 3.20 Kütüphane giriş cephesi ve çatı görünümleri **99**
Şekil 3.21 Kütüphane iç kapısı kitabesi..... **99**
Şekil 3.22 Kütüphane binasından mermer üstü süsleme detayları **99**
Şekil 3.23 Kütüphane giriş cephesi **100**
Şekil 3.24 Kütüphane iç görünümleri..... **100**
Şekil 3.25 Kütüphane iç detayları.. ..... **100**
Şekil 3.26 Nuruosmaniye Kütüphanesi restorasyon çizimleri..... **101**
Şekil 3.27 Nuruosmaniye Kütüphanesi restorasyon çizimleri..... **102**
Şekil 3.28 Nuruosmaniye Sebili vaziyet planı..... **103**
Şekil 3.29 Nuruosmaniye Sebili genel görünümü **103**
Şekil 3.30 Nuruosmaniye Külliyesi Sebili Pervititch Haritası (No: 60)..... **104**
Şekil 3.31 Sebil restorasyon projesi çizimleri **104**
Şekil 3.32 Sebil ve çeşme 20. yy. başı görünümü **104**
Şekil 3.33 Sebilin külliye kapısıyla görünümü..... **105**
Şekil 3.34 Sebilin dış görünümleri **105**
Şekil 3.35 Sebil iç mekânı **105**
Şekil 3.36 Sebilin kitabeleriile üç kıtalık kitabesi transkripsiyonu **105**
Şekil 3.37 Sebilin restorasyon çizimleri..... **106**
Şekil 3.38 Nuruosmaniye Çeşmesi vaziyet planı **107**
Şekil 3.39 Nuruosmaniye Çeşmesi genel görünümü..... **107**
Şekil 3.40 Goad Haritası'nda (No: 16) Nuruosmaniye Çeşmesi..... **108**
Şekil 3.41 Çeşme ve sebilin şematik planı **108**
Şekil 3.42 Çeşmenin ön cephesi **108**
Şekil 3.43 Çeşmenin kitabesi ve ön görünümü **108**
Şekil 3.44 Çeşmenin rölöveleri ile restorasyon detay çizimleri **109**
Şekil 3.45 Şehsuvar Hatun Türbesi vaziyet planı..... **110**
Şekil 3.46 Şehsuvar Hatun Türbesi giriş cephesi **110**
Şekil 3.47 Pervititch Haritası'nda (No: 60) Türbe ve planı..... **111**
Şekil 3.48 Türbenin külliye avlusundan giriş cephesi görünümleri **111**
Şekil 3.49 Türbenin Vezirhan Caddesi görünümü **111**
Şekil 3.50 Türbenin yandaki küçük birimi ve ana giriş kapısı **111**
Şekil 3.51 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi restorasyon çizimleri **112**
Şekil 3.52 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi restorasyon çizimleri **113**
Şekil 3.53 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti vaziyet planı **114**

Şekil 3.54 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti **114**
Şekil 3.55 Pervititch Haritası'nda (No: 60) medrese ve imaret **115**
Şekil 3.56 İmaret ve medrese planı **115**
Şekil 3.57 Medrese güney cephesi ile avlusunun güncel durumu **115**
Şekil 3.58 Medrese ve imaretin rölöve plan ve kesit çizimleri **116**
Şekil 3.59 Medrese ve imaret kesit ve cephe rölöveleri **117**
Şekil 3.60 Medrese dış avlu batı cephesi ve kapısı **118**
Şekil 3.61 Medrese iç avlu kapıları üzerindeki kitabeler **118**
Şekil 3.62 Medrese kapalı revakları ile iç görünümler **119**
Şekil 3.63 İmaret avlu ve iç görünümleri **119**
Şekil 3.64 Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası vaziyet planı **120**
Şekil 3.65 Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası genel görünümleri **120**
Şekil 3.66 Goad Haritası (No: 16), dükkânlar **121**
Şekil 3.67 Dükkânların planlar..... ..... **121**
Şekil 3.68 Nuruosmaniye Dükkânları **121**
Şekil 3.69 Dükkânların çapraz tonoz tavanları **121**
Şekil 3.70 Meşruta ve doğu dükkânları rölöve çizimleri **122**
Şekil 3.71 Topkapı Sarayı yerleşim planıve III. Osman Köşkü vaziyet planı..... **123**
Şekil 3.72 III. Osman Köşkü taşlık/giriş cephesi görünümü **123**
Şekil 3.73 III. Osman Köşkü'nün Haliç cephesi restitiüsyonu ile Kauffer Haritası'ındaki yeri, Melling, 1819 ..... **124**
Şekil 3.74 Gülhane cephesi rölövesi **124**
Şekil 3.75 Yapının taşlık cephesi rölöve **124**
Şekil 3.76 III. Osman Köşkü Gülhane cephesi 2022 restorasyonu öncesi **125**
Şekil 3.77 Gülhane cephesi 2022 restorasyonu sonrası görünümleri **125**
Şekil 3.78 Köşkün ana giriş kapısı **125**
Şekil 3.79 1 No'lu oda (Başodanın sol tarafı) **126**
Şekil 3.80 2 No'lu oda (Başoda) **126**
Şekil 3.81 3 No'lu oda (Başodanın sağ tarafı) **126**
Şekil 3.82 Odaları bağlayan koridor görünümü **126**
Şekil 3.83 Topkapı Sarayı yerleşim planı ve III. Osman Köşkü Çeşmeleri'nin konumu **127**
Şekil 3.84 III. Osman Köşkü taşlık/giriş cephesi geraniums **127**
Şekil 3.85 Alman Mavileri'nde (Pafta: G7), Topkapı Sarayı **128**
Şekil 3.86 III. Osman Köşkü taşlık cephesi rölöve **128**
Şekil 3.87 III. Osman Köşkü taşlık cephesindeki çeşme rölöveleri **128**

Şekil 3.88 III. Osman Köşkü Çeşmelerin detay görünümleri **128**
Şekil 3.89 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane vaziyet planı krokisi **129**
Şekil 3.90 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane görünümü **129**
Şekil 3.91 Topkapı Sarayı şematik vaziyet planı krokisi **130**
Şekil 3.92 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve çeşme **130**
Şekil 3.93 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane iç görünümü **130**
Şekil 3.94 Küçük İhsaniye Camii, Pervititch Haritaları **131**
Şekil 3.95 Küçük İhsaniye Camii **131**
Şekil 3.96 Küçük İhsaniye Camii denize bakan cephe **132**
Şekil 3.97 Küçük İhsaniye Camii iç görünümleri **132**
Şekil 3.98 Büyük İhsaniye Camii vaziyet planı krokisi **133**
Şekil 3.99 Büyük İhsaniye Camii **133**
Şekil 3.100 Küçük İhsaniye Camii, Pervititch ve Alman Mavileri'ndeki yeri **134**
Şekil 3.101 Caminin rölöve plan çizimleri **134**
Şekil 3.102 Caminin rölöve kesit ve görünüş çizimleri **135**
Şekil 3.103 Caminin özgün girişi üzerindeki 1870 tarihli onarım kitabesi **135**
Şekil 3.104 PVC rüzgarlık ve harim görünümü **135**
Şekil 3.105 Cami ile minarenin görünümleri **136**
Şekil 3.106 İç görünümler **136**
Şekil 3.107 Yapının rölöve vaziyet planı ve restitüsyon vaziyet planı **137**
Şekil 3.108 Yanık Minare Mescidi'nin güncel durumu **137**
Şekil 3.109 Yapının Alman Mavileri Haritaları'ndaki Şeyh Ahmed Mescidi parselindeki konumu **138**
Şekil 3.110 Yapının restitüsyon çizimleri; silueti, zemin kat planı ve kesiti **138**
Şekil 3.111 Yapının restitüsyon çizimleri; kesiti, kuzey cephesinin iki farklı restitüsyonu ile güney cephesi **139**
Şekil 3.112 Yanık Minare Mescidi'nin güncel görünümleri **139**
Şekil 3.113 Hazire detay görünümleri **139**
Şekil 3.114 Ahırkapı Feneri vaziyet planı **140**
Şekil 3.115 Ahırkapı Feneri genel görünümü **140**
Şekil 3.116 Ahırkapı ve Çatladıkapı fenerlerini gösteren bir 19. yy. haritası **141**
Şekil 3.117 Ahırkapı 19. yy. fotoğrafları **141**
Şekil 3.118 Ahırkapı Feneri vaziyet planı ve giriş cephesini gösteren bir çizim **142**
Şekil 3.119 Ahırkapı Feneri'nin restorasyon kesit ve görünüş çizimleri **142**
Şekil 3.120 Ahırkapı Feneri restorasyon çizimleri **142**
Şekil 3.121 Ahırkapı Feneri restorasyon sırası fotoğraflar **142**

Şekil 3.122 Ahırkapı Feneri'nden tarihi yarımadaya bakış ve güney cephesinden bir görünüm ile fenerin kaidesinden detay görünümler **143**

Şekil 3.123 Ahırkapı feneri iç görünümler **143**

Şekil 3.124 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı'nın rekonstrüksiyon vaziyet planı **144**

Şekil 3.125 1802 tarihli Konstantin Ypsilanti'nin Bâb-ı Âli'ye kabulünü tasvir eden bir gravür ile 19.yy'da burada bulunan yapının rekonstrüksiyonu ... **144**

Şekil 3.126 1776 tarihli Fr. Kauffer Planı'nda "Vezir-Serai ou La Porte" **145**

Şekil 3.127 Alman Mavileri ve Necip Bey haritalarında "Bâb-ı Âli" **145**

Şekil 3.128 Yapının kuzeybatı cephesinin 1911 yangını öncesi görünümü **146**

Şekil 3.129 Yapının Haliç'e bakan cephesi gravürü ile bir yangınını gösteren Ferat adlı ressamın bir resmi, 19. yy. **146**

Şekil 3.130 Yapının bodrum katı kâgir kısımlardan detay çizimi ile görünümü **146**

Şekil 3.131 Yapının rekonstrüksiyon projesinden çizimler ve bir model çizimi **146**

Şekil 3.133 Yapının rekonstrüksiyon proje çizimleri ile yapının 1843 tarihli giriş kapısının son dönem restitüsyon çizimleri **147**

Şekil 3.134 Yapının güncel ve rekonstrüksiyon şantiyesinden görünümleri **148**

Şekil 3.135 Su yolunun bölgesi, Molla Fenari **149**

Şekil 3.136 Nuruosmaniye Suyolları **149**

Şekil 3.137 İstanbul isale hatları haritaları **150**

Şekil 3.138 Halkalı isale hatları ile bu hatlarının durumu **150**

Şekil 3.139 Kırkçeşme Su Yolları'nda suyun taşındığı galeri ve künkler **150**

Şekil 3.140 Üsküdar Salacak'ta İhsaniye Mahallesi **151**

Şekil 3.141 İhsaniye Mahallesi..... ..... **151**

Şekil 3.142 Üsküdar İhsaniye Mahallesi Pervititch Haritası (Pafta: 52), 1934 ... **152**

Şekil 3.143 Üsküdar İhsaniye Mahallesi, 1940'lar **152**

Şekil 3.144 Üsküdar Salacak'tan güncel görünümler **152**

Şekil 3.145 Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii ve Çeşmesi vaziyet planı **154**

Şekil 3.146 Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi **154**

Şekil 3.147 Goad Haritası'ında (Pafta: 16) çeşme **155**

Şekil 3.148 Çeşmenin Meclis-i Mebusan Caddesi görünümleri ve cami avlusundan arka cephesi, 2021..... ..... **155**

Şekil 3.149 Çeşmenin alınlığı ve kitabesi **155**

Şekil 3.150 Beykoz'un eski bir panoroması ile Yuşa Hazretleri Tepesi Camii tanıtım tabelasından vaziyet krokisi **156**

Şekil 3.151 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii genel görünümü **156**

Şekil 3.152 Yapının üç boyutlu model görünümü **157**

Şekil 3.153 Caminin cephelerinden ve avluya giriş kapısından görünümleri **157**

Şekil 3.154 Caminin cephelerinden görünümler **158**
Şekil 3.155 Yapının iç görünümleri ve yapı üzerindeki üç kitabe **158**
Şekil 3.156 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi vaziyet krokisi **159**
Şekil 3.157 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi görünümleri **159**
Şekil 3.158 Çeşmenin cephe görünümleri **160**
Şekil 3.159 Çeşmenin doğu cephesi **161**
Şekil 3.160 Çeşme kitabeleri **161**
Şekil 3.161 Çeşme üzerindeki bezemelerden detay görünümler **161**
Şekil 3.162 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii parsel sınırları **162**
Şekil 3.163 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii **162**
Şekil 3.164 Cami dış görünümleri. **163**
Şekil 3.165 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii, 1965 ..... **163**
Şekil 3.166 Caminin iç görünümleri ve yenilenmiş ahşap minberi **164**
Şekil 3.167 Yenikapı Mevlevihanesi'nin Mimar Kemalettin'ine ait projesi ve yapının 2007 restorasyonu sonrası vaziyet planı **165**
Şekil 3.168 Yenikapı Mevlevihanesi genel görünümü **165**
Şekil 3.169 Yenikapı Mevlevihanesi fotoğrafları **166**
Şekil 3.170 Derviş hücrelerinin girişi ve aynı cepheden bir görünüm **166**
Şekil 3.171 Derviş hücreleri batı ve kuzey cephesi görünümler mescidin bulunduğu iç avludan hücrelerin görünümü **167**
Şekil 3.172 Derviş hücrelerinin semâhâne karşısı girişi **167**
Şekil 3.173 Zevki Kadın Çeşmesi vaziyet korkisi ve ön cephe çizimi **169**
Şekil 3.174 Zevki Kadın Çeşmesi genel görünümü **169**
Şekil 3.175 Çeşme cephe rölövesi ve detay çizimleri **170**
Şekil 3.176 Çeşmenin Barok bezemeleri **170**
Şekil 3.177 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi vaziyet korkisi ve ön cephe çizimi **171**
Şekil 3.178 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi genel görünümü **171**
Şekil 3.179 Yapının Pervititch Haritası (No:31), Beyoğlu **172**
Şekil 3.180 Yapının rölöve çizimleri **172**
Şekil 3.181 Yapının ön ve sol giriş cephesi ile detay görünümleri **173**
Şekil 3.182 Mektebin ön cephe kapı üstü kitabesi ile iç görünümleri **173**
Şekil 3.183 Tahta oturmuş III. Mustafa'yı tasvirleri ile III. Mustafa devrine ait H. 1171/M. 1757-58 tarihli gümüş beşliğin ön ve arka yüzleri **176**
Şekil 3.184 Topkapı Sarayı ve III. Mustafa Çeşmesi vaziyet planı **184**
Şekil 3.185 III. Mustafa Çeşmesi genel görünümü **184**
Şekil 3.186 Alman Mavileri (Pafta: G7) Topkapı Sarayı **185**

Şekil 3.187 Bâbüsselâm plan krokisi **185**
Şekil 3.188 Çeşme restorasyon sonrası detay görünümleri **185**
Şekil 3.189 Çeşmenin eski fotoğrafı **185**
Şekil 3.190 Topkapı Sarayı yerleşim planı ve Bâbüsselâm Kapısı **186**
Şekil 3.191 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm görünümü **186**
Şekil 3.192 Bâbüsselâm'ın planı **187**
Şekil 3.193 17. yüzyıla ait bir kaynakta (Şehinşâhnâme) Babüsselâm **187**
Şekil 3.194 Ön cephe ve II. Avluya bakan revaklı cephe **187**
Şekil 3.195 II. Avluya bakan cephede kubbe, tavan ve geniş saçağı **188**
Şekil 3.196 Kapı üzerindeki kitabeler ve sundurmalı cephedeki III. Mustafa tuğralı kitabeler..... ..... **188**
Şekil 3.197 Ön cephe..... ..... **188**
Şekil 3.198 Yapının iç koğuş bölümleri **188**
Şekil 3.199 Ayazma Camii restorasyon vaziyet planı **189**
Şekil 3.200 Ayazma Camii genel görünümü **189**
Şekil 3.201 Ayazma Camii Pervititch Haritası **190**
Şekil 3.202 Cami zemin kat, doğu, batı ve kuzeybatı (giriş) cepheleri rölövesi . **190**
Şekil 3.203 Cami dış görünümleri. **191**
Şekil 3.204 Sütun başlıkları, çini örneği ve cami üzerindeki serçesaray **191**
Şekil 3.205 Cami dış görünümleri. **192**
Şekil 3.206 Mihrap, vaaz kürsüsü ve minber görünümleri..... **192**
Şekil 3.207 Ayazma Camii ve Çeşmesi'nin restorasyon vaziyetleri **193**
Şekil 3.208 Ayazma Camii Çeşmesi'nin genel görünümü **193**
Şekil 3.209 Ayazma Camii ve Çeşmesi Pervititch Haritası **194**
Şekil 3.210 Ayazma Camii Çeşmesi rölöve çizimleri **194**
Şekil 3.211 Çeşme ön görünümü... ..... **194**
Şekil 3.212 Çeşme kitabesi ve yandan görünümü **194**
Şekil 3.213 Laleli Camii vaziyet planı **195**
Şekil 3.214 Laleli Camii genel görünümü **195**
Şekil 3.215 Laleli Camii Pervititch Haritası **196**
Şekil 3.216 Caminin zemin kat planı **196**
Şekil 3.217 Caminin zemin kat planı rölöve krokisi **196**
Şekil 3.218 Cami, minare ve hünkar mahfilinden görünümler **197**
Şekil 3.219 Caminin güneybatı avlu kapısı kitabesi, inşa kitabesi ve bir iç kapı kitabesi ile bir iç mekân sütun başlığı **197**
Şekil 3.220 Caminin rölöve cephe ve kesitleri **198**

Şekil 3.221 Şadırvan avlusundan ve revaklardan görünümler **199**
Şekil 3.222 Mihrap, müezzin mahfili, hünkar mahfili, minber ve vaaz kürsüsü. **199**
Şekil 3.223 İç mekân görünümleri vc bezemeler **200**
Şekil 3.224 Laleli Külliyesi Çeşmeleri vaziyet planı **201**
Şekil 3.225 Laleli Camii Çeşmeleri genel görünümleri **201**
Şekil 3.226 Laleli Camii çeşmeleri Pervititch Haritası **202**
Şekil 3.227 Çeşme kitabe ve detay görünümleri **202**
Şekil 3.228 Çeşme eski fotoğrafları **202**
Şekil 3.229 Laleli Camii Sebili vaziyet planı **203**
Şekil 3.230 Laleli Camii Sebili genel görünümü **203**
Şekil 3.231 Laleli Camii Sebili Pervititch Haritası **204**
Şekil 3.232 Laleli Sebili vaziyet planı krokisi **204**
Şekil 3.233 Laleli Sebili **204**
Şekil 3.234 Laleli Sebili 1953 tarihli fotoğrafları **204**
Şekil 3.235 Laleli Sebili görünümleri **205**
Şekil 3.236 Laleli Sebili hüsn-i hat kitabeleri ile bir iç mekân fotoğrafı **205**
Şekil 3.237 Laleli III. Mustafa Türbesi vaziyet planı **206**
Şekil 3.238 Laleli III. Mustafa Türbesi ve külliye genel görünümü **206**
Şekil 3.239 Laleli Camii III. Mustafa Türbesi Pervititch Haritası **207**
Şekil 3.240 Laleli Türbesi vaziyet planı ile zemin kat planı **207**
Şekil 3.241 Türbenin ön ve kubbe görünümü **207**
Şekil 3.242 Türbe dış görünümleri ve üzerindeki kuş evleri **208**
Şekil 3.243 Türbe avlu kapısı ve cümle kapısı kitabeleri **208**
Şekil 3.244 İç mekân görünümleri ve bezemeleri **208**
Şekil 3.245 Laleli Külliyesi Dükkânlar'ın vaziyet planı **209**
Şekil 3.246 Laleli Külliyesi Dükkânlar **209**
Şekil 3.247 Laleli Külliyei Dükkânlar, Pervititch Haritası **210**
Şekil 3.248 Cami bodrum katındaki çarşı/dükkânlar ve bir kesit çizimi **210**
Şekil 3.249 Dükkânların dış görünümleri **210**
Şekil 3.250 Çarşı iç görünümleri **210**
Şekil 3.251 Laleli Külliyesi İmareti vaziyet planı **211**
Şekil 3.252 Laleli Külliyesi İmareti görünümleri **211**
Şekil 3.253 Laleli Külliyei İmareti, Pervititch Haritası **212**
Şekil 3.254 Laleli Külliyesi vaziyet krokisinde imaretin yeri **212**
Şekil 3.255 Laleli İmareti planı **212**

Şekil 3.256 İmaret dış görünümü .. **212**
Şekil 3.257 İmaret avlu görünümleri **212**
Şekil 3.258 Laleli Taşhan vaziyet planı **213**
Şekil 3.259 Laleli Taşhan görünümleri **213**
Şekil 3.260 Laleli Taşhan Pervititch Haritası **214**
Şekil 3.261 Taşhan avlu görünümleri **214**
Şekil 3.262 Han giriş kapıları ve dış görünümleri **214**
Şekil 3.263 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii vaziyeti ve onarım kitabesi **215**
Şekil 3.264 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii genel görünümü **215**
Şekil 3.265 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii Pervititch Haritası **216**
Şekil 3.266 Cami giriş kapısı, kitabesi ve yan girişi **216**
Şekil 3.267 Cami restorasyon iç görünümü ve çini örnekleri **216**
Şekil 3.268 Caminin zemin kat planı, AA-BB kesitleri, ön ve yan cepheleri restorasyon projesi çizimleri **217**
Şekil 3.269 Sultan III. Mustafa Camii halihazır harita **218**
Şekil 3.270 Sultan III. Mustafa Camii Pervititch Haritası, 1941 **218**
Şekil 3.271 Sultan III. Mustafa Cami/Çakmakçılar Camii genel görünümü **218**
Şekil 3.272 Cami dış görünümleri. **219**
Şekil 3.273 Cami iç görünümleri... **219**
Şekil 3.274 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi ön görünümü **220**
Şekil 3.275 Saka Çeşmesi genel görünümü **220**
Şekil 3.276 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi, Pervititch Haritası, 1941 **221**
Şekil 3.277 Çeşme ön görünümü... **221**
Şekil 3.278 Çeşme yan görünümü. **221**
Şekil 3.279 Büyük Yeni Han vaziyet planı **222**
Şekil 3.280 Büyük Yeni Han genel görünümü **222**
Şekil 3.281 Büyük Yeni Han, Sigorta/ Pervititch Haritası (No: 62) **223**
Şekil 3.282 Büyük Yeni Han zemin kat planı **223**
Şekil 3.283 Büyük Yeni Han'da bir dükkânın rölöve çizimleri **223**
Şekil 3.284 Hanın 1940 yılı eski görünümleri ve 19. yüzyılın ilk yarısında W. H. Barlett'in Büyük Yeni Han avlusundan bir gravür çizimi **223**
Şekil 3.285 Hanın dış görünümleri **224**
Şekil 3.286 Hanın iç görünümleri.. **224**
Şekil 3.287 Rami Kışlası vaziyet planı **225**
Şekil 3.288 Rami Kışlası görünümü **225**
Şekil 3.289 Rami Kışlası görünümü ve maketi **226**

Şekil 3.290 Kışlanın eski bir haritası ve ana girişinin plan ve görünüşü..... **226**
Şekil 3.291 Rami Kütüphanesi dış görünümü **226**
Şekil 3.292 Rami Kütüphanesi restorasyon sırası ve sonrası dış görünümleri.... **227**
Şekil 3.293 Kışlanın eski resimleri **227**
Şekil 3.294 Kışla ön cephe çizimi **228**
Şekil 3.295 Rami Kütüphanesi dış görünümleri..... **228**
Şekil 3.296 Rami Kütüphanesi restorasyon şantiyesinden ve restorasyon..... **228**
Şekil 3.297 Fatih Camii vaziyet planı **229**
Şekil 3.298 Fatih Camii'nin Çorbacı Kapısı yönünden genel görünümü **229**
Şekil 3.299 Fatih Camii Pervititch Haritası..... **230**
Şekil 3.300 Fatih Camii (Yeni) planı..... **230**
Şekil 3.301 Caminin rölöve planları..... **230**
Şekil 3.302 Caminin rölöve görünüşü **231**
Şekil 3.303 Caminin dış görünümleri..... **231**
Şekil 3.304 Caminin iç görünümleri..... **231**
Şekil 3.305 Fatih Türbesi vaziyet planı **232**
Şekil 3.306 Fatih Türbesi genel görünümü **232**
Şekil 3.307 Fatih Türbesi Pervititch Haritası **233**
Şekil 3.308 Fatih Türbesi planı..... ..... **233**
Şekil 3.309 Fatih Türbesi dış görünümleri **233**
Şekil 3.310 Fatih Türbesi iç görünümleri..... **233**
Şekil 3.311 Gülbahar Hatun Türbesi vaziyet planı..... **234**
Şekil 3.312 Gülbahar Hatun Türbesi genel görünümü..... **234**
Şekil 3.313 Gülbahar Hatun Türbesi, Pervititch Haritası..... **235**
Şekil 3.314 Türbenin planı **235**
Şekil 3.315 Türbe dış görünümleri **235**
Şekil 3.316 Türbenin kitabesi ve iç görünümleri **235**
Şekil 3.317 Galata Mevlevihanesi vaziyet planı **236**
Şekil 3.318 Galata Mevlevihanesi genel görünümü..... **236**
Şekil 3.319 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu..... **237**
Şekil 3.320 Yapının eski haritalardaki konumları..... **237**
Şekil 3.321 Mevlevihane orijinal ve günümüz vaziyet plan krokisi **238**
Şekil 3.322 Mevlevihane'ye ait rölöve çizimleri..... **238**
Şekil 3.323 Yapının eski fotoğrafları ve 18. yüzyıla ait bir gravürü..... **238**
Şekil 3.324 Mevlevihane ana bina. **239**

Şekil 3.325 Mevlevihane avlu görünümleri ve cümle kapısı üzerindeki II. Mahmut (ön) ve III. Selim (arka) dönemi ta'lik hatlı tamir kitabeleri **239**

Şekil 3.326 Yapının iç mekân görünümleri **239**

Şekil 3.327 Ayvad Bendi vaziyet planı, görünüşü ve kesitleri; Ayvad ızgara ve havuz proje çizimleri... ..... **240**

Şekil 3.328 Ayvad Bendi genel görünümü **240**

Şekil 3.329 İstanbul suyolları haritası **241**

Şekil 3.330 Kırkçeşme, Taksim ve Hamidiye sularının isale hatları **241**

Şekil 3.331 Yapının payandalı korkuluğu ve bent yakınındaki Ayvad Kemeri ile Ayvad Havuzu görünümleri **242**

Şekil 3.332 Bendin debi ölçme düzeni ve diğer detayları **242**

Şekil 3.333 Paşabahçe III. Mustafa Camii rekonstrüksiyon vaziyet planı **243**

Şekil 3.334 1950 Yılına ait Paşabahçe III. Mustafa Camii'nin fotoğrafı **243**

Şekil 3.335 Helmuth von Moltke 1836-1837 İstanbul Haritası ile 1846 tarihli İstanbul ve Boğaziçi haritalarında Beykoz; Necip Bey Haritası ile Anadolu Ciheti Haritası'nde Paşabahçe Camii **244**

Şekil 3.336 Özgün camiye ait arşiv (BOA) çizimleri **245**

Şekil 3.337 Özgün yapının 1940 tarihli görünümü **245**

Şekil 3.338 Özgün yapının 1968 ve 1969 tarihli görünümleri **245**

Şekil 3.339 Yapının rekonstrüksiyon bodrum, zemin çatı katı çizimleri **246**

Şekil 3.340 Yapının rekonstrüksiyon şadırvan çizimleri **246**

Şekil 3.341 Yapının rekonstrüksiyon cephe ve kesit çizimleri **247**

Şekil 3.342 Yapının rekonstrüksiyon minare, mihrap, minber çizimleri **247**

Şekil 3.343 Günümüzdeki yapının fotoğrafları **248**

Şekil 3.344 Günümüzdeki yapının harim ve mahfilden görünümleri **248**

Şekil 3.345 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi eski fotoğrafları, 1972 .... **249**

Şekil 3.346 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi **249**

Şekil 3.347 Paşabahçe İskele Çeşmesi ön, yan ve alınlık detay görünümleri **250**

Şekil 3.348 Aya Kiryaki Ayazması ve çukur çeşmenin görünümleri, çeşmenin kemerli nişteki kitabesi **250**

Şekil 3.349 Draman Tekkesi halihazır haritası ve vaziyet planı **251**

Şekil 3.350 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii genel görünümü **251**

Şekil 3.351 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu **252**

Şekil 3.352 Cami 1983 tarihli eski fotoğrafları ve avlu kapısının iç yüzündeki 1710 tarihli kitabesi..... ..... **252**

Şekil 3.353 Yapının dış görünümleri **253**

Şekil 3.354 Cami-tevhidhane güncel iç görünümleri **253**

Şekil 3.355 Fenâî Ali Efendi Camii halihazır haritası, rölöve vaziyet planı ile sokak silueti **254**

Şekil 3.356 Fenâî Ali Efendi Camii genel görünümü **254**

Şekil 3.357 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu..... **255**

Şekil 3.358 Yapı rekonstrüksiyon projesi öneri raporu görünüşler, 2016; rölöve projesi çizimleri, 2014 ve Şeminur Hanım'a ait mezar lahdi restitüsyon çizimleri, 2016 ..... **255**

Şekil 3.359 Yapının dış görünümleri..... **256**

Şekil 3.360 Tekkenin eski fotoğrafları **256**

Şekil 3.361 Caminin haziresi ve Fenâî Ali Efendi Türbesi'nden görünümler **257**

Şekil 3.362 Caminin iç mekân görünümleri..... **257**

Şekil 3.363 Kadiri Tekkesi restorasyon vaziyet planında sofa çeşmesi **258**

Şekil 3.364 Kadiri Tekkesi çeşmesinin restorasyon öncesi genel görünümü ve silinmeye yüz tutmuş kitabesi **258**

Şekil 3.365 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu..... **259**

Şekil 3.366 Tekke restorasyon projesi zemin katında sofa çeşmesi..... **259**

Şekil 3.367 Çeşme ile akarcanın restorasyon öncesi durumu **259**

Şekil 3.368 Çeşme ile akarcanın restorasyon projesinden önceki görünümü **259**

Şekil 3.369 Kadiri Tekkesi halihazır haritası ve restorasyon projesi vaziyeti..... **260**

Şekil 3.370 Kadiri Tekkesi kuzeybatı genel görünümü **260**

Şekil 3.371 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu..... **261**

Şekil 3.372 Yapı restorasyon projesi plan, kesit ve sokak silueti çizimleri **261**

Şekil 3.373 Tekke restorasyon projesi ön ve arka görünüşleri..... **262**

Şekil 3.374 Yapı restorasyon öncesi fotoğrafları **263**

Şekil 3.375 Girişler, avlu ve hazire **264**

Şekil 3.376 Yapı iç görünümleri, şadırvan süslemesi ve cümle kapısı kitabesi.. **264**

Şekil 3.377 Küçük Yeni Han imar durumu **265**

Şekil 3.378 Küçük Yeni Han ve Çakmakçılar Camii ile görünümleri **265**

Şekil 3.379 Küçük Yeni Han, Sigorta/Pervititch Haritası (No: 62), 1942 ..... **266**

Şekil 3.380 Küçük Yeni Han vaziyet planı **266**

Şekil 3.381 Yapının zemin kat planı **266**

Şekil 3.382 Yapı girişi, avlusu ve cephede yer alan cumba şeklindeki kuş evi .. **266**

Şekil 3.383 Şah Sultan Camii halihazır haritası ile restorasyon vaziyet planı **267**

Şekil 3.384 Şah Sultan Camii genel görünümü..... **267**

Şekil 3.385 Caminin eski haritası.. ..... **268**

Şekil 3.386 Yapının restorasyon vaziyet planı **268**

Şekil 3.387 Yapının rölöve tavan planı ile giriş cephesi **268**
Şekil 3.388 Caminin ve türbenin onaylı restitüsyon çizimleri **269**
Şekil 3.389 Türbenin eski bir görünümü **269**
Şekil 3.390 Yapının 1953 (üst) ve 1970 (alt) öncesi görünümleri **269**
Şekil 3.391 Yapının 1953 (üst) ve 1970 (alt) öncesi görünümleri **269**
Şekil 3.392 Yapının dış görünümleri **270**
Şekil 3.393 Yapının iç mekân görünümleri **270**
Şekil 3.394 Ayazma Külliye'sinin semt haritası **271**
Şekil 3.395 1753 tarihli İbrâhim Paşa Suyolu Haritası'nda Doğancılar Maksemi'nden su dağılımını gösteren pafta **271**
Şekil 3.396 İstanbul tarihi su yollarının bulunduğu bölgeler haritası ile Ayazma Camii Pervititch Haritası (No: 59) **272**
Şekil 3.397 İstanbul Üsküdar'daki Vakıf Sularının isale hatları haritası **272**
Şekil 3.398 Hatice Sultan Çeşmesi semt haritası **273**
Şekil 3.399 Hatice Sultan Çeşmesi Pervititch Haritası (No: 52) **273**
Şekil 3.400 Hatice Sultan Çeşmesi genel görünümü **273**
Şekil 3.401 Hatice Sultan Çeşmesi güncel görünümleri **274**
Şekil 3.402 Hatice Sultan Çeşmesi 1975 görünümü ve kitabesi **274**
Şekil 3.403 Yapının parsel sınırları **276**
Şekil 3.404 Ragıp Paşa Kütüphanesi restorasyon vaziyet planı **276**
Şekil 3.405 Ragıp Paşa Kütüphanesi genel görünümü **276**
Şekil 3.406 Alman Mavileri ve Pervititch haritalarında Ragıp Paşa Külliyesi ... **277**
Şekil 3.407 Yapının zemin kat planı **277**
Şekil 3.408 Yapının 2023 restorasyonu sırası dış görünümleri **278**
Şekil 3.409 Kütüphane içini gösteren 19. yüzyıla ait bir gravür **278**
Şekil 3.410 Yapının restorasyon ve rölöve projesi çizimleri **279**
Şekil 3.411 Restorasyon öncesi bir görünümleri **280**
Şekil 3.412 Yapının 2023 restorasyonu sırası iç görünümleri **280**
Şekil 3.413 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi restorasyon vaziyeti **281**
Şekil 3.414 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi giriş cephesi **281**
Şekil 3.415 Pervititch Haritası'nda Ragıp Paşa Külliyesi **282**
Şekil 3.416 Yapının restorasyon çizimleri **282**
Şekil 3.417 Külliyenin restorasyon öncesi ana girişi ve kitabesi **283**
Şekil 3.418 Mektep dış görünümleri, restorasyon sırası **283**
Şekil 3.419 Yapının eski bir fotoğrafı **283**
Şekil 3.420 Mektep revak ve merdiven görünümleri **283**

Şekil 3.421 Yapının son restorasyon sonrası dış görünümleri **284**
Şekil 3.422 Yapının iç mekân görünümleri **284**
Şekil 3.423 Yapının restorasyon ve rölöve cephe ve kesit çizimleri **285**
Şekil 3.424 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri restorasyon vaziyet planı **286**
Şekil 3.425 Ragıp Paşa ile kızı Lebibe Hanım türbeleri genel görünümleri **286**
Şekil 3.426 Pervititch Haritası'nda Ragıp Paşa Külliyesi **287**
Şekil 3.427 Ragıp Paşa Türbesi rölöve çizimleri **287**
Şekil 3.428 Ragıp Paşa Türbesi 19. yy. gravürü, mezar taş ve kabri **288**
Şekil 3.429 Türbeler ve hazireden restorasyon öncesi görünümler ve Ragıp Paşa Türbesi'nin restorasyon sırası güncel görünümleri **288**
Şekil 3.430 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşme ve Tuvaletleri vaziyet planı **289**
Şekil 3.431 Pervititch Haritası'nda çeşme ve tuvaletler **289**
Şekil 3.432 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri restorasyon sırası genel görünümleri **289**
Şekil 3.433 Tuvaletlerin rölöve ve restorasyon çizimleri **290**
Şekil 3.434 Yapının rölöve vaziyeti ve çeşmenin ön cephe restorasyon çizimi.. **291**
Şekil 3.435 Çeşme ve tuvaletlerin restorasyon sırası dış görünümleri **291**
Şekil 3.436 Çeşmenin kitabesi ve harap haldeki şadırvanın ayna taşları **292**
Şekil 3.437 Tuvaletlerin restorasyon sırası iç görünümleri **292**
Şekil 3.438 Yapının restorasyon vaziyet planı **293**
Şekil 3.439 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası Pervititch Haritası **293**
Şekil 3.440 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası genel görünümleri **293**
Şekil 3.441 Yapının restorasyon-rölöve plan, kesit çizimleri **294**
Şekil 3.442 Yapının restorasyon-rölöve cephe çizimleri **295**
Şekil 3.443 Yapının dış görünümleri **295**
Şekil 3.444 Meşruta restorasyon öncesi ve sırası iç görünümler **295**
Şekil 3.445 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar'ın rölöve vaziyet planı **296**
Şekil 3.446 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar'ın genel görünümü **296**
Şekil 3.447 Pervititch Haritası'nda Ragıp Paşa Külliyesi Dükkânları **297**
Şekil 3.448 Mektep ve dükkânların dış görünümleri **297**
Şekil 3.449 Dükkânların eski görünümleri, 1960'lar **297**
Şekil 3.450 Dükkânların tonozlu iç görünümleri **297**
Şekil 3.451 Yapının rölöve projesi çizimleri **298**
Şekil 3.452 Yapının restorasyon projesi çizimleri **298**
Şekil 3.453 Bulgurlu Mescit Camii imar durumu ve vaziyet krokisi **299**
Şekil 3.454 Bulgurlu Mescit Camii genel görünümü **299**

Şekil 3.455 Yapı onaylı statik proje çizimleri **300**
Şekil 3.456 Yapı onaylı statik proje çizimleri **300**
Şekil 3.457 Yapının onaylı statik projesi görünüşleri **301**
Şekil 3.458 Yapının dış görünümleri **301**
Şekil 3.459 Yapının eski dış görünümleri **301**
Şekil 3.460 Harimden eski görünümler **301**
Şekil 3.461 Yapının dış görünümleri **302**
Şekil 3.462 Yapının iç görünümler **302**
Şekil 3.463 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi 2003 restitüsyon çizimleri **303**
Şekil 3.464 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi genel görünümü **303**
Şekil 3.465 Yapının restorasyon ve restitüsyon projesi çizimleri **304**
Şekil 3.466 Yapının restorasyon öncesi fotoğrafları, yan yüz kitabeleri ve çeşmenin ön yüz kitabesi **305**
Şekil 3.467 Yapının dış görünümleri **305**
Şekil 3.468 Yapının dış görünümleri **305**
Şekil 3.469 Nurettin Cerrahi Tekkesi imar planı ile vaziyet planı **306**
Şekil 3.470 Nurettin Cerrahi Tekkesi genel görünümü **306**
Şekil 3.471 Cerrahi Tekkesi'nin Pervititch Haritası (Pafta: 32), 1929 ve Behçet Ünsal Haritası'ndaki, 1964 (Pafta: A-6) yeri **307**
Şekil 3.472 Tekkenin 2014 tarihli onaylı resrorasyon projesi çizimleri **307**
Şekil 3.473 Yapının güncel dış görünümleriile hâcet penceresi **308**
Şekil 3.474 Tekkenin giriş cephesi 1945 onarımı sonrası görünümü ile son restorasyon öncesi görünümleri **308**
Şekil 3.475 Tevhidhâne ve türbe iç görünümleri Nûreddin Cerrâhî Tekkesi kapısının iç tarafındaki kitâbe ile niyaz penceresi kitabesi **309**
Şekil 3.476 Yapının koridoru ve burada yer alan bir kitabesinin görünümleri ... **309**
Şekil 3.477 Tekkenin 2014 tarihli onaylı resrorasyon projesi çizimleri **310**
Şekil 3.478 Tekkenin 2014 tarihli onaylı resrorasyon projesi çizimleri **310**
Şekil 3.479 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han imar durumu ve 2013 tarihli onaylı rölöve projesinden bir kesit **311**
Şekil 3.480 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han genel görünümü **311**
Şekil 3.481 Ayverdi (1875-82), Alman Mavileri (1913-14), Goad (1904), Necip Bey (1918) ve Pervititch (1922-45) haritalarında Muhsinoğlu Han . **312**
Şekil 3.482 Yapının dış görünümleri **313**
Şekil 3.483 Büyük Postane'nin 1908'deki açılış töreni ve Muhsinoğlu Han'ın 1987 tarihli görünümleri **313**
Şekil 3.484 Yapı dış görünümleri ve üzerindeki kitabeler **314**

Şekil 3.485 Yapının 2012 tarihli iç görünümleri **314**
Şekil 3.486 Yapının güncel tarihli iç görünümleri **314**
Şekil 3.487 Yapının 2016 onaylı restorasyon projesinden bodrum, zemin ve 1. kat planları **315**
Şekil 3.488 Yapının 2016 onaylı restorasyon projesi çizimleri..... **315**
Şekil 3.489 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı restorasyon vaziyet planı **316**
Şekil 3.490 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı genel görünümleri..... **316**
Şekil 3.491 Yapının restorasyon plan çizimleri..... **317**
Şekil 3.492 Yapının eski bir görünümü ve güncel görünümleri..... **318**
Şekil 3.493 Yalının iç görünümleri **318**
Şekil 3.494 Yapının restorasyon projesi kesit çizimleri **319**
Şekil 3.495 Yapının restorasyon projesi cephe çizimleri **320**
Şekil 3.496 Yapının restitüsyon projesi çizimleri **321**
Şekil 3.497 Aynü'l Hayat Hatun imar durumu ve vaziyeti **323**
Şekil 3.498 Aynü'l Hayat Hatun Mescidi genel görünümü **323**
Şekil 3.499 Yapının rölöve projesi çizimleri..... **324**
Şekil 3.500 Yapının restorasyon öncesi mihrap duvarı görünümü **324**
Şekil 3.501 Yapının restorasyon projesi çizimleri..... **325**
Şekil 3.502 Yapının restorasyon öncesi görünümleri..... **325**
Şekil 3.503 Yapının dış görünümleri..... **326**
Şekil 3.504 Yapının iç görünümleri **326**
Şekil 3.505 Zeynep Sultan Camii rölöve vaziyet planı **327**
Şekil 3.506 Zeynep Sultan Camii genel görünümü..... **327**
Şekil 3.507 Necip Bey Haritası'nda (1918) Zeynep Sultan Camii..... **328**
Şekil 3.508 Alman Mavileri Harıtası'nda Zeynep Sultan Külliyesi..... **328**
Şekil 3.509 Külliye vaziyet planı **328**
Şekil 3.510 Yapının dış görünümleri..... **329**
Şekil 3.511 Harim giriş kitabesi **329**
Şekil 3.512 Yapının dış görünümleri..... **330**
Şekil 3.513 Cami iç görünümleri ve güneybatı giriş kapısı ile iç avlu kapısı üzerindeki kitabeler..... ..... **330**
Şekil 3.514 Yapının rölöve projesi plan ve kesit çizimleri..... **331**
Şekil 3.515 Yapının rölöve projesi görünüş çizimleri..... **332**
Şekil 3.516 Cami restorasyon öncesi ve restorasyon sırası dış görünümleri..... **333**
Şekil 3.517 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi rölöve vaziyet planı..... **334**
Şekil 3.518 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi güneyinden genel görünümü..... **334**

Şekil 3.519 Necip Bey Haritası'nda (1918) Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi.....**335**

Şekil 3.520 Yapının zemin kat planı **335**

Şekil 3.521 Mektep batı cephesi ve külliye giriş kapısı iç görünümleri.....**335**

Şekil 3.522 Mektebin eski fotoğrafları ve revak bölümü özgün döşemesi **335**

Şekil 3.523 Mektebin iç mekânı.... .....**335**

Şekil 3.524 Zeynep Sultan Çeşmesi'nin bulunduğu parsel **336**

Şekil 3.525 Zeynep Sultan Çeşmesi genel görünümü **336**

Şekil 3.526 Necip Bey Haritası'nda (1918) Zeynep Sultan Çeşmesi.....**337**

Şekil 3.527 Çeşme görünümleri **337**

Şekil 3.528 Çeşme kitabesi ve süslemeleri.....**337**

Şekil 4.1 Nuruosmaniye Külliyesi cami (a, b), kütüphane (c) ve sebil (d) yapılarından mermer işçiliği örnekleri.....**372**

Şekil 4.2 Nuruosmaniye Camii (a), Nuruosmaniye Çeşmesi (b) ve Zevki Kadın Çeşmesi (c) mermer işçiliği örnekleri.....**372**

Şekil 4.3 Nuruosmaniye Camii minaresi (a), Büyük İhsaniye Camii minaresi (b), Küçük İhsaniye Camii minaresi (c), Yuşa Hazretleri Tepesi Camii avlu kapısı (d) ve Ahırkapı Feneri şerefesi ile korkuluklarından (b) diğer taş türleri süsleme örnekleri **373**

Şekil 4.4 III. Osman Köşkü (a), Nuruosmaniye Camii (b), Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi (c) ve Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi (d) ahşap işçiliği süsleme örnekleri.....**373**

Şekil 4.5 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı (a) ve Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (b) tuğla işçiliği süsleme örnekleri **374**

Şekil 4.6 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi (a), Küçük İhsaniye Camii (b) ve Zevki Kadın Sıbyan Mektebi'nden (c) sıva ile yapılan süsleme örnekleri **374**

Şekil 4.7 Nuruosmaniye Camii'nden lokmalı parmaklık (a), Nuruosmaniye Sebili'nden metal şebekesi (b) ve Ahırkapı Feneri külahından (c) metal işçiliği süsleme örnekleri **374**

Şekil 4.8 III. Osman Köşkü (a) ve Nuruosmaniye Camii (b) kalemişleri **375**

Şekil 4.9 Nuruosmaniye Camii revzen ve dışlıklarından alçı ile cam süsleme örnekleri **375**

Şekil 4.10 III. Osman Köşkü'nden Avrupa çini örnekleri (a) ile Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (b), Küçük İhsaniye (c) ve Büyük İhsaniye Camii'nden (d) klasik çini motifleri **376**

Şekil 4.11 Nuruosmaniye Camii ile Çeşmesi (a, b, c), Çemberlitaş Ali Paşa Çeşmesi (d) ve Yuşa Hazretleri Tepesi Camii kitabe ve hat örnekleri.....**376**

Şekil 4.12 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a), Laleli Camii (b), Bâbüsselâm Kapısı (c), Muhsinoğlu Han (d) diğer taşlar ile yapılan süslemeler .**407**

Şekil 4.13 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a), Laleli Camii (b), Laleli Çeşmeleri (c), Laleli Sebili (d), Fatih Camii (Yeni) (e), Zeynep Sultan

Camii (f) ve Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Türbesi (g) mermer işçiliği süslemeleri **408**

Şekil 4.14 III. Mustafa Dönemi Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı (a) ve Ayazma Camii (b), Laleli Camii (c), Fatih Camii (Yeni) (d), Ragıp Paşa Kütüphanesi (e) ahşap işçiliği süsleme örnekleri..... **408**

Şekil 4.15 III. Mustafa Dönemi Laleli İmareti (a), Ragıp Paşa Kütüphanesi (b) ve Zeynep Sultan Camii (c) tuğla işçiliği süsleme örnekleri..... **409**

Şekil 4.16 III. Mustafa Dönemi Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Sıbyan Mektebi (a) ve Büyük Yeni Han'dan (b) sıva ile yapılan süsleme örnekleri **409**

Şekil 4.17 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii(a), Laleli Camii (b), Laleli III.Mustafa Türbesi (c), Fatih Camii (Yeni) (d) ve Ragıp Paşa Kütüphanesi (e) örnek kalemişleri..... **409**

Şekil 4.18 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a), Laleli Camii (b), Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Meşrutası (c) ve Zeynep Sultan Camii (d) dışlık ve revzen pencerelerinde alçı ile cam süsleme örnekleri..... **410**

Şekil 4.19 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a) Laleli Camii (b), Laleli Sebili (c), Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Türbesi (d) örnek metal işçiliği süslemeleri **410**

Şekil 4.20 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a) ve Laleli III. Mustafa Türbesi (b), III. Mustafa Kadıköy İskele Camii, Fatih Camii (Yeni) (d) ve Ragıp Paşa Kütüphanesi (e) örnek çinileri **411**

Şekil 4.21 III. Mustafa Dönemi Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı (a), Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi (b), Ayazma Camii (c), Zeynep Sultan Çeşmesi (d) ve Laleli Camii ve Türbesi (e) kitabe ve hat örnekleri . **411**

Şekil 4.22 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri imar faaliyetlerinin türüne göre karşılaştırılması grafiği **413**

Şekil 4.23 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarının yaptıranların ünvanlarına göre dağılımlarının karşılaştırılması grafiği..... **414**

Şekil 4.24 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarının yapı türüne göre karşılaştırılması grafiği **415**

Şekil 4.25 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi yapılarının günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımlarının karşılaştırılması grafiği..... **418**

Şekil 4.26 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinin süslemenin malzemesine göre karşılaştırılması grafiği **420**

Şekil 4.27 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarında kullanılan süsleme malzemelerinin çeşitlerine göre niceliksel olarak karşılaştırılması grafiği..... ..... **421**

Şekil 4.28 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarında kullanılan süsleme biçimlerinin niceliksel olarak karşılaştırılması grafiği **423**

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1 Osmanlı 18. yüzyıl mimarisi için yararlanılan ve önde gelen yayınlar ..**9**
Tablo 2.1 Ehl-i hıref defterlerinden yola çıkarak tespit edilen meslek grupları ...**69**
Tablo 2.2 Osmanlı'da Hassa Mimarlar Ocağı Teşkilatı'nın yapısı.....**72**
Tablo 2.3 1740-1793 yılları arasında Hassa başmimarları.....**78**
Tablo 2.4 18. yy.'da Hassa Mimarlar Ocağı'nın baş mimarları.....**79**
Tablo 3.1 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi saraylı bânileri ve tüm imar faaliyetleri **82**
Tablo 3.2 III. Osman Dönemi (1754-1774) önemli olayları.....**87**
Tablo 3.3 III. Osman Dönemi saraylı bânileri ve tüm imar faaliyetleri.....**87**
Tablo 3.4 III. Osman Dönemi kataloglarında incelenen tüm yapılar.....**89**
Tablo 3.5 III. Osman Dönemi kataloglarında padişaha ait yapılar **90**
Tablo 3.6 Nuruosmaniye Camii **91**
Tablo 3.7 Nuruosmaniye Kütüphanesi.....**97**
Tablo 3.8 Nuruosmaniye Sebili..... .....**103**
Tablo 3.9 Nuruosmaniye Çeşmesi **107**
Tablo 3.10 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi **110**
Tablo 3.11 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti **114**
Tablo 3.12 Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası **120**
Tablo 3.13 III. Osman Köşkü..... .....**123**
Tablo 3.14 III. Osman Köşkü Taşlık Çeşmeleri **127**
Tablo 3.15 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı.....**129**
Tablo 3.16 Küçük İhsaniye Camii **131**
Tablo 3.17 Büyük İhsaniye Camii **133**
Tablo 3.18 Yanık Minare Mescidi Yeniden Yapımı.....**137**
Tablo 3.19 Ahırkapı Feneri..... .....**140**
Tablo 3.20 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı Yeniden Yapımı.....**144**
Tablo 3.21 Nuruosmaniye Suyolları **149**
Tablo 3.22 İhsaniye Mahallesi **151**
Tablo 3.23 III. Osman Dönemi kataloglarında sadrazamlara ait yapılar **153**
Tablo 3.24 Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi **154**
Tablo 3.25 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii.....**156**
Tablo 3.26 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi **159**

Tablo 3.27 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi **162**
Tablo 3.28 Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri **165**
Tablo 3.29 III. Osman Dönemi kataloglarında hanım sultanlara ait yapılar **168**
Tablo 3.30 Zevki Kadın Çeşmesi.. ..... **169**
Tablo 3.31 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi **171**
Tablo 3.32 III. Mustafa Dönemi (1754-1774) önemli olayları **177**
Tablo 3.33 III. Mustafa Dönemi saraylı bânileri ve tüm imar faaliyetleri **179**
Tablo 3.34 III. Mustafa Dönemi kataloglarında incelenen tüm yapılar **181**
Tablo 3.35 III. Mustafa Dönemi kataloglarında padişaha ait yapılar **183**
Tablo 3.36 III. Mustafa Çeşmesi (Topkapı Sarayı) **184**
Tablo 3.37 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri **186**
Tablo 3.38 Ayazma Camii **189**
Tablo 3.39 Ayazma Camii Çeşmesi **193**
Tablo 3.40 Laleli Camii **195**
Tablo 3.41 Laleli Camii Çeşmeleri **201**
Tablo 3.42 Laleli Camii Sebili **203**
Tablo 3.43 Laleli III. Mustafa Türbesi **206**
Tablo 3.44 Laleli Dükkânlar **209**
Tablo 3.45 Laleli İmareti..... ..... **211**
Tablo 3.46 Laleli Taşhan..... ..... **213**
Tablo 3.47 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii **215**
Tablo 3.48 Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii **218**
Tablo 3.49 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi **220**
Tablo 3.50 Büyük Yeni Han **222**
Tablo 3.51 Rami Kışlası..... ..... **225**
Tablo 3.52 Fatih Camii Yeniden Yapımı **229**
Tablo 3.53 Fatih Türbesi Yeniden Yapımı **232**
Tablo 3.54 Gülbahar Hatun Türbesi Yeniden Yapımı **234**
Tablo 3.55 Galata Mevlevihanesi Yeniden Yapımı **236**
Tablo 3.56 Ayvad Bendi **240**
Tablo 3.57 Paşabahçe III. Mustafa Camii **243**
Tablo 3.58 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile İskele Çeşmesi **249**
Tablo 3.59 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii Yeniden Yapımı **251**
Tablo 3.60 Fenâî Ali Efendi Camii Yeniden Yapımı **254**
Tablo 3.61 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi **258**

Tablo 3.62 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Yeniden Yapımı **260**
Tablo 3.63 Küçük Yeni Han **265**
Tablo 3.64 Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri **267**
Tablo 3.65 Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları **271**
Tablo 3.66 Hatice Sultan Çeşmesi **273**
Tablo 3.67 III. Mustafa Dönemi kataloglarında sadrazamlara ait yapılar **275**
Tablo 3.68 Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi **276**
Tablo 3.69 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi **281**
Tablo 3.70 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri **286**
Tablo 3.71 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri **289**
Tablo 3.72 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası **293**
Tablo 3.73 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar **296**
Tablo 3.74 Bulgurlu Mescit Camii Yeniden Yapımı **299**
Tablo 3.75 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi **303**
Tablo 3.76 Nurettin Cerrahi Tekkesi Yeniden Yapımı **306**
Tablo 3.77 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han **311**
Tablo 3.78 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı **316**
Tablo 3.79 III. Mustafa Dönemi kataloglarında hanım sultanlara ait yapılar **322**
Tablo 3.80 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi **323**
Tablo 3.81 Zeynep Sultan Camii **327**
Tablo 3.82 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi **334**
Tablo 3.83 Zeynep Sultan Çeşmesi **336**
Tablo 4.1 III. Osman Dönemi (1754-1757) tespit edilen tüm imar faaliyetleri .. **340**
Tablo 4.2 III. Mustafa Dönemi (1757-1774) tespit edilen tüm imar faaliyetleri **343**
Tablo 4.3 III. Osman (1754-1757) ve III. Mustafa (1757-1774) dönemlerindeki mevcut imar faaliyetlerinin bâni ve tür bazında dağılımı **348**
Tablo 4.4 III. Osman Dönemi bânilerinin mevcut imar faaliyetlerinin tür bazında dağılımı **350**
Tablo 4.5 III. Osman Dönemi saraylı bânileri ve kataloglarda incelenen yapı sayıları **350**
Tablo 4.6 III. Osman Dönemi incelenen imar faaliyetlerinin yapım tarihlerine göre dağılımı **351**
Tablo 4.7 III. Osman Dönemi incelenen yapıların türüne göre gruplandırılması **352**
Tablo 4.8 III. Osman Dönemi bânilerine göre incelenen yapıların tipi, adı ve sayısı **353**

Tablo 4.9 III. Osman Dönemi incelenen yapıların günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımları **354**

Tablo 4.10 III. Osman Dönemi incelenen yapıların yapı tipi ve bani kimliğine göre planları **356**

Tablo 4.11 III. Osman Dönemi incelenen cami-mescitlerin ön cepheleri **358**

Tablo 4.12 III. Osman Dönemi incelenen çeşmelerin ön cepheleri **359**

Tablo 4.13 III. Osman Dönemi incelenen diğer yapı tiplerinin ön cepheleri **361**

Tablo 4.14 III. Osman Dönemi incelenen yapılarda mimari ögelere göre süslemenin dağılımı **365**

Tablo 4.15 III. Osman Dönemi incelenen yapılarda süslemenin malzemesi **367**

Tablo 4.16 III. Osman Dönemi incelenen yapılardaki süslemenin yeri ve biçimi **369**

Tablo 4.17 III. Osman Dönemi incelenen yapılardaki süslemelerin türü/çeşidi . **371**

Tablo 4.18 III. Mustafa Dönemi (1757-1774) bânilerinin mevcut imar faaliyetlerinin tür bazında dağılımı **378**

Tablo 4.19 III. Mustafa Dönemi saraylı bânileri ve kataloglarda incelenen yapı sayıları..... ..... **378**

Tablo 4.20 III. Mustafa Dönemi incelenen imar faaliyetlerinin yapım tarihlerine göre dağılımı **380**

Tablo 4.21 III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların türüne göre gruplandırılması **382**

Tablo 4.22 III. Mustafa Dönemi bânilerine göre incelenen yapıların tipi, adı ve sayısı **383**

Tablo 4.23 III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımları..... ..... **385**

Tablo 4.24 III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların yapı tipi ve bani kimliğine göre planları **387**

Tablo 4.25 III. Mustafa Dönemi incelenen cami-mescitlerin ön/giriş cepheleri **390**

Tablo 4.26 III. Mustafa Dönemi incelenen çeşmelerin ön/giriş cepheleri **393**

Tablo 4.27 III. Mustafa Dönemi incelenen diğer yapı tiplerinin ön/giriş cepheleri **394**

Tablo 4.28 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılarda mimari ögelere göre süslemenin dağılımı **399**

Tablo 4.29 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılarda süslemenin malzemesi **401**

Tablo 4.30 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılardaki süslemenin yeri ve biçimi **404**

Tablo 4.31 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılardaki süslemelerin türü/çeşidi **406**

Tablo 4.32 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri imar faaliyetlerinin türüne göre karşılaştırılması **413**

Tablo 4.33 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarının yaptıranların ünvanlarına göre dağılımlarının karşılaştırılması **414**

Tablo 4.34 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarının yapı türüne göre karşılaştırılması..... ..... **415**

Tablo 4.35 III. Osman ve III. Mustafa Dönemileri yapılarının yapı tiplerine göre karşılaştırılması..... ..... **417**

Tablo 4.36 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi yapılarının günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımlarının karşılaştırılması **418**

Tablo 4.37 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinin süslemenin malzemesine göre karşılaştırılması..... ..... **419**

Tablo 4.38 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarında kullanılan süsleme malzemelerinin çeşitlerine göre karşılaştırılması..... **421**

Tablo 4.39 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinin kullanılan süslemenin yerine göre karşılaştırılması... ..... **422**

Tablo 4.40 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi yapılarında kullanılan süslemenin biçimine göre karşılaştırılması..... **424**

Tablo 4.41 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde görev yapmış hassa başmimarları ve kataloglardaki imar faaliyeti sayıları..... **425**

Tablo 4.42 18. yy. İstanbul'unda padişahların imar faaliyetleri türlerine (yeni yapı-yeniden yapım ve onarım) göre dağılımı **432**

Tablo 4.43 18. yy. İstanbul'unda, padişahların bânisi olduğu imar faaliyetlerinin yapı tipi ve türüne göre karşılaştırılması..... **432**

Tablo 4.44 Padişah dönemlerine göre görev yapan 18. yy. hassa başmimarları **434**

Tablo 4.45 18. yy. camilerinin plan (ölçekli) açısından karşılaştırılması **437**

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1 Osmanlı İmparatorluğu'nun 1612 sınırları **11**

Harita 2.2 1683-1800 Osmanlı topraklarını gösteren harita **11**

Harita 2.3 Osmanlı'nın toprak kayıplarını gösteren harita (1683-1923) **12**

Harita 2.4 İstanbul'un konumu ve 18. yüzyıla kadar İstanbul ana yerleşim yerlerini gösteren haritalar..... ..... **15**

Harita 2.5 17. yy. sonları-18. yy. başları İstanbul haritası ve panoromik bir görünümü, 1663-1724. ..... **49**

Harita 2.6 İstanbul'un ilk sistematik-bilimsel haritası, Kauffer, 1776 ..... **49**

Harita 2.7 İstanbul haritası, 1764, Johann Baptist von Reben..... **50**

Harita 2.8 Antoine Ignace Melling'in "Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore" (1819) adlı İstanbul haritası üzerinde yaklaşık 1740-1800 yılları arasında inşa edilmiş camileri gösteren harita **52**

Harita 3.1 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinden günümüze ulaşan yapıların katalog numaralarıyla ve konumlarını gösteren İstanbul haritası **83**

Harita 3.2 III. Osman Dönemi günümüze ulaşan yapıların Tablo 3.4'de verilen katalog numaralarıyla konumları **88**

Harita 3.3 Nuruosmaniye Külliyesi konumu **91**

Harita 3.4 Yapının yakın konumu **91**

Harita 3.5 Nuruosmaniye Kütüphanesi konumu **97**

Harita 3.6 Yapının yakın konumu **97**

Harita 3.7 Nuruosmaniye Sebili konumu **103**

Harita 3.8 Yapının yakın konumu **103**

Harita 3.9 Nuruosmaniye Çeşmesi konumu **107**

Harita 3.10 Yapının yakın konumu **107**

Harita 3.11 Şehsuvar Hatun Türbesi konumu **110**

Harita 3.12 Yapının yakın konumu **110**

Harita 3.13 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti konumu **114**

Harita 3.14 Yapının yakın konumu **114**

Harita 3.15 Nuruosmaniye Dükkânlar'ın konumu **120**

Harita 3.16 Yapının yakın konumu **120**

Harita 3.17 III. Osman Köşkü konumu **123**

Harita 3.18 Yapının yakın konumu **123**

Harita 3.19 Yapının konumu **127**

Harita 3.20 Yapının yakın konumu **127**
Harita 3.21 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane konumu **129**
Harita 3.22 Yapının yakın konumu **129**
Harita 3.23 Küçük İhsaniye Camii konumu **131**
Harita 3.24 Yapının yakın konumu **131**
Harita 3.25 Büyük İhsaniye Camii konumu **133**
Harita 3.26 Yapının yakın konumu **133**
Harita 3.27 Yapının konumu **137**
Harita 3.28 Yapının yakın konumu **137**
Harita 3.29 Ahırkapı Feneri konumu..... **140**
Harita 3.30 Yapının yakın konumu **140**
Harita 3.31 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı konumu..... **144**
Harita 3.32 Yapının yakın konumu **144**
Harita 3.33 Nuruosmaniye Suyolları konumu **149**
Harita 3.34 Su yolunun yakın konumu **149**
Harita 3.35 İhsaniye Mahallesi konumu **151**
Harita 3.36 Mahallenin yakın konumu **151**
Harita 3.37 Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi konumu **154**
Harita 3.38 Yapının yakın konumu **154**
Harita 3.39 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii konumu **156**
Harita 3.40 Yapının yakın konumu **156**
Harita 3.41 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi konumu **159**
Harita 3.42 Yapının yakın konumu **159**
Harita 3.43 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Cami konumu **162**
Harita 3.44 Yapının yakın konumu **162**
Harita 3.45 Yenikapı Mevlevihanesi konumu **165**
Harita 3.46 Yapının yakın konumu **165**
Harita 3.47 Zevki Kadın Mektep ve Çeşmesi konumu **169**
Harita 3.48 Yapının yakın konumu **169**
Harita 3.49 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi konumu **171**
Harita 3.50 Yapının yakın konumu **171**
Harita 3.51 III. Mustafa Dönemi günümüze ulaşan yapıların Tablo 3.34'de verilen katalog numaralarıyla konumları **180**
Harita 3.52 III. Mustafa Çeşmesi konumu **184**
Harita 3.53 Yapının yakın konumu **184**

Harita 3.54 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm konumu **186**
Harita 3.55 Yapının yakın konumu **186**
Harita 3.56 Ayazma Camii konumu **189**
Harita 3.57 Yapının yakın konumu **189**
Harita 3.58 Ayazma Camii Çeşmesi konumu **193**
Harita 3.59 Yapının yakın konumu **193**
Harita 3.60 Laleli Camii konumu. **195**
Harita 3.61 Yapının yakın konumu **195**
Harita 3.62 Yapının konumu **201**
Harita 3.63 Yapının yakın konumu **201**
Harita 3.64 Laleli Camii Sebili konumu **203**
Harita 3.65 Yapının yakın konumu **203**
Harita 3.66 Laleli III. Mustafa Türbesi konumu **206**
Harita 3.67 Yapının yakın konumu **206**
Harita 3.68 Laleli Külliyesi Dükkânlar'ın konumu **209**
Harita 3.69 Yapının yakın konumu **209**
Harita 3.70 Laleli Külliyesi İmareti konumu **211**
Harita 3.71 Yapının yakın konumu **211**
Harita 3.72 Laleli Taşhan konumu **213**
Harita 3.73 Yapının yakın konumu **213**
Harita 3.74 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii konumu **215**
Harita 3.75 Yapının yakın konum **215**
Harita 3.76 Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii konumu **218**
Harita 3.77 Yapının yakın konumu **218**
Harita 3.78 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi konumu **220**
Harita 3.79 Yapının yakın konumu **220**
Harita 3.80 Büyük Yeni Han konumu **222**
Harita 3.81 Yapının yakın konumu **222**
Harita 3.82 Rami Kışlası konumu **225**
Harita 3.83 Yapının yakın konumu **225**
Harita 3.84 Fatih Camii konumu **229**
Harita 3.85 Yapının yakın konumu **229**
Harita 3.86 Fatih Türbesi konumu **232**
Harita 3.87 Yapının yakın konumu **232**
Harita 3.88 Gülbahar Hatun Türbesi konumu **234**

Harita 3.89 Yapının yakın konumu **234**
Harita 3.90 Galata Mevlevihanesi konumu **236**
Harita 3.91 Yapının yakın konumu **236**
Harita 3.92 Ayvad Bendi konumu **240**
Harita 3.93 Yapının yakın konumu **240**
Harita 3.94 Paşabahçe III. Mustafa Camii konumu **243**
Harita 3.95 Yapının yakın konumu **243**
Harita 3.96 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi konumu **249**
Harita 3.97 Yapının yakın konumu **249**
Harita 3.98 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii konumu **251**
Harita 3.99 Yapının yakın konumu **251**
Harita 3.100 Fenâî Ali Efendi Camii konumu **254**
Harita 3.101 Yapının yakın konumu **254**
Harita 3.102 Kadiri Tekkesi Çeşmesi'nin konumu **258**
Harita 3.103 Yapının yakın konumu **258**
Harita 3.104 Kadiri Tekkesi konumu **260**
Harita 3.105 Yapının yakın konumu **260**
Harita 3.106 Küçük Yeni Han konumu **265**
Harita 3.107 Yapının yakın konumu **265**
Harita 3.108 Şah Sultan Camii konumu **267**
Harita 3.109 Yapının yakın konumu **267**
Harita 3.110 Ayazma Camii ve III. Mustafa Su Yolları konumu **271**
Harita 3.111 Ayazma Camii'nin yakın konumu **271**
Harita 3.112 Hatice Sultan Çeşmesi konumu **273**
Harita 3.113 Yapının yakın konumu **273**
Harita 3.114 Ragıp Paşa Kütüphanesi konumu **276**
Harita 3.115 Yapının yakın konumu **276**
Harita 3.116 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi konumu **281**
Harita 3.117 Yapının yakın konumu **281**
Harita 3.118 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri konumu **286**
Harita 3.119 Yapının yakın konumu **286**
Harita 3.120 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve tuvaletlerin konumu **289**
Harita 3.121 Yapının yakın konumu **289**
Harita 3.122 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası konumu **293**
Harita 3.123 Yapının yakın konumu **293**

Harita 3.124 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar'ın konumu **296**
Harita 3.125 Yapının yakın konumu **296**
Harita 3.126 Bulgurlu Mescit Camii konumu **299**
Harita 3.127 Yapının yakın konumu **299**
Harita 3.128 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi konumu **303**
Harita 3.129 Yapının yakın konumu **303**
Harita 3.130 Nurettin Cerrahi Tekkesi konumu **306**
Harita 3.131 Yapının yakın konumu **306**
Harita 3.132 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han konumu **311**
Harita 3.133 Yapının yakın konumu **311**
Harita 3.134 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı konumu **316**
Harita 3.135 Yapının yakın konumu **316**
Harita 3.136 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi konumu **323**
Harita 3.137 Yapının yakın konumu **323**
Harita 3.138 Zeynep Sultan Camii konumu **327**
Harita 3.139 Yapının yakın konumu **327**
Harita 3.140 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi konumu **334**
Harita 3.141 Yapının yakın konumu **334**
Harita 3.142 Zeynep Sultan Çeşmesi konumu **336**
Harita 3.143 Yapının yakın konumu **336**

ÖZET

III. Osman ve III. Mustafa Dönemi İstanbul'da İmar Faaliyetleri

Miskine AKAR

Mimarlık Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU

18. yüzyıl, geleneksel Osmanlı tarih yazımında çoğunlukla ekonomik ve siyasî parametreler üzerinden kalıplaşmış biçimde ele alınsa da, son dönem araştırmalar farklı yaklaşımlar sunarak bu dönemin mimarlık tarihi açısından özgünlüğüne işaret etmektedir. Bu çalışma, özellikle 1754–1774 yılları arasındaki III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde, saray çevresinden gelen bânilerin (padişah, sadrazam ve hanım sultanlar) İstanbul'daki imar faaliyetleri üzerinden Osmanlı Mimarisinin klasik dönemden Batı etkilerine geçiş sürecini kapsamlı biçimde analiz etmektedir.

Bu bağlamda, tez beş bölümden oluşmaktadır: Giriş bölümünde literatür özeti, amaç, kapsam ve yöntem açıklanmış; ikinci bölümde Osmanlı mimarlığının başlangıcından 18. yüzyıla kadar olan gelişimi ve imar sisteminin temel kurumları (Vakıf Sistemi, Ehl-i Hıref Teşkilatı, Hassa Mimarlar Ocağı) tarihsel arka plan olarak sunulmuştur. Üçüncü bölümde, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerine ait yapıların katalog çalışmaları hazırlanmış; dördüncü bölümde ise bu yapıların karşılaştırmalı değerlendirmeleri ve dönem bânilerinin mimarlık tarihine katkıları tartışılmıştır. Son bölümde, elde edilen bulgular ışığında sonuç ve öneriler

sunulmuştur. Araştırma bulguları, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batı kökenli Barok ve Rokoko üsluplarının, geleneksel mimari kalıplarla harmanlanarak benimsendiğini; bu sentezin yapı tipleri, süsleme detayları ve cephe düzenlemeleri düzeyinde somut etkiler yarattığını göstermektedir. Saraylı bânilerin desteğiyle gerçekleştirilen imar faaliyetleri, yalnızca mimari estetiğin yenilenmesinde değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel işlevlerin yeniden yorumlanmasında da kritik rol oynamıştır. Bu yapılar, işlevlerinin ötesinde ideolojik ve prestij unsurlarını da barındırarak, bânilik kurumunun toplumsal dayanışmayı ve devletin meşruiyetini pekiştirmedeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu dönemlerdeki yapılar hem fonksiyonel ihtiyaçlara yanıt vermiş hem de kent dokusunda yeni bir estetik anlayışın yerleşmesine katkı sağlamıştır. Tezde elde edilen veriler, III. Osman Döneminde kısa süreli ancak yoğun imar faaliyetlerinin klasik plan ve düzenlemelerden sapmadan devam ettiğini; bununla birlikte, Nuruosmaniye Camii gibi büyük ölçekli yapılarda da Batı etkilerine dair izlerin bu dönemde ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir. III. Mustafa Döneminde ise, imar faaliyetlerinin hem sayıca hem de çeşitlilik bakımından artış gösterdiği, yapıların fonksiyonel ve estetik yönlerinin Batı üslubuyla daha belirgin biçimde sentezlendiği ve yeni yapı türlerinin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca, 1766 depremi sonrası gerçekleştirilen onarım ve yeniden inşa çalışmaları ve mimari üretimin sürekliliğini sağlarken Batı etkilerinin pekişmesine ve kent dokusunun modernleşmesine katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak bu tez, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisini, saraylı bânilerin İstanbul'daki imar faaliyetleri aracılığıyla şekillenen, klasik dönemden Batı etkilerine geçişin belirginleştiği, geleneksel değerlerin Avrupa üsluplarıyla sentezlendiği ve bu sentezin dönemin mimari, toplumsal ve kültürel dönüşümlerini yansıttığı çok katmanlı bir süreç olarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl, III. Osman, III. Mustafa, İmar faaliyetleri, Osmanlı Baroku

ABSTRACT

Building Activities in Istanbul During the Osman III and Mustafa III Periods

Miskine AKAR

Department of Architecture

Doctor of Philosophy Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU

The eighteenth century has tended to be examined within Ottoman historiography through rigid economic and political frameworks. However, recent studies offer alternative perspectives that emphasise the uniqueness of this period in architectural history.This study provides a comprehensive analysis of the transition from the classical period to Western influences in Ottoman architecture, with a focus on the building activities in Istanbul during the reigns of Osman III and Mustafa III (1754–1774). These activities were commissioned by imperial patrons/bânis such as the sultan, grand vizier, and female sultan. The dissertation is divided into five chapters. The introduction provides a literature review, outlines the research aims, scope, and methodology. The second chapter provides the historical background, examining the development of Ottoman architecture from its origins to the eighteenth century and outlining the foundational institutions of the building system, including the waqf system, the ehl-i hiref organization, and Ottoman Guild of Architects (Hassa Mimarlar Ocağı). The third chapter, comprises a catalogue of building activities during the reigns of Osman III and Mustafa III. The fourth chapter provides a comparative evaluation of these building activities, discussing the contributions of contemporary patrons to the historiography of architecture. The final chapter of this study presents the main conclusions and recommendations in terms of the research

results. The research findings show that 18th-century Ottoman architecture adopted the Western Baroque and Rococo styles by blending them with traditional architectural patterns, and that this synthesis created visible effects at the level of building types, ornamental details and façade arrangements. The building activities carried out with the support of the imperial patrons played a critical role not only in the renovation of architectural aesthetics, but also in the reinterpretation of social and cultural functions. The analysis reveals that by incorporating ideological and prestige dimensions that extend beyond their functional purpose, these buildings serve to underscore the profound influence of the institution of bânis in reinforcing social solidarity and the legitimacy of the state. The buildings of these periods were designed to meet practical requirements and also contributed to the establishment of a new aesthetic understanding in the urban context. The results obtained in the thesis demonstrate that during the reign of Osman III, short-term yet intensive construction activities continued in accordance with classical plans and arrangements; however, traces of Western influences began to emerge in large-scale buildings such as the Nuruosmaniye Mosque. During the reign of Mustafa III, it was determined that there was an increase in the number and variety of construction activities, and that the functional and aesthetic aspects of the buildings were synthesised with the Western style more distinctly. New building types also emerged. In addition, the 1766 earthquake and the subsequent reconstruction and repair activities, as well as the ongoing architectural production, played a pivotal role in the adoption of Western influences and the modernisation of the urban fabric. Consequently, this dissertation examines 18th-century Ottoman architecture as a multi-layered process shaped by the building activities of the imperial patrons/bânis in Istanbul. In this setting, the transition from the classical period to Western influences is particularly evident, with traditional values synthesised with European influences. This synthesis reflects the architectural, social and cultural transformations of the period.

Keywords: 18th Century, Osman III, Mustafa III, Building activities, Ottoman Baroque

1
GİRİŞ

1.1 Tezin Amacı ve Yöntemi

1990'lara kadar tarih yazımında geleneksel tarih modelinin etkisiyle Osmanlı 18. yüzyılı genellikle "gerileme" dönemi (İnalcık, 2013) olarak ele alınmıştır. Osmanlı 18. yüzyılı "görkemli" ve bir "altın çağ" (Arseven, 2020; Egli, 2009) diğer bir deyişle 16. yüzyıl (yy.) klasisizminin gölgesinde (Hamadeh, 2007) ve çalkantılı "sansasyonel" 19. yüzyıl arasında sıkışıp kalan bir geçiş dönemidir. Bir çeşit "kolektif hafıza kaybı" yaşanan (Ayvazoğlu, 2022, s. 12) bu yüzyıl, İslam dünyası için tufandan önce anlamında "Before Deluge: Eighteenth Century" (Hodgson, 1977, s. 134) diye nitelenirken Osmanlı tarihi için 18. yüzyıl "kara delik" (Özel, 2012) olarak görülmüştür. Tanyeli' ye göre "geleneksel" tarih yazımındaki "yükseliş-duraklama-çöküş" modeli, mimarlık tarihini de kalıplamayı başarmıştır (Tanyeli, 1999). 20. yüzyıl başlarından itibaren mimarlık ve sanat tarihçilerinin Osmanlı mimarlık tarihi çalışmalarında[1] bu söylemin etkisi hakimdir. Söz konusu çalışmalarda, Osmanlı geç dönem mimarisinin 'Batı' tesirinde kalarak klasik ilkelerinden uzaklaştığı dolayısıyla yozlaştığı çıkarımları rahatlıkla yapılabilmektedir.

Yakın tarihli çalışmalarda Osmanlı 18. yüzyıl mimari değişimini "yaratıcı" gören (Ögel, 2010) ve bu değişimi Osmanlı'nın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan dönüşümler ışığında ele alan farklı bakış açıları ortaya konmuştur (Hamadeh, 2007; Artan, 1989).

Semra Ögel'in 18. yüzyıl Osmanlı mimarlığının belirleyici ve yenilik getirici iki önemli padişah döneminden biri (diğeri III. Ahmed) olarak saydığı III. Mustafa

[1] Çelik, 2020; Arseven, 1907; Arel, 1975; Eyice, 1981; Yenişehirlioğlu, 1983; Eldem, 1984.

Dönemini (Ögel, 2010; Ögel, 2012); Ayda Arel ve Mustafa Cezar gibi araştırmacılar Osmanlı Mimarisinin öz değerlerinin göz ardı edilmediği bir dönem olarak yorumlamaktadırlar (Cezar, 1995; Arel, 1975). Diğer taraftan bu dönem için gerekli yenilemelerin yapılmadığı "kayıp yıllar" (Beydilli, 2006) yine dönem mimarisi için "durulma dönemi" (Arel, 1975, s. 69-72) gibi savlar öne sürülmüştür. 18. yüzyıl ikinci yarısından sonraki III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinin (1754-1774) mimarisinin ayrıca ve derinlemesine araştırmalarla[1] ele alınmadığı tespit edilmiştir.

Özetle, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde saray çevresinden gelen bânilerin (sultan, hanım sultan, sadrazam) 18. yüzyıl İstanbul'undaki imar faaliyetlerinin Osmanlı Mimarisine katkı ve etkileri, bu tezin temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede, çalışmada ele alınan diğer sorular arasında; dönemin padişah, sadrazam ve hanım sultanlarının himayesinde inşa edilen yapıların türleri ve işlevleri bakımından ne gibi farklılıklar gösterdiği, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik koşullarının imar faaliyetlerine nasıl yansıdığı, savaşlar ve depremler gibi olağanüstü durumların inşa süreçlerine ve mimari tercihlere etkisinin ne olduğu gibi meseleler bulunmaktadır. Ayrıca, bu dönemde gerçekleştirilen imar faaliyetlerinin kent dokusu üzerindeki uzun vadeli etkileri, bânilerin toplumsal statülerinin mimari tercihlere yansıyıp yansımadığı, dönemin mimar ve ustalarının projelerdeki rolü, imar faaliyetlerinde kullanılan malzeme ve tekniklerin yenilikçi yönleri ile bu yapıların sonraki dönem Osmanlı Mimarisine olan etkileri de araştırmanın kapsamı dahilindedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde, Batı dünyasıyla olan etkileşimin artmasıyla birlikte, 18. ve 19. yüzyıllar en belirgin değişimlerin yaşandığı yüzyıllardır. Bu dönemde şehirlerin, işlevlerinin ve yapılarının dönüşümü genellikle Batı ile olan entegrasyon süreciyle ilişkilendirilebilir. Diğer bir deyişle; şehirler, Tanzimat hareketinden önce değişim konusunda potansiyel sahip olmalarına rağmen bu dönemden itibaren kontrol edemedikleri ancak uyum sağlamaya çalıştıkları bir sürece doğru yönlendirilmişlerdir (Eldem vd., 2012, s. 169).

[1] 18. yy. padişahlarından III. Ahmed, I. Mahmut dönemlerini ele alan Soner Şahin'nin "Değişim sürecinde Osmanlı mimarlığı, III. Ahmed ve I. Mahmud Devri (1703-1754)" adlı 2009 tarihli doktora tezi gibi) ve III. Selim dönemini konu alan Ayşe Hilal Uğurlu'nun 2012 tarihli ve "III. Selim'in İstanbul'u Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri" adlı doktora tezi gibi.

Bu çalışmanın kapsamı; Eldem'in (2012) işaret ettiği gibi 19. yüzyıl öncesi erken modernleşme süreçleri yaşayan Osmanlı'nın 1754-1774 arasındaki III. Osman-III. Mustafa dönemlerinde saraylı bânilerin İstanbul'daki imar etkinliklerini araştırmak üzerinedir.

Bu çalışma, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde (1754-1774) saray çevresinden gelen bânilerin (padişah, sadrazam ve hanım sultanlar) İstanbul'daki imar faaliyetlerine yön veren başlıca etkenleri analiz etmeyi ve bu faaliyetlerin Osmanlı mimarlık tarihindeki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, söz konusu dönemde saray erkânı ve hanedan mensuplarının mimari üretim süreçlerine katkıları, dönemin mimarisinde gözlenen değişim ve dönüşüm bağlamında ele alınmaktadır. Temel amaç, 1754–1774 yılları arasındaki 20 yıllık süreçte Osmanlı mimarlığının genel durumunu kapsamlı bir şekilde değerlendirmektir. Osmanlı mimarlığında bir dönüşüm evresini temsil eden, sonraki gelişmelere zemin hazırlayan ve aynı zamanda kendine özgü niteliklerini koruyan bu döneme ilişkin literatürde yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır. Yapılan literatür taramasında, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisini şekillendiren iki önemli padişah döneminden biri olarak kabul edilen (ilki III. Ahmed) (Ögel, 2010) III. Mustafa Dönemi ile öncülü III. Osman dönemlerinde (1754-1774) İstanbul'daki imar faaliyetleri ve bu faaliyetlerde rol oynayan aktörlerin derinlemesine bilimsel incelemelere konu edilmediği tespit edilmiştir. Bu araştırma, söz konusu dönemde inşa edilen her bir yapıyı ayrıntılı olarak incelemekten ziyade, bu yapılar üzerinden dönemin genel mimari özelliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca, farklı üslup ve yaklaşımlar üzerinden yapılan karşılaştırmalarla, bu dönemin Osmanlı mimarlık tarihindeki yeri ve önemi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir.

Mimarlık tarihçileri, 20. yüzyıl tarih yazımındaki kalıplaşmış problemli yargılardan bağımsız bir mimarlık tarih yazım modeli benimsenerek Osmanlı Mimarisinin ele alınması/yeniden yazılması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Tanyeli, 1999). Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin diğer ilgi çekici dönemlerine (16. yy. ve 19. yy.) nazaran gölgede kaldığı düşünülen 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı mimarlığının yeniden okunması önemli görünmektedir (Hamadeh, 2007). Özellikle 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisini belirleyen dönemlerden biri olarak görülen (Ögel, 2010) ve şimdiye kadar kapsamlı, bilimsel bir araştırma ile ele alınmayan III. Mustafa (1757-1774)

ile öncülü III. Osman (1754-1757) dönemlerinde saraylı bânilerin başkent mimarisine katkılarının incelenmesi ile Osmanlı mimarlık tarihi literatürüne önemli bir katkı yapılacağı düşünülmektedir. Ayrıca Osmanlı Mimarisinin klasik ilkelerinden kopmaya başladığı düşünülen bir dönemde-18. yüzyılda- bu değişimin izlenebildiği bir geçiş dönemi mimarisini incelemek, Osmanlı mimari gelişimini anlamak bakımından önemli görülmüştür.

Tezin yöntemi, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerini (1754-1774) kapsayan 20 yıllık süreçte inşa edilen ve günümüze ulaşan imar faaliyetlerinin, katalog yöntemiyle ayrıntılı biçimde incelenmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle ilgili kaynaklardan yapılan tarama sonucunda, söz konusu dönem banileri tarafından gerçekleştirildiği tespit edilen 117 imar faaliyeti belirlenmiştir. Ancak, bani tespiti veya tarihlendirmesi yapılamayan, günümüze ulaşamayan ve yalnızca onarım niteliğinde olanlar hariç tutularak, geriye kalan 70 imar faaliyeti yerinde incelenmiş ve güncel durumları belgelenmiştir. Bu yapılarla ilgili verilere ulaşabilmek amacıyla, çeşitli kurum, kuruluş, şirket ve kişilere ait arşivlerde araştırma yapılmak üzere gerekli izinler alınmıştır. Katalog çalışmaları kapsamında, her bir imar faaliyetine ilişkin olarak yapı adı, adresi, ada/pafta/parsel bilgileri[1], bânisi, yapım tarihi ve dönemi, mimarı, tescil durumu, mülkiyet bilgileri, özgün ve güncel işlevi, vaziyet planı, yapıya ilişkin tarihsel süreç ve açıklamalar, mimari özellikleri (kütle planı ve cephe düzeni), süsleme özellikleri, eski harita, çizim ve projeler[2] ile yapının iç ve dış mekânlarına ait fotoğraflar ve süsleme detaylarına ilişkin görsellerin toplanmasına çalışılmıştır. Bu yöntemle, söz konusu yapıların tarihî ve mimarî değerlerinin belgelenmesi ve günümüz kent dokusu içerisindeki konumlarının bilimsel bir yaklaşımla değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Alınan izinler ile erişim sağlanan kamu kurum arşivleri şu şekilde sıralanmıştır: İstanbul Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri arşivleri (1, 2, 3, 4, 5 ve 6 numaralı kurullar), İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) (İstanbul Vakıflar I. Bölge ve II. Bölge Müdürlüğü Arşivi), Topkapı Sarayı Müzesi

[1] Ada, pafta ve parsel bilgileri genel olarak, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgu Uygulaması (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2024) ile Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi (Fatih Belediyesi, 2022-24) üzerinden temin edilmiştir.

[2] Kataloglarda ele alınan yapılara ait çeşitli proje çizimleri üzerinde, gerekli görülen yerlerde kuzey oku, çizgi ölçek/eşel, giriş yönü ve mekân isimleri gibi açıklayıcı düzenlemeler yazar tarafından yapılmıştır.

Arşivi (TSMA), Milli Saraylar Başkanlığı Arşivi (MSBA), Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü (Kültür ve Turizm Bakanlığı) Arşivi, Fatih Belediyesi Encümen Arşivi, Beykoz Belediyesi Arşivi, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) Arşivi, Kıyı Emniyet Müdürlüğü Arşivi. Kadıoğlu Restorasyon, Less Ottomans/Unit Grup, AGS Mimarlık & Restorasyon gibi özel arşivlerden de izinler alınarak verilere ulaşılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ise çevrimiçi olarak kısmen taranmıştır. Kurumlardan alınabilen izinler ile yapılar yerinde tespit edilmiş ve mümkün olduğu kadar iç ve dış görünümleri fotoğraflanmıştır. Kataloğu yapılan tüm yapılarla ilgili yapılan taramalarda birçoğunun rölöve çalışması, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlandığı tespit edilmiştir. Bununla beraber birçok yapının kurul dosyalarında bulunan görsel materyal, çizim ve proje eski haritalarına ulaşılmıştır.

III. Osman ve III. Mustafa dönemlerine ait İstanbul'daki tüm yapılar genel olarak değerlendirilmiş, ancak katalog çalışmasında yalnızca günümüze ulaşan ve onarım dışındaki özgün imar faaliyetlerine ait yapılar ele alınmıştır. Bu kapsamda mümkün olduğunca özgün ve birincil kaynaklardan (mevcut yapılar ve yukarıda sayılan arşivlerden elde edilen veriler) bununla birlikte vak'anüvis kayıtları, ruznameler (günlük gazete), seyahatnâmeler, gravürler, eski haritalar, eski görsel kaynaklar, edebi metinler (divanlar vb.) ve dönemle ilgili ortaya konan ikincil kaynaklardan (kitap, tez, makale, bildir vb.) yararlanılarak belirlenen çerçevede padişah, sadrazam ve hanım sultanlar tarafından 1754-1774 arasında İstanbul'da yaptırılan yapılar değerlendirilmiştir.

Kataloglar kapsamında yapıların konum seçimi, mimari kararlar (plan, kütle, süsleme vb.) ve uygulamaları incelenerek bu seçimlerin ardındaki nedenlerle dönem mimarisine dair genel bir görünüm sunulmuştur. Yapılar, dönemsel olarak III. Osman (1754-1757) ve III. Mustafa (1757-1774) devri olmak üzere iki ana grupta incelenmiş; her bir dönemde ise bâniler, padişahlar, sadrazamlar ve hanım sultanlar şeklinde üç alt başlık altında değerlendirilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde incelenen 70 yapının katalog çalışmasında araştırılan kriterler arasında yapıların; yapım tarihleri, bânileri (padişahlar, sadrazamlar/vezîr-i âzamlar ve hanım sultanlar), sayıları, onarım-yeni inşa-yeniden inşa durumları, türleri (sivil, dini, askerî), tipleri (cami, medrese, türbe, çeşme, kütüphane, bent, köşk, deniz feneri vb.), İstanbul'daki konumları, plan biçimleri, süsleme detayları ve cephe özellikleri

yer almaktadır. İncelenen dönemlerden kısmi olarak da olsa günümüze ulaşan yapılar detaylı şekilde araştırılmış ve her iki dönem, kendi içlerinde ve birbirleriyle karşılaştırılarak ele alınmıştır. Değerlendirme bölümünde ise tüm yapıların genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu tez kapsamında yürütülen araştırmada, 1754-1774 yılları arasındaki 20 yıllık süreçte, dönem bânilerine ait olduğu kaynaklarda belirtilen toplam 117 imar faaliyeti (kesin yapı/mevcut olan, onarım, mevcut olmayan, kesin olmayan) tespit edilmiştir. Bu faaliyetlerden dönem tespiti kesin olarak yapılabilen 109 imar faaliyeti arasından (kesin yapı/mevcut olan, onarım, mevcut olmayan) mevcut olmayanlar çıkarıldığında, 84 imar faaliyeti (kesin yapı/mevcut olan ve onarım) belirlenmiştir. Bu 84 faaliyetten günümüze ulaşan ve onarım dışındaki mevcut imar faaliyetleri incelendiğinde, III. Osman Dönemine ait 24 ve III. Mustafa Dönemine ait 46 olmak üzere toplam 70 yapının günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Söz konusu yapıların analizi, dönemin mimari özelliklerine dair genel bir bakış sunmaktadır.

1.2 Literatür Özeti

18. yüzyıl Osmanlı mimarlığının mevcut mimarlık tarihi yazımı içerisindeki öneminin kavranabilmesi, ele alınan konunun geniş bir perspektifle ve çeşitli disiplinlerin bir araya gelerek yürütecekleri bir çalışma ile daha sağlıklıdır. Bu bağlamda literatür incelemesi, öncelikle o dönemde kentte gerçekleşen siyasi ve sosyal arka planın anlaşılmasına katkı sağlayacak tarihi kaynaklar ve güncel literatür üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca, çalışma kapsamında haritalar ve kurum arşivlerinin incelenmesi de önemli bir adım olarak ele alınmıştır.

1980'lere kadar Osmanlı'nın çöküş paradigması, tartışmasız kabul gören bir söylemdir. Uğurlu'ya göre, 20. yüzyılın son on yılına kadar, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisi üzerinde çalışan mimarlık tarihçileri, genel bir kabule dayanarak, 18. yüzyıldaki mimari değişimi "Avrupa etkisi" ve "Batılılaşma" ile açıklamışlardır (Uğurlu, 2012, s. 5). Bu söylemin etkisinde olan çalışmaların dayanağı da çoğunlukla 18. yüzyıl Osmanlı Barok mimarisi üzerine Doğan Kuban tarafından 1954 yılında yazılmış olan "Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme" adlı çalışmadır. Kuban'ın Osmanlı Mimarisinde Batı'dan gelen Barok etkilerinin incelenmesine öncülük eden önemli bir çalışmasıdır. Kuban, Osmanlı

Mimarisindeki Barok etkilerini ele alırken bu akımın Türkiye'deki gelişimini ve yerel mimariyle olan etkileşimini analiz eder. Çalışmada özellikle camilerde ve sivil mimaride görülen süsleme unsurları, yapısal detaylar ve üslup özellikleri vurgulanarak, Osmanlı'nın Barok üslubu özgün bir şekilde nasıl dönüştürdüğü açıklanır. Kuban, bu etkilerin Osmanlı Mimarisine adaptasyon sürecini "özgün bir sentez" olarak değerlendirir (Kuban, 1954). Ayda Arel'in *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci* (1975) adlı çalışması ise, Lale Dönemi'nden III. Selim dönemine kadar olan dönemde Batı etkisinin Osmanlı Mimarisine katkısını, üç dönem halinde analiz eder. Bu çalışma; dönemin camileri, kasırları ve çeşmeleri gibi çeşitli yapıları hakkında detaylı bilgiler sunar ve Batılılaşma sürecini Osmanlı'nın özgün bir mimari kimlik arayışı olarak yorumlar (Arel, 1975). Tablo 1.1'de görüldüğü üzere bu yayınları izleyen diğer çalışmalar; Abdullah Kuran, Ülkü Bates, Semayi Eyice, Serim Denel, Filiz Yenişehirlioğlu, Afife Batur ve Abdullah Sinan Güler tarafından yapılan çalışmalardır.

18. yüzyılda İstanbul'daki mimari faaliyetleri inceleyen ve ″çöküş paradigması″'nın tartışılır hale geldiği 1990'lı yıllardan itibaren sıralanabilecek çalışmalar ise şöyle sıralanabilir: Tülay Artan'ın "The Theatre of Life: Profile of the Eighteenth Century Bosphorus" (1989) adlı çalışması, 18. yüzyıl İstanbul'unun sosyo-kültürel yaşamını, özellikle Boğaziçi kıyısındaki yaşam tarzını ve mekânsal dönüşümleri ele alır. Artan; bu dönemi Osmanlı aristokrasisinin günlük hayatları, eğlence alışkanlıkları, sosyal statü ve mekânsal kullanım pratikleri üzerinden analiz eder. Boğaz kıyısındaki yalılar, bahçeler ve çeşitli kamusal alanların gelişimi dönemin kültürel ve estetik değerlerini yansıtırken, Osmanlı elitinin sosyal hiyerarşisindeki farklılıklarını da ortaya koyar. Bu eserde, İstanbul'un kentsel yapısının yanı sıra Osmanlı seçkinlerinin gösterişli yaşam tarzı ve Avrupa etkisinin Osmanlı kültürü üzerindeki etkileri detaylandırılmaktadır. Diğer önemli bir çalışma Shirine Hamadeh'in *Şehr-i Sefa: 18. Yüzyılda İstanbul* (*The City's Pleasures: Architectural Sensibility in the Eighteenth Century İstanbul*, 1999) adlı kitabıdır. Çalışma, Osmanlı sarayının İstanbul'a dönüşüyle başlayan 18. yüzyıl mimari faaliyetlerini inceler. Hamadeh, bu dönemdeki mimari değişimlerin sadece Avrupa etkisiyle değil, Osmanlı toplumunun sosyal dönüşümleriyle ilişkili olduğunu savunur. Çalışma, İstanbul'un kıyı bölgeleri, bahçeler ve kamusal alanlarının genişlemesini vurgulamaktadır. Bahsedilen bu iki çalışma, aynı dönemi farklı bir

bakış açısıyla ele aldıkları için diğerlerinden ayrılır. Bu çalışmalarda, sosyokültürel ve mimari değişimlerin kaynağı olarak imparatorluk içindeki iç dönüşüm süreci ön plana çıkarılmıştır. Avrupalı seyyahların yazıları yerine öncelik Osmanlı kaynakları ve arşiv belgelerine verilmiş, böylece olaylar ve değişimler İstanbullu' nün gözünden incelenmeye çalışılmıştır.

2000'lere yaklaşırken ve sonrasında 18. Yüzyılı ve mimarisini Uğur Tanyeli (1999), Betül Bakır (1999), Mustafa Cezar (2009), Semra Ögel (2010, 2012), Ayşe Hilal Uğurlu (2012), Ünver Rüstem (2019) gibi çeşitli araştırmacılar konuyu daha farklı perspektiflerle ele almışlardır. Örneğin Ünver Rüstem *Ottoman Baroque: The Architectural Refashioning of Eighteenth-Century Istanbul* (Osmanlı Baroku: On Sekizinci Yüzyıl İstanbulu'nun Mimari Yenilenişi) isimli çalışmasında Osmanlı Barok stilinin 1740-1800 yılları arasında Osmanlı başkentini nasıl dönüştürdüğünü inceler. Rüstem, Avrupa formlarının Osmanlı imparatorluğunun güç gösterisi için nasıl yeniden uyarlandığını ele alır (Rüstem, 2019).

18. yüzyıl İstanbul mimarisini inceleyen birçok yayın (tez, makale, kitap, bildiri vb.) bulunmaktadır. Bu eserlerden bazı önemlileri kronolojik olarak Tablo 1.1'de verilmiştir. Bu eserler; 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinin, Osmanlı toplumsal yapısındaki değişimlerin ve Batı ile olan etkileşimlerin ışığında incelenmesine katkıda bulunmuştur.

Katalog çalışmasında incelenen III. Mustafa ve III. Osman dönemlerine ait günümüze ulaşan yapıların dönemlemesinin kesin olarak belirlenmesi ve bu yapılara ilişkin görsel materyal, çizim ve proje gibi bilgilere ulaşılabilmesi amacıyla, İstanbul Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri'ne bağlı 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 Kurullar; İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü I. ve II. Bölge Müdürlükleri; Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü; İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi; Kıyı Emniyet Müdürlüğü; Topkapı Sarayı Müzesi ve Milli Saraylar Başkanlığı; Fatih Belediyesi; Beykoz Belediyesi; Kadıoğlu Restorasyon; Less Ottomans/Unit Grup; AGS Mimarlık & Restorasyon gibi çeşitli kurum ve kuruluşların arşivleri taranmış ve dönem yapılarıyla ilgili çeşitli bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo 1.1 Osmanlı 18. yüzyıl mimarisi için yararlanılan ve önde gelen yayınlar

Yıl	Yazar (lar)	Yayın
1954	Doğan Kuban	Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme
1975	Ayda Arel	18. Yüzyıl stanbul Mimarisinde Batılılasma Süreci
1977	Abdullah Kuran	″Eighteenth Century Ottoman Architecture
1979	Ülkü Bates	The European Influence on Ottoman Architecture
1981	Semai Eyice	XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Üslubu
1982	Serim Denel	Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişimin Nedenleri
1983	Filiz Yenişehirlioğlu	″Western Influences on Ottoman Architecture in the Eighteenth Century
1984	Celal Esat Arseven	Türk Sanatı
1985	Afife Batur	Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı
1987	Abdullah Sinan Güler	Eighteenth century Ottoman architecture in İstanbul: 1703 1807
1988-2013	Kollektif	TDV İslam Ansiklopedisi
1989	Tülay Artan	Architecture As A Theatre Of Life Profile Of The Eighteenth Century Bosphorus
1994 (1845-1909)	Mehmet Süreyya Bey	Sicill-i Osmani (6 Cilt)
1999	Shrine Hamadeh	Şehri Sefa
1999	Betül Bakır	Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul'a Etkileri
1999	Uğur Tanyeli	Bir Histografik Model Olarak Gerileme-Çöküş ve Osmanlı Mimarlığı
2001 (768-1865)	Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi vd.	Hadîkatü'l-Cevâmi
2002	Mustafa Cezar	Osmanli Baskenti istanbul
2007	Doğan Kuban	Osmanlı Mimarisi
2008	Necdet Sakaoğlu	Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı
2009	Necdet Sakaoğlu	Bu Mülkün Kadin Sultanlari
2009	Mustafa Cezar	Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi
2010	Semra Ögel	18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinin İstanbuldaki Yaratıcı Değişimi
2012	Semra Ögel	18. Yüzyılda İstanbul'un Değişen Çehresi
2012	Ayşe Hilal Uğurlu	III. Selim'in İstanbulu Siyâsî ve askerî dönüşümler ışığında imar faaliyetleri
2013	Ünver Rüstem	Architecture for a New Age- Imperial Ottoman Mosques in Eighteenth-Century Istanbul
2019	Ünver Rüstem	Osmanlı Baroku: On Sekizinci Yüzyıl İstanbulu'nun Mimari Yenilenişi/Ottoman Baroque: The Architectural Refashioning of Eighteenth-Century Istanbul

2
18. YÜZYILDA OSMANLI MİMARLIĞI VE MİMARLIK ÜRETİMİNDE ETKİLİ OLAN KURUMLAR

Osmanlı, Anadolu Selçuklu sonrası Anadolu'da gelişen Bilecik Söğüt merkezli 1299 yılında Osman Gazi tarafından kurulmuş küçük bir beylik olarak ortaya çıkmış, Erken dönemde Bursa'nın fethiyle birlikte gelişmeye devam etmiş, daha sonra Edirne'nin fethi ve başkent yapılması ardından İstanbul'un fethi ve yeni başkent olması ile 16. yüzyılda üç kıtaya yayılmış büyük bir imparatorluk olmuştur (Harita 2.1). Kanuni döneminden (hük. 1520-66) başlayarak Köprülüler'in iktidarda olduğu 17. yüzyıl ikinci yarısında (1656-1687) Osmanlı, en geniş sınırlarına ulaşırken (Harita 2.2); ilk defa 1683 Viyana bozgunuyla çözülmeye ve gerilemeye başlamış; böylece imparatorluk gittikçe toprak kayıpları vererek (Harita 2.3) 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla resmî olarak son bulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birleştiren Akdeniz havzasında güçlü ve etkili bir egemenlik kurmuş ve bu altı asırlık süreç boyunca dünya tarihine yön vermiştir (Sakaoğlu, 2009, s. 17). Bu uzun süreç, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sona ermiş, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun bıraktığı derin izler dünya tarih sahnesinde silinmez bir şekilde yer almıştır.

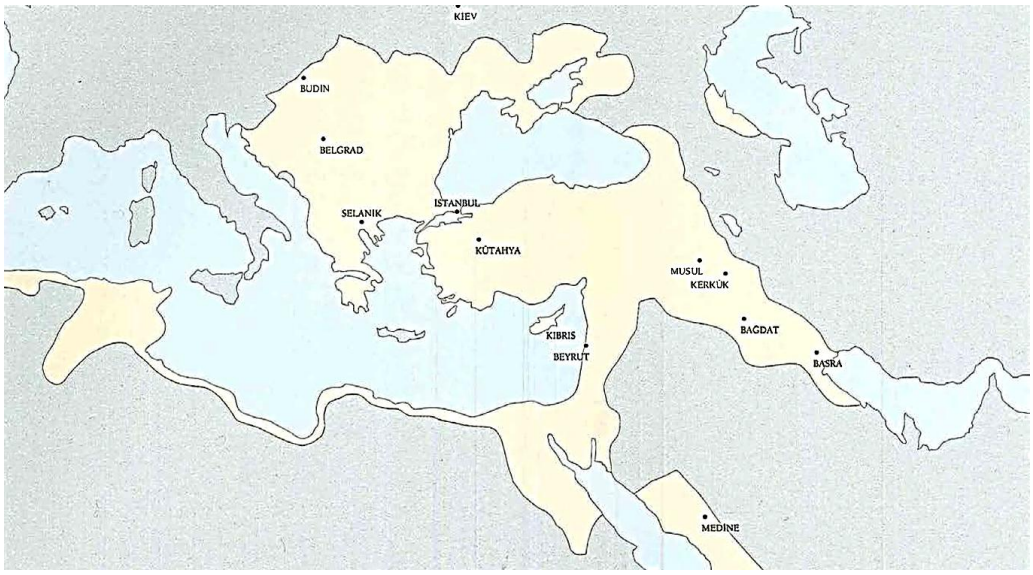

Harita 2.1 Osmanlı İmparatorluğu'nun 1612 sınırları (Kuban, 2007)

Harita 2.2 1683-1800 Osmanlı topraklarını gösteren harita (İnalcık ve Quataert, 1997; Quataert, 2013, s. 75)

Harita 2.3 Osmanlı'nın toprak kayıplarını gösteren harita (1683-1923) (Emecen vd., 1994)

Osmanlı İmparatorluğu'nda, kuruluşundan 18. yüzyıla gelene kadar hem tarihi hem de sınırları açısından çok fazla değişiklikler olmuştur. Bu nedenle siyasi durum, sanat ve mimarlık tarihi de Osmanlı'nın başlangıcından yıkılışına kadar farklı dönemlere ayrılarak incelenmektedir. Mustafa Cezar'a göre Osmanlı Devleti'nin altı yüz yılı aşkın süreci, tarih sahnesine çıktığı 13. yüzyılın sonlarından itibaren beş ana döneme ayrılır: "Kuruluş", "Yükselme", "Duraklama", "Gerileme" ve "Dağılma"; Gerileme Dönemi'nden sonra gelen Islahat, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri de bazılarına göre ayrı kategorilerde değerlendirilmiştir, ancak bu hareketler gerilemeyi ve dağılmayı kesin olarak durduramadığı için hepsi "Dağılma" dönemi içinde ele alınmalıdır (Cezar, 2011). İnalcık ve Quataert Osmanlı tarihinin altı yüzyılını düzenlerken, klasik dönemin (1300-1600) otokratik merkeziyetçi bir hükümet ve komuta ekonomisi ile tanımlanmış, belirgin bir dönem olarak kabul edildiğini belirtirken, sonraki "Gerileme" döneminde bu geleneksel politikanın temelleri bir dönüşüm sürecine girmiştir. Onlara göre 17. yüzyıl, kapsamlı değişimlerin yaşandığı bir geçiş dönemi olmuş; Köprülüler'in geleneksel otokratik merkeziyetçi sistemi yeniden kurma girişimi ile 1683'ten 1699'a kadar süren savaş dönemi boyunca tamamen başarısız olmuştur (İnalcık ve Quataert, 1997, s. 1).

Osmanlı sanat ve mimarisindeki tarihi dönemlere bakıldığında, genel olarak şu başlıklar altında toplanmaktadır: Erken Dönem, Klasik Dönem ve Geç Dönem.

Ancak Celal Esat Arseven, Oktay Aslanapa, Semavi Eyice, Semra Ögel gibi önemli mimarlık ve sanat tarihçileri farklı açılardan konuya yaklaşmaktadır. Örneğin, Celal Esat Arseven, "Türk Sanatı" adlı eserinde Osmanlı mimarlığını şu şekilde sınıflandırmıştır: Bursa Üslûbu, Klasik Devir ve Mimar Sinan, Yenileştirilmiş Klasik Üslûbu, Lale Devri, Barok Üslûbu, Ampir Üslûbu ve Yeni Klasik Üslûp (Arseven, 1984, s. 83). Doğan Kuban ise "Osmanlı Mimarisi" adlı kitabında Osmanlı Mimarisini, Sinan'ı merkeze alarak; Sinan Öncesi Osmanlı Mimarisi, Sinan ve Klasik Osmanlı Mimarisi (1520-1720) ve Avrupa'dan Öykünme (1720-1920) şeklinde bir dönemleme yapmıştır (Kuban, 2007). Mevcut literatürdeki bu gruplamalara ek olarak tarihlendirmeleri keskin olmamakla birlikte Osmanlı Mimarisi üslup yönünden dört ana başlıkta incelenebilir. Bunlar; Erken Osmanlı (1299-1453), Klasik Osmanlı (1453-1703), Yabancı Etkiler Altındaki Osmanlı/ Batı(lı)laşma (1703-1908) ve Neoklasik Osmanlı/Milli Mimari/I.Ulusal Mimari/Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi (1908-1931)'dir. Bilindiği üzere Avrupa kurumları ve Avrupa sanat ve mimarisinin 18. yüzyılın başında, Osmanlı dünyasına girdiği kabul edilmektedir. Yabancı Etkiler Altındaki Dönem/Batı(lı)laşma, bir sanat tarihçisinden diğerine farklılıklar gösterebilecek şekilde ayrıca gruplandırılmaktadır. Kimi araştırmacılar bu süreci, Lale Devri kimileri ise Barok Üslup ile başlatmaktadır. Önceden Arseven ve daha sonraları Kuban bu süreci üç döneme bölmüştür: Barok (1730-1808), Ampir (1808-1874), Neoklasik (1874-1930) (Arseven, 1984, s. 83; Kuban, 2007, s. 505). Bu süreç için farklı bir tarihleme ve sınıflandırma öneren Eyice'nin Geçiş Dönemi (1703-1740), Türk Barok'u (1740-1820), Neoklasik (1820-1880) ve Eklektik (1880'den 19. yüzyılın sonuna kadar) olarak tasnifine karşılık; Yenişehirlioğlu, Eyice'nin sınıflandırmasındaki Geçiş Dönemi'ni (1703-1740) de alt dönemlere bölme gerekliliğini vurgulamaktadır. Yenişehirlioğlu'na göre, Avrupa Barok ve Rokoko formlarının geleneksel Osmanlı sanatına nüfuz ettiği Lale Devri (1703-1730) ile bunu takip eden I. Mahmud (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1773) ve I. Abdülhamid (1773-1789) dönemleri, Batı formlarının kullanımının giderek arttığı bir süreci temsil etmektedir. Bu dönemlerde, Batı etkisinin belirginleşmesine rağmen, yaratım, değerlendirme ve yeni formların seçimi aşamalarında geleneksel anlayışın izleri hâlâ hissedilmektedir. III. Selim

dönemi (1789-1807) ise, Osmanlı Mimarisinin Barok ve Rokoko formlarını yeniden biçimlendirme ve uyarlamada ulaştığı en uç noktayı göstermektedir. Bu süreçte, kozmopolit İstanbul'da Avrupalıların günlük yaşama ve mimari faaliyetlere daha fazla entegre olduğu, başkentte Avrupa mimarisinin etkisinin somut biçimde gözlemlendiği belirtilmektedir. Bu nedenle, Yenişehirlioğlu, III. Selim'in hükümdarlık dönemini, Osmanlı Mimarisinde Avrupalı etkilerin zirveye ulaştığı bir dönem olarak değerlendirmektedir (Yenişehirlioğlu, 1983, s. 154). Yabancı Etkiler Altındaki Dönem/Batılılaşma Dönemi'nin üstte bahsedilen sınıflandırmalara bir öneri olarak şu şekilde gruplandırılması mümkündür; Barok dönemin hazırlayıcısı olan Lale Dönemi (1703-1730), Barok-Türk Barok'u (1730-1820), Ampir (1808-1874), Eklektik (1874-1890'lar), Neoklasik Osmanlı/I.Ulusal Mimari/Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet (1890'lardan 1930 başlarına kadar). Bu durumda tez kapsamında incelenen yapılar (1754-1774 yılları arası), Barok dönem mimarisine girmektedir. Tez kapsamındaki 18. yüzyılı incelemeden önce, Barok öncesi Osmanlı Mimarisine değinmek tarihsel gelişimin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Osmanlı, beylikten imparatorluğa gelişirken birçok şehri başkent olarak kullanmış ve bu şehirler devletin siyasi, ekonomik ve kültürel hayatının merkezi olarak büyük önem taşımıştır. Oğuzların Bozok Boyunun Kayı Kolu'ndan kalabalık bir obaya başkanlık eden Ertuğrul'un küçük oğlu olarak Osman Bey, ilk merkez olarak Bilecik Söğüt'ü seçmiştir (Sakaoğlu, 2009, s. 28). Söğüt, devletin ilk yıllarında stratejik bir öneme sahip olmuştur. İznik'in fethine (1331) yakın bir süreçte İznik yakınında Yenişehir kurulmuş ve Osman Bey burayı beyliğin yeni merkezi yapmıştır (Sakaoğlu, 2009, s. 32). Orhan Gazi'nin 1326'da Bursa'yı fethetmesiyle birlikte Osmanlı Beyliği'nin Anadolu'daki gücü artmaya başlamış ve Bursa başkent yapılmıştır. Osmanlı'ya ne zaman geçtiği ihtilaflı olan Edirne, başkent olarak 14. ve 15. yüzyıllarda, Osmanlı'nın güçlenerek imparatorluğa evrildiği süreçte önemli bir merkez haline gelmiştir. Bu dönemde Edirne, kültür ve sanatın da merkezi olarak öne çıkmıştır. 1453'te Fatih Sultan Mehmed (II. Mehmed) (1444-46 ve 1451-

81)[1] tarafından fethedilmesinden sonra Bizans Konstantinopolis'i üzerine kurulmuş olan İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun son ve en büyük payitahtı (başkenti) haline gelmiştir (Sakaoğlu, 2009, s. 84; Rüstem, 2019, s. 21). İmparatorluğun en önemli merkezi Asya ile Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumunda olan İstanbul; tarih boyunca çok önemli olan birkaç imparatorluğun başkenti olarak gelişmiş ve antik çağlardan beri önemli bir ekonomik, kültürel ve siyasi hayatın merkezi olarak stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bilindiği üzere İstanbul'da, Fatih Sultan Mehmet ve halefleri döneminde yoğun bir inşa faaliyeti görülmüştür. Fetihten sonraki bir buçuk yüzyılda çok sayıda dini vakıf, sivil bina ve saray inşa edilmiştir (Rüstem, 2019, s. 21). İstanbul, fetihten sonra Osmanlı'nın yıkılışına kadar ekonomik, kültürel ve siyasi hayatın merkezi olarak imparatorluğun son dönemlerinde de büyük bir rol oynamıştır (Harita 2.4). Bu öneminden dolayı Osmanlı'nın son dört yüz yılının en önemli merkezi olan İstanbul'da Osmanlı Mimarisinin gelişim sürecini görmek mümkün olmuştur.

Harita 2.4 İstanbul'un konumu (Tekeli ve Başkaya, 2015) ve 18. yüzyıla kadar İstanbul ana yerleşim yerlerini gösteren haritalar (Eldem vd., 2012)

Erken Dönem Osmanlı (1299-1453) veya Sinan Öncesi Dönem'de; Osman Gazi (hük. 1299-1326), Orhan Gazi (hük. 1326-1362), 1. Murat (Hüdavendigar) (hük. 1362-1389), 1. Beyazıt (Yıldırım) (hük. 1389-1402), Çelebi Mehmet (1. Mehmet) (hük. 1413-1421), II. Murat (hük. 1421-1451) hüküm sürmüştür. Erken Dönem Osmanlı Mimarisinin eserleri İznik, Bursa ve Edirne görülmektedir. Bu dönem sanatını etkileyen bileşenler arasında; Selçuklu yapı geleneği, geç dönem Bizans etkileri, İlhanlılar ve Timurlular ile gelen Orta Asya etkileri, Memlûk etkileri, Ege ve Akdeniz Adaları'ndan gelen etkiler (Venedik, Ceneviz, Haçlı Gotiği), Batı

[1] Padişah veya sadrazam isimleri ardından gelen parantez içindeki tarihler hükümranlık veya saltanat yıllarıdır.

Anadolu Beylikleri'nden gelen etkiler olduğu söylenebilir (Emre, 2014-18). Erken Dönem Osmanlı padişahlarının hükümdarlık yıllarının büyük ölçüde savaşlarla ve sınırların genişletilmesiyle geçtiği, bu nedenle mimari faaliyetlere sınırlı ölçüde katkı sağladıkları görülmektedir. Bu dönemde padişahların, ağırlıklı olarak Bursa ve İznik'te, dönemin sonlarına doğru ise kısmen Edirne'de önemli mimari yapıların inşasına bânilik ettikleri gözlemlenmiştir. Erken dönem mimarisinin gelişim yerleri olan bu merkezlerde (İznik, Bursa ve Edirne) çeşitli mimari etkiler ve farklı denemeler izlenmiştir. Yapıların cephelerinde taş ve tuğla beraber kullanımı yaygın olup, renkli sır ve çini tekniğiyle zengin süslemeler yapılmıştır. Erken Dönemin önemli mimarları arasında Hacı Ali, Hacı b. Mûsâ, Hasan b. Abdullah gibi isimler bulunmaktadır (Çobanoğlu, 2007). Bursa'dan beş yıl sonra (1326), 1331'de Osmanlı Beyliği'ne geçtiği halde, ilk kayda değer mimari yapıların inşa edildiği İznik, Osmanlı Mimarisinin beşiği olarak kabul edilmiştir. İznik'ten günümüze ulaşan en eski eser ve Osmanlı Mimarisinde tarihi bilinen ilk yapı, kitabesine göre 1333 tarihli tek kubbeli planıyla Hacı Özbek Camii'dir (Kuban, 2007, s. 124; Aslanapa, 1986, s. 219) (Şekil 2.1). İznik'te Hacı Özbek Camii'nden başka, Arseven'in Bursa Üslubu olarak (Arseven, 1984, s. 143) adlandırdığı ilk Osmanlı mimari örnekleri; İznik Yeşil Camii (1387) (Şekil 2.2) ve ters T planlı Nilüfer Hatun İmareti (1388) sayılabilir. Bursa'daki örneklerden tek kubbeli plana sahip Bursa Alâeddin Camii (1326); ters T plan varyasyonlarından Orhan İmareti (1323-25) (Şekil 2.3), üst katında medresesi ile orijinal bir plana sahip olan Hüdavendigar Camii (1366-85) (Şekil 2.4), Yıldırım Camii (1395) (Şekil 2.5), çok kubbeli Osmanlı camilerinin yolunu açmış ve bu türün en klasik ve abidevi örneği kabul edilen Bursa Ulu Camii (1398) (Aslanapa, 1986, s. 224-25) (Şekil 2.6), Bursa Yeşil Külliyesi (1421) (Şekil 2.7) ve Muradiye Külliyesi (1425-26); Edirne'de ise Eski Camii (1404-20) (Şekil 2.8), Muradiye Camii (1434) (Şekil 2.9), Üç Şerefeli Camii (1448) (Şekil 2.10) ve II. Bayezid Külliyesi (1484-88) (Şekil 2.11) Erken Dönemin önemli örnekleri olarak sayılabilir. Edirne Üç Şerefeli Camii bundan sonraki Klasik diye adlandırılan 15. ve 16. yüzyılın avlulu cami tiplerine bir başlangıç olarak kabul edilmektedir.

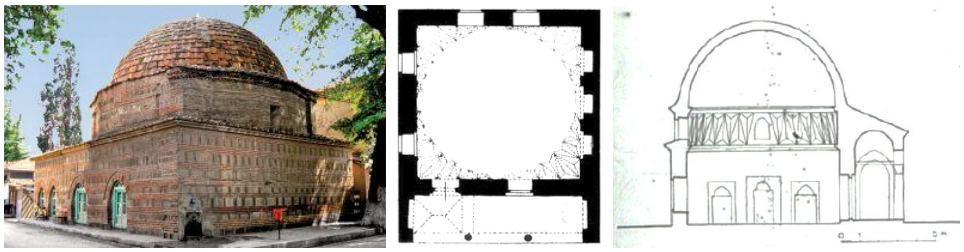

Şekil 2.1 İznik Hacı Özbek Camii (1333) görünümü, planı (Eyice, 1996) ve kesiti (Emre, 2014-18)

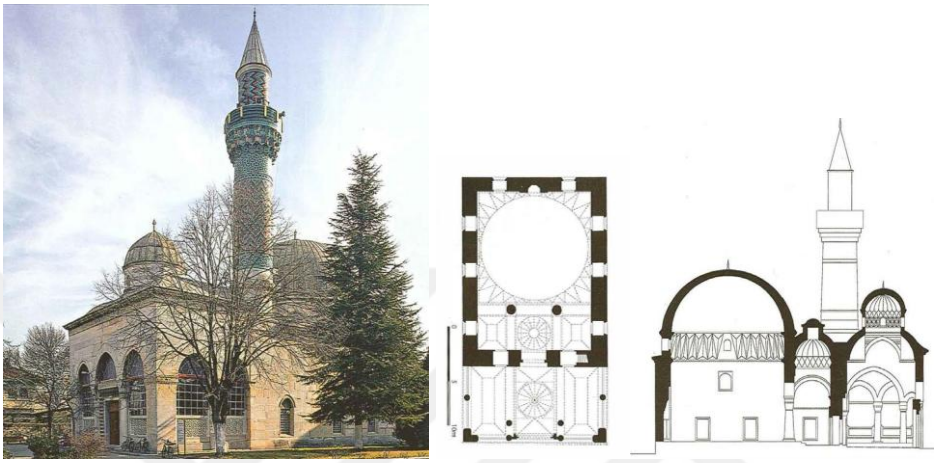

Şekil 2.2 İznik Yeşil Camii (1387) görünümü planı ve kesiti (Kuban, 2007, s. 128)

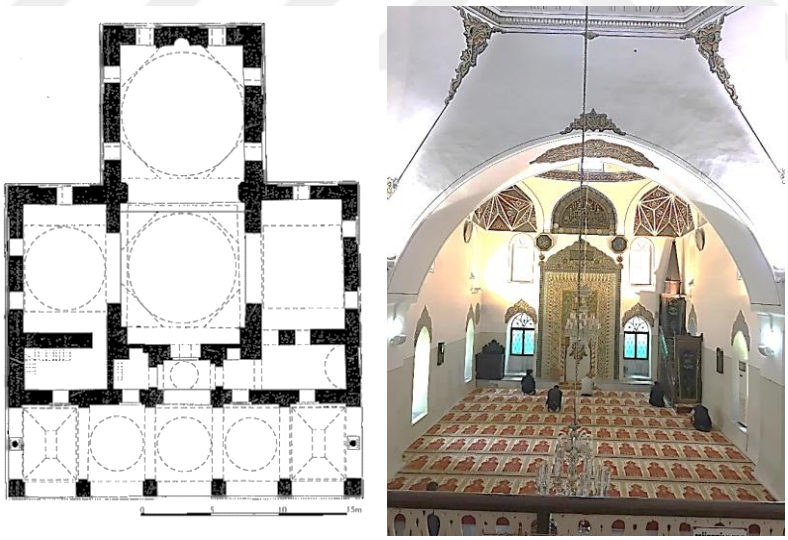

Şekil 2.3 Bursa, Orhan İmareti (1325) (Kuban, 2007, s. 84; Akar, 2020-2025)

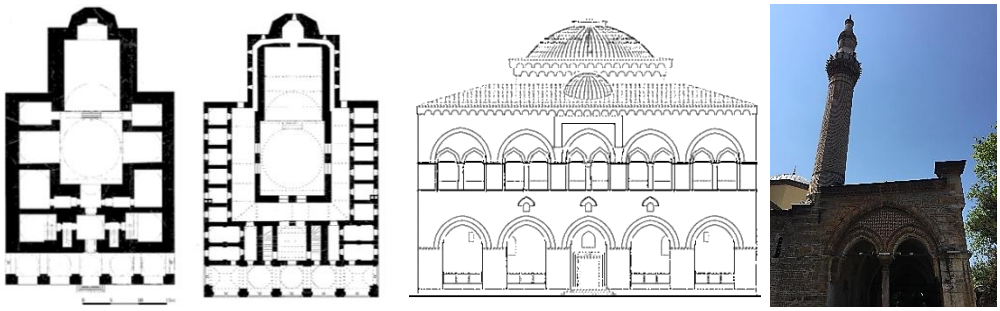

Şekil 2.4 Hüdavendigar Camii (1366-85) planları, bir cephe çizimi (Kuban, 2007, s. 86) ve minaresinden bir görünümü (Akar, 2020-2025)

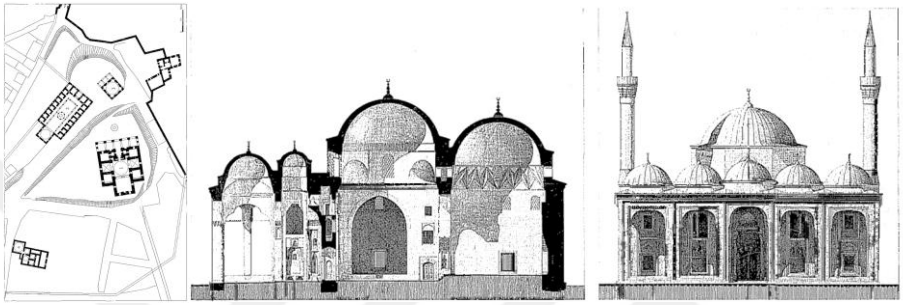

Şekil 2.5 Yıldırım Camii/İmareti (1395) yerleşim planı bir kesit ve cephe çizimi (Kuban, s. 92)

Şekil 2.6 Bursa Ulu Camii (1398) planı (Arseven, 1984, s. 145) ve görünümleri (Akar, 2020-2025)

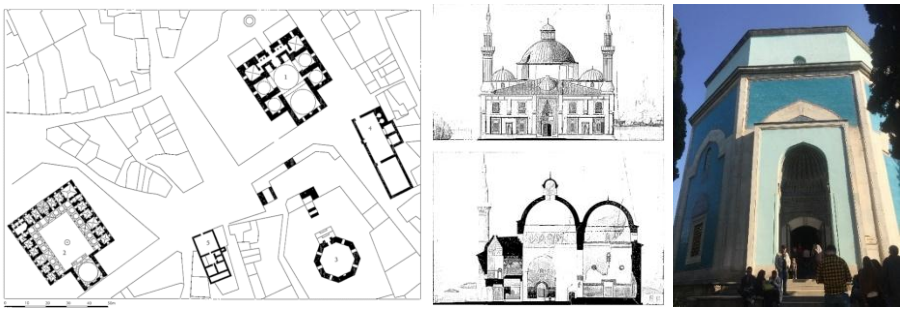

Şekil 2.7 Bursa Yeşil Külliyesi (1413-26) yerleşim planı, bir cephe ile kesit çizimi (Kuban, 2007, s. 97) ve türbeden bir görünümü (Akar, 2020-2025)

Şekil 2.8 Edirne Eski Camii (1404-20) planı (Kuban, 2007) ile iç ve dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

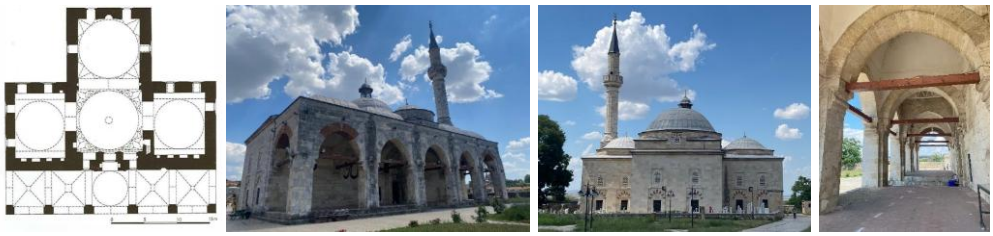

Şekil 2.9 Edirne Muradiye Camii (1434) planı (Kuban, 2007, s. 112) ile iç ve dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 2.10 Edirne Üç Şerefeli Camii (1448) planı, bir kesiti (Kuban, 2007, s. 146) ve görünümleri (Akar, 2020-2025)

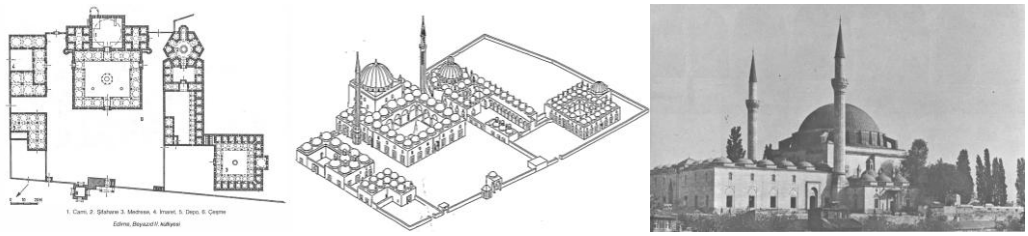

Şekil 2.11 Edirne, II. Bayezid Külliyesi (1484-88) görünümü, vaziyet planı ve perspektif çizimi (Aslanapa, 1986, s. 243; Kuban, 2007, s. 199)

Klasik Osmanlı Dönemi'nde (1453-1703) de ise; Fatih Sultan Mehmed (hük. 1451-1481), II. Bayezid (hük. 1481-1512), Yavuz Sultan Selim (hük. 1512-1520), Kanunî Sultan Süleyman (hük. 1520-1566), II. Selim (hük. 1566-1574), III. Murad (hük. 1574-1595), III. Mehmed (hük. 1595- 1603), I. Ahmed (hük. 1603-1617), I. Mustafa (hük. 1617-1618/1622-1623), Genç Osman (hük. 1618-1622), IV. Murad (hük. 1623-1640), İbrahim (hük. 1640- 1648), IV. Mehmed (hük. 1648-1687), II. Süleyman (hük. 1687-1691), II. Ahmed (hük. 1691-1695), II. Mustafa (hük. 1695-1703) hüküm sürmüştür.

Kuban'a göre Klasik Osmanlı Mimarisi, Mimar Sinan Öncesi Dönem (veya Fatih ve II. Bayezid Dönemi, 1453-1512), Mimar Sinan Dönemi (1512-1588) ve Mimar Sinan Sonrası Dönem (1588-1703) olmak üzere üç ana evrede incelenebilir. İstanbul'un fethini (1453) takiben II. Mehmet'in şehre gelişi bir müddet gecikmiş, ancak 1455-1457 yılları arasında Eski Saray'a yerleşebilmiştir (Kuban, 2007, s. 42-185). Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki ilk yönetim merkezi olarak, Forum Tauri tepelerinde inşa edilen ve günümüzde İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü'nün bulunduğu alanda yer alan Eski Saray kullanılmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde Sarayburnu'nda Boğaziçi, Haliç ve Marmara Denizi'ne hâkim bir konumda olup Edirne Sarayı'nın plan şemasına uygun biçimde inşa edilen yeni yönetim sarayı, Saray-ı Hümayun (inşa tarihi: 1474-1479) adıyla anılmış; bu yapı zamanla "Yeni Saray" olarak tanımlanmış ve halk arasında yaygın olarak bilinen ismiyle Topkapı Sarayı olmuştur (Aslanapa, 1986, s. 292; Arseven, 1984, s. 120) (Şekil 2.12).

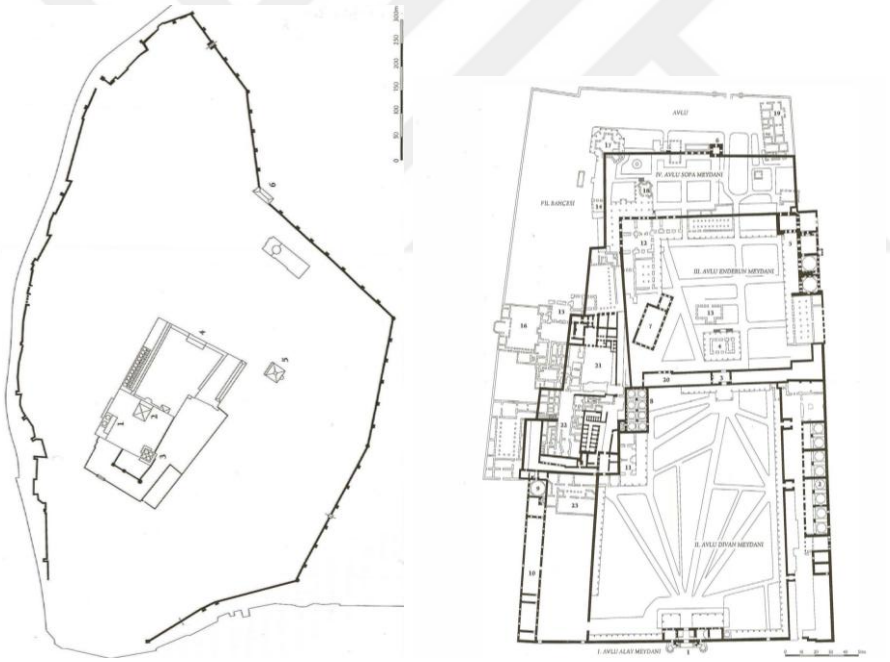

Şekil 2.12 Topkapı Sarayı'nın Fatih dönemi yerleşim planı[1] (Kuban, 2007, s. 184) ve 20. yy. E. H. Ayverdi'ye ait yerleşim planı[2] (Kuban, 2007, s. 414)

[1] 1. Fatih Köşkü, 2. Arz odası, 3. Hazire, 4. Bâb-üs-Selam,5. Çinili Köşk, 6. Bâb-ı Hümayun (Kuban, 2007, s. 184);

[2] 1. Orta Kapı/Bâbüsselâm, 2. Mutfaklar, 3. Babüssaade, 4. Arz Odası, 5. Fatih Köşkü, 6. Hekimbaşı Odası, 7. Ağalar Camisi, 8. Iç Hazire, 9. Raht Hazinesi, 10. Has Ahır, 11. Kubbealtı, 12. Hırka-i Saadet, 13. III. Ahmed Kütüphanesi, 14. Sünnet Odası, 15. III. Murad Köşkü, 16. III. Osman Köşkü, 17. Bağdat Köşkü, 18. Revan Köşkü, 19. Mecidiye Köşkü, 20. Akağalar Koğuşu, 21. Valide Sultan Taşlığı, 22. Cariyeler Dairesi, 23. Zülüflü Baltacılar (E. H. Ayverdi) (Kuban, 2007, s. 414).

16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, siyasi, askerî ve ekonomik üstünlükle birlikte sanat ve mimarlık alanında bir olgunluk ve zenginlik dönemi yaşamıştır. Devletin ekonomik gücü ve otoritesi, mimarlara yenilikçi ve devasa yapılar inşa etme fırsatı sunmuştur. Güçlü bir ekonomiyle desteklenen bu çok renkli kültürel ortam, geçmişteki eserleri titizlikle inceleyen ve kubbeli mimari geleneğini derinlemesine geliştiren Mimar Sinan'ın yetişmesine zemin hazırlamıştır (Akyürek ve Kahraman, 2021). Fatih Sultan Mehmet döneminde temelleri atılan Osmanlı klasik mimarisi, Fatih'in kurduğu güçlü devlet yapısıyla birlikte gelişmeye başlamış; bu yapı, Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi olarak genişleyip güç kazanmasına olanak tanımıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda, Osmanlı'nın farklı kültürlerden etkilenerek mimarisine yerel unsurları da dahil ettiği ve sanatının en verimli dönemini yaşadığı yaygın kabul gören bir görüştür.

Osmanlı mimarlık tarihinde en önemli mimarlardan biri olan Mimar Sinan; üç padişah- Kanuni Sultan Süleyman (I. Süleyman, 1520-1566), II. Selim (1566-1574) ve III. Murat (1574-1595)- dönemlerinde elli yıl mimarbaşı olarak görev yapmıştır. 16. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve kültürel zirvelerine ulaştığı bir dönemdir. Bu dönemde, imparatorluğun üç kıtaya yayılan geniş topraklarında inşa edilen sayısız yapı, Türk mimarisinin gelişiminde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu nedenle, Kanuni Dönemi imparatorluğun en parıltılı dönemi olarak bilinir. Ortaylı'ya göre "Sultan Süleyman'ın kırk dört yıllık iktidarından, saltanatından sonra da daha uzun asırlar boyu o devir bir model olarak anlaşılmış ve muhtelif tarihçilerin ve siyasetle uğraşan kalemlerin üslûbuyla, özlemiyle, yakınmasıyla bu görüş bizlere kadar devam etmiştir" (Ortaylı, 2006, s. 19). Sinan sanat, bilim ve yönetim alanlarında başarılı kişilerin öne çıktığı ve devletin ekonomik olarak güçlü olduğu bu dönemde yetişmiş ve önemli eserler vermiştir. Klasik döneme damgasını vuran Mimar Sinan (d. 1492- ö. 1588) yaşadığı çağda da günümüzde de gündem olmuş ve uzun bir süre daha olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Mimar Sinan hakkındaki bilgiler, büyük ölçüde kendi döneminde yazıya geçirilen metinlere dayanmaktadır. Hayatının sonlarına doğru Sinan, öz yaşam öyküsünü Sâi Mustafa Çelebi'ye anlatarak yazdırmış; bu metinler, mimari kültür ve estetik kuramına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Birinci tekil şahıs anlatımıyla yazılan

ve beş farklı versiyonu günümüze ulaşan bu metinler, bir ilkin gelişmiş edisyonları olarak değerlendirilmektedir. İlk üç versiyon, *Adsız Risale*, *Risaletü'l-Mi'mâriyye* ve *Tuhfetü'l-Mimârîn*, kamuya sunulmamış olup Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde korunmaktadır. Buna karşılık, Sinan metinlerinin redakte edilmiş iki versiyonu, *Tezkiretü'l-Bünyân* ve *Tezkiretü'l-Ebniye*, yaygın olarak dolaşıma girmiştir (Çelebi, 2002; Urfalıoğlu, 2024).

Sinan'ın doğum tarihi, ölüm tarihi üzerinden yapılan çalışmalara göre 1489 ile 1491 arasında bir döneme denk gelmektedir. Orta Anadolu'nun Kayseri Ağırnas köyünden 1512'de devşirilerek İstanbul'a gelen Sinan, önce acemioğlanlar ocağında (1512-1521), ardından yeniçeri ocağında çeşitli rütbelerde görev almış; Belgrad, Rodos, Mohaç gibi seferlere katılmış, zenberekçibaşı ve haseki ünvanlarını kazanmıştır. 1538'de Karaboğdan Seferi dönüşünde mimarbaşı olarak atanmış ve 1588'e kadar hassa mimarlar ocağında bu görevini sürdürmüştür (Necipoğlu, 2013, s. 171-75)

16. yüzyılda Türk mimarisi, karakteristik özellikleriyle birlikte merkezileşme sürecine girmiştir. Bu merkezileşme sürecinde, Mimar Sinan'ın büyük bir rolü olmuştur (Ortaylı, 2006, s. 19). Osmanlı klasik mimarisi ölçülerini, plan düzenini tekrarlanır hale gelişini Mimar Sinan döneminde bulmuştur. Merkezi kubbe ve merkezi mekân şemasını oturtarak şemaların tekrarlanabilir olmasını sağlayan Mimar Sinan olmuş; 17. yüzyılda Sinan etkisi devam etmiştir. 18. yüzyılda değişimler başlamışsa da 19. yüzyılda yeniden canlandırmacı eğilimler baş göstererek Sinan'ın cami plan tipi sarayın yanında tekrarlanır olmuştur. Mimar Sinan, felsefesi ve strüktürel yenilikleriyle, ölümünden sonra da hem kendisinin hem de ardıllarının geliştirdiği üslubun etkisini sürdürmüştür (Aslanapa, 1986, s. 271). Klasik Osmanlı, merkezî kubbenin yanlara genişletilme çabalarının ön planda olduğu bir devirdir (Çobanoğlu, 2007) ve Mimar Sinan da pek çok yapısında mekânı genişletme çabalarına girmiştir.

Sinan 1588'de İstanbul'da vefat etmiş ve Süleymaniye Camii'nin Haliç tarafında yer alan türbesine gömülmüştür (Şekil 2.26). Osmanlı döneminde başka hiçbir mimarın kendine ait türbesi olmamıştır; sırf bu yönüyle bile Sinan'ın Osmanlı'da ne kadar önemli bir mimar olduğu anlaşılmaktadır (Pilehvarian, Mimar Sinan,

2024). Fetihten Sinan dönemine kadar İstanbul'da inşa edilmiş Osmanlı yapıları arasında aşağıdaki önemli yapılar vardır; Rum Mehmet Paşa Camii (1472), Murat Paşa Camii (1472), Mahmut Paşa Külliyesi (1474), Davut Paşa Külliyesi (1497), Atik Ali Paşa Külliyesi (1510) gibi Ters T planlı Erken dönem plan tiplerinin (Şekil 2.13) yanında, Fatih Külliyesi (1453) (Şekil 2.14), Beyazıt Külliyesi (1508) (Şekil 2.15) ve Sultan Selim Külliyesi (1522) (Kuban, 2007, s. 231) gibi Klasik döneme geçiş örnekleri veya bu dönemin başlangıcı sayılabilecek yapılar da inşa edilmiştir.

Sinan uzun yaşamı ve yarım asırlık mimari etkinliği sırasında, inşa ettiği eserlerin sayısı konusunda farklı kaynaklar arasında tutarsızlıklar bulunmaktadır (Urfalıoğlu, 2024). Osmanlı toprakları ve özellikle başkent İstanbul'da kaynaklarda adı geçen ve toplam sayıları 350 (Mülayim, 2009) ile 477 (Kuran, 1986)[1] arası değişen birçok yapının inşasını yürütmüştür (Mülayim, 2009). 16. yüzyıl inşa edilmiş Osmanlı topraklarında Sinan'ın çok farklı plan tiplerini denediği yapıları vardır. Bunlardan Sinan'ın şüphesiz en ünlü yapısı ve Osmanlı mimarlığında Kuban'ın bir "taçyapı" (Kuban, 2007, s. 296) olarak tanımladığı eseri, Edirne Selimiye Külliyesi (1569-1574)'dir (Şekil 2.16). Sinan'ın İstanbul'daki eserlerine bakıldığında: Mimarbaşı olmasından sonraki ilk yapısı Haseki Külliyesi (1539), sonraki sultan yapısı Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi (1548), Kuban'ın "Sinan'ın ilk büyük yapısı" olarak tanımladığı Şehzade Mehmet Külliyesi (1548) (Kuban, 2007, s. 270), Sinan Paşa Külliyesi (1555), Kuban'ın Osmanlı Mimarisinin simge yapısı olarak tanımladığı Süleymaniye Külliyesi (1557) (Kuban, 2007, s. 277) (Şekil 2.17), Rüstem Paşa Külliyesi (1563) (Şekil 2.18), Zal Mahmut Paşa Külliyesi (1566) (Şekil 2.19) ve Edirnekapı Mihrimah Külliyesi (1555), Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (1571), Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (1577) (Şekil 2.20), Büyük Piyale Paşa Külliyesi (1571) (Şekil 2.21), Atik Valide Külliyesi (1579) (Şekil 2.22), Üsküdar Şemsi Paşa Külliyesi (1580), Kılıç Ali Paşa Külliyesi

[1] Aptullah Kuran, *Mimar Sinan* adlı kitabında Sinan döneminde yazıldığı kabul edilen yazmalardaki kayıtlı yapıların sayısını çıkarmıştır. Tezkiret-ül Bünyan'da yapılar türlerine göre on iki bölüm halinde olup bunların sayısı 344 olarak belirtilmiş; Tezkiret-ül-Ebniye'de on üç bölüm halinde 378 yapı; Tuhfet-ül Mimarin'de ise on beş bölümde toplanmış 423 yapı vardır. Bu üç tezkerede kayıtlı yapıların toplam sayısı 477'dir (Kuran, 1986, s. 22). Fakat Necipoğlu, Tezkiretü'l-Bünyân'ın ancak bazı geç dönem nüshalarının bina listelerini içerdiğini, erken nüshalarda listelerinin olmadığını sadece toplu yapı sayılarının verildiğini ve Sinan'a çizdirilen proje sayısının 698 olduğunu belirtmektedir (Necipoğlu, 2013, s. 181).

(1587) (Şekil 2.23) gibi yapı komplekslerinin yansıra yine İstanbul ve çevresinde inşa edilmiş İbrahim Paşa Sarayı (1520), Hürrem Sultan Hamamı (1557) (Şekil 2.24), Büyükçekmece Külliyesi ve Köprüsü (1564), Kurşunlu (Yeraltı) Camii Mahzeni, Hüsrev Kethüda Darülkurrası, Kırkçeşme Suyolu ve bu hat üzerindeki Havz-ı Kebir (Başhavuz) (1564) ile Mağlova Su Kemeri (1564) (Şekil 2.25) gibi farklı türde pek çok yapısı da vardır.

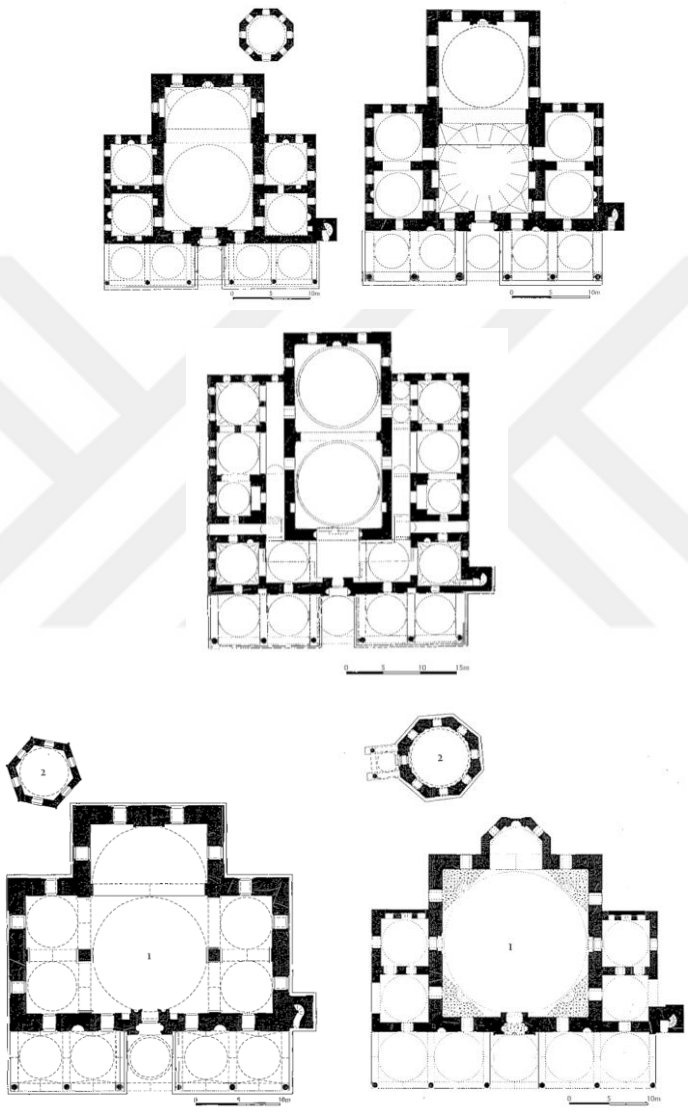

Şekil 2.13 Rum Mehmet Paşa Camii (1472), Murat Paşa Camii (1472), Mahmut Paşa Camii (1474), Davut Paşa Camii (1497) ve Atik Ali Paşa Camii (1510) planları, İstanbul (Kuban, 2007, s. 190-92)

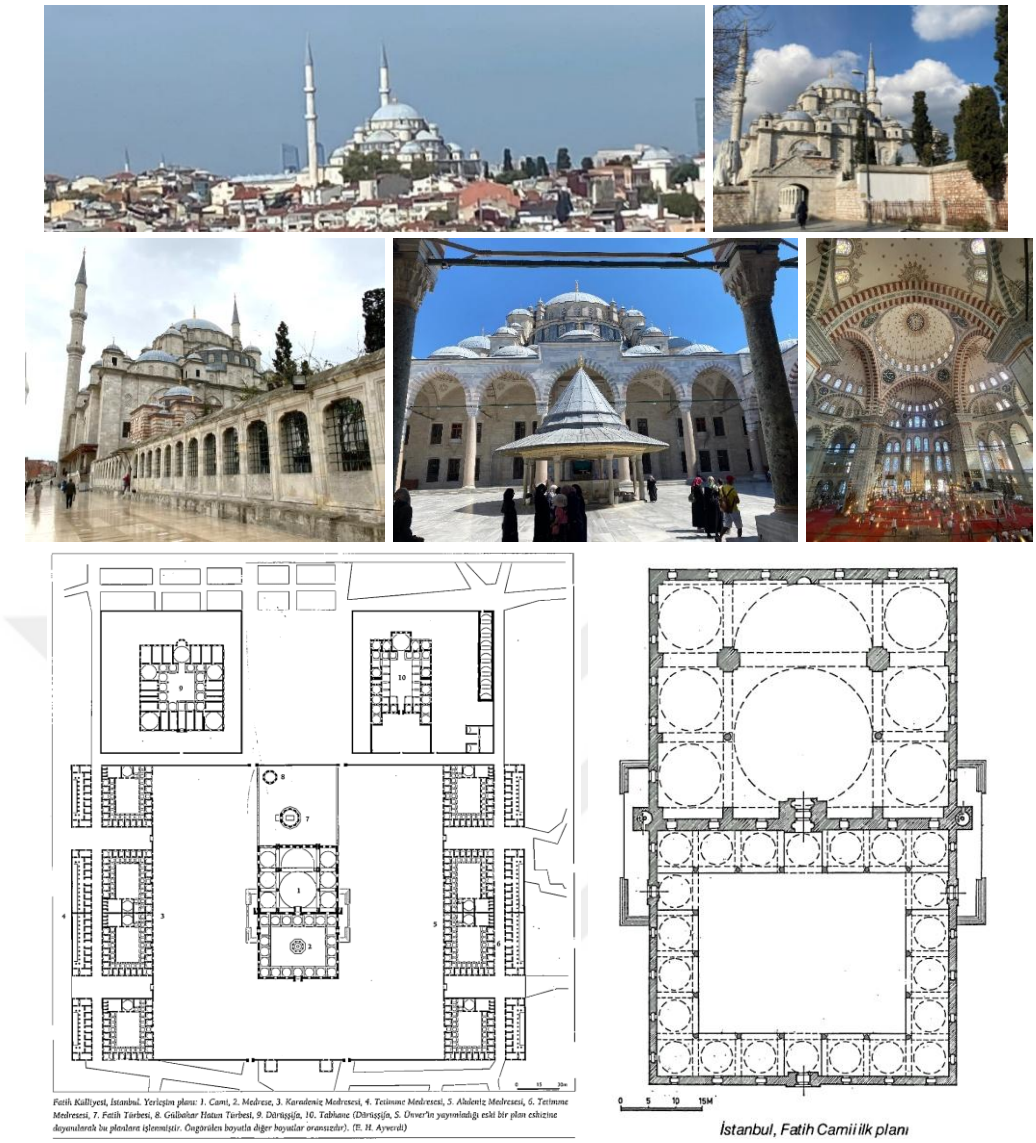

Şekil 2.14 Yeni Fatih Camii (1766) görünümleri (Akar, 2020-2025) ve ilk Fatih Külliyesi yerleşim planı ile cami planı (1462-70) (Kuban, 2007, s. 179; Aslanapa, 1986, s. 240)

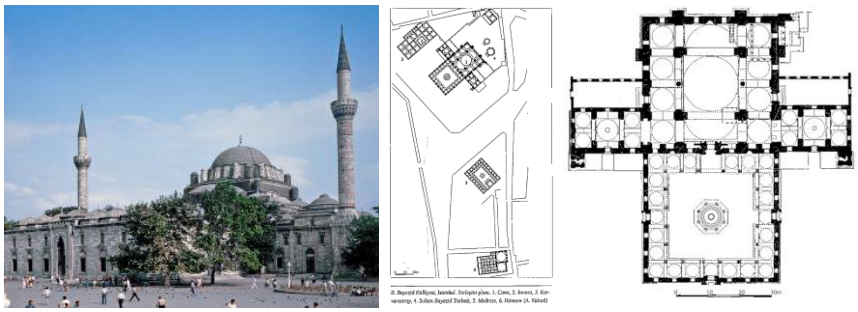

Şekil 2.15 Beyazıt Camii (1501-1506) genel görünümü (Eyice, 1992a) ile külliye yerleşim planı, İstanbul (Kuban, 2007, s. 200-204)

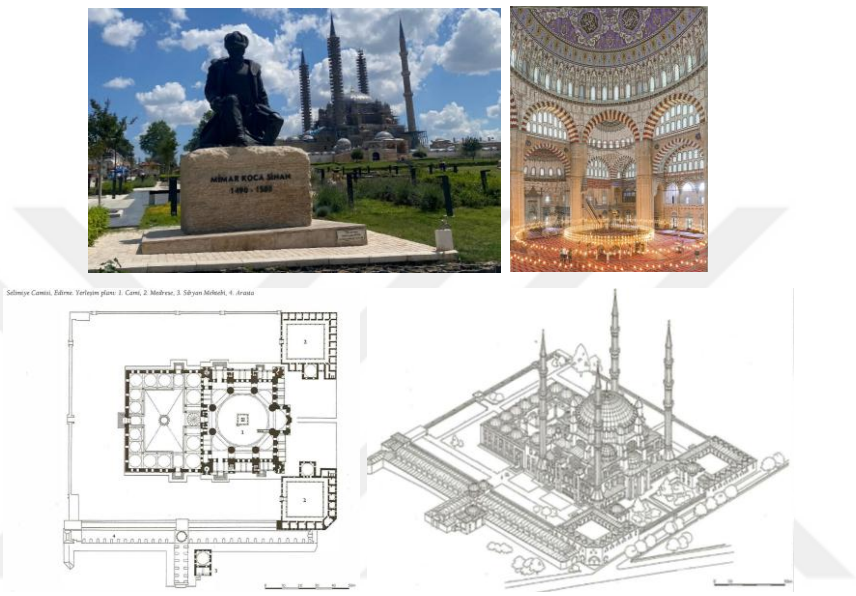

Şekil 2.16 Edirne Selimiye Camii (1569-1574) dış görünümü (Akar, 2020-2025), iç görünümü, yerleşim planı ve bir perspektif çizimi (Kuban, 2007, s. 297-306)

Şekil 2.17 Süleymaniye Külliyesi (1557) görünümleri (Akar, 2020-2025), yerleşim planı, bir görünüşü (Kuban, 2007, s. 256-280) ve bir kesiti (Arseven, 1984, s. 159)

Şekil 2.18 Rüstem Paşa Camii (1563) avlu, iç görünümleri (Akar, 2020-2025) ve planı (Kuban, 2007, s. 325)

Şekil 2.19 Zal Mahmut Paşa Külliyesi (1566) görünümleri (Akar, 2020-2025) ve vaziyet planı (Kuban, 2007, s. 334)

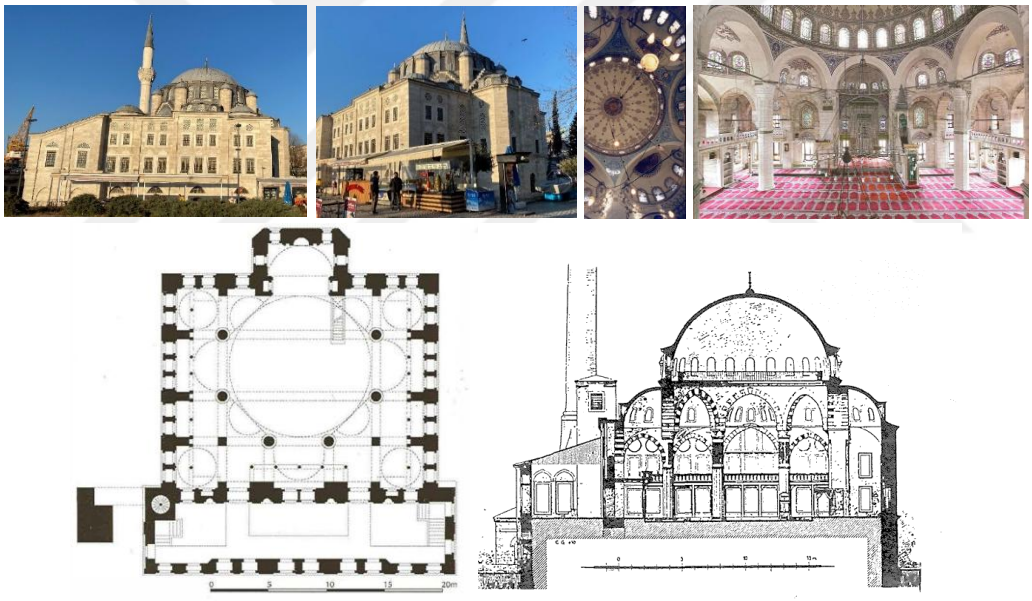

Şekil 2.20 Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii (1577) dış görünümleri (Akar, 2020-2025), iç görünümleri, planı (Kuban, 2007; Salt Araştırma, 2024) ve bir kesiti (Arseven, 1984, s. 169)

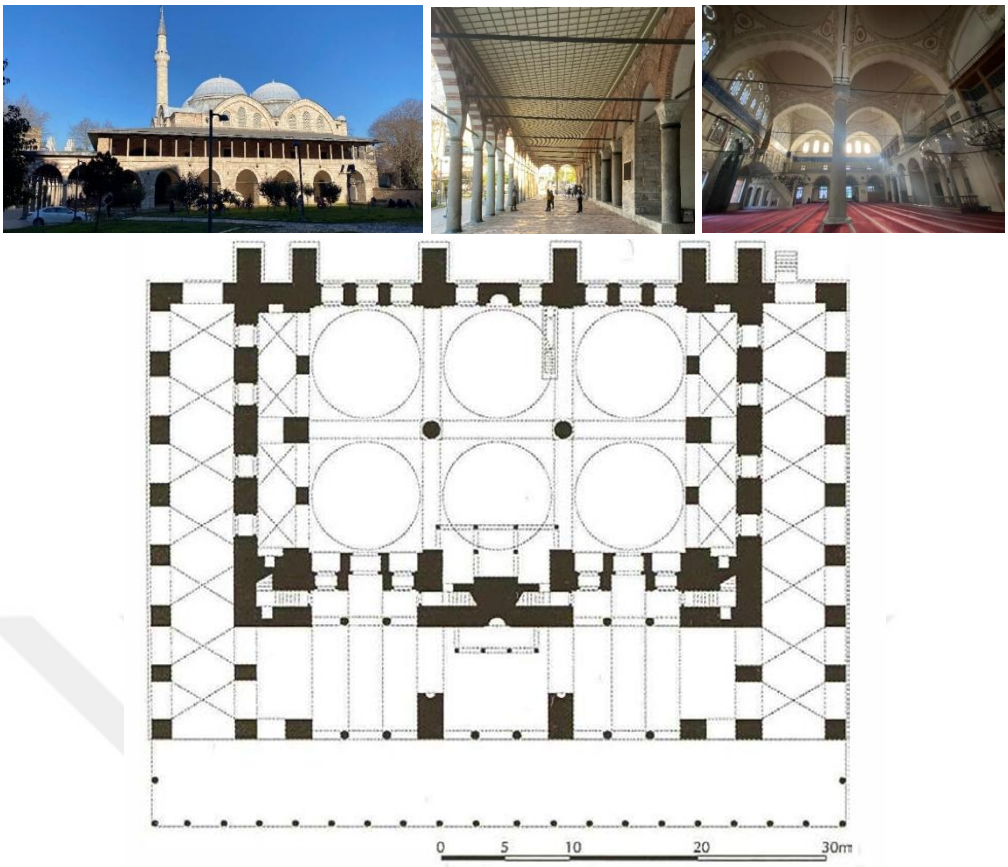

Şekil 2.21 Büyük Piyale Paşa Camii (1574) görünümleri (Akar, 2020-2025) ve planı (Kuban, 2007, s. 330)

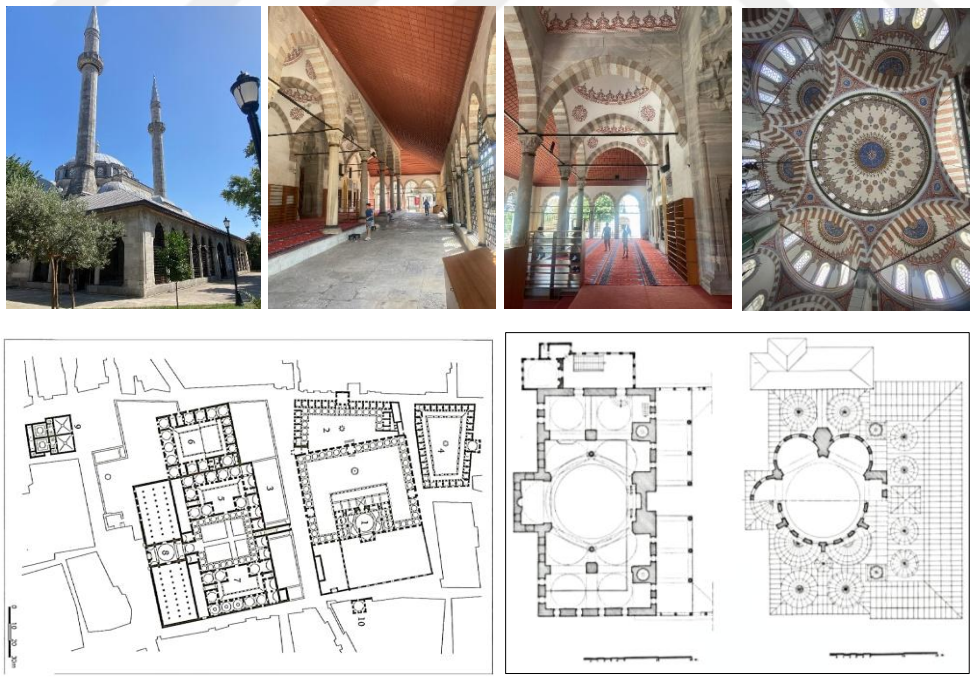

Şekil 2.22 Atik Valide Camii (1579) görünümleri (Akar, 2020-2025), yerleşim planı (Kuban, 2007, s. 258) ve kat planları (Salt Araştırma, 2024)

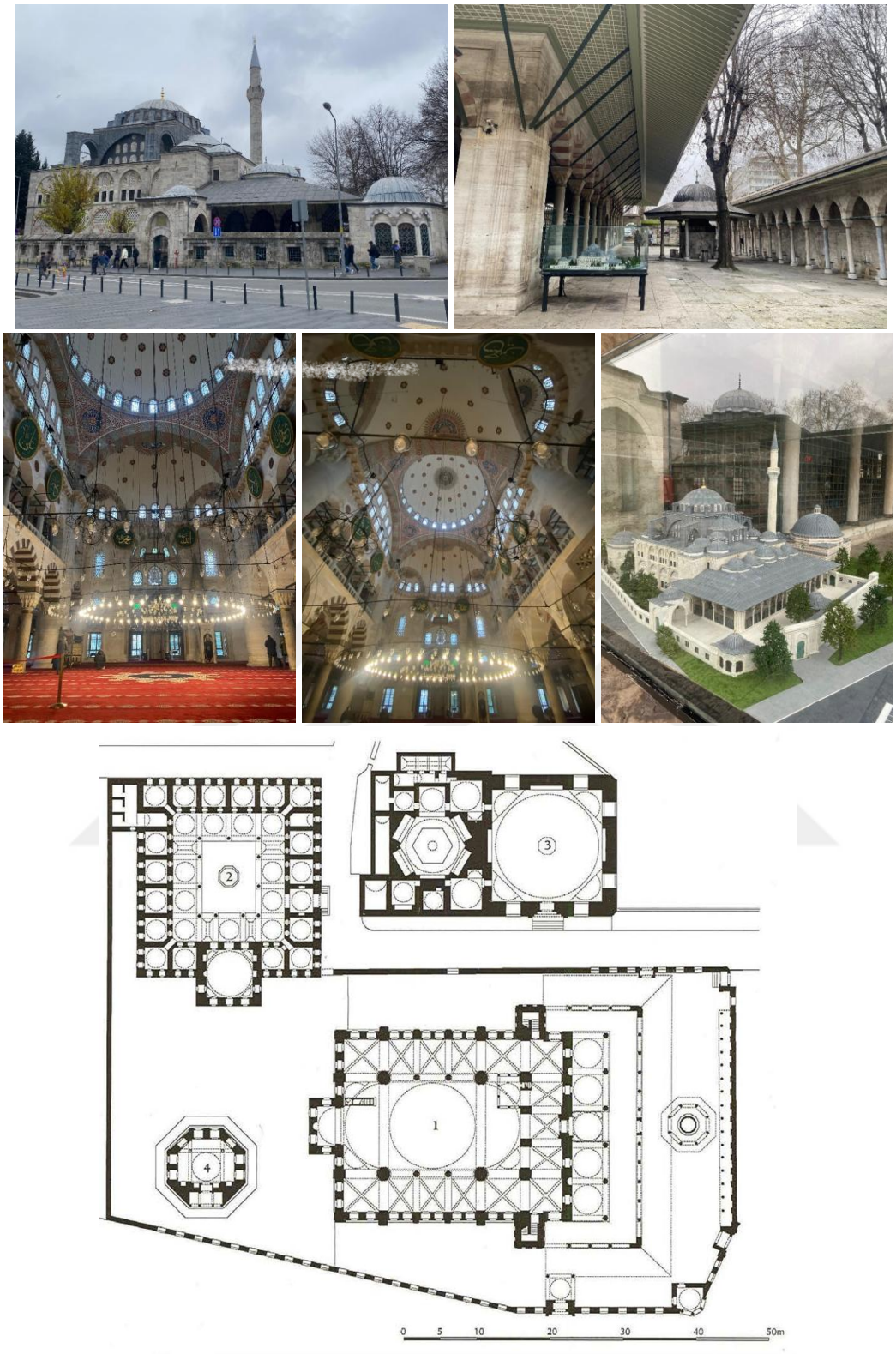

Şekil 2.23 Kılıç Ali Paşa Külliyesi (1587) görünümleri, maketi (Akar, 2020-2025) ve vaziyeti[1] (Kuban, 2007, s. 332)

[1] Vaziyet planında; 1. Cami, 2. Medrese, 3. Hamam, 4. Türbe.

Şekil 2.24 Hürrem Sultan Hamamı (1557) bir görünüm ve planı (Kuban, 2007)

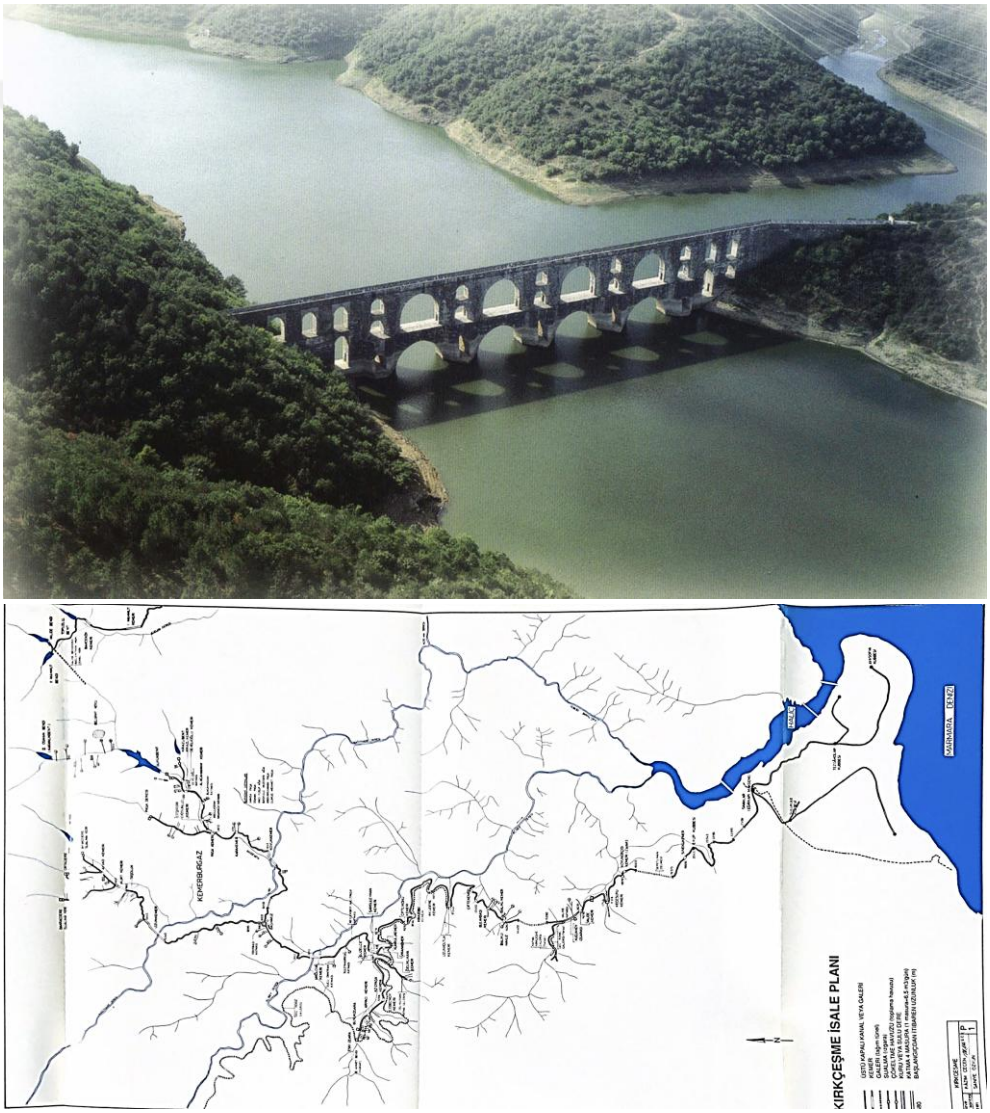

Şekil 2.25 Mağlova Su Kemeri (1564) (Ulaş, Tarihsiz, s. 15) ve Kırkçeşme İsale Planı (Çeçen, 1999)

Şekil 2.26 Mimar Sinan Türbesi görünümleri ile vaziyet planı (Akar, 2020-2025; Salt Araştırma, 2024; Archnet, 2024; Urfalıoğlu, 2022)

Fethi takip eden bir buçuk yüzyıl içinde birçok dini vakıf, sivil yapı ve saray inşa edilmiş, ancak bu mimari zenginlik 1600'lerde önemli ölçüde yavaşlarken şehir, imparatorluk yaşamında genel bir duraklama dönemi yaşamıştır. 17. yüzyılın büyük bir kısmında ve özellikle Köprülü ailesinden bir dizi sadrazamın hüküm sürdüğü ikinci yarısında, padişahlar siyasi açıdan daha sakin bir ortam sunan eski başkent Edirne'de ikamet etmeyi tercih etmişlerdir ve Edirne fiilen imparatorluğun yönetim merkezi haline gelmiştir (Rüstem, 2019, s. 21). Örneğin 17. yüzyıl sonuna doğru II. Ahmed'in (1691-1695) kısa süren saltanatı Edirne'de başlayıp orada bitmiştir (Sakaoğlu, 2009, s. 280). 17. yüzyılın son padişahı II. Mustafa'nın (hük. 1695-1703) ise vaktinin çoğunu Edirne'de geçirmesi yanısıra kaybedilen topraklar ve savaşlardaki başarısızlıklar gibi nedenlerle halk ve orduda rahatsızlıklar baş göstermiş, nihayetinde 1703 yılında Edirne Vak'ası olarak bilinen ayaklanma ile taht değişikliği gerçekleşmiştir (Özcan, 2020).

Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyılın başlarından itibaren siyasi, idari ve ekonomik açıdan zorlu bir değişim süreci yaşamıştır. Bu dönemde uzun süren ve pek başarılı olamayan savaşlar, Celali isyanları, ekonomik zorluklar, dini çatışmalar, deneyimsiz padişahların tahta çıkması gibi birçok faktör etkili olmuştur. Bu durum, siyasi istikrarsızlığı artırmış ve sık sık padişah değişikliklerine yol açmıştır.

Örneğin, Osmanlı'nın kuruluşundan 17. yüzyıla kadar on iki padişah tahta çıkarken, sadece 17. yüzyılda on padişah göreve gelmiştir (Ekici, 2013, s. 1).

17. yüzyıl İstanbul mimarisine bakıldığında, 16. yüzyılda Sinan'ın geliştirdiği klasik üslubun ana özelliklerini koruduğu görülmektedir. Sinan'ın ardından onun çizgisini devam ettiren hassa mimarları; Davut Ağa (Nişancı Mehmed Paşa Camii 1589, Cerrah Paşa Camii 1595, Yeni Camii'nin ilk tasarımı 1595, Gazanfer Ağa Medresesi 1596) (Şekil 2.27), Dalgıç Ahmed (Yeni Camii 1594-63, III. Murat ve III. Mehmed Türbeleri), Sedefkar Mehmed Ağa (Sultan Ahmed Külliyesi, 1620)'dır (Kuban, 2007, s. 349-53). Örneğin, I. Ahmed (1603-1617) tarafından, Sinan'ın öğrencilerinden hassa başmimarı Sedefkâr Mehmet Ağa'ya yaptırılan Sultan Ahmed Camii (1609-1620), Sinan'ın Şehzade Camii'nde (1548) denediği planın genişletilerek daha ideal bir mekânsal genişliğe ulaşma çabalarının bir sonucu olarak görülmektedir (Çobanoğlu, 2009) (Şekil 2.28). Aynı zamanda 17. yüzyılın ilk yarısında, anıtsal büyüklükteki selatin cami geleneğini sürdüren tek yapı, Sultan Ahmed Camii olmuştur. Safiye Sultan tarafından Mimar Davut Ağa'nın başlattığı, ancak inşası yarım asır sonra Hatice Turhan Sultan'ın girişimleriyle Mimar Mustafa ve Dalgıç Ahmed Ağa tarafından tamamlanan Yeni Camii Külliyesi (1598-1665) (Kuban, 2007, s. 384) (Şekil 2.29) ise, Sinan'ın başlattığı büyük sultan camileri geleneğini sonlandıran yapı olarak 17. yüzyıl Sinan ekolünün anıtsal büyüklükteki son örneği olmuştur.

Şekil 2.27 Cerrahpaşa Camii Külliyesi (1595) görünümleri (Akar, 2020-2025) ve külliye yerleşim planı[1] (Kuban, 2007, s. 383-84)

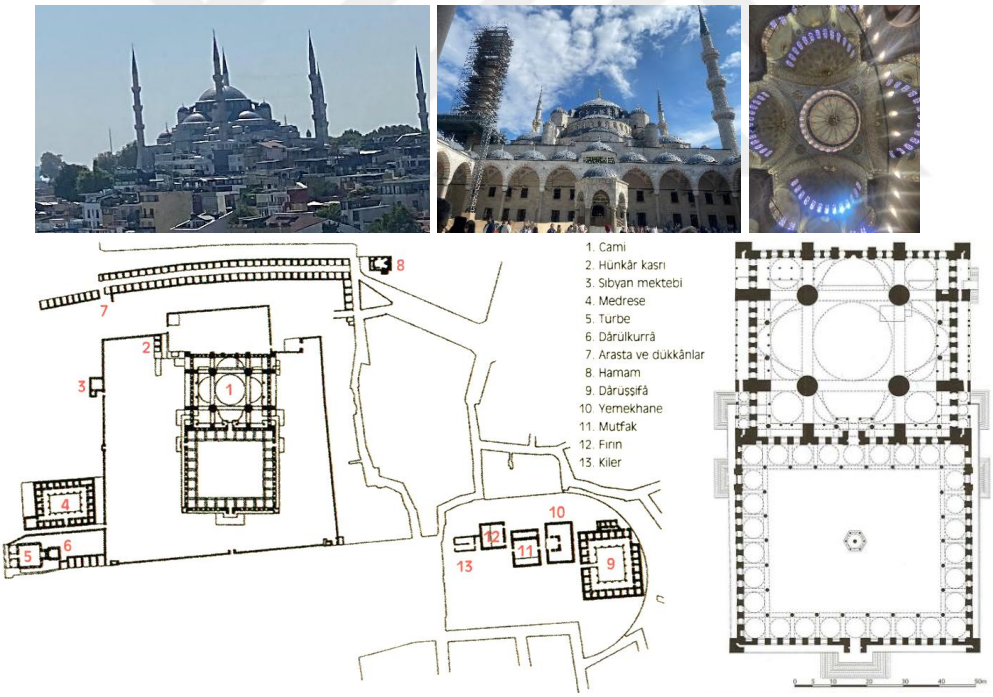

Şekil 2.28 Sultan Ahmed Külliyesi (1609-1620) görünümleri (Akar, 2020-2025), külliye yerleşim planı (Çobanoğlu, 2009) ve cami zemin kat planı (Kuban, 2007, s. 364)

[1] Külliye yerleşim planı: 1. Cami, 2. Türbe, 3. Medrese, 4. Hamam (Müller-Wiener).

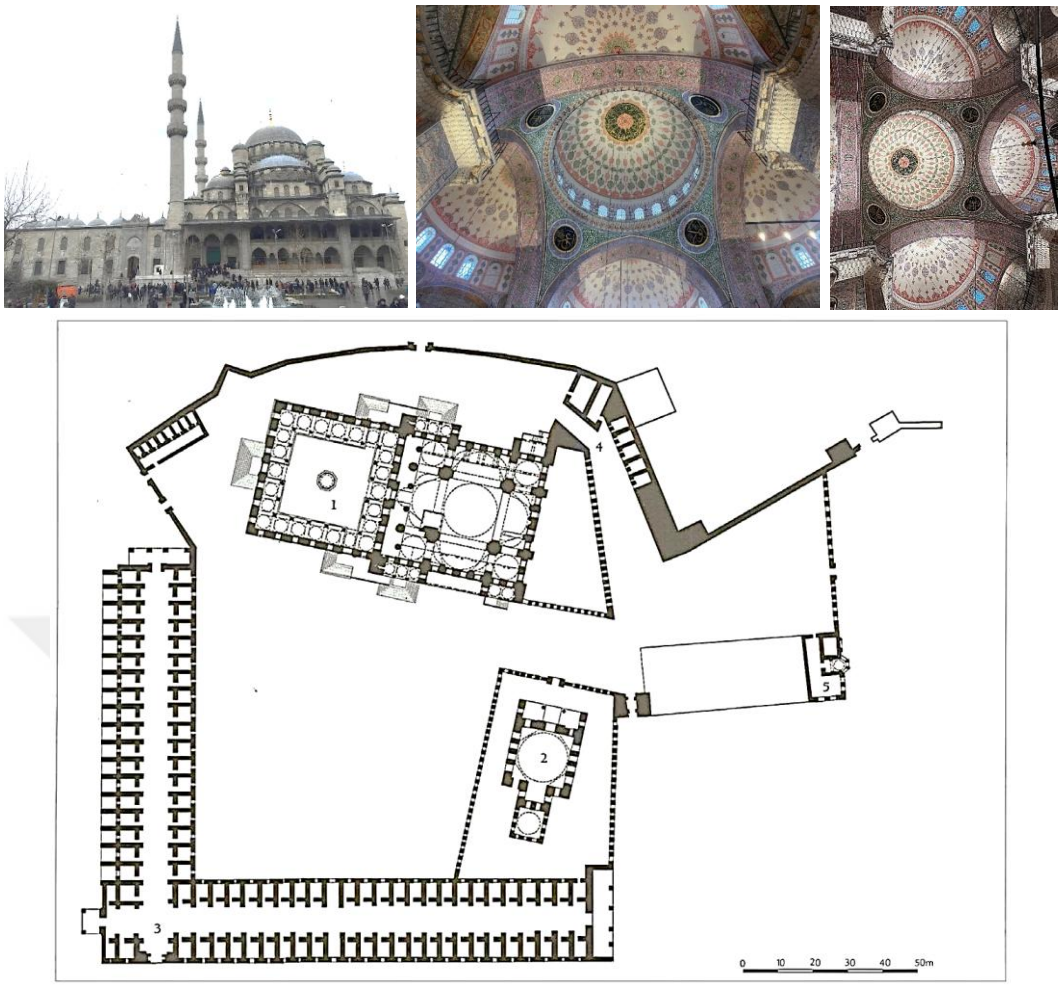

Şekil 2.29 Yeni Camii Külliyesi (1600-1663) görünümleri (Akar, 2020-2025) ve yerleşim planı[1] (Kuban, 2007, s. 374)

18. yüzyılda Batı dünyası birçok gelişmeye tanık olmuştur. 17. yüzyıldan başlayarak Fransız Devrimi'ne uzanan süreçte siyasi alanda geçmişin reddine varan ciddi değişimler yaşanmış; buna koşut olarak Aydınlanma ile Batı'nın düşünce dünyası, din, bilim, birey, toplum gibi kavramlarla sorgulanıp yeniden tanımlanmıştır. Bir anlamda Batı geriye kalan tüm dünyanın aksine Eldem'in deyimiyle "anormal bir değişim" evresine girmiştir. Özetle 18. yüzyıl; Sanayi Devrimi, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi ile birlikte siyasi, ekonomi ve sanat gibi birçok alanda Batı'nın ilerleme rotasında dönüm noktası olmuştur (Eldem, 1999).

[1] Külliye yerleşim planı:1. Cami, 2. Turhan Sultan Türbesi, 3. Mısır Çarşısı, 4. Geçit, 5. Sebil

Bilindiği üzere Osmanlı tarihi bir imparatorluk tarihidir, diğer bir deyişle ayrı dil ve kültürlere sahip birden fazla milleti kendi egemenliği altında örgütlemiş ve idare etmiştir (Eldem, 2010, s. 12). Batı'da yukarıda bahsedilen gelişmeler olurken; Osmanlı, 17. yüzyılının siyasi istikrarsızlığının devamı niteliğindeki 18. yüzyılı, başlarda "Lale Devri" ile görece durgunlaşsa da ilerleyen safhalarda imparatorluk pek çok açıdan zayıflamıştır. 18. yüzyılda Osmanlı, taşra ileri gelenleri ve "hanedanlar" gibi yerel güçlerin yükselmesiyle kökten değişmiştir. Merkezi hükümet, sadece imparatorluğun yönetiminde değil, aynı zamanda toprak sahipliği ve ekonomi genelinde de "liberal" politikalar izlemiştir (İnalcık ve Quataert, 1997, s. 1). Osmanlıların Avrupa ve medeniyetine yönelik tutumlarında köklü bir değişiklik meydana geldiği bilinen bir kabuldür. Osmanlılar, ilk kez Avrupalıların üstünlüğünü kabul etmiş ve Batı teknolojisini kullanma yoluna girerek Batı'nın yollarını taklit etmeye ve ödünç almaya başlamışlardır. Bu, Osmanlı bağımsızlığının sürdürülmesi için Batılı güçlere artan bir bağımlılığa yol açmıştır. 19. yüzyıl hem siyasi hem de ekonomik olarak Batı'ya olan bağımlılığın artmasına ve radikal Batılılaşma reformlarının hız kazanmasına tanık olmuştur (İnalcık ve Quataert, 1997, s. 1).

Eldem'e göre Osmanlı'nın 18. yüzyıldaki değişimleri olağan bir süreçtir (Eldem, 1999, s. 195). Batı'da Sanayi Devrimi'nin, 18. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktığı kabul edilir. Genç'e göre Sanayi Devrimi'nin Osmanlı sanayisi üzerindeki etkilerinin 1760-1770 yıllarından önceye gitmesi mümkün değildir. İngiltere'deki başlangıcından sonra dünya çapında gerçekleşen değişikliklerin hızına bakıldığında, Osmanlı'daki ilk etkilerinin en erken 1810-1820'lerde ortaya çıktığını söylenmek mümkündür (Genç, 2000, s. 13-14). Tüm bu gelişmelerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu, bu yüzyılda Batı'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Bu gerçeklik, 18. yüzyıl sonlarına doğru sadece az sayıda Osmanlı vatandaşı tarafından anlaşılabilmiştir (Cezar, 2002, s. 212-213). 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı değişimler, temel olarak sistem içinde çözülemeyecek sorunlara dışarıdan çözüm arama eğiliminde kalmıştır. Bu dönem, Batılılaşma sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir, ancak Osmanlı'daki gerçek değişimler Tanzimat dönemiyle birlikte başlamıştır (Eldem, 1999, s. 197).

Özetle Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde Batı dünyasıyla olan etkileşimin artmasıyla birlikte, 18. ve 19. yüzyıllar en belirgin değişimlerin yaşandığı yüzyıllar olmuştur (Eldem, Edhem; Goffman, Daniel; Masters, Bruce, 2012, s. 169). Eldem'in işaret ettiği bu kritik dönemlerden 18. yüzyıl; Osmanlı resmî tarih yazımında Kuruluş-Yükselme-Duraklama-Gerileme-Çöküş söylemi (Tanyeli, 1999) etkisiyle "gerileme dönemi" olarak kabul görmüştür.

Osmanlı 20. yüzyıl tarih yazımındaki kalıplaşmış "Kuruluş-Yükselme-Duraklama-Gerileme-Çöküş" anlatısına göre 18. yüzyıl, Osmanlı'nın klasik dönemi ile modern Türkiye'nin doğuşu arasında bir geçiş dönemidir. Resmî Osmanlı tarih yazımında Osmanlı'nın gerilemesinin doruğu olarak ele alınan 18. yüzyıl (Zarinebaf, 1998; İnalcık ve Quataert, s. 1) söz konusu olumsuz algıya karşılık, bu dönemde Osmanlı'nın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan erken modernleşme süreçlerindeki değişimlere işaret eden farklı bakış açılarına sahip (Hamadeh, 2007) ve Osmanlı/Türk modernleşmesinin ilk adımları bu yüzyılda atılmıştır (Gezer, 2024). Ögel'e göre 18. yüzyılda Osmanlı, askerî ve siyasi anlamda zayıf görünse de mimarlık ve sanat alanında ilerlemeler ve yaratıcı değişimler yaşanmıştır (Ögel, 2010). Bu yüzyıl, III. Ahmed Dönemi (Lale Devri) ile yenileşme hareketleri başlamış ve bu dönem boyunca, Osmanlı İmparatorluğu Batı'nın teknoloji ve bilgisinden faydalanma amacıyla yenileşme çabalarına devam etmiştir (Cezar, 2002, s. 292 (İnalcık ve Quataert, 1997, s. 1). 18. yüzyılda sırasıyla başa geçen III. Ahmed (1703-1730), I. Mahmut (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789) ve özellikle III. Selim (1789-1803) köklü yenilikçi çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmalara örnek olarak; Türk matbaasının kurulması, yabancı bilim insanlarının danışmanlık hizmetlerinden yararlanılması, Batı'ya öğrenci gönderilmesi ve askerî alanda reformların yapılması (Nizâm-ı Cedîd) gösterilebilir. Ayrıca bu yüzyılda, 1739 Belgrad Antlaşması ile Fransızlara ticari ayrıcalıkların verilmesi (1740); 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı donanmasının Çeşme'de yakılmasının ardından imzalanan, Osmanlı tarihinde en ağır antlaşmalardan biri (Cezar, 2002, s. 214) ve Kırım'ın kaybıyla 18. yüzyılın en büyük kaybı olarak görülen (Cezar, 1995) Küçük Kaynarca Antlaşması'nın (1774) imzalanması da Osmanlı'nın siyasi tarihinde etkili olmuş önemli dönem olaylarıdır.

2.1 18. Yüzyılda Osmanlı Mimarlığı

18. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda, matbaanın gelişimi ve askerî alandaki yeniliklerin ardından, düşünce hayatı Batı'ya doğru kayarken, mimari ve sanat alanında da Avrupa ile daha yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Diğer yandan bu yüzyılda sanat ve mimarlık, sadece siyasi veya askerî alandaki ilerlemelerle değil, aynı zamanda Batı teknolojisinin etkisiyle de şekillenmiştir. Böylece sanat ve mimarlıkta görülen Batı etkisi ile, yeni sanat kolları ve üslupları Osmanlı kültürüne girmiştir (Cezar, 2002, s. 292). Kuban, mimarlığı bu yüzyıldaki değişimlerin öncü bir alanı olarak görmüş ve bu dönemi şu şekilde ifade etmiştir: "18.-20. yüzyıllarda mimari, yenileşme hareketinin öncüsü sayılabilir. Osmanlı tarihinin 18. ve 19. yüzyıllarını bir çöküş hikâyesi üzerine kuran geleneksel söyleme karşın, mimari tarihi yeni bir yaratma-arama dönemi, büyük bir mimari etkinlik, aydınlanma çağıdır" (Kuban, 2007, s. 523).

Osmanlı Mimarisi ve sanatında, 18. yüzyılın ilk çeyreği, III. Ahmed ve Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yenileştirme hareketleriyle canlandırdığı bir dönem olarak Lale Devri olarak anılmıştır (Bakır, 2003, s. 65). Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'nın uzun sadrazamlık dönemini de kapsayan ve 1730'daki Patrona Halil İsyanı ile sona eren bu dönem, Batı/Avrupa ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirildiği bir zaman dilimini ifade etmektedir. III. Ahmed'in (1703-1730) hükümdarlığıyla karakterize olan Lale Devri, aslında Osmanlı yaşam tarzı ve zihniyetinde bir değişim dönemi olup, mimari formlar ve dekorasyonlarda güçlü bir şekilde yansıtılmamıştır (Yenişehirlioğlu, 1983, s. 154). Lale Devri yenileşme politikasının en önemli göstergesi, 1727 yılında İbrahim Müteferrika'nın İstanbul'daki evinde kurduğu matbaa olarak gösterilebilir (Özcan, 2003a). Dönemin yenileşme politikasının diğer önemli bir göstergesi de Paris, Viyana ve Moskova'ya gönderilen elçilerin, diplomatik ve ticari antlaşmaları imzalamanın yanı sıra, Avrupa diplomasisi ve askerî gücü hakkında bilgi edinmeleriydi. Örneğin, 1720'de Osmanlı'nın Paris'e gönderdiği ilk elçi olan Yirmisekiz Mehmed Çelebi'den, diplomatik görevinin yanı sıra, "kaleleri, fabrikaları ve Fransız medeniyetinin mahsullerini ziyaret edip, Osmanlı mülkünde yararlı olabilecek şeyleri tespit etmesi" istenmiştir (Kuban, 2007, s. 505; Çelik, 2019, s. 36). Bunun gibi pek çok reformdan yola çıkarak 18. yüzyıl başları ve devamındaki süreçten;

Ayda Arel, Doğan Kuban ve Zeynep Çelik gibi bu konuda yazan çizen pek çok araştırmacı "yabancı etkiler altındaki dönem" olarak söz etmektedir (Çelik, 2019; Kuban, 2007; Arel, 1975). Ayda Arel'e göre "18. yüzyıl Osmanlı Mimarisi açısından gerçek bir Batılılaşma dönemi değil, fakat Batılılaşmayı kaçınılmaz kılan bir hazırlık dönemidir." (Arel, 1975, s. 106).

Batı'nın Osmanlı kültürüne etkisinin, Fatih döneminden itibaren padişah portreleriyle başladığı ve 17. yüzyılda resim sanatı ile bezemelerde bu etkinin belirginleştiği görülmektedir. Minyatürde doğaya verilen önemin artması ve gerçekçi anlatımların öne çıkmasıyla, 18. yüzyıl başında Batılı anlatım biçimleri benimsenmiştir. Özellikle yapıların iç yüzeylerinde Batılı motifler ve düzenlemeler kullanılmaya başlanmıştır (Denel, 1982, s. 18).

18. yüzyıl İstanbul'unda, Batı mimari tarzlarının benimsenmesine yönelik ilk adımların atıldığı Lale Devri'nden itibaren, mimaride Doğu (Hint, İran) ve Batı (Avrupa) etkileri birlikte görülmeye başlanmıştır. Özellikle Lale Devri'nden 1740 yılına kadar olan süreçte, Osmanlı Mimarisinde görülen değişim, daha çok Doğu mimarisinden etkilendiğini göstermektedir (Şahin, 2009, s. 226; Ögel, 2012). Fakat yüzyılın ikinci yarısından itibaren mimaride ağırlıklı olarak Batı etkileri izlenmiştir. Kuban, bu dönemdeki değişimlerden şöyle bahsetmiştir: "Lale Devri'nin çoğunluğu tahrip edilen mimarisi Osmanlı Mimarisinin bir tür Maniyerizmi olarak görülebilir. Türkiye'deki ilk kesin Avrupa etkilerini Rokoko bezemenin kısa bir sürede eski bezemenin yerine geçtiği I. Mahmud zamanında görüyoruz." (Kuban, 2007, s. 505).

Osmanlı mimarlığında, Batılı mimari üslupların ilk kez denendiği ve halkın beğenisine sunulduğu model yapılar olarak değerlendirilebilecek ilk örnekleri, çeşme ve sebiller oluşturmuştur. Bu çerçevede, özellikle çeşme ile sebilin bir arada tasarlandığı sebilli meydan çeşmeleri, Batı etkilerinin mimarîde görünür hâle geldiği ilk yapılar arasında yer almakta; söz konusu yapılar, İstanbul'un önemli noktalarında inşa edilerek kentsel mekânlara estetik bir değer katmaya başlamıştır (Urfalıoğlu, 2022). Söz konusu Batı etkilerinin belirgin biçimde gözlemlendiği Lale Devri'nin karakteristik mimari örnekleri arasında; Nevşehir Damat İbrahim Paşa Camisi (1727), Bab-ı Hümayun III. Ahmed Meydan Çeşmesi ve Sebili (1729),

Üsküdar III. Ahmed Meydan Çeşmesi (1729), Üsküdar Ahmediye Çeşmesi ve Sebili (1721), Tophane I. Mahmud Meydan Çeşmesi (1732), Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi (1732), Saliha Sultan Meydan Çeşmesi ve Sebili (1733), Hekimoğlu Ali Paşa Sebili (1733) ile Hekimoğlu Ali Paşa Camisi (1735) gibi yapılar öne çıkmaktadır. (Şahin, 2009, s. 226; Urfalıoğlu, Nur, 2015).

Lale Devri ile ilgili göze çarpan bir diğer özellik, bu dönemdeki zevk ve sefa etkinliklerinin yoğunluğudur. Osmanlı kaynaklarına göre, zevk ve sefa dönemi olarak adlandırılan Lale Devri'nde, Avrupa'ya öykünmelerin başladığı, sarayın etkisiyle ahlâk, yaşayış ve âdetlerde değişimlerin yaşandığı, ayrıca lüks tüketimin arttığı belirtilmiştir. Dönemin eğlenceye dönük sosyal hayatı, Seyyid Vehbî'nin *Surnâme-i Vehbî*'sinde yer alan Levni minyatürleriyle anlaşılabilmektedir (Şekil 2.30, Şekil 2.32, Şekil 2.35).

Şekil 2.30 *Surnâme-i Vehbî*'de, 1720 şenliğinde cambaz, çengi ve sazendeleri tasvir eden minyatürler (Özcan, 2003a)

Şekil 2.31 *Surnâme-i Vehbî*'de, Levni tarafından tasvir edilen 1727-28 Haliç şenlikleri; solda bir pavyondan izleyen sultan (III. Ahmed) ve sağda bir gemiden izleyen sadrazam (Damad İbrahim Paşa) (Rüstem, 2019, s. 24)

Bu dönemde İstanbul mimarisine bakıldığında, ahşap köşk ve konakların artışıyla inşa faaliyetleri canlanmış, hayrat ve vakıf eserleri yerine sivil konut yapıları öne çıkmıştır. İstanbul'un yeni yerleşim alanlarından özellikle Haliç, Kağıthane Deresi ve Boğaziçi kıyılarında inşa faaliyetleri artmıştır. Paris'ten edindiği izlenimleri İstanbul'a taşıyan Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Fransa seyahati dönüşünde Versailles (Şekil 2.32), Fontainebleau ve Marly saraylarının resimleri ile Versailles'ın planlarını getirmiştir. Bu durum, dönemin gözde imar yerlerinden biri olan Kağıthane'de Batı etkisinde çok sayıda kasır, köşk ve bahçenin doğmasına neden olmuştur (Bakır, 2003, s. 67).

Sonraları, 18. yüzyılın başlarında konut, köşk ve saray gibi sivil yapıların inşasında görülen canlanma, zamanla sayfiye alanlarına doğru kaymıştır (Cezar, 2002, s. 291). Sadâbâd Sarayı, yüzyılın başlarındaki sivil mimari canlanmasına verilebilecek önemli bir örnektir. Sadâbâd inşa edildiğinde (1722), Boğaziçi'nde ve İstanbul'un birçok yerinde yüzlerce köşk bulunmasına rağmen, burada dikkati çeken kanal ve şelalelerin varlığı olmuştur (Bakır, 2003, s. 67). Bu özelliklerinden dolayı olmalıdır ki, Ahmed Refik (2010) ve onu takip eden birçok sanat tarihçisi, Sadâbâd'ın Versailles'ın bir taklidi olduğunu öne sürmüşlerdir (Rüstem, 2019, s.

28). Nitekim de bu iki yapı arasında benzer geometrik düzenlemeleri takip etmek mümkündür (Şekil 2.32, Şekil 2.33, Şekil 2.34, Şekil 2.35, Şekil 2.41).

Kağıthane'de başlatılan imar hareketi kısa sürede tahrip edilse de klasik dönemin sonunda Osmanlı Mimarisine özellikle dış mekân tasarımında yenilik getirmiştir. Bu yenilikler; canlı doğa elemanlarının bahçe ve dış mekânlara girmesi, ağaç ve bitki gruplarının mekân tanımlayan unsurlar olarak kullanılması, su elemanlarının havuzlarla bütünleşerek 'su mimarisi'ne dönüşmesi, meydan çeşme ve sebil gibi yapıların dış mekânlarda tanımlayıcı ve ölçek kurucu unsurlar haline gelmesi ve kamu yararından çok saray yaşamına yönelik dekoratif mimarinin gelişmesi şeklinde özetlenebilir (Denel, 1982, s. 19).

Şekil 2.32 1623'te Paris'te inşa edilen Versailles Sarayı'nın 1716 tarihli Osmanlı kaynaklarındaki bir manzarası ile güncel durumu (Rüstem, 2019, s. 28-29)

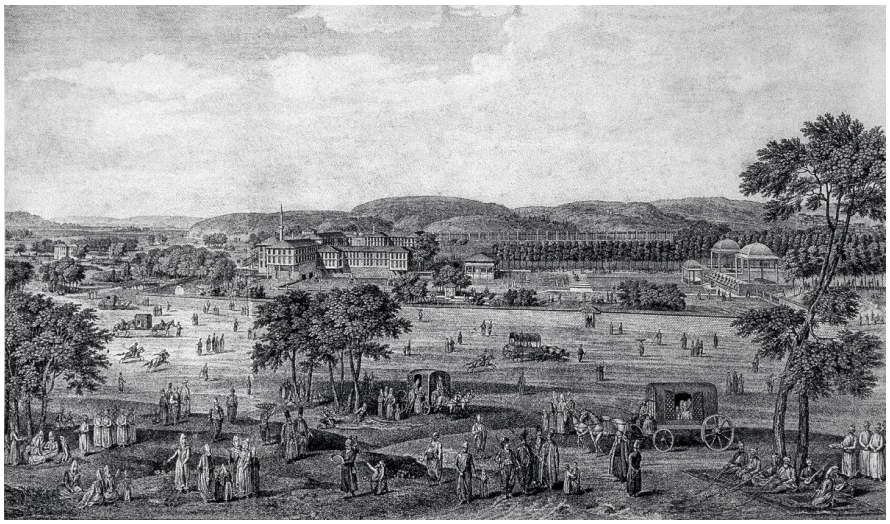

Şekil 2.33 Sadâbâd Sarayı (Mouradgea d'Ohsson 1722) ve Kâğıthane mesiresini gösteren gravür[1] (Özcan, 2003a; Rüstem, 2019, s. 39)

[1] Sadâbâd'ı tasvir eden l'Espinasse imzalı bu gravür, Mouradgea d'Ohsson'un *Tableau général de l'Empire othoman* (1787–1820) adlı eserinin 2. cildinde, 184 numaralı levhanın bir detayı olarak yer alır (Rüstem, 2013, s. 560).

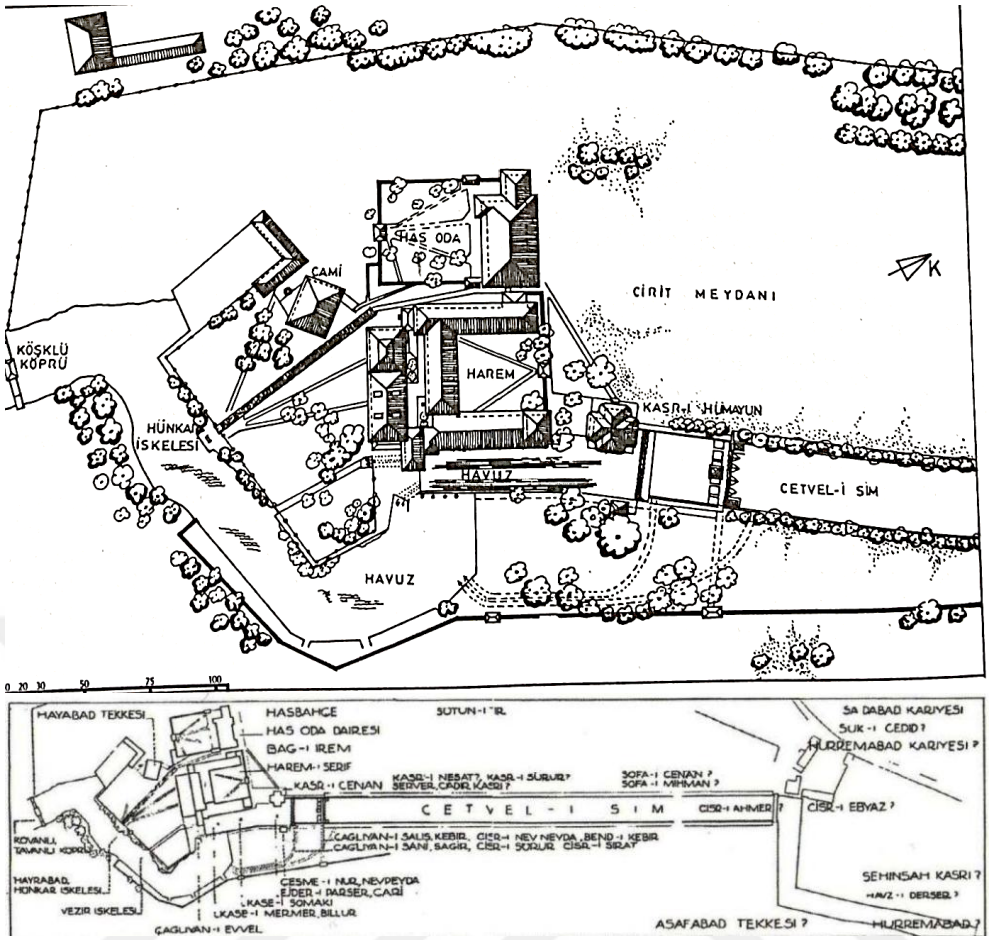

Şekil 2.34 Sadâbâd Sarayı planı, 1740 (Bakır, 2003, s. 66) ile Sedad Hakkı Eldem'in, özgün Sadâbâd kompleksine ait yeniden çizilmiş planı(Rüstem, 2013, s. 561)

Şekil 2.35 Sadâbâd arazisine gelen kadın ziyaretçilerin görünümü (Rüstem, 2013, s. 561; Rüstem, 2019, s. 25)

18. yüzyıl boyunca İstanbul'un yeni yerleşim alanlarının yanı sıra, ana yerleşimlerde de önemli yapılar inşa edilmeye devam etmiştir. Tarihi Yarımada ve çevresinde Nuruosmaniye Külliyesi, Laleli Külliyesi ve Zeynep Sultan Külliyesi gibi yapılar inşa edilirken; Eyüp Camii ve Fatih Camii gibi yapılar yenilenmiş veya yeniden inşa edilmiştir. Tarihi Yarımada'da Büyük Yeni Han, Simkeşhane, Damat İbrahim Paşa Hanı, Çukurçeşme Hanı ve Taş Han gibi ticari yapılar da öne çıkmıştır. Ayrıca, bu dönemde küçük çaplı cami, mescit, medrese, kütüphane, han, sebil ve meydan çeşmeleri gibi yapılar da inşa edilmiştir (Cezar, 2002, s. 291). İstanbul sur dışında ise Gülnüş Valide Sultan Külliyesi, Ayazma Camii, Beylerbeyi Camii gibi yapılar önem kazanmıştır. Kuban, bu yüzyılda İstanbul'daki mimari durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Yeni mimarinin geleneksel kent işlevleri açısından sunduğu yapılar Nuruosmaniye, Laleli, Ayazma, Fatih (yeni). Beylerbeyi gibi sultan camileridir. Fakat yeni çeşmeler, askerî okullar, kışlalar ve artık Topkapı'dan çıkıp Haliç ve Boğaz kıyılarına taşman sultanlarla saray kadın ve kızlarının yeni sarayları, başka bir dünyanın görüntüsünü oluşturmaya başlamışlardır" (Kuban, 2007, s. 523).

18. yüzyılda Osmanlı Mimarisinde görülen Batı kaynaklı eğilimlerden bekli de en önemlisi, Osmanlı Barok'u, (Çelik, 2019) olmuştur. Rüstem'e göre, Osmanlı'da Barok sanatın yükselişi İstanbul'la ve dolayısıyla şehrin 18. yüzyıldaki yeniden dirilişiyle yakından bağlantılı bir olgudur. Ona göre, Osmanlı Barok'unu mümkün kılan siyasi ve kültürel koşulların birçoğunun kökenleri ondan önceki on yıllara dayanmıştır. Her şeyden önce, sarayın 1703'te Edirne'den İstanbul'a dönüşü, başkenti bir kez daha mimari himaye alanı haline getirerek yeni estetik açılımları teşvik etmiştir (Rüstem, 2019, s. 21-22; Sakaoğlu, 2009, s. 280).

Avrupa'da 17. yüzyılın sonlarından 18. yüzyılın çoğuna kadar hâkim olan mimari ve dekorasyon tarzı olan Barok üslubun (Etymonline.com, 2024) etkisiyle İstanbul'a gelen sanatçılar ve kültürel etkileşimler sonucunda, İstanbul'da Barok mimarisine benzeyen eserler ortaya çıkmıştır. Ancak sanatçılar, bu üslubu sadece taklit etmekle kalmayıp, kendi milli tarzlarından izler ekleyerek orijinal bir yaklaşım geliştirmişlerdir (Uzunçarşılı, 2011, s. 567). Özellikle çeşme ve sebil gibi küçük ölçekli mimari eserlerin tezyinatında, Klasik döneme ait unsurlar Batı etkileriyle bir araya getirilerek kullanılmıştır. Dönemin ilerleyen safhalarında ise,

bu unsurlar yalnızca süsleme değil, aynı zamanda yapıların taşıyıcı ve yapısal elemanlarında da yer almıştır. Bu sayede, Osmanlı Barok üslubundaki yapıların cephe bütünlüğünde belirgin bir etki gözlenmiştir (Akar ve Pilehvarian, 2019; Akar ve Urfalıoğlu, 2023). Batı etkileriyle şekillenen Osmanlı Barok üslubundaki karakteristik özellikler arasında; yuvarlak hatlar, kavisli, iç ve dış bükey yüzeyler, C ve S kıvrımları, deniz kabukları, girift yüzey bezemeleri (Çelik, 2019, s. 36) kompozit ve korent başlıklar, uzun kavisli saçaklar, çift sütunlar, taşıyıcı elemanların cephelerde vurgulanması, profilli silmeler gibi özellikler yapılarda sıkça görülmüştür (Bakır, 2003, s. 81).

18. yüzyıl Osmanlı Barok üslubunun İstanbul'daki en çarpıcı eseri, şüphesiz Nuruosmaniye Camii (1755) olmuştur (Çelik, 2019, s. 36). Kuban'ın Nuruosmaniye Külliyesi'nin tasarım aşamasına dikkat çekerek belirttiği "Yapının dört duvarı gösteren bir resmî yerine bir perspektifinin (niteliği ne olursa olsun) geçmesi olgusu, özellikle askerî yapıların tasarımcısı olan yabancı mühendis ve mimarların İstanbul'u doldurduğu düşünülürse, 19. yüzyılda başkentte tümüyle Avrupalı bir mimarinin ortaya çıkması için gerekli fikir yapısı ile teknik bilginin 18. yüzyılda hazırlandığı anlaşılır" (Kuban, 2007, s. 527) ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, Nuruosmaniye Külliyesi, 18. yüzyıl Osmanlı mimarlığının geç dönem değişimlerinde öncü bir role sahiptir. Bu bağlamda, Nuruosmaniye Külliyesi yalnızca mimari bir yenilik değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun Batı ile kurduğu yeni ilişkilerin ve modernleşme arayışlarının bir yansımasıdır. Fatma Selva Suman'ın belirttiği gibi, külliyenin inşası sadece yerel bir ihtiyaca cevap vermekle kalmamış, padişahın doğrudan himayesinde, Batılılaşma eğilimleriyle şekillenen bilinçli bir sanatsal ve siyasi karar olarak hayata geçirilmiştir. Nuruosmaniye gibi yenilikçi bir planı uygulama arzusu, yapının temellerini atan ve bu yönüyle yenilikçi bir padişah olan I. Mahmud'un başlattığı projeyi, aynı yenilikçi anlayışla devam ettirip tamamlatan III. Osman'ın da yenilikçi bir padişah olduğu kanısını güçlendirmektedir. Barok ve neo-klasik unsurların ilk kez büyük ölçekli bir dini yapıda uygulanmasıyla Nuruosmaniye, Osmanlı mimarisinde yeni kavramların ve Batılı biçimlerin özgün bir sentezle yorumlandığı bir dönüm noktası olmuş, böylece klasik üslubun ötesine geçerek değişim ve yenilik arayışının simgesi haline gelmiştir (Suman, 2007; Suman, 2011).

Nuruosmaniye'yi sırasıyla Ayazma (1758-61), Laleli (1760- 64), Beylerbeyi (1777-78) ve Selimiye (1801- 5) camileri izlemiştir. Fatih (1767-71) ve Eyüp Sultan (1798- 1800) camilerinin yeniden inşa edilmiş versiyonları da sayılırsa bu binalar İstanbul'un peyzajı üzerinde derin ve dönüştürücü bir etki yaratmıştır (Rüstem, 2019, s. 2) (Harita 2.8). Rüstem'e göre Osmanlı Baroku, kültürel körelme ya da sanatsal bir hevesten doğan hafif bir süsleme tarzı olmaktan çok uzak; aksine, eski estetik anlayışların geçerliliğini yitirdiği bir dönemde, Osmanlı devletinin konumunu yeniden teyit etmeye yönelik sofistike ve bilinçli bir stratejidir. Ona göre, Barok etkiler Doğu-Batı temasının arttığı bu dönemde, Osmanlıların dünya sahnesindeki güçlerini pekiştirmeye ve Avrupalı komşularıyla daha diplomatik bir zemine oturmaya çalıştıkları büyük bir yeniden markalaşma çabasının temel taşlarından biri olmuştur (Rüstem, 2019, s. 2-4).

Barok üsluba ek olarak, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batı etkisiyle veya olağan olarak gelişen gelen yeniliklerden bazıları şunlardır: Külliyelerde daha önce medreselerin içinde yer alan kütüphaneler, 18. yüzyılda bağımsız binalar olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Bu değişikliğin ilk örneği olarak 1734 tarihli Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi gösterilebilir (Şahin, 2009, s. 115). Yine bu yüzyıla özgü olarak sayıları epey artan çeşme ve sebiller (Egemen, 1993; Hamadeh, 2007, s. 123), diğer sivil yapı cephelerine kıyasla bezeme öğelerinde yabancı tesirlerin en sık görüldüğü yapılar olmuştur (Bakır, 2003, s. 68). Ögel, özellikle bu yüzyılda Osmanlı Mimarisinde, son üç yüzyılda görülmeyen bir taş süsleme eğiliminin yeniden ortaya çıktığını ve bu süslemenin özellikle çeşme ve türbe gibi yapı tiplerinde belirginleştiğini ifade etmektedir. Bu gelişmeyi Selçuklu dönemindeki taş süsleme geleneğiyle ilişkilendiren Ögel, Sivas'tan İstanbul'a getirilen taş ustalarının sahip oldukları bilgi ve tecrübeyi burada da yansıttıklarını, ancak bu kadim geleneğin yeni biçimsel anlayışlarla harmanlanarak özgün bir üsluba dönüştüğünü belirtmektedir (Ögel, 2012). Büyük külliyelerde, türbe, sebil ve çeşme gibi önceden cami avlusuna yerleştirilen yapıların artık daha dışa doğru genişleyerek cadde veya sokak cephelerinde yer alması, bir diğer yenilik sayılabilir (Bakır, 2003, s. 62; Seymen, 2019, s. 10). Mehmet Çelebi'nin seyahatnâmesinde büyük bir beğeniyle tasvir ettiği (Denel, 1982, s. 19) Fransız bahçelerindeki su unsurları, 18. yüzyıl Osmanlı çeşmelerini etkilemiştir (Thys, 1986, s. 8). 16-17.

yüzyıl yapılarından farklı olarak, bu dönemde inşa edilen çeşmelerdeki görsellik belirgin bir özellik taşımıştır. Cezar'a göre, Osmanlı'da Avrupa şehirlerinde görülen meydan düzenleme uygulamaları olmadığından, bu yüzyılda ortaya çıkan meydan çeşmeleri yeni bir mimari değişikliğe işaret etmekteydi (Cezar, 2002, s. 291). Bu dönemi inceleyen araştırmacılar, meydan çeşmelerindeki bitki motifli bezemeler ile hareketli plan ve kütleleri Türkiye'de Barok üslubunun ilk etkileri olarak kabul etmişlerdir (Bakır, 2003, s. 68). III. Ahmed Çeşmesi (1728-29), Azapkapı Saliha Sultan Meydan Çeşmesi (1732), Nuruosmaniye Çeşmesi ve Sebili (1755), Eminönü'ndeki Hamidiye Çeşmesi ve Sebili (1777) ve Mihrişah Sultan Sebili ve Çeşmesi (1795) gibi ilk akla gelen örnekler bu yüzyılda Barok üslubunun etkisinde şekillenmiş önemli çeşmelerdir (Akar ve Urfalıoğlu, 2023).

18. yüzyıl başlarından itibaren III. Ahmed'in Topkapı Sarayı dışında Kağıthane (Sadâbâd Sarayı'nın ve çevresindeki saray, kasır, köşk gibi yapıların imarı gibi) (Şekil 2.35), Haliç ve Boğaziçi gibi kıyı bandındaki sayfiye yerlerindeki yaşama isteği ile başlayan süreçte batıdaki gibi davetlerin verilmesi ve içe dönük aile hayatının dışa yönelmeye başlaması vb. sonraki padişah dönemlerinde de devam etmiştir (Şekil 2.36). Öyle ki sarayın sayfiye yerlerindeki geçici ikametleri, 18. yüzyıl sonlarına doğru III. Selim dönemiyle birlikte devamlı hale gelmiştir. 18. yüzyılda Osmanlı sarayı ve ricalin olduğu çevrede yenilikler yapılırken, halkın olduğu yapıda da Batı'da görülen bazı yaşam biçimleri ortaya çıkmaktaydı (Bakır, 2003, s. 47). Tüm bu yenilik hareketleri, sarayın Batılılaşma girişimlerinden kaynaklanmış ve dolayısıyla saraydaki bu değişimler topluma örneklik teşkil etmiştir. İstanbul'da iç nüfusun artması, ticaret ve liman hareketliliğinin artmasıyla, Avrupai yaşam tarzına özenen iyi gelirli çevreler tarafından Boğaziçi ve Haliç-Kağıthane gibi yeni gözde sayfiye yerlerinde imar faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Çeşitli yazılı ve görsel kaynaklarda tespit edilebilen, ancak çok azı günümüze ulaşmış olan 18. yüzyıl sarayları (Şekil 2.36), gözde yerleşim yerlerinde iyi gelire sahip kesimlerin konaklarına rol model olmuştur. Önceleri saray erkanı ve varlıklı kesimlerde gelişmeye başlayan mimari sivil yapı geleneği, zamanla halkın konutlarında örnek alınarak yayılmıştır (Bakır, 2003, s. 47).

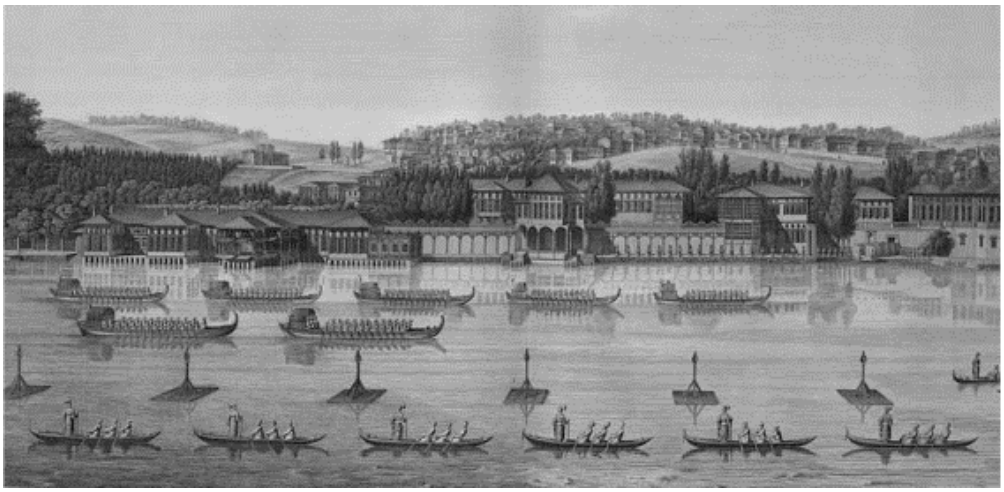

Şekil 2.36 17. yy.'da kurulan, Beşiktaş Sarayı'nın 18. yüzyıl boyunca genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş görünümü (Rüstem, 2019, s. 25)

18. yüzyıla kadar İstanbul'un tarihi yarımadası, şehrin siyasi, dini ve kültürel merkezi olarak önemini korumuştur. Bu durum, bölgenin yoğun bir nüfusa ev sahipliği yapmasına yol açmıştır. Nüfus yoğunluğu, 18. yüzyıla kadar yarımadadaki büyük çaplı mimari faaliyetlerin temelini oluşturmuştur (Cezar, 2002, s. 282). 18. yüzyıl ilk yarısından sonraki süreçte, İstanbul sur dışında yeni yayılma alanlarına doğru kentin büyümesi hızlanmıştır (Cezar, 2002, s. 287).

Şehircilik alanındaki gelişmelerde İstanbul, 17. ve 18. yüzyıllarda önceki iki yüzyılın izinden gitmişse de Osmanlı'nın iktisadi alandaki küçülmesi nedeniyle imar faaliyetleri önceki dönemlerle kıyaslanamayacak boyutlara ulaşmıştır. Ancak yine de kentin nüfusu artmaya devam etmiştir. 17. yüzyılda köyleriyle birlikte tüm İstanbul'un nüfusu, önceki yüzyılın yaklaşık iki katı olarak 700.000-800.000 arasında bir rakama ulaşmıştır (Çelik, 2019, s. 35). Kuban' göre İstanbul'un kentsel ağırlık noktası, Sarayburnu-Haliç aksından Boğaz'a doğru kayarak bütün bir şehrin fizyonomisini değiştiren yapılar ortaya çıkmıştır (Kuban, 2007, s. 523). 18. yüzyılda Sur içi İstanbul'dan başka, şehrin kadim fakat yeniden gelişme alanı olmaya doğru giden bölgesi, Galata bölgesi-Beyoğlu olmuştur (Cezar, 2002, s. 293). Bu kısım özellikle 1840'lardan itibaren daha da genişleyerek gelişmiştir (Çelik, 2019, s. 95). 18. yüzyıla kadar İstanbul'un ana yerleşim yerleri, Harita 2.4'de görülen Tarihi Yarımada ve çevre bölgeleri (Fatih, Üsküdar, Eyüp, Beşiktaş) olmuştur. 18. yüzyıla başlarına tarihlendirilen bir İstanbul haritasında, bu zamana kadarki yaklaşık iskân yerleri ve İstanbul siluetindeki önemli yapılar

görülebilmektedir (Harita 2.5) (Cezar, 2002, s. 293). Batılı haritacı ve gravürcülerin çalışmalarında da 18. yüzyıl yeni yerleşme alanlarını izlemek mümkündür. İstanbul ilk sistematik veya bilimsel haritası (Cerasi, 1999) olarak da kaynaklarda verilen 1764 tarihli Macar kökenli J.B. Reben haritasıyla ve bunun geliştirilmiş bir versiyonu olarak ele alınabilen 1776-1786 tarihli Kauffer haritaları buna verilebilecek örneklerdir (Cezar, 2002, s. 293) (Harita 2.6, Harita 2.7). İstanbul'un 18. yüzyılına ait panaromik çalışmalar arasında ise; Philipp Franz von Gudenus tarafından çizilmiş (1710-1783) İstanbul panoramaları (Şekil 2.37) ile A. Aguado'un çizdiği İstanbul gravürü (Fatih Belediyesi, 2021) (Şekil 2.38) sayılabilir. 18 yıl İstanbul'da yaşayan (ANAMED, 2024) Fransız seyyah, mimar ve ressam Antoine Ignace Melling'in (1763- 1831), 18. yüzyıl sonu-19. yüzyıl başlarına ait İstanbul gravürleri ise yüzyıl sonlarındaki İstanbul durumunu göstermesi ve öncesi çalışmalara nazaran daha doğru veriler vermesi bakımından önemlidir (Şekil 2.39). Rüstem bu harita üzerinde; Nuruosmaniye Camii, 1748- 55; Ayazma Camii, 1758- 61; Laleli Camii, 1760-64; Fatih Camii, 1767- 71; Beylerbeyi Camii, 1777- 78; Eyüp Sultan Camii, 1798- 1800; Selimiye Camii, 1801 tarihli camileri göstermiştir (Harita 2.8) (Rüstem, 2019, s. 3).

Harita 2.5 17. yy. sonları-18. yy. başları İstanbul haritası ve panoromik bir görünümü, 1663-1724 (Princeton University Library, 2022-24)

Harita 2.6 İstanbul'un ilk sistematik-bilimsel haritası[1], Kauffer, 1776 (Cerasi, 1999; Salt Araştırma, 2024)

[1] Bu harita/plan 1786'da yenilenmiştir.

Harita 2.7 İstanbul haritası, 1764, Johann Baptist von Reben (Princeton University Library, 2022-24)

a b c

Şekil 2.37 Philipp Franz von Gudenus'un İsveç Elçiliği bahçesinden çizdiği 18. yy. ilk yarısına ait İstanbul panoraması, 1741 (ANAMED, 2024) (a, b) ve 1760'lar haliç panoroması (c) (Fatih Belediyesi, 2021)

Şekil 2.38 Üsküdar'dan bir İstanbul gravürü, 1784, A. Aguado (Fatih Belediyesi, 2021)

Şekil 2.39 Melling'in 18. yy. sonu-19. yy. başları İstanbul gravürleri (Salt Araştırma, 2024)

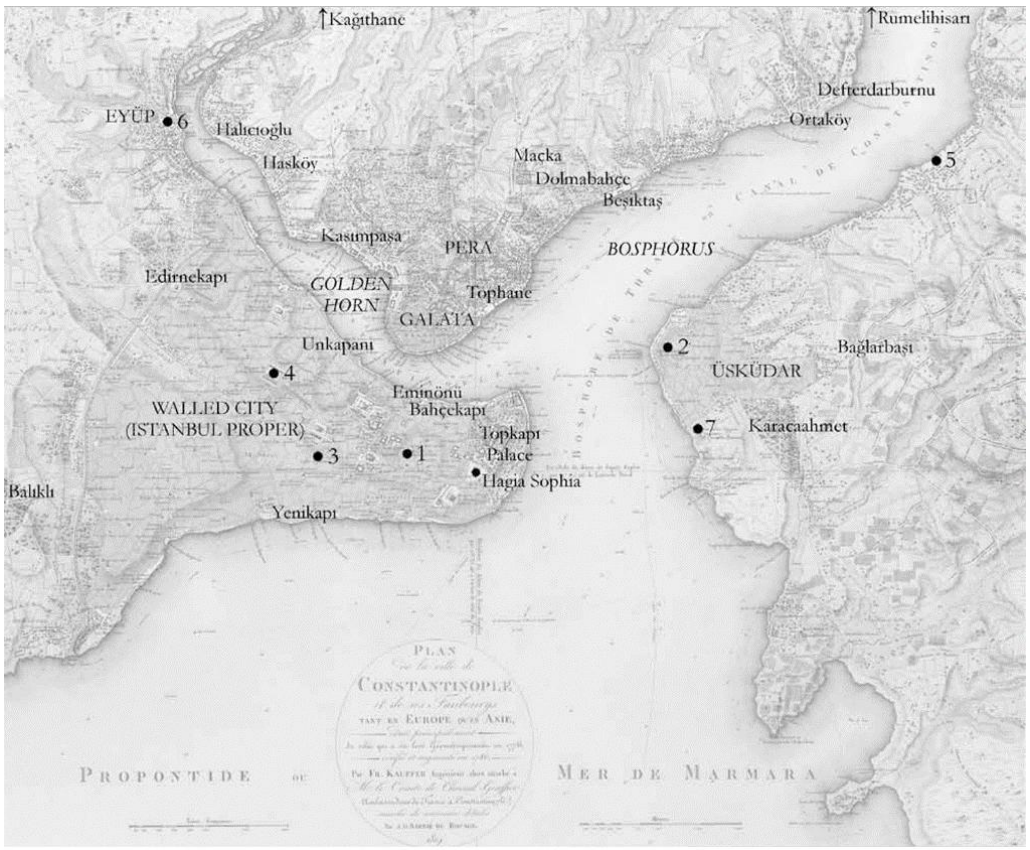

Harita 2.8 Antoine Ignace Melling'in "Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore" (1819) adlı İstanbul haritası üzerinde yaklaşık 1740-1800 yılları arasında inşa edilmiş camileri gösteren harita[1] (Rüstem, 2019, s. 3)

[1] 1. Nuruosmaniye Camii, 1748- 55; 2. Ayazma Camii, 1758- 61; 3. Laleli Camii, 1760-64; 4. Fatih Camii, 1767- 71; 5. Beylerbeyi Camii, 1777- 78; 6. Eyüp Sultan Camii, 1798- 1800; 7. Selimiye Camii, 1801 (Rüstem, 2019, s. 3).

18. yüzyıl boyunca başa geçen padişah dönemlerinde, saraylı bânilerin (padişah, sadrazam ve hanım sultanlar) İstanbul'da gerçekleştirdikleri imar faaliyetlerine, tezin odaklandığı 1754-1774 arası imar faaliyetlerine genel bir çerçeve sunması açısından değinilmiştir. Aşağıda sırasıyla III. Ahmed dönemi (hük. 1703-1730), I. Mahmud dönemi (hük. 1730-1754) ve I. Abdülhamid dönemi (hük. 1774-1789) saraylı bâni yapıları verilmiştir. III. Osman Dönemi (hük. 1754-1757) ve III. Mustafa Dönemi (hük. 1757-1774) saraylı bânilerce inşa edilen imar faaliyetleri, bu çalışmanın ana konusu olarak üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. III. Selim dönemi (hük. 1789-1803) imar faaliyetleri ise akademik çalışmalarda, bir geçiş dönemi olan 18. yüzyıldan çok Batılı tesirlerin mimariye yerleştiği, bir nevi zirve yaşadığı (Yenişehirlioğlu, 1983, s. 154) 19. yüzyıl mimarisi kapsamında incelendiği için bu bölümde yer almamıştır.

18. yüzyılın ilk Osmanlı padişahı III. Ahmed (d. 1673, ö. 1736), 1703-1730 arasında tahta kalmıştır. III. Ahmed'in 27 yıllık saltanatı sırasında İstanbul, kapsamlı imar çalışmalarına sahne olmuştur. Haliç kıyılarının, Kağıthane vadisinin ve Boğaziçi'nin geniş çapta iskana açılması bu dönemde gerçekleşmiştir (Sakaoğlu, 2009, s. 365). III. Ahmed'in başkentte gerçekleştirdiği önemli imar faaliyetleri arasında: Sadâbâd Sarayı ve çevresinin imarı (1722-30) (Şekil 2.41, Şekil 2.41), Üsküdar III. Ahmed Meydan Çeşmesi (1728) ile Bab-ı Hümayun karşısındaki III. Ahmed Çeşmesi ve Sebilleri (1729) (Şekil 2.42), Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi (Enderun Kitaplığı, 1719) (Şekil 2.43), Yeni Camii Kütüphanesi (1725), Darülhadis ve Sebil (Eminönü), Ortaköy Camii önünde bir çeşme, Üsküdar Şemsi Paşa Camii ve Hüsrev Ağa Camii önündeki çeşmeler, Beykoz Çubuklu Camii yanındaki mesire çeşmesi, Kağıthane'de Çağlayan önünde bir başka çeşme, Büyük Bent (1728) (Şahin, 2009, s. 215); Galata Sarayı ile Dragman Tekkesi'nin (Tercüman Yunus Camii) yenilenmesi gelmektedir.

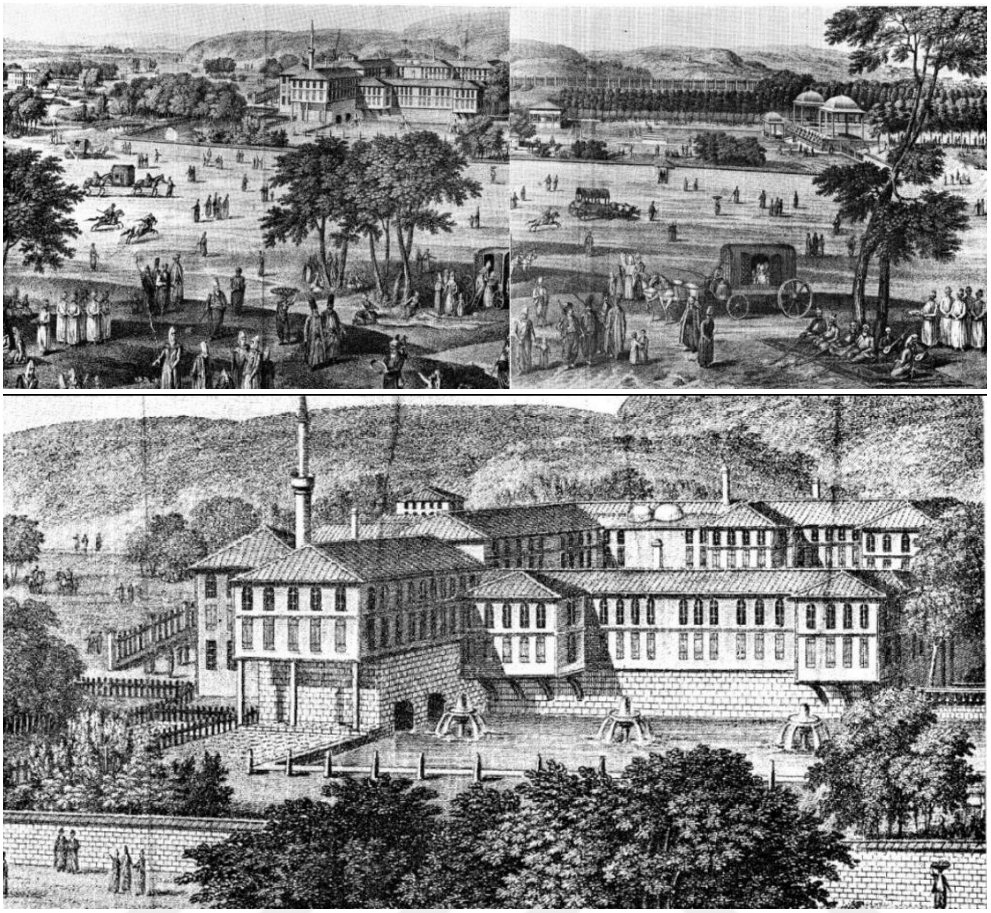

Şekil 2.40 Gouffier'in (18.yy. ikinci yarısı) ve L'Espinasse'nin Sadâbâd Sarayı (18.yy sonu) gravürleri (Coşkun, 2014, s. 57-59)

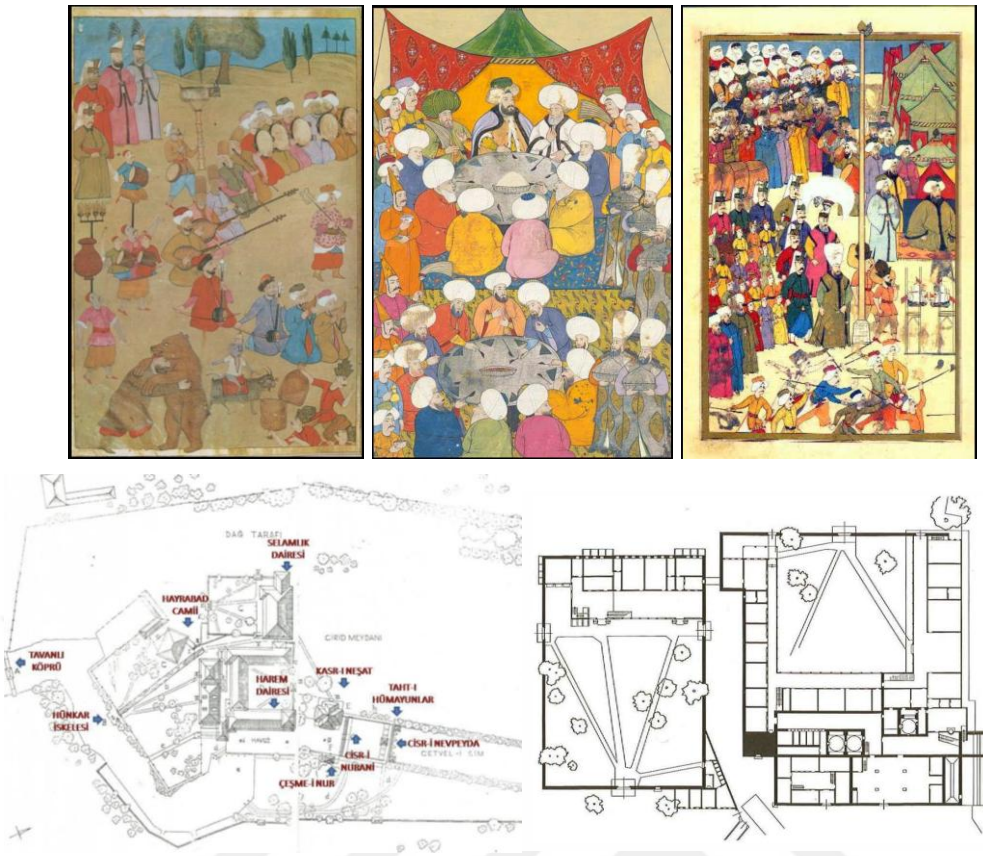

Şekil 2.41 Sadâbâd Sarayı (1722-30) eğlenceleri ile sarayın şematik vaziyet planı (Coşkun, 2014, s. 40; Kuban, 2007, s. 515)

Şekil 2.42 Üsküdar III. Ahmed Çeşmesi (1728) ve Bab-ı Hümayun karşısındaki III. Ahmed Çeşmesi görünümleri ile planı (1729) (Akar, 2020-2025; Urfalıoğlu, 2015)

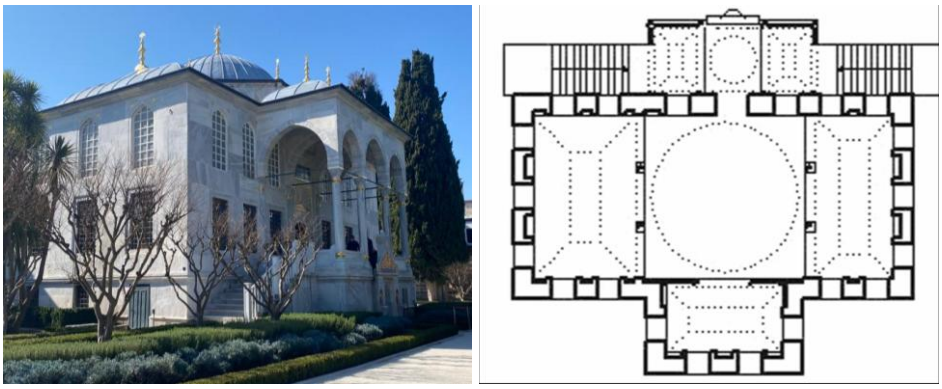

Şekil 2.43 Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi (Enderun Kitaplığı) ve planı (Şahin, 2009, s. 296)

III. Ahmed dönemi sadrazam (Çorlulu Ali Paşa, Damat İbrahim Paşa gibi) yapıları arasında; Çorlulu Ali Paşa Külliyesi (1708, cami, medrese, tekke, kütüphane, şadırvan) ve Çorlulu Ali Paşa Hanı (1711'den önce); Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın[1] III. Ahmed'le birlikte inşa ettirdiği Sadâbâd Sarayı ve Çırağan Sarayı (Bakır, 2003, s. 67), Şehzadebaşı'ndaki Damad İbrâhim Paşa Külliyesi (1719-20, medrese, kütüphane, arasta, sebil, şadırvan) (Şekil 2.44), Bahçekapı'sındaki Damat İbrahim Paşa Külliyesi (1726, medrese, sıbyan mektebi, hamam ve sebil), Mahmutpaşa'daki Damat İbrahim Paşa Hanı (1718-1730) (Şahin, 2009, s. 148) ve Üsküdar'daki Damat İbrahim Paşa (Şerefabad) Maksemi (1728) gelmektedir.

Dönemin hanım sultanları olan Emetullah Gülnus Valide Sultan, Fatma Sultan, Hatice Sultan, Saliha Valide Sultan'ın (Şahin, 2009, s. 22) inşa ettirdiği yapılar arasında ise; III. Ahmed'in annesi Emetullah Rabia Gülnûş Sultan'ın Simkeşhane'deki Emetullah Gülnuş Valide Sultan Külliyesi (1707, sıbyan mektebi, sebil ve han) ile Üsküdar Emetullah Gülnuş Valide Sultan (Yeni Valide) Külliyesi (1710, cami, hünkar kasrı, sıbyan mektebi, türbe, imaret, sebil, şadırvan) (Şekil 2.45) gibi yapıların yanı sıra Hatice Sultan Sıbyan Mektebi ve Sebili (1711) ve Fatma Sultan Camii (1727) vardır. Bu yapılar, Lale Devri'nin mimari ve kültürel zenginliğinin örneklerindendir. Kuban'a göre, bu dönemde (1722-30) yapılan kentsel düzenlemeler, Sadâbâd Kasrı, büyük meydan çeşmeleri ve

[1] 18. yüzyılın ilk yarısında, I. Mahmud 21 yapı ile en fazla yapı yaptıran baniler arasında öne çıkarken, onu 17 yapı ile Damat İbrahim Paşa takip etmiştir (Şahin, 2009, s. 25).

Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası ile Bab-ı Hümayun Çeşmesi, Osmanlı tarihindeki ilk önemli kentsel düzenleme aşamasını temsil etmektedir (Kuban, 2007, s. 516).

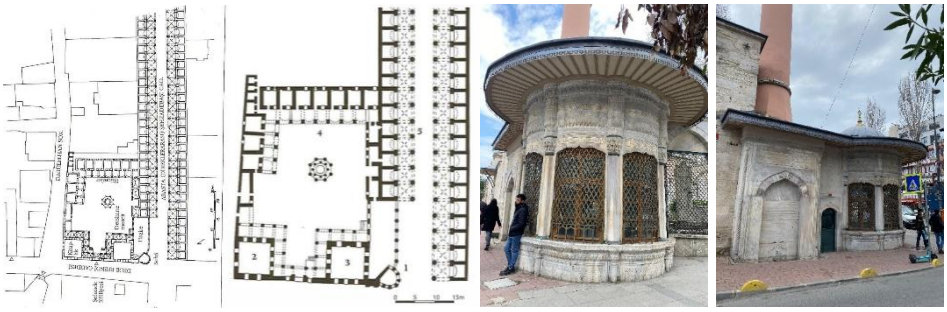

Şekil 2.44 Şehzadebaşı'ndaki Damad İbrâhim Paşa Külliyesi (1727) vaziyet planı (Kuban, 2007, s. 514; Kültür Envanteri) ve sebil görünümleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 2.45 Yeni Valide Camii ve Külliyesi (1710) görünümleri ile cami planı (Akar, 2020-2025; Şahin, 2009, s. 292)

18. yüzyılın ikinci padişahı olan I. Mahmud (d. 1696, ö. 1754), 1730-1754 arası 27 yıllık saltanatı boyunca İstanbul'un imarı için önemli çalışmalar yapmış ve Lale Devri'nin imar faaliyetlerini devam ettirmiştir. I. Mahmud'un İstanbul'da gerçekleştirdiği önemli imar faaliyetleri arasında: Nuruosmaniye Külliyesi'nin temelini attırması (1749-55) (cami, hünkar kasrı, medrese, kütüphane, türbe, imaret, sebil, arasta/dükkânlar ve taş odalar) (Şahin, 2009, s. 35-215) (Şekil 2.46); Tophane ve Kanlıca'daki I. Mahmud çeşmeleri (Şahin, 2009, s. 33); Fatih Kütüphanesi (1742) (Şekil 2.47), Süleymaniye (1752) ve Ayasofya (1754) camilerindeki kütüphaneler ile Galata Sarayı'ndaki (1753) kütüphanede yaptırdığı düzenlemeler; Ayasofya Külliyesi'nde bir sıbyan mektebi, hünkar kasrı ve şadırvan (Şahin, 2009, s. 210-14); Beşiktaş'ta Bayıldım Kasrı, Kanlıca'da Mihrabad Kasrı ve Beşiktaş Sahilsarayı ile Yalı Köşkü'ne ilave edilen köşkler; Topkapı Sarayı'nda Hazine Dairesi ve Elçi Hazinesi; Tulumbacılar Odası ve Defterdar Kapısı mescidleri; Rumelihisarı'nda Hacı Kemaleddin İskelesi ve Beşiktaş'ta Arap İskelesi; Üsküdar'da Sultan Mahmud ve Kandilli camileri; I. Mahmut Taksim Maksemi

(1732); I Mahmut Cağaloğlu Hamamı (1741) (Şahin, 2009, s. 159-215) ile çevresindeki mahallelerin imarı ve Kandilli'nin (Nevâbâd) imarı (Özcan, 2003b); Yıldız Dede Tekkesi (1731) (Şahin, 2009, s. 82) ile Topuzlu Bent'in (1749) (Şahin, 2009, s. 215) inşası vardır. Beykoz'da Tokat Köşkü (Hümâyunâbâd) ve Galata Sarayı Sıbyan Mektebi'nin (1754) yeniden yapımları ile Beykoz İshak Paşa Çeşmesi'nin yenilenmesi (1746) (Şahin, 2009, s. 332) (Şekil 2.48) Kurşunlu (Yeraltı) Camii'nin dönüşümü ile Topkapı Sarayı Revan Köşkü'nün kütüphaneye dönüştürülmesi; ayrıca Sultan Ahmed'te defterdarlık binası, Beyazıt Camii kubbesi, Beylerbeyi'ndeki cami, Topkapı Sarayı Orta Kapısı ve Yeni Saray'ın onarımları da I. Mahmud'un yaptırdığı yeniden yapım ve yenilenme/onarım faaliyetleri arasında bulunmaktadır (Özcan, 2003b).

I. Mahmud dönemi sadrazam (Hekimoğlu Ali Paşa, Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa gibi) ve hanım sultanların (Saliha Sultan, Hace Âlicenap Kadın gibi) bânilik ettiği önemli yapılar arasında ise; Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi (1735, cami, hünkâr kasrı, kütüphane, tekke, türbe, sebil, şadırvan) (Şekil 2.49), Saliha Sultan Sıbyan Mektebi (1734), Saliha Sultan (Azapkapı) Meyden Çeşmesi ve Sebili (1733) ile Maktul Mustafa Paşa Külliyesi (1753, cami, tekke, şadırvan) vardır.

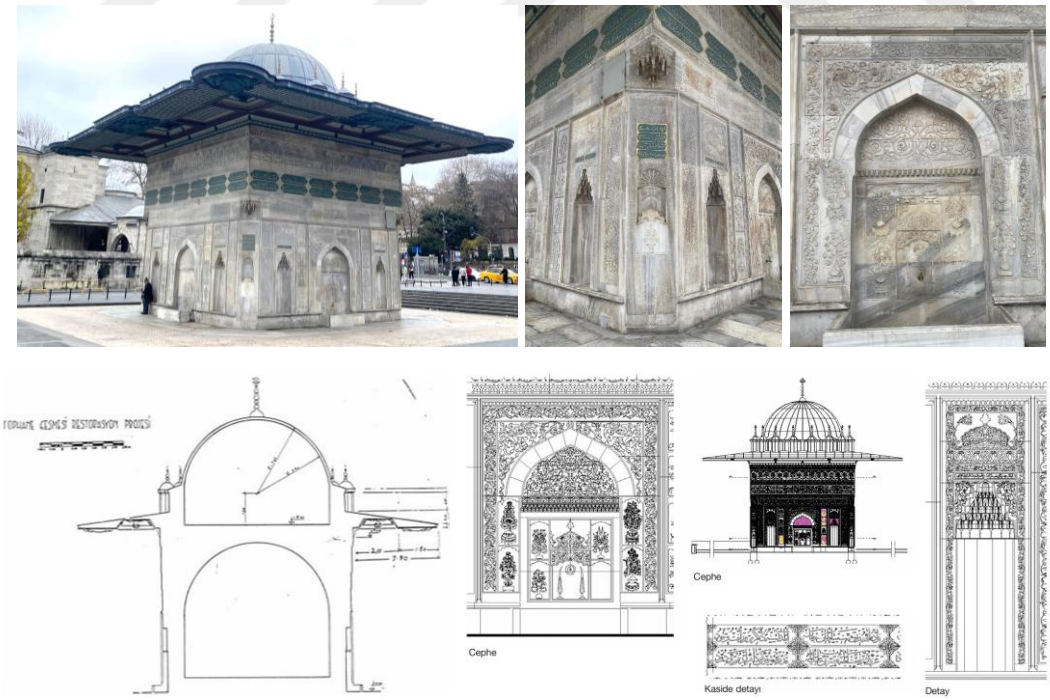

Şekil 2.46 Tophane Çeşmesi (Akar, 2020-2025; Binan vd., 2005)

Şekil 2.47 Fatih Külliyesi Kütüphanesi (1742) görünümleri (Akar, 2020-2025; Akar ve Urfalıoğlu, 2023b) ve planı (Şahin, 2009, s. 323)

Şekil 2.48 Beykoz İshak Paşa Çeşmesi (1746) (Akar, 2020-2025)

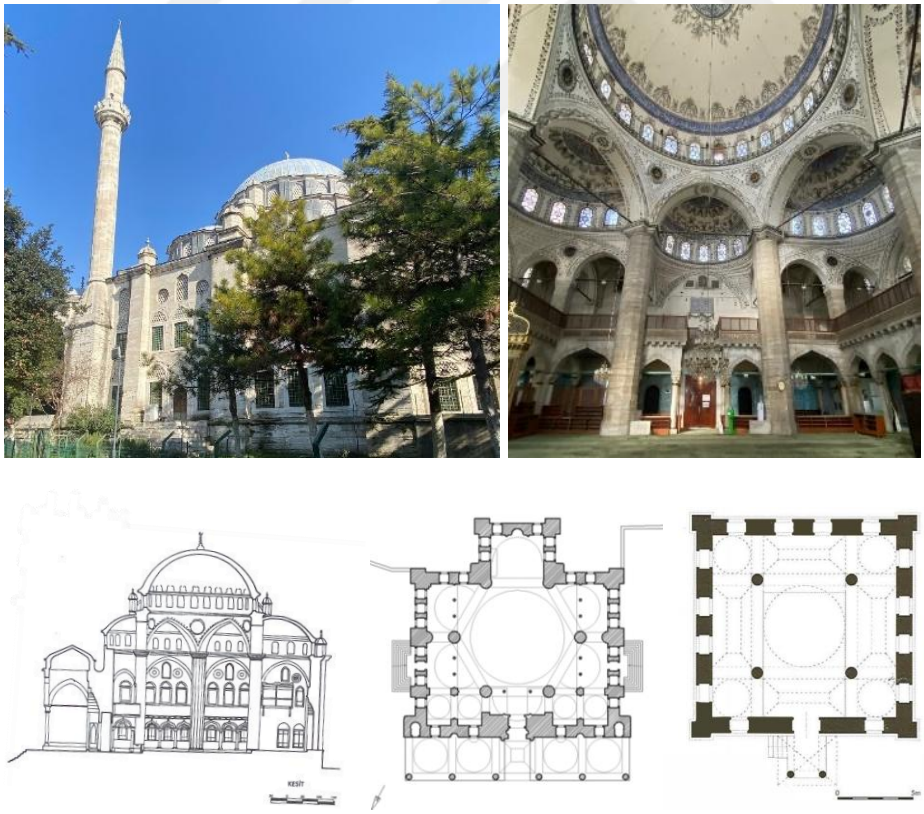

Şekil 2.49 Hekimoğlu Ali Paşa Camii (1735) görünümleri (Akar, 2020-2025), kesiti (Bakır, 2003) ve cami (Şahin, 2009) ile kütüphane planları (Kuban, 2007, s. 560)

18. yüzyılın son çeyreğinde başa geçen I. Abdülhamid (d. 1725, ö. 1789), Küçük Kaynarca Antlaşması'nın (1774) sonuçları ve Ruslara karşı sürekli yenilgilerle geçen baskı dolu kısa iktidarı döneminde, çok sınırlı bir mimari miras bırakmıştır (Kuban, 2007, s. 537). I. Abdülhamid'in 1774-1789 arası on beş yıllık saltanatı boyunca İstanbul'da inşa ettirdiği yapılar arasında şunlar yer almaktadır: Döneminin en önemli yapısı Sirkeci-Bahçekapı Hamid-i Evvel Külliyesi (1777) (cami, türbe, medrese, imaret, sıbyan mektebi, kütüphane, mescit, sebil, üç çeşme ve sıra dükkânlar/arasta), Cumhuriyet döneminde özgün yerinden Zeynep Sultan Külliyesi önüne taşınan Hamidiye Sebili ve Çeşmesi (1777) (Şekil 2.50), Emirgan Hamid-i Evvel Camii (1781), Beylerbeyi (Istavroz) Külliyesi (1778) (cami, hamam ve sıbyan mektebi, muvakkithâne ve iki çeşme) (Şekil 2.51), İstinye/Emirgan I. Abdülhamid Çeşmesi (1782); Beylerbeyi İskele Meydanı, Çınarönü, Havuzbaşı, Araba Meydanı çeşmeleri ile Çamlıca Kısıklı Çeşmesi ve Dolmabahçe'deki diğer bir çeşmesi; Beşiktaş Sahil Sarayı'nda inşa ettirdiği köşk ve kasırlar, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un genişletilmesi, Tershane Mühendishanesi ve İstihkam Mektebi'ni faaliyete geçirmesi (Sakaoğlu, 2009, s. 428); Kalyoncu Kışlası, Topkapı Sarayı I. Abdülhamid Dairesi ve Harem'deki yatak odası, Nakşidil Sultan Türbesi, Muhsinzâde Mehmed Paşa Türbesi'nin inşası; Hırka-i Şerif Camii'nin yeniden yapımı ile Nureddin Cerrahi Tekkesi, Kasr-ı Hümayun (Bebek Kasrı) ve Bakırköy/İstanbul Baruthânesi (1785) onarımları vardır. Bu dönemdeki önemli sadrazam ve hanım sultan yapıları arasında ise: Üsküdar Göksü'da Kıbrıslı Mehmet Paşa Yalısı/Kara Vezir Yalısı (1781), Üsküdar Çengelköy'de Sadullah Paşa Yalısı (1783), Cerrahpaşa'da Kadem-i Şerif Tekkesi (1784), Kabataş'ta Koca Yusuf Paşa Çeşme ve Sebili (1787) (Şekil 2.52), Şebsefa Hatun Külliyesi (1788, cami, sıbyan mektebi ve çeşme) (Şekil 2.53), Üsküdar Balaban Tekke Çeşmesi (1780) ile Sineperver Valide Sultan Çeşmesi (1780) sayılabilir.

Şekil 2.50 Hamidiye Külliyesi sebil ve ilkokulun özgün hâllerine ait fotoğraflar[1] ile yerleşim planı[2] (Rüstem, 2013, s. 757; Rüstem, 2019, s. 224); yapının yeni konumundaki güncel durumu (Akar, 2020-2025; Akar ve Urfalıoğlu, 2023c)

[1] Dördüncü Vakıf Han, 1911 yılında Hamidiye sebili, ilkokulu ve imareti'nin bulunduğu alana inşa edilmiştir (Rüstem, 2013, s. 757)

[2] 1. İmaret, 2. Sebil ve Sıbyan mektebi, 3. Medrese, 4. Kütüphane, 5. Mescit, 6. Türbe, 7. Mezarlık, 8. Dükkânlar,

Şekil 2.51 Beylerbeyi Camii (1778) görünümleri, planı (Rüstem, 2019, s. 235; Mohammed, 2022), kesiti ve cephe çizimleri (Bakır, 2003, s. 123)

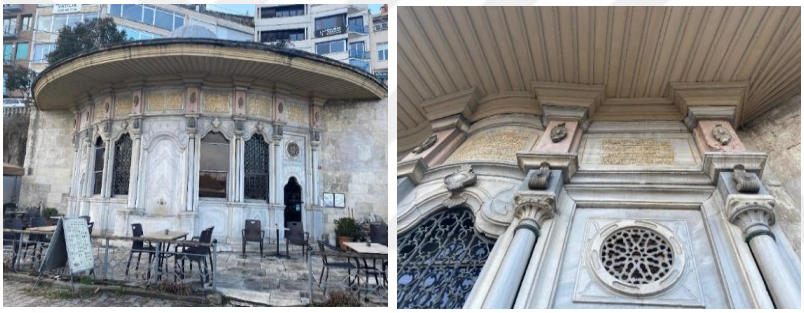

Şekil 2.52 Koca Yusuf Paşa Çeşme ve Sebili (1787) (Akar, 2020-2025)

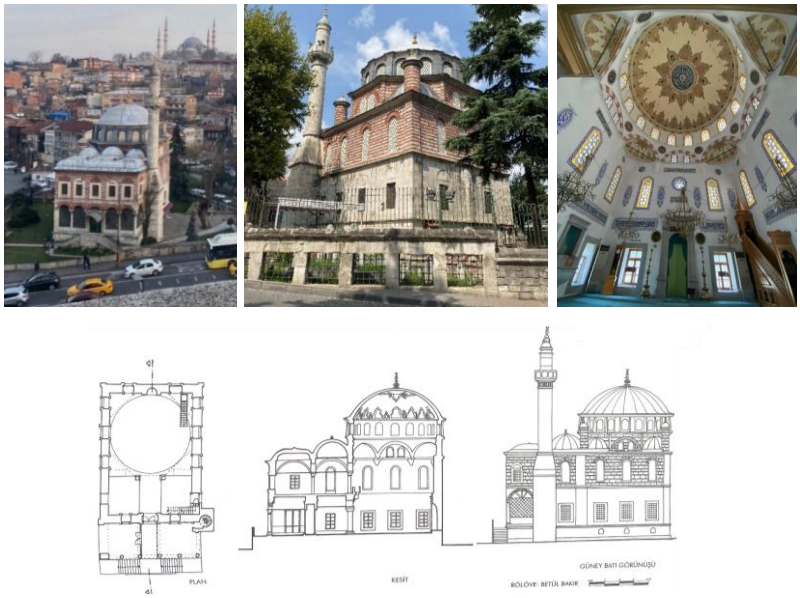

Şekil 2.53 Şebsefa Hatun Külliyesi (1788) görünümleri (Akar, 2020-2025) plan, kesit ve cephe çizimleri (Bakır, 2003)

2.2 18. Yüzyılda Osmanlı Mimarlık Üretiminde Etkili Olan Kurumlar

Osmanlı mimarlık üretimini şekillendiren kurum-kuruluşlar arasında Ehl-i Hıref Teşkilatı, Hassa Mimarlar Ocağı, Vakıflar ve Esnaf Loncaları önde gelmektedir. Bu kurumlar devletin başlangıcından itibaren gelişme gösterdiği gibi, 18. yüzyılda da Osmanlı Mimarisinin değişim ve dönüşümünde belirleyici rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi yönetiminin hamiliği ve denetiminde bir kurum olarak Saray İmalathanesi ve Hassa Mimarlar Ocağı, saraylar, köşkler ve imparatorluk için önemli diğer yapıların inşası ve bakımıyla ilgilenmiştir. Başkent dışındaki diğer imalathaneler ise eyalet düzeyinde mimari projelerin yürütülmesinden sorumlu olup, bölgesel farklılıkların mimariye yansımasında önemli bir rol oynamıştır (Kalyoncu, 2015). Osmanlı Mimarisi, çeşitli faktörlerin etkileşimi sonucunda geleneksel özelliklerini korurken, yeni üsluplarla da bütünleşerek özgün bir kimlik kazanmıştır. Bir kişinin hayır amacıyla mülk veya mallarını bir tüzel kişiliğe devretmesiyle kurulan vakıflar ise, Osmanlı mimari üretiminin önemli bir bölümünün sürekliliğini sağlayan temel kurumsal yapı olmuştur.

2.2.1 Vakıf Sistemi

Türkçe'de "vakıf" diye yazılan vakf Arapça'da "durdurmak, alıkoymak" anlamına gelmektedir (Yediyıldız, 2003, s. 8). Vakıf, genel olarak sahibi tarafından dini hükümlere uygun olarak hayır işleri için ayrılmış mülk ve mal (Sâmi, 2023, s. 1296) veya bir hayır işinin sürekli devam etmesi için belirli şartlarla ve resmî olarak kişi ya da kuruluşlar tarafından tahsis edilen mülk ya da para (Hasol, 2022) olarak tanımlanmıştır "Evkaf", kelimesi vakfın çoğulu olarak kullanılmaktadır. Vakıf haline sokmak (Hasol, 2022) anlamında "vakfetme" ve "vakfiye/vakıfname" ise vakfın kuruluşu ve işleyişi hakkında düzenlenen hüküm ve kuralları ve bunların kadı tarafından tescilini içeren hukuki bir belge (Yediyıldız, 2003, s. 4) anlamına gelmektedir. Vakıf müessesinde temel kaide olarak kişi, kendi malını veya mülkünü belirli bir amaçla kalıcı olarak ayırır; böylece mal ya da mülk satılmaktan çıkarılır ve vakfın gelirinin belirli şartlar altında belirli bir amaca hizmet etmesi (Teber, 2002, s. 198) esas olmuştur. Hizmet veren yapılar ve kurumlar "hayrât" olarak adlandırılırken, bu yapıların ve kurumların sürekli olarak var olabilmesi için tahsis

edilen gelir kaynakları (taşınmazlar) ise "akar" (Sefer, 2016, s. 21) veya "akarât" olarak adlandırılmıştır (Teber, 2002, s. 204).

Vakıf, İslam toplumlarında 8. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl sonlarına kadar İslam devletlerinin özellikle Selçuklu ve Osmanlı zamanlarındaki Türk dünyasının sosyal kültürel ve ekonomik hayatında etkili olan önemli bir müessese olmuştur (Teber, 2002, s. 198). Bir kişi veya kurum tarafından belirli bir amaca hizmet etmek üzere mal varlığının vakfedilmesiyle oluşturulan bu kuruluşların sürekli işleyebilmesi için düzenli gelirlere ihtiyaçları olmuş; bu gelirler, genel masrafların yanı sıra çalışanların ücretlerini karşılamak için vakfedilen taşınmaz veya taşınmazlarla sağlanmıştır (Yediyıldız, 2003; Sefer, 2016, s. 21). Vakıf sisteminde gözetilen bu sürdürülebilir yaklaşım ile vakfedilen mal varlıklarından elde edilen gelirler, vakıfların amaçları doğrultusunda kullanılmıştır.

Osmanlı'da eğitim, dinî, beledî ve sosyal hizmetler vakıflar tarafından icra edilmiştir. Kamu eğitimi ve dinî hizmetler için camiler, mescitler, tekkeler, medreseler ve kütüphaneler; beledî ve sosyal hizmetler için çeşmeler, sebiller, imaretler, hamamlar ve hastaneler inşa edilmiştir. Bu hizmetlerle fiziksel çevre değişmiş ve kültürel ortam zenginleştirilmiştir. 18. yüzyıl Osmanlı'da vakıfları hayri veya şer'i, aile ve yarı ailevi olmak üzere en az üç gruba ayırmak mümkündür (Yediyıldız, 2003, s. 14). Vakıf eserleri (binaları) ise birkaç grupta toplanabilir bunlar: Eğitim binaları (medrese, mektep, dershane, darülhadis, darülkurra, kütüphane, imaret, tabhane vb.), sağlık binaları (darüşşifa, bimarhane, hastane vb.), dini yapılar (cami, mescit, namazgah, tekke, zaviye, türbe vb.), su yapıları (çeşme, sebil, ayazma, yangın kuyusu, havuz, su kemeri ve bendi vb.) ve sosyal yapılardır (kervansaray, han, mihman[1] sarayı, hangah, hamam vb.).

Osmanlı'da 1856'ya kadar şehirlerde belediye teşkilatı olmadığından, beledî hizmetler için halktan vergi alınmamış ve bu hizmetler için devletin düzenli bir yardımı olmamıştır. Vakfiyelerin uygulamalarına bakıldığında, şimdiki belediye görevlerinin büyük bir kısmının vakıf müesseseleri tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı'da şehirlerin ve çoğu köyün su ihtiyacı genellikle vakıflar

[1] Mihman, "eve gelip konan adam, konuk, dayf, misâfir" anlamında (Sâmi, 2023) Farsça'da kökenli bir kelimedir. Mihman evi ise gelen misafirin ağırlanıp yattığı yerdir.

tarafından karşılanmaktadır. Örneğin, 18. yüzyılda kurulmuş vakıfların vakfiyelerinde suyun taşınması için inşa edilen su kemerlerinden söz edilmektedir. Diğer yandan, şehrin sadece zarurî su ihtiyacının yanında yaz aylarında ücretsiz soğuk su dağıtılan sebiller de vakfedilmiştir. İstanbul gibi büyük şehirler, vakıf eserleri sayesinde kültürel ve estetik bir zenginlik kazanmıştır (Yediyıldız, 2003, s. 242-43; Yediyıldız, 2012).

Osmanlı ekonomisinin 19. yüzyılda %15,97'si, XVIII. yüzyılda %26,80'i ve XIX. yüzyılda %15,77'si vakıfların elinde bulunmaktadır. Osmanlı döneminde kurulan vakıfların sayısı 35.000'in üzerindedir ve bu vakıfların gerçek sayısını vermek mümkün değildir. 1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri'ne göre, İstanbul'daki "amme" vakıfları, büyük sultan vakıfları (selatin) dışında 4000'den fazla ev ve 5717 dükkân gibi mülkler; 1456-1546 arasında kurulan 1150 nukud[1] vakfının sermayesi 21.385.786 akçeydi. 1842-1844 arasında selâtin vakıflarının üç yıllık geliri 11.929.914 kuruş, harcamalar sonrası net geliri 2.794.086 kuruştu. Sultan Abdülmecid döneminin 1850-1852 vakıflarının geliri ise 4.177.315,5 kuruş, net geliri 2.065.102 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde; 16. yüzyılda 7763, 17. yüzyılda 16632, 18. yüzyılda 60003, 19. yüzyılda 90034 vakfiye kaydedilmiştir (Öztürk, 2002).

Selatin/Hassa Vakıfları'nın, padişah ve onun ailesi tarafından kurulan vakıflar olduğu düşünülürse, bu çalışma kapsamında ele alınan III. Osman ve III. Mustafa dönemlerine ait, saray mensubu bâniler tarafından inşa edilen yapılar, bu tür vakıflar çerçevesinde değerlendirilebilir. Örneğin, Nuruosmaniye Külliyesi inşa edilmiş ve ardından bu yapıya ait bir vakıf oluşturularak yapının uzun vadede korunması sağlanmıştır.

Osmanlı kültüründe bânilerin vakıf kurarak yapı inşa ettirmelerinin çok yönlü nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler, sosyal, siyasal, ekonomik ve bireysel motivasyonlarla şekillenmiştir. İlk olarak, vakıflar sosyal ve kültürel hizmet sunma ve hayır işleme amacı taşımaktadır. İkinci olarak, imar faaliyetleri, savunma stratejileri ve nüfus politikaları gibi siyasal hedeflere hizmet etmiştir. Üçüncü olarak, devlet adamlarının mülklerinin rütbeleriyle birlikte geri alınması

[1] Nakit para üzerine kurulan fonlar/vakıf (Yediyıldız, Vakıf, 2012)

durumunda, vakıflar aracılığıyla servetlerini çocuklarına ve yakınlarına bırakma imkânı sağlanmıştır. Dördüncü olarak, bâniler, isimlerini yaşatmak, toplum içinde statü ve saygınlık kazanmak ya da yasa dışı veya ahlak dışı yollarla elde ettikleri kazançları gizlemek amacıyla vakıf kurmuşlardır. Son olarak, vakıf gelirleriyle geçinen ulemanın zenginler üzerindeki etkisi ve toplumda istihdam yaratma amacı da bu süreçte önemli bir rol oynamıştır (Yediyıldız, 1982, akt. Şahin, 2009, s. 23).

Özetle Osmanlı toplumunda, benimsenmiş olan vakıf sistemi birçok kuruma etki etmiş ve onları dönüştürmüştür. Vakfetme amacıyla inşa edilen kamu yapıları sayesinde toplumsal dayanışma ve yardımlaşma teşvik edilmiş, yanı sıra ekonomik ve sosyal kalkınma desteklenmiştir. Vakıflar, Osmanlı'nın yüzyıllar boyunca ayakta kalmasında ve çeşitli toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında önemli rol oynamış ve insanlık tarihinde önemli bir yardımlaşma örneği olmuştur (Yediyıldız, 2002).

Vakıf kurumu, Osmanlı'nın tarihsel seyrinde özellikle Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) köklü değişiklikler geçirmiştir. 19. yüzyılda II. Mahmut emriyle vakıfların merkezi bir otorite tarafından yönetilmesi için "Evkaf-ı Hümayun Nezareti" (1826) kurulmuştur (Sefer, 2016, s. 25). 19. yüzyılda işgalci Batılı güçler, vakıf kurumunu ekonomik bir engel olarak görmüş ve bu nedenle vakıflara karşı olumsuz bir tavır sergilemişlerdir. Bu durum vakıfların tasfiyesine ve vakıf mallarının işgalci güçlerin eline geçmesine yol açmıştır (Yediyıldız, 2012).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile de Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılıp görevleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir (Sefer, 2016, s. 25). Günümüzde T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü, kültür varlığı niteliğindeki yapıların ve vakıf binalarının onarımını, tespitini, tescilini, değerlendirilmesini ve arşivlenmesini sağlamakla görevlidir. Ayrıca rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerini hazırlamak ve eski eser onarım programlarını yapmak da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sorumlulukları arasındadır. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde incelenen III. Osman ve III. Mustafa Dönemi yapılarının çoğunluğu bu esasla inşa edilmiştir.

2.2.2 Ehl-i Hıref Teşkilatı

Günümüzde esnaf kelimesine karşılık gelen "ehl-i hıref" Osmanlı döneminde, el sanatlarıyla uğraşan ve geçimlerini üretim, ticaret ve hizmetler aracılığıyla sağlayanlar için kullanılan genel bir terimdir (Kal'a, 1995). Meslek, sanat ve iş anlamlarına gelen "hırfet" kelimesinin çoğulu "hiref" (Sâmi, 2023), Osmanlı'da sanat ve zanaat alanlarını kapsayan geniş bir anlama sahip olmuştur. El işçiliğine dayanan her tür üretim hırfet olarak kabul edilmiştir. "ehl-i hıref" veya "erbab-ı hıref" olarak isimlendirilen (Kırımtayıf, 1996, s. 9) bu teşkilat, sarayın sanat ehli eğitimli sanatkâr ve zanaatkar bölüklerinden oluşmuştur (Kalyoncu, 2015). Devletin işlerinde çalışanlar ve serbest çalışanlar olmak üzere iki ana gruba ayrılan bu yapıda, devlet işlerinin sanatsal faaliyetlerini yürütmekle sorumlu olan maaşlı çalışanlara "ehl-i hiref-i hâssa" adı verilmiştir. Osmanlı sarayının ve devletin farklı birimlerinde her türlü sanat ihtiyacını karşılamakla görevli, meslek ehli veya sanat ve zanaat grupları olarak adlandırılabilen Ehl-i hıref bölükleri (Kırımtayıf, 1996, s. 9); sadece bir meslek grubunu değil, aynı zamanda sarayda bir sanatçı topluluğunu da temsil etmiştir. Sanatkâr ve zanaatkarlarla, hizmet veren çeşitli uzman kişilerin mensubu oldukları sarayın bu eğitimli üretim teşkilatının (Kalyoncu, 2015, s. 280) ilk kuruluşuna dair bilgiler kesin olmamakla birlikte Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) döneminde ilk teşkilatlanmanın başladığı bilinmektedir (Ekici, 2013, s. 20).

Osmanlı'da lonca (teşkilatlanmış esnaf) teşkilatı ve devlete bağlı Ehl-i hıref teşkilatında meslek eğitimi geleneksel yöntemlerle devam etmiştir. Lonca sisteminde meslekler genellikle babadan oğula geçmiş ve çocuklar küçük yaşlardan itibaren çıraklığa başlatılmıştır. Toplumda bu uygulama o kadar yaygın olmuştur ki çocuk, sıbyan mekteplerinin uygun şartlarına rağmen okula değil, doğrudan çıraklığa başlatılmıştır. Ancak II. Mahmut döneminde, bu uygulamanın yasaklanması için bir ferman çıkartılmış ve çocukların ancak okulu bitirdiklerinde çıraklığa başlayabileceklerine dair hükümler verilmiştir (Aksoy, 1968, s. 58).

Ehl-i hıref teşkilatındaki meslekler genellikle babadan oğula geçerken, yeteneklerini kanıtlayan sanatkârlar da doğrudan uygun bölüğe dahil edilmiştir. Devşirme ve pençik sistemine göre seçilen yetenekli oğlanlar, ilgili bölüğe yerleştirilmiş ve ustalar tarafından eğitilmiştir. Bu öğrenciler, sanatlarında eğitim

alıp geliştikçe önce kalfalığa, sonra ustalığa yükseltilmişlerdir (Kırımtayıf, 1996, s. 15). Devletin bu teşkilat üzerinde doğrudan bir otoritesi varken, loncalara bağlı özel oluşumlar üzerinde dolaylı bir kontrol söz konusu olmuştur (Kal'a, 1995). Ehl-i hıref bölükleri aynı zamanda orduya (kapıkulu ocağı) bağlı olmuş ve sefer sırasında orduya katılmışlardır. Sefer için gerektiğinde özel teşebbüs olan lonca esnafından da faydalanılmıştır (Kırımtayıf, 1996, s. 17). Şehzade Mehmed'in sünnet şenliğinde (1582), Ehl-i hıref bölüklerinin (kerpiççi, camcı, taşçı, bahçıvanlar vb.) resmî geçidini tasvir eden minyatürler ile Levnî'nin esnaf loncalarının resmî geçidini resmettiği minyatürler görülmektedir (Şekil 2.54) (Necipoğlu, 2013, s. 220-222). Ehl-i hıref teşkilatında arşiv belgelerinden hareketle tespit edilen yaklaşık kırk üç meslek grubunda (Tablo 2.1) her bölük, aynı zamanda bir eğitim birimi görevi görmüştür (Kırımtayıf, 1996, s. 15; Ekici, 2013, s. 12).

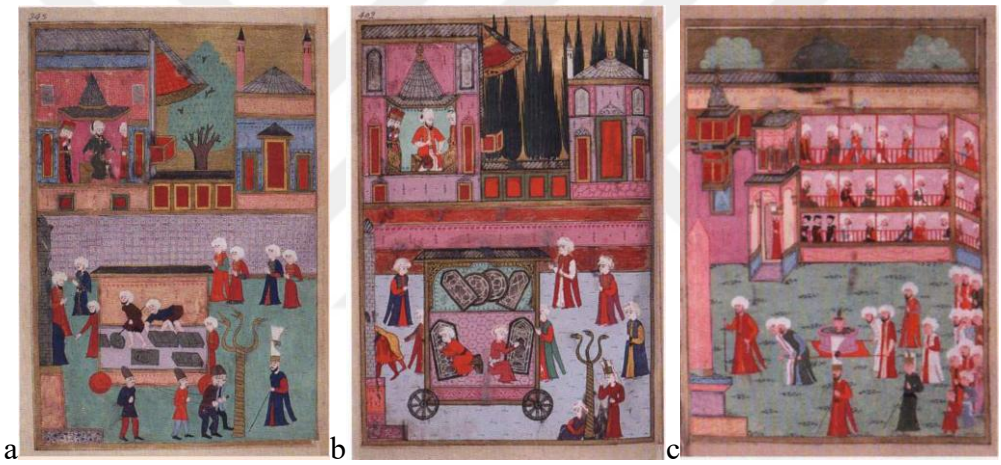

Şekil 2.54 Şehzade Mehmed'in sünnet şenliğinde kerpiçler (a), camcılar (b) ve taşçılar (c) alayı, *Surname-i Hümayun*[1], 1582 (Necipoğlu, 2013, s. 220-222)

[1] *Surname-i Hümayun* (III. Murad Surnamesi), 1582 yılında Padişah III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmet'in sünnet düğünü şerefine düzenlenen 52 gün süren görkemli şenlikleri detaylandıran bir eserdir. Bu şenlikler, 250 çift sayfa minyatür içeren resimsel bir öykü olarak işlenmiş ve eser, 14 Mart 1588 tarihinde tamamlanarak padişaha sunulmuştur.

Tablo 2.1 Ehl-i hıref defterlerinden yola çıkarak tespit edilen meslek grupları[1] (Kırımtayıf, 1996, s. 13)

No	Bölük	Açıklama	No	Bölük	Açıklama
1	Aba-bafan	Aba yapanlar	22	Külah-düzan	Külah yapanlar
2	Anberine	Kokulu nesnelerden gerdanlık	23	Kündekaran	Oymacılar
3	Bozdoğanî	Topuzcular	24	Küştegeran	Marangozlar
4	Camesuyan	Çamaşırcılar	25	Mücellidan	Ciltçiler
5	Camger	Camcılar	26	Müzedüzan	Çizmeciler
6	Cerrahin	Cerrahlar	27	Nakkaşan	Nakkaşlar
7	Cilingiran	Kilitçiler	28	Neccaran	Dülgerler
8	Destvanei	Eldivenciler	29	Niyamgeran	Kıncılar
9	Dimeskigeran	Demir ve çelik kakmacıları	30	Postindüzan	Kürkçüler
10	Foyager	Ayna İşi Yapanlar	31	Saraclar	Dericiler
11	Hakkakin	Hakkaklar	32	Saztraşan	Savaş aleti yapanlar
12	Harratin	Çıkrıkçılar	33	Şimkeşan	Gümüş tel yapanlar
	Haymedüzan	Çadırcılar	34	Siperdüzan	Kalkancılar
13	Helvai	Helvacılar	35	Sühangeren	Eğeciler
14	Kalice-bafan	Halıcılar	36	Şemşirgeran	Kılıççılar
15	Kardgeran	Bıçakçılar	37	Tirgeran	Okçular
16	Kaşigeran	Çiniciler	38	Topçiyan-ı ahen	Demir ve çelik top yapanlar
17	Katiban	Katipler	39	Tüfekçiyan	Tüfek yapanlar
18	Kazganyan	Çaydanlık Yapanlar	40	Zencirî	Zincirciler
19	Kazzazan	İpek yapanlar	41	Zerdüzan	Altın iplik yapanlar
20	Kemangeran	Yaycılar	42	Zergeran	Kuyumcular
21	Kemha-Bafan	Kadife dokuyanlar	43	Zernisai	Altın işleyenler

Ehl-i Hıref teşkilatı, Osmanlı sarayında ve diğer önemli yapılarında görevli sanatkarları bir araya getiren bir örgüt olup, saray süsleme sanatlarının temelini oluşturmuştur. Bu teşkilatta yer alan ve saray sanatının en önemli bölüklerinden biri olan nakkaşlar ve nakkaşhane, halk sanatı için de örnek olmuş, kalite ve tasarım açısından taklit edilmiştir. Nakkaşlar tarafından kâğıda geçirilen süsleme kompozisyonları (genellikle natüralist çiçek desenleri veya geometrik bezemeler), diğer atölyelere gönderilmiş ve bu tasarımlar ilgili eserlere uygulanmıştır. Osmanlı

[1] Bu tablo yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Sarayı, sanatsal üretimler için hem iç yapısındaki Ehl-i Hıref teşkilatını hem de İstanbul, Bursa, İznik ve Kütahya gibi şehirlerde bulunan atölyelere fermanlar göndererek siparişler vermiştir. Ancak, talep ettiği sanat eserlerinin üretiminde kontrolündeki nakkaşhanenin belirlediği model ve desenlere göre bir üretim yapılmasını sağlamıştır. Halı, çini, kumaş, ahşap ve metal objelerin desen ve motifleri usta nakkaşlar tarafından tasarlanmış ve Hassa Mimarlar Ocağı'nın mimari eserleri (köşkler, kasırlar, camiler vb.) bu ortak çalışmanın eserleriyle bezenmişlerdir (Kalyoncu, 2015, s. 290-93). Osmanlı dönemi söz gelimi bir cami, türbe vb. mimari yapılar incelendiğinde mimarların, nakkaşların, çinicilerin ve diğer sanatçılarla ortak bir çalışma içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Ehl-i hıref-i hâssa'nın yanı sıra, saray iç teşkilatına bağlı olup saraya hizmet eden başka bölükler de vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, Osmanlı Devleti'nin her türlü resmî yapım ve onarım işlerini yürüten ve saray bünyesinde kurulmuş olan Hâssa Mimarlar Ocağı'dır (Kal'a, 1995). Bu bölük aşağıda genel hatlarıyla anlatılmıştır.

Osmanlı'da mimari de diğer kurumları gibi teşkilatlanmıştır. Her türlü resmî inşaat ve onarım işleri, sarayın bünyesinde kurulan "hâssa mimarlık ocağı" tarafından gerçekleştirilmiştir (Turan, 1963). Bu teşkilat, "Hassa Mimarları Ocağı Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün inşaat ve bayındırlık etkinliklerini düzenleyip denetleyen, ayrıca kamu yapılarının tasarım ve uygulamasıyla da görevli olan örgüt." (Hasol, 2022, s. 202) olarak bilinmektedir.

15. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın başlarına kadar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm inşaat faaliyetlerinin hiyerarşik bir şekilde organize edildiği bilinmektedir (Nalbantoğlu, 1989, s. 20). İstanbul saraydan başlayarak Osmanlı sınırları dahilinde himaye ve imtiyazlı eyaletler hariç resmî imar faaliyetlerini yürütmekle sorumlu merkezi bir kuruluş olan Hassa Mimarlar Ocağı'nın kuruluş tarihi ve kurucusuna dair bir kesinlik yoktur (Turan, 1963, s. 159). Bu ocağın etkinliği, imparatorluk genelinde mimari faaliyetleri koordine eden ve denetleyen bir üst yapı oluşturmuştur. Bu üst yapının önemli bir parçasını da Hassa Mimarları Ocağı'na bağlı yan kuruluşlar oluşturmuştur. Bağlı yan kuruluşlar taşra ve mahali olmaları açısından Vilayet Mimarları ve Şehir Mimarları olarak iki grupta (Dündar, 1999, s.

227) veya çalıştıkları yerin niteliğine göre ordu mimarları, eyalet mimarları, kent mimarları ve vakıf mimarları olmak üzere dört gruba ayrılabilmektedir (Güneş, 2014, s. 381).

Hassa Mimarlar Ocağı, 19.yüzyıl ortalarına kadar (Abdülaziz dönemi, 1861-76) yeni Asar-ı Atika Müzesi'nin bulunduğu yerde Darphanekapısı denilen kapının karşısındaki Kalfalar Dairesi ile Yalı Köşkü ve Sepetçiler Köşkü'nün yanındaki tamirat ambarında faaliyet göstermiştir. Hassa Mimarları İstanbul Şehremaneti'nin bir parçası olarak kurulmuş, şehremini ve başmimar/mimarbaşı tarafından denetlenmiştir (Tablo 2.2). Şehremini idari ve mali işlerden, başmimar ise planlama ve inşaat işlerinden sorumlu olmuştur. İnşaat faaliyetlerini yürüten ekip, çeşitli sorumluluklara sahip üyelerden oluşmuştur. Bunlar: bir başmimar, bir kethüda (kahya, reis), bir kalem katibi, mimarlar, minare ustaları, mermer işçileri, taş ustaları ile neccârlar (marangozlar) gibi uzmanlaşmış zanaatkarlardan oluşmuştur. Mimarlar, beceri ve deneyimlerine göre yardımcı (halife) ve usta (üstad) olarak sınıflandırılmıştır (Nalbantoğlu, 1989, s. 20; Ekici, 2013, s. 17). Başmimar, hekimbaşı ve şehremininin sarayda özel makamları varken diğer görevlilerin böyle bir ayrıcalığı olmamıştır. Mimarbaşı, günümüzün Bayındırlık Bakanı (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) seviyesinde bir makam olarak düşünülebilir. Hassa mimarları, genellikle tecrübeli ustaların yanında yetişir ve uzun bir eğitim sürecinden geçmişlerdir. Bu eğitim hem teknik bilgi hem de pratik becerileri kapsamıştır (Kumbaracılar, 1937, s. 86; Ongun, 1938). Ocak içerisindeki terfi ve tayinler, Sermimaran-ı Hassa'nın arzı üzerine, ya Divanı-Hümayun ya da sadrazamın buyruğu üzerine daima ocak içerisinde yetişmiş olanlardan seçilerek gerçekleşmiştir. Örneğin Sinan ve onun halefi Davud Ağa ocakta halifeliğe kadar yükselip, makama uygunluklarını ispatlayınca olarak Mimarbaşı olarak atanmışlardır (Turan, 1963, s. 160-61). Başmimarların (Sinan da dahil olmak üzere) sayıları, 1526-1665 yılları arasındaki toplam sayıları, on sekiz ile kırk arasında değişim göstermiştir (Nalbantoğlu, 1989, s. 20). Hassa mimarları atamaları, 19. yüzyılın başında yeniden düzenlenerek Mimarbaşılığa yalnızca Mühendishane-i Berrî-yi Hümâyûn mezunlarının atanması kararlaştırılmış (Turan, 1963, s. 160-61), böylece diplomalı mimar devri başlamıştır.

Tablo 2.2 Osmanlı'da Hassa Mimarlar Ocağı Teşkilatı'nın yapısı[1] (Ağaoğlu, 2017, s. 19)

Hassa Mimarlar Teşkilatı					
Merkezi Örgütlenme			**Taşra Örgütlenmesi**		
Mimarlar	Teknik Elemanlar	Yardımcı ve İdari Elemanlar	Mimarlar	Teknik Elemanlar	Yardımcı ve İdari Elemanlar
-Mimarbaşı (Ser Mimaran-ı Hassa) -Mimar-ı Sani -Hassa Mimarları -Sefer Mimarları -Su Mimarları, -Tersane-i Amire Mimarları -Köprü Mimarları -Kale Mimarları, -Diğer Mimarlar	-Ustalar -Su Yolcuları ve Nazırlar -Bezemeciler	-Bina Nazırları -Bina Eminleri -Muhasipler -Şehreminler -Kadılar -Defterdarlar -Bostancıbaşılar -Katipler -Mütemetler -Mimar Kethüdaları	-Vilayet (Eyalet) Mimarları -Şehir Mimarları -Vakıf Mimarları -Serbest Mimarlar -Diğer Mimarlar	-Ustalar -Su Yolcuları ve Nazırlar -Bezemeciler	-Bina Nazırları -Bina Eminleri -Muhasipler -Şehreminler -Kadılar -Defterdarlar -Bostancıbaşılar -Katipler -Mütemetler -Mimar Kethüdaları

Hassa Mimarlar Ocağı'nın görevlerini beş ana başlık altında toplamak mümkündür. Hassa mimarları, ilk olarak padişahların dolayısıyla devletin yaptıracağı tüm binaların planları ile malzeme ihtiyaçlarını ve inşaat gider hesaplarını yapmışlardır. İkinci olarak, halkın yaptıracağı dükkân, ev, han ve diğer binaların planlarını da inceleyip eksiklerini düzelterek inşaat ruhsatı vermişlerdir. Üçüncü olarak, Hassa mimarları sefer sırasında orduya işçi sağlamak, yol-köprü-çeşme ve hendek gibi gerekli yapıların yapımının yanı sıra kampların kurulması gibi görevler üstlenmişlerdir; dördüncü olarak, şantiyedeki işgücünü koordine etmek ve standartları korumak için inşaatçıların maaşları ile yapı malzemelerinin kalitesini ve fiyatını belirlemekle görevlendirilmişlerdir (Nalbantoğlu, 1989, s. 21-22). Bu tür binalarda çalışacak duvarcı, sıvacı ve marangozların uzman kişiler olmasına dikkat ederek; şehre gelen her türlü inşaat malzemesini, bu malzemeleri satan dükkânları, tuğla harmanlarını, çini atölyelerini, mermer ve taş işlenen yerleri düzenli olarak kontrol etmişlerdir. Malzemelerin kaliteli olması ve belirlenen fiyatlara uygun satılmasını sağlamış, aksi durumları padişaha bildirmişlerdir. Ayrıca donanma inşası veya teçhizatı için gerekli kereste, seren gibi malzemeleri zamanında

[1] Yazar tarafından düzenlenmiştir.

hazırlamak da bir diğer görevlerindendir (Ongun, 1938). Son olarak, Hassa mimarları kentsel çevrenin kontrolü ve bakımı gibi belediye işlerini üstlenerek faaliyet göstermiştir. Bu sorumluluklar arasında kanalizasyon sistemlerinin ve su şebekesinin kurulması ve onarımı ile başkentin fiziki iyiliğini sağlamak için anketlerin yürütülmesi gibi görevler yer almıştır. Hassa mimarları, yapı kodlarında herhangi bir istisna yapılmaması için genellikle at sırtında şehri devriye gezerek denetim yapmışlardır (Nalbantoğlu, 1989, s. 23).

Hassa mimarlarıyla ilgili bir diğer konu, yapıların arsa seçimi ve şehircilik anlayışıdır. Osmanlı klasik döneminde planlı bir şehircilik anlayışı olmamakla birlikte Hassa mimarları, mimari eserlerin şehir ve topoğrafya ile uyumunu sağlama konusunda duyarlılık sahibi olmuştur (Cezar, 2002, s. 287-288). Yapılacak binanın arsa seçimi genellikle yapının bânisi tarafından kararlaştırılmış ancak bazı büyük yapıların inşasında Hassa mimarlarının görüşleri de alınmştır. Bu durum, yapıların işlevine ve mimarisine uygun konumlarda yer almasından da anlaşılabilmektedir. Mimar Sinan'ın bazı yapılarında (Haseki Külliyesi, Kadırga Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi, Süleymaniye Külliyesi, Üsküdar Şemsi Paşa Camii ile Mihrimah Sultan Camii vb.) seçilen arsa ve mimarinin topografyaya uygunluğu bu duruma verilebilecek ilk akla gelen örnektir.

Hassa mimarların inşai ve tasarım sürecini nasıl yürüttükleri hakkında kaynaklarda geçen bilgiler az veya tartışmalıdır. Fakat Osmanlı dönemine ait görsel ve yazılı belgelerden mimarların projeleri teknik çizim ve maketlerle yürüttüğü anlaşılmaktadır. Hassa Mimarlar Ocağı'nın saraydaki resmî törenlerde maket ve yapı malzemeleri ile geçidini resmeden minyatürler (Şekil 2.55; Şekil 2.56) ve az da olsa ocak mimarlarınım çizdiği kabul edilen teknik çizimler (karnameler[1]) vardır (Şekil 2.57).

[1]"Farsça "kar" (iş) kökünden türetilen "karname" teri mi, kanımca üzerine boyutlar ve izahatlar yazılnuş bir teknik çizim anlamına gelir, yani arşın/zira ölçümleri ne dayanan yazılı keşif ve tahmin raporlarının görsel bir mukabili" (Necipoğlu, 2013, s. 232).

Şekil 2.55 Atmeydanı'ndaki Şehzade Mehmed'in sünnet şenliğinde Süleymaniye Camii'nin maketiyle geçen hassa mimarları minyatürleri, Surname-i Hümayun, 1582 (Necipoğlu, 2013, s. 219; Dündar, 1999, s. 227)

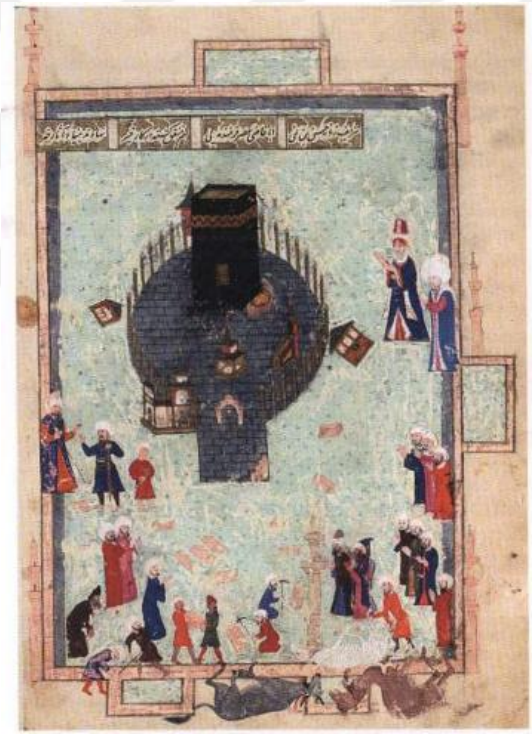

Şekil 2.56 Harem-i Şerifin (Kabe) yenilenmesini betimleyen minyatürde taşçılar, bina emini ve mimar görülmektedir[1], 1581 (Necipoğlu, 2013, s. 228)

[1]1581 yılında Lokman tarafından *Şehnâme-i Selîm Hân* için yapılan bu minyatürde Kâbe'nin yenilenme süreci betimlenmiş olup, önde taşçılar ve temel atma merasiminde kurbanlar yer alır. Sağ üst köşede dua eden iki figür, projeye nezaret eden Mekke kadısı ve şerifini temsil eder. Sol üst köşede ise konuşan iki kişi, bina emini ve elinde ahşap bir mimar arşını tutan mimar yer almaktadır (Necipoğlu, 2013, s. 228).

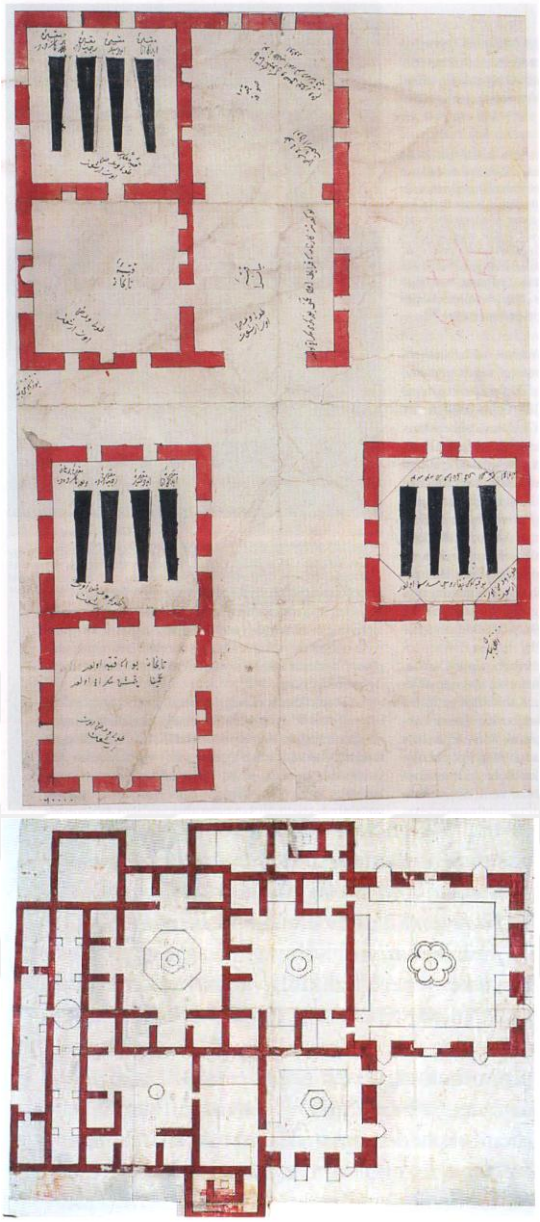

Şekil 2.57 Çorum'daki Abdal Ata Zaviyesi'nin üç farklı karnamesi[1], 16. yy. başı (Ongun, 1938; Necipoğlu, 2013, s. 229-230) ve Bir çifte hamam planı, 15. yy. ikinci yarısı (Necipoğlu, 2013, s. 234)

[1] Bu çizimde: Duvarlarının kalınlığı kırmızı suluboyayla doldurulmuş olan üç ayrı tasarım seçen karnamede yanyana sunulmuştur. Her birinde Abdal Ata, Emir Seyyid, Receb Dede ve Burhan Dede'ye ait olduğu yazılan dört "sandukalı" (makbere) bir türbe hücresi vardır. Diğer haşiyeler, plan seçeneklerinin zira ölçülerini ve maliyet tahminlerini belirtir. Sağda en altta yer alan en ucuz tek hücreli tasarım üzerinde yazılan notlar şunlardır:" Bu tek kubbelidir ve tahmini hesabı 50.000 akçedir" Bu iki kubbeden oluşur, yaklaşık 70.000 akçeye mal olur, boyu ve eni on zira" Eşit boyutta dört hücreden oluşan en ayrıntılı planın üzerinde her bir bölümün işlevi ile onar ziralık en ve boyları belirtilir: "Kabirlerkubbesi", "tabhane kubbesi", "orta-avlu kubbesi" ve "sofa kubbesi". Bu son projeye şu not düşülmüştür: "Burada görünen inşaat planı, hesaplandığında tahminen 120.000 akçedir" (Necipoğlu, 2013, s. 229-230).

15. ve 16. yüzyıla ait kâğıt üzerine çizilmiş planların yalnızca çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Bu durum, Vefa ve Topkapı Sarayı'ndaki mimari atölyelerin ve bunlara ait özel arşivlerin tamamen ortadan kaybolmasıyla açıklanabilir. O döneme ait nadir birkaç plan, Topkapı Sarayı'nın Enderun hazinesinde bulunan çizimlerle sınırlıdır. 16. yüzyılın ikinci yarısına ait "karname" olarak adlandırılan birkaç plan arasında, Kırkçeşme su dağıtım sistemi için hazırlanmış bir plan, Sinan'a atfedilen tek mevcut çizimdir. Diğer bir "karname" örneği ise 1584 yılında İstanbul suyollarının eski nazırı Mimar Davud tarafından hazırlanmış rulo şeklinde bir çizimdir. Her iki karname de üzerlerinde açıklayıcı notlar bulunan teknik çizimlerdir (Necipoğlu, 2013, s. 232) (Şekil 2.58).

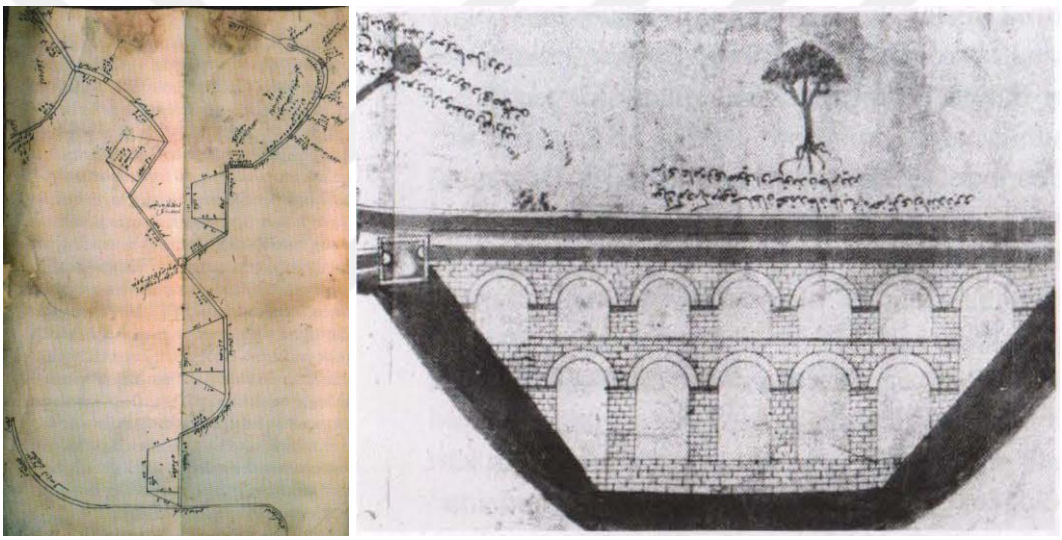

Şekil 2.58 Sinan'ın İstanbul'daki Kırkçeşme su dağıtım sistemi için yaptığı mesaha hesabını içeren karnamesi (1560 başları) ve Mimar Davud tarafından hazırlanmış İstanbul suyolları karnamesinden Mazul Kemer detayı (1584) (Necipoğlu, 2013, s. 234)

Hassa Mimarlar Ocağı'na kayıtlı mimar sayılarına bakıldığında, Topkapı Sarayı Müzesi müdür muavini İzzet Kumbaracılar, 1937 yılında Arkitekt'te yayınlanan "Türk Mimarları" adlı yazısında arşivlerden hareketle Fatih döneminden itibaren kayıtlarda ismi geçen Hassa mimarları ile ilgili çalışmalar yapmış ve bu mimarların listesini çıkarmıştır. Bu listede 124 mimar adı geçmektedir (Kumbaracılar, 1937). M. Zarif Ongun ise Arkitekt'te yayınlanan 1939 tarihli "Hassa Mimarları" isimli çalışmasında hassa mimarlarının inşasında yer aldıkları yapıları, mimarların el yazısı ile imzalarını (varsa) ve yapı malzemesi hakkında bilgi veren belgeleri

derlemiştir (Ongun, 1938). 18. yüzyıl ortalarından itibaren görev yapan mimarbaşılar padişah dönemlerine göre Tablo 2.3'te verilmiştir. Yine Deniz Mazlum doktora tezinde arşiv belgelerinden hareketle 18. yüzyıl Hassa Mimarlar Ocağı'ndaki baş mimarların listesini çıkarmıştır (Mazlum, 2001, s. 189) (Tablo 2.4). Bu tabloya göre göre 18. yüzyılda Hassa Mimarlar Ocağında otuz defa mimarbaşı değişmiştir.

Bu çalışma kapsamında incelenen 1754–1774 yılları arasındaki süreçte, III. Osman Döneminde görev yaptığı tespit edilen Hassa Başmimarları; Elhac Mehmed Ağa (1753–1754), Kara (Elhac) Ahmed Ağa (1754) ve Elhac Mustafa Ağa (1755–1757) iken, III. Mustafa Dönemine ait Hassa Başmimarları ise Elhac Mustafa Ağa (1755–1757), Elhac Ahmed Ağa (1757–1760), Kara (Elhac) Ahmed Ağa (1760–1763), Mehmed Tahir Ağa (1760'ta vekâleten, 1763–1776 ve 1770–1774 arasında), İbrahim Ağa (1767–1768) ve Abdi Ağa (1768–1770) olarak sıralanmaktadır (Tablo 2.3, Tablo 2.4). Bu dönemde dikkat çeken bir husus, Mehmed Tahir Ağa'nın bu süreçte (III. Mustafa Döneminde) toplamda beş kez Hassa Başmimarı olarak atanmasıdır. Adı geçen tüm bu mimarlar, dönemin arşiv kayıtları ve akademik kaynaklarda yer almaktadır. Bu bilgiler, Osmanlı mimarlık teşkilatının ve özellikle Hassa Başmimarlığı makamının dönemsel yapısına dair önemli veriler sunmaktadır.

Tablo 2.3 1740-1793 yılları arasında Hassa başmimarları[1] (Ağaoğlu, 2017, s. 27)

No	Mimarbaşı	Mimarbaşı Olduğu Yıllar	Dönemin Padişahı
1	Molla Ebubekir Ağa	1740-1741 (Vekaleten)	I. Mahmud
2	El-Hac Mustafa Ağa	1741-1748	I. Mahmud
3	Kara (El-Hac) Ahmed Ağa	1748-1753	I. Mahmud
4	El-Hac Mehmed Ağa	1753-1754	I. Mahmud- III. Osman
5	Kara (El-Hac) Ahmed Ağa	1754-1754	I. Mahmud- III. Osman
6	El-Hac Mustafa Ağa	1755-1757	III. Osman- III. Mustafa
7	Kara (El-Hac) Ahmed Ağa	1757-1760	III. Mustafa
8	Mehmed Tahir Ağa	1760-1760 (Vekaleten)	III. Mustafa
9	Kara (El-Hac) Ahmed Ağa	1760-1763	III. Mustafa
10	Mehmed Tahir Ağa	1763-1767	III. Mustafa
11	İbrahim Ağa	1767-1768	III. Mustafa
12	Abdi Ağa	1768-1770	III. Mustafa
13	Mehmed Tahir Ağa	1770-1774	III. Mustafa
14	Hafız Mehmed Ağa	1774-1775 (ibkaen)	I. Abdülhamid
15	Hafız İbrahim Ağa	1775-1777	I. Abdülhamid
16	Mehmed Tahir Ağa	1777-1784	I. Abdülhamid
17	Hafız İbrahim Ağa	1784-1785	I. Abdülhamid
18	Musa Ağa	1785-1787	I. Abdülhamid
19	Hafız İbrahim Ağa	1787-1787	I. Abdülhamid
20	El-Hac Ebubekir Ağa	1787-1791	I. Abdülhamid- III. Selim
21	Mehmed Arif Ağa	1791-1791 (Vekaleten)	III. Selim
22	Hafız İbrahim Ağa	1791-1791	III. Selim
23	Mehmed Arif Ağa	1791-1793	III. Selim

[1] Yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 2.4 18. yy.'da Hassa Mimarlar Ocağı'nın baş mimarları (Mazlum, 2001, s. 189)

No	Mimarbaşı	Adının geçtiği belge tarihi
1	İsmail Ağa	1701
2	Elhac Hüseyin Ağa	Mayıs 1701, Mart 1703
3	Ebubekir Ağa	1704/05
4	İbrahim Ağa	1707/08
5	Elhac Ahmed Ağa	Eylül 1708
6	Ali Ağa	1708-1714
7	Mehmet/Hacı Mehmet Ağa	Haziran 1714, Temmuz 1714, 1722/23, Ağustos 1729, 1731, 1734, Ekim 1739
8	Elhac Mustafa Ağa	Nisan 1741, Kasım 1742
9	Mehmet Ağa	1743
10	Elhac Mustafa Ağa	1743-1746
11	Hacı Hüseyin Ağa	1747
12	Elhac Ahmed Ağa	Temmuz 1759, Ekim 1759, Mart 1760, Ocak 1761, Ekim 1761 (Mustafa Cezar'a göre 1750-1760)
13	Mehmet Tahir Ağa	1760
14	Elhac Ahmed Ağa	1761-1762
15	Mehmet Tahir Ağa	Aralık 1763, Şubat 1764, Nisan 1764, Haziran 1764, Temmuz 1764, Ekim 1765, Haziran-Temmuz 1766 (1762-66)
16	Hafız İbrahim Ağa	1767, Ağustos 1767) (1767-1768)
17	Abdi Ağa	Eylül 1768, Mayıs 1770
18	Mehmet Tahir Ağa	Temmuz 1771, Temmuz 1773 (1770-1774)
19	Hafız İbrahim Ağa	1775-1780 (?)
20	Mehmet Tahir Ağa	Mart 1778
21	Hafız İbrahim Ağa	1780
22	Mehmet Tahir Ağa	1781-1784
23	Hafız İbrahim Ağa	Eylül 1784, 1785
24	Mustafa Ağa	Ocak 1786
25	Hafız İbrahim Ağa	Eylül 1786
26	Hacı Musa Ağa	1787
27	Ebubekir Ağa	Eylül 1787, Aralık 1788, Ağustos-Eylül 1789, 1790
28	Mehmet Arif Ağa	1791-1793
29	Ahmed Nurullah Ağa	1793-1795
30	Mehmet Arif Ağa	1797-1800

Hassa Mimarları Ocağı'nın işe alım ve organizasyon sistemi ile bu sistemin 17. yüzyıl sonuna kadar kullandığı tasarım yöntemleri, az sayıda mimarın imparatorluğun geniş topraklarındaki tüm önemli imparatorluk ve vakıf inşaat alanlarını kontrol etmesine olanak sağlamıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Hassa mimarları belirgin ve verimli bir organizasyon yapısına ulaşmıştır. Sinan'ın da başmimar olarak görev yaptığı bu organizasyonda, başmimar oldukça prestijli bir konuma sahipti; öyle ki, Sinan döneminde inşa edilen neredeyse tüm projeler[1] ona atfedilmiştir. Bunun başlıca nedeni, Mimar Sinan'ın kendi döneminde bir onay makamı olarak görülmesidir (Urfalıoğlu, 2024). 19. yüzyılda hassa sisteminin sonuna kadar, başmimarın tüm övgü ya da eleştiriyi üstlenmesi ise sıkça karşılaşılan bir durum olmuştur (Cerasi, 1988, s. 87).

18. yüzyıl Osmanlı'da devletin diğer alanlarında olduğu gibi bina inşaatıyla ilgili örgütlenmeler de eski yapısını korumaya devam etmiş ve Hassa Mimarları Ocağı'nda mimarların yetişmesi sürmüştür. Bu yüzyılda çeşitli alanlardaki bozulmalara/gerilemelere rağmen, Hassa Mimarları Ocağı ve Türk mimari geleneği eski gücünü tamamen kaybetmemiştir. Bu nedenle de Batı'dan gelen etkiler Osmanlı toplumunun mimari geleneğine ve sanatsal anlayışına uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Osmanlı sanatçıları bu süreçte, dış etkileri tamamen benimsemek yerine halen canlılığını koruyan kendi mimari geleneklerinin süzgecinden geçirerek eserlerine yansıtmışlardır. Bu yaklaşım, özgün Osmanlı sanatının biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Cezar, 1995, s. 19). Sonuç olarak Hassa Mimarlar Ocağı geleneksel yapısını Batı'dan gelen etkilere rağmen 19. yüzyıl sonuna kadar korumuştur (Nalbantoğlu, 1989, s. 23).

[1] Çeşitli kaynaklarda Mimar Sinan'a atfedilen yapıların sayısı farklılık göstermekte olup, bu sayı Mülayim'e (2009) göre 350, Kuran'a (1986) göre ise 477 olarak belirtilmektedir.

3
III. OSMAN VE III. MUSTAFA DÖNEMİ İSTANBUL'DA İMAR FAALİYETLERİ (1754-1789)

Tez kapsamında incelenen III. Osman ve III. Mustafa Dönemi saraylı bânilerine ait imar faaliyetlerine ilişkin katalog çalışmaları bu bölümde sunulmaktadır. Öncelikle her iki döneme ait önemli olaylar, dönem bânileri, o dönem hassa başmimar olarak görev yapan mimarlar ve dönemin mimari özellikleri genel hatlarıyla özetlenmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar sonucunda 1754-1774 yılları arasında padişah, sadrazam ve hanım sultanlar tarafından İstanbul'daki 109 imar faaliyeti tespit edilmiştir (Tablo 3.1). Söz konusu 109 imar faaliyetinden onarımlar ve günümüze ulaşamayan yapılar çıkarılarak, günümüze ulaşan 70 yapı katalog kapsamında incelenmiştir. Saha araştırmasında, dönem yapılarının tespiti yapılmış; bu yapılar yerinde incelenip fotoğraflanmıştır. İlgili belge, bilgi ve görsel materyallere kişi ve kurum arşivleri aracılığıyla ulaşılarak kataloglar oluşturulmuştur. Bu çalışmada, özgün ve güvenilir bir analiz ortaya koyabilmek amacıyla öncelikli olarak birincil ve özgün kaynaklara başvurulmuştur. Bu doğrultuda, mevcut yapıların incelenmesinin yanı sıra çeşitli kurumsal ve kişisel arşivlerden elde edilen veriler değerlendirilmiş; ayrıca vak'anüvis kayıtları, rûznâmeler, seyahatnâmeler, gravürler, eski haritalar, görsel belgeler ile dönemi konu alan ikincil kaynaklar (kitaplar, tezler, makaleler, bildiriler vb.) kapsamlı bir şekilde kullanılmıştır. Çalışmada, III. Osman (1754-1757) ve III. Mustafa (1757-1774) dönemlerinde yaptırılan yapılar bânilerine göre üç grupta (padişahlar, sadrazamlar/vezîr-i âzamlar ve hanım sultanlar) ele alınmıştır. Kataloglarda 70 yapının; yapım tarihleri, bânileri, mimarları, mülkiyet durumları, ada-pafta-parsel bilgileri, özgün ve güncel işlevleri, kütle-plan özellikleri, cephe nitelikleri ve iç/dış mekân süsleme özellikleri ayrıntılı olarak sunulmuştur. Bunun yanı sıra, harita, proje, çizim örnekleri ile eski ve güncel fotoğraflar da kataloglarda yer alarak yapıları çok yönlü bir perspektiften değerlendirme olanağı sağlamıştır.

Kataloglarda incelenen her iki döneme ait toplam 70 yapının yaklaşık konumu katalog numarasına göre İstanbul haritası üzerinde işaretlenmiştir (Harita 3.1).

Tablo 3.1 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi saraylı bânileri ve tüm imar faaliyetleri

Tespit Edilen Tüm Yapıların Dönemi ve Bânisi			**Tespit Edilen Tüm İmar Faaliyetlerinin Türü ve Sayısı**			
	Ünvanı/ Kimliği	**Adı**	**Kesin/ Mevcut Olan**	**Onarım**	**Mevcut Olmayan**	**Toplam Yapı Sayısı**
III. OSMAN DÖNEMİ (1754-1757)	**Padişah**	III. Osman (1754-1757)	17	2	3	17K+2O+3MO
	Sadrazam	Yirmisekiz Çelebi/ Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa (1755-1756)	2	-	1	2K+1MD
		Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (1756-1756)	1	1	2	1K+1O+2MD
		Hekimoğlu Ali Paşa (1755-1755)	1	-	-	1K
		Naili Abdullah Paşa (1755-1755)	1	-	-	1K
	Hanım Sultan	Zevki Kadın	2	-	-	2K
III. Osman Dönemi Toplam İmar Faaliyeti Sayısı: 33			**24**	**3**	**6**	**24 K+3O+6MD**
III. MUSTAFA DÖNEMİ (1757-1774)	**Padişah**	III. Mustafa (1757-1774)	31	10	12	31K+10O+12MD
	,Sadrazam	Koca Ragıp Paşa (1757-1763)	7	-	1	7K+1MD
		Muhsinzâde Mehmed Paşa (1765-1768/ 1771-1774)	4	1	1	4K+1O+1MD
		Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa (1768-1769)	-	-	1	1MD
	Hanım Sultan	Aynü'l Hayat Kadın	1	-	-	1K
		Zeyneb Sultan	3	-	3	3K+3MD
		Saraylı Şirin Kadın	-	-	1	1MD
III. Mustafa Dönemi Toplam İmar Faaliyeti Sayısı: 76			**46**	**11**	**19**	**46K+11O+ 19MD**
İki Dönemin İmar Faaliyeti Sayısı Genel Toplamı: 109			**70**	**14**	**26**	**70 K + 14O+ 26 MD**

Lejant: **K**: Kesin/mevcut yapılar, **O:** Onarımı yapılan yapılar, **MD:** Mevcut olmayan yapılar, **KD:** Tarihlendirmesi kesin yapılamayan yapılar

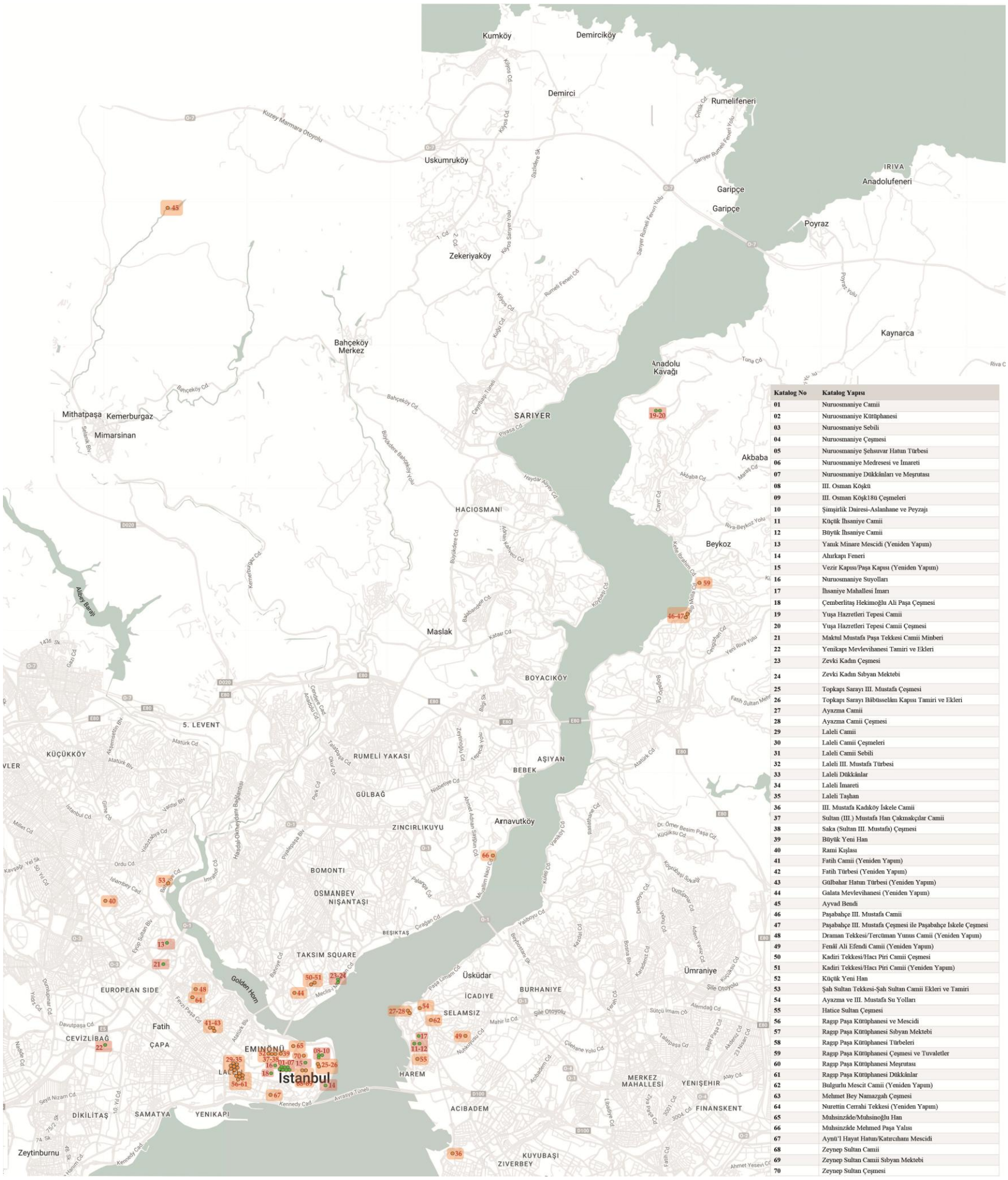

Katalog No	Katalog Yapısı
01	Nuruosmaniye Camii
02	Nuruosmaniye Kütüphanesi
03	Nuruosmaniye Sebili
04	Nuruosmaniye Çeşmesi
05	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi
06	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti
07	Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası
08	III. Osman Köşkü
09	III. Osman Köşk18ü Çeşmeleri
10	Şimşirlik Dairesi-Aslanhane ve Peyzajı
11	Küçük İhsaniye Camii
12	Büyük İhsaniye Camii
13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)
14	Alırkapı Feneri
15	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)
16	Nuruosmaniye Suyolları
17	İhsaniye Mahallesi İmarı
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi
22	Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri
23	Zevki Kadın Çeşmesi
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri
27	Ayazma Camii
28	Ayazma Camii Çeşmesi
29	Laleli Camii
30	Laleli Camii Çeşmeleri
31	Laleli Camii Sebili
32	Laleli III. Mustafa Türbesi
33	Laleli Dükkânlar
34	Laleli İmareti
35	Laleli Taşhan
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii
37	Sultan (III.) Mustafa Han Çakmakçılar Camii
38	Saka (Sultan III. Mustafa) Çeşmesi
39	Büyük Yeni Han
40	Rami Kışlası
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)
44	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)
45	Ayvad Bendi
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi
48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)
50	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi
51	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)
52	Küçük Yeni Han
53	Şah Sultan Tekkesi-Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri
54	Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları
55	Hatice Sultan Çeşmesi
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri
59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletler
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi
68	Zeynep Sultan Camii
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi
70	Zeynep Sultan Çeşmesi

Harita 3.1 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinden günümüze ulaşan yapıların katalog numaraları ve konumlarını gösteren İstanbul haritası[1]

[1] Harita üzerinde yeşil noktalar III. Osman Dönemi, turuncu noktalar ise III. Mustafa Dönemi yapılarının yaklaşık konumlarını göstermektedir. Bu veriler, Snazzymaps (Snazzymaps, 2025) tabanlı haritaya yazar tarafından eklenmiştir.

3.1 III. Osman Dönemi İmar Faaliyetleri (1754-1757)

III. Osman, II. Mustafa ile Şehsuvar Hatun ‘un oğlu olup 1699’da doğmuş 1757’de vefat etmiştir (Sakaoğlu, 2009a, s. 387). 1754-1757 arasında 55 yaşındayken başa gelen III. Osman bu tarihe kadar başa geçen padişahların en yaşlısıdır (Şekil 3.1). Öncülü olan, I. Mahmut gibi III. Osman’ın da hiç çocuğu olmamıştır (Uluçay, 2001, s. 97). Osmanlı’da rekor sayılan 51 yıllık kafes hayatından sonra sinirli, kararsız (Çeçen, 999, s. 178), dar görüşlü ve hastalıklı olarak nitelendirilen padişah; saray yaşamına da karışarak cariyelerin kendisine görünmelerini yasaklamıştır (Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 399).

III. Osman yaklaşık iki yıl gibi kısa saltanat yılları sırasında Barok üslubun Topkapı Sarayı’nda uygulamalarının görülmeye başlanmasıyla dikkat çekmektedir (Cezar, 2002, s. 275). Bu dönemde Nuruosmaniye Külliyesi’ne yapımına ağırlık verildiğinden başka büyük çaplı eser ortaya konamamıştır (Aslanapa, 2004, s. 454). Bu devirdeki belki de en önemli imar faaliyeti, Nuruosmaniye Külliyesi’dir. Ayda Arel külliyenin önemine vurgu yapmaktadır:

> “III. Osman'ın kısa süren saltanatı, her ne kadar Batılılaşma girişimlerinin tepki uyandırdığı bir döneme rastlıyorsa da bu yıllarda tamamlanan Nur-i Osmaniye külliyesi, benzerleri arasında, arkitektonik özellikleri bakımından “Barok” nitelemesine hak kazanan ilk yapıdır.” (Arel, 1975, s. 59).

III. Osman'ın daha özel inşa faaliyetleri ise genellikle saraylarla ilişkilidir. Topkapı Sarayı'nda padişahların yatak odası olarak kullanılan Sultan III. Murad Dairesi'nden başka, Hünkâr Hamamı'nın karşısında yeni bir oda inşası da bunlar arasında sayılabilir. Kendi adını taşıyan ve Harem'in güneyindeki sur duvarı üzerinde yer alan III. Osman Köşkü gibi kasr-ı hümâyunları inşa ettirmiştir. Ayrıca, uzun yıllarını geçirdiği Şimşirlik Dairesi'nin duvarlarını alçaltmış ve pencerelerinin çoğunu açtırmıştır. Bu alanda bahçeler, kameriyeler, mermer fıskiyeler, havuzlar ve su çeşmeleri yaptırmıştır. III. Osman’ın 16 Safer 1171’de (30 Ekim 1757) vefatı üzerine III. Mustafa başa geçmiştir (Sarıcaoğlu, 2007). Bu dönemde İstanbul’da yangınlar ve veba salgınları olmuştur (Çeçen, 1999, s. 178). Padişah dönemindeki önemli olaylar Tablo 3.2’de verilmiştir.

III. Osman'ın saltanatı döneminde görev yapan sadrazamlar şunlardır: Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (sad. 1752-55), Hekimoğlu Ali Paşa (sad. 1755-55, üçüncü defa), Naili Abdullah Paşa (sad. 1755-55), Silahdar Bıyıklı Ali Paşa (sad. 1755-55), Yirmisekizzade Mehmed Said Paşa (sad. 1755-56), Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (sad. 1756-56, ikinci defa)'dır (Uzunçarşılı, 2011, s. 259-385; Internet Archive, 2004). Bunlar içinden imar faaliyeti tespit edilenler Hekimoğlu Ali Paşa, Naili Abdullah Paşa, Yirmisekiz Çelebi/Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa ve Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa'dır. Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi, Yuşa Hazretleri Tepesi Camii, Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri dönem sadrazamlarının imar faaliyetleri arasındadır. III. Osman'ın eşi Zevki Kadın, Leyla Başkadın, Ferhunde Emine ve ismi tespit edilemeyen olarak geçen bir eşi daha vardır. Hiç çocuğu olmadığı için de hanım sultanlar bu dönemde azdır. Bu dönemde imar faaliyeti tespit edilen hanım sultanlar arsında ise padişahın eşi Zevki Kadın öne çıkmaktadır. Türk baroğunun özgün bir örneğini teşkil eden Fındıklı'daki Zevki Kadın Sıbyan Mektebi ile Çeşmesi bu dönem hanım sultan yapılarına örnek verilebilir (Sakaoğlu, 2009b, s. 329-330). III. Osman'ın kendisi, sadrazamları ve döneminin hanım sultanları tarafından gerçekleştirilen toplam 33 imar faaliyeti tespit edilmiştir (Tablo 3.3, Tablo 3.4). Bu dönem saraylı bânilerine ait ve günümüzde mevcut olan 24 adet imar faaliyeti ise Katalog 01'den (Tablo 3.6) Katalog 24'e (Tablo 3.31) kadar detaylı bir şekilde incelenmiştir. İncelenen bu yapıların yaklaşık konumları İstanbul haritası üzerinde gösterilmiştir (Harita 3.2). Kataloglardan 01-17 arası (17 tane) dönemin padişahı III. Osman tarafından (Tablo 3.5), 18-22 arası (5 tane) dönem sadrazamları (Yirmisekiz Çelebi/Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa, Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Naili Abdullah Paşa) tarafından (Tablo 3.23), 22-24 arası (2 tane) dönemin hanım sultanlarından III. Osman'ın hanımı Zevki Kadın tarafından inşa ettirilmiştir (Tablo 3.29).

III. Osman Döneminde görev yapmış Hassa mimarbaşı olarak Elhac Mehmed Ağa (1753-1754), Kara (Elhac) Ahmed Ağa (1754-1754), Elhac Mustafa Ağa (1755-1757) arşiv belgeleri ve kaynaklarda geçmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4).

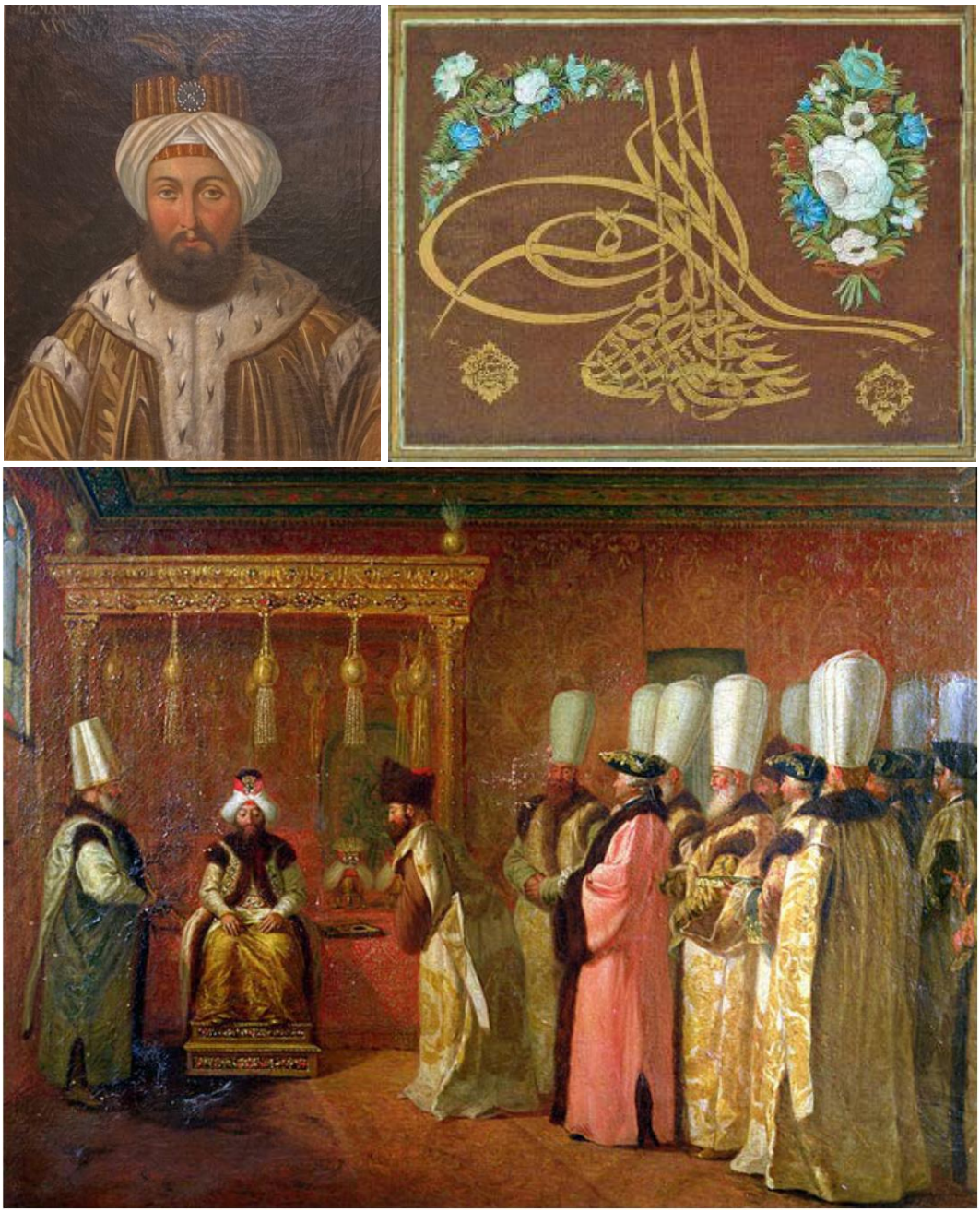

Şekil 3.1 III. Osman'ı tasvir eden yağlı boya tablo (MSBA, 2022) ve tuğrası (Sarıcaoğlu, 2007) ile Antoine de Favray, Sultan III. Osman'ın Fransız Büyükelçisi Kont de Vergennes'i Kabulü, yaklaşık 1755 (Rüstem, 2013)

Tablo 3.2 III. Osman Dönemi (1754-1774) önemli olayları

Tarih	Olay	Bilginin Açıklaması ve Geçtiği Kaynaklar
1755	**1755 Kışı**	Bu dönemde çok şiddetli bir kış olmuştur. Erbain soğukları Ocak, Şubat 1755'te başladı Haliç buz tutmuştur (Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 399).
1755	**Hocapaşa Yangını**	28 Eylül 1755 tarihli Hoca Paşa Yangını, İstanbul yangınlarının en büyüklerindendir. Demirkapı'da bir evden çıkan ve 36 saat süren yangında Bahçekapı, Paşakapısı, Defterdar Kapısı, Kapalıçarşı ve Çuhacılar Hanı çevreleriyle Mahmutpaşa ve Ayasofya çarşıları, Soğukçeşme civarı kül olmuştur (Sakaoğlu, 2009a, s. 399; Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 400; Cezar, 2002, s. 406).
1756	**Harîk-i Ekber-i Cübb-Ali (Cibali Yangını)**	4-5 Temmuz 1756'da çıkan ve III. Osman Döneminin iki büyük yangınından olan Cibali Yangını, tarihi yarımadadaki pek çok mahalleyi (Cibali, Süleymaniye, Vefa, Saraçhane, Davutpaşa, Ayakapı, Yenikap vb.) kül etmiştir. İstanbul fethinden beri geçirilen yangınların en büyüğü olarak bilinen ve iki gün süren bu felakette 2000 ev, 1000 dükkân, 70 hamam birçok han değirme vb. toplamda 3.851 kadar bina yandı zarar görmüştür (Sakaoğlu, 2009a, s. 395; Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 400; Cezar, 2002, s. 407).
1757	**III. Osman'nın ölümü**	Hastalığı nedeniyle 1171'de (30 Ekim 1757) vefat eden padişah, 16 Safer Nuruosmaniye'deki Türbesi yerine Yenicami'deki Hatice Turhan Vâlide Sultan Türbesi'ne defnedilmiştir (Sarıcaoğlu, 2007).

Tablo 3.3 III. Osman Dönemi saraylı bânileri ve tüm imar faaliyetleri

Tespit Edilen Tüm Yapıların Dönemi ve Bânisi			**Tespit Edilen Tüm İmar Faaliyetlerinin Türü ve Sayısı**			
	Ünvanı/ Kimliği	**Adı**	**Kesin/ Mevcut Olan**	**Onarım**	**Mevcut Olmayan**	**Toplam Yapı Sayısı**
III. OSMAN DÖNEMİ (1754-1757)	**Padişah**	III. Osman (1754-1757)	17	2	3	17K+2O+3MO
	Sadrazam	Yirmisekiz Çelebi/ Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa (1755-56)	2	-	1	2K+1MD
		Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (1756-56)	1	1	2	1K+1O+2MD
		Hekimoğlu Ali Paşa (1755-55)	1	-	-	1K
		Naili Abdullah Paşa (1755-1755)	1	-	-	1K
	Hanım Sultan	Zevki Kadın	2	-	-	2K
III. Osman Dönemi Toplam İmar Faaliyeti Sayısı: 33			**24**	**3**	**6**	**24K+3O+6MD**

Lejant: **K**: Kesin/mevcut yapılar, **O:** Onarımı yapılan yapılar, **MD:** Mevcut olmayan yapılar, **KD:** Tarihlendirmesi kesin yapılamayan yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı
01	Nuruosmaniye Camii
02	Nuruosmaniye Kütüphanesi
03	Nuruosmaniye Sebili
04	Nuruosmaniye Çeşmesi
05	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi
06	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti
07	Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası
08	III. Osman Köşkü
09	III. Osman Köşk18ü Çeşmeleri
10	Şimşirlik Dairesi-Aslanhane ve Peyzajı
11	Küçük İhsaniye Camii
12	Büyük İhsaniye Camii
13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)
14	Ahırkapı Feneri
15	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)
16	Nuruosmaniye Suyolları
17	İhsaniye Mahallesi İmarı
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi
22	Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri
23	Zevki Kadın Çeşmesi
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi

Harita 3.2 III. Osman Dönemi günümüze ulaşan yapıların Tablo 3.4'te verilen katalog numaralarıyla konumları[1]

[1] Harita üzerinde yeşil noktalar, III. Osman Dönemi yapıların yaklaşık konumlarını göstermektedir. Bu veriler, Snazzymaps (Snazzymaps, 2025) tabanlı haritaya yazar tarafından eklenmiştir.

Tablo 3.4 III. Osman Dönemi kataloglarında incelenen tüm yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı	Bâni Kimliği
01	Nuruosmaniye Camii	Padişah
02	Nuruosmaniye Kütüphanesi	
03	Nuruosmaniye Sebili	
04	Nuruosmaniye Çeşmesi	
05	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	
06	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	
07	Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası	
08	III. Osman Köşkü	
09	III. Osman Köşk18ü Çeşmeleri	
10	Şimşirlik Dairesi-Aslanhane ve Peyzajı	
11	Küçük İhsaniye Camii	
12	Büyük İhsaniye Camii	
13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)	
14	Ahırkapı Feneri	
15	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	
16	Nuruosmaniye Suyolları	
17	İhsaniye Mahallesi İmarı	
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	Sadrazam
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi	
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi	
22	Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri	
23	Zevki Kadın Çeşmesi	Hanım Sultan
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	

3.1.1 Padişah Yapıları

Tablo 3.5 III. Osman Dönemi kataloglarında padişaha ait yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı	Bâni Adı
01	Nuruosmaniye Camii	III. Osman
02	Nuruosmaniye Kütüphanesi	
03	Nuruosmaniye Sebili	
04	Nuruosmaniye Çeşmesi	
05	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	
06	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	
07	Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası	
08	III. Osman Köşkü	
09	III. Osman Köşkü Çeşmeleri	
10	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı	
11	Küçük İhsaniye Camii	
12	Büyük İhsaniye Camii	
13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)	
14	Ahırkapı Feneri	
15	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	
16	Nuruosmaniye Suyolları	
17	İhsaniye Mahallesi İmarı	

Tablo 3.6 Nuruosmaniye Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Nuruosmaniye Camii</td><td>Katalog No: 01A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mollafenari Mah., Vezirhan Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 299/28/125</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1748-1755</td><td>Mimarı: Mustafa Ağa-Ali Ağa ve Simeon Kalfa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
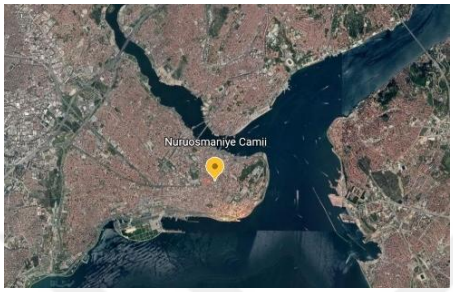

Harita 3.3 Nuruosmaniye Külliyesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.4 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
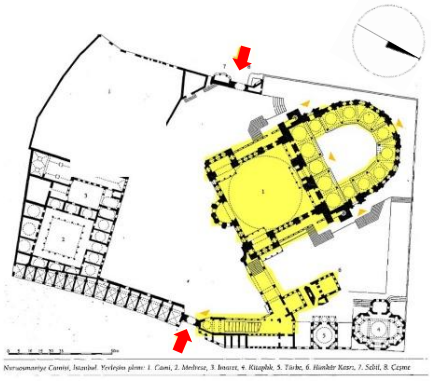
Şekil 3.2 Nuruosmaniye Külliyesi vaziyet planı (Kuban, 2007)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.3 Nuruosmaniye Külliyesi genel görünümü (Rüstem, 2019; Rüstem, 2013)

<u>Açıklamalar</u>
Nuruosmaniye Külliyesi, Çemberlitaş'ın hemen kuzeyinde ve Kapalıçarşı'nın Kalpakçılar Caddesi üzerindeki çıkışında yer almaktadır. Külliyenin de yer aldığı bu bölge, Antik dönemden beri şehrin prestijli alanlarından biri olmuştur. Kent imar edilirken kenti saraya bağlayan ana meydanlarından Constantinus Forumu bu alanda yer almıştır (Aliağaoğlu ve Aydemir, 2012). Nuruosmaniye Külliyesi, 18. yüzyılın ortalarında, yoğun ticari faaliyetlerin sürdüğü ve farklı ölçeklerdeki yapıların bulunduğu bir bölgede inşa edilmiştir. Bu dönemde külliyenin yakın çevresinde ise Konstantin (Çemberlitaş) Sütunu, Fatih (Sandal) Bedesteni, Atik Ali Paşa Camii, Atik Valide (Çemberlitaş) Hamamı, Vezir Hanı, Kapalı Çarşı ve çeşitli dükkânlar konumlanmıştır. (Kuban, 2007, s. 529). Külliye, cami, medrese, imaret, kütüphane, türbe, muvakkithane, sebil, çeşme, dükkânlar ve handan oluşmaktadır. I. Mahmud döneminde başlanan yapı, III. Osman Döneminde "Nur-u Osmani" adıyla tamamlanmıştır (Cezar, 2002, s. 273). Külliyenin Ocak 1748'de başlayan inşa süreci, Aralık 1755'e kadar sürmüştür (Kuban, 2007, s. 529). Külliye, bina nazırı Ahmed Efendi'nin gözetiminde Simeon (Simon) Kalfa (Kuban, 1954, s. 27) ve Mimar Ali Ağa (Aslanapa, 2004) (Mustafa Ağa olarak da geçer (Düzenli, 2015)) tarafından inşa edilmiştir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.6 Nuruosmaniye Camii (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Camii	**Katalog No:** 01B

Harita - Çizim - Proje

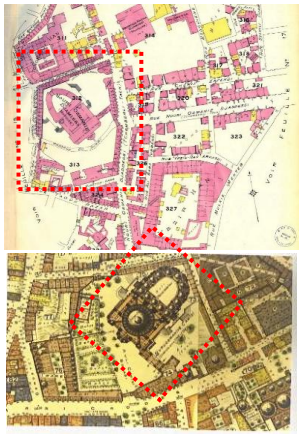

Şekil 3.4 Goad Haritası (No: 16) (istanbulium.net, 2019) ile Pervititch Haritası'nda (No: 60) külliye (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Şekil 3.5 Nuruosmaniye Camii'nin hava fotoğrafı (19.yy. sonu), Ali Rıza Bey (Rüstem, 2013, s. 624)

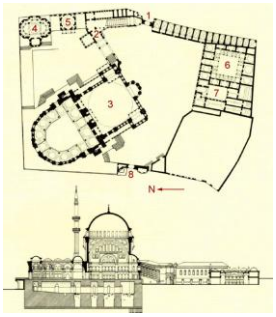

Şekil 3.6 Nuruosmaniye Külliyesi'nin planı[1] ve kesiti (Rüstem, 2013, s. 626)

Mimari Özellikleri

Nuruosmaniye Camii, Osmanlı'nın son büyük ve anıtsal nitelikteki külliyesi olarak İstanbul'da inşa edilmiş ilk Barok özellikli yapısıdır (Ceylan, 2012). Cami'de 18. yy.'da Osmanlı Mimarisini etkilemeye başlayan Avrupa kökenli Barok akım ilkelerinin bir kısmı açıkça belirginleşir (Cezar, 2002, s. 274; Aslanapa, 2004, s. 454). Bu yapıya kadar inşa edilen diğer yapılarda mimari gelenekler kısmen de olsa yaşarken burada mekân kurgusu dışında bezemeye dair tüm öğeler Barok akımın etkisindedir (Eyice, 2007). Batıya açılma çabalarının bir göstergesi olarak hem plan hem cephe düzeninde Barok etkisinin görüldüğü bu mimari (Ceylan, 2012), o dönem Osmanlı'da yeni bir sanat akımı olan Barok üslubun yerel bir yorumu olarak kabul görmektedir (Kuban, 2007, s. 505-526-527). Bu anlamda külliye, Osmanlı mimari gelişiminde bir devrim (Cezar, 2002, s. 274); Osmanlı Klasik dönemden beri süregelen anıtsal cami yaklaşımını değiştirmede bir dönüm noktası olmuştur (Kuban, 2007, s. 518-528).

a) Plan ve Kütle Özellikleri

Nuruosmaniye Camii'nin kare planlı harimini, dört büyük kemere oturan tek büyük kubbe (çapı 25,50) örter. Mermer mihrap nişi, alışılmışın dışında yarım kubbeyle örtülü olup çokgen planda ve dışarıya çıkıntılıdır. Mihrap duvarındaki her iki köşede iki küçük kanat yer alır. Mihrabın sağında kadınlar mahfili sol tarafında hünkâr mahfili yer alır. Caminin iç mekân kurgusu, geleneksel tek kubbeli cami kurgusundan farklı olarak duvarda açılan iki katlı galerilerle iç mekânı üç yönden çevrelemektedir (Ceylan, 2012). Külliyenin çarşıları ve mahzeni subasman şeklinde altta düzenlenmiş, üstte ise cami ve avlu yükselmektedir. Caminin, kuzeybatısına konumlanan yarım oval formlu veya at nalı biçimindeki avlu (Cezar, 2002, s. 274), Türk sanatında bir ilki temsil eder. Bu revaklı avluya merdivenlerle çıkılmakta ve ikisi yanlarda biri ortada olan üç kapıdan giriş sağlanmaktadır. Estetik kaygılarla kullanışsız (Eyice, 2007) kalan bu avlunun alışılagelenin aksine ortasında şadırvanı bulunmamaktadır. Abdest alma yerleri caminin subasmanla yükseltilmiş beden duvarlarında yer almıştır. Avlu revakları, Barok başlıklı sekiz porfir sütunun taşıdığı dokuz kubbe ve son cemaat yerinde dört sütun üzerindeki beş kubbeden oluşmaktadır.

[1] 1. doğu girişi; 2. sultan köşkü; 3. cami; 4. türbe; 5. kütüphane; 6. medrese; 7. imaret; 8. batı (Kapalıçarşı) girişi, yanında çeşme ve sebil ile birlikte.

Tablo 3.6 Nuruosmaniye Camii (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Camii	**Katalog No:** 01C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.7 Caminin kuzey cephesi ile iç avlusu görünümleri (Akar, 2020-2025)

Son cemaat yerinin yanlarında yer alan, taş külahlı minarelerin öncülü sayılabilen (Kuban, 2007, s. 536) kesme taş minareler ikişer şerefelidir.

b) Cephe Özellikleri

Caminin hünkâr mahfiline, doğu yönünde yer alan yan cepheleri sık pencereli, (L) formundaki büyük bir rampadan ulaşılmaktadır. Yuvarlak kemerli bir kapıdan sonra başlayan tonozla örtülü rampalı koridor, sol üstte camiye bağlanmaktadır. Hünkâr kasrının yol tarafında kalan alt katında dükkânlar yer almaktadır. 16. yy. Sultan Ahmed Camii ile başlayan rampa ve galerilerin yapıya katılması yaklaşımı Nuruosmaniye'de daha zengin ve ayrıntılıdır (Kuban, 2007, s. 536). Camiden yarı bağımsız olan bu köprü galeri/rampa, sonraları hünkâr mahfilleriyle ilişkili kasırların önem kazanmasına katkı sağlamıştır (Ceylan, 2012). Camide yer alan beş sıra pencereler dar ve uzun tutulmuş böylece yükseklik algısı artırılmıştır (Cezar, 2002, s. 274).

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Pencere, kapı, korniş gibi mimari öğeler yuvarlak hatlı profiller, 'S' ve 'C' eğrileri, pilastr elemanlar çok parçalı bir düzende kurgulanmıştır (Kuban, 2007, s. 536). Klasik mimarideki düz hatlar yerine kemer, korniş ve pilastr gibi elemanlardaki taşkınlık Nuruosmaniye'nin üslup farklılığını göstermektedir. Yine Klasik detaylardan baklavalı sütun başlığı ve istalaktitlere yer verilmemiş bu elemanlarda da Barok etkisi hissedilmektedir. Akant yaprakları, deniz kabuğu, C ve S kıvrımlı mermer hatlar, dalgalı kemerler yapıdaki diğer dikkat çekici özelliklerdir (Cezar, 2002, s. 274).

İç Mekân Süslemesi: Mermer mihrap ve minber ile revzenler Barok özellikli motiflerle süslüdür. Kalemişi bezemeler Barok ve Rokoko etkisindedir. Yazı ise iç tezyinatın önemli bir unsurudur. 18. yy.'da, camilerin yazılı levha ile doldurulması eğilimi Nuruosmaniye'de de kendini hissettirmiştir (Kuban, 2007, s. 536). Mihrabın solundan başlayan ve Fetih Suresi'nin yazılı olduğu çok geniş kitabe ile alt sıra pencereler üzerindeki oval madalyonlar dönemin bilinen hattatlarına aittir. Bu hatlar dışındaki tüm süsleme Barok ağırlıklı bir kurgudadır (Eyice 2007; Aslanapa, 2004).

Tablo 3.6 Nuruosmaniye Camii (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Camii	**Katalog No:** 01D

Harita - Çizim - Proje

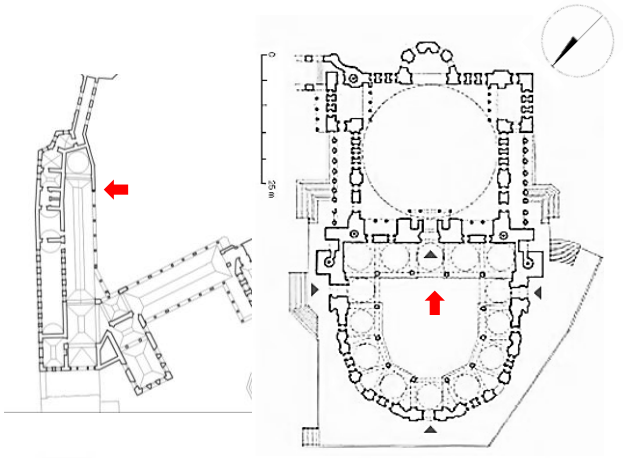

Şekil 3.8 Cami ve hünkâr kasrı kat planı (Eyice, 2007; Şahin, 2009, s. 336)

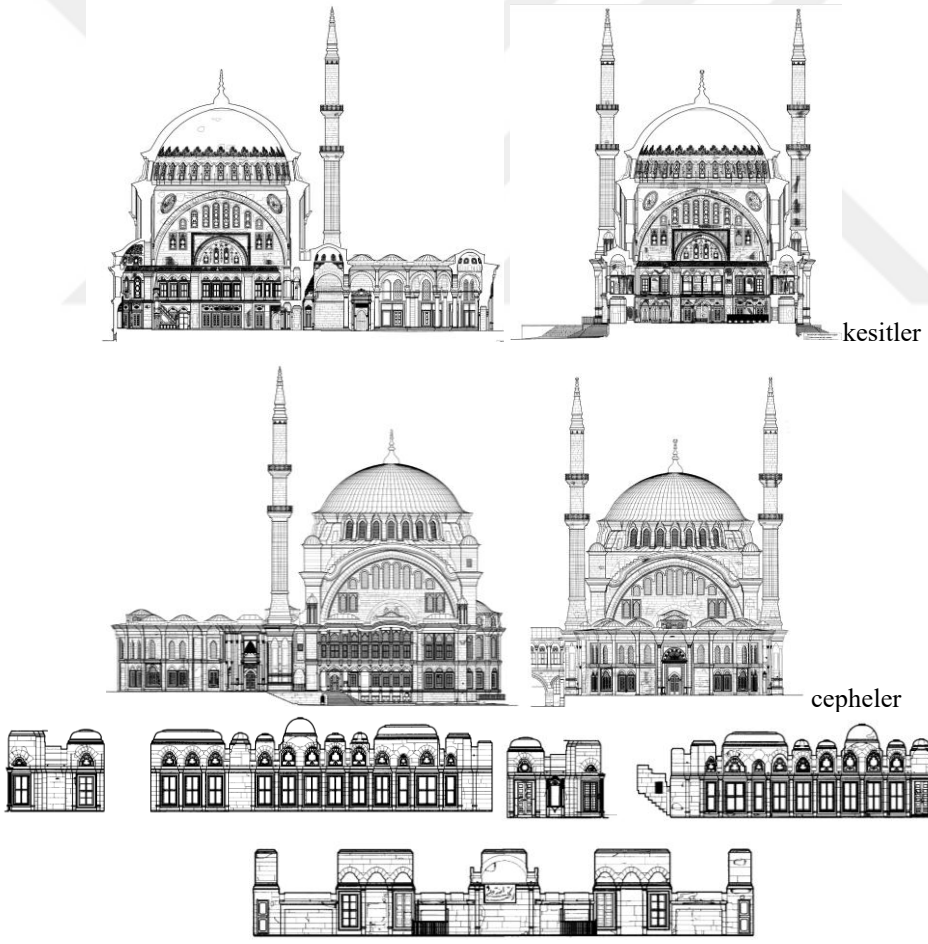

Şekil 3.9 Caminin restorasyon, kesit ve cephe çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.6 Nuruosmaniye Camii (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Camii	**Katalog No:** 01E

İç Görünüm ve Süsleme Fotoğrafları

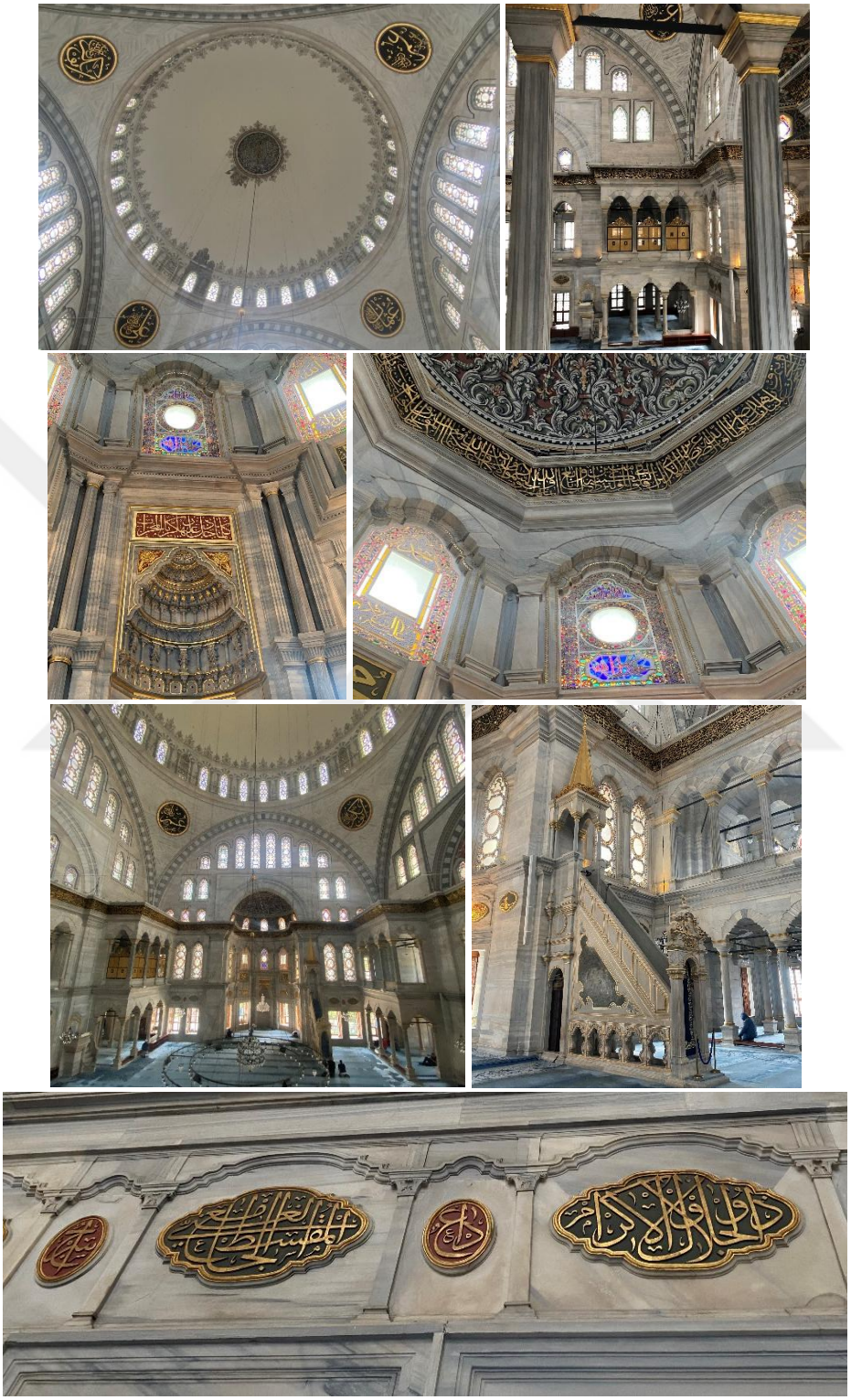

Şekil 3.10 Caminin iç delay görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.6 Nuruosmaniye Camii (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Camii	**Katalog No:** 01F

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.11 Caminin güneydoğu cephesi, hünkâr kasrı bağlantı kısmı, minare ve mihrap görünümleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 3.12 Cami hünkâr kasrı görünümleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 3.13 Caminin cephe detay görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.7 Nuruosmaniye Kütüphanesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Nuruosmaniye Kütüphanesi</td><td>Katalog No: 02A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mollafenari Mah., Vezirhan Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 299/28/125</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1748-1755</td><td>Mimarı: Mustafa Ağa-Ali Ağa ve Simeon Kalfa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Kütüphane</td><td>Güncel İşlevi:
Kullanılmıyor</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
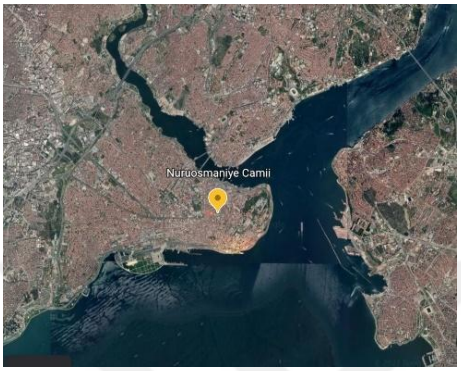

Harita 3.5 Nuruosmaniye Kütüphanesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.6 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
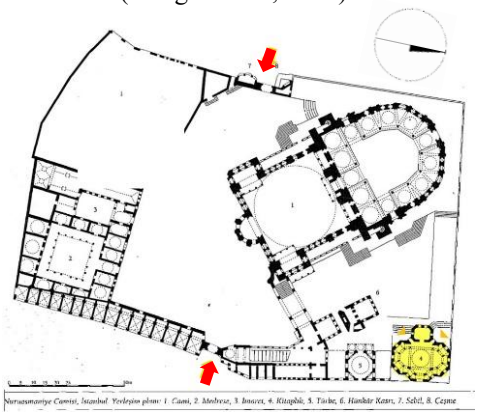
Şekil 3.14 Nuruosmaniye Kütüphanesi vaziyet planı (Kuban, 2007)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.15 Nuruosmaniye Kütüphanesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Nuruosmaniye Külliyesi içerisinde caminin kuzeydoğu yönünde yer alan kütüphane, Vezirhan Caddesi ile Kılıççılar Sokağı'nın kesiştiği köşededir. Caminin mihrap duvarı solundaki Hünkâr Kasrı ile Şehsuvar Hatun Türbesi'nin yanında yer almaktadır. Vezirhanı Caddesi'ne cephesi olan Türbe ile Kütüphane sık boşluklu bir çevre duvarı ile birbirine bağlanmıştır. Kütüphane olarak işlevini günümüzde de devam ettiren yapı son zamanlarda restorasyon sebebiyle kapalıdır. Nuruosmaniye Külliyesi'nin içerisinde yer alan Nuruosmaniye Kütüphanesi, yapımından Tazminat'a kadar İstanbul'un sayı bakımından en zengin arşivli kütüphanesi olmuştur. 19. yy. başlarında ihtisas kütüphaneleri oluşturmak amacıyla küçük kütüphanelerin her birine farklı konulardaki kitaplar toplanmıştır. Bu dağılıma göre Nuruosmaniye Kütüphanesi tarihe, Ragıb Paşa Kütüphanesi edebiyata, Köprülü Kütüphanesi matematik ve felsefeye, Hekimoğlu Ali Paşa, Murad Molla, Fatih kütüphaneleri dini ilimlere (tefsir, hadis ve fıkıh vb.) ayrılmıştır (Erünsal, 2007a). Külliyedeki yapıların Mustafa Ağa veya Ali Ağa ve Simeon Kalfa tarafından tasarlandığı kaynaklarda geçmektedir (Kuban, 1954, s. 27; Aslanapa, 2004; Düzenli, 2015).</td></tr>
</table>

Tablo 3.7 Nuruosmaniye Kütüphanesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Kütüphanesi	**Katalog No:** 02B

Harita - Çizim - Proje

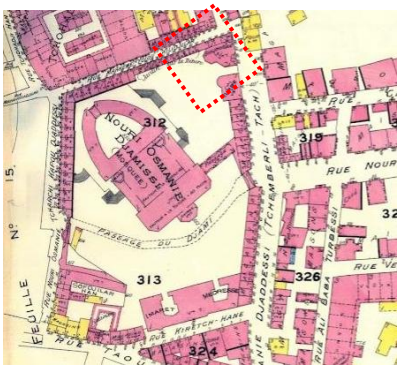

Şekil 3.16 Goad Haritası'nda (No: 16) kütüphane (istanbulium.net, 2019)

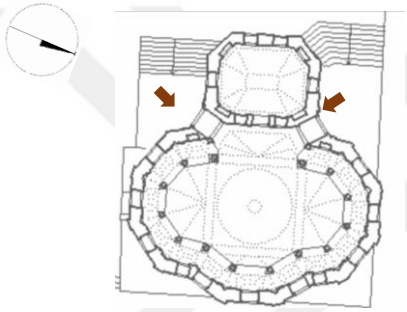

Şekil 3.17 Kütüphane kat planı (Şahin, 2009, s. 339)

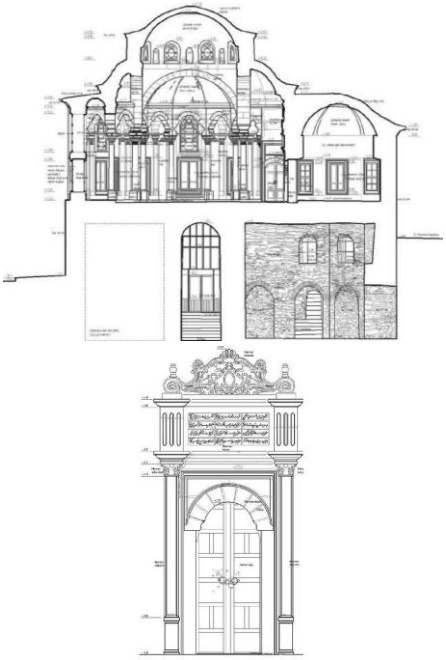

Şekil 3.18 Kütüphane kesit ve giriş kapısı çizimi (Şaşmaz, 2019)

Mimari Özellikleri

Külliyenin diğer yapılarında olduğu gibi kütüphane binası da Barok akımın özgün bir örneğini oluşturmaktadır (Ceylan, 2012). Çevre koridorlu okuma salonun duvarlarının dalgalı yüzeyler vermesi, ana mekâna köşelerden giriş sağlanması ve revaklar arasında yükselen kubbeyle yaklaşık olarak eliptik mekân oluşmuştur (Kuban, 2007).

a) Plan ve Kütle Özellikleri

Nuruosmaniye Kütüphanesi geleneksel Osmanlı kütüphanelerine göre zeminden birkaç basamakla yükseltilmiş kısmi bir bodrum üzerinde iki katlı kesme taş yapı olarak yükselmektedir. Altta bir bodrum bulunmakta, okuma salonu ve kitap deposu üstte yer almaktadır. Kütüphanenin batı cephesinde biri Hümayun diğeri okuyucular için olan iki kapısı vardır. Bu kapılara dokuz basamaklı merdivenlerle çıkılmaktadır. Girişi okuma salonundan olan depo kapısının üzerinde, kütüphaneye ait açılış tarihini veren bir kitabe yer almaktadır (Erünsal, 2007a). Barok anlayışa uygun çokgen/oval planlı okuma salonu; dört sütun üzerine kubbeyle iki yönde düz dilimli yarım kubbeler ve bir yönde de tonozla örtülüdür. Barok akımın plana yansımasının özgün bir örneği (Eyice, 2007) olan bu mekânda on dört mermer sütun, Barok özellikli kemerlerle birbirine bağlanır. Okuma salonundan batısında yer alan ufak bölüm (depo), çokgen planlı olup yuvarlak kemerli bir kapı ile oturma salonuna bağlanmaktadır. Gömme dolaplı deponun iki yanındaki pahlı köşelerden kütüphaneye girişler verilmiştir. Giriş kapısının iki yanında pilastrlar uzanmakta ve kap alınlığında kitabe yer almaktadır. Plan şemasına uygun çatı örtüsünde, yüksek kubbe kasnağı ve ona bağlanan dört adet uçan payanda görülmektedir.

a) Cephe Özellikleri

Cephelerde altta sıra dikdörtgen formlu pencereler, içte demir kapak ve dışta lokmalı parmaklıklara sahipken üst sıra dilimli kemerli pencereler içlik/revzen ve dışlık şeklinde düzenlenmiştir. Batı cephesindeki depo arazi meyillinden dolayı tek sıra pencereye sahiptir. Yüksek kubbe kasnağında sekiz adet alçı dışlıklı pencere yer almaktadır.

Tablo 3.7 Nuruosmaniye Kütüphanesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Kütüphanesi	**Katalog No:** 02C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.19 Kütüphanenin avludan görünümü (Suman, 2007)

Şekil 3.20 Kütüphane giriş cephesi ve çatı görünümleri (Şaşmaz, 2019)

b) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Nuruosmaniye Külliyesi Camii'nde olduğu gibi kütüphane mimarisinde de kabarık profiller ve kırılmalar görülmektedir (Cezar, 2002). Kütüphanenin iki kapısından Hümayun Kapısı olarak bilinen girişinin üzerinde, "beşikten mezara ilim talep ediniz" (Ceylan, 2012) mealinde on iki kartuşlu dört sıra halinde süslemeli hüsn-i hat bir kitabe bulunmaktadır.

İç Mekân Süslemesi: İç mekânda fazla süsleme yer almamakla birlikte Barok akımın işareti sayılabilecek mimari elemanlar ve süslemeler (kapartmalı sütun başlıkları, dalgalı formlar, dilimli kemerler vb.) görülmektedir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.21 Kütüphane iç kapısı kitabesi (Erünsal, 2007a)

Şekil 3.22 Kütüphane binasından mermer üstü süsleme detayları (Suman, 2007)

Tablo 3.7 Nuruosmaniye Kütüphanesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Kütüphanesi	**Katalog No:** 02D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.23 Kütüphane giriş cephesi (Şaşmaz, 2019)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.24 Kütüphane iç görünümleri (Şaşmaz, 2019)

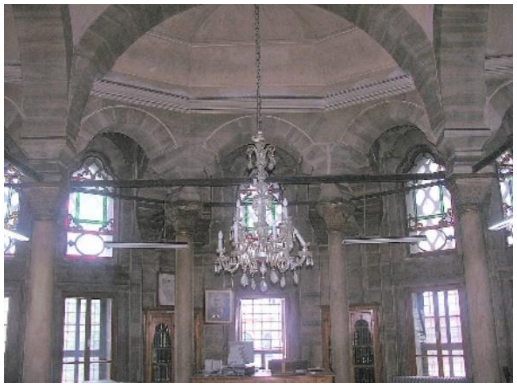

Şekil 3.25 Kütüphane iç detayları (Suman, 2007)

Tablo 3.7 Nuruosmaniye Kütüphanesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Kütüphanesi	**Katalog No:** 02E

Harita - Çizim - Proje

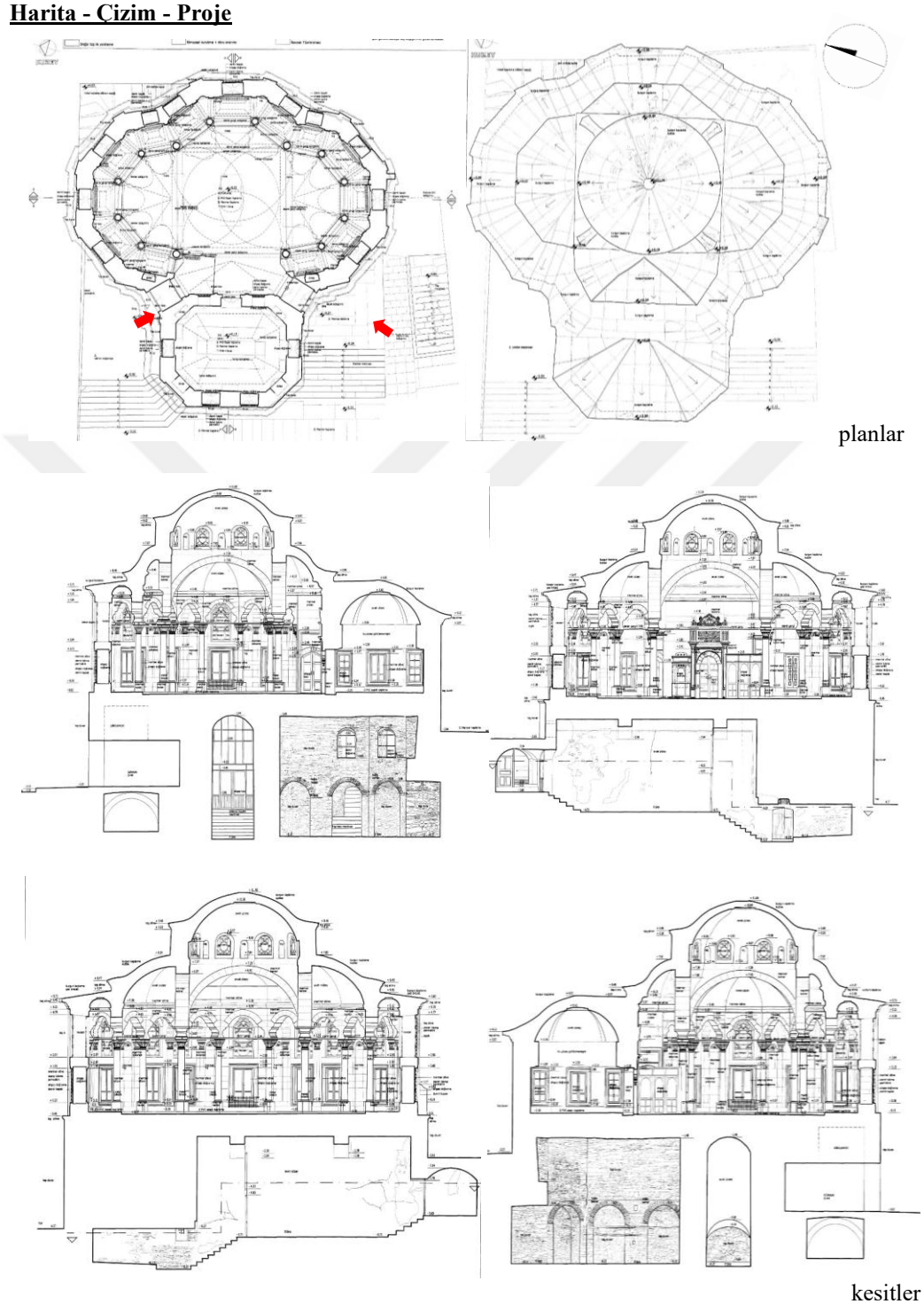

Şekil 3.26 Nuruosmaniye restorasyon müdahale plan ve kesit çizimleri (Şaşmaz, 2019; İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu)

Tablo 3.7 Nuruosmaniye Kütüphanesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Kütüphanesi	**Katalog No:** 02E

Harita - Çizim - Proje

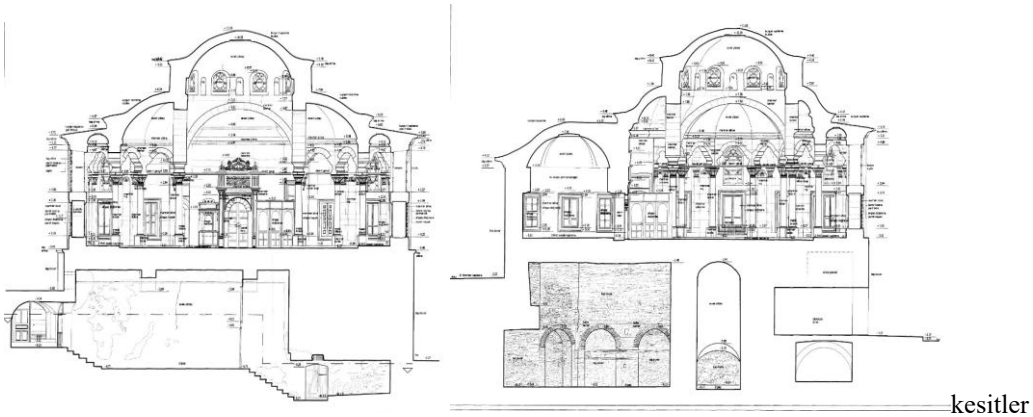

kesitler

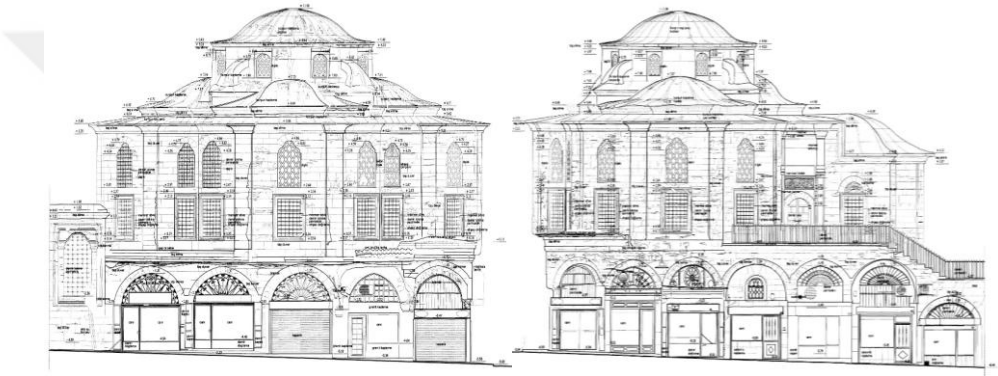

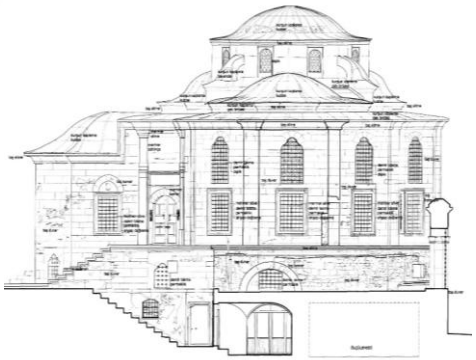

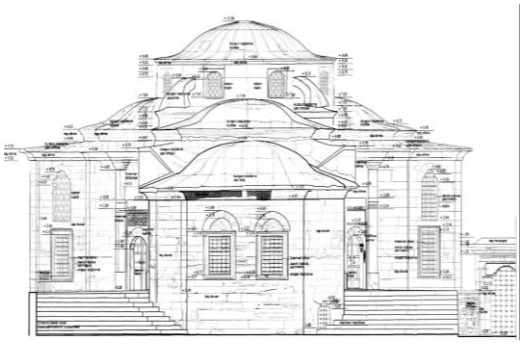

görünüşler

Şekil 3.27 Nuruosmaniye Kütüphanesi restorasyon çizimleri
(Şaşmaz, 2019; İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu)

Tablo 3.8 Nuruosmaniye Sebili

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Nuruosmaniye Sebil</td><td>Katalog No: 03A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mollafenari Mah., Vezirhan Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 299/28/125</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1748-1755</td><td>Mimarı: Mustafa Ağa-Ali Ağa ve Simeon Kalfa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Sebil</td><td>Güncel İşlevi:
Dükkân</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
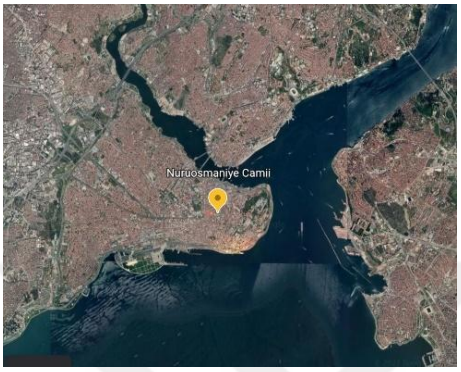

Harita 3.7 Nuruosmaniye Sebili konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.8 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
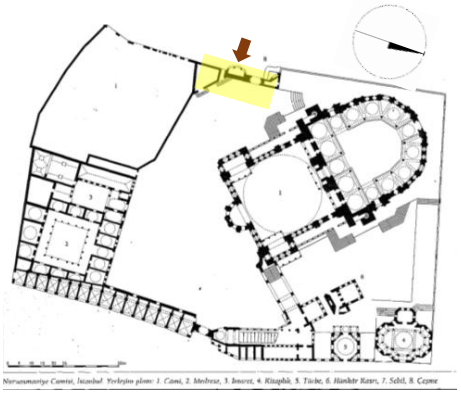
Şekil 3.28 Nuruosmaniye Sebili vaziyet planı (Kuban, 2007)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.29 Nuruosmaniye Sebili genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Nuruosmaniye Sebili, Nuruosmaniye Külliyesi’nde caminin batı cephesinde Kapalıçarşı’nın Kalpakçılar Caddesi üzerinde yer almaktadır. Günümüzde sebil, geleneksel halıların satıldığı bir dükkân olarak kullanılmaktadır.
I. Mahmud’un son yıllarında yapımına başlanan (1748) fakat ölümü üzerine kardeşi III. Osman tarafından tamamlanan (1755) külliyenin yapılarından olan Nuruosmaniye Sebili, anıtsal dış avlu kapısının yanında kapıyla bir bütünlük oluşturmaktadır. Külliyedeki yapıların, mimarlarının Mustafa Ağa veya Ali Ağa ve Simeon Kalfa) olduğu kaynaklarda geçmektedir (Kuban, 1954, s. 27; Aslanapa, 2004; Düzenli, 2015).

<u>Mimari Özellikleri</u>
Nuruosmaniye Külliyesi dış avlusunda, Kapalıçarşı kapısı karşısında konumlanan girişin iki yanındaki Nuruosmaniye Çeşmesi ve Sebili, Barok süslemeleri bakımından başka bir örneği olmayan özellikte yapılardır (Kuban, 2007).</td></tr>
</table>

Tablo 3.8 Nuruosmaniye Sebili (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Sebili	**Katalog No:** 03B

Harita - Çizim - Proje

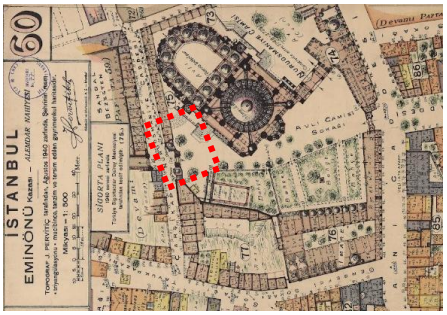

Şekil 3.30 Nuruosmaniye Külliyesi Sebili Pervititch Haritası (No: 60) (istanbulium.net, 2019)

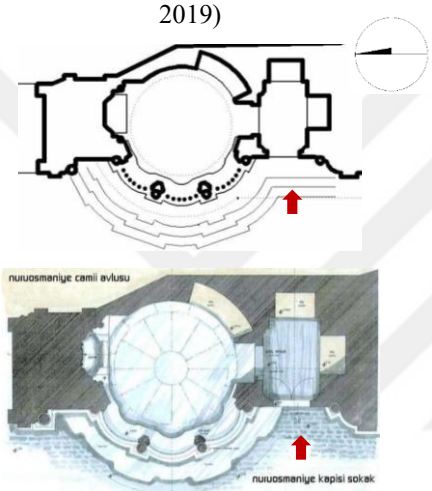

Şekil 3.31 Sebil restorasyon projesi çizimleri (Şahin, 2009; Sağlar vd., 2010)

a) Plan ve Kütle Özellikleri

Külliye programında yer alan sebil, klasik bir plan düzeni (Kuban, 2007) içerisinde kurgulanmıştır. Kompozit başlıklı dört sütun ve üç pencereye sahip olan sebil, yarım daire planlı olarak, tamamen mermer malzemeden inşa edilmiştir. Sebile giriş, sağdaki ufak bölmeden sağlanmıştır.

b) Cephe Özellikleri

Türk Barok üslubunun nitelikli ve zarif bir örneği sayılan (Eyice, 2007) sebilin tunç şebekesinde Barok bezeme öğeleri görülmektedir. Camide görülen kabarık profiller, kırılmalar (Cezar, 2002) sebilde de görülmektedir. Sebilin şebeke kısmı, aralarda birer köşelerde birer tane olmak üzere dört gömme mermer sütun ile tunç şebeke dalgalı bir görünüm vermektedir.

a) Süsleme Özellikleri

Cephede belli noktalarda görülen Barok süsleme anlayışı görülmektedir (Şahin, 2009).

Cephe Süslemesi: Sebilin Zengin bezeme programında; hüsn-i hat, kabarık profiller, eğrisel korniş profilleri, kabartma hat kartuşlarının üç boyutlu madalyonlar, pilastr başlıklarını süsleyen volütlerin üzerindeki deniztarağı motifleriyle iki katlı başlıkları, saçağı, arabesk karakterli tunç şebekesi Barok üslubun özgün öğeleri olarak dikkat çekmektedir (Ceylan, 2012). Yapının etek bölümünde triglif motifi, alın kısmında ise eğrisel payanda ve üç boyutlu madalyon yer almakta olup, bu unsurlar Osmanlı Mimarisinde ilk kez kullanılan detaylar arasındadır (Şahin, 2009).

İç Mekân Süslemesi: Kubbeli iç mekânda profilli silmeler ile kemerler ve ara ara görülen altın varak silmeler dışında süsleme bulunmamaktadır.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.32 Sebil ve çeşme 20. yy. başı görünümü (Sağlar vd., 2010)

Tablo 3.8 Nuruosmaniye Sebili (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Sebili	**Katalog No:** 03C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.33 Sebilin külliye kapısıyla görünümü (Kültür Envanteri, 2022-2025)

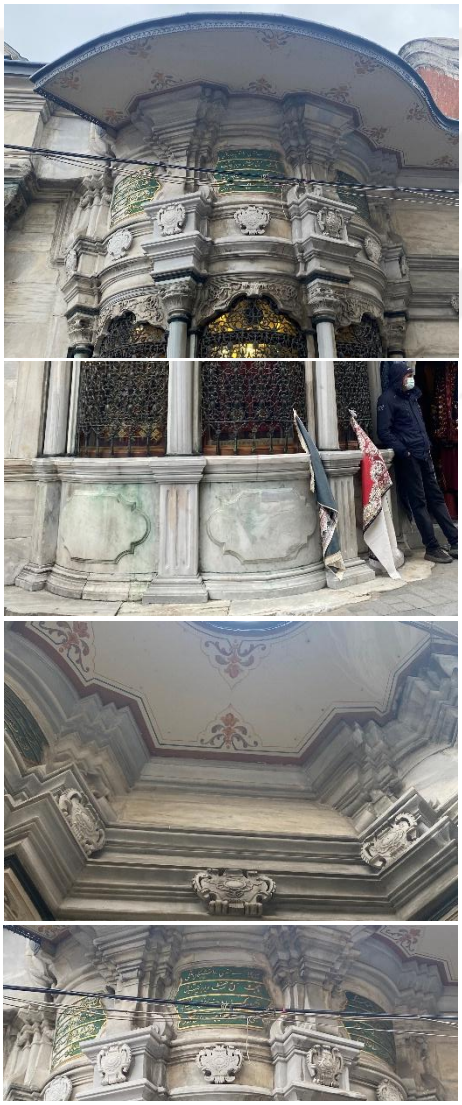

Şekil 3.34 Sebilin dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.35 Sebil iç mekânı (Sağlar vd., 2010)

1

2

3

	Original text on the cartouches	Meaning
1	Hazreti Sultan Osman hilafeten mesnedin Cûy-bârı lûtfuna Tesnim-i Cennet'dir adil Nûs iden atsâne bî-sûbhe hayât îrâs eder Feyz-i lutf-u cevdet ve a'tafına olmus mesil	Sultan Osman is the owner of the Caliphate His kindness is just like river running through Paradise This fountain gives life to thirsty ones Is an example that shows his kindness, generousness and care
2	Ayn-ı cûdi etdi irvâ tesnegân-ı âlemi Tâ-be-mehser oldı câri böyle bir hayr-i cezîl Anınçün pâk û ruhâni mizâc sâf kim Menbai'dır ravza-yı huld içre cûy-i selsebil	His generousness fountain, revealed the thirst of all These caring acts of him should go on until the Day of Judgement The running pure liquid is like his fresh spirit Is like the sebil running through the immortal gardens of Paradise
3	Gel Hüseyn ile Hasan askına mâ-i zemzem iç iste cûd-ı sâh-ı âlem sahibi feyz-i cemîl Böyle insâd etdi Hâkim bendesi tarihini Eyledi Sultan Osman su gibi cûdin sebil	Come and drink the Zemzem (the sacred river running through paradise) water for the sake of Hüseyin and Hasan The Shah of the world is the owner of all generousness and beautiful prosperity His sage obedient fellow has written the history of the fountain Sultan Osman has built this running Sebil

Şekil 3.36 Sebilin kitabeleri (Akar, 2020-2025) ile üç kıtalık kitabesi transkripsiyonu (Sağlar vd., 2010)

Tablo 3.8 Nuruosmaniye Sebili (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Sebili	**Katalog No:** 03D

Yapı Dışından Fotoğraflar

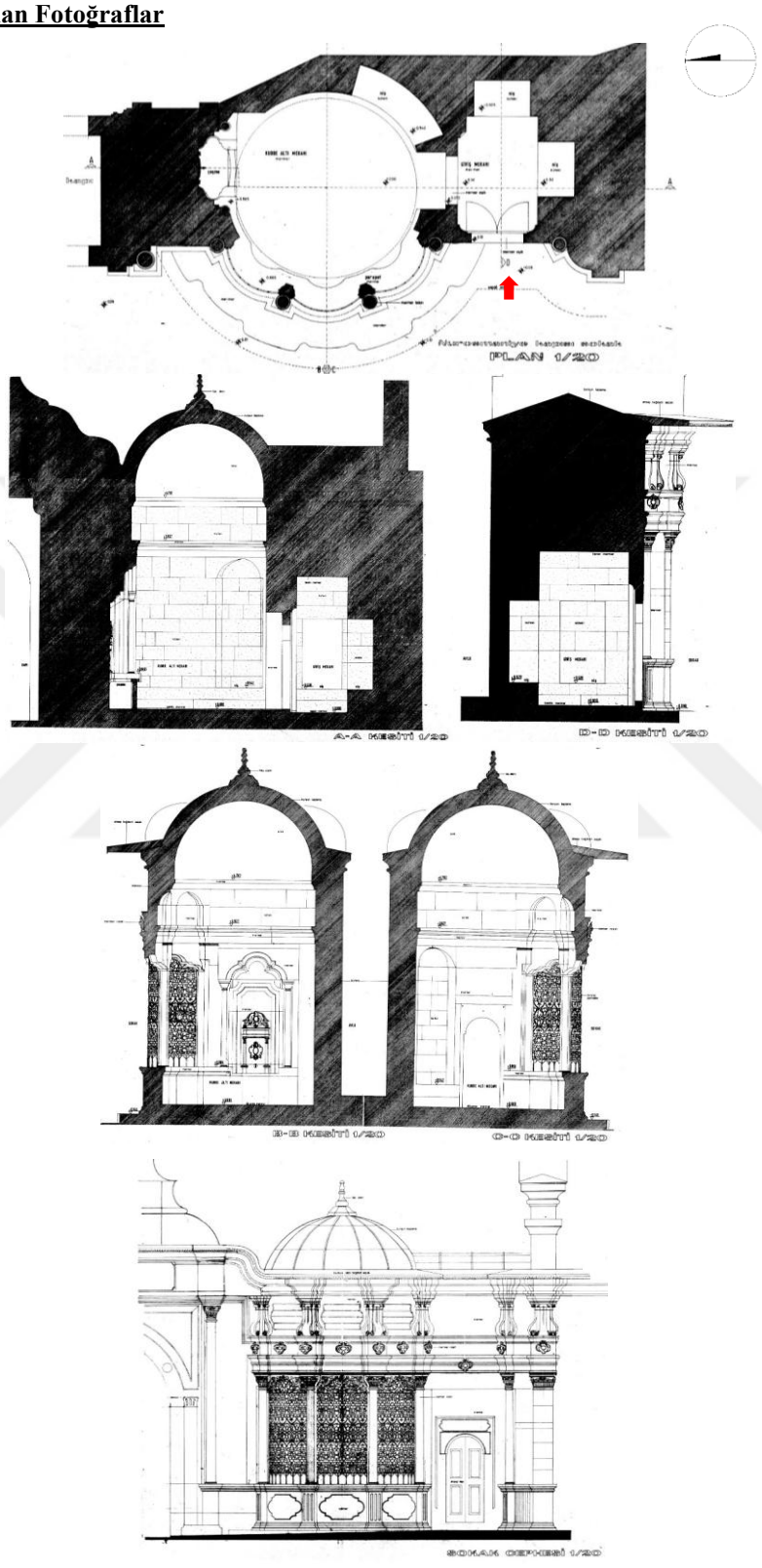

Şekil 3.37 Sebilin restorasyon çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.9 Nuruosmaniye Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Nuruosmaniye Çeşmessi</td><td>Katalog No: 04A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mollafenari Mah., Vezirhan Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 299/28/125</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1748-1755</td><td>Mimarı: Mustafa Ağa-Ali Ağa ve Simeon Kalfa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
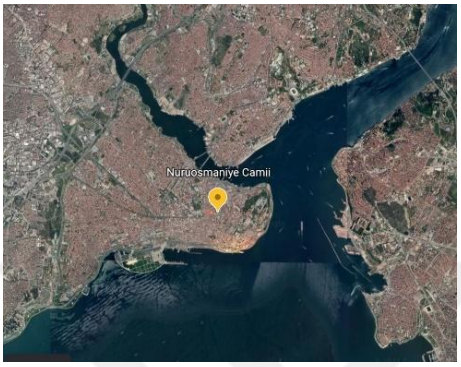

Harita 3.9 Nuruosmaniye Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.10 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
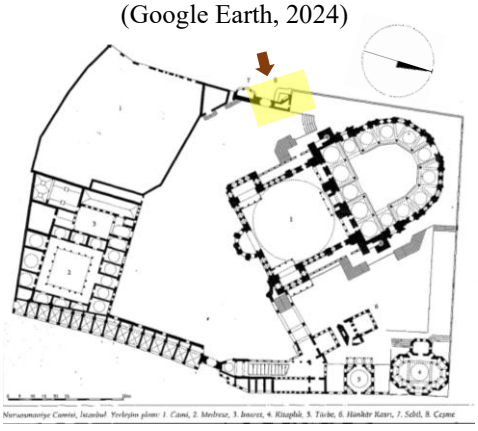
Şekil 3.38 Nuruosmaniye Çeşmesi vaziyet planı (Kuban, 2007)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.39 Nuruosmaniye Çeşmesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Nuruosmaniye Çeşmesi, Nuruosmaniye Külliyesi'nde caminin batı cephesinde Kapalıçarşı'nın Kalpakçılar Caddesi üzerinde yer almaktadır. I. Mahmud'un (1748) yapımına başladığı fakat I. Mahmud'un ölümü üzerine III. Osman'ın emriyle tamamlanan (1755) Nuruosmaniye Külliyesi'nin abidevi dış avlu kapısıyla beraber düşünülen Nuruosmaniye Çeşmesi, eşsiz bir tasarımdadır. Külliyedeki yapıların, mimarlarının Mustafa Ağa veya Ali Ağa ve Simeon Kalfa) olduğu kaynaklarda geçmektedir (Kuban, 1954, s. 27; Aslanapa, 2004; Düzenli, 2015). Uzun süre bakımsız kalan çeşme, 2023'te tamamlanan restorasyonu sonrası özgün işleviyle kullanılır hale getirilmiştir.

<u>Mimari Özellikleri</u>
Türk Barok üslubunun nitelikli ve zarif bir örneği sayılan (Eyice, 2007) Nuruosmaniye Çeşmesi yanındaki sebille birlikte Barok süslemeleri bakımından başka bir örneği olmayan özelliktedir (Kuban, 2007). Çeşmenin her iki tarafındaki pilastrlar arasında kendine has kabartma motifleri bakımsız olmakla birlikte Barok akımın özenli bir örneğini sergilemektedir (Ceylan, 2012).</td></tr>
</table>

Tablo 3.9 Nuruosmaniye Çeşmesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Çeşmesi	**Katalog No:** 04B

Harita - Çizim - Proje

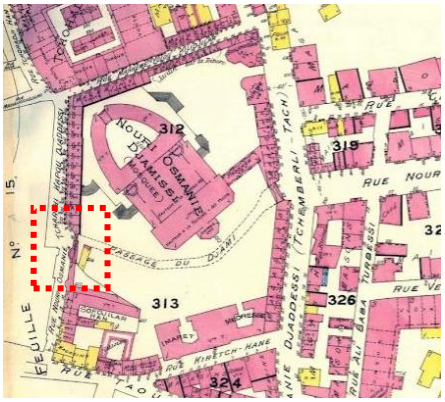

Şekil 3.40 Goad Haritası'nda (No: 16) Nuruosmaniye Çeşmesi (istanbuliun .net, 2019)

Şekil 3.41 Çeşme ve sebilin şematik planı (Kuban, 2007)

Yapı Dışından Fotoğrafları

Şekil 3.42 Çeşmenin ön cephesi (Akar, 2020-2025)

a) Plan ve Kütle Özellikleri

Taş ve mermer malzemeden inşa edilen çeşmenin her iki yanında çiftte gömme sütunlar yer almaktadır. Anıtsal Nuruosmaniye Külliyesi dış avlu kapısıyla aynı yükseklikte olan çeşmenin köşesi oval geniş bir saçağı bulunmaktadır.

b) Cephe Özellikleri

Ayna taşı, istiridye kabuğu formuna benzer bir görünümde olup Barok dilimli bir kemer ile sınırlandırılmıştır. Bu taşın üst orta kısımda, belli belirsiz kabartma bir motif algılanabilmektedir. En üstteki dört satırlık kitabe ise aşınmış ve okunamamaktadır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Çeşme süslemeleri genel olarak tahrip olduğundan bezeme programı net ayırt edilememektedir. Fakat çeşmenin mermer tasarımında Barok bezeme öğeleri görülmektedir. Camide görülen kabarık profiller ve kırılmalar çeşmede de görülmektedir (Cezar, 2002).

Kitabe transkripsiyonu **(**H. 1169/M. 1755-56)**:**

Ne zîbâ çeşme-sâr-ı Hazret-i Sultân-ı âlem kim
Olur sîr-âb onun cûdiyle Kayserin cümle atşânı
Bu mecrâ şüphesiz ser-çeşmemiz ab-ı rahmetdir
Ki olmuş lûlesinden halka cârî feyz-i Rabbânî
Şehinşâh-ı mekârim-pîşe dâd-ârâ-yı iʿtânın
Hayât vermiş eder dil-teşnegânı cûy-ı ihsânı
Zülâl-i cevdetinden nûş-ı âb-ı sâf edip âlem
Oku târîh-i pâki Çeşme-i Sultan Osmânî
(Kültür Envanteri, 2022-2025).

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.43 Çeşmenin kitabesi ve ön görünümü (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.9 Nuruosmaniye Çeşmesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Çeşmesi	**Katalog No:** 04C

Harita - Çizim - Proje

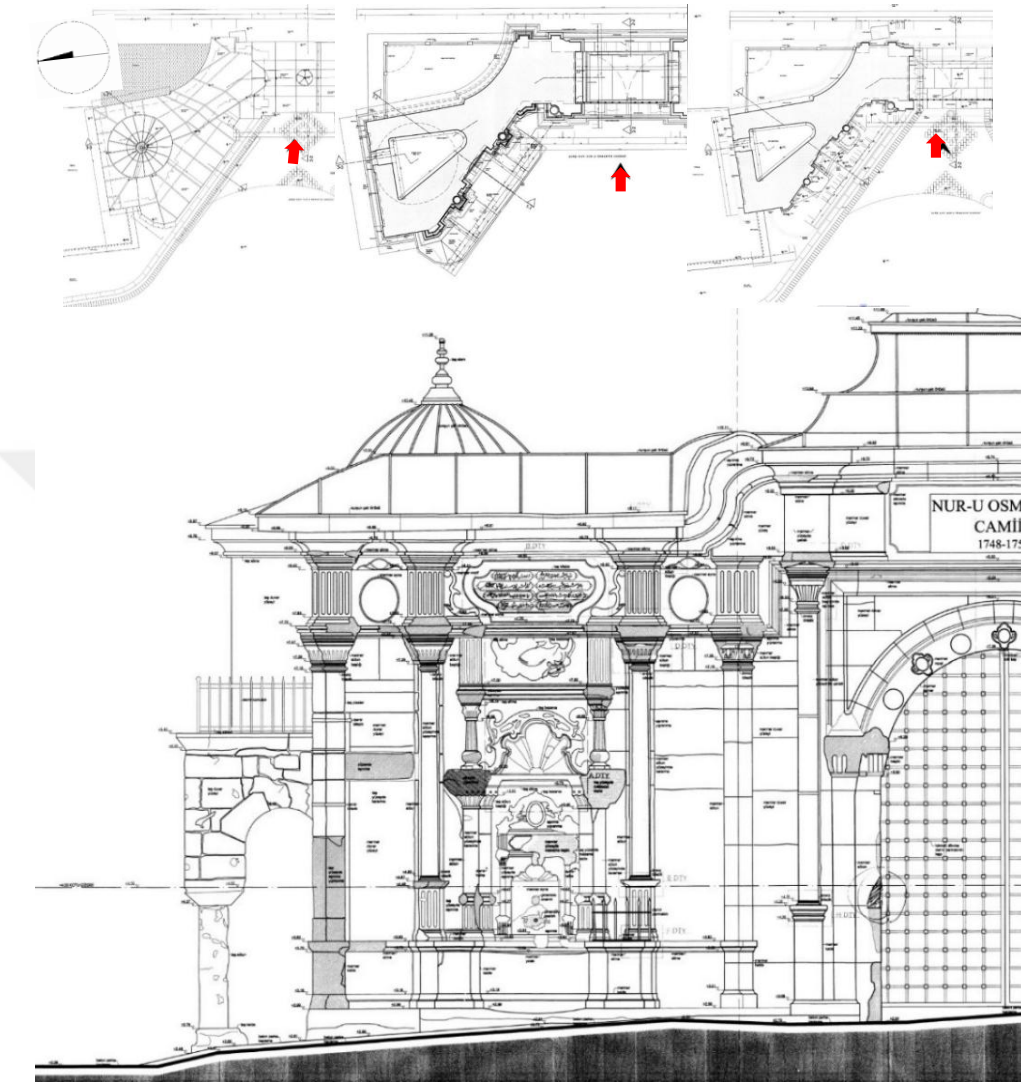

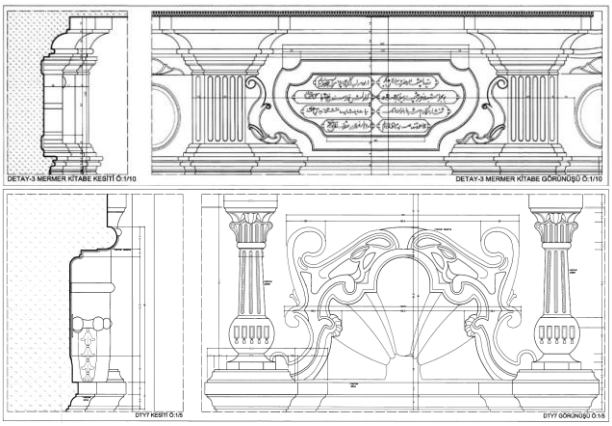

Şekil 3.44 Çeşmenin rölöveleri ile restorasyon detay çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.10 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi</td><td>Katalog No: 05A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mollafenari Mah., Vezirhan Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 299/28/125</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1748-1755</td><td>Mimarı: Mustafa Ağa- Ali Ağa ve Simeon Kalfa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Türbe</td><td>Güncel İşlevi:
Türbe</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
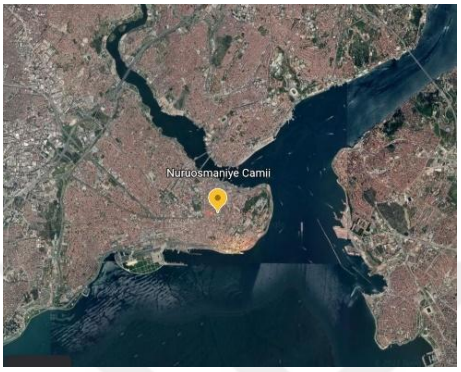

Harita 3.11 Şehsuvar Hatun Türbesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.12 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
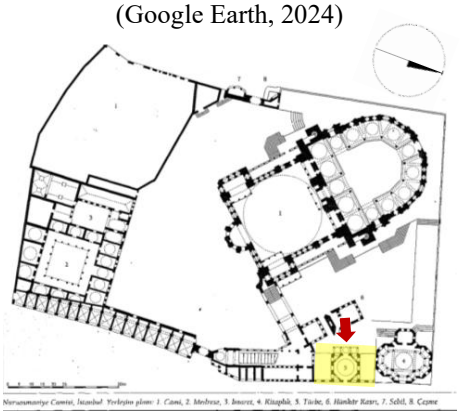
Şekil 3.45 Şehsuvar Hatun Türbesi vaziyet planı (Kuban, 2007)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.46 Şehsuvar Hatun Türbesi giriş cephesi (Eyice, 2007)

<u>Açıklamalar</u>
Nuruosmaniye Külliyesi, Çemberlitaş'a yakın konumda ve Kapalıçarşı'nın Kalpakçılar Caddesi üzerindeki çıkışında yer almaktadır. Külliye yapılarından biri olan Şehsuvar Hatun Türbesi, kütüphane ile hünkâr kasrı arasında yer almaktadır. I. Mahmud Nuruosmaniye Külliyesi'nin inşaatını başlatmış (1748) fakat vefatı üzerine kardeşi III. Osman külliye inşaatını tamamlatmıştır (1755) (Eyice, 2007) Külliyedeki yapıların, mimarlarının Mustafa Ağa veya Ali Ağa ve Simeon Kalfa) olduğu kaynaklarda geçmektedir (Kuban, 1954, s. 27; Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, 2004; Düzenli, 2015). Türbenin inşasına I. Mahmud adına başlanmış, inşa esnasında padişah vefat ettiği için Hatice Valide Sultan Türbesi'ne gömülmüştür. Bu türbeye de 1757'de vefat eden II. Mustafa'nın hanımı ve III. Osman'ın validesi Şehsuvar Vâlide Sultan defnedilmiştir (Düzenli, 2015). Türbe ile hünkâr kasrı arasındaki bölme de ise Hibetullah Sultan, II. Mahmud'un 1809-1824 vefat eden bir kızıyla dokuz oğlu yatmaktadır (Eyice, 2007).

<u>Mimari Özellikleri</u>
Külliyenin diğer yapılarında görülen Barok üsluba bağlı kalma çabası, türbede de görülmektedir (Kuban, 2007, s. 536).</td></tr>
</table>

Tablo 3.10 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	**Katalog No:** 05B

Harita - Çizim - Proje

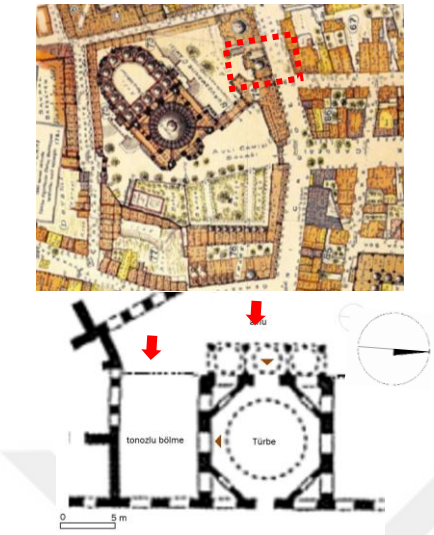

Şekil 3.47 Pervititch Haritası'nda (No: 60) Türbe (Tuzcu, 2025) ve planı (Kuban, 2007; Şahin, 2009, s. 337)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.48 Türbenin külliye avlusundan giriş cephesi görünümleri (Düzenli, 2015; Akar, 2020-2025)

Şekil 3.49 Türbenin Vezirhan Caddesi görünümü (Akar, 2020-2025)

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Şehsuvar Sultan Türbesi, klasik döneme ait Şehzade ve II. Selim türbeleri plan şemalarını izlemektedir (Kuban, 2007, s. 536). Kare planlı türbenin üzeri tek bir kubbe ile örtülmüştür.

Yapının köşesinde horasan harçlı silindirik ağırlık kuleleri yükselmektedir. Türbenin mermer kaplı batı/giriş cephesinde yer alan üç gözlü revağın orta kısmının üst örtüsü kubbe, her iki yan ise aynalı tonozla örtülüdür. Türbeye yandan açılan ve Hünkâr Kasrı rampasına bitişik taş-tuğla almaşık örgülü dikdörtgen planlı bölme ise tonozla örtülüdür.

a) Cephe Özellikleri

Türbenin kuzey ve doğu cephelerinde kubbenin oturduğu kemerlerin içinde, dilimli kemerli alçı şebekeli birer tepe penceresi (revzen); zemin kotta ise güney cephesi dışındaki cephelerde, dikdörtgen formlu ve lokmalı parmaklıkları olan pencere dizileri yer almaktadır. Doğu cephesi beden duvarı, boşluklu kuşatma duvarıyla birlikte çözülmüştür. Horasan harçlı kubbe kasnağını çevreleyen sekiz adet alçı şebekeli revzen ve bunların aralarında ise kavisli destekler yer almaktadır.

b) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Nuruosmaniye Camii'nde olduğu gibi türbe mimarisinde de kabarık profiler ve yer yer kırılmalar görülmektedir (Cezar, 2002, s. 274). Barok bir görünüm veren incelikli silmeler, güçlü içbükey kornişler, kemer profilleri ve sütun başlıkları cephelerde dikkat çekmektedir (Kuban, 2007, s. 536). Alçı dışlık, lokmalı demir parmaklık ve ana mekâna yandan açılan bölmedeki kirpi saçaklar da cephelerdeki diğer süslemelerdir.

İç Mekân Süslemesi: Türbe ve ona yandan bağlanan bölmenin tavanı renkli kalem işleriyle bezelidir (Aslanapa, 2004, s. 458). Ayrıca iç yüzeylerdeki pilastr, revzen ve ahşap doğramalarda da süslemeler vardır.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.50 Türbenin yandaki küçük birimi (Şaşmaz, 2019) ve ana giriş kapısı (Suman, 2007)

Tablo 3.10 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	**Katalog No:** 05C

Harita - Çizim - Proje

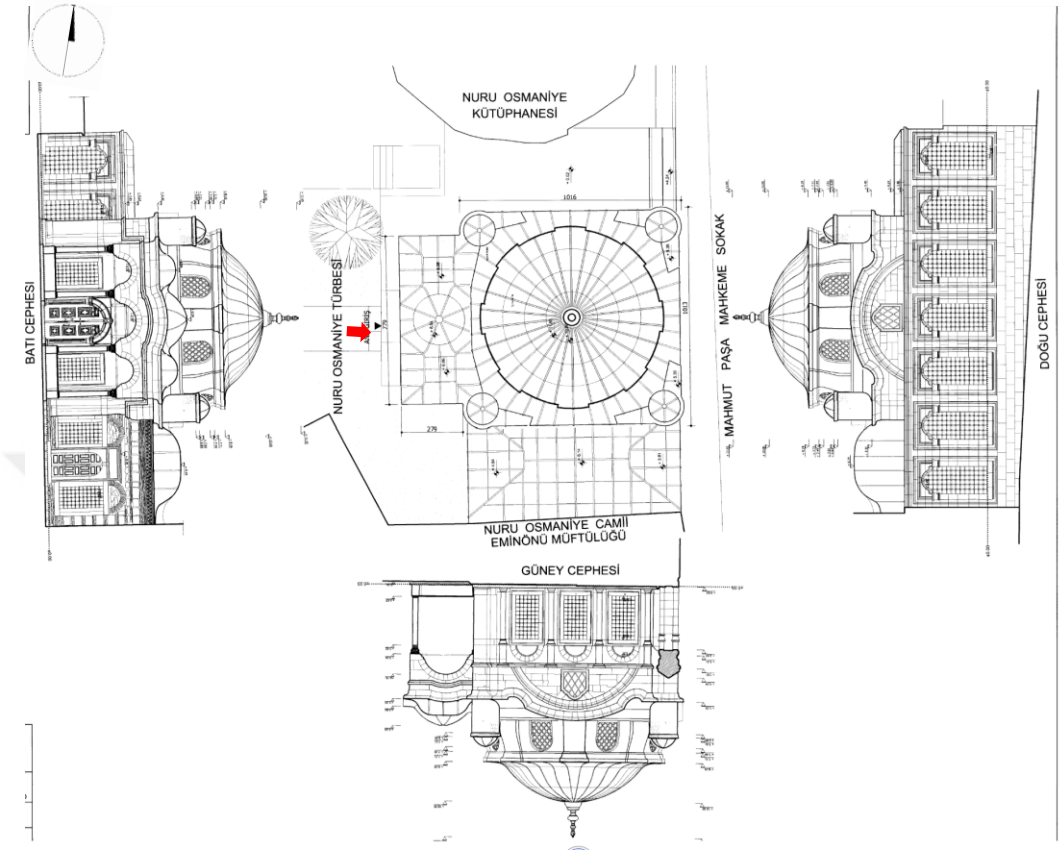

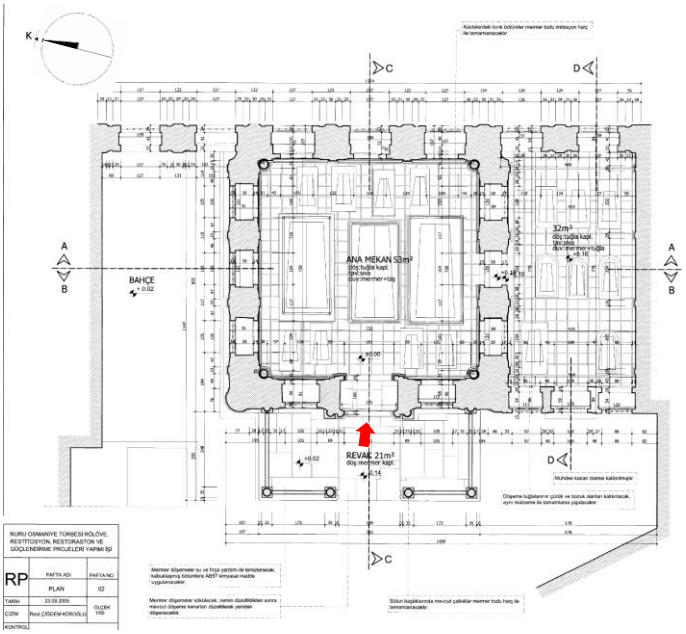

Şekil 3.51 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi restorasyon çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; AGS Mimarlık Restorasyon, 2024)

Tablo 3.10 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	**Katalog No:** 05C

Harita - Çizim - Proje

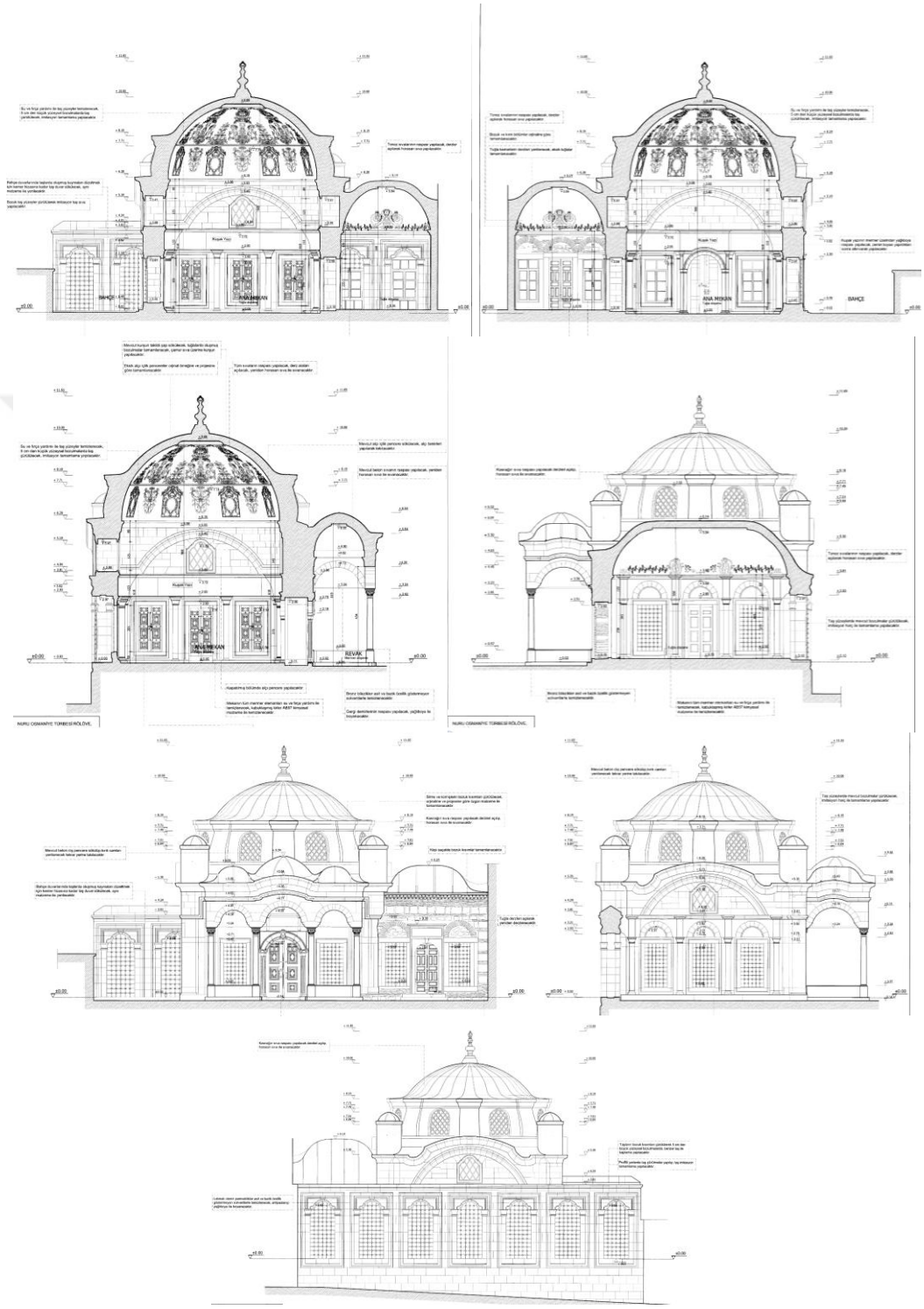

Şekil 3.52 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi restorasyon çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; AGS Mimarlık Restorasyon, 2024)

Tablo 3.11 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti</td><td>Katalog No: 06A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mollafenari Mah., Vezirhan Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 299/28/125</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1748-1755</td><td>Mimarı: Mustafa Ağa-Ali Ağa ve Simeon Kalfa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Medrese+ imaret</td><td>Güncel İşlevi:
Yatılı Kur’an kursu</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
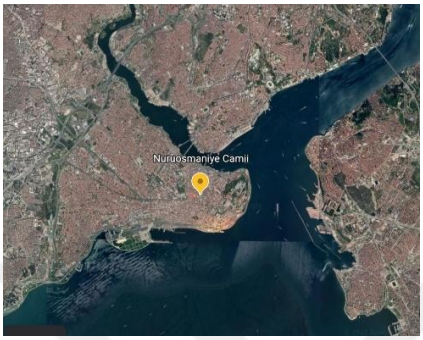

Harita 3.13 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.14 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
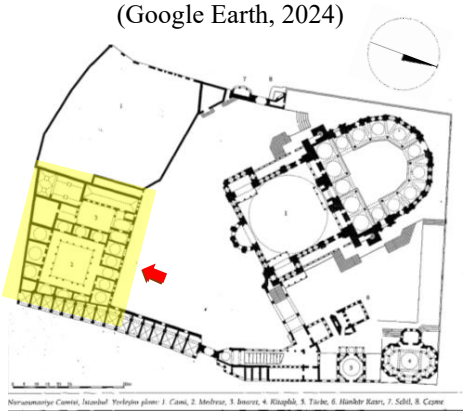
Şekil 3.53 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti vaziyet planı (Kuban, 2007)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.54 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti (Aliağaoğlu ve Aydemir, 2012; Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
Çemberlitaş yakınında ve Kapalıçarşı Kalpakçılar Caddesi çıkışında yer alan Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti, külliye dış avlusunun mihrap aksında konumlanmaktadır. I. Mahmut döneminde yapımına başlanılan (1748) külliye, III. Osman tarafından 1755’te bitirilmiştir. Medrese ile imaretin üzerindeki kitabeler külliyeyle birlikte inşa edildiğini ve faaliyete başladığını göstermektedir (Eyice, 2007). Külliyedeki yapıların, mimarlarının Mustafa Ağa veya Ali Ağa ve Simeon Kalfa) olduğu kaynaklarda geçmektedir (Kuban, 1954, s. 27; Aslanapa, 2004; Düzenli, 2015). Padişahın yaptırdığı medreseler ‘sultanî’ olarak geçmekte ve bunların sonuncusu Sultan Osman Han Medresesi adıyla da kaynaklarda adı geçen Nuruosmaniye Medresesi’dir (Üveysuna, 2013) Nuruosmaniye Medresesi vakfiyesindeki yazı öğretme şartına göre Hattat Abdullah Zühdü ve Filibeli Ârif gibi hattatlar senelerce burada hat icra etmişlerdir (Eyice, 2007).
<u>Mimari Özellikleri</u>
Medrese klasik avlulu medrese planına sahiptir. Yapıyı alışılagelen medreselerden ayıran başlıca özellikler: Barok süslemeler ile yüksekliklerin fazla ve açıklıkların dar oluşudur. Dikdörtgen ve asimetrik planıyla imaret, Topkapı Sarayı mutfaklarından sonra en etkili bacalara sahiptir. Bununla birlikte çokgen formlu girişi ve beşik tonoz örtülü aşhanesi yapının diğer özgün nitelikleridir (Kuban, 2007).</td></tr>
</table>

Tablo 3.11 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	**Katalog No:** 06B

Harita - Çizim - Proje

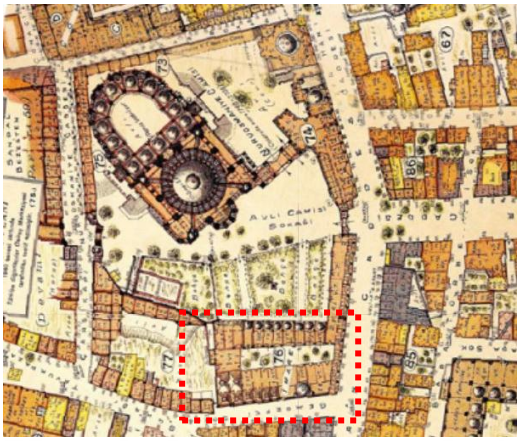

Şekil 3.55 Pervititch Haritası'nda (No: 60) medrese ve imaret (Tuzcu, 2025)

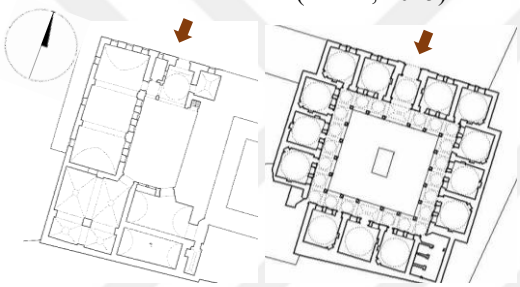

Şekil 3.56 İmaret ve medrese planı (Şahin, 2009, s. 338-340)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.57 Medrese güney cephesi ile avlusunun güncel durumu (Akar, 2020-2025)

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Kare planlı medresenin giriş cephesi kuzeyde külliyenin dış avlusuna bakar. Ana giriş kapısından tonozlu bir geçitle yuvarlak kemerli revaklarla çevrili iç avluya ulaşılır. Avluya girişin tam karşısında kubbeli bir dershane yer alır. Kubbeyle örtülü farklı boyutlardaki on iki öğrenci odası ile köşelerdeki tonozlu bölmeler medresenin diğer birimleridir. Hücrelerin kapıları ile pencereleri yuvarlak kemerli ve mermer söveli olup pencerelerin önünde demir parmaklıklar mevcuttur. Hücre girişleri üzerinde kitabeler yer almaktadır (Öztürk, 2018). Oda içlerinde ise ocak ve dolap nişleri yer alır. Medresenin batı cephesine bitişik olan imaretin dış avluya bakan cephesinden giriş verilmiştir. Dikdörtgen formlu avlunun kuzeyinde, boyuna uzanan dikdörtgen planlı aşhane yer almaktadır. İmaret avlusu güney cephesinin köşeleri pahlanarak solda medrese, sağda aşhaneye geçişler sağlanmıştır. Aşhanenin kuzeyinde de ince uzun bir servis mekânı yer almaktadır.

b) Cephe Özellikleri

Medresenin avluya bakan giriş cephesinde tek sıra pencere dizisi, yer yer de ufak boyutlu üst pencereler görülmektedir. Pencerelerden büyük boyutlu olanların yuvarlak taş kemerli alınlıkları, horasan harçla sıvalıdır. Kesme taş cephe cümle kapısıyla aynı yükseklikte olup giriş kapısı çıkıntılıdır. Diğer dış cepheler sağır olup iç avluya bakan cephelerde günümüzde PVC doğramalı camla kapatılan revaklar görülmektedir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Külliyenin diğer yapılarına nazaran Barok etkiler daha az görülmektedir (Aslanapa, 2004). Fakat iç avlu revaklarındaki kemer formlarında Barok etki belirgindir.

İç Mekân Süslemesi: Barok kemerler iç koridorda görülmektedir. Revaklı bölümün iç kapılar üzerinde hüsn-i hatlı birer kitabe vardır. İç avlu revak kubbesi, hücrelerde kubbeye geçiş elemanları ile kubbe içleri ve imaretin (yemekhanenin) tonozlu tavanı klasik üslupta kalem işleri ile süslüdür.

Tablo 3.11 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	**Katalog No:** 06C

Harita - Çizim - Proje

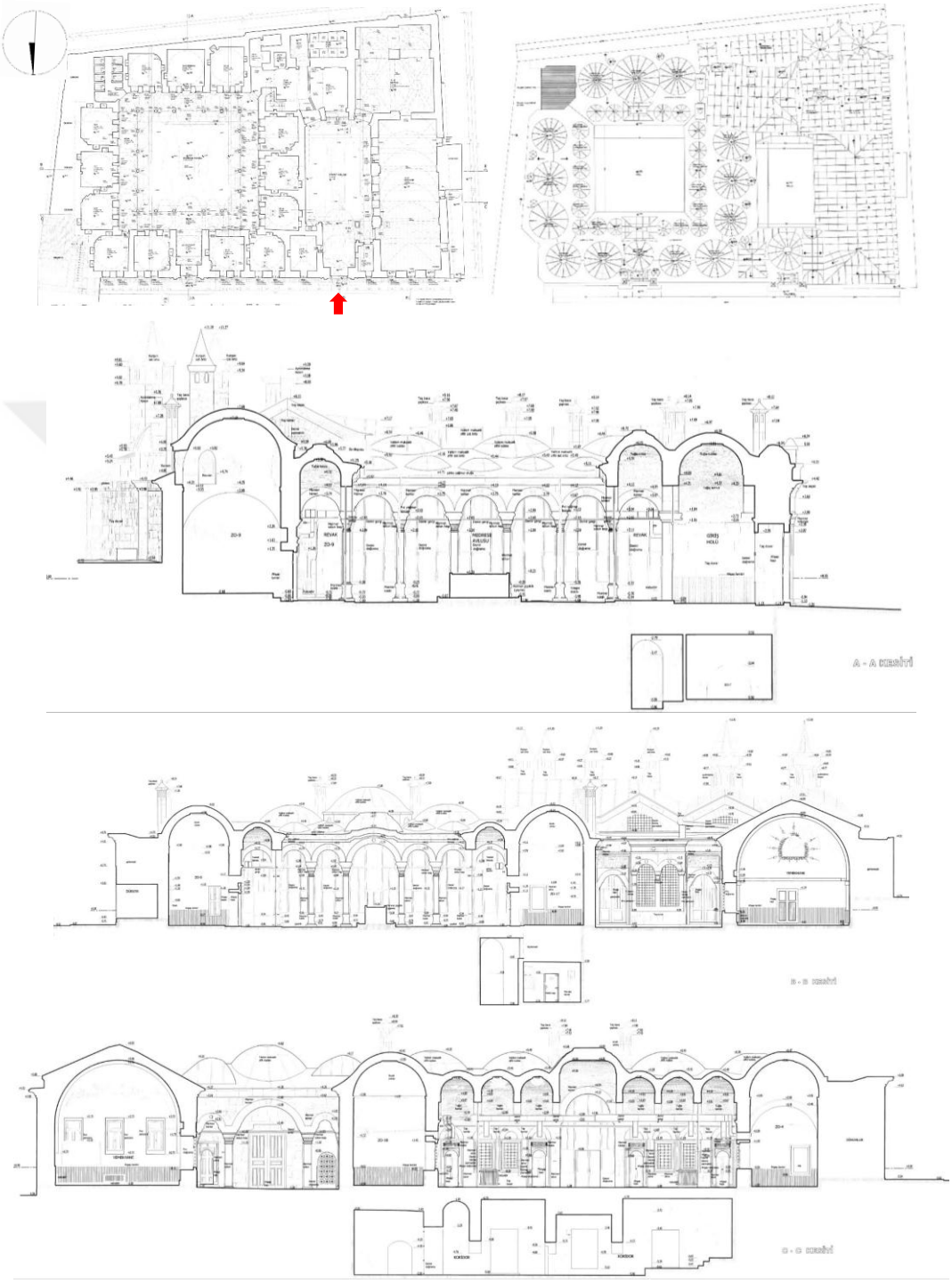

Şekil 3.58 Medrese ve imaretin rölöve plan ve kesit çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.11 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	**Katalog No:** 06D

Harita - Çizim - Proje

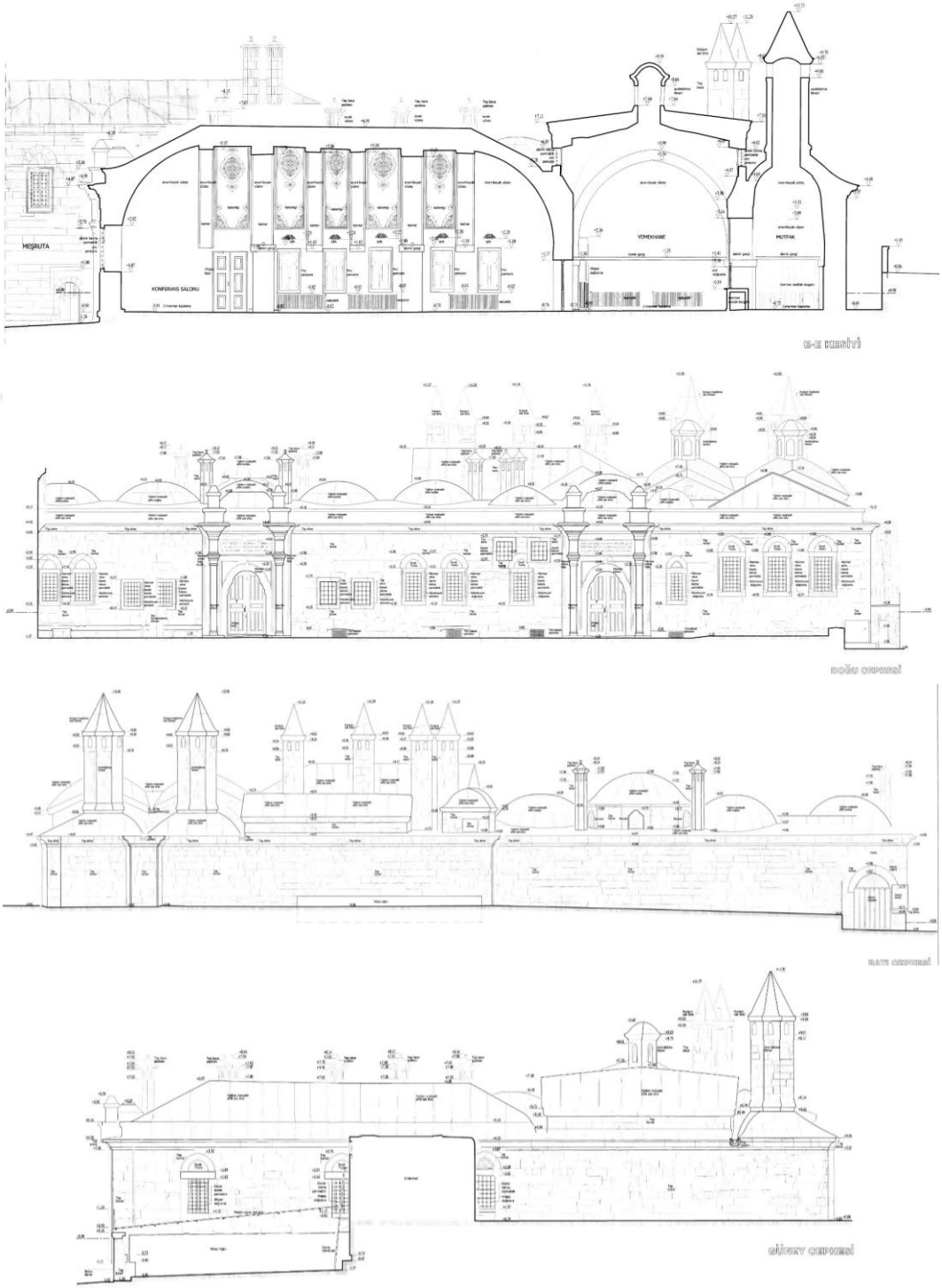

Şekil 3.59 Medrese ve imaret kesit ve cephe rölöveleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.11 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	**Katalog No:** 06E

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.60 Medrese dış avlu batı cephesi ve kapısı (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.61 Medrese iç avlu kapıları üzerindeki kitabeler (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.11 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	**Katalog No:** 06E

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.62 Medrese kapalı revakları ile iç görünümler (Akar, 2020-2025)

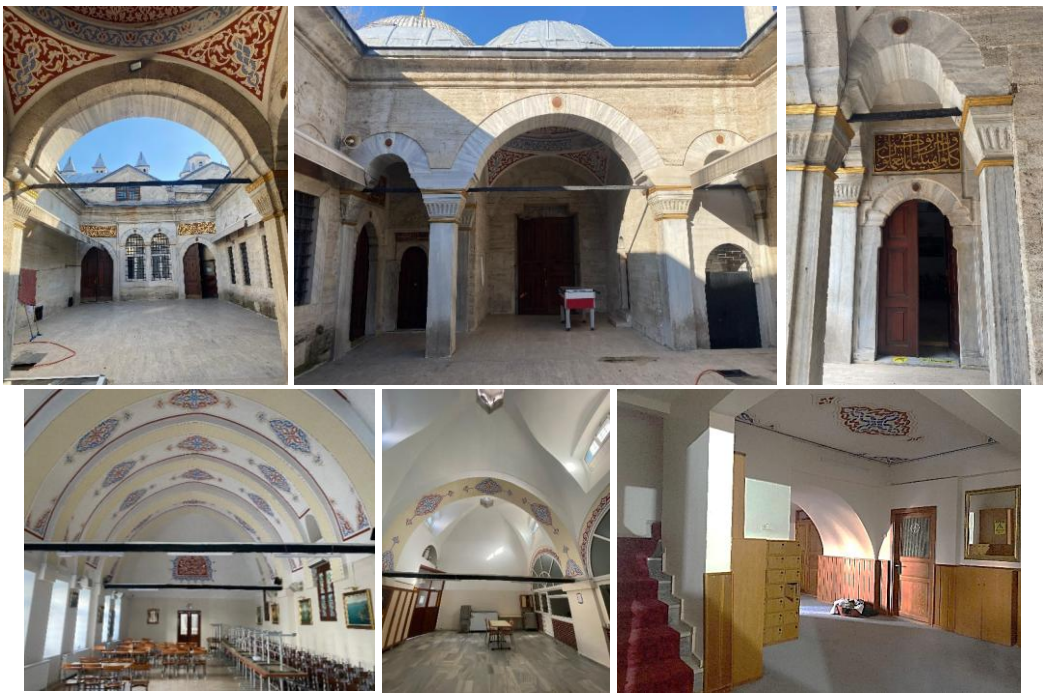

Şekil 3.63 İmaret avlu ve iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.12 Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası</td><td>Katalog No: 07A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mollafenari Mah., Vezirhan Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 299/28/125</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1748-1755</td><td>Mimarı: Mustafa Ağa-Ali Ağa ve Simeon Kalfa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi: Arasta Dükkân-Meşruta</td><td>Güncel İşlevi:
Dükkân-Müftülük</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

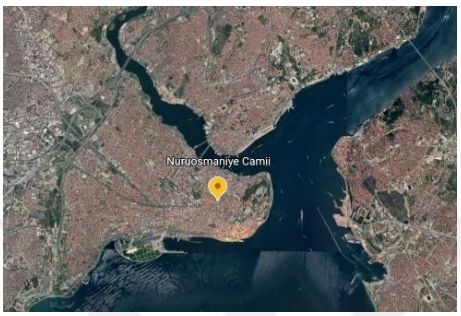

Harita 3.15 Nuruosmaniye Dükkânlar'ın konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.16 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

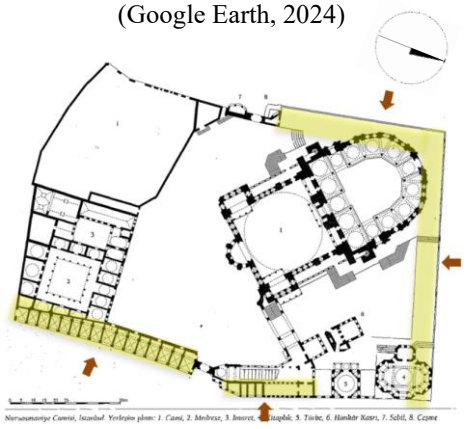

Şekil 3.64 Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası vaziyet planı (Kuban, 2007)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.65 Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası genel görünümleri (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

Çemberlitaş yakınında ve Kapalıçarşı girişinde yer alan Nuruosmaniye Külliyesi'nin dış avlusunun sokaklara bakan cepheleri ticaret birimleri olarak düzenlenmiştir. I. Mahmut döneminde (1748) yapımına başlanılan külliyenin dükkânları da külliyenin diğer yapıları gibi, 1755'te III. Osman tarafından bitirtilmiş olmalıdır. Külliyedeki yapıların, mimarlarının Mustafa Ağa veya Ali Ağa ve Simeon Kalfa) olduğu kaynaklarda geçmektedir (Kuban, 1954, s. 27; Aslanapa, 2004; Düzenli, 2015). Bu dükkânların geliri ile külliyenin çeşitli giderleri ve bakımı karşılanmıştır (Ceylan, 2012). Arazi eğimini dikkate alarak Kapalıçarşı karşı tarafında tek katlı bir arasta şeklinde düzenlenen bu birimler, kuzeyde zemin katta dükkânlar üstüne de "bekâr odaları" (taş odalar) (Kuban, 2007, s. 526) denilen meşruta kısmı inşa edilmiştir. Ticari birimlerin 142 adet olduğu bilinmektedir (Ceylan, 2012).

Tablo 3.12 Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası	**Katalog No:** 07B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.66 Goad Haritası (No: 16), dükkânlar (istanbulium.net, 2019)

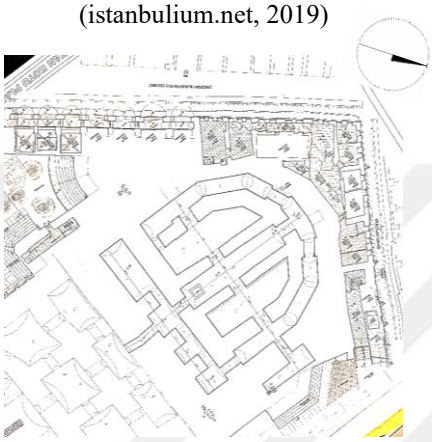

Şekil 3.67 Dükkânların planları (VGMA, 2022)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.68 Nuruosmaniye Dükkânları (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Arazi eğimine göre tek veya iki katlı olarak değişik boyutlarda inşa edilen ticaret birimleri, külliyenin dış avlusunu üç taraftan çevrelemektedir. Kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerinde bazı kısımlar iki katlıdır. Kesme taştan inşa edilmiş olan bu yapıların üstü çapraz tonozla geçilmiştir. Ticaret birimleri çevre sokaklarla bütünleşmiş bir tasarımdadır.

b) Cephe Özellikleri

Dükkânların cepheleri tabela, klima, kablo vb. muhdes elemanlar nedeniyle cephe karakteri net okunamamaktadır. Dükkânlar her birimi bir yuvarlak kemerle iç mekâna açılmaktadır. Güneybatıda, Kapalıçarşı karşısındaki dükkânlar meyil sebebiyle giderek cephe yüksekliği artan bir revak şeklinde düzenlenmiştir. Oval bir pencere kütüphane altındaki bir dükkân alınlığında görülmektedir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Sade bir mimariye sahip dükkânların dış cephelerinde, lokmalı demir parmaklık, tuğla örgü pencere alınlığı ile eğrisel formlu taş sütun başlıkları görülmektedir.
İç Mekân Süslemesi: Kullanıcılar tarafından dekore edilen dükkânların bazılarında görülen original tuğla örgü çapraz tonozlar, iç süslemeye örnek verilebilir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

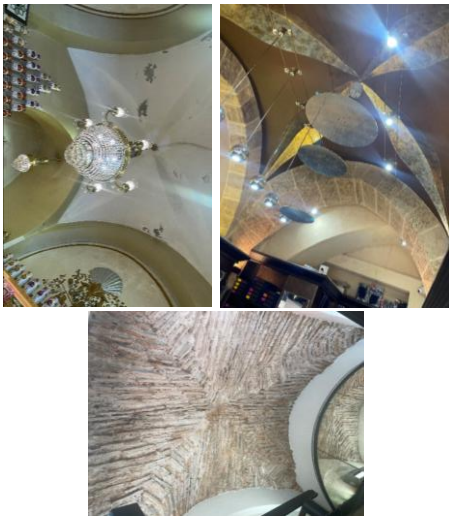

Şekil 3.69 Dükkânların çapraz tonoz tavanları (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.12 Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Dükkânları ve Meşrutası	**Katalog No:** 07C

Harita - Çizim - Proje

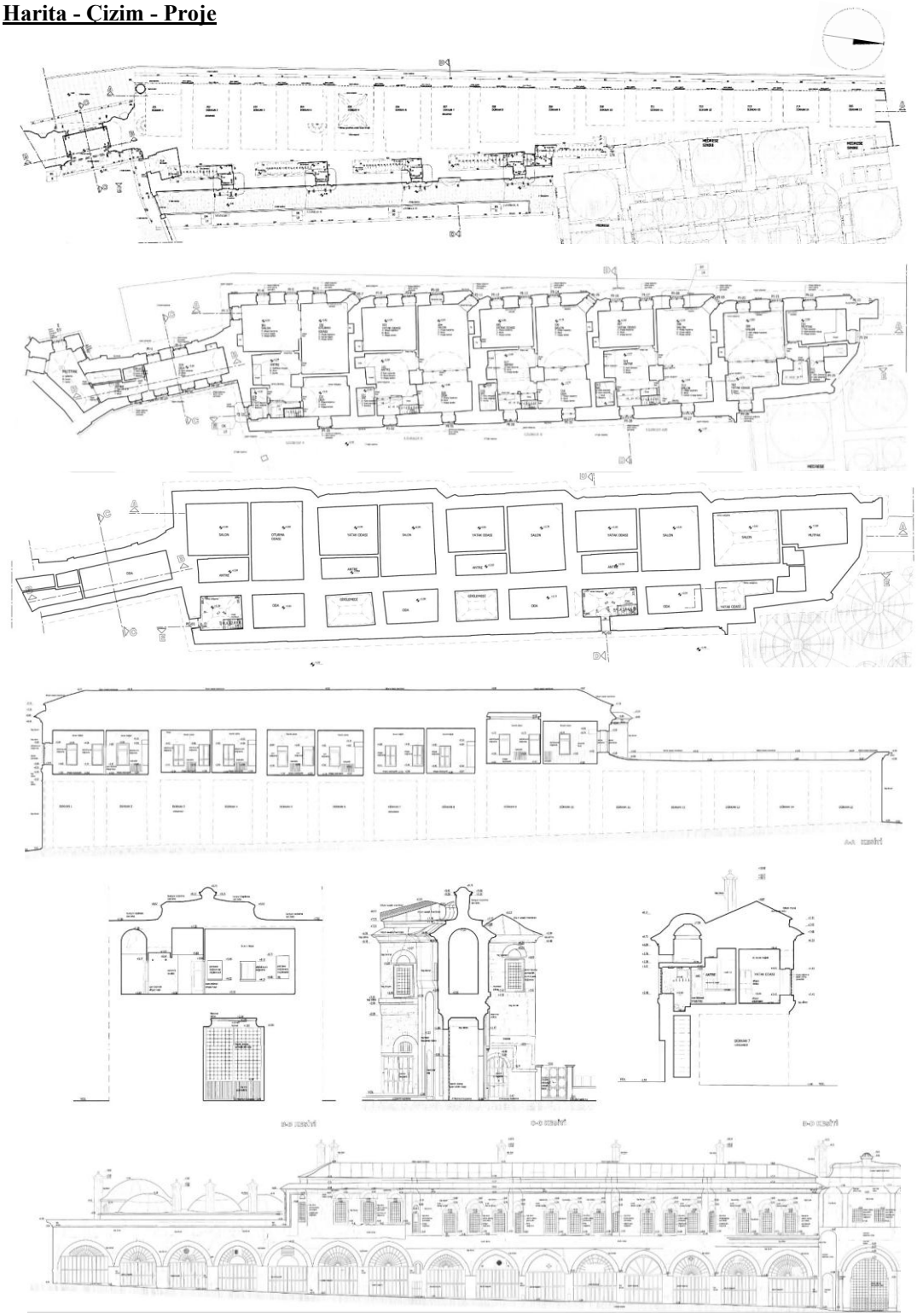

Şekil 3.70 Meşruta ve doğu dükkânları rölöve çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.13 III. Osman Köşkü

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: III. Osman Köşkü</td><td>Katalog No: 08A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mollafenari Mah., Vezirhan Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2/3/38</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1754-1757</td><td>Mimarı: Elhac Mehmed Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Milli Saraylar</td><td>Özgün İşlevi:
Köşk</td><td>Güncel İşlevi:
Müze</td></tr>
<tr><td colspan="2">Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

Harita 3.17 III. Osman Köşkü konumu (Google Earth, 2024)
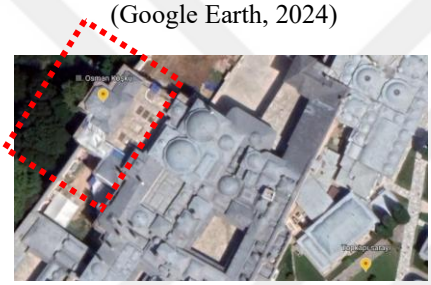
Harita 3.18 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
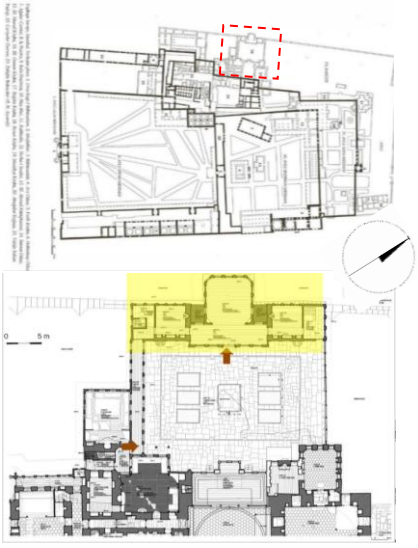
Şekil 3.71 Topkapı Sarayı yerleşim planı (Kuban, 2007, s. 414) ve III. Osman Köşkü vaziyet planı (MSBA, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.72 III. Osman Köşkü taşlık/giriş cephesi görünümü (MSBA, 2022)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi Cankurtaran mahallesinde yer alan Topkapı Sarayı'nın harem yapılarından olan III. Osman Köşkü sarayın Gülhane cephesinde Haliç yönelimli olup Harem'in güneyindeki sur duvarı üzerinde konumlanmaktadır. Köşk günümüzde restorasyonda olup sonrasında Topkapı Sarayı Müzesi kapsamında ziyaret edilebilecektir. III. Osman Köşkü'nün inşası I. Mahmut döneminde (1730-1754) başlamış, III. Osman Döneminde (1754-1757) tamamlanmıştır (Karahasan, 2005). III. Osman'ın inşasını tamamladığı bu kasr-ı hümâyun (III. Osman Köşkü), kendi adıyla anılmıştır (Sarıcaoğlu, 2007). III. Osman Köşkü'nün, III. Osman Döneminde görev yapmış hassa başmimarlarından Elhac Mehmed Ağa, Kara Ahmed Ağa veya Elhac Mustafa Ağa'nın yönetimi altında çalışan mimarlar tarafından inşa edildiği düşünülmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4).
Hünkâr Sofası karşısı üstü açık dikdörtgen taşlık asma bahçe ve havuz bulundurması nedeniyle "Havuzlu Taşlık" adıyla anılmıştır (Şimşirgil, Topkapı Sarayı/Taşa Yazılan Tarih, 2005, s. 204). III. Osman'a ait bir kitabe bulunmamaktadır. Giriş kapısı üzerindeki kitabe II. Mahmut dönemine aittir (Şimşirgil, 2005).</td></tr>
</table>

Tablo 3.13 III. Osman Köşkü (devamı)

Yapı: III. Osman Köşkü	**Katalog No:** 08B

Harita - Çizim - Proje

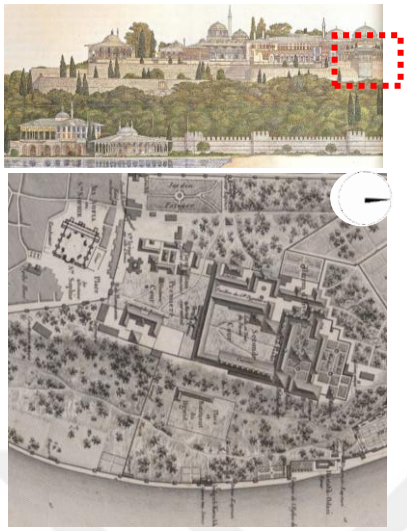

Şekil 3.73 III. Osman Köşkü'nün Haliç cephesi restitüsyonu (Kuban, 2007, s. 414) ile Kauffer Haritası[1]'ındaki (1776) yeri Melling, 1819 (Salt Araştırma, 2024)

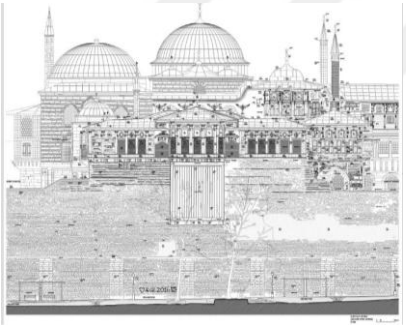

Şekil 3.74 Gülhane cephesi rölövesi (MSBA, 2022)

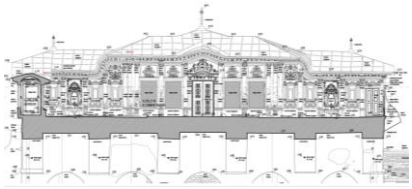

Şekil 3.75 Yapının taşlık cephesi rölöve (MSBA, 2022)

Mimari Özellikleri

Köşk hem planimetrik düzeni hem de süsleme özellikleri açısından "Türk Rokokosu" olarak adlandırılan üslubun erken örnekleri arasında değerlendirilmektedir (Adıgüzel, 2014, s. 333).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Köşk tek kat olarak, bir koridora açılan üç oda ve iki yan servis birimi dizisiyle doğrusal bir plandan oluşur. Ortada cephede çıkma yapan başoda, iki yan odayla bağlanmakta aralarında ise ufak balkonlar yer almaktadır. III. Osman Köşkü; Hünkâr Sofası/Valide Sofası, I. Ahmed Odası, III. Ahmed Yemiş Odası, I. Abdülhamid Yatak Odası ve III. Selim Yatak Odası'nın da baktığı çiçek tarhları, havuz geniş bir taşlığa açılmaktadır. III. Osman Köşkü, III. Selim Dairesi'ne gelen bir koridorla hareme bağlanmaktadır. Sur duvarı üzerinde yükselen köşk ahşap karkas sistemde inşa edilmiştir. Ocakların bulunduğu duvarlar ise dolgu tuğladır. Taşlık ve en dıştaki iki servis biriminde zeminde mermer, odalarda ahşap, balkonlarda ise renkli taş döşeme kullanılmıştır. Duvarlarda sıva, mermer kaplama, çini panolar ve kalem işleri görülmektedir. Kurşun kaplı ahşap karkas çatı, geniş saçaklarla sonlanmaktadır.

b) Cephe Özellikleri

Köşkün Gülhane cephesinde ve yanlarda çift sıra halinde; bronz parmaklıklarla örtülü dikdörtgen açıklıklı pencereler, üst sırada zarif Barok formlarında alçı dışlıklar (başodada dikdörtgenimsi, yan odalarda ise yuvarlak formlu) ve altlı üstlü pencere-dışlık aralarında iyon başlıklı ahşap pilastrlar yer alır. Köşkün taşlık cephesinde tek sıra halinde ahşap kafesli pencereler, aralarda ahşap pilastrlar ve dalgalı Barok saçak göze çarpmaktadır. Başoda ve yan oda aralarında yer alan balkonların ahşap şebekeleri de Gülhane cephesinden algılanmaktadır.

c) Süsleme Özellikleri

Köşk Osmanlı geç dönem yapısıdır. Kullanılan süsleme/bezemeler bakımından zamanla oluşan bozulmalara rağmen büyük oranda özgünlüğünü koruyabilmiştir. İç ve dış süslemede Barok-Rokoko süslemelerin ağırlıkta olduğu köşk (Şimşirgil, 2005, s. 204), 19. yy.'da önemli bir onarım geçirdiğinden (Cezar, 2002, s. 275) II. Mahmut dönemine ait neoklasik süslemeler (Adıgüzel, 2014) ve perspektiflerle üç boyut hissini veren resimler daha fazla kullanılmıştır.

[1] Konstantinopolis şehrinin ve hem Avrupa hem de Asya'daki banliyölerinin kısmi planı, esas olarak 1776'da geometrik olarak ölçülmüş, 1786'da ise doğrulanmış ve genişletilmiş olan plandan alınmıştır (Salt Araştırma, 2024).

Tablo 3.13 III. Osman Köşkü (devamı)

Yapı: III. Osman Köşkü	**Katalog No:** 08C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.76 III. Osman Köşkü Gülhane cephesi 2022 restorasyonu öncesi (Gürsoy Restorasyon, 2018-2020)

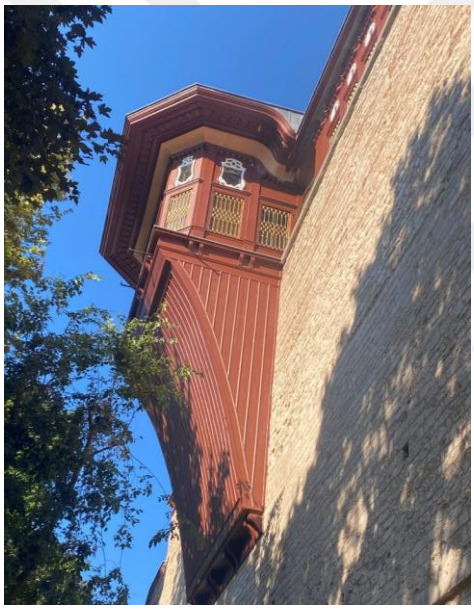

Şekil 3.77 Gülhane cephesi 2022 restorasyonu sonrası görünümleri (Akar, 2020-2025)

Cepse Süslemesi: Gülhane cephesi sade olan köşkün taşlığa bakan giriş cephesinde, çok çeşitli Barok kalem işleri, mermer kaplama ve dalgalı saçak altlarında kalemişi süslemeler görülmektedir.

İç Mekân Süslemesi: Köşkün en süslü odası başodadır. Altın yaldızlı oymalar, Barok tarzda zengin kalem işleri ve resimlerle bezeliyken tavan ahşap çıta tekniğinde değerli oymalarla bezemelidir. Avrupa çinilerinden mavi-beyaz (Uncuoğlu, 1992) Hollanda (Adıgüzel, 2014), mavi çiçekli İtalya, altın yaldızlı ve renkli Viyana (Şimşirgil, 2005, s. 204) atölyelerinden çiniler vardır. Bu zengin kompozisyonda, II. Mahmud dönemine ait (Adıgüzel, 2014) Osmanlı resim sanatında mimari temalı resimlere örneklik teşkil eden duvar resimleri yer almaktadır. Yan odalardaki ocaklar ve taşlığa bakan giriş cephesindeki iki çeşme renkli ve süslü mermerden yapılmıştır (Şimşirgil, 2005, s. 204).

Yapı Dışından Fotoğraflar

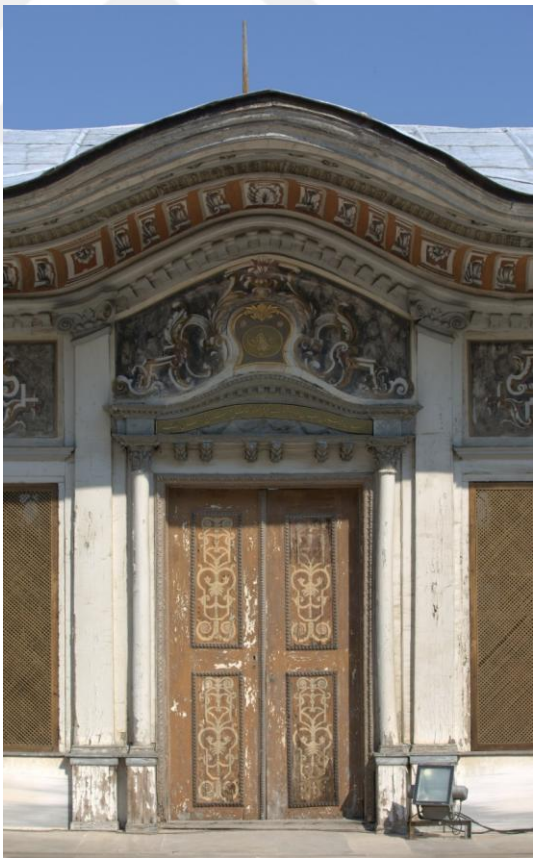

Şekil 3.78 Köşkün ana giriş kapısı (MSBA, 2022)

Tablo 3.13 III. Osman Köşkü (devamı)

Yapı: III. Osman Köşkü	**Katalog No:** 08D

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.79 1 No'lu oda (Başodanın sol tarafı) (MSBA, 2022)

Şekil 3.80 2 No'lu oda (Başoda) (MSBA, 2022)

Şekil 3.81 3 No'lu oda (Başodanın sağ tarafı) (MSBA, 2022)

Şekil 3.82 Odaları bağlayan koridor görünümü (MSBA, 2022)

Tablo 3.14 III. Osman Köşkü Taşlık Çeşmeleri

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: III. Osman Köşkü Taşlık Çeşmeleri</td><td>Katalog No: 09A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Topkapı Sarayı Harem, Cankurtaran, Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2/3/38</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1754-1757</td><td>Mimarı: Elhac Mehmed Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Milli Saraylar</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.19 Yapının konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.20 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
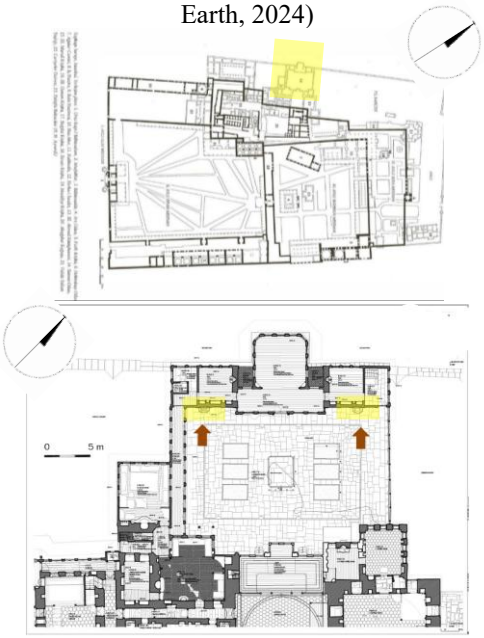

Şekil 3.83 Topkapı Sarayı yerleşim planı (Kuban, 2007, s. 414) ve III. Osman Köşkü Çeşmeleri'nin konumu (MSBA, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.84 III. Osman Köşkü taşlık/giriş cephesi geraniums (MSBA, 2022)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi Cankurtaran mahallesinde yer alan Topkapı Sarayı'nın harem bölümlerinden III. Osman Köşkü bünyesinde iki çeşme vardır. Bu çeşmeler, köşkün taşlığa bakan cephesinde, giriş kapısının sağ ve sol tarafında yer almaktadır.
Bu çeşmeler, I. Mahmut döneminde yapımına başlanan ve III. Osman Döneminde (1754-1757) tamamlanan III. Osman Köşkü birlikte inşa edilmişlerdir, Köşkün giriş cephesi duvarındaki çeşmelerin III. Osman Döneminde görev yapmış hassa başmimarlarından Elhac Mehmed Ağa, Kara Ahmed Ağa veya Elhac Mustafa Ağa'nın yönetimindeki mimarlar tarafından inşa edildiği düşünülmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4).
Restorasyonu devam etmek olan çeşmelerin onarımı tamamlanınca özgün işlevleriyle kullanılabilecek olup, Topkapı Sarayı Müzesi kapsamında görülebilecektir.

<u>Mimari Özellikleri</u>
Köşkün mimarisine uygun olarak ele alınan iki çeşme süsleme özellikleriyle "Türk Rokokosu" tarzındadır (Adıgüzel, 2014, s. 333).

a) Kütle ve Plan Özellikleri
Mermer çeşmelerin her iki yanında dikdörtgen formlu mermer pilastrlar ile korniş çeşmeyi çevrelemektedir. Çeşme ayna taşının her iki yanında ise silindirik formlu pilastrlar yer alır. Bu elemanların başlıkları kademeli, taban kısımlar ise bombeli ve kademelidir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.14 III. Osman Köşkü Taşlık Çeşmeleri (devamı)

Yapı: III. Osman Köşkü Taşlık Çeşmeleri	**Katalog No:** 09B

Harita - Çizim - Proje

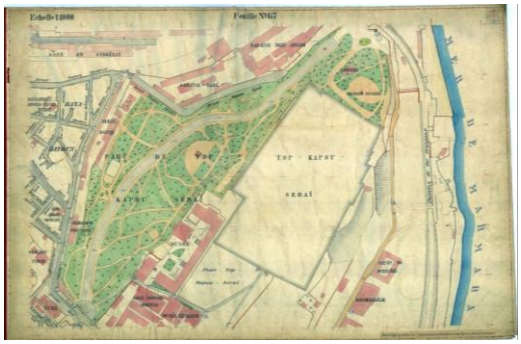

Şekil 3.85 Alman Mavileri'nde (Pafta: G7), Topkapı Sarayı (Cangül, 2019)

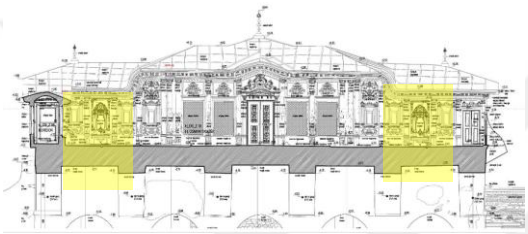

Şekil 3.86 III. Osman Köşkü taşlık cephesi rölöve (MSBA, 2022)

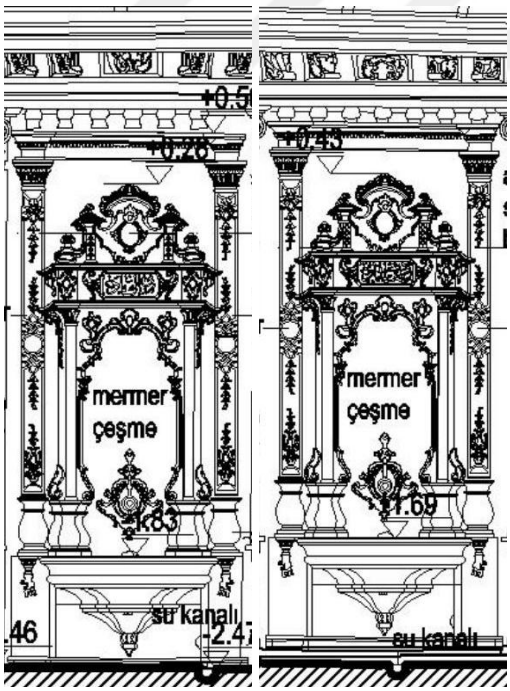

Şekil 3.87 III. Osman Köşkü taşlık cephesindeki çeşme rölöveleri (MSBA, 2022)

Çeşmenin ayna taşının hemen üzerindeki kademeli silme üzerinde birer kitabe yer alır. Bu kitabenin üzerindeki kısım, bezemeli bir tepelik ile sonlanmaktadır. Çeşmenin yalak kısmı dilimli, kademeli ve oval formludur.

b) Cephe Özellikleri

Köşkün taşlığa bakan giriş cephesindeki iki duvar çeşmesi mermerle kaplıdır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Yaldızlı Barok-Rokoko süslemelerin ağırlıkta olduğu köşk çephesinde; yer alan bu çeşmelerin ayna taşları çevresinde, musluk etrafında ve tepelik kısmında Barok karakterli kıvrımlı kabartma bezemeler vardır. Pilastrlar üzerinde altın yaldızlı işlemeler görülmektedir. Çeşmelerin üzerindeki tek sıra halinde soldaki çeşmede "Mübarek Bad" ve sağdakinde ise "Saadet bad" yazmaktadır (Şimşirgil, 2005, s. 204).

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.88 III. Osman Köşkü Çeşmeleri'n detay görünümleri (MSBA, 2022)

Tablo 3.15 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı</td><td>Katalog No: 10A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Topkapı Sarayı Harem, Cankurtaran, Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2/3/38</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1754-1757 (?)</td><td>Mimarı: Elhac Mehmed Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Milli Saraylar</td><td>Özgün İşlevi:
Saray hapishanesi-kafes</td><td>Güncel İşlevi:
Müze</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

Harita 3.21 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane konumu (Google Earth, 2024)

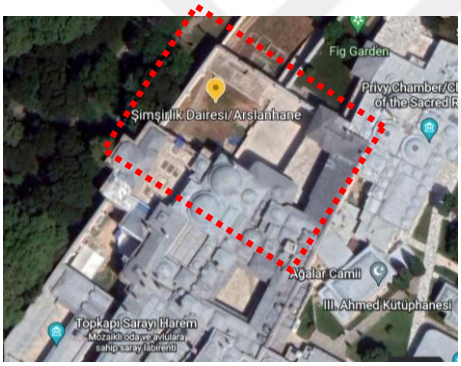

Harita 3.22 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

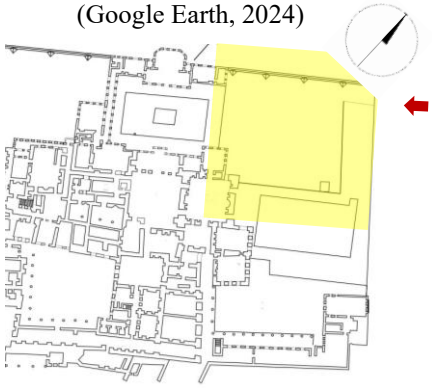

Şekil 3.89 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane vaziyet planı krokisi (Vikipedi, 2025)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.90 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane görünümü (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

İstanbul İli, Fatih İlçesi Cankurtaran mahallesinde yer alan Topkapı Sarayı'nın harem yapılarından olan Şimşirlik Dairesi/Aslanhane, Gözdeler Taşlığı, Yüzme Havuzu, Fil Bahçesi, III. Osman Köşkü ve Gülhane Parkı arasında yer almaktadır. Yapı günümüzde Topkapı Sarayı'nın ziyarete kapalı bölümlerindendir.

Arslanhane'nin eski bir Bizans kilisesi olduğu ve fetihten sonra cami-mescit gibi dini işlevlerle kullanılmayıp 16.-17. yy.'larda kilisenin alt katı saray aslanları gibi vahşi hayvanlar için ayrılmıştır (Eyice, 1991b).

Daha sonraları, I. Ahmed döneminden (1603-1617) Tanzimat'a kadar tahtan indirilen padişahlar ile tahta çıkmayı bekleyen şehzadelerin zorunlu tutulduğu yer olarak kullanılmıştır. Bu nedenle de "Saray Hapishanesi" veya "Kafes" olarak da bilinmektedir. Aslanhane'nin önündeki bahçe şimşir ağaçlarıyla çevrili olduğu için aynı zamanda buraya Şimşirlik de denilmiştir. Şehzadelerin kaldığı odalar da Şimşirlik Dairesi olarak adlandırılmıştır (Şimşirgil, 2015, s. 213). III. Osman, o zamana kadar Şimşirlik Dairesi'nde en uzun süreyle kalan şehzadedir.

Tablo 3.15 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı (devamı)

Yapı: Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı	**Katalog No:** 10B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.91 Topkapı Sarayı şematik vaziyet planı krokisi (Yedikıta, 2008)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.92 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve çeşme (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.93 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane iç görünümü (Akar, 2020-2025)

Bu süreçte Şimşirlik Dairesi (Aslanhane)'nin duvarlarını alçaltıp yeni pencereler açtırmış; burada bahçe, kameriyeler, mermer fıskiye, havuz ve su çeşmeleri yaptırmıştır (Sarıcaoğlu, 2007). Bu yapının III. Osman Döneminde görev yapan Elhac Mehmed Ağa, Kara Ahmed Ağa ve Elhac Mustafa Ağa'nın yönetimindeki hassa mimarlar ocağında tasarlanmış olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3).

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Aslanhane planı, sıralı üç oda ve bir koridordan oluşmakta koridorun ortasında çatıya çıkan bir merdiven yer almaktadır. Odalar aynalı tonoz ile örtülü olup her bir odada yuvarlak kemerli üçer pencere de duvarlarda tonozlu dolap nişleri yer almaktadır. Aslanhane binasının arkasındaki yüksek tuğla örgü duvarda sivri kemerli iki pencere ile düz lentolu bir pencere açıkları lokmalı demir parmaklıkla örtülmüştür. Bahçenin Gülhane cephesine bakan yüksek sur duvarı ise üçgen formlu dayanaklarla güçlendirilmiştir. Bahçenin Gözdeler taşlığı altındaki duvarda yuvarlak kemerli yüksek nişler ve ön taraflarında geniş bir havuz yer almaktadır. Havuzun bahçe tarafındaki duvarından taşkın bir şekilde hayvanların kolay su içebileceği büyüklükte teknesi olan sade bir çeşme vardır. Günümüzde çeşmeden su akmamaktadır. Aslanhane avlu duvarında tek yüzlü olan çeşme, dikdörtgen planlı olup kesme taştan inşa edilmiştir.

b) Cephe Özellikleri

Almaşık duvarlı ön cephede kemerli ve lokmalı parmaklıklı tek sıra pencere düzeni görülmektedir. Kitabesi olmayan ve çeşme olarak tasarlanmadığı anlaşılabilen, alan içinde sonradan oluşturulduğu düşünülen çeşme, Klasik dönem özellikleri gösteren çeşmeler arasında değerlendirilebilir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Süssüz bir yapıda olan Aslanhane binasının almaşık duvar örgüsü, lokmalı parmaklıklar, kirpi saçaklar cephedeki süs öğeleri olarak sayılabilir. Çeşme teknesi üzerinde ise kabartma bir madalyon ve etrafında yonca yaprakları şeklinde sade bir bezeme vardır. Çeşme teknesinin Bizans dönemine ait devşirme bir parça olduğu düşünülmektedir.

İç Mekân Süslemesi: Yapınn içi bezemesizdir. Çapraz tonoz tavanlar tuğla örgülü ve duvarlar almaşık duvar örgülüdür.

Tablo 3.16 Küçük İhsaniye Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Küçük İhsaniye Camii</td><td>Katalog No: 11A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Salacak Mah., İhsaniye Cami Sok., Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 346/11/3</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1755</td><td>Mimarı:
Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Mescit</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.23 Küçük İhsaniye Camii konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.24 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
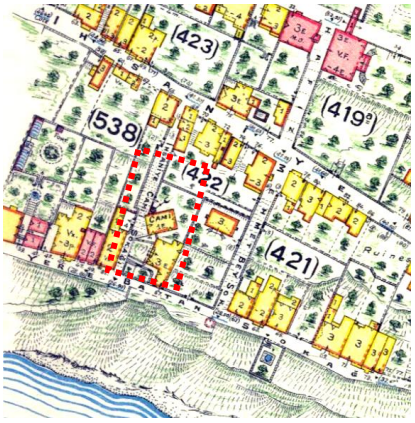

Şekil 3.94 Küçük İhsaniye Camii, Pervititch Haritaları (istanbulium.net, 2019)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.95 Küçük İhsaniye Camii (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Üsküdar Salacak Mahallesi İhsaniye Cami Sokak'ta yer alan İhsaniye Camii mescit olarak inşa edilmiştir. IV. Mehmed'in kızı ile III. Ahmed'in ablası olan Hatice Sultan, 1743 yılında vefat etmiş ve Yeni Camii türbesine defnedilmiştir. Vefatından 14 yıl sonra Üsküdar'daki Hatice Sultan Sarayı yıktırılmış ve III. Osman tarafından yerine Küçük İhsaniye Camii yaptırılmıştır (Öztürk, 2012, s. 33). H. 1169/M. 1755 tarihinde III. Osman'ın halası Hatice Sultan'ın saray bahçesinde, Büyük İhsaniye Camii ile inşasına başlanan Küçük İhsaniye Camii, İhsaniye Mescidi olarak da bilinmektedir (Tarihi.ist, 2022-24). Kayıtlara göre bu yapının, o yıllarda hassa başmimarlığı görevini yürüten Elhac Mustafa Ağa veya onun yönetimindeki hassa mimarlar ocağında tasarlandığı düşünülmektedir (Tablo 2.3). Büyük İhsaniye ve Küçük İhsaniye Camii'nin görevlileri, yine III. Osman tamamlattığı Nuruosmaniye Camii'nden atanmıştır (Ayvansarayi vd., 2001, s. 637).</td></tr>
</table>

Tablo 3.16 Küçük İhsaniye Camii (devamı)

Yapı: Küçük İhsaniye Camii	**Katalog No:** 11B

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.96 Küçük İhsaniye Camii denize bakan cephe (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

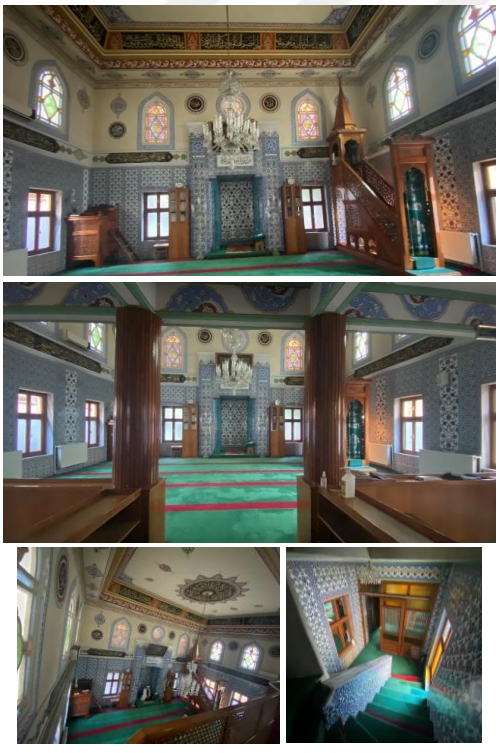

Şekil 3.97 Küçük İhsaniye Camii iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Ahşap bir mescit olarak yapılan cami günümüze kadar farklı dönemlerde geçirdiği tamiratlarla gelebilmiştir. İlk olarak, III. Mustafa tarafından 1765-1766 yıllarında tamir ettirildiği mescit üzerindeki kitabede geçmektedir. Mescit, minber eklenmesiyle camiye dönüşmüş ve 1890 başlarında yeniden tamir ettirilerek camiye tuğla bir minare ekletilmiştir.1935 yıllarına kadar Pervititch haritalardan görülebilen cami (Şekil 3.94) 1980'lerin sonlarında bir araziye dönüşmüş ve Vakıflar Müdürlüğü tarafından 1988-89 yılında betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. (Şeylan, 2016; Tarihi.ist, 2022-24).

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Eğimli bir arazide dikdörtgen planlı ve fevkânî olarak olarak inşa edilen cami, tek minareli ve tek şerefelidir. Harim girişinin solunda kadınlar mahfiline çıkan merdiven yer alır. Kırma çatılı ve düz tavanlı olan cami kiremitle kaplıdır. Minber ahşap oyma işlemelidir.

b) Cephe Özellikleri

Yapı alt-üst pencere dizilerine sahip olup üst sıradakiler sivri kemerli, alçı dışlıklı ve içten vitraylıdır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephede bezeme sayılabilecek unsurlar; dışlık ve pencerelerin sivri kemerleri gibi elemanlardır. Bunlar dışında caminin üst katında kadınlar mahfiline ve minareye girilen kapı üzerinde hüsn-i hat kitabede şunlar yazılıdır:

Sâhibu'l-hayrat Osman Han'ın âsârı olup Yapdı İhsaniye namıyla mahallat-ı cedid Mescid ile cami'ye bi'r-i mahsus yapdılar Fî-sebîlillâh câri mai lezzat birr-yer Çün mürûr-ı zaman ile tamire muhtaç olmağın Bildi Sultan Mustafa Han itdi ihya-i cedid bu mahalde sâhibu'l-hayre du'a tarihidir Cami'in tamiri oldu cümleye ihsan-ı mescid 1179 (1765-1766) (Tarihi.ist, 2022-24).

İç Meâkan Süslemesi: Caminin giriş kısmı ve harimde duvarlar, alt sıra pencerelerin üstü seviyesine kadar çini ile kaplıdır. Düz tavan göbeğinde ile üst duvarlarda kalemişleri, celi sülüs hatla yazılmış paneller ve madalyonlar vardır.

Tablo 3.17 Büyük İhsaniye Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Büyük İhsaniye Camii</td><td>Katalog No: 12A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Salacak Mah., Dr. Sıtkı Özferendeci Sok., Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
352/12/10</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1755</td><td>Mimarı:
Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
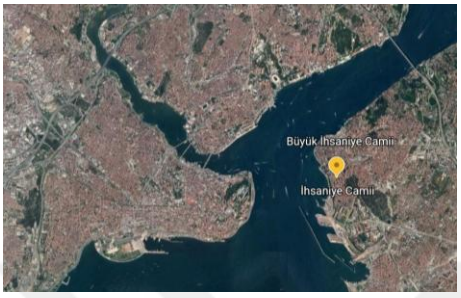

Harita 3.25 Büyük İhsaniye Camii konumu (Google Earth, 2024)
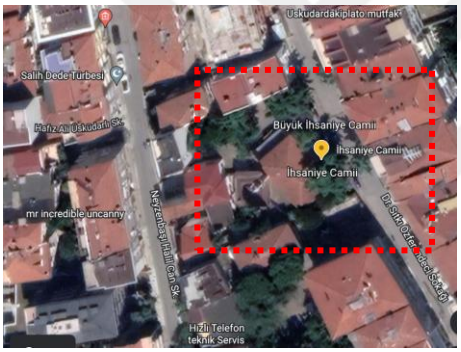

Harita 3.26 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
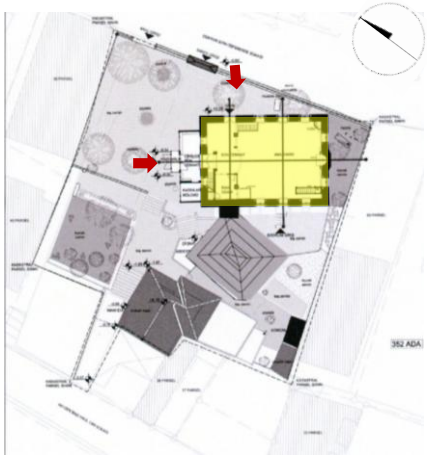
Şekil 3.98 Büyük İhsaniye Camii vaziyet planı krokisi (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.99 Büyük İhsaniye Camii (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Büyük İhsaniye Camii, Üsküdar Salacak Mahallesi Dr. Sıtkı Özferendeci Sokak'ta yer almaktadır. III. Osman H. 1169/M. 1755 tarihinde halası Hatice Sultan'ın saray (Üsküdar Sarayı) bahçesinin bulunduğu yerde, ev ve dükkânlarıyla beraber inşa ettirdiği yeni bir mahalle (İhsaniye) kapsamında İhsaniye Camii'ni inşa etmiştir (Sarıcaoğlu, 2007; Ayvansarayi vd., 2001, s. 637). Kayıtlara göre Büyük İhsaniye Camii'nin, o dönemde hassa başmimarı olarak görev yapan Elhac Mustafa Ağa veya yönetimindeki hassa mimarları tarafından inşa edildiği düşünülmektedir (Tablo 2.3).
Caminin cümle kapısı üzerinde bulunan H. 1287/M. 1870 tarihli onarım kitabesinde, caminin ilk haliyle ahşap olarak yapıldığı, inşasından 108 yıl sonra yandığı, bu şekilde 10 sene kaldıktan sonra Sultan Abdülaziz tarafından tekrar kâgir olarak yapıldığı yazmaktadır (Ataç, 2019; İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).
Günümüze gelen yapı 19. yy. ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Caminin minare kaidesine bitişik H. 1240/M. 1824 tarihli bir şadırvan-çeşme bulunmaktadır (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).</td></tr>
</table>

Tablo 3.17 Büyük İhsaniye Camii (devamı)

Yapı: Büyük İhsaniye Camii	**Katalog No:** 12B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.100 Küçük İhsaniye Camii, Pervititch (1930-36) (istanbulium.net, 2019) ve Alman Mavileri'ndeki yeri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

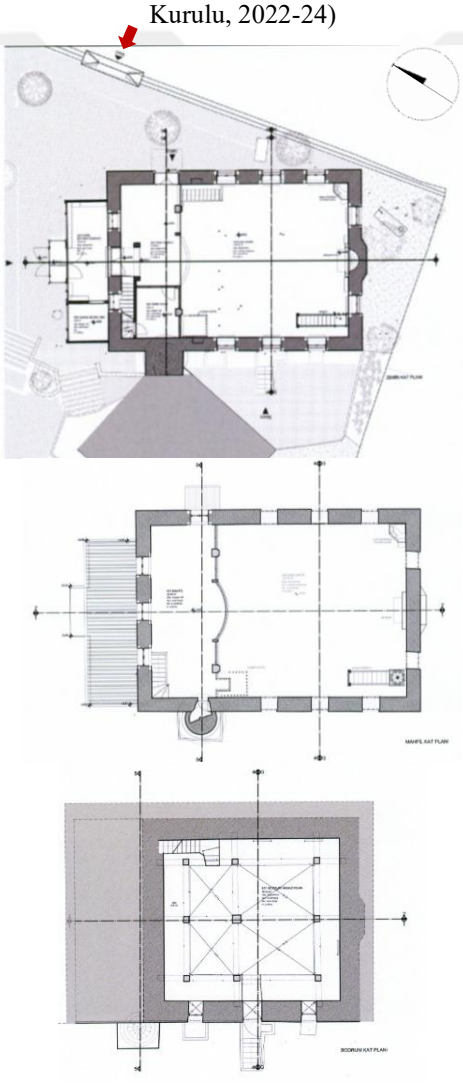

Şekil 3.101 Caminin rölöve plan çizimleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Cami, harim, mahfil ve bodrum kat olmak üzere üç katlı olarak inşa edilmiştir. Yapı kareye yakın bir planda olup kırma çatılıdır. Camiye kuzeybatı cephesinde Pervititch haritasında görülmeyen sonradan ekleme bir PVC rüzgarlık kapısından girilmektedir. Caminin özgün giriş kapısı son cemaat yerinin güneybatı duvarındadır. Harimden kolonlarla ayrılan özgün son cemaat yerinin sağ tarafında mahfile çıkan merdiven ve imam odası yer alır. Dikdörtgen formlu mahfil katını destekleyen kolon ve dikmeler, çatı strüktürünü taşımaktadır. Kare planlı harimde zemin kat hizasında ve mahfil katı hizasında bulunan pencere ve vitraylı içliklerle iç mekân aydınlanmaktadır. Son dönemde yapıldığı anlaşılan çokgen planlı betonarme tavanın ortası kubbelidir. Caminin mihrabı mermer, minberi ahşap; tek şerefeli tuğla minarenin külah, kaide ve şerefesi kesme taş malzemedendir. Caminin giriş kapısının her iki yanındaki özgün ahşap pencere dışındaki alt kat seviyesindeki pencerelerin tamamı PVC doğramalı olarak değiştirilmiştir. Caminin kuzeydoğu cephesinden giriş verilen bodrum kat kare planlı olup harim ana sahın altında yer almaktadır. İç mekân, giriş kapısı duvarında yer alan iki pencere aydınlatılmakta ve 9 adet betonarme kolon ile desteklenmektedir.

a) Cephe Özellikleri

Caminin üst pencere düzeni sivri kemerli ve alçı dışlıklı olup dikdörtgen ve söveli alt pencereler ise demir lokmalı parmaklıkları vardır. Kesme taş-tuğla örgü taş minare dışında yapının dış cephesi sıvalıdır. Mihrap nişi çıkıntı yapmıştır. Kuzeydoğu duvarında bodrum katı aydınlatan pencereler ve buraya giriş veren kapı yer almaktadır.

b) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephede süsleme sayılabilecek öğeler lokmalı demir parmaklıklar ile alçı dışlıklardır.

İç Mekân Süslemesi: Harimde alt pencerelerin üst seviyelerine kadar olan duvarlar düz Çanakkale çinileriyle kaplı olup, üst sırada ise renkli camlı alçı içlik pencereler/revzenler vardır. Alınlığında hat kitabe olan mermer mihrap ve sade süslere sahip ahşap minber dışında içerde başka bezeme bulunmamaktadır.

Tablo 3.17 Büyük İhsaniye Camii (devamı)

Yapı: Büyük İhsaniye Camii	**Katalog No:** 12C

Harita - Çizim - Proje

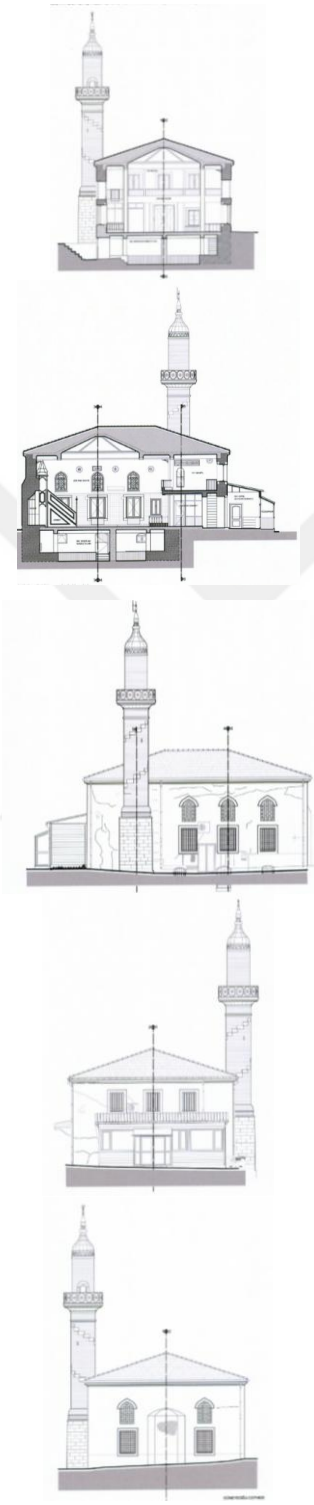

Şekil 3.102 Caminin rölöve kesit ve görünüş çizimleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Birçok tamirlerle günümüze ulaşan camiye ait Hadikatü'l-Cevami'deki yedi beyitlik kayıtta şöyle yazar:

Hazret-i sultân-ı deryâ-dil rüsûm-i Osmaniyyân
Kıldı çün teşrîf baht-ı taht-ı Osmâniyyeyi
Kıbleye itdi teveccüh arz-ı kudse ibtidâ
Eyledi izhâr bu esrâr-ı insâniyyeyi
Yapdı bir nev belde-i ma'mûr ihsân eyleyüb
Kalbi oldi rahşa-pâş âsâr-ı Rahmâniyyeyi
Oldı cemiyyet dekâkîn ile gûnâ gûn renk
Kıldı cümle gıkta-kâr esvâk-i mercâniyyeyi
Hakk te'âlâ zâhir ve bâtında ma'mûr eylesin
Andırır bu hayrı heb şâhân-ı Osmaniyyeyi
Resm-i Osmânî ile tarih yazdı kilk-i dil
Hakk içün Sultan Osman yapdi İhsaniyyeyi
حق ایچون سلطان عثمان بایدی احسانیه یی
1169 (1755) (Ayvansarayi vd., 2001, s. 637)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

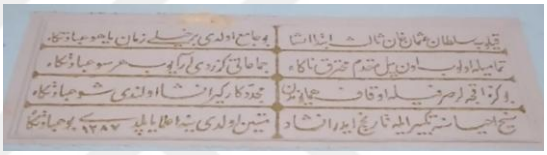

Şekil 3.103 Caminin özgün girişi üzerindeki 1870 tarihli onarım kitabesi

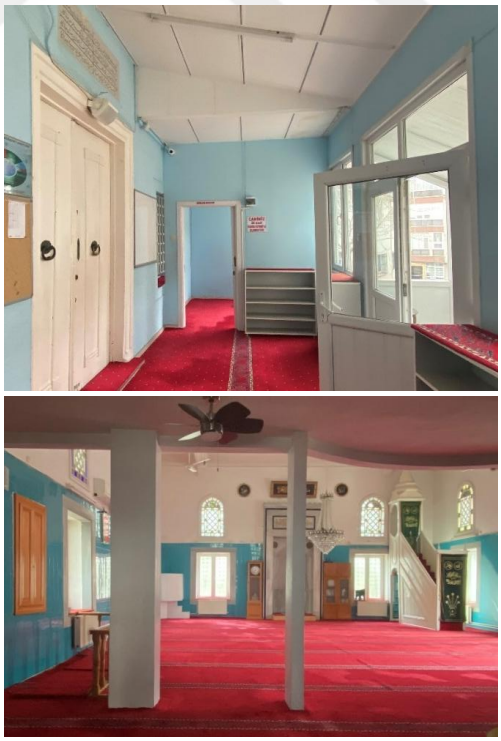

Şekil 3.104 PVC rüzgarlık ve harim görünümü (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.17 Büyük İhsaniye Camii (devamı)

Yapı: Büyük İhsaniye Camii	**Katalog No:** 12D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.105 Cami (Akar, 2020-2025) ile minarenin görünümleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

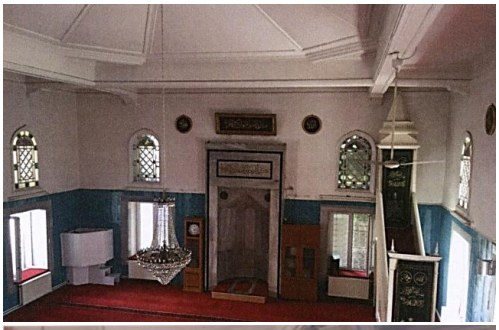

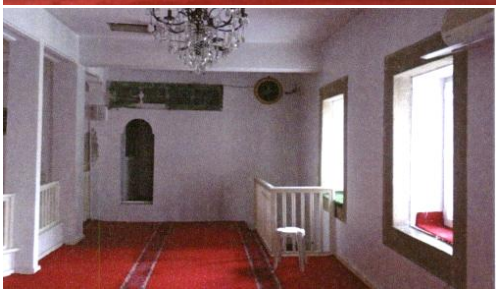

Şekil 3.106 İç görünümler (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.18 Yanık Minare Mescidi Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 13A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Nişancı Mah., Alaca Tekke Sok., Eyüp/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
120/7/21</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1755</td><td>Mimarı:
Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Tekke</td><td>Güncel İşlevi:
İşlevsiz</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
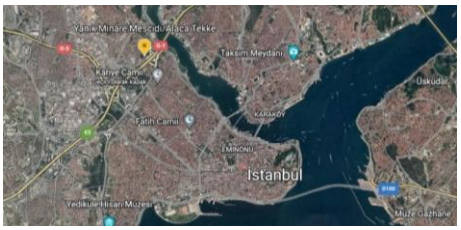

Harita 3.27 Yapının konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.28 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
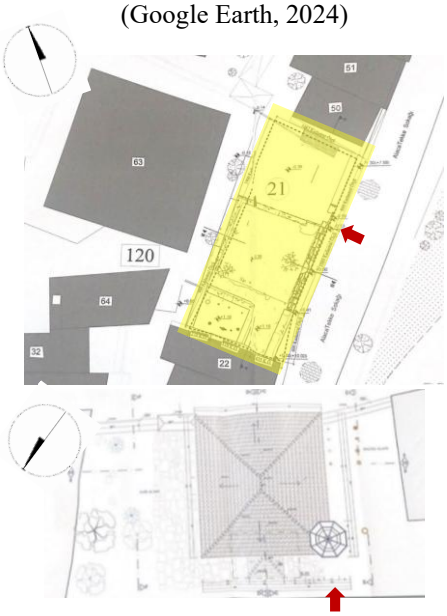

Şekil 3.107 Yapının rölöve vaziyet planı ve restitüsyon vaziyet planı (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.108 Yanık Minare Mescidi'nin güncel durumu (Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
Yanık Minare Mescidi, Eyüp Otakçılar Mevki-Nişancı Mahallesi Alaca Tekke Sokak'ta yer almaktadır. Yapının zamanla yıkılması ve sadece minaresinin kalması nedeniyle Yanık Minare Mescidi isimiyle adlandırılmıştır. Yanık Minare Mescidi III. Osman tarafından H. 1168/M. 1755 tarihinde yeniden inşa ettirmiştir (Sarıcaoğlu, 2007). Kayıtlara göre, Yanık Minare Mescidi'nin, o dönemde hassa başmimarı olan Elhac Mustafa Ağa veya onun yönlendirdiği hassa mimarları tarafından tasarlanmış olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3). Yanık Minare Mescidinin diğer isimleri: Ahmed Efendi, Alaca, Saadiler, Sıra Selviler, Sultan III. Osman, Şeyh Salih Tekkesi'dir (Tanman, 1990, s. 170). Yapı, ilk olarak Eyüp Otakçılar Fethi Çelebi Camii civarında 1494 tarihinde Şeyh Ahmed Nakşibendi tarafından inşa ettirilmiştir (Ayvansarayi vd., 2001, s. 370). Yanında caminin ilk bânisi Şeyh Ahmed Efendi'nin kabrinin de bulunduğu bir hazire yer alır. Yapının uzun kenarı ön cephesine paralel olan dikdörtgen formunda konumlandırılmıştır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.18 Yanık Minare Mescidi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 13B

Harita - Çizim - Proje

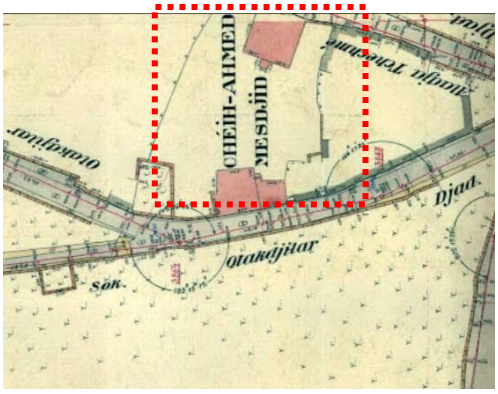

Şekil 3.109 Yapının Alman Mavileri Haritaları'ndaki Şeyh Ahmed Mescidi parselindeki konumu (Alman Mavileri, M12-4) (Kültür Envanteri, 2022-2025)

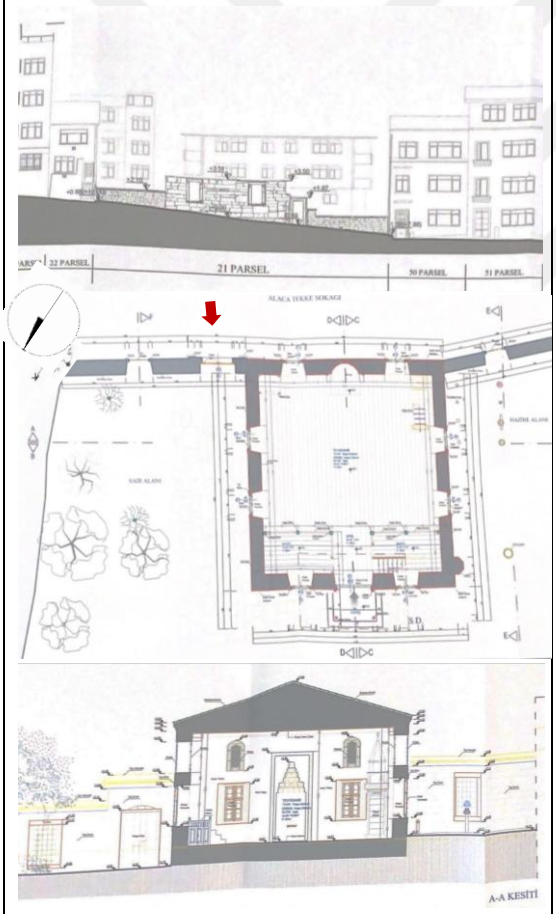

Şekil 3.110 Yapının restitüsyon çizimleri; sokak silueti, zemin kat planı ve kesiti (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Parsele giriş Alaca Tekke Sokağı'ndan yapılmaktadır. Yapının konumlandığı parsel, dört bölüme ayrılmıştır. Günümüze özgün halinden ön cepheye bakan beden duvarının bir kısmı ile harim kısmının iç duvarlarının bir kısmının ayakta olduğu görülmektedir. Yapının mevcut hali, tevhidhane-mescite ilaveten bahçe duvarları ile hazireden ibarettir. Tekke yapılarının arazi üzerindeki konumları kesin bilinmemekle beraber restitüsyon çizimleri ve Alman Mavileri Haritası'nda göre mescit-tevhidhanenin batısında hazire ve hazirenin kuzey ucunda minare yakınında kuyu bulunmaktadır. Haziresinde günümüzde 5 adet mezar taşı bulunmaktadır.

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Mevcut mimari kalıntılar ile kesin bilgiler vermeyen mimari için yapının yakınında yer alan 1753 tarihli Mustafa Paşa Tekkesi mimari özellikleri ile bağlantı kurulmuştur (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24). Yapının restitüsyon projesine göre aşağıdaki başlıklar yazılmıştır.

b) Cephe Özellikleri

Her cephede iki sıra olarak düzenlenen dikdörtgen söveli ve düz atkılı alt sıra pencerelerin üstündeki tepe pencereleri, sivri kemerli olup alçı dışlıklıdır. Alt sıra pencerelerin önünde klasik lokmalı demir parmaklıklar bulunmaktadır. Pencereler cephede simetrik düzenlenmiştir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Yıkık durumdaki taş duvarlarında herhangi bir süslemeye rastlanmayan mescidin restitüsyon projesinde ise, alçı dışlıklar, lokmalı parmaklıklar ve ahşap tablalı kapı gibi elemanlar dış cephe süslemesine örnek teşkil etmektedir.

İç Mekân Süslemesi: Yapının özenli duvarlarına bakılarak yapının dönemin kalem işleriyle süslü olduğu tahmin edilmekte, fakat bezeme programı kesin olarak bilinmemektedir (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24). Restitüsyon projesine göre tavan ahşap çıtalı olup geometrik bezemeler kullanılmıştır. İç tezyinata örnek verilebilecek diğer öğeler; mukarnaslı mihrap nişi, sade bezemeli ahşap minber, alçı revzenler ve mahfil korkuluklarıdır.

Tablo 3.18 Yanık Minare Mescidi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Yanık Minare Mescidi Yeniden Yapımı	**Katalog No:** 13C

Harita - Çizim - Proje

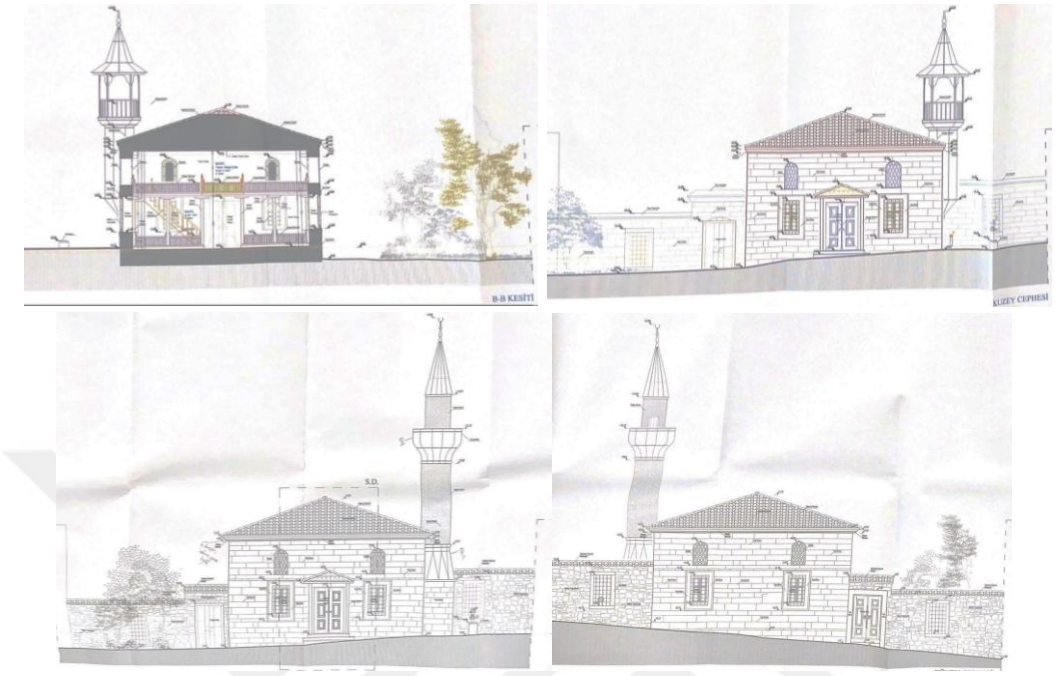

Şekil 3.111 Yapının restitüsyon çizimleri; kesiti, kuzey cephesinin iki farklı restitüsyonu ile güney cephesi (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.112 Yanık Minare Mescidi'nin güncel görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.113 Hazire detay görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.19 Ahırkapı Feneri

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ahırkapı Feneri</td><td>Katalog No: 14A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Cankurtaran Mah., Kennedy Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
2/-/81</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1755-56</td><td>Mimarı:
Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Fener</td><td>Güncel İşlevi:
Fener</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.29 Ahırkapı Feneri konumu
(Google Earth, 2024)
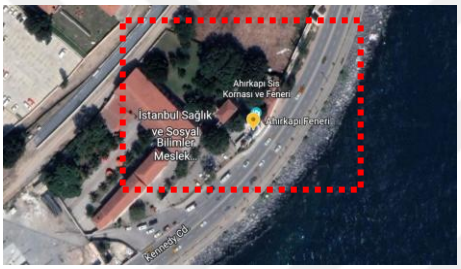
Harita 3.30 Yapının yakın konumu
(Google Earth, 2024)
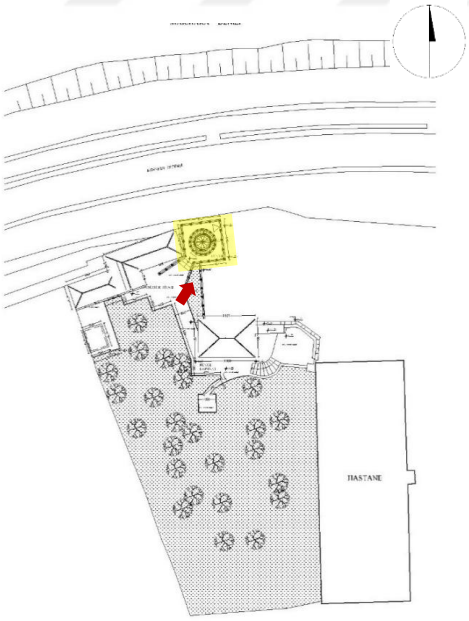
Şekil 3.114 Ahırkapı Feneri vaziyet planı
(Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022) ile kesit ve görünüş çizimleri
(Bostan vd., 2021)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.115 Ahırkapı Feneri genel görünümü
(Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Ahırkapı Feneri, İstanbul Fatih İlçesi Cankurtaran Mahallesi Kennedy Caddesi üzerinde tarihi yarımadaya hâkim bir konumda yer almaktadır.
Ahırkapı Feneri, Marmara surlarının önünde ve Topkapı Sarayı Ahır Kapı'sının civarında, Osmanlı döneminde yapılan ilk fenerdir (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 261). 1756'da Kumkapı yakınlarında bir kalyonun büyük bir kaza geçirmesi üzerine dönemin padişahı III. Osman daha önce de sık kazaların olduğu bu bölgede bir fener yaptırma emri vermiş ve bu iş için Kaptanıderya Süleyman Paşa'yı görevlendirmiştir. Arabacılar Kışlası civarında ve sur duvarı üzerinde yapılan bu kule daha sonra çeşitli yangınlarda hasar görmüştür. Yapının ahşap olarak inşa edildiği düşünülmektedir (Bostan vd., 2021, s. 227). Kayıtlara göre, bu yapının, o dönemde hassa başmimarlığı görevini yürüttüğü anlaşılan Elhac Mehmed Ağa veya onun yönetimindeki mimarlar tarafından inşa edildiği öngörülmektedir (Tablo 2.3).</td></tr>
</table>

Tablo 3.19 Ahırkapı Feneri (devamı)

Yapı: Ahırkapı Feneri	**Katalog No:** 14B

Harita - Çizim - Proje

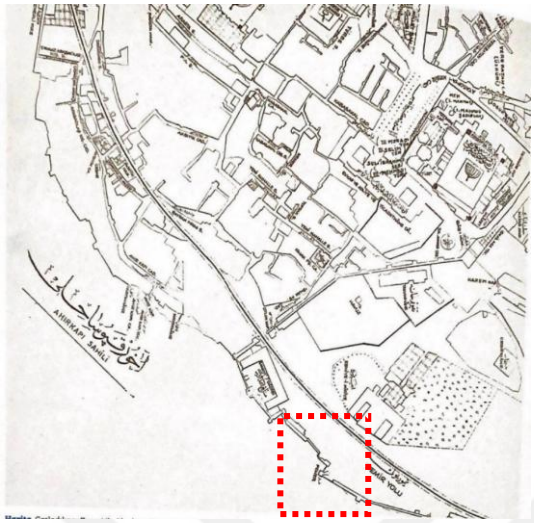

Şekil 3.116 Ahırkapı ve Çatladıkapı fenerlerini gösteren bir 19. yy. haritası (Bostan vd., 2021)

Şekil 3.117 Ahırkapı 19. yy. fotoğrafları (Bostan vd., 2021; Eski İstanbul Fotoğraf Arşivi, 2022-24)

Bugünkü fener, 1857'de Sultan Abdülmecid tarafından Fransız müteahhitlere kâgir olarak yeniden yaptırılmıştır. Fenerin mercek kısmının demiri üzerinde müteahhitlik firmasına ait "*Henry Lepaute 146 A Paris"* yazısı görülmektedir. Ahırkapı Feneri, Marmara Denizi'nden hem İstanbul Limanına girişi hem de İstanbul Boğazı'ndan gemilerin geçişlerindeki rotada yer almıştır (Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022).

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Zeytin yağı kandilli ve kule ışığı 20 mil (Bostan vd., 2021) (bir yerde 15-16 deniz mili[1]) (Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022) mesafeden görülen ve deniz seviyesinden 36 m (bir yerde 40 m (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000) yükseklikte olan fener kulesi 26 m yüksekliğinde örme taş kuledir (Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022). Silindirik gövdeli Fener'in kübik kaidesinde taş korkuluklar ve balkonunda konsollar vardır. Kesme taş gövdede kaideye yakın taşkın bir silme yer alır. Kapı-pencere doğramaları ahşap malzemeden olup merceği koruyan fener kulesi camekânlı ve buranın kubbesi kurşun ile kaplıdır. Fenere çıkan mazgallı merdiven ve korkuluğu dökme demir malzemedendir. Kule kısmındaki korkuluklar ve şerefe alt destek elemanları taştandır.

b) Cephe Özellikleri

Fenerin güney ve güneybatı cepheleri boyunca her katta dikey iki sıra halinde iç merdiveni aydınlatan ve içten dışa doğru daralan ufak boyutlu pencereler vardır. Gövdesindeki siyah kuşak, boyadır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephede süsleme sayılabilecek mimari öğeler; balkon ve şerefedeki yonca motifi ve geometrik desenli kâgir korkuluklar, şerefe altı taş payanda ve destekler, fener gövdesindeki siyah kuşak, kurşun kubbe eteğindeki basit geometrik süslemeler ile hayvan başlı yağmur oluklarıdır.
İç Mekân Süslemesi: Yapının içi süssüzdür.

[1] 1 deniz milinin uzunluğu, metrik hesapta yaklaşık 1852 metredir.

Tablo 3.19 Ahırkapı Feneri (devamı)

Yapı: Ahırkapı Feneri	**Katalog No:** 14C

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.118 Ahırkapı Feneri vaziyet planı ve giriş cephesini gösteren bir çizim (Bostan vd., 2021)

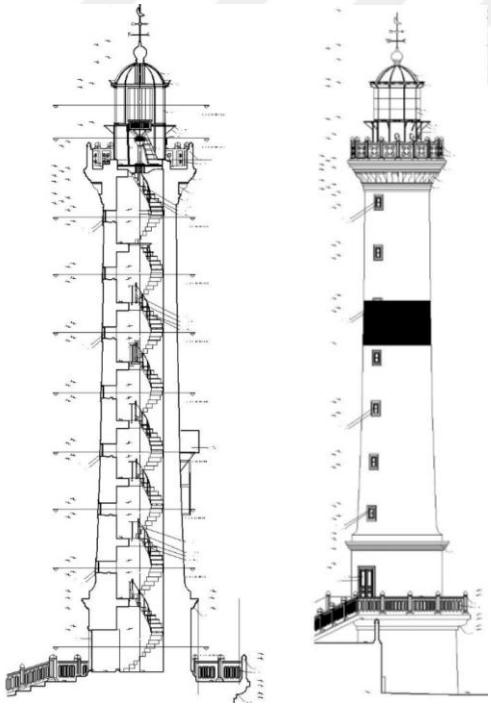

Şekil 3.119 Ahırkapı Feneri'nin restorasyon kesit ve görünüş çizimleri (Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022)

Harita - Çizim - Proje

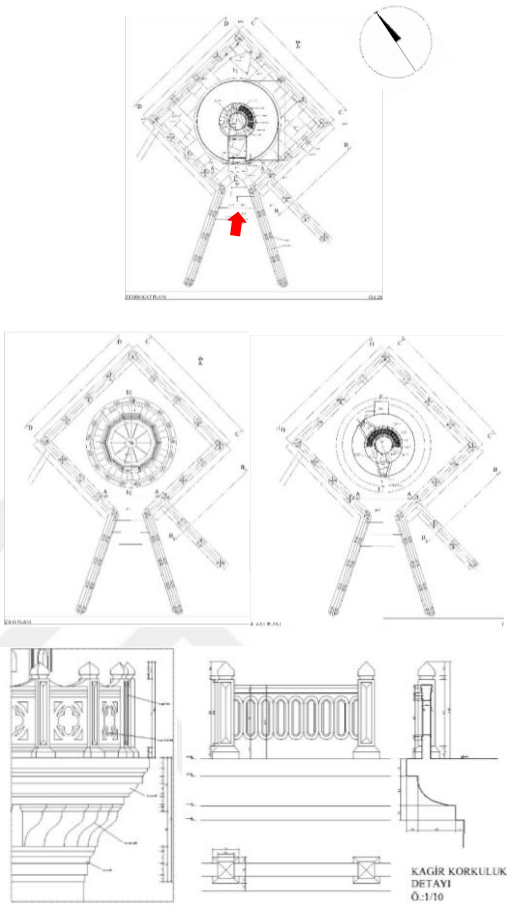

Şekil 3.120 Ahırkapı Feneri restorasyon çizimleri (Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022).

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.121 Ahırkapı Feneri restorasyon sırası fotoğraflar (Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, 2022)

Tablo 3.19 Ahırkapı Feneri (devamı)

Yapı: Ahırkapı Feneri	**Katalog No:** 14D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.122 Ahırkapı Feneri'nden tarihi yarımadaya bakış ve güney cephesinden bir görünüm ile fenerin kaidesinden detay görünümler (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

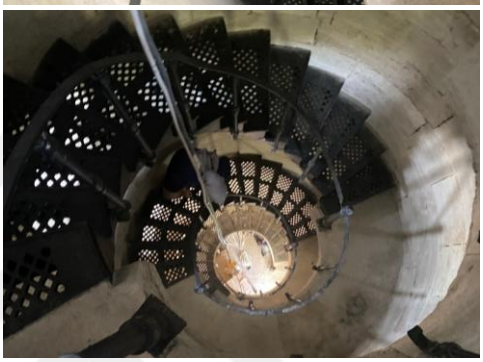

Şekil 3.123 Ahırkapı feneri iç görünümler (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.20 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 15A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Hocapaşa Mah., Hükümet Konağı Sokağı, Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 27/23(13)/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1756</td><td>Mimarı:
Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
İstanbul Valiliği- Maliye Hazinesi</td><td>Özgün İşlevi:
Devlet dairesi</td><td>Güncel İşlevi:
İstanbul Valiliği</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.31 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı konumu
(Google Earth, 2024)

Harita 3.32 Yapının yakın konumu
(Google Earth, 2024)

Şekil 3.124 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı'nın rekonstrüksiyon vaziyet planı (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>
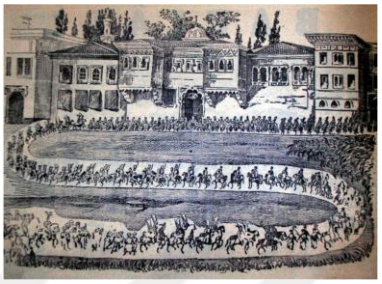

Şekil 3.125 1802 tarihli Konstantin Ypsilanti'nin Bâb-ı Âli'ye kabulünü tasvir eden bir gravür (Gündoğan, 2010, s. 34) ile 19.yy'da burada bulunan yapının rekonstrüksiyonu (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Vezir Kapısı/Paşa Kapısı, İstanbul, Fatih, Hocapaşa Mahallesi'nde Alayköşkü Caddesi üzerinde yer almaktadır. Osmanlı'da 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar devlet idaresinin üst yönetim merkezi Dîvân-ı Hümâyun iken; 18. yüzyılın sonlarında ise sadrazamın yönettiği teşkilâtın bünyesinde sembolik olarak korunmuş ve devlet idaresinin yeni beyni "yüce kapı", "sadrazam dairesi" anlamlarında (İpşirli ve Eyice, 1991) "Vezir Kapısı", "Paşa Kapısı" ve "Bab-ı Asafi" gibi adlarla anılmış, özellikle 19. yy. başlarından itibaren ise "Bâbıâli veya Bâb-ı Âli" olmuştur.
18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında kimliği şekillenmeye başlayan Bâb-ı Âli, sadrazamların 17. yy. başlarından itibaren konut ve yönetim işlevi gören konaklarını bugünkü Bâb-ı Âli alanı ve çevresine yerleştirilmeleriyle belirginleşen bir sürecin sonucunda, zamanla yönetim merkezine dönüşen bir kompleks olarak Osmanlı'da inşa edilen ilk resmî mimari yapı (Gündoğan, 2010) ve bilinen ilk sadrazamlık binasıdır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.20 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 15B

Harita - Çizim - Proje

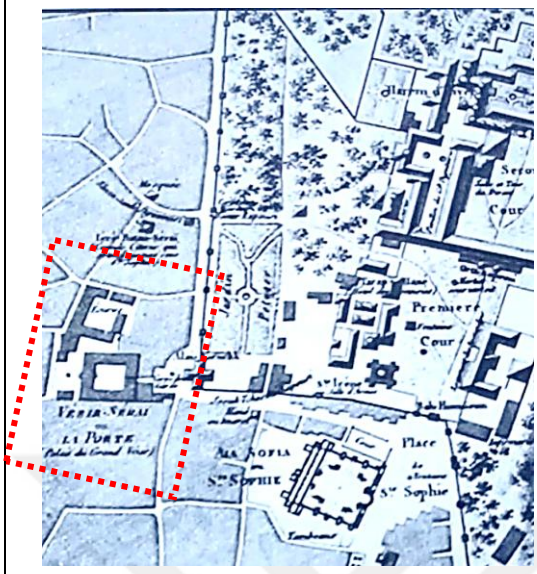

Şekil 3.126 1776 tarihli Fr. Kauffer Planı'nda "Vezir-Serai ou La Porte"(Gökalp Proje, 2020)

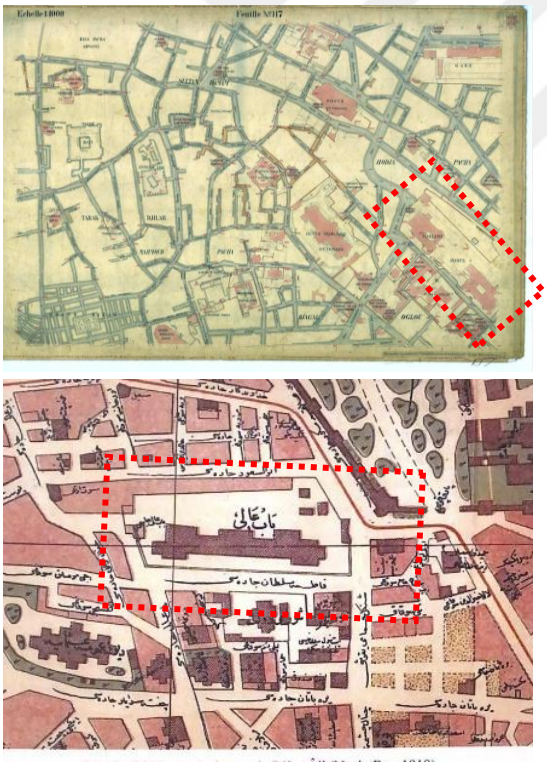

Şekil 3.127 Alman Mavileri ve Necip Bey haritalarında "Bâb-ı Âli" (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; istanbulium.net, 2019)

Bina tarihte çok defa yangın geçirmiş ve her seferinde yeniden yaptırılmıştır. 1755'te yanmış olan kompleks, aynı yıl içinde (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24) III. Osman tarafından yeniden yaptırılmıştır (İstanbul Valiliği, 2022-24). Kayıtlara göre o dönemde, hassa başmimarı görevini yaptığı anlaşılan Elhac Mehmed Ağa veya onun yönetimindeki mimarların bu yapının inşasında etkili oldukları düşünülmektedir (Tablo 2.3).1839'daki yangına kadar ahşap yaptırılan ve birkaç defa yeniden yaptırılan yapının mimari durumu hakkındaki bilgiler bütünlükten uzak ve yüzeyseldir. 1776 tarihli Fr. Kauffer'e ait planda "Vezir-Serai ou La Porte" ile gösterilen Bâb-ı Âli orta avlulu kareye yakın bir plandadır (Gündoğan, 2010). Yapı 1844'te ilk defa Stefan Kalfa tarafından kâgir olarak yaptırılmıştır (İstanbul Valiliği, 2022-24). Vezir Kapısı/Paşa Kapısı, 19. yy. ortalarına doğu yeniden yapılanan yönetim sistemi sonucunda şekillenmiştir. Bâb-ı Âli Cumhuriyet döneminde Şura-yı Devlet Dairesi adını almış ve 1940'larda Danıştay'a dönüştürülerek varlığını sürdürmüştür (Gökalp Proje, 2020). Yapı, günümüzde İstanbul Valiliği olarak kullanılmaktadır.

Mimari Özellikleri

Stefan Kalfa'nın yaptığı yapı, mimari tasarımda Tanzimat dönemi mimari anlayışına sahip ve Neoklasik üsluptadır. Aynı zamanda Osmanlı evi mimari özelliklerini barındıran yapının dönem özelliklerini en iyi yansıtan bölümü bugünkü valilik bünyesinde kullanılan eski Sadaret makamının bulunduğu kısımdır (Gökalp Proje, 2020).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

19. yy. Efdalüddin Bey'in Tarih-i Encümeni Mecmuası'nda Vezir Kapısı/Paşa Kapısı, o dönemde Nallı Mescit'ten (Vilayet Camii) Alay Köşkü'ne kadar uzanan yaklaşık 230 m (veya 220 m) (İstanbul Valiliği, 2022-24) uzunluğunda olup içerisinde birçok işlevde yapı bulunan geniş avlu ve bahçeli monoblok (tek gövde) bir yapı olduğu yazmaktadır.

Tablo 3.20 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 15C

Harita - Çizim - Proje

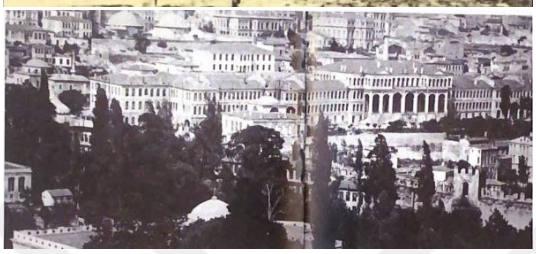

Şekil 3.128 Yapının kuzeybatı cephesinin 1911 yangını öncesi görünümü (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

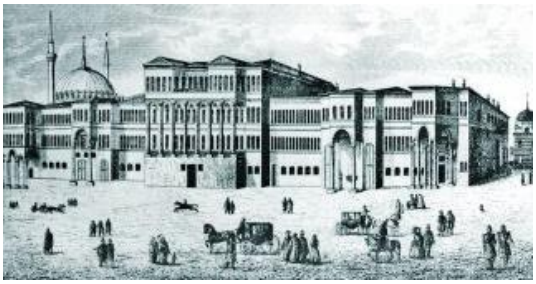

Şekil 3.129 Yapının Haliç'e bakan cephesi gravürü ile bir yangınını gösteren Ferat adlı ressamın bir resmi, 19. yy. (İpşirli ve Eyice, 1991)

Şekil 3.130 Yapının bodrum katı kâgir kısımlardan detay çizimi ile görünümü (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

1839 yangınında yanan yapıda harem ve selamlığın oluştuğu ana yapı, bodrum ve zemin kat dışında tamamıyla ahşaptandır. 1911 yılındaki son yangında tamamen yok olduktan sonra uzun bir süre inşa edilmeyen yapı, eski görsellerden anlaşıldığı kadarıyla bodrum, zemin ve iki normal kat olmak üzere toplam dört katlıdır (Gökalp Proje, 2020). Bu devasa yapı kompleksi kırma ve beşik çatılarla örtülüdür.

b) Cephe Özellikleri

Neoklasik üsluptaki yapı dıştan oldukça süssüz ve gösterişsizdir. Yarım yuvarlak kemerli pencere dizileri, üçgen alınlıklar, kütlede girinti-çıkıntılar, giriş aksını vurgulayan yuvarlak kemerli bir revak ve bu revağın iki yanında üçgen alınlıklı çıkmalar cephede göze çarpan özelliklerdir.

c) Süsleme Özellikleri

Yapı birçok defa yıkılıp yeniden yaptırıldığı için ilk dönemine ait özgün süslemeye ait kesin bilgiler tespit edilememiştir. Fakat o dönem yaptırılmış diğer yönetim yapıları (III. Osman Köşkü vb.) gibi süslemeli olduğunu söylemek mümkündür.

Cephe Süslemesi: Yapı neoklasik üslupta olup genel olarak sadelik ön plandadır.

İç Mekân Süslemesi: Rekonstrüksiyon projesi devam eden yapının içine girilememiştir. Fakat kaynaklardan anlaşıldığına göre özellikle arz odası ve divanhane bölümü oldukça bezemeli bölümlerdir.

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.131 Yapının rekonstrüksiyon projesinden çizimler ve bir model çizimi (Gökalp Proje, 2020)

Tablo 3.20 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 15D

Harita - Çizim - Proje

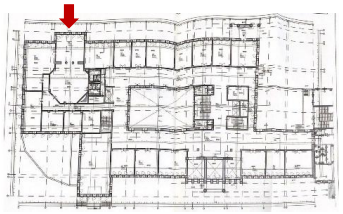

zemin kat plan

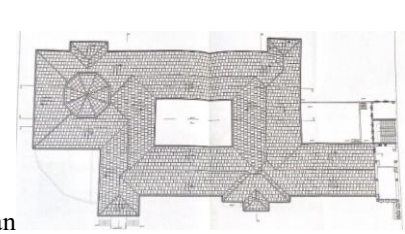

çatı kat planı

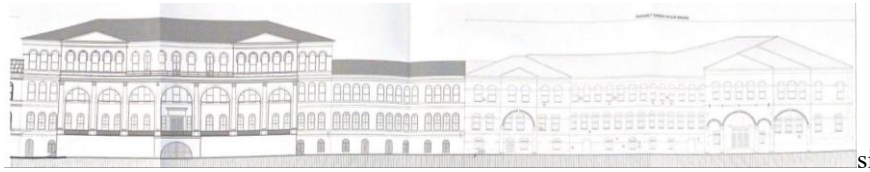

silüet

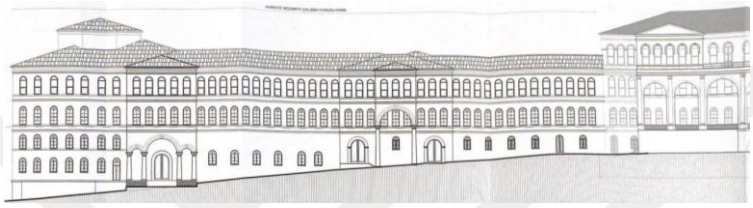

ön cephe

kesitler

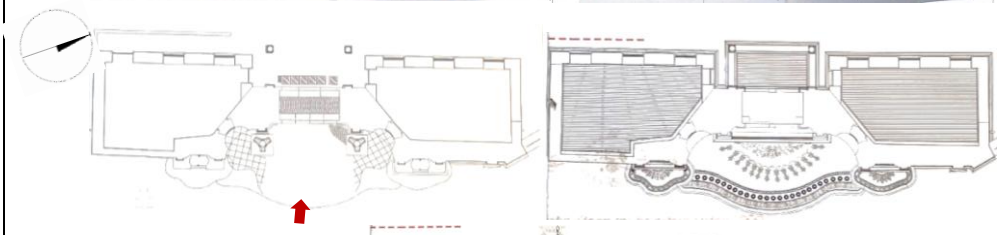

Şekil 3.132 Yapının rekonstrüksiyon proje çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24) ile yapının 1843 tarihli giriş kapısının son dönem restitüsyon çizimleri (Gökalp Proje, 2020)

Tablo 3.20 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 15E

Yapı Dışından Fotoğraflar

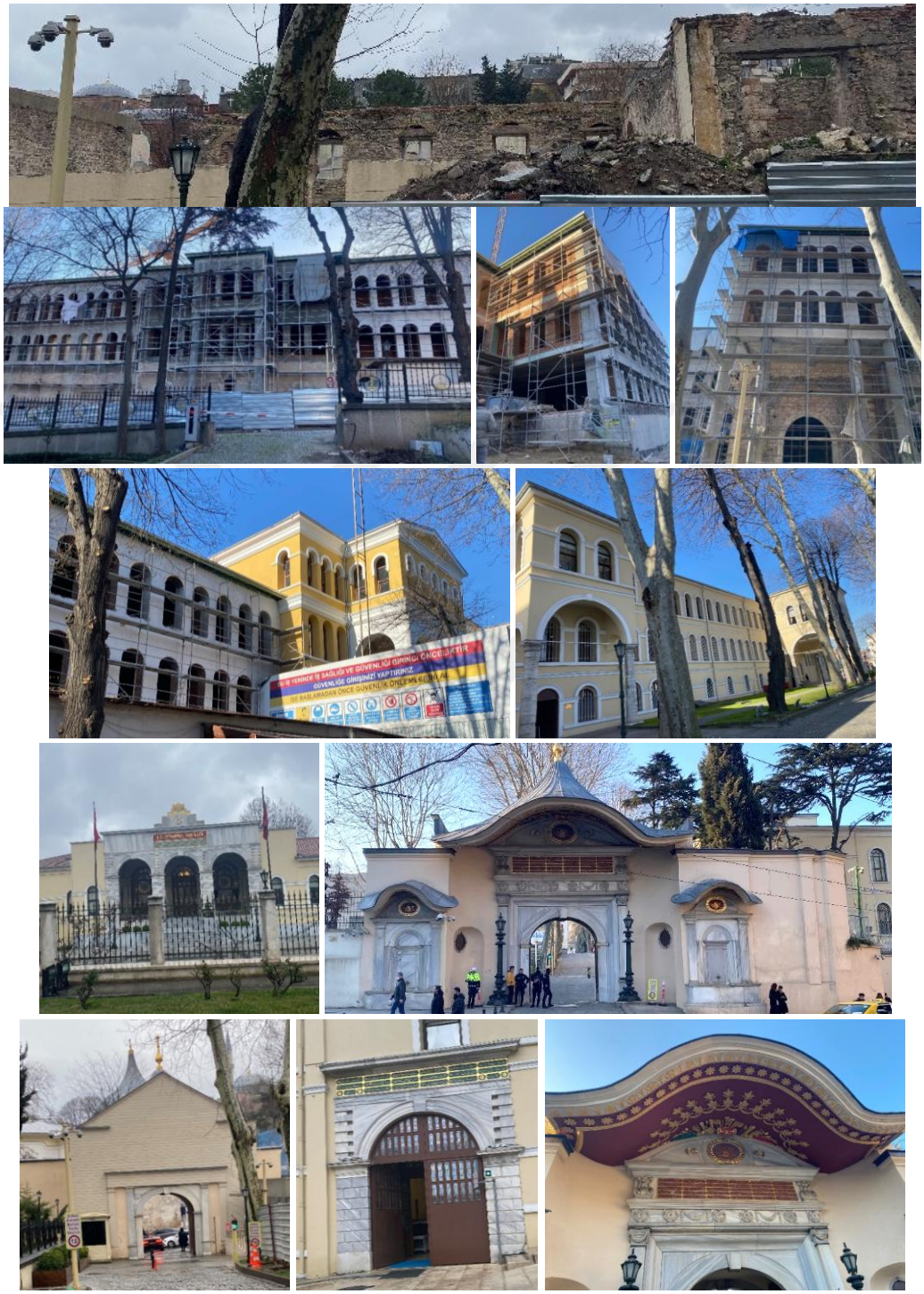

Şekil 3.133 Yapının güncel ve rekonstrüksiyon şantiyesinden görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.21 Nuruosmaniye Suyolları

Yapı: Nuruosmaniye Suyolları			**Katalog No:** 16A
Adresi: Fatih/İstanbul			**Ada/Pafta/Parsel:** 299/28/125
Bânisi: III. Osman	**Tarihi:** 1748-1755	**Mimarı:** Mustafa Ağa-Ali Ağa (?)	**Tescil Durumu:** -
Mülkiyeti: İSKİ		**Özgün İşlevi:** Su yolu	**Güncel İşlevi:** Su yolu (akıyor)

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

Harita 3.33 Nuruosmaniye Suyolları konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.34 Su yolunun yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.134 Su yolunun bölgesi, Molla Fenari (İBB, 2024)

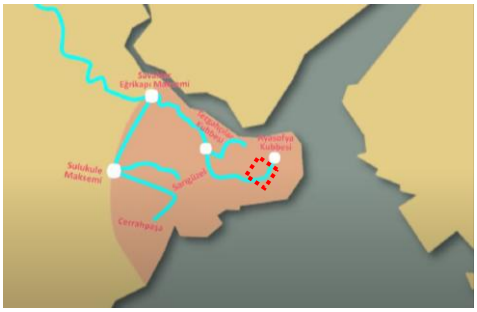

Şekil 3.135 Nuruosmaniye Suyolları (İSKİ, 2024)

Açıklamalar

İstanbul İli, Fatih İlçesi'nde yer alan ve Nuruosmaniye Külliyesi su ihtiyacı için inşa edilen Nuruosmaniye Suyolları, Kırkçeşme Su Yolu'nun bir kolu olup Halkalı sularındandır. "Cevâmi-i şerîfe suları" veya Halkalı sularının yapımı 1453'tem 1755'e kadar sürmüştür (Eyice, 2007). Nuruosmaniye suyollarının inşasına külliye ile birlikte 1748'de başlanmış olup, I. Mahmud'un vefatından sonra, 1755'te III. Osman tarafından tamamlanmıştır (Çeçen, 1999, s. 177). Esenler'deki Ferhad Paşa merasında başlayan ve "Ayvalidere suyu" olarak da adlandırılan Nuruosmaniye suyolları, 27 farklı noktaya su dağıtarak (Çeçen, 1999, s. 178) Edirnekapı'dan girerek son olarak Nuruosmaniye Camii avlusundaki İmaret haznesi ve külliyenin farklı birimlerine dağıtılmaktadır (Eyice, 2007). Halkalı sularının isale hattı ve şehir içi dağıtımı için birçok maslak ve su terazisi inşa edilmiştir. Özellikle engebeli arazideki Nuruosmaniye Suyolları'nda su terazileri, künklerdeki basıncı azaltmak amacıyla yapılmıştır (Tabakoğlu, 2015a, s. 115). Külliyeye su taşıyan altyapının, külliyeyi inşa eden Mustafa veya Ali Ağa ve Simeon Kalfa tarafından tasarlandığı (Kuban, 1954, s. 27; Aslanapa, 2004; Düzenli, 2015) düşünülmektedir.

Mimari Özellikleri

Nuruosmaniye suyolları, toplamda 6350 metre uzunluğunda olup, 1800 m galeri, 3100 m künk, 130 cm kurşun boru ve 150 m çapında 150 mm'lik font borusundan oluşmaktadır. Su, Ferhat Paşa merasından 80 m kotundaki bir tünelden akarak, font borudan geçtikten sonra pişmiş toprak künklerle (iç çapı 22 cm) üstü kapalı bir şekilde iletilmiştir (Eyice, 2007; Çeçen, 1999, s. 178).

Tablo 3.21 Nuruosmaniye Suyolları (devamı)

Yapı: Nuruosmaniye Suyolları	**Katalog No:** 16B

Harita - Çizim - Proje

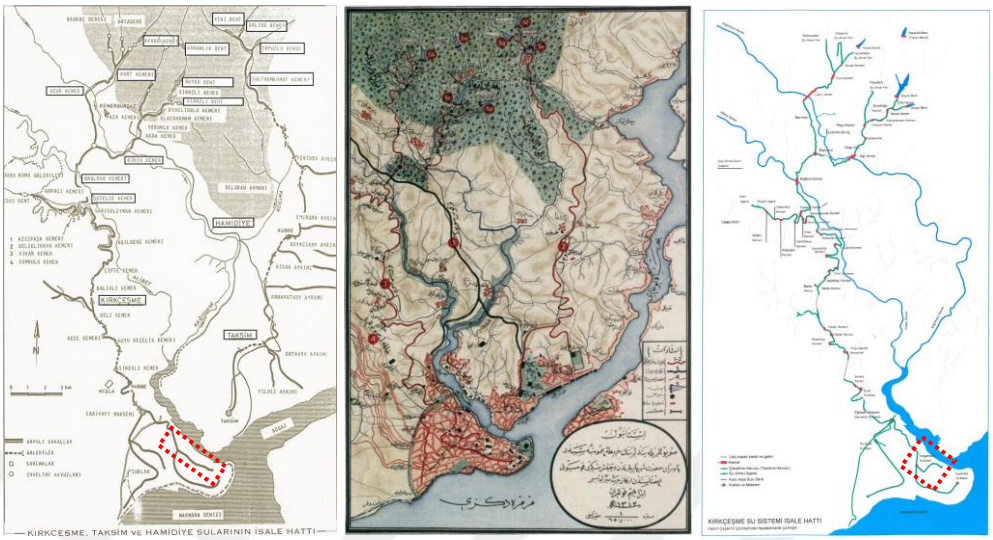

Şekil 3.136 İstanbul isale hatları haritaları (Ulaş, Tarihsiz; Karakuş vd., 2019; İSKİ, 2014, s. 22)

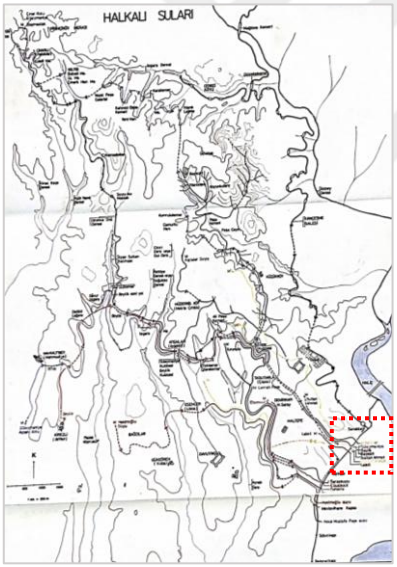

1930 yılında yapılan incelemelere göre Halkalı sularının isâle hatlarının durumu

Adı	Galeri m.	Künklü galeri m.	Künk m.	Kurşun m.	Pikboru m.	Toplam m.	Durum
Beylik (Fâtih ve I. Mahmud tevsileri ile birlikte)	4600		6200		3300	14.100	akar
Fâtih ve Sadırvan			800		100	900	akar
Turunçluk	400		6900		1100	8400	battal-akar
Mahmud Paşa ve Lâleli	100		900			1000	akar
Bayezid	3000		8100			11.100	akar
Koca Mustafa Paşa	1550		700		200	2450	akar
Süleymaniye Çınar kolu	5400		11.400		200	17.000	battal
Süleymaniye Aypah kolu	2800		2000			4800	battal (bu rakam yanlış olup ana isâle kolunun uzunluğu yaklaşık 15.000 metredir)
Mihrimah	300		4400		300	5000	battal
Ebüssuûd	450		1500		1400	3350	akar
Köprülü	4000		17.000			21.000	battal
Cerrah Paşa	520		3000			3520	battal-akar
Sultan Ahmed	1500		200			1700	akar
Saray çeşmeleri	500		2800			3300	akar
Hekimoğlu Ali Paşa	3400	400	6300		900	11.000	akar
Kasım Ağa	---	---	---	---	---	---	bilgi yok
Nuruosmaniye	1800		3100	1300	150	6350	akar

Şekil 3.137 Halkalı isale hatları ile bu hatlarının durumu (Çeçen, 1992, s. 20-25)

Şekil 3.138 Kırkçeşme Su Yolları'nda suyun taşındığı galeri ve künkler (İSKİ, 2024)

Tablo 3.22 İhsaniye Mahallesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: İhsaniye Mahallesi</td><td>Katalog No: 17A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Salacak, Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
…/…/…</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Osman</td><td>Tarihi:
1755-1756</td><td>Mimarı: Elhac Mehmed Ağa, Kara Ahmed Ağa veya Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
-</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Karma</td><td>Özgün İşlevi:
Mahalle</td><td>Güncel İşlevi:
Mahalle</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.35 İhsaniye Mahallesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.36 Mahallenin yakın konumu (Google Earth, 2024)
,

Şekil 3.139 Üsküdar Salacak’ta İhsaniye Mahallesi (İBB, 2024)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.140 İhsaniye Mahallesi (Google Earth, 2024)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Üsküdar İlçesi Salacak bölgesinde yer alan mahalledir. İhsaniye Mahallesi Üsküdar-Kadıköy yolu üzerindedir. Üsküdar Salacak’ta bulunan İhsaniye semti İstanbul’un Anadolu’ya açılan kapısı olan Harem otogarı civarında yer alır.
Sicil kayıtlarına göre 18. yy.’da Üsküdar’da on yeni mahalleden (Arakiyeci Cafer Ağa, Aşçıbaşı, Ayazma, Debbağlar, Kadıasker Ahmed Efendi, Selami, Sinan Paşa, Şeyh Selami Ali Efendi ve Şüca’bağı) biri de İhsaniye’dir (Bostan, 2018, s. 136). 18. yy.’dan itibaren, padişahların bahçe ve koruluklarının bir kısmını arsa haline getirerek yeni mahallelerin oluşumuna katkıda bulunduğu bilinmektedir. III. Osman ve özellikle III. Mustafa (1757-1774) İhsaniye ve Beylerbeyi gibi mahallelerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır (Bostan, 2018, s. 136). III. Osman, H. 1169/M. 1755 tarihinde, halası Hatice Sultan’ın saray bahçesinin bulunduğu alanda evler ve dükkânlarla birlikte yeni bir mahalle olan İhsaniye’yi inşa ettirmiştir. İhsaniye olarak adlandırılan bu semtte, günümüzde hâlâ ayakta olan İhsaniye Camii ve mescitlerini yaptırmıştır (Sarıcaoğlu, 2007; Ayvansarayi, vd., 2001, s. 637). Bu mahalledeki kamusal ve dini yapılar, muhtemelen III. Osman Döneminde başmimar olarak görevi yapmış Elhac Mehmed Ağa, Kara Ahmed Ağa veya Elhac Mustafa Ağa ve onların yönetimindeki hassa mimarlar ocağı tarafından inşa edilmiştir (Tablo 2.3). Burhan Felek, anılarında İhsaniye'nin yüksek memur kesimi tarafından tercih edilen bir semt olduğunu, ancak yalnızca varlıklı sınıflara hitap etmediğini belirtmektedir. Diğer İstanbul mahalleleri gibi, İhsaniye de farklı toplumsal sınıflardan ve meslek gruplarından insanları barındıran bir yapıya sahiptir (Ayvazoğlu, 2012). Teraslar halinde denize inen ve manzaraya sahip olan İhsaniye, yangın gibi tahrip edici olaylarla özgün dokusunu ve kültürünü kısmen kaybetmiş olsa da bu dokunun izleri günümüze kadar ulaşmıştır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.22 İhsaniye Mahallesi (devamı)

Yapı: İhsaniye Mahallesi	**Katalog No:** 17B

Harita - Çizim - Proje

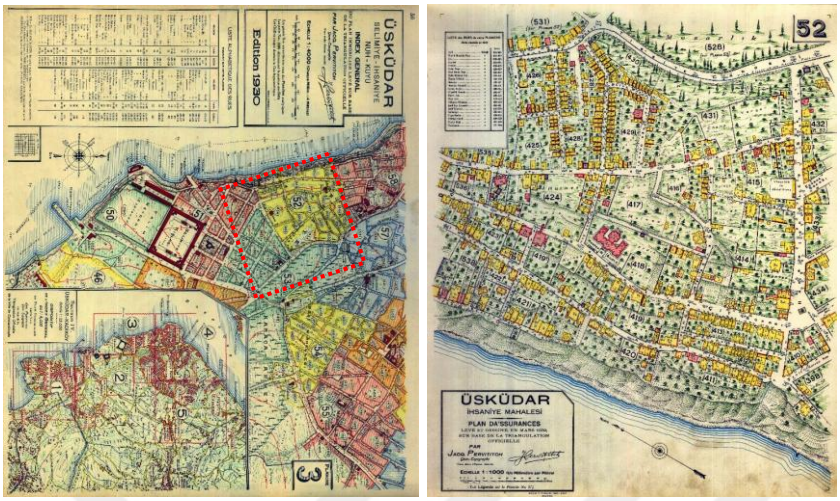

Şekil 3.141 Üsküdar İhsaniye Mahallesi Pervititch Haritası (Pafta: 52), 1934 (istanbulium.net, 2019)

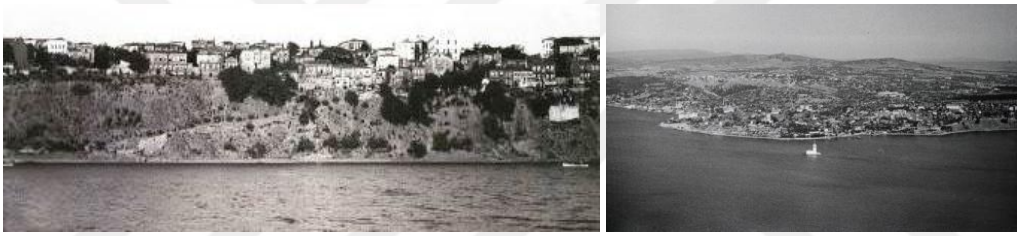

Şekil 3.142 Üsküdar İhsaniye Mahallesi, 1940'lar (Eski İstanbul Fotoğraf Arşivi, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.143 Üsküdar Salacak'tan güncel görünümler (Akar, 2020-2025)

3.1.2 Sadrazam Yapıları

Tablo 3.23 III. Osman Dönemi kataloglarında sadrazamlara ait yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı	Bâni Adı
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	Hekimoğlu Ali Paşa
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	Yirmisekiz Çelebi/Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi	
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi	Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa
22	Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri	Naili Abdullah Paşa

Tablo 3.24 Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi</td><td>Katalog No: 18A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Molla Fenari Mah., Yeniçeriler Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 274/38/6</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Hekimoğlu Ali Paşa</td><td>Tarihi: 1754</td><td>Mimarı: Elhac Mehmed Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi: Çeşme</td><td>Güncel İşlevi: Çeşme (akıyor)</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

Harita 3.37 Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)

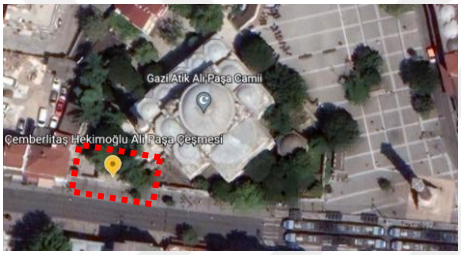

Harita 3.38 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

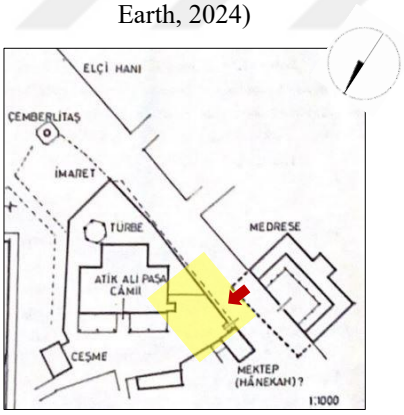

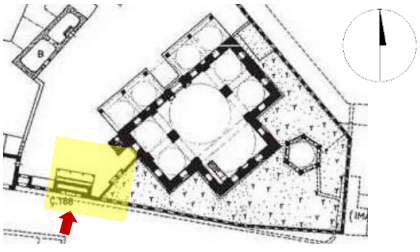

Şekil 3.144 Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii ve Çeşmesi vaziyet planı krokisi (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; Okçuoğlu ve Ağar, 2004)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.145 Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

Çemberlitaş'ta Yeniçeriler Caddesi üzerinde Atik Paşa Camii'nin avlusunda hazire duvarına bitişik ana cadde kenarında olan Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa tarafından 1168'de (1754-55) yaptırılmıştır (Eyice, 1991a; Egemen, 1993, s. 376). Bu çeşmenin dönemin hassa başmimarları Elhac Mustafa Ağa ya da Kara (Elhac) Ahmed Ağa veya onların yönetimindeki hassa mimarlarları tarafından inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3). Günümüzde çeşme suyu akmakta fakat kuyu suyu ile beslendiğinden içilememektedir.

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Külliye hazire duvarının bir parçası şeklinde inşa edilen çeşmenin her iki yanı ve yukarısında tekne hizasından başlayıp çeşmeyi geride bırakacak bir çerçeve düzenlemesi yapılmıştır. Saçak ise daha vurgulu olarak bu çerçevenin üstünde almaktadır. Çeşmenin kitabesi, dilimli Barok kemeri, ayna taşı, dikdörtgen formlu ufak yalak mermerdendir. Diğer taraflar taştan inşa edilmiştir.

Tablo 3.24 Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (devamı)

Yapı: Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	**Katalog No:** 18B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.146 Goad Haritası'ında (Pafta: 16) çeşme (istanbulium.net, 2019)

Yapı Dışından Fotoğraflar

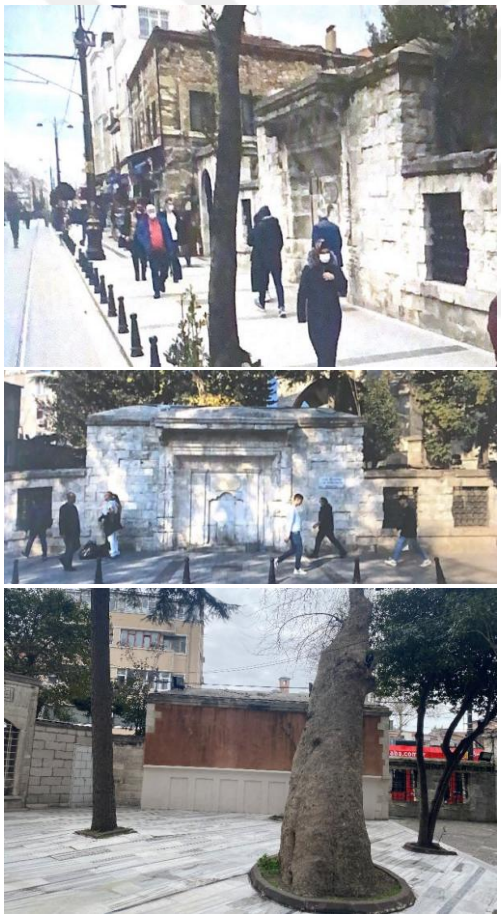

Şekil 3.147 Çeşmenin Meclis-i Mebusan Caddesi görünümleri ve cami avlusundan arka cephesi, 2021 (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; Akar, 2020-2025)

b) Cephe Özellikleri

Dıştaki büyük çerçeve içinde daha ufak dönen bir silme, çeşme nişinin her iki tarafında yer alan taş gömme sütunlar (pilastr) ve saçak cephedeki belirgin elemanlardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Çeşme sade bir yapıda olmasına rağmen yuvarlak dilimli kemerleri, üç boyut etkisini kuvvetlendiren çıkıntılı çerçevesi gibi özellikleriyle Barok karakterde elemanlar barındırmaktadır. Çeşmenin ayna taşı üzerinde çiçek motifli bir rozet bulunur. Çeşmenin celi sülüs hat kitabesinin transkripsiyonu şöyledir:

Fi-sebil-illâh bu âb- sâfdan nûş eylekim
Ayn-ı tesnîm-ü zülâl menba-ı dil-cû gibi
Oldı cârî bâ-yı âb-âsâ bu târih-i selis
Tasla iç kevser-i cûd-i Ali-den su gibi (Bakır, 1999).

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.148 Çeşmenin alınlığı ve kitabesi (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.25 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Yuşa Hazretleri Tepesi Camii</td><td>Katalog No: 19A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Anadolu Kavağı, Doğu Kapısı Cad., Yuşa Tepesi Sapağı Sok., Beykoz/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 438/64/25</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Yirmisekizzade Mehmet Sait Paşa</td><td>Tarihi: 1755</td><td>Mimarı: Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi: Cami-Tekke</td><td>Güncel İşlevi: Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.39 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii konumu (Google Earth, 2024)
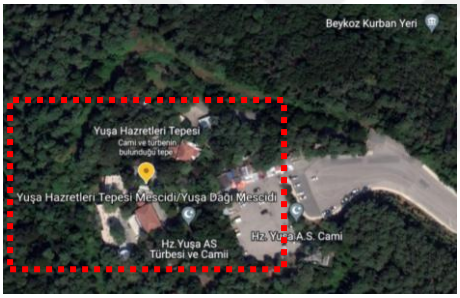

Harita 3.40 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

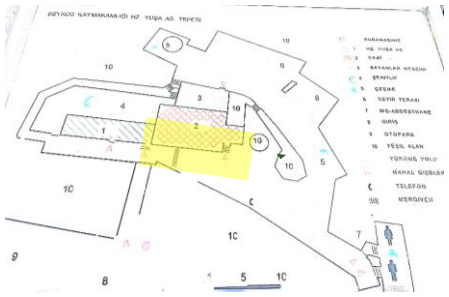
Şekil 3.149 Beykoz'un eski bir panoroması (Beykoz Kaymakamlığı, 2022-24) ile Yuşa Hazretleri Tepesi Camii tanıtım tabelasından vaziyet krokisi (İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.150 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beykoz İlçesi, Anadolu Kavağı, Yuşâ Hazretleri Tepesi'nde yer alan Yuşâ Hazretleri Tepesi Camii/Yuşa Dağı Mescidi'nin bânisi Mehmet Sait Paşa (ö. 1761) 'dır. III. Osman Dönemi sadrazamlarından Yirmisekiz Çelebizade/Yirmisekizzade diye de bilinen Mehmet Sait Paşa H. 1169/M. 1755 tarihinde bu mescidi inşa ettirmiştir. Yuşâ Tepesi, Boğaziçi'ne nazır tepelerden sahile yakın ve yüksek bir noktada yer alan tepe; aynı zamanda Beykoz'un en güzel yerlerinden birisidir. Tarih boyunca kutsal sayılan tepedeki 14-17 metrekarelik (m²) türbede yatan zatın Hz. Yuşâ (M. ö. 1082-972) olduğu kaynaklarda geçmektedir (Ayvansarayi vd., 2001, s. 555). Kayıtlara göre, o dönemde hassa başmimarlığı görevini yürüten Elhac Mustafa Ağa ve onun yönetimindeki hassa mimarları ocağının bu yapıyı tasarladığı tahmin edilmeketedir (Tablo 2.3). Bu külliye kapsamında, Hz. Yuşa'ya ait olduğuna inanılan türbe çevresindeki kâgir duvar ve bugüne ulaşmayan Nakşibendi Tekkesi ve dört yüzlü bir çeşme de inşa edilmiştir. Günümüze işlevini halen sürdüren cami ve Hz. Yuşa Türbesi gelebilmiştir (Demirel İşli, s. 143). Cami yangına maruz kaldığından Abdülaziz döneminde H. 1280/M. 1863 yılında yenilenmiştir. 1990-2000 arası dönemde sosyal ve kültürel amaçlı müştemilatlar inşa olunmuş cami ve çevre yapıları restore edilerek yenilenmiştir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.25 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (devamı)

Yapı: Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	**Katalog No:** 19B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.151 Yapının üç boyutlu model görünümü (Hürriyet.com.tr, 2018)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.152 Caminin cephelerinden ve avluya giriş kapısından görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Caminin dış avlusuna, üç gözlü ortadaki daha yüksek olan ve üzerinde tek sıra bir kitabe bulunan bir giriş kapısıyla girilir. Kâgir mescidin dikdörtgen planlı iki katlı kütlesine; kuzey cephesinden kare planlı ve yüksekliği camiden daha az olan iki katlı bir giriş birimi (son cemaat yeri) bağlanır. Giriş kütlesinin alt katında bugün kitap satış yeri olarak kullanılan küçük bir birim ve üst katında ise; sağdan ve soldan merdivenlerle ulaşılan kapalı bir son cemaat birimi yer alır. Buradan mahfile çıkan merdiven ve imam odası gibi servis birimlerinin olduğu ara bir hole, oradan da kare planlı harime ulaşılır. Harimin giriş cephesinde tek kollu mihrap aksında hafif çıkıntı yapan bir mahfil yer alır. Kırma çatı altı çıtalı düz tavan ile örtülen harimde; ahşap minber, çini kaplamalı mihrap ve tek sıra yuvarlak kemerli-ahşap doğramalı pencereler görülmektedir. Cami kütlesine kuzeybatı cephesinde köşeden tek şerefeli taş külahlı kesme taş minare bağlanır. Minarenin silindirik gövdesi altında kare planlı kaide ve hemen yanında kadınlar için tek katlı bir bölüm eklenmiştir. Caminin güneydoğu cephesine kâgir çevre duvarlarla sınırlı Hz. Yûşa Türbesi ve buranın da arkasında şehitlik (hazire) yer alır. Caminin Boğaz manzarasına nazır seyir avlusunda dört yüzlü, geniş saçaklı bir çeşme yer alır.

b) Cephe Özellikleri

Kesme taş cephede demir parmaklıklı, dikdörtgen formlu ve ahşap doğramalı tek sıra pencereler yer alır. Mahfili yanlardan aydınlatan daha ufak boyutlu ve üst seviyede yer alan iki pencere daha bulunur. Cami kütlesine sonradan eklediği anlaşılan kadınlar bölümünde ise büyük boyutlu pencereler görülmektedir. Caminin saçakları tuğlayla kirpi saçak olarak düzenlenmiştir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephelerde, avlu giriş kapısı üzerindeki geometrik formlu taş kabartma bordürler ve hüsn-i hat hatlı kitabeler dışında süslemeye rastlanmamıştır.

İç Mekân Süslemesi: Harimde pencere alt seviyesine kadar duvarlar, özgün olmadığı anlaşılan çinilerle kaplıdır. Yine mihrap bütünüyle çini ile kaplıdır. Çinilerde Klasik dönemde kullanılan motif ve renklerin tercih edildiği görülmektedir. Tek yönlü çıtalı düz tavan ve duvarlar süslemesizdir. Minber süslemeleri ahşap süsleme işçiliğine örnektir.

Tablo 3.25 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (devamı)

Yapı: Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	**Katalog No:** 19C

Yapı Dışından Fotoğraflar

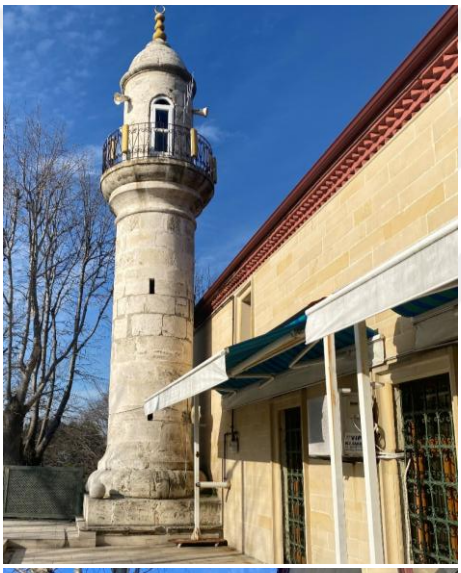

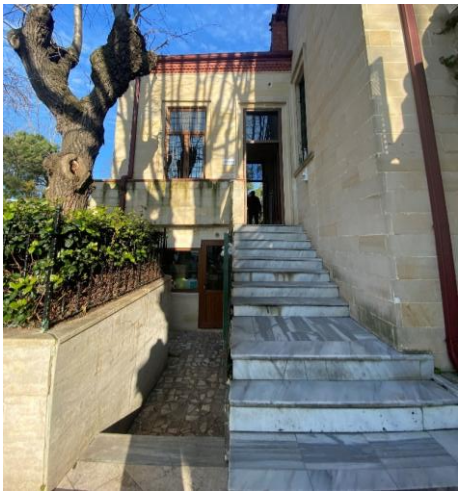

Şekil 3.153 Caminin cephelerinden görünümler (Akar, 2020-2025)

Camiye ait on kartuşlu kitabede (dergâh-ı tak-ı'nda) şöyle yazmaktadır:
Hudâvend-i cihân Sultân Osmân Hân-ı zî-şânın
Hümâyûn zatıdır dünyâda ancak şimdi zillullah
Hudâvend bir nefes olmaz cüdâ ol zill-i Yezdânì
Olur elbette tâbi' sâye sâhib-i sâyeye billah
Kerâmet-i hümâyânuna bu şâhid yetişmez mi
Ki sadr-ı a'zâmidır hayra mâ'il hasbeten lillah
Cenâb- seyh Mehmed bin Murad-ı Naksibendî
Mübârek nutkı bâdì oldı bu hayra bi-iznillah
Gelüb heb kudsiyyân Âkif didi bu misrâ'ı târih
Sa'îd Paşa makâm-ı Yûşa'ı yapdı li-vechillah
سعید پاشا مقام یوشعی یاپدی لوجه الله 1169 (1755)
(Ayvansarayi vd., 2001, s. 555)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.154 Yapının iç görünümleri ve yapı üzerindeki üç kitabe (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.26 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi</td><td>Katalog No: 20A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Anadolu Kavağı, Doğu Kapısı Cad., Yuşa Tepesi Sapağı Sok., Beykoz/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 438/64/25</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Yirmisekiz Çelebizade/ Yirmisekizzade Mehmet Sait Paşa</td><td>Tarihi: 1755</td><td>Mimarı: Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi: Çeşme</td><td>Güncel İşlevi: Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.41 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.42 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
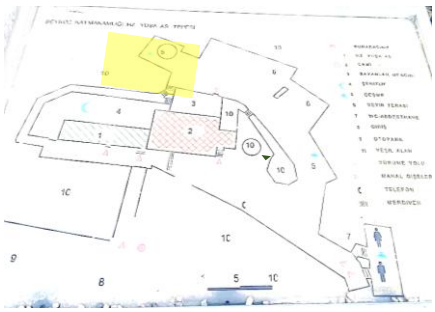
Şekil 3.155 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi vaziyet krokisi (İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.156 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi görünümleri (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beykoz İlçesi, Anadolu Kavağı'nda yer alan Yuşâ Hazretleri Tepesi'nde bulunan Yuşâ Hazretleri Tepesi Camii/Yuşa Dağı Mescidi ve çeşmesinin bânisi, III. Osman Dönemi sadrazamlarından Yirmisekiz Çelebizade/Yirmisekizzade Mehmet Sait Paşa'dır (ö. 1761). Mehmet Sait Paşa, söz konusu mescidi H. 1169/M. 1755 tarihinde inşa ettirmiştir. Dört yüzlü çeşme Yuşa Hazretleri Mescidi'nin kuzeybatıda yer alan bahçesinde yer almaktadır (Ayvansarayi vd., 2001, s. 555).
Kayıtlara göre, söz konusu yapının, dönemin hassa başmimarlığı görevini üstlenen Elhac Mustafa Ağa veya onun yönetimindeki hassa mimarları ocağı tarafından inşa edilmiş olması muhtemeldir. (Tablo 2.3). Çeşme, en son 1990-2000 arası dönemde yapılan restorasyon sonrası, özgün işleviyle halen kullanılmaktadır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.26 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi (devamı)

Yapı: Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	**Katalog No:** 20B

Yapı Dışından Fotoğraflar

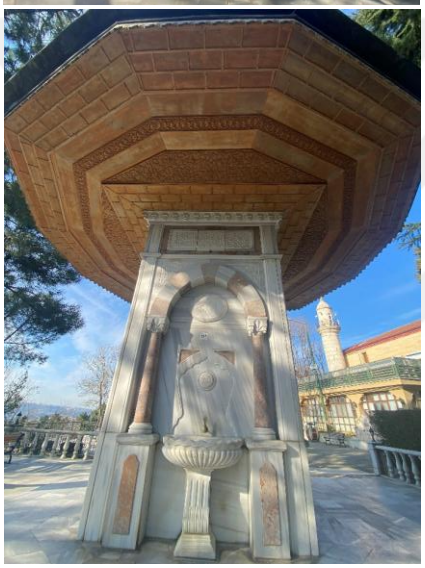

Şekil 3.157 Çeşmenin cephe görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

Bu çeşme, Yuşa Hazretleri Tepesi Camii bahçesini taçlandıran ve her cepheden algılanabilen bağımsız bir meydan çeşmesi tarzındadır.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Dört cepheli ve kare planlı çeşmenin gövdesi, dikey dikdörtgen prizma formundadır. Cami avlusunda korkuluk ile çevrili ve altıgen bir platform ile yükseltilen çeşmeye, her cepheden iki basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır.Tamamen mermer malzemeyle kaplı çeşmede; yarım daire yuvarlak kemer ve kemerin oturduğu stalaktit başlıklı prizmatik kaideli silindirik sütunlar, ayna taşı nişini oluşturmuştur. Sütunlar, kaide tablası, kemerin bazı taşları ve kitabe bordürü renkli mermerdendir. Çokgen geniş saçaklı çeşme çatısı kurşunla kaplıdır.

a) Cephe Özellikleri

Çeşmenin dört cephesinde; yivli tekne, tek satırlık celî sülüs kitabe, kaideli iki küçük sütuna oturan yuvarlak kemer, ayna taşını çevreleyen kemerin içinde ise elips biçimli bir madalyon içerisinde çeşmenin onarımını yaptıran Sultan Abdülaziz'e ait tuğra yer almaktadır. Ayrıca musluğun takıldığı yeri vurgulayan ve bir çerçeve içine alınmış fistolu kemer görünümünde bir kemer ve musluk hizasında yuvarlak rozet içinde "Allah-Muhammed" yazısı vardır. Çeşmedeki belirgin diğer özellik ise, geniş çokgen saçaktır

b) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Çeşme kemerinin üst köşelerinde rumili bitki motifler, mermer çeşmenin saçakla birleştiği yerde dört tarafı dönen mukarnaslı mermer bir silme, çift renkli mermerle oluşturulmuş ayna taşı üzerindeki alaca kemer ve bu kemerin oturduğu küçük sütunların mukarnaslı başlıkları yapı üzerindeki bezemelerdir. Çokgen planlı geniş saçak tavanı, klasik dönem geometrik, bitki ve rumi-palmet motifleriyle zengin bir biçimde tezyin edilmiştir. Cephede görülen diğer süsleme öğeleri ise; dört yüzde de görülen celi sülüs kitabeler, tuğralı ve hüsn-i hatlı diğer madalyonlar ile yivli mermer tekne yüzeyleridir.

Tablo 3.26 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi (devamı)

Yapı: Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	**Katalog No:** 20C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.158 Çeşmenin doğu cephesi (Akar, 2020-2025)

İç Mekân veya Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.159 Çeşme kitabeleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 3.160 Çeşme üzerindeki bezemelerden detay görünümler (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.27 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi</td><td>Katalog No: 21A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Defterdar Mah., Fethi Çelebi Cad., Eyüpsultan/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
112/14/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa</td><td>Tarihi:
1756</td><td>Mimarı:
Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Minber</td><td>Güncel İşlevi:
Minber</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
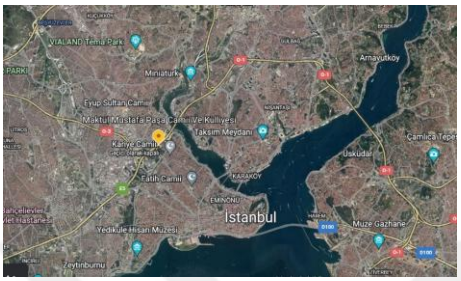
Harita 3.43 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Cami konumu (Google Earth, 2024)
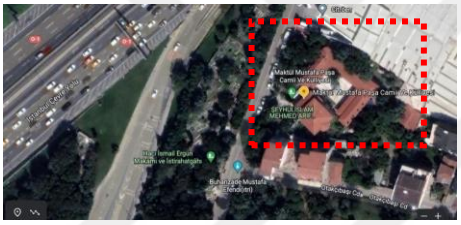
Harita 3.44 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
<u>Harita - Çizim – Proje</u>
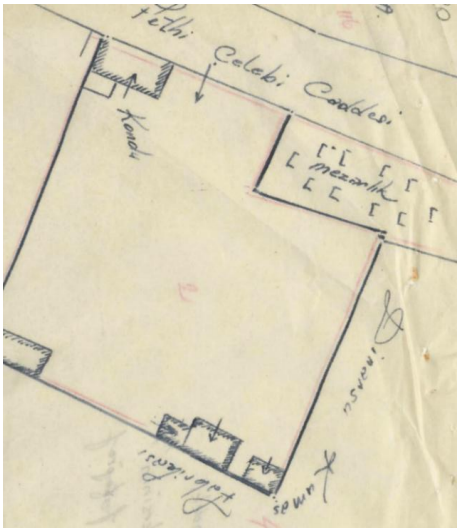
Şekil 3.161 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii parsel sınırları (Ülgen, 1962)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.162 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii (Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi, Eyüp, Otakçılar Mevki, Defterdar Mahallesi'nde, Fethi Çelebi Caddesi'nde yer almaktadır. Sadrazam Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (ö. 1765) tarafından H. 1166/M. 1753'te yaptırılan bir Nakşi tekkesidir (Demirel İşli, 1998, s. 99). Kâgir olarak yaptırılan tevhidhane-mescit, hazire, harem, selamlık, derviş hücreleri, mutfak, şadırvan ve kuyudan oluşan külliyeye 1754-55'te bir de çeşme ekletilmiştir. Mustafa Paşa ikinci sadareti sırasında, 1756'da bu tekkenin minberini koydurtarak camiye çevirmiştir (Tanman, 1990, s. 833). Bu yapının mimarının, muhtemelen 1756 yılında görevde bulunan hassa başmimarı Elhac Mustafa Ağa veya onun yönetimindeki hassa mimarlar ocağı olduğu düşünülmektedir. (Tablo 2.3).</td></tr>
</table>

Tablo 3.27 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi (devamı)

Yapı: Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi	**Katalog No:** 21B

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.163 Cami dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustaf Paşa (ö. 1765) Midilli'de katledildikten sonra Otakçılar'daki inşa ettirdiği Nakşi tekkesine gömülmüştür (Cezar, 1995, s. 399). 1935 sonrası çeşme, mutfak harem, şadırvan ve kuyu yıkılmıştır (Tanman, 1990, s. 89-90) 1997'de İstanbul Büyük Şehir Belediyesi tarafından onarılmıştır (Demirel İşli, 1998, s. 99).

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Dikdörtgen planlı minber tamamen ahşaptandır. Minbere girişi sağlayan bursa kemerli kapının sivri kemerli aynalığı bir tablo örtüldüğünden aynalığında orijinal bir kitabe olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Sahanlık/köşk kısmı kare planlı olup külah bir çatı ile örtülmüştür.

b) Cephe Özellikleri

Minberin süpürgelik kısmında bursa kemerli üç ufak açıklık vardır. Köşk denilen külahlı üst kısmın altında yine bursa kemerli bir geçit bulunur.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Minber üzerindeki ahşap korkuluk, zencerek motiflidir. Yan aynalar ve diğer bölümler sade ve bezemesizdir.
İç Mekân Süslemesi: Köşk kısmındaki bursa kemerleri iç süslemeye örnek verilebilir.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.164 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii, 1965 (Ülgen, 1962)

Tablo 3.27 Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi (devamı)

Yapı: Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi	**Katalog No:** 21C

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.165 Caminin iç görünümleri ve yenilenmiş ahşap minberi (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.28 Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri</td><td>Katalog No: 22A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Merkezefendi Mah., Fatih Sultan Mehmet Üniversite Kampüsü, Zeytinburnu/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2965/502/50</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Naili Abdullah Paşa</td><td>Tarihi:
1754-55</td><td>Mimarı: Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Mevlevihane</td><td>Güncel İşlevi:
FSMÜ Kampüsü</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.45 Yenikapı Mevlevihanesi konumu (Google Earth, 2024)
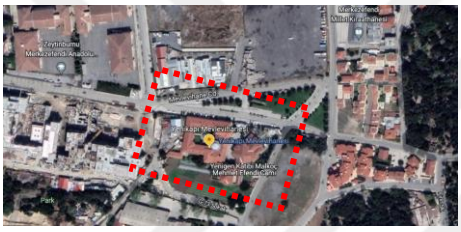
Harita 3.46 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
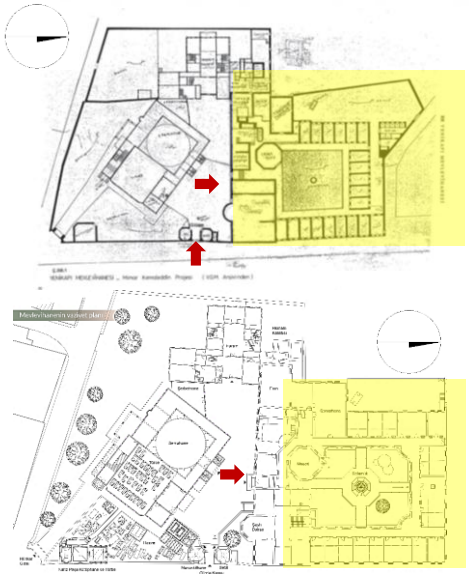
Şekil 3.166 Yenikapı Mevlevihanesi'nin Mimar Kemalettin'ine ait projesi (Olgun, 2016) ve yapının 2007 restorasyonu sonrası vaziyet planı (Ayangil, Tarihsiz)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.167 Yenikapı Mevlevihanesi genel görünümü (Tanman, 2013)

<u>Açıklamalar</u>
Yenikapı Mevlevihanesi, Zeytinburnu, Merkezefendi Mahallesi'nde Mevlevihane Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yenikapı Mevlevihanesi, yeniçeri baş sorumlusu Malkoç Mehmet Efendi tarafından H. 1006-7/M. 1598'de ilk defa yaptırılmıştır (Demirel İşli, 2013). Başlangıçta semâhâne, mescit ve on sekiz dedegân hücresinden ibaret mütevazi bir zâviye şeklinde faaliyete geçen Mevlevihane zaman içinde gelişerek tam teşekküllü bir kuruluş haline gelmiştir. Semâhâne, mescit, 18 adet derviş hücresi, meydan odası, harem, mutfak (matbah-ı şerif), taamhane, müştemilat, sarnıç, hünkâr mahfili, türbe, türbedar odasından oluşan Mevlevihane türbe ve zaviyelerin kapanışına kadar özgün işlevini sürdürmüştür (Zeytinburnu Belediyesi'nin yapıya ait bilgi notundan). Tarihsel süreçte Osmanlı sultanları ve ricalden birçok kişi Yenikapı Mevlevihanesi yapılarını tamir ettirmiş veya eklemeler yaparak genişletmiştir. Bunların arasından III. Osman Dönemi Sadrazamı Naili Abdullah Paşa, H. 1168/M. 1755'te Mevlevihane'nin dedegân hücrelerini yeniden yaptırmıştır (Tanman, 2013). Bu yapının mimarının, muhtemelen 1754-55 yıllarında görevde bulunan hassa başmimarları Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa ve onların yönetimindeki mimar ekibi tarafından tasarlanmıştır (Tablo 2.3).</td></tr>
</table>

Tablo 3.28 Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri (devamı)

Yapı: Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri	**Katalog No:** 22B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.168 Yenikapı Mevlevihanesi fotoğrafları (Ülgen, 1962)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.169 Derviş hücrelerinin girişi ve aynı cepheden bir görünüm (Akar, 2020-2025)

Yenikapı Mevlevihanesi, 1903 yılında geçirdiği bir başka yangında 1910'da Mimar Kemaleddin tarafından onarılmıştır. Bu onarımda dergâh, neoklasik üslupta yapılmış ve minare eklenmiştir. Daha sonra depo olarak kullanılan yapılar (Gürsoy Restorasyon, 2021), 1961'te çıkan son yangında yanmış ve 2005-2007'da restore edilmiştir (Olgun, 2016). Yapı, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Kampüsü Rektörlük Binası olarak kullanılmaktadır.

Mimari Özellikleri

Semâhâne ve türbe yeniden yapıldıkları dönemin (1836) ampir üslubun özelliklerini taşır (Tanman, 183). Derviş hücreleri, Mimar Kemaleddin onarımı nedeniyle Milli Mimari etkisindedir.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Dedegân veya derviş hücreleri, kareye yakın planlara sahip on sekiz hücre halinde bir avlu etrafında toplanan yapılar topluluğudur. Hücrelerin bulunduğu avluya, güney cephesinden giriş veren geniş saçaklı ve yan kütlelerden daha yüksek sivri kemerli bir kapıyla girilir. Hücreler, sivri kemerli büyük pencereli bir koridorun gerisinde basık kemerli pencerelerle koridora bakar. Semâhâne-türbe ve harem dairesi moloz taş örgülü temeller üzerine inşa edilmiş ahşap karkas yapılardır (Gürsoy Restorasyon, 2021). Ahşap karkas çatı, kırma çatı olup Marsilya kiremitliyle kaplıdır.

b) Cephe Özellikleri

Eğime oturan yapı, batı ve kuzey cephesinden iki sıra halinde pencere dizilerinden üst sıradakiler sivri kemerli alt sıradakiler basık kemer veya düz atkılıdır dışardan. Cephe düz sıva ile kaplanmış kapı pencere doğramaları ahşap olup önlerinde metal parmaklıklar bulunur.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephede sadelik hakimdir. Giriş kapıları üzerindeki güzel hat kitabeleri, pencere üstlerindeki sivri kemerler, geniş giriş kapısı saçağındaki çıtalı tavan dış cephedeki süsleme öğeleri olarak sayılabilir.
İç Mekân Süslemesi: Yapının içine girilememiştir. Fakat kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla iç yüzeyler sadedir.

Tablo 3.28 Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri (devamı)

Yapı: Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri	**Katalog No:** 22C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.170 Derviş hücreleri batı ve kuzey cephesi görünümler (Akar, 2020-2025), mescidin bulunduğu iç avludan hücrelerin görünümü (Gürsoy Restorasyon, 2021)

Şekil 3.171 Derviş hücrelerinin semâhâne karşısı girişi (Akar, 2020-2025)

3.1.3 Hanım Sultan Yapıları

Tablo 3.29 III. Osman Dönemi kataloglarında hanım sultanlara ait yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı	Bâni Adı
23	Zevki Kadın Çeşmesi	Zevki Kadın/Hatun
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	

Tablo 3.30 Zevki Kadın Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Zevki Kadın Çeşmesi</td><td>Katalog No: 23A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Fındıklı, Meclis-i Mebusan Cad., Beyoğlu/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
133/2/135</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Zevki Kadın</td><td>Tarihi:
1755</td><td>Mimarı:
Elhac Mustafa Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akmıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.47 Zevki Kadın Mektep ve Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)
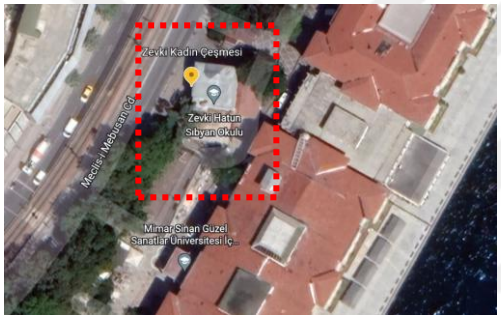

Harita 3.48 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
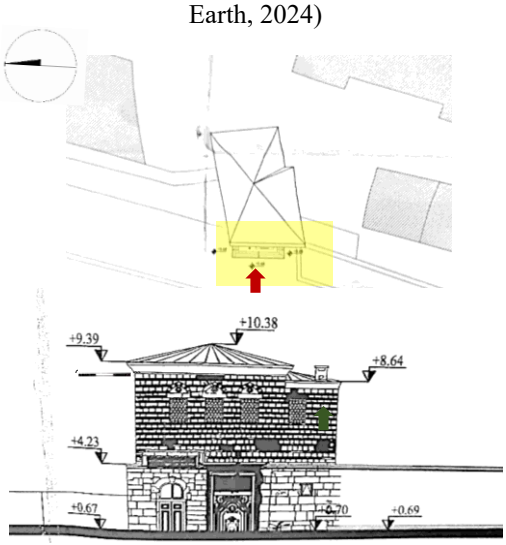

Şekil 3.172 Zevki Kadın Çeşmesi vaziyet korkisi ve ön cephe çizimi (VGMA, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.173 Zevki Kadın Çeşmesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Zevki Kadın Çeşmesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin bahçesine ait arsa üzerinde yer alan Zevki Kadın/Hatun Sıbyan Mektebi'nin Meclis-i Mebusan Caddesi'ne bakan cephesinde yer almaktadır. Günümüzde çoğu tarihi çeşmede olduğu gibi çeşme işlevsiz kalmış ve suyu yoktur. Çeşme, kitabesine göre taş mekteple birlikte 1755 yıllarında III. Osman'ın eşi Zevkî Kadın tarafından inşa edilmiştir (Sakaoğlu, 2009b, s. 330; İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 142; Uluçay, 2001, s. 97). Kayıtlara göre, yapının mimarı o dönemin hassa başmimarı Elhac Mustafa Ağa'dır; ancak çeşmenin, mektep ve duvarıyla birlikte Elhac Mustafa Ağa'nın yönetimindeki hassa mimarları tarafından tasarlanmış olması da muhtemeldir (Tablo 2.3).</td></tr>
</table>

Tablo 3.30 Zevki Kadın Çeşmesi (devamı)

Yapı: Zevki Kadın Çeşmesi	**Katalog No:** 23B

Harita - Çizim - Proje

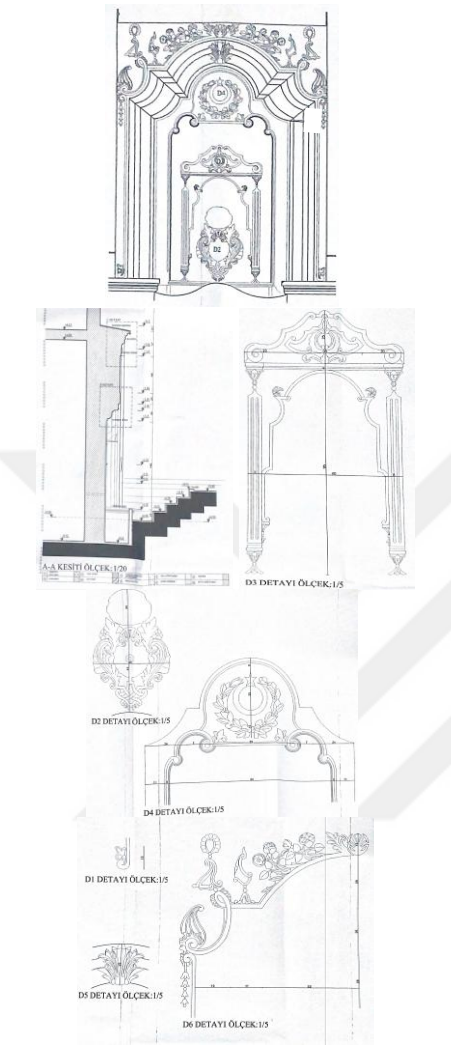

Şekil 3.174 Çeşme cephe rölövesi ve detay çizimleri (VGMA, 2022)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.175 Çeşmenin Barok bezemeleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

Zevki Kadın Çeşmesi, mimari hatlarıyla Barok karakterli iken (Sakaoğlu, 2009b, s. 330) Kuban'a (2007) göre Rokoko bezemenin klasik aşamasını temsil etmektedir (Kuban, 2007, s. 159).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Sıbyan mektebi ana yola bakan cephesi üzerinde ve günümüzde kullanılmayan iki kanatlı kapının yan tarafında yer alan çeşme kapıyla aynı yüksekliktedir. Alt kotta kalan çeşmenin teknesine dört basamakla inilmektedir. Çeşme kesitinden anlaşıldığı üzere mektep binasından dışarıya hafif çıkıntılıdır. Çeşme, tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiştir.

b) Cephe Özellikleri

Tamamen mermerle kaplanmış çeşme cephesinde, İç bükey kademeli dilimli kemer onun çevresindeki dekoratif öğeler, dış çerçeveyi oluşturan mermer silme ve oval hatlara sahip mermer sekinin formu dikkat çekmektedir. Çeşme, mektebin kat arasına denk gelen kotta taş bir silme ile sonlanmaktadır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Çeşme, ayna taşındaki çeşitli kabartma motifleriyle Barok dönemin nitelikli bir örneğini oluşturmaktadır (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 126). Nedim/Emin Efendi'ye (ö. 1174/1760) ait (İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24) olan yirmi kartuşlu celi sülüs hatlı kitabesinde ise şunlar yazılıdır:

Şehenşâh-ı semâhât-keş-ü zıll-u'llâh hayr-endiş
Cenâb-ı Hazret-i Sultân Osmân-ı kerem-fermâ
Dırahşan-ı gevher-i bahr-i hilâfet menba'-ı re'fet
Şeref-bahşâ-yi taht-ı saltanat Hakân-ı adl-ârâ
Ne şahenşâh ki tahsil-i rızaullaha talibdir
Ne şahenşâh ki mazhar eylemiş tevfikine Mevlâ
Hulûs-i kalbine burhân-ı vâzıhdır o Hakânın
Ki cümle bendegânı mâil-i hayratdır hattâ
Şebistân-i hârim-i hassının perverde-i insi
Yegâne dürr-i ismet şeb-çerâg-ı perde-i ulyâ
O yektâ iffet-i gevher-kârin-i pertev-i şevket
Üçüncü kadın ol âli-güher bânû-yi bâ-takva
Veli-ni'meti ya'ni o Şahenşah-ı zî-şânın
Atâsından olub bende cû eltâf-ı lâ-yahsâ
Muvaffak oldu ihsân-ı hümâyuna olub şâyan
Rızâullah içün bu çeşme-sârı eyledi inşa
Hüdavend-i cihan-bânın olub ikbâlini rûz-efzûn
İde bânisini Hak sâyesinde mazhar-ı i'tâ
Emînâ mısra'-ı târihi hem-kadr-i cevâhirdir
Üçüncü Zevki Kadın kıldı icrâ gel zülâl iç mâ (H. 1169/M. 1755) (Egemen, 1993, s. 841).

Tablo 3.31 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Zevki Kadın Sıbyan Mektebi</td><td>Katalog No: 24A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Fındıklı, Meclis-i Mebusan Cad., Beyoğlu/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
133/2/135</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Zevki Kadın</td><td>Tarihi:
1755</td><td>Mimarı:
Elhac Mustafa Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Sıbyan Mektebi</td><td>Güncel İşlevi:
MSGSÜ Öğrenci İşleri</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.49 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi konumu (Google Earth, 2024)
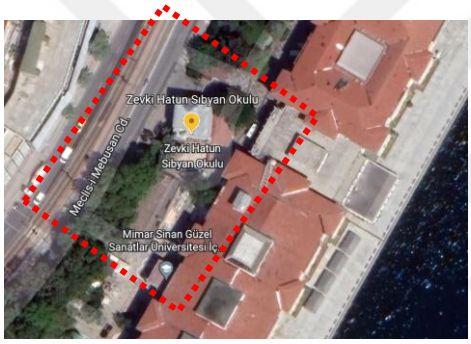

Harita 3.50 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
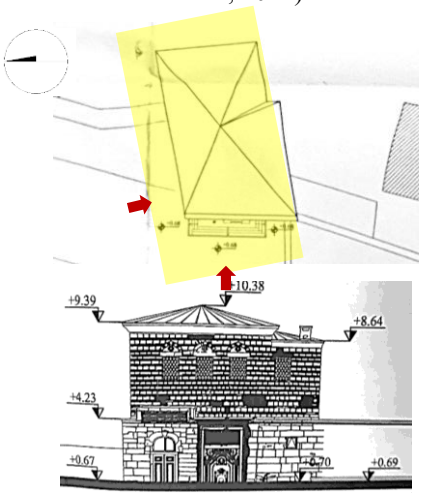

Şekil 3.176 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi vaziyet korkisi ve ön cephe çizimi (VGMA, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel leri</u>

Şekil 3.177 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
Zevki Kadın Mektebi İstanbul İli, Beyoğlu ilçesi, Fındıklı semtinde, Meclis-i Mebusan Caddesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin (MSGSÜ) avlusunda yer almaktadır. Günümüzde MSGSÜ'nin öğrenci işleri daire başkanlığı olarak kullanılmaktadır. Üzerindeki kitabeye göre mektep ve çeşme H. 1169/M. 1755 yılında III. Osman'ın eşi Zevkî Hatun tarafından inşa edilmiştir (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 142; Sakaoğlu, 2009b, s. 330). Kayıtlara göre yapının mimarı Elhac Mustafa Ağa'dır; ancak çeşmenin, onun yönetimindeki hassa mimarları tarafından tasarlanmış olması muhtemeldir. (Tablo 2.3). Yapının masrafları Nuruosmaniye Vakfı tarafından karşılanmıştır. Mektebin, çeşme ve mevcut olmayan kuyu ile şadırvandan başka bir müştemilatı bulunmamaktadır. Bina, 1926 yılında Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin (Güzel Sanatlar Akademisi) Türk Tezyini Sanatlar Bölümü olarak kullanılmaya başlanmadan önce İstiklal Mahkemesi olarak hizmet vermekteydi. 1953 yılından itibaren ise Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından, daha sonra ise MSGÜ'nün bir birimi olarak kullanılmaya başlanmıştır (İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).</td></tr>
</table>

Tablo 3.31 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi (devamı)

Yapı: Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	**Katalog No:** 24B

Harita - Çizim - Proje

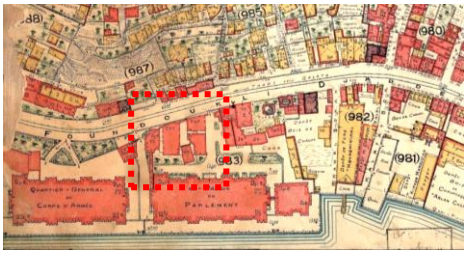

Şekil 3.178 Yapının Pervititch Haritası, (No:31) Beyoğlu (Cangül, 2019)

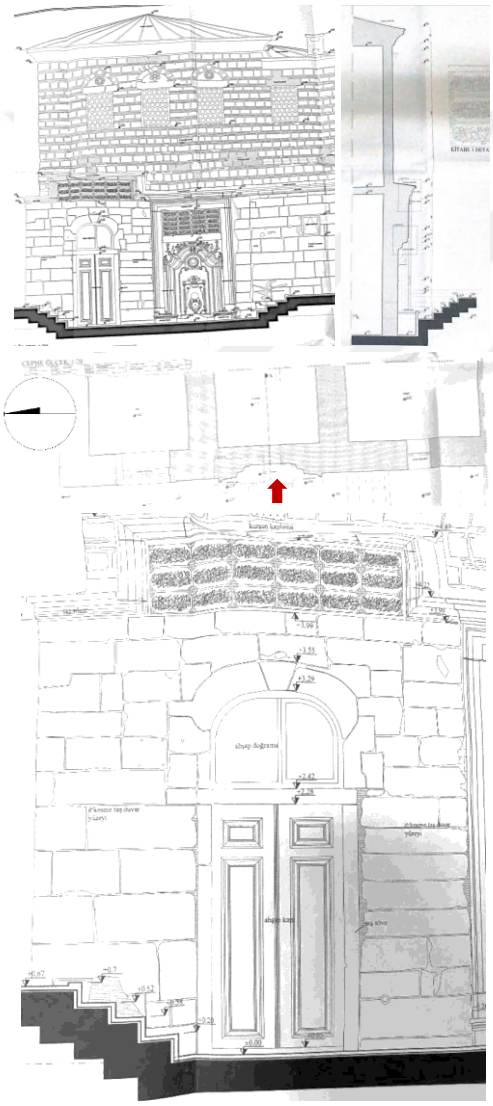

Şekil 3.179 Yapının rölöve çizimleri (VGMA, 2022)

Mimari Özellikleri

Zevki Kadın Sıbyan Mektebi çeşmesiyle birlikte 18. yy.'da ortaya çıkan Türk Barok'u diye adlandırılan eğilimin özgün bir örneğini oluşturmaktadır (Sakaoğlu, 2009b, s. 330).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Fevkâni sıbyan mektebinin ana girişi, ana yola bakan ve mermer çeşmenin de yer aldığı kesme taş kaplı ön cephe üzerindedir. Günümüzde kullanılmayan bu kapının yerine MGSÜ'nün girişinin sağında kalan ve kuzey cephesinde bulunan taş söveli kapı kullanılmaktadır. Arka cepheden de bir servis girişi bulunmaktadır. İki katlı kâgir yapının beden duvarları, bir sıra düzgün taş ve üç sıra tuğla olmak üzere almaşık duvar tekniğindedir. Yapının ön ve kuzey cephesindeki her iki girişi de altta aynı koridora açılır. Zemin kattaki bu holden başka alt katta su deposu, üst kattaki sınıflara ulaşımı sağlayan merdiven ve servis birimleri vardır. Üst katta ise bir koridor ve ocaklı büyük bir dershane bulunmaktadır. Dershanenin girişi tonozla örtülü olup iki mermer sütun ile ayrılmıştır. İçerde alçı yaşmaklı bir ocak (şömine) bulunmaktadır. Çatı tonoz kubbelidir

b) Cephe Özellikleri

Yapının yola bakan ön cephesinde üstte, sivri kemerli ve alçı dışlığı (şebeke) olan dört pencere yer alır. Güncel girişin sağlandığı kuzey cephesi ise altlı üstlü dörder pencereye sahiptir. Üst kat pencereleri alçı dışlıklı iken alt kat pencereleri taş söveli ve demir parmaklıdır. Kuzey cephesinin zemin kotunda, güncel giriş olarak kullanılan kapıdan başka iç hole açılan demir parmaklıklı bir küçük pencere bulunmaktadır. Bu pencerenin üstünde duvarda gömülü yuvarlak bir kemer bulunur. Yapının güney cephesinde de benzer özellikleri taşıyan altlı üstlü iki pencere bulunur.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Taş-tuğla almaşık duvar tekniğindeki mektep sade bir yapıdadır. Ön cephede yer alan mermer Barok-Rokoko bezemeli çeşme dışında, üst pencere alçı dışlıkları ve sivri kemerli pencere alınlıklarında yer alan çiçek desenine rastlanır. Mektebin Meclis-i Mebusan Caddesi'ne bakan giriş kapısı üstünde yer alan mermer kitabesi üç mısra halinde on sekiz kartuştan oluşmaktadır. Kitabenin son iki beyti şöyledir:

"Zevkî Kadın'ın sâyını makbû ede İzid Etfal için ihlâs ile yapıldı bu mekteb" (1169/1755) (İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).

Tablo 3.31 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi (devamı)

Yapı: Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	**Katalog No:** 24C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.180 Yapının ön ve sol giriş cephesi ile detay görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân Süslemesi: Üst kat dershane bölümünde ocak (şömine) Barok bezemeleri, kolon başlıkları ve alçı malzemeli içlik pencereler göze çarpan iç mekân süslemeleridir.

İç Mekân veya Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.181 Mektebin ön cephe kapı üstü kitabesi (Akar, 2020-2025) ile iç görünümleri (İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

3.2 III. Mustafa Dönemi İmar Faaliyetleri (1757-1774)

III. Mustafa, III. Ahmed ile Mihrişah Kadın'ın oğlu olarak 1717'de doğmuş ve 1774'te vefat etmiştir. Lale Devri'nin renkli ortamında babası III. Ahmed ve eniştesi Damat İbrahim Paşa'nın imar-sanat- kültür faaliyetlerinden etkilenmiştir (Sakaoğlu, 2009a, s. 398). Selefi III. Osman'ın vefatıyla 16 Safer 1171 (30 Ekim ge1757) tarihinde (Beydilli, 2006) başa geldiğinde Lale Devri'nin benzeri bir yenileşme heyecanıyla faaliyetlerde bulunmuştur. III. Mustafa, kardeşi I. Abdülhamid ve oğlu III. Selim 18. yüzyıl ikinci yarısından itibaren Osmanlı'nın kötü gidişatını/çöküşünü önlemek çabasında olan ve bu doğrultuda yenilikler yapan padişahlardan olmuşlardır (Kuban, 2007, s. 537) (Şekil 3.182). III. Mustafa'nın 8 Zilkade 1187'de (21 Ocak 1774) vefatı üzerine I. Abdülhamid başa geçmiştir (Beydilli, 2006).

III. Mustafa, geniş imar faaliyetlerinde bulunmuş ancak bu faaliyetlerin büyük kısmı, 12 Zilhicce 1179'da (22 Mayıs 1766) meydana gelen ve artçı sarsıntıları ağustos ayına kadar devam eden büyük bir deprem felaketi sonrası zorunluluk haline gelmiştir. Deprem, başta Fâtih Camii olmak üzere birçok yapıyı yıkmış ve 22.000 kese gibi büyük bir masrafa yol açmıştır. Bu felaketin ardından, III. Mustafa, başta Eyüp Sultan Camii, Çemberlitaş, Kız Kulesi, Kapalı Çarşı, Bâbüsselâm, Surlar olmak üzere birçok dini yapı ve kamu binasının onarımını üstlenmiştir. III. Mustafa, özellikle Lâleli Külliyesi, Ayazma Camii, Kadıköy İskele Camii ve Yeni Fatih Camii (Yeni) gibi yapıların da inşasını gerçekleştirmiştir. Atik Bend'i (Eski Bent) onarıp, yeni Bend-i Cedid'i (Ayvad Bendi) inşa ederek şehre gelen suyun miktarını artırmış; ayrıca, şehirdeki su ihtiyacını karşılamak amacıyla üç büyük ambar yaptırmış, çeşitli altyapı projeleri üzerinde çalışmıştır. Bunun yanında, Sakarya Nehri ile Sapanca Gölü ve İznik Körfezi'ni birleştirmeyi amaçlayan bir kanal projesi tasarlamış olsa da halkın karşıtlığı nedeniyle bu proje gerçekleşmemiştir. Bu geniş imar hareketlerinin, şehri yeniden inşa etmek ve güçlendirmek amacıyla önemli bir rol oynadığı kesindir (Beydilli, 2006). III. Mustafa Dönemi Osmanlı Mimarisi, Fransa ile yoğun ilişkilerin etkisi altında şekillenmiştir. Bu dönemde, Osmanlı Mimarisi geleneksel yapısına geri dönmüş ve önceki atılımcı yaklaşımlarını yitirmiştir. III. Mustafa, sanattan çok bilim ve teknolojiye meraklı bir hükümdar olarak, Fransa ile askerî ve teknolojik iş birliği

içeren tasarımlara öncelik vermiştir. Ancak, 1768'deki Rusya ile girişilen savaş, mimari alanındaki yenilikleri sınırlamıştır. Saltanatının dikkat çeken yapılarından biri olan Ayazma Camii, Nuruosmaniye Camii etkilerini yansıtan korniş profilleri ve askı kemerleri gibi özelliklere sahiptir. Ayrıca, Barok mimari unsurların, özellikle hünkâr mahfili ve giriş düzenlemelerinde, özgün yorumlarla Osmanlı tarzına adapte edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, yapı, önceki dönemin Barok etkilerini sınırlı ve ölçülü bir şekilde yansıtırken, Türk mimarlarının bu etkileri geleneksel çizgilerle harmanlama çabası dikkat çekmektedir (Arel, 1975, s. 69). III. Mustafa Dönemi Osmanlı Mimarisi, geleneksel ve Barok etkilerin harmanlandığı bir geçiş sürecini temsil eder. Bu dönemde inşa edilen Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Ayazma Camii gibi yapılar, Barok tarzını belirli ölçülerde benimsemiş, ancak İyonik başlıklar ve kompozit unsurlar gibi klasik mimari ögelerle Osmanlı geleneğine bağlı kalınmıştır. Bu yapılar, genelde sade, çizgisel ve hafif bir estetik anlayışı sergiler. Lâleli Camii, Ayazma Camii'nden etkilenmekle birlikte, yüksek kaidesi, geniş merdivenleri ve belirgin kornişiyle geleneksel cami tasarımlarından ayrılır. Yapının cephe unsurları arasında Barok kompozisyonlarla uyumlu bir bütünlük sağlanmakla birlikte, bu unsurların görsel etkisi, önceki örneklere göre zayıf kalmıştır. Nuruosmaniye'den farklı olarak, düşey ve yatay unsurların tektonik bir gereklilikle bütünleşmediği ve Barok tasarımın çarpıcı özelliklerini tam anlamıyla yansıtmadığı görülür. III. Mustafa'nın Lâleli Külliyesi'ndeki türbesi ve sebili de dönemin mimari yaklaşımını yansıtır. Türbe, sade ve işlevsel bir tasarıma sahiptir ve onarımlar nedeniyle özgünlüğünü yitirmiştir. Sebil, Hasan Paşa Sebili'ni andırsa da biçim özgürlüğünden yoksundur ve dönemin bezeme anlayışını yansıtan detaylara sahiptir. Sonuç olarak, III. Mustafa Dönemi mimarisi, dış etkilerle gelen yeniliklerin Osmanlı estetiğine uygun şekilde yorumlanması sürecini temsil etmektedir. Diğer bir deyişle bu yapılar, Fransa'dan alınan Barok etkilerin Osmanlı Mimarisiyle harmanlandığı bir dönemi temsil etmekte, ancak bu etkiler sınırlı bir çerçevede kalmaktadır. Bu dönemde Avrupa etkileri bakımından anlamlı olan diğer yapılar arasında Yeni Han, Zeynep Sultan Camii ve Fatih Camii (Yeni) yer almaktadır (Arel, 1975, s. 70-71). Bu dönemde meydana gelen ve padişahın etkili olduğu önemli olaylar ise Tablo 3.32'de verilmiştir.

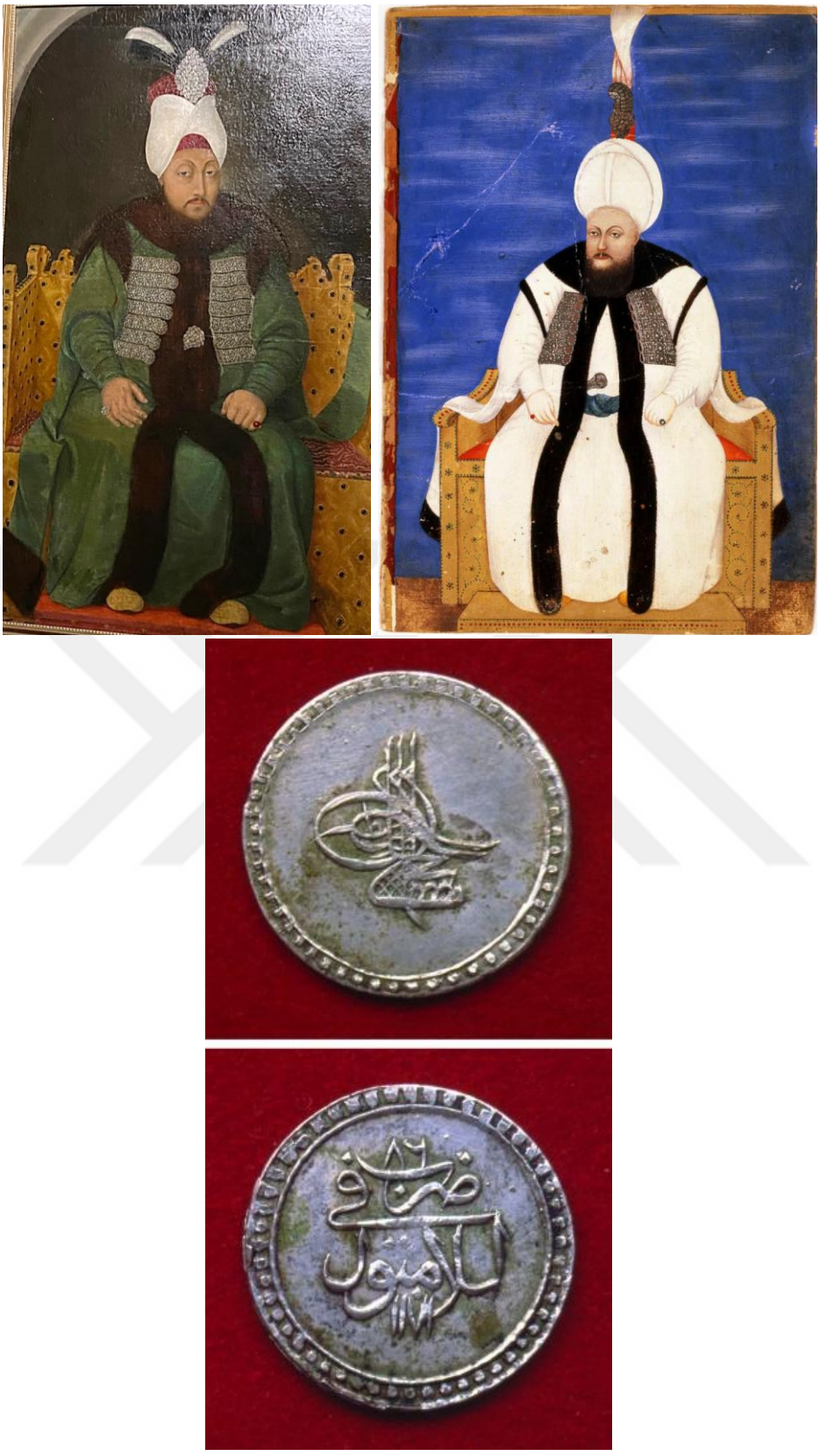

Şekil 3.182 Tahta oturmuş III. Mustafa'yı tasvirleri (MSBA, 2022; Rüstem, 2013, s. 687) ile III. Mustafa devrine ait H. 1171/M. 1757-58 tarihli gümüş beşliğin ön ve arka yüzleri (Beydilli, 2006)

Tablo 3.32 III. Mustafa Dönemi (1754-1774) önemli olayları

Tarih	Olay	Bilginin Açıklaması ve Geçtiği Kaynaklar
1757-1758	**Pirinç Yağması**	1757-58'de yaşanan bu olay kıtlık nedeniyle yaşanmıştır (Sakaoğlu, 2009a, s. 400).
1765-1771	**1765-67 ve 1771 Yangınları**	(Cezar, 2002, s. 409)
1766	**Zelzele-i Azim (Büyük İstanbul Depremi)**	III. Mustafa, 22 Mayıs 1766'da meydana gelen, deprem felâketi karşısında bütün imkânlarını seferber etmiştir (Mazlum, 2001, s. 17; Kuban, 2007, s. 537) ve İstanbul İmarı için 11 milyon akçe harcamıştır (Sakaoğlu, 2009a, s. 411-415).
1768	**Osmanlı-Rus Savaşı**	(Beydilli, 2006)
1769	**Hotin Zaferi**	III. Mustafa, savaşın ilk aşamasında Ruslar'ın Hotin'i kuşatması esnasında kazanılan bazı başarılar üzerine (Safer 1183/Haziran 1769) "gazi" ünvanı almıştır (Beydilli, 2006; Sakaoğlu, 2009a, s. 413).
1770	**Çeşme Faciası**	Çeşme Faciası'nda Osmanlı donanması Ruslar tarafından yakılmıştır (Sakaoğlu, 2009a, s. 413).
1771	**Kırım Rus işgali**	(Sakaoğlu, 2009a, s. 413).
1757-1774	**Yabancı uzmanlardan yararlanma**	Ordunun teknik eğitimi için Baron de Tott gibi yabancı uzmanlardan yararlanılmıştır (Sakaoğlu, 2009a, s. 415).
1757-1774 (?)	**Paris, Berlin, Viyana ve Varşova'ya elçiler gönderilmesi**	
	Büyük ticaret hanları, zahire depoları inşa edilmesi	(Sakaoğlu, 2009a).
	Yeni su tesisleri yaptırmış ve su kullanımı azaltmak için hamam yapımını azaltması	(Sakaoğlu, 2009a, s. 415)
	Sakarya nehrini Sapanca gölüne, Sapanca gölünü İznik körfezine bağlamak üzere kanal projesi üzerine çalışılması	(Sakaoğlu, 2008, s. 274).
	III. Mustafa Süveyş Kanalı'nın açılması projesi fikrinin ortaya atılması	(Beydilli, 2006)
	Huzur Derslerinin başlaması ve gelenekleşmesi	(Beydilli, 2006)
	Yolsuzluklara karışan Eski Saray Baltacı Ocağı'nın kaldırılması	(Beydilli, 2006)
	İlmi nücum/astroloji ile ilgilenilmesi	Astroloji ilmi ile fazla ilgili olan padişah sorunlara bu yöntemle çözüm aramıştır (Sakaoğlu, 2009a, s. 415).
	Padişahın "Cihangir" mahlasıyla şiirler yazması	Padişah "Cihangir" mahlasıyla şiirler yazmıştır Sakaoğlu, 2009a:416). Yazdığı şiir çeşitli kaynaklarda geçmektedir (Atâ, 2010, s. 124; Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 177).
1774	**III. Mustafa'nın vefatı**	Osmanlı-Rus savaşının son yılında karşılaşılan zorluklar nedeniyle sağlığı bozulmuş ve dengeli yaşamına rağmen savaşın etkisiyle 8 Zilkade 1187 (21 Ocak 1774) tarihinde vefat etmiştir (Beydilli, 2006).

III. Mustafa'nın hükümranlığı döneminde (1757-1774) görev yapan sadrazamlar şunlardır: Koca Mehmed Ragıp Paşa (sad. 1757-63), Tevkii Hamza Hamit Paşa (sad. 1763-63), Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (sad. 1763-65, üçüncü defa), Muhsinzâde Mehmed Paşa (sad. 1765-68), Silahdar Mahir Hamza Paşa (sad. 1768-68), Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa (sad. 1768-69), Moldovancı Ali Paşa (sad. 1769-69), İvazzade Halil Paşa (sad. 1769-70), Silahdar Mehmed Paşa (sad. 1770-71), Muhsinzâde Mehmed Paşa (sad. 1771-74, ikinci defa)'dır (Uzunçarşılı, 2011, s. 385-418; Internet Archive, 2004). Bunlar içinden imar faaliyeti tespit edilenler Koca Ragıp Paşa, Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa'dır. Dönemin ünlü sadrazamlarından olan Ragıp Paşa'nın kütüphane merkezli külliyesi, Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı, Muhsinoğlu Han, Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi ve yeniden yaptırılan Nurettin Cerrahi Tekkesi gibi çeşitli sadrazam yapıları inşa edilmiştir.

III. Mustafa'nın bilinen eşleri arasında Mihrişah Valide Sultan, Aynü'l Hayat Kadın, Adilşah Kadın, Rifat Kadın, Fehime Kadın ve Gülman Kadın yer almaktadır. III. Mustafa'nın en bilinen eşi Mihrişah Valide Sultan, III. Selim'in annesidir. III. Mustafa'nın kızları ise Şah Sultan, Hibetullah Sultan, Beyhan Sultan, Hadice Sultan, Mihrimah Sultan, Mihrişah Sultan, Hadice Sultan (II) ve Fatma Sultan'dır. Kızlarından bazıları (Hadice Sultan (II) gibi) çocukluk yaşlarında vefat etmişken, Beyhan Sultan ise uzun bir yaşam sürerek 1824'te vefat etmiştir (Sakaoğlu, 2009b, s. 331-52). Bu dönemde kaynaklarda imar faaliyeti tespit edilen hanım sultanlar ise Aynü'l Hayat Kadın, Zeyneb Sultan (III. Ahmed'in kızı ve III. Mustafa'nın kardeşi), Saraylı Şirin Kadın, Aynü'l Hayat Hatun veya Mescidi, Zeynep Sultan Camii ve Külliyesi kadın bânilere ait yapılar olarak öne çıkmaktadır. III. Mustafa'nın kendisi, sadrazamları ve o dönemdeki hanım sultanlar tarafından gerçekleştirilen toplam 76 imar faaliyeti tespit edilmiştir (Tablo 3.33). III. Mustafa saraylı bânilerine ait faaliyetlerden 46'sı günümüze kadar ulaşabilmiş ve Katalog 25'ten (Tablo 3.36) Katalog 70'e (Tablo 3.83) kadar bu yapılar detaylı bir şekilde incelenmiştir. İncelenen bu yapıların yaklaşık konumları ise Harita 3.51'de gösterilmiştir.

Kataloglardan 25-55 arası (31 tane) dönemin padişahı III. Mustafa tarafından (Tablo 3.35), 56-66 arası (11 tane) dönem sadrazamları (Koca Ragıp Paşa,

Muhsinzâde Mehmed Paşa, Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa) tarafından (Tablo 3.67), 67-70 arası (3 tane) dönemin hanım sultanları (Aynü'l Hayat Kadın, Zeyneb Sultan, Saraylı Şirin Kadın) tarafından (Tablo 3.79) inşa ettirilmiştir.

III. Mustafa Döneminde görev yapmış Hassa başmimarları olarak Elhac Mustafa Ağa (1755-57)[1], Elhac Ahmed Ağa (1757-60), Mehmed Tahir Ağa (1760-vekaleten, 1763-76, 1770-74), Kara (Elhac) Ahmed Ağa (1760-1763), İbrahim Ağa (1767-68), Abdi Ağa (1768-70) arşiv belgeleri ve kaynaklarda geçmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4).

Tablo 3.33 III. Mustafa Dönemi saraylı bânileri ve tüm imar faaliyetleri

Tespit Edilen Tüm Yapıların Dönemi ve Bânisi			**Tespit Edilen Tüm İmar Faaliyetlerinin Türü ve Sayısı**			
	Ünvanı/ Kimliği	**Adı**	**Kesin/ Mevcut Olan**	**Onarım**	**Mevcut Olmayan**	**Toplam Yapı Sayısı**
III. MUSTAFA DÖNEMİ (1757-1774)	**Padişah**	III. Mustafa (1757-1774)	31	10	12	31K+10O+12 MD
	Sadrazam	Koca Ragıp Paşa (1757-1763)	7	-	1	7K+1MD
		Muhsinzâde Mehmed Paşa (1765-68/1771-1774)	4	1	1	4K+1O+1MD
		Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa (1768-1769)	-	-	1	1MD
	Hanım Sultan	Aynü'l Hayat Kadın	1	-	-	1K
		Zeyneb Sultan	3	-	3	3K+3MD
		Saraylı Şirin Kadın	-	-	1	1MD
III. Mustafa Dönemi Toplam İmar Faaliyeti Sayısı: 76			**46**	**11**	**19**	**46K+11O+ 19MD**

Lejant: **K**: Kesin/mevcut yapılar, **O:** Onarımı yapılan yapılar, **MD:** Mevcut olmayan yapılar, **KD:** Tarihlendirmesi kesin yapılamayan yapılar

[1] Hassa başmimar olarak görevde kaldığı yıl aralıkları parantez içinde gösterilmiştir.

Katalog No	Katalog Yapısı
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri
27	Ayazma Camii
28	Ayazma Camii Çeşmesi
29	Laleli Camii
30	Laleli Camii Çeşmeleri
31	Laleli Camii Sebili
32	Laleli III. Mustafa Türbesi
33	Laleli Dükkânlar
34	Laleli İmareti
35	Laleli Taşhan
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii
37	Sultan (III.) Mustafa Han Çakmakçılar Camii
38	Saka (Sultan III. Mu tafa) Çeşmesi
39	Büyük Yeni Han
40	Rami Kışlası
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)
44	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)
45	Ayvad Bendi
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi
48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)
50	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi
51	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)
52	Küçük Yeni Han
53	Şah Sultan Tekkesi-Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri
54	Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları
55	Hatice Sultan Çeşmesi
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri
59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletler
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi
68	Zeynep Sultan Camii
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi
70	Zeynep Sultan Çeşmesi

Harita 3.51 III. Mustafa Dönemi günümüze ulaşan yapıların Tablo 3.34'de verilen katalog numaralarıyla konumları[1]

[1]Harita üzerinde turuncu noktalar III. Mustafa Dönemi yapılarının yaklaşık konumlarını göstermektedir. Bu veriler, Snazzymaps (Snazzymaps, 2025) tabanlı haritaya yazar tarafından eklenmiştir.

Tablo 3.34 III. Mustafa Dönemi kataloglarında incelenen tüm yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı	Bâni Kimliği
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi	Padişah
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	
27	Ayazma Camii	
28	Ayazma Camii Çeşmesi	
29	Laleli Camii	
30	Laleli Camii Çeşmeleri	
31	Laleli Camii Sebili	
32	Laleli III. Mustafa Türbesi	
33	Laleli Dükkânlar	
34	Laleli İmareti	
35	Laleli Taşhan	
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	
37	Sultan (III.) Mustafa Han Çakmakçılar Camii	
38	Saka (Sultan III. Mustafa) Çeşmesi	
39	Büyük Yeni Han	
40	Rami Kışlası	
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)	
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	
44	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)	
45	Ayvad Bendi	
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii	
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi	
48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	Sadrazam
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	
50	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi	
51	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)	
52	Küçük Yeni Han	
53	Şah Sultan Tekkesi-Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	
54	Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları	
55	Hatice Sultan Çeşmesi	
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri	

Tablo 3.34 III. Mustafa Dönemi kataloglarında incelenen tüm yapılar (devamı)

59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletler	Sadrazam
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar	
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi	
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	Hanım Sultan
68	Zeynep Sultan Camii	
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi	
70	Zeynep Sultan Çeşmesi	

3.2.1 Padişah Yapıları

Tablo 3.35 III. Mustafa Dönemi kataloglarında padişaha ait yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı	Bâni Adı
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi	III. Mustafa
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	
27	Ayazma Camii	
28	Ayazma Camii Çeşmesi	
29	Laleli Camii	
30	Laleli Camii Çeşmeleri	
31	Laleli Camii Sebili	
32	Laleli III. Mustafa Türbesi	
33	Laleli Dükkânlar	
34	Laleli İmareti	
35	Laleli Taşhan	
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	
37	Sultan (III.) Mustafa Han Çakmakçılar Camii	
38	Saka (Sultan III. Mustafa) Çeşmesi	
39	Büyük Yeni Han	
40	Rami Kışlası	
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)	
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	
44	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)	
45	Ayvad Bendi	
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii	
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi	
48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	
50	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi	
51	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)	
52	Küçük Yeni Han	
53	Şah Sultan Tekkesi-Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	
54	Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları	
55	Hatice Sultan Çeşmesi	

Tablo 3.36 III. Mustafa Çeşmesi (Topkapı Sarayı)

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: III. Mustafa Çeşmesi (Topkapı Sarayı)</td><td>Katalog No: 25A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Topkapı Sarayı Harem, Cankurtaran Mah., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2/3/38</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1758</td><td>Mimarı:
Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Milli Saraylar</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.52 III. Mustafa Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.53 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
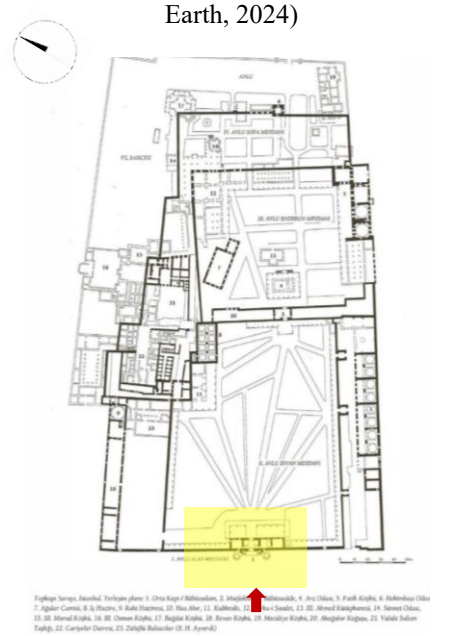
Şekil 3.183 Topkapı Sarayı ve III. Mustafa Çeşmesi vaziyet planı (Kuban, 2007, s. 414)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>
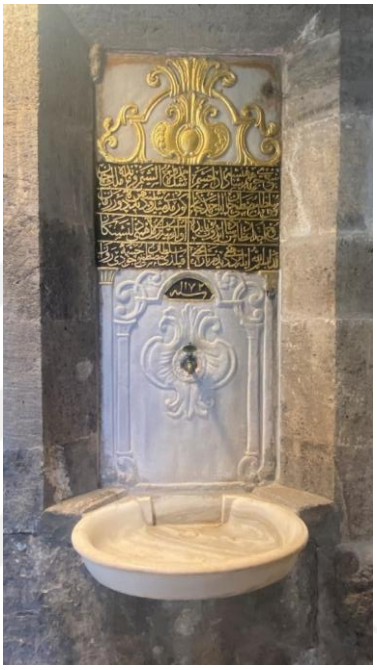
Şekil 3.184 III. Mustafa Çeşmesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi Topkapı Sarayı'nın Bâbüsselâm (Orta Kapı) aralığında yer alan çeşmedir. Çeşmenin suyu akmakta ve Topkapı Sarayı Müzesi kapsamında ziyaret edilebilmektedir.
Bâbüsselâm'ın, H. 1172/M. 1758-1759 tarihlerinde III. Mustafa tarafından onarılması kapsamında bu çeşme yaptırılmıştır (Eyice, 1991c). Çeşmenin dört beyitlik kitabesinin tarih beytinde (son mısra) şöyle yazmaktadır:
"Bed'i bismillah ile Zihnî didim târihini
Kıldı Sultan Mustafa bu çeşme-i cûdu revan" (1172/1758) (Egemen, 1993, s. 633).
Kayıtlara göre, 1758 yılında hassa başmimarı olarak görevde olan Kara (Elhac) Ahmed Ağa ve aynı dönemde görevde bulunan hassa mimarlarları tarafından yapının mimari planının hazırlanmış olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3).</td></tr>
</table>

Tablo 3.36 III. Mustafa Çeşmesi (Topkapı Sarayı) (devamı)

Yapı: III. Mustafa Çeşmesi (Topkapı Sarayı)	**Katalog No:** 25B

Harita - Çizim - Proje

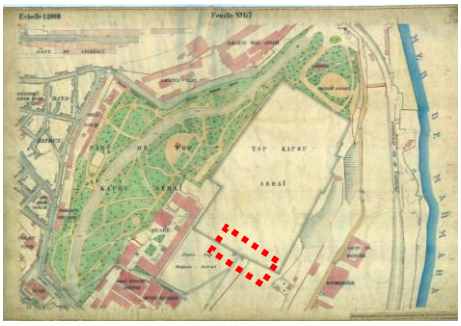

Şekil 3.185 Alman Mavileri (Pafta: G7) Topkapı Sarayı (Cangül, 2019)

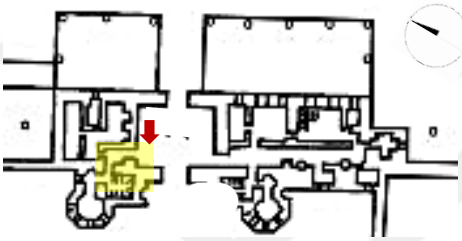

Şekil 3.186 Bâbüsselâm plan krokisi (Vikipedi, 2025)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.187 Çeşme restorasyon sonrası detay görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

Çeşme süslemeleri bakımından döneminin hâkim akımı olan Barok akımı etkisindedir.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Topkapı Sarayı Ortakapı dehlizinin duvarında niş yapan tek yüzlü duvar çeşmesi, ufak boyutlardadır. Dikdörtgen planlı çeşmenin ayna taşı ve dairesel formlu teknesi/yalağı mermer malzemedendir. Çeşmenin kitabesi mevcuttur.

b) Cephe Özellikleri

Basit hatlara sahip çeşme hafif içeri niş yapmıştır. Ayna taşı üzerinde ve çeşme alınlığında Barok süslemeler vardır.

a) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Yakın zamanda restorasyonu tamamlanan çeşmemin dört mısralık altın yaldızlı kitabesi ile ayna taşındaki ve alınlığındaki/tepelikteki Barok bezemeler çeşme üzerindeki süslemelerdir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.188 Çeşmenin eski fotoğrafı (İSKİ, 2006, s. 260)

Tablo 3.37 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri</td><td>Katalog No: 26A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Topkapı Sarayı Harem, Cankurtaran Mah., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2/3/38</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1758-1759</td><td>Mimarı:
Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Milli Saraylar</td><td>Özgün İşlevi:
Kapı</td><td>Güncel İşlevi:
Kapı</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

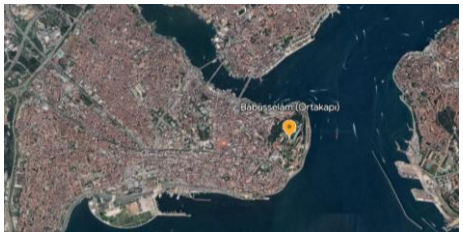

Harita 3.54 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm konumu (Google Earth, 2024)

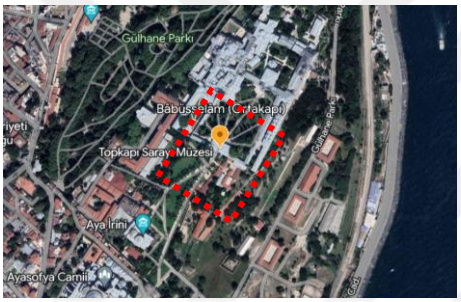

Harita 3.55 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

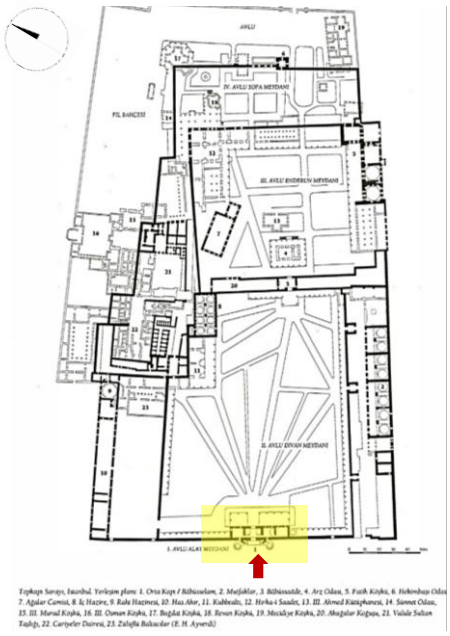

Şekil 3.189 Topkapı Sarayı yerleşim planı ve Bâbüsselâm Kapısı (Kuban, 2007, s. 414)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.190 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm görünümü (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

İstanbul İli, Fatih İlçesi yer alan Topkapı Sarayı'nın ikinci kapısı Bâbüsselâm (Orta Kapı), Divan Meydanı ya da İkinci Avlu denilen ve sarayın yönetici (resmî) birimlerinin bulunduğu avluya açılan anıtsal bir giriştir.

İlk olarak Fatih'in inşa ettirdiği ve kulelerinin Kanuni tarafından yaptırıldığı Bâbüsselâm, H. 1172/M. 1758-59 tarihlerinde III. Mustafa tarafından onarılmış ve bazı ekler eklenmiştir. 1757-1760 yılları arasında hassa başmimarı olarak görev yapan Kara (Elhac) Ahmed Ağa'nın yönetimindeki mimarların, bu yapının inşasında çalışmış olabilecekleri düşünülmektedir (Tablo 2.3). Bâbüsselâm'ın ikinci avluya bakan cephesindeki revaklı geniş ahşap sundurmanın III. Mustafa Döneminde eklendiği düşünülmektedir. I. avluya bakan cephede Kelime-i Tevhid ve II. Mahmut tuğrası; yanlarda ise 1758 tarihli III. Mustafa Dönemi onarım kitabeleri yer almaktadır. Orta Kapı aralığında yer alan, Barok üslûbundaki III. Mustafa Çeşmesi'nin kitabesinde de H. 1172/M. 1758-1759 tarihi geçmektedir. Bâbüsselâm'ın ikinci avluya bakan cephesinde, önceki döneme ait ve Sâd sûresinin 50. âyeti yazılı bir kitabe; ayrıca cephenin iki yanında büyük boyutta madalyonlar içinde "Allahu Rabbî" ve "Muhammed Nebî" yazıları görülür. Bu madalyonların yanına III. Mustafa Dönemi kitabeleri yerleştirilmiştir (Eyice, 1991).

Tablo 3.37 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri (devamı)

Yapı: Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	**Katalog No:** 26B

Harita - Çizim - Proje

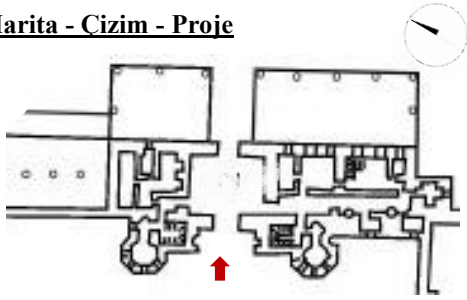

Şekil 3.191 Bâbüsselâm'ın planı (Vikipedi, 2025)

Şekil 3.192 17. yüzyıla ait bir kaynakta (Şehinşâhnâme) Babüsselâm (Eyice, 1991c)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.193 Ön cephe ve II. Avluya bakan revaklı cephe (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

Kapı, kütlesel ve plansal açıdan ilk olarak inşa edildiği dönemin klasik özelliklerini gösterirken süslemeleri ve yüzeysel yapı elemanları bakımından ise ek bölümleriyle tamirinin yaptırıldığı III. Mustafa Dönemi etkileri de göstermektedir. 17. yüzyıla ait bir yazmada Bâbüsselâm'ın şimdiki görünümüne büyük oranda benzediği görülmektedir (Eyice, 1991).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

I. avluya bakan cephedeki ana kapının iki yanında kule/kale görünümü veren sekizgen planlı, konik külahlı iki kule yer almaktadır. Dikdörtgen planlı giriş dehlizinin iki yanında, kapı görevlilerinin kullandığı ocaklı koğuşlar vardır. Kâgir tonozlu bu birimlerin ikisi girişin sağında, diğeri ise girişin solunda yer almaktadır. Sonraları bunlara ahşap tavanlar yapılmış, ayrıca içlerine asma katlar eklenmiştir. İkinci avluya bakan cephedeki on mukarnaslı sütuna oturan geniş ahşap sundurmanın orta bölümü gizli ahşap kubbelidir (Eyice, 1991).

b) Cephe Özellikleri

İki konik külahlı kule ile çevrelenen ön cephede esas giriş ile kuleler arasında çıkıntılı bir yüksek bir kemerle açılan beşik tonozlu bir eyvan yer almaktadır. Bu eyvanının üstündeki duvarda dışarı çıkıntılı dendanlı bir korkuluk yapılmıştır. II. avluya bakan cephe ise revaklı ve geniş saçaklara sahiptir. Sivri ve dilimli kemerlerin gerisindeki cephede iki sıra halinde üsttekilerin kemerli olduğu pencere dizileri yer almaktadır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: II. avluya bakan saçaklar 18. yy.'da Barok-Rokoko üslubuyla bezenmiştir. Bu cephedeki dilimli kemerler Barok özellikler gösterirken mukarnaslı sütun başlıkları ve devşirme sütunlar klasik dönem özellikleridir. Sundurmanın kubbeli orta tavanı, diğer bölmeleri, saçağın tavanları ve manzara konulu resimleri 19. yüzyılın gösterişli süsleme özelliklerini göstermektedir.

İç Mekân Süslemesi: Yapının iç mekanında herhangi bir süsleme öğesine rastlanmamıştır**.**

Tablo 3.37 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri (devamı)

Yapı: Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	**Katalog No:** 26C

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.194 II. Avluya bakan cephede kubbe, tavan ve geniş saçağı (Akar, 2020-2025)

Şekil 3.195 Kapı üzerindeki kitabeler ve sundurmalı cephedeki III. Mustafa tuğralı kitabeler (Akar, 2020-2025)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.196 Ön cephe (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.197 Yapının iç koğuş bölümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.38 Ayazma Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ayazma Camii</td><td>Katalog No: 27A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Aziz Mahmut Hüdayi Mah., Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı, Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parse: 376/21/2</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.56 Ayazma Camii konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.57 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
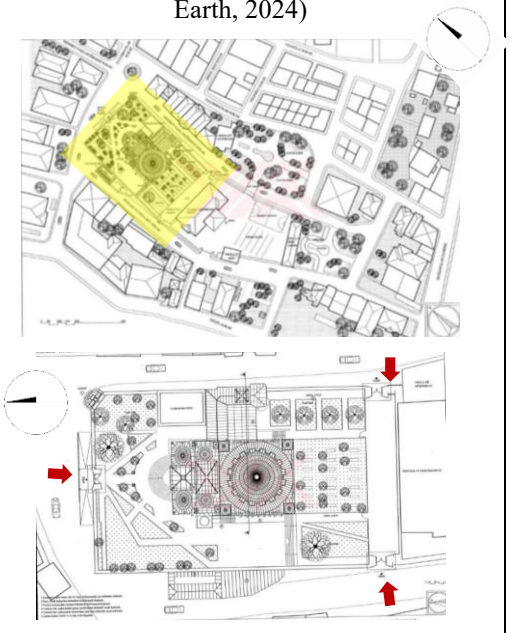
Şekil 3.198 Ayazma Camii restorasyon vaziyet planı (Çelebi, 2004)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.199 Ayazma Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Ayazma semtinde bir tepeye hâkim konumda yer alan Ayazma Camii, III. Mustafa tarafından H. 1174/M. 1760'ta annesi Mihrişah Emine Sultan ile ağabeyi Şehzade Süleyman adına yaptırılmıştır (Aslanapa, 1986). Cami ismini daha önce burada bulunan Ayazma Sarayı'ndan almıştır (Ağaoğlu, 2017, s. 34). Külliye cami, sıbyan mektebi, hamam, muvakkithane ve çeşmeden oluşmaktaydı. Fakat bu yapılarından yalnızca cami ve çeşme günümüze gelebilmiştir. Kayıtlarda yapının bina nazırı, Gümrük İshak Paşa olarak geçmektedir (Aslanapa, 1986, s. 29). Mehmed Tahir Ağa'nın külliye mimarı olduğu, çeşitli kaynaklarda belirtilmiş olmasına rağmen, bu bilgi bir belge ile desteklenmemektedir (Ağaoğlu, 2017, s. 34). Ayrıca, kayıtlara göre, 1757-1760 yılları arasında hassa başmimarı olarak görev yapan Kara (Elhac) Ahmed Ağa'nın da bu yapıda çalışmış olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4).

<u>Mimari Özellikleri</u>
Barok ve Rokoko etkilerinin yoğun olduğu dönemde inşa edilen Ayazma Camii, yüksek kubbe kasnağı, büyük ölçeği ve konumuyla uzaktan da algılanabilen, Barok üslubun belirgin izlerini yansıtan bir yapıdır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.38 Ayazma Camii (devamı)

Yapı: Ayazma Camii	**Katalog No:** 27B

Harita - Çizim - Proje

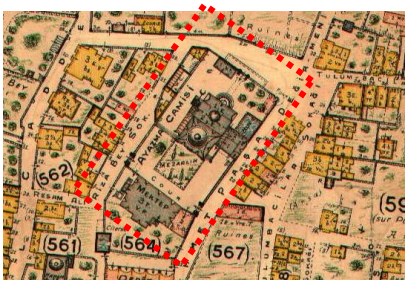

Şekil 3.200 Ayazma Camii Pervititch Haritası (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

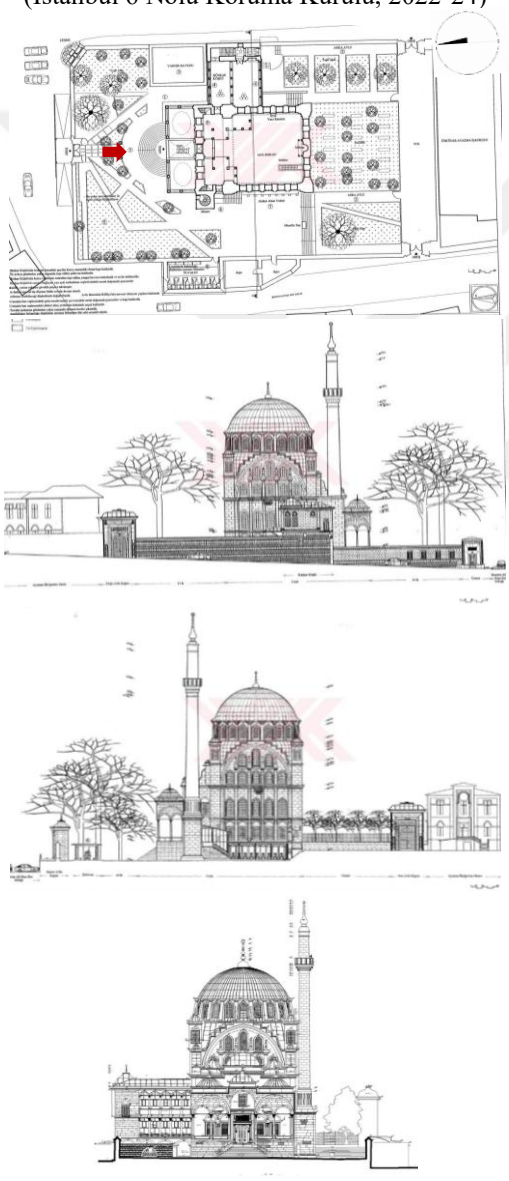

Şekil 3.201 Cami zemin kat, doğu, batı ve kuzeybatı (giriş) cepheleri rölövesi (Çelebi, 2004)

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Caminin almaşık örgü ve kesme taş malzemeli dış avlu duvarında biri mihrap aksında, ikisi yanlarda olan üç anıtsal giriş kapısı vardır. Bu avlu duvarına, kuzeydoğudan pah verilerek bir çeşme yerleştirilmiştir. Caminin kuzeydoğu tarafında alttan geçişi olan iki katlı hünkâr mahfili görülmektedir. Dikdörtgen planlı caminin son cemaat yeri önünde, yarım daire formlu bir merdiven bulunmaktadır. Son cemaat yeri ortada bir ayna tonoz ve iki yanda kubbeyle örtülüdür. İnce sütunların taşıdığı revak, ortadaki daha yüksek beş kemerli yanlardan ise ikişer kemerlidir. Cümle kapısının iki yanında mükebbire bulunmaktadır. İki yanda mahfile çıkan merdivenlerin yer aldığı ara giriş bölümü, iki yanda kubbe ve ortada bir ayna tonozla örtülüdür. Cami kare planlı iç mekânı, dört ayağa oturan sivri kemerlerin taşıdığı yüksek kasnaklı merkezi bir kubbeyle örtülüdür. Harimin giriş tarafında, hünkâr mahfili ile bağlantılı kadınlar mahfili yer almaktadır. Harimde duvarlar alt sıra pencerelerin üst seviyesine kadar renkli-beyaz mermer ile kaplı, üstler ise sıvalıdır. Kubbeyi taşıyan kemerler çift renkli mermerdendir. Harimdeki alt sıra pencereler dışındaki tüm pencereler sivri kemerli ve vitraylıdır. Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü mermer malzemedendir. Camiye kuzeydoğu taraftan bağlantılı, dikdörtgen planlı, bir hünkâr mahfili bulunmaktadır. Burası zemin+iki kat halinde olup girişi güneydoğu cephesinden tek kollu bir merdivenle sağlanmaktadır. Bir oda ve bir holden ibaret olan yapı, iki aynalı tonozla örtülüdür. Mahfilin geçiş koridorları, düz tavanlı olup iki katta da yanlardan açık ve dilimli kemerlere sahiptir. Kesme taş narin gövdeli minare tek şerefeli ve soğan külahlı olarak caminin kuzeybatı köşesinde yükselmektedir. Kubbenin dört köşesinde yer alan üzerinde dikdörtgen formlu pencerelerin bulunduğu ağırlık kuleleri, küp şeklinde yükselmektedir. Ayazma Camii cepheleri, avlu kapıları ve hünkâr mahfili üzerinde 10 adet dikdörtgen cepheli/köşk biçimli ve 10 adet kemerli kovuk biçiminde olmak üzere küfekiden yapılmış toplamda 20 adet kuş evi bulunmaktadır (Akar ve Urfalıoğlu, 2023b). Caminin abdest alma birimleri, kuzeybatı cephesinde ve bağımsız olarak aynı tarafta olan dikdörtgen planlı ve tek katlı bir yapıda çözülmüştür

Tablo 3.38 Ayazma Camii (devamı)

Yapı: Ayazma Camii	**Katalog No:** 27C

Yapı Dışından Fotoğraflar

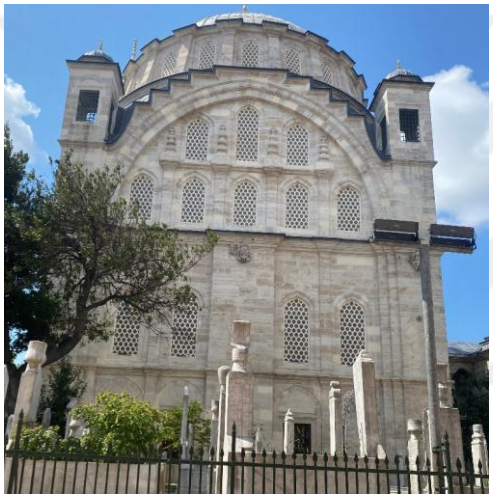

Şekil 3.202 Cami dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

b) Cephe Özellikleri

Cami cephelerinde ve kubbe kasnağında görülen pencere dizileri, sivri kemerli ve alçı dışlıklı, alt kottakiler ise lokmalı demir parmaklıklı olup dikdörtgen formludur.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Ayazma cephelerinde çizgisel hatlar yüzeysel kabartma halindedir. Mermer sütun başlıklarındaki stilize akant yaprakları ile Osmanlı Baroku etkilerini yansıtmaktadır. Caminin bezeme programındaki en ilginç öğeler, ince taş işçiliği örneği olan kovuk veya köşk biçimli kuş evleridir (Akar ve Urfalıoğlu, 2023b). **İç Mekân Süslemesi:** Renkli mermer mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve diğer ufak boyutlu iç mekân donatıları klasik formlarını korumakla beraber zengin ve incelikli Barok süslemelerle bezenmiştir. Mihrapta C ve S kıvrımlı kabartmalar, minberde oyma tekniği ile bitki motifleri işlenmiştir. Kadınlar mahfili duvarında bitki motifleri ve geometrik desenli mavi-beyaz renkli çini panolar yer almaktadır. Hünkâr mahfilinde ahşap oyma ve yaldızlı kafesler görülmektedir. Mermer sütun başlıkları akant yapraklı formlar ile siyah-beyaz yivler, altın yaldızlı boyalı olup Barok üslubunu yansıtmaktadır.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.203 Sütun başlıkları, çini örneği ve cami üzerindeki serçesaray (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.38 Ayazma Camii (devamı)

Yapı: Ayazma Camii	**Katalog No:** 27D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.204 Cami dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

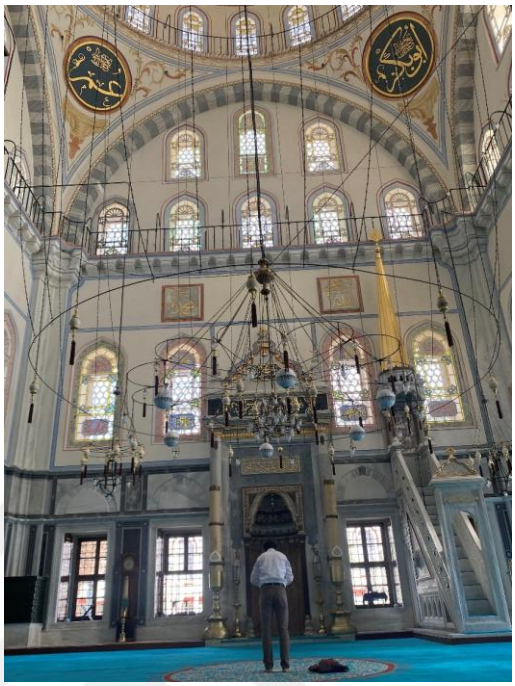

Şekil 3.205 Mihrap, vaaz kürsüsü ve minber görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.39 Ayazma Camii Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ayazma Camii Çeşmesi</td><td>Katalog No: 28A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Aziz Mahmut Hüdayi Mah., Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı, Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 376/21/2</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.58 Ayazma Camii Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)
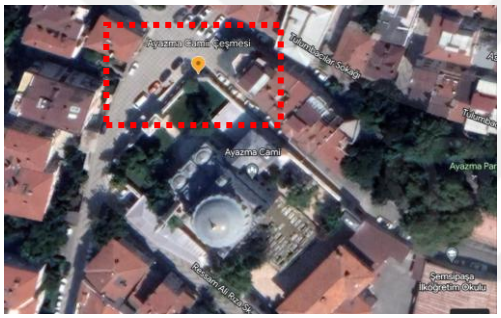

Harita 3.59 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
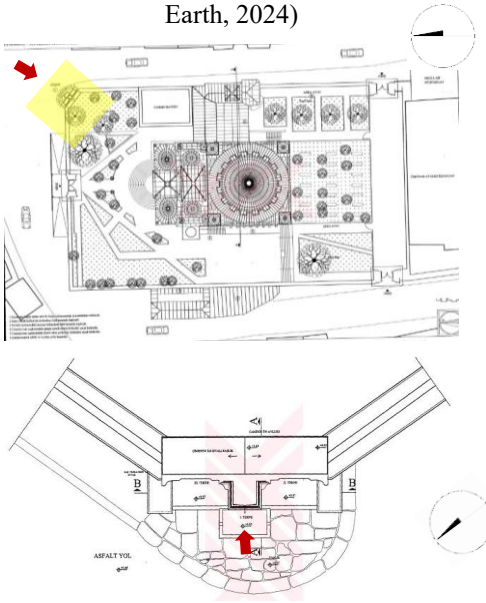

Şekil 3.206 Ayazma Camii ve Çeşmesi’nin restorasyon vaziyetleri (Çelebi, 2004)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.207 Ayazma Camii Çeşmesi’nin genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi, Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı’nda yer alan Ayazma Camii Çeşmesi, üzerindeki kitabeye göre III. Mustafa tarafından H. 1174/M. 1760’da (Pilehvarian vd., 2004, s. 112) annesi Mihrişah Emine Sultan ile ağabeyi Şehzade Süleyman adına cami ile birlikte yaptırılmıştır. Külliye ile birlikte inşa edilen çeşmenin mimarının Mehmed Tahir Ağa olduğu çeşitli kaynaklarda geçmektedir (Ağaoğlu, 2017, s. 34). Ayrıca 1757-1760 arasında hassa başmimarı olarak görev yapan Kara (Elhac) Ahmed Ağa’nın da bu çeşmenin mimarı olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4).
Çeşme, günümüzde akmaktadır. Çeşmenin Zihni’ye ait kitabesi şöyledir:
Menba’-ı cû-yi himem Sultan-ı memdûh-üs-şiyem
Ayn-ı eltâf-ü kerem Şahinşeh-ı zıll-ı Hüdâ
Şah-ı devran Mustafa Han ibn-ı Ahmed Han kim
Âb-ı cüdun dehre icrâ eyledi ser-tâ-be-pâ
İtdi ez-cüme bu dil-cû çeşme-sâr-ı hurrem
Himmetiyle câmi-‘ı pâki civarında binâ
Mâ-ı zerrîn ile Zihnî sebt-ı târihe sezâ
Çeşme-i âb-ı revan vakf-ı Sultan Mustafa
(H. 1174/M. 1760) (Kültür Envanteri, 2022-2025).</td></tr>
</table>

Tablo 3.39 Ayazma Camii Çeşmesi (devamı)

Yapı: Ayazma Camii Çeşmesi	**Katalog No:** 28B

Harita - Çizim - Proje

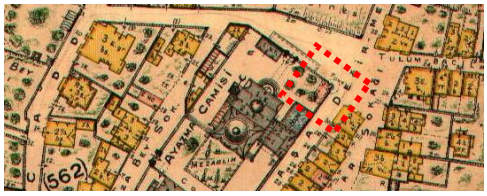

Şekil 3.208 Ayazma Camii ve Çeşmesi Pervititch Haritası (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

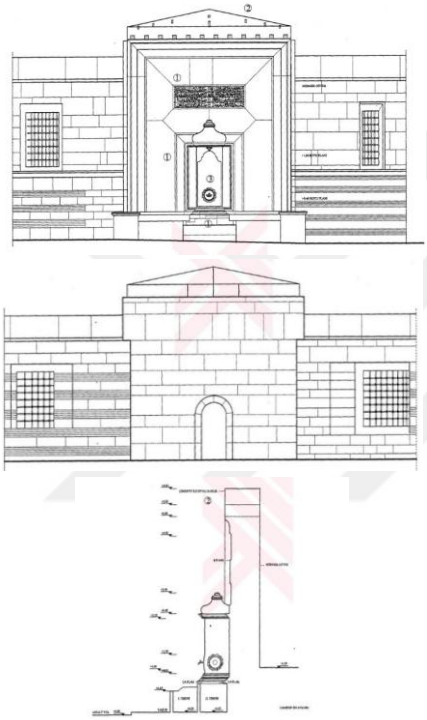

Şekil 3.209 Ayazma Camii Çeşmesi +1.5 kotu planı, ön-arka görünüşleri ve kesit rölöve çizimleri (Çelebi, 2004)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.210 Çeşme ön görünümü (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

Ayazma Camii Çeşmesi Klasik dönem özellikleri göstermekle beraber Barok özellikler de barındırmaktadır.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Önünde geniş yalakları olan tek yüzlü köşe çeşmesi, dikdörtgen planlıdır. Cami avlu duvarı köşesinde, pahlı olarak inşa edilen büyük mermer cepheli çeşmenin, sonraki dönemlerde cephenin ortasına yalak genişliği eninde, dışarı çıkıntı yapan, ön kısmına da ana cepheden çıkıntılı olarak bir yalak eklendiği izlenimi uyandıran, üzerinde musluk bulunan dikdörtgen mermer paye şeklinde bir çeşme eklendiği izlenimi vermektedir. Çeşme bu yönüyle alışılmışın dışında bir görünüme sahiptir.

b) Cephe Özellikleri

Dikdörtgen formlu silme ile çevrelenen çeşmenin alınlığında çeşme kitabesi görülmektedir. Sütun biçimindeki çeşme kısmının üç yüzünde musluk vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Süslemesiz düz bir silme ile çevrelenen sade çeşme aynasının üst kısmında, C ve S kıvrımlı bir eğrisel örtü bulunmaktadır. Musluk etrafında madalyon şeklinde yine bu taşı çevreleyen bitki motifli kabartmalar görülmektedir. Dört beyitten oluşan celi sülüs kitabesi de cephe süslemesine örnektir.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.211 Çeşme kitabesi ve yandan görünümü (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.40 Laleli Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Laleli Camii</td><td>Katalog No: 29A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Kemalpaşa Mah., Ordu Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
913/188/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760-1764</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
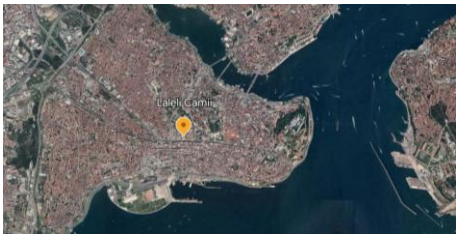
Harita 3.60 Laleli Camii konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.61 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
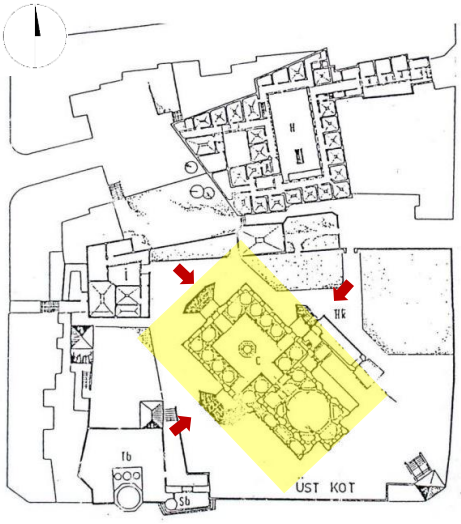
Şekil 3.212 Laleli Camii vaziyet planı (Sürmen, 2005)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.213 Laleli Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Laleli semtinde yer alan Laleli Camii, III. Mustafa tarafından H. 1177/M. 1763'te inşa etttrilen külliyenin ana yapısıdır. Bu külliye adıyla anılan ilçede bulunan Laleli külliyesi cami, çeşme, sebil, türbe, han, imarethane, mumhane ve çarşıdan ibaret olup külliyenin kütüphane ve medresesi günümüzde mevcut değildir. Külliyenin asıl mimarının Mehmet Tahir Ağa, onarımını gerçekleştiren kişinin ise Seyit Mustafa Ağa olduğu belirtilmektedir (Kuban, 1954, s. 30). Laleli Külliyesi, Osmanlı'da son anıtsal sultan imareti olarak, III. Mustafa (1757-74) tarafından kurulmuştur. Bu külliyeye benzer bir inşa programı Nuruosmaniye'de de bulunmaktadır. Ancak bu külliyede, cami yapı topluluğunun zemin katını oluşturan geniş bir bodrum (çarşı) üzerine inşa edilmiş olup bu sayede ek bir yüksekliğe kavuşmakta ve bulunduğu çevreye hâkim bir manzara sunmaktadır (Kuran, 1996, s. 130). III. Mustafa bu külliyeyi beğenerek Mehmet Tahir Ağa'yı ödüllendirmiştir (Aslanapa, 2004). Ayrıca III. Mustafa'nın bu yapıyı Selimiye Camii ile aynı modelde yaptırma isteği kayıtlarda geçmektedir. Padişahın talebiyle Selimiye Camii gibi sekizgen plan şemasında inşa edilen cami bu yönüyle padişahın tasarımda etken bir rol oynadığını gösterir niteliktedir (Kuban, 2007, s. 540).</td></tr>
</table>

Tablo 3.40 Laleli Camii (devamı)

Yapı: Laleli Camii	**Katalog No:** 29B

Harita - Çizim - Proje

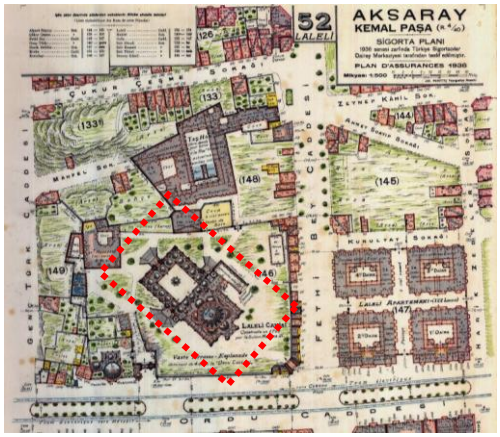

Şekil 3.214 Laleli Camii Pervititch Haritası (Princeton University Library, 2022-24)

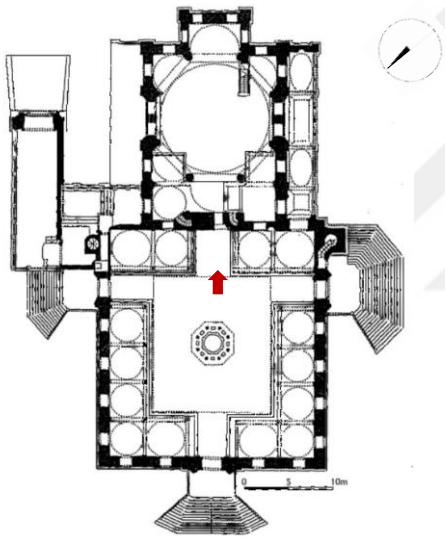

Şekil 3.215 Caminin zemin kat planı (Kuban, 2007)

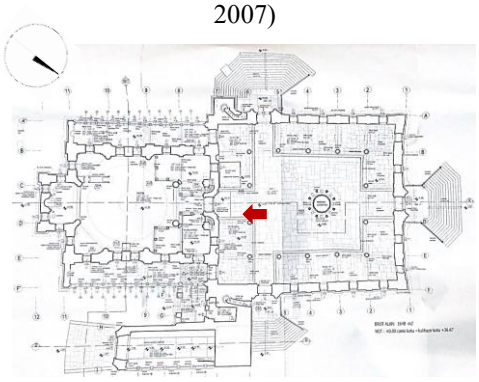

Şekil 3.216 Caminin zemin kat planı rölöve krokisi (VGMA, 2022)

1766 depreminde ağır hasar alan külliye I. Abdülhamid döneminde (1783) onarılmıştır (Aslanapa, 2004).

Mimari Özellikleri

Laleli Camii'nin Selimiye Camii ile benzerlikleri; merkezi kubbenin sekiz dayanağa taşıtılması, mihrap tarafındaki iki ayağın mihrap duvarıyla birleşmesi, mihrap nişinin duvardan taşkın ve yarım kubbeyle örtülü olması gibi özelliklerdir. Cami plansal açıdan Selimiye'nin aksine boyuna gelişmiştir (Kuban, 2007, s. 540). Laleli Camii ve külliyedeki diğer yapılar Barok etkisinde olup daha önce yapılan Nuruosmaniye Camii ile karşılaştırıldığında klasik esasların veya izlerin devam ettirildiği bir kompleks olarak Osmanlı mimarlık tarihinde önemli bir yere sahiptir (Çobanoğlu, 2003).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Cami fevkânî olup yuvarlak kemerli dört avlu kapısı ile girilen bir dış avlunun ortasında yükselmektedir. Revaklı iç avluya ise üç cepheden yelpaze şeklinde merdivenlerle ulaşılmaktadır. 18 kubbeli revaklı iç avlunun ortasında sekizgen planlı şadırvan bulunmaktadır. Altı yarım kubbeyle destekli merkezi kubbe sekiz ayağa oturmaktadır. Merkezi kubbeyi taşıyan ince mermer sütunların altı tanesi duvara bitişik diğer ikisi serbesttir. Bu narin sütunlar yapıya zarafet ve yükseklik kazandırmaktadır (Kuban, 2007, s. 541). Harimin iki yanında boyuna yan mahfiller bulunmaktadır. Ana mekânda girişin iki tarafında ulaşılan mahfilin kuzey tarafı, yaldızlı ahşap kafesle çevrili hünkâr mahfili olarak düzenlenmiştir. Burası caminin kuzeydoğu cephesinde bir taç kapıyla girilen, yığma taşla inşa edilmiş, bir rampayla ulaşılan bir oda ve bir holden ibaret hünkâr mahfiliyle bağlantılıdır. Cami, bir taş iki tuğla sıralı almaşık duvarlara sahiptir. Son cemaat yerinin iki yanında, soğan külahlı ve yivli dış bükey gövdeleri olan minareler yer almaktadır.

b) Cephe Özellikleri

Cami cephesinde alt sıra ilk pencere dizisi yuvarlak kemerli ve üst sıradakiler düz kemerli olup demir parmaklıklıdır. Daha üstlerde ve kubbe kasnaklarında dairesel formlu veya yuvarlak kemerli dışlıklı pencereler görülmektedir. Hareketli cephelerde, bol silmeler, silmelerle derinleşen kemer biçimleri, sütun başlıkları, üzerlerinde S formlu eğri kontürler bulunan küçük payandalar göze çarpmaktadır.

Tablo 3.40 Laleli Camii (devamı)

Yapı: Laleli Camii	**Katalog No:** 29C

Yapı Dışından Fotoğraflar

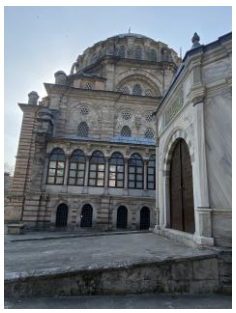

Şekil 3.217 Cami, minare ve hünkar mahfilinden görünümler (Akar, 2020-2025)

c) Süsleme Özellikleri

Cami süsleme öğeleri bakımından dönemin hâkim moda akımı olan Barok ve Rokoko etkisindedir (Kuban, 2007, s. 541).

Cephe Süslemesi: Cephelerde eğrisel formlar, deniz kabukları, üç boyuta çıkan kabartmalar, revaklarda stilize akant yapraklı sütun başlıkları, minare şerefe korkuluklarında geometrik motifler ve külahında kabartma bezemeler görülmektedir.

İç Mekân Süslemesi: Harimde kompozit sütun başlıkları, vitraylı içlikler ve Rokoko kemer formları göze çarpmaktadır. Pembe, siyah, kırmızı, yeşil ve kahverengi renklerde kullanılan granit minber ve mihrap bezemelerinde geometrik desenler, C ve S motifli kabartmalar ve akant yaprakları gibi süsleme öğeleri görülmektedir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

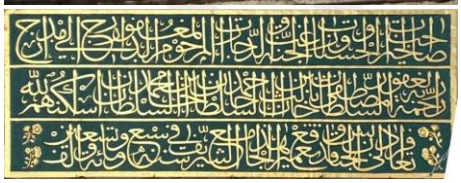

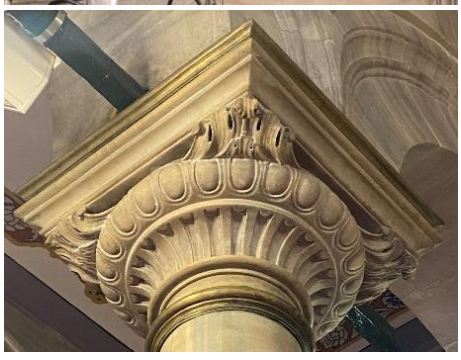

Şekil 3.218 Caminin güneybatı avlu kapısı kitabesi, inşa kitabesi ve bir iç kapı kitabesi ile bir iç mekân sütun başlığı (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.40 Laleli Camii (devamı)

Yapı: Laleli Camii	**Katalog No:** 29D

Harita - Çizim - Proje

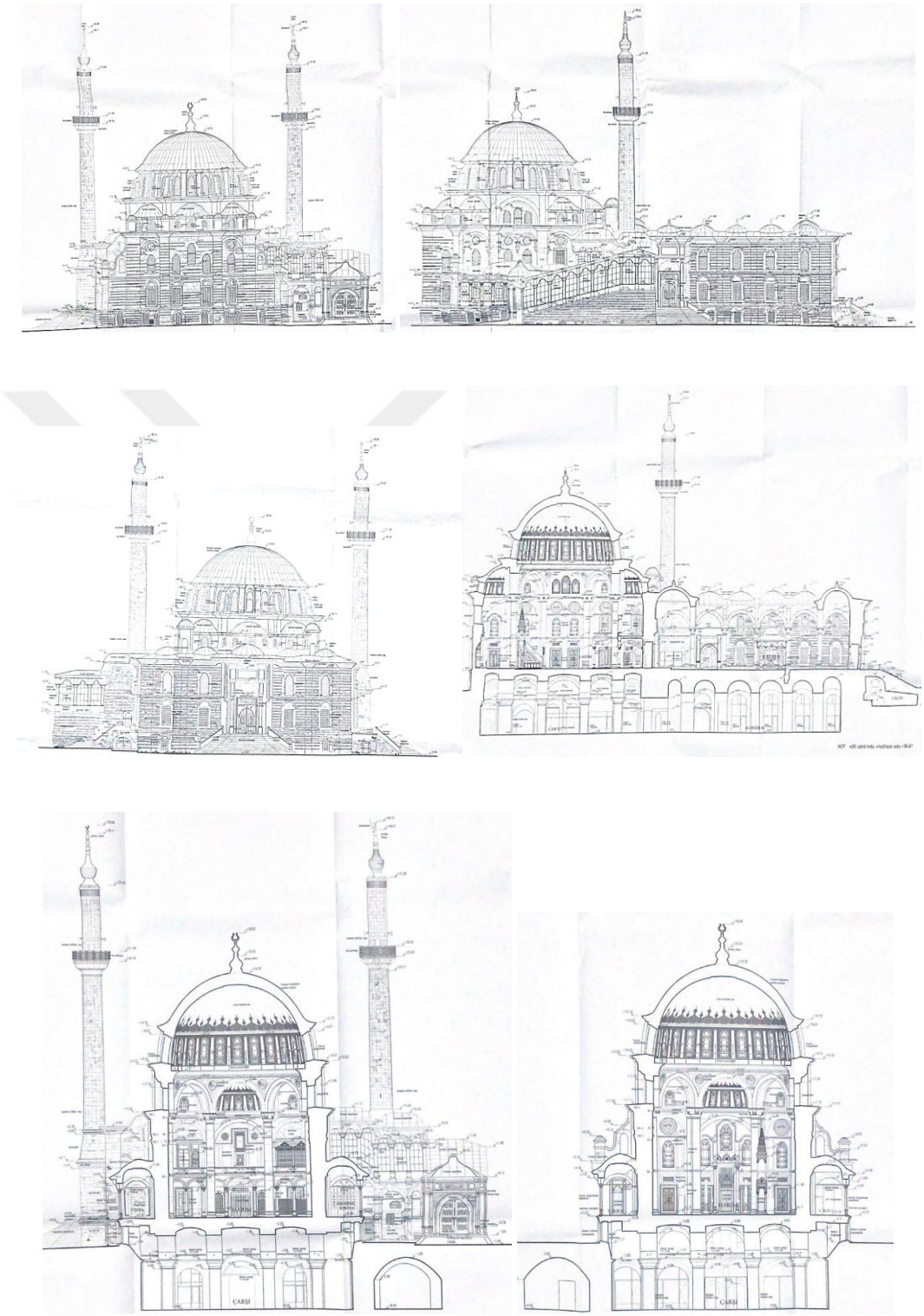

Şekil 3.219 Caminin rölöve cephe ve kesitleri (VGMA, 2022)

Tablo 3.40 Laleli Camii (devamı)

Yapı: Laleli Camii	**Katalog No:** 29E

Yapı Dışından Fotoğraflar

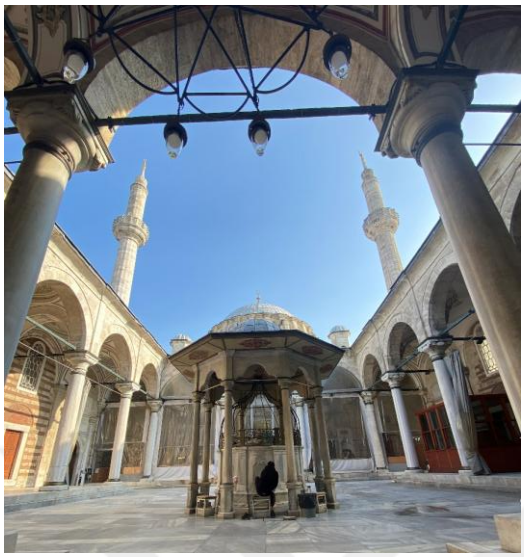

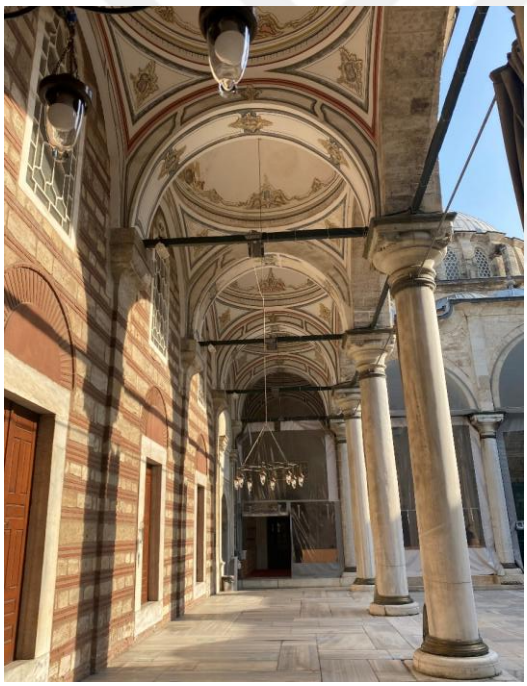

Şekil 3.220 Şadırvan avlusundan ve revaklardan görününümler (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

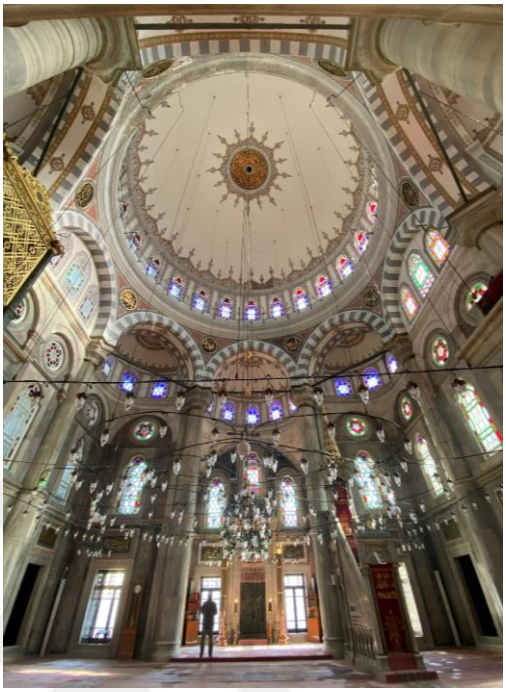

Şekil 3.221 Mihrap, müezzin mahfili, hünkar mahfili, minber ve vaaz kürsüsü (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.40 Laleli Camii (devamı)

Yapı: Laleli Camii	**Katalog No:** 29F

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

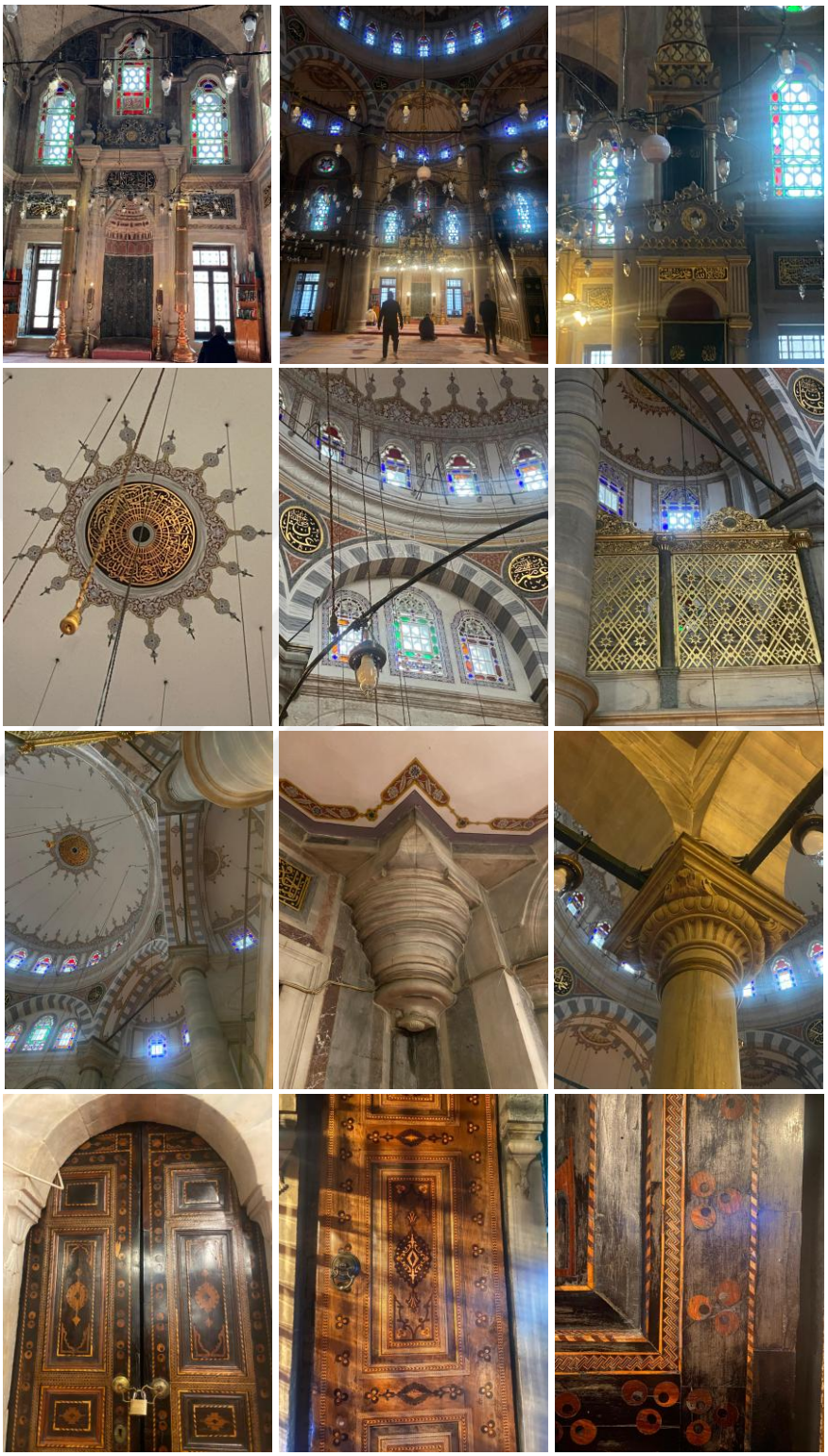

Şekil 3.222 İç mekân görünümleri vc bezemeler (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.41 Laleli Camii Çeşmeleri

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Laleli Camii Çeşmeleri</td><td>Katalog No: 30A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Kemalpaşa Mah., Ordu Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
913/188/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760-1764</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.62 Yapının konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.63 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
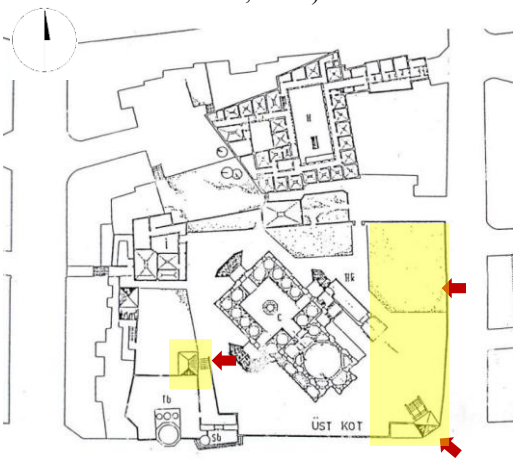

Şekil 3.223 Laleli Külliyesi Çeşmeleri vaziyet planı (Sürmen, 2005)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>
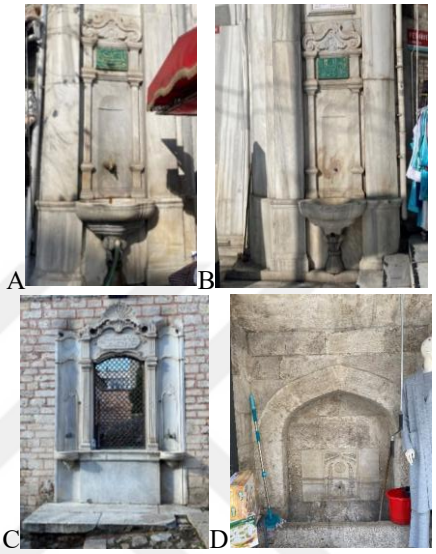

Şekil 3.224 Laleli Camii Çeşmeleri genel görünümleri (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Laleli semtinde yer alan Laleli Külliyesi Çeşmeleri, III. Mustafa'nın H. 1177/M. 1763'te Mehmet Tahir Ağa'ya inşa ettirdiği külliye yapılarındandır (Kuban, 1954, s. 30).
A-B: Laleli Külliyesi Ordu Caddesi ile Fethi Paşa Caddesi'nin kesişiminde dış avlu kapısının iki tarafında birbirine eş iki çeşme bulunmaktadır. Günümüzde girişin solundaki çeşmenin suyu akmaktadır.
C: Külliyenin batısında, III. Mustafa Türbesi avlu duvarında bir hacet penceresi yer almaktadır. Üzerindeki kitabede 'Beyhan ve Hatice Sultan valideleri Adilşah Kadınefendi'nin ruhu için' ifadesi yer alan bu pencerenin her iki tarafında ise birer çeşme bulunmaktadır (Sürmen, 2005). Söz konusu çeşmelerin günümüzde suyu akmaktadır.
D: Külliyenin doğusundaki dükkânların arasında kitabesiz bir çeşme daha yer almaktadır. Bakımsız bırakılmış bu çeşmenin suyu kesilmiştir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.41 Laleli Camii Çeşmeleri (devamı)

Yapı: Laleli Camii Çeşmeleri	**Katalog No:** 30B

Harita - Çizim - Proje

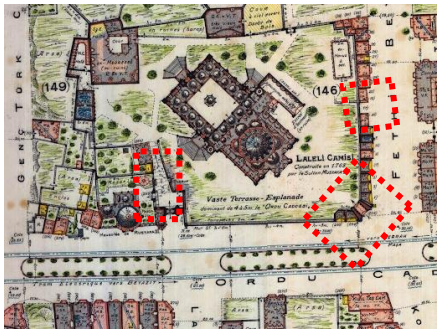

Şekil 3.225 Laleli Camii çeşmeleri Pervititch Haritası (Princeton University Library, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğrafla

A-B

A

B

C

D

Şekil 3.226 Çeşme kitabe ve detay görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

A-B: Caminin dış avlu kapısı sağ ve sol tarafında bulunan iki çeşme; dikdörtgen planlı olup prizmatik iki pilastr arasında sade bir ayna taşı ve kurna şeklinde birer yalağı vardır.
C: Türbenin kâgir taş duvarında hacet penceresinin iki yanındaki iki ayrı niş içerisinde lüleleri olan tek yüzlü duvar çeşmesi tipinde olan bu çeşmeler dikdörtgen planlı olup mermer malzeme ile kaplıdır.
D: Dükkânların arasındaki taş malzemeli, dikdörtgen planlı ve sivri kemerlidir. Çeşme yalağı dikdörtgen planda olup parapetlidir.

b) Cephe Özellikleri

Külliye içerisindeki bu dört çeşme tek yüzlü duvar çeşmesi tipindedir.
A-B: Tamamı mermer malzemeli cepheye sahip olan bu iki çeşme, kitabeleri dışında simetrik ve tek yüzlüdür. Cephede görülen pilastrlar Barok kemerlerle birleşmektedir.
C: Hacet penceresinin iki tarafındaki nişler üstten Barok bir kemerlerle birleşmektedir.
D: Klasik Osmanlı mahalle arasındaki çeşme tipinde olan bu çeşmenin cephesinde sivri bir kemer ve önünde bir tekne görülmektedir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: A-B: Bu çeşmeler Barok üslupta bezeme özellikleri göstermektedir. Çeşme tepelerinde oymalı süsler, Barok kemerler ve stilize yaprak formları görülmektedir. Sağdaki çeşme üzerinde "Besmele" soldakinde ise "Hayrattır içilir" yazmaktadır (Egemen, 1993, s. 485). C: Çeşmede Barok kemerler, yivli pilastrlar, stilize yapraklar, deniz kabuğu formunda tepelik, C ve S formları görülmektedir. D: Bu çeşmenin mermer ayna taşında ağaç, yaprak ve madalyon formunda bitki motifleri vardır. Çeşme, Klasik dönem özellikleri gösteren çeşmeler grubuna girmektedir.

Yapı Dışından Fotoğrafları

Şekil 3.227 Çeşme (A ve B) eski fotoğrafları (Eski İstanbul Fotoğraf Arşivi, 2022-24)

Tablo 3.42 Laleli Camii Sebili

Yapı: Laleli Camii Sebili			**Katalog No:** 31A
Adresi: Kemalpaşa Mah., Ordu Cad. Fatih/İstanbul			**Ada/Pafta/Parsel:** 913/188/1
Bânisi: III. Mustafa	**Tarihi:** 1760-1764	**Mimarı:** Mehmet Tahir Ağa	**Tescil Durumu:** Tescilli
Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü		**Özgün İşlevi:** Sebil	**Güncel İşlevi:** Dükkân

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

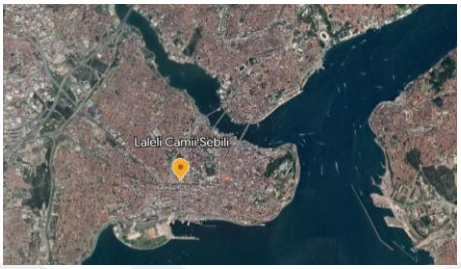

Harita 3.64 Laleli Camii Sebili konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.65 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

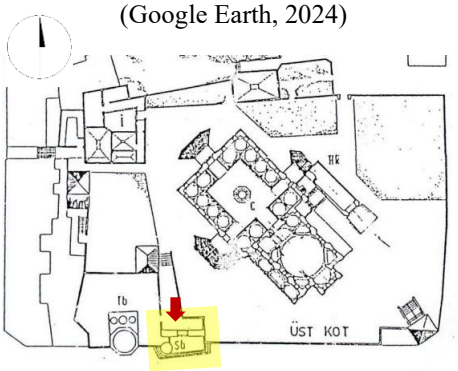

Şekil 3.228 Laleli Camii Sebili vaziyet planı (Sürmen, 2005)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.229 Laleli Camii Sebili genel görünümü (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Laleli semtinde yer alan Laleli Külliyesi Sebili, III. Mustafa'nın H. 1177/M. 1763'te Mehmed Tahir Ağa'ya inşa ettirdiği sebildir (Kuban, 1954, s. 30). Sebil, Laleli Camii dış avlusu ile III. Mustafa türbesi arasındaki giriş kapısına bitişiktir. Sebil, günümüzde dükkân olarak kullanılmaktadır.

Mimari Özellikleri

Türk Barok üslubunda olan bu sebil (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000), genel görünümüyle klasik sebil örneklerinden biri sayılmaktadır (Egemen, 1993, s. 485). Kuban, bu sebil mimarisini şöyle ifade etmiştir: "III. Mustafa Sebili 18. yy. ikinci yarısında yapılan şebekelerin artık klişeleşmiş bezemesel öğelerden oluştuğunu, fakat tasarım açısından olgunlaşmış bir zevk düzeyini yansıttığını göstermektedir." (Kuban, 2007, s. 543). 18. yy. Osmanlı Mimarisine Batı etkisiyle gelen yeniliklerden biri olarak büyük külliyelerde türbe ile sebil ve çeşme gibi daha önce cami avlusuna konumlandırılan küçük ölçekli yapıların artık dışa taşkın bir şekilde sokak cephelerinde yer almaya başlaması sayılabilir (Bakır, 2003; Sarıcaoğlu, 2007). Bu anlamda geniş saçaklı avludan sokağa taşkın mimarisiyle Laleli Sebili, 18. yy. sebil mimarisinin tipik bir örneğini sergilemektedir.

Tablo 3.42 Laleli Camii Sebili (devamı)

Yapı: Laleli Camii Sebili	**Katalog No:** 31B

Harita - Çizim - Proje

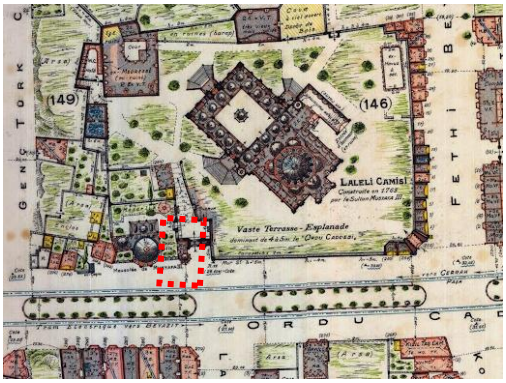

Şekil 3.230 Laleli Camii Sebili Pervititch Haritası (Ülgen, 1962)

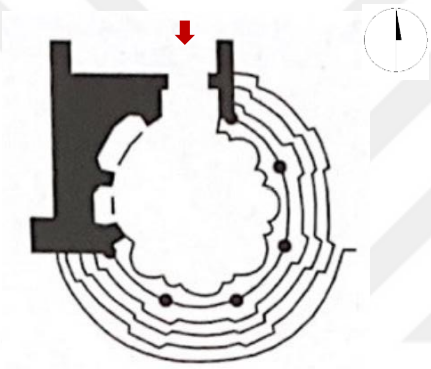

Şekil 3.231 Laleli Sebili vaziyet planı krokisi (Şerifoğlu, 1995, s. 71)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.232 Laleli Sebili (Akar, 2020-2025)

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Laleli Sebili külliye programında ele alınmış yarım daire planlı bir köşe sebilidir. Birkaç basamaklı bir platforma oturan sebil, kompozit başlıklı altı sütunla beş bölüme ayrılmıştır. Kubbeli çatı geniş bir saçakla sonlanmaktdır.

b) Cephe Özellikleri

Dışarı taşkın kavisli olan sebil cephesinde, pencere açıklıkları arasında zarif pilastrlar ve pencere önlerinde bronz/tunç şebekeler görülmektedir. Pilastrlar boydan boya tüm cephede üstlerde ve altlarda prizmatik, pencere aralarında ise silindirik olarak devam etmektedir. Cepheyi dört farklı yerden yatay olarak bölümlendiren kademeli silmeler dönmektedir. Dalgalı, hatıllı ve geniş saçak cephedeki belirgin mimari öğelerdendir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: 18. yy. nitelikli sebil örneklerinden olan bu sebilde, Barok-Rokoko formlar görülmektedir. Saçak altlarındaki kartuşlarda, pencere tepelerindeki fistolu-dilimli kemerlerde ve bronz/tunç şebekelerde görülen bitki motifleri ile C ve S kıvrımları dikkat çekicidir. Şebekelerin her birinin üst kısmında, çerçeveler içinde yeşil zemin üzerine yaldızlı harflerle celî sülüs hatla yazılmış ayetler yer almaktadır.

İç Mekân Süslemesi: Laleli Sebili'nin iç mekânının da sade bir tasarım hakimdir. Tavanlarda görülen kalem işleri ve şebeke üstlerinden kubbe eteğine kadar uzanan profilli pilastrlar iç süslemeye örnek verilebilir.

Yapı Dışından Fotoğraflar

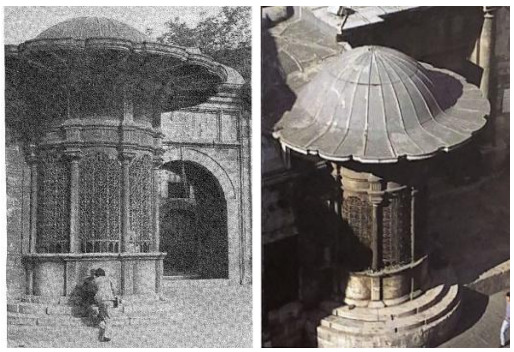

Şekil 3.233 Laleli Sebili 1953 tarihli fotoğrafları (Egemen, 1993, s. 485; İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 242)

Tablo 3.42 Laleli Camii Sebili (devamı)

Yapı: Laleli Camii Sebili	**Katalog No:** 31C

Yapı Dışından Fotoğraflar

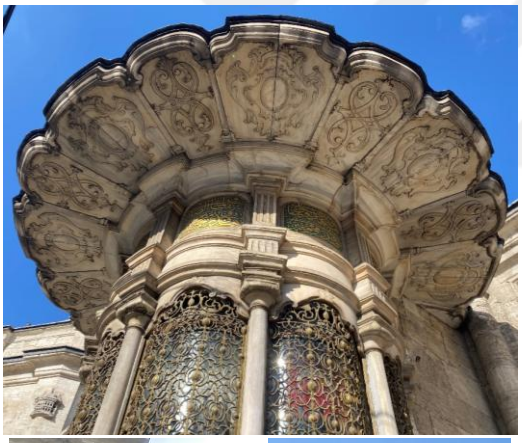

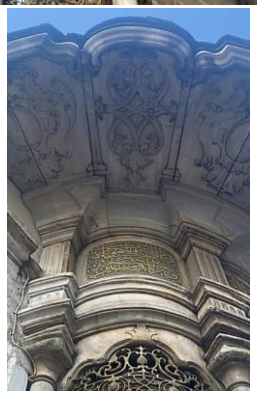

Şekil 3.234 Laleli Sebili görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

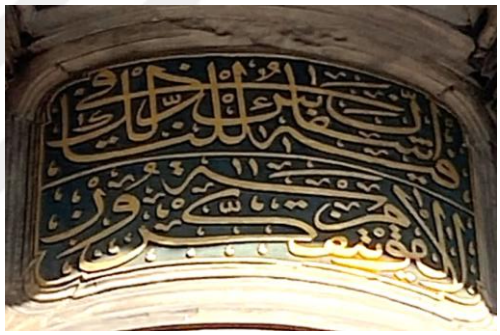

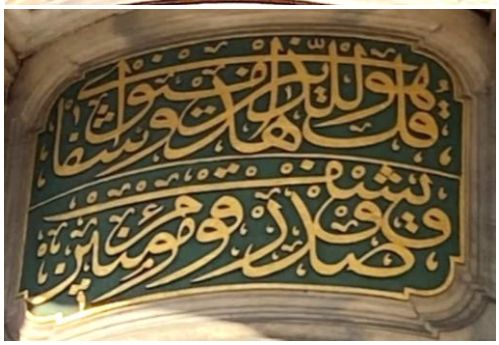

Şekil 3.235 Laleli Sebili hüsn-i hat kitabeleri ile bir iç mekân fotoğrafı (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.43 Laleli III. Mustafa Türbesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Laleli III. Mustafa Türbesi</td><td>Katalog No: 32A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Kemalpaşa Mah., Ordu Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
913/188/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760-1764</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Türbe</td><td>Güncel İşlevi:
Türbe</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.66 Laleli III. Mustafa Türbesi konumu (Google Earth, 2024)
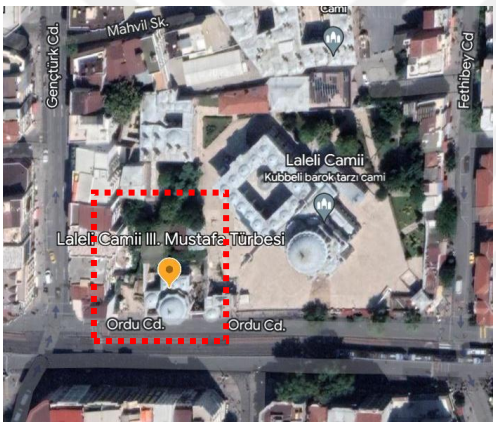

Harita 3.67 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
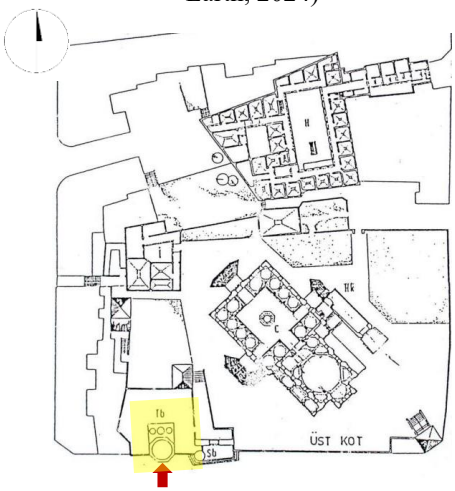

Şekil 3.236 Laleli III. Mustafa Türbesi vaziyet planı (Sürmen, 2005)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>
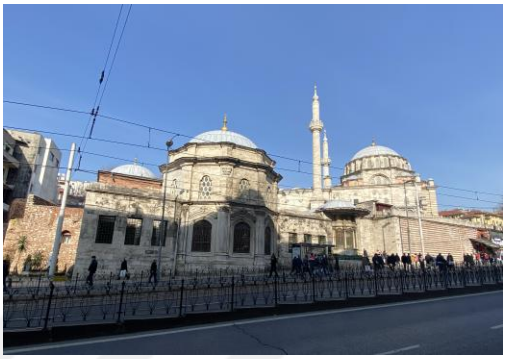
Şekil 3.237 Laleli III. Mustafa Türbesi ve külliye genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Laleli semtinde yer alan Laleli Külliyesi Türbesi, III. Mustafa'nın kendi adına H. 1177/M. 1763'te Mehmed Tahir Ağa'ya inşa ettirdiği türbesidir (Kuban, 1954, s. 30). Türbe üç pencereli hazire duvarıyla dış avludan ayrılmakta ve Ordu Caddesi üzerindeki avlu giriş kapısına bitişmektedir. Türbe günümüzde ziyarete açıktır.
1774'te vefat eden III. Mustafa adına 1763'te yaptırılan bu türbedeki sekiz ahşap sanduka içerisinde; III. Mustafa ile oğlu III. Selim, III. Mustafa'nın diğer çocukları Şehzade Mehmed, Hibetullah Sultan, Mihrişah Sultan, Mihrişah Sultan, Fatma Sultan, Beyhan Sultan ve Sultan Abdülmecit'in kızı Naime Sultan yatmaktadır. Türbenin batı tarafına bitişik bir türbe daha vardır. Burada III. Mustafa'nın eşlerinden Aynü'l Hayat Kadın ve III. Selim'in eşlerinden Lef'üzar Kadın'ın kabri bulunmaktadır. Avludaki hazirede ise yaklaşık otuz kabir vardır (Çobanoğlu, 2003). Mehmet Vasfi Efendi'ye ait hazire giriş kapısı, duvardaki hacet penceresi ve türbenin giriş kapısı (dış ve iç) üzerinde yazılar ve kitabeler bulunmaktadır. Ayrıca türbenin iç kısmında kuşak yazıları yer almaktadır (Sürün, 2022).</td></tr>
</table>

Tablo 3.43 Laleli III. Mustafa Türbesi (devamı)

Yapı: Laleli III. Mustafa Türbesi	**Katalog No:** 32B

Harita - Çizim - Proje

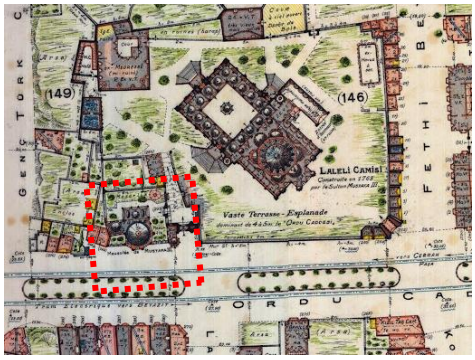

Şekil 3.238 Laleli Camii III. Mustafa Türbesi Pervititch Haritası (Ülgen, 1962)

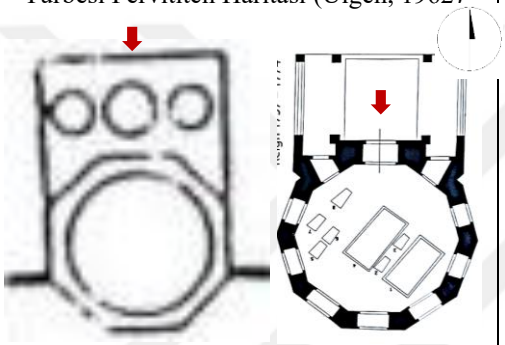

Şekil 3.239 Laleli Türbesi vaziyet planı ile zemin kat planı (Sürmen, 2005)

Yapı Dışından Fotoğraflar

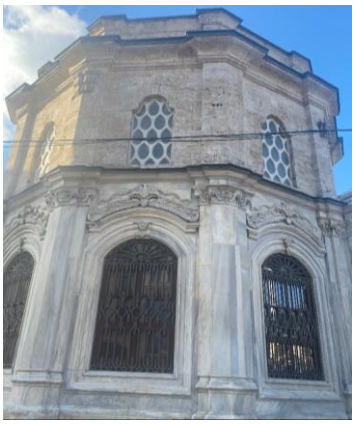

Şekil 3.240 Türbenin ön ve kubbe görünümü (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

Bu türbe Nuruosmaniye Külliyesi'ndeki Gülbahar Hatun Türbesi'nden sonra Barok üslupla ele alınmış ikinci önemli türbe yapısıdır.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Ongen planlı kubbeli türbenin önünde üç bölmeli bir giriş revağı vardır. Revak, ortada kubbe ile yan birimler ayna tonozla örtülüdür. Yüksek zarif sütunlar ve yuvarlak kemerli revak açıklıkları sonradan eklendiği anlaşılan camekânlı ahşap doğramlarla kapatılmıştır. Türbe ongen planlı yüksek bir kasnak üzerinde merkezi bir kubbeyle örtülüdür. III. Mustafa Türbesi'ne bitişik diğer türbe kubbeli ve kare planlıdır.

b) Cephe Özellikleri

İki kat yüksekliğindeki yapının iki sıra halinde pencere dizileri görülmektedir. Alt sıra pencerelerden caddeye bakan üç tanesi basık kemerli, avluya bakanlar ise düz atkı kemerli olup hepsinin önünde demir parmaklık vardır. Üst sıra pencereler ise yuvarlak kemerli ve alçı dışlıklıdır. Türbenin caddeye bakan cephesinde iki katlı köşk biçimli kuş evleri görülmektedir (Akar ve Urfalıoğlu, 2023a).

c) Süsleme Özellikleri

Türbede palmet motifleri, akant yaprakları, deniz kabuğu vb. bezemelerle III. Mustafa Döneminin yaygınlaşmış Rokoko-Barok süslemelerinin klasik bir örneğini teşkil etmektedir (Kuban, 2007).

Cephe Süslemesi: Ordu caddesine bakan üç pencere üzerinde ve köşeliklerinde akant yaprak motifleri görülmektedir. Türbeye zengin Barok süslemeli bir revaktan girilmektedir. Revak stilize yaprak formları ile süslenmiş sütun başlıkları Barok üslupta stilize yaprak formları ile süslenmiştir. Hazire avlu girişi üzeri Fecir 27-30; türbe girş kapısı üzeri Ankebut 57; giriş kapısı iç tarafta ise Haşr 2 ayetleri celi-sülüs hatla yazılıdır (turanakinci.com, 2024).

İç Mekân Süslemesi: Türbenin iç mekânında, pencere aralarındaki yüzeyler; sıraltı tekniğiyle üretilmiş, lale, karanfil, menekşe ve yaprak gibi klasik bitki formların işlendiği, mercan kırmızısı, mavi ve beyaz renklerin hâkim olduğu çinilerle bezenmiştir. Alt sıra pencere üzerinde tüm çevreyi dönen bir yazı bordürü geçmektedir. Üst sıra pencereler vitraylıdır. Duvarlarda ve kubbe içinde yine geç dönem ait Barok formlar ve ilk döneme ait daha klasik kalem işleri yapılan son dönem restorasyonu ile bir arada görülebilmektedir. Iki büyük ahşap sanduka sedef kakmadır.

Tablo 3.43 Laleli III. Mustafa Türbesi (devamı)

Yapı: Laleli III. Mustafa Türbesi	**Katalog No:** 32C

Yapı Dışından Fotoğraflar

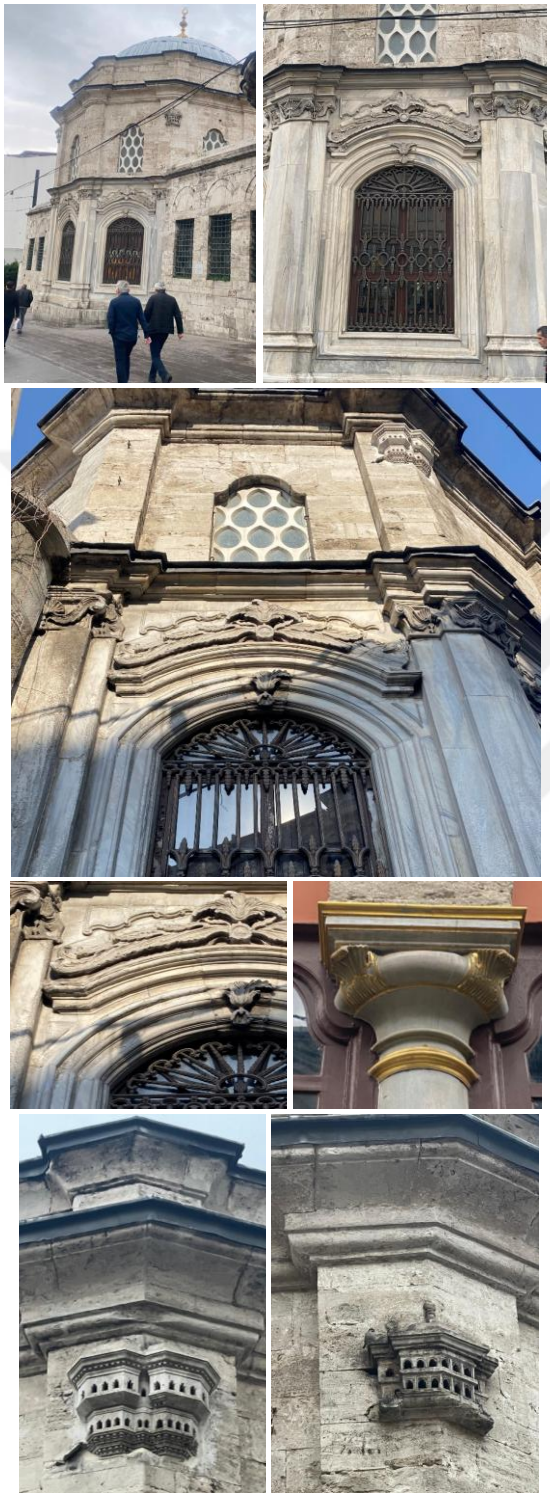

Şekil 3.241 Türbe dış görünümleri ve üzerindeki kuş evleri (Akar, 2020-2025; Akar ve Urfalıoğlu, 2023a)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.242 Türbe avlu kapısı ve cümle kapısı kitabeleri (Akar, 2020-2025)

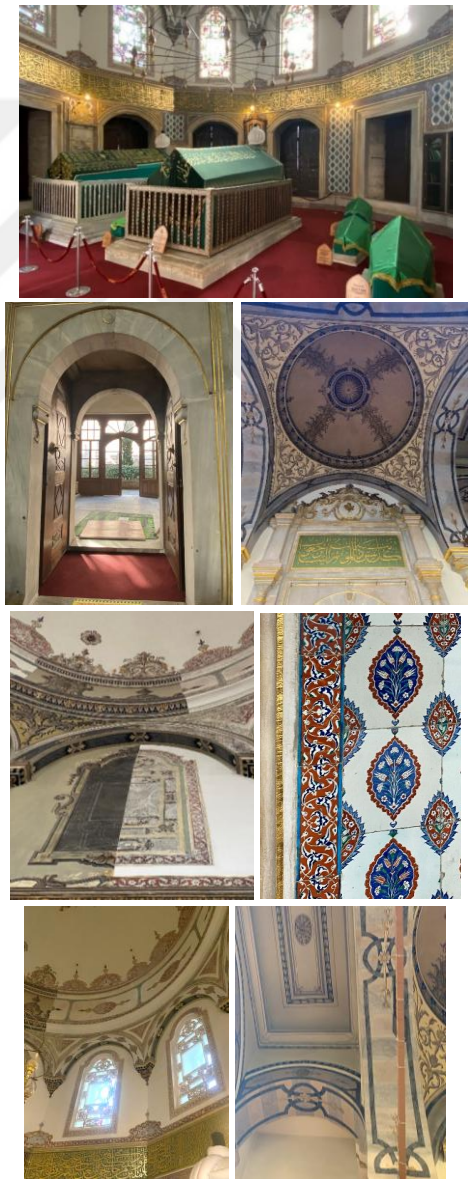

Şekil 3.243 İç mekân görünümleri ve bezemeleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.44 Laleli Dükkânlar

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Laleli Dükkânlar/Çarşı</td><td>Katalog No: 33A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Kemalpaşa Mah., Ordu Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
913/188/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760-1764</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çarşı</td><td>Güncel İşlevi:
Çarşı</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
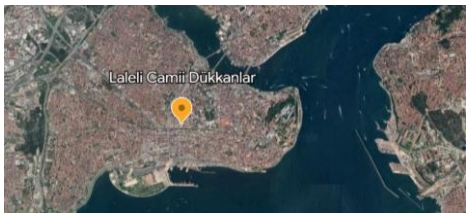

Harita 3.68 Laleli Külliyesi Dükkânlar'ın konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.69 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
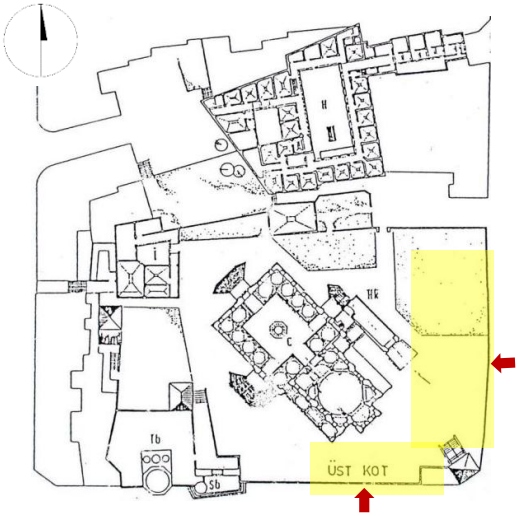

Şekil 3.244 Laleli Külliyesi Dükkânlar'ın vaziyet planı (Sürmen, 2005)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.245 Laleli Külliyesi Dükkânlar (Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Laleli semtinde yer alan Laleli Külliyesi yapılarından biri olan çarşının bânisi III. Mustafa'dır. Külliye çarşısı, H. 1177/M. 1763 yılında Mehmet Tahir Ağa tarafından tamamlanmıştır (Kuban, 1954, s. 30). Laleli Camii'nin alt kotunda bir çarşı bulunmaktadır. Cami 1766 depreminde depremden zarar görünce camiye takviye için çarşı toprakla doldurulmuştur (Aslanapa, 1986). 1957-58'de çarşı restore edilerek yeniden eski görünümüne kavuşturulmuştur. Bu onarımda Ordu caddesinin genişletilmesi üzerine kot düşürülmüş ve bu yöndeki avlu duvarında üzerinde bir sıra tonozlu dükkânlar eklenmiştir. Bu kısmın arkasında cami avlusu altında da birçok dükkân inşa edilmiş ve eski çarşıya bağlanmıştır. Caminin doğu duvarındaki birimler külliye ile birlikte yaptırılmıştır. Kuzeyde kalan bazı birimler zaman içinde yok olmuştur. Cami güneydoğusunda yer alan avlu girişi solunda iki, sağında ise yedi dükkân tuğla malzemeden, yuvarlak kemerli ve tonoz örtülü olarak günümüzde mevcuttur (Çobanoğlu, 2003).</td></tr>
</table>

Tablo 3.44 Laleli Dükkânlar (devamı)

Yapı: Laleli Dükkânlar/Çarşı	**Katalog No:** 33B

Harita - Çizim - Proje

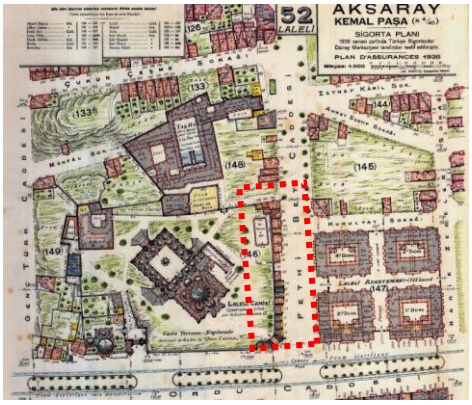

Şekil 3.246 Laleli Külliyei Dükkânlar, Pervititch Haritası (Ülgen, 1962)

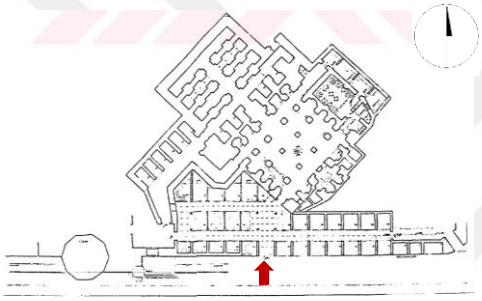

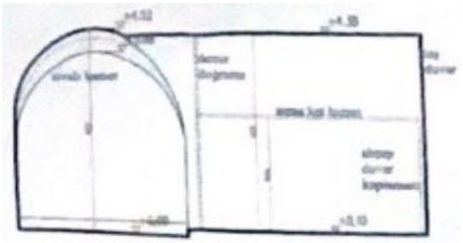

Şekil 3.247 Cami bodrum katındaki çarşı/dükkânlar (Sürmen, 2005) ve bir kesit çizimi (VGMA, 2022)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.248 Dükkânların dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Laleli Külliyesi Hünkâr kasrı yönündeki dış avlu giriş kapısına doğru genişleyen çarşı, bu avluya iki farklı girişle bağlanmaktadır. Yuvarlak kemerli ve dövme demir kanatlı olan bu kapılardan biri batı yönünde, diğeri ise kuzeydoğu yönünde yer alan revaklı avlu merdiveni altında yer almaktadır. Batıya bakan çarşı giriş kapısı, altı adet dükkânın yer aldığı kırık formlu bir koridorla ana çarşıya bağlanmaktadır. Çarşı cami altı kotunda yer aldığından caminin temel planına uygun bir düzenlemeye sahiptir. Boyutları kalınlaşan ayakların arasında yer alan dükkân birimlerinin üzeri, kalın kemer ve tonozlarla örtülmüştür. Çarşı içi, yuvarlak kemerli tepe pencereleri ile aydınlatılmaktadır.

b) Cephe Özellikleri

Çarşı bodrum katta çözüldüğünden dış görünümde cephe algılanmamaktadır. Fakat sonradan cadde tarafında eklenen dükkânlar yuvarlak kemerli olup almaşık duvar örgüsündedir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Dükkânların cepheleri süslemesizdir.

İç Mekân Süslemesi: Dükkânların iç yüzeyleri sade bir görünüme sahiptir. Buna karşılık, çarşı iç yüzeyleri genel olarak sade olmakla birlikte, kemerlerde ve kolon başlıklarında profilli detaylara rastlanmaktadır.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.249 Çarşı iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.45 Laleli İmareti

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Laleli İmareti</td><td>Katalog No: 34A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Kemalpaşa Mah., Ordu Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
913/188/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760-1764</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
İmaret</td><td>Güncel İşlevi:
Ebu'l Vefa Vakfı</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.70 Laleli Külliyesi İmareti konumu
(Google Earth, 2024)

Harita 3.71 Yapının yakın konumu
(Google Earth, 2024)
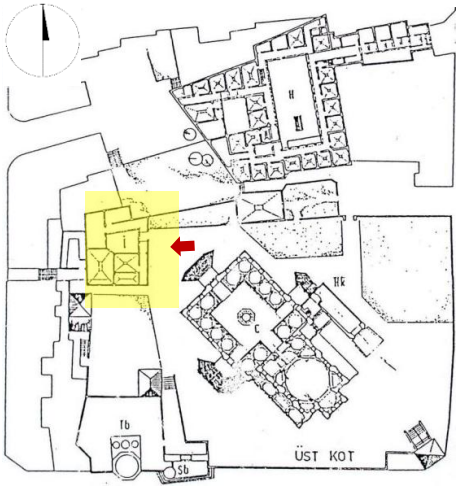

Şekil 3.250 Laleli Külliyesi İmareti vaziyet planı (Sürmen, 2005)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.251 Laleli Külliyesi İmareti görünümleri
(Akar, 2020-2025; Rüstem, 2019)
<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Laleli semti Ordu Caddesi üzerinde yer alan Laleli Külliyesi İmareti'nin bânisi III. Mustafa'dır. İmaret H. 1177/M. 1763 yılında Mehmet Tahir Ağa tarafından tamamlanmıştır (Kuban, 1954, s. 30). Laleli İmareti, Laleli Camii'nin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. 2000'lerde tamamlanan restorasyon sonrası yapının uygun bir işlevle aktif olarak kullanacağı belirtilmiştir (Sürmen, 2005). Yapı günümüzde Ebu'l Vefa Vakfı merkezi olup dini eğitimle ilgili kurslar için kullanılmaktadır.
<u>Mimari Özellikleri</u>
a) Kütle ve Plan Özellikleri
İç avlulu ve kareye yakın dikdörtgen planlı olan imarethanede fırın, mutfak, yemekhane, kiler ve görevliler için barınma birimleri vardır. İmarethane giriş kapısı yuvarlak kemerli ve iki taraftan köşeli taşkın pilastrlarla sınırlanmıştır. Doğu ve kuzey yönlerinden revaklarla çevrili iç avlunun güneyinde yer alan fodla fırınına, doğu revakının içerisinden geçilen yuvarlak kemerli bir kapı ile ulaşılmaktadır. Bu mekân, aynalı tonozla örtülü bir ön birimden geçilerek ulaşılan, pandantifli bir kubbe ile örtülü ana hacimden oluşmaktadır. Bu birimin yuvarlak kemerli üç penceresi iç avluya bakmaktadır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.45 Laleli İmareti (devamı)

Yapı: Laleli İmareti	**Katalog No:** 34A

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.252 Laleli Külliyei İmareti, Pervititch Haritası (Ülgen, 1962)

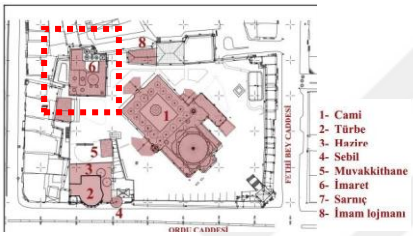

Şekil 3.253 Laleli Külliyesi vaziyet krokisinde imaretin yeri (Demir, 2010)

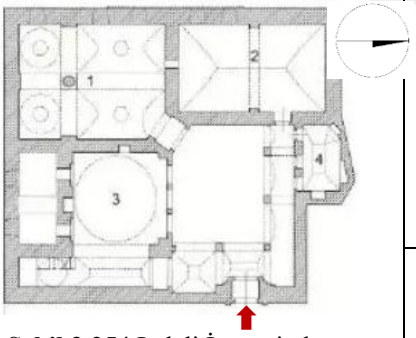

Şekil 3.254 Laleli İmareti planı (Gürbıyık, 2015)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.255 İmaret dış görünümü (Rüstem, 2013)

Aynalı tonozla örtülü olan üç ocağın bacaları kare ve dikdörtgen kesitlidir. Fırının yanındaki dikdörtgen planlı mutfak birimine avludan pahlı bir köşeden yuvarlak kemerli bir kapıyla girilmektedir. Burası ortada dört taraftan kemerle bağlanan bir ayak ile bölümlenmiştir. Mutfağın üstü İki kubbe ve iki aynalı tonozla örtülü olup sekizgen kesitli iki baca ile altıgen kesitli iki çatı feneri vardır. İmaretin batısındaki mutfağın bitişiğindeki dikdörtgen planlı mekân yemekhanedir. Avlu kuzey revakından yuvarlak kemerli bir kapı ile girilen tonozlu bu birimin, avluya bakan iki penceresi vardır. Kütlenin kuzeyindeki küçük birim ise kiler olarak kullanılmaktadır. İç avludan bir merdivenle imarethane görevlilerinin barınması için ayrılan üst kattaki birimlere ulaşılmaktadır (Çobanoğlu, 2003).

b) Cephe Özellikleri

Almaşık duvar düzeninde olan cephelerde zemin katta yuvarlak kemerli ve lokmalı demir parmaklıklı dikdörtgen formlu pencereler; üstlerde düz atkı kemerli pencere dizisi ile yer yer yuvarlak kemerli pencereler görülmektedir. Çatıda altıgen ve sekizgen kesitli yüksek bacalar, ön cepheden algılanmaktadır. Yapının güney cephesi ortasında yuvarlak kemerli bir pencere yüksekliğinde saçak yukarı çıkıntı yaparak devam etmiştir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Almaşık duvarlar sade olup, imaret giriş kapısı üzerindeki kitabe, iki yanındaki profilli pilastrlar ile kovuk biçimindeki kuş evleri cephelerdeki süslemeye örnek verilebilir.
İç Mekân Süslemesi: Yapının içine girilememiştir.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.256 İmaret avlu görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.46 Laleli Taşhan

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Laleli Taşhan</td><td>Katalog No: 35A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Kemalpaşa Mah., Ordu Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
913/188/28</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760-1764</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Han</td><td>Güncel İşlevi:
Han</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.72 Laleli Taşhan konumu
(Google Earth, 2024)

Harita 3.73 Yapının yakın konumu
(Google Earth, 2024)
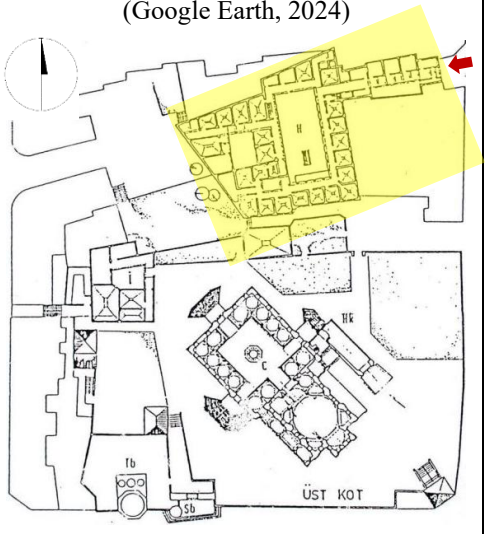

Şekil 3.257 Laleli Taşhan vaziyet planı
(Sürmen, 2005)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.258 Laleli Taşhan görünümleri (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Laleli semtinde yer alan ve III. Mustafa'nın H. 1177/M. 1763'te Mehmet Tahir Ağa'ya inşa ettirdiği (Kuban, 1954, s. 30) Laleli Külliyesi yapılarından biri de Taşhan'dır. Taşhan, Laleli Camii'nin kuzeyinde yer almaktadır. Çukurçeşme Hanı, Katırcıoğlu Hanı (Çobanoğlu, 2003) ve İstanbul'a ulufe almaya gelen sipahilerin kaldığı yer olması sebebiyle Sipahiler Hanı (Aslanapa, 1986, s. 398) gibi isimlerle de anılmaktadır. Kuban'a göre Taşhan'ın Laleli Külliyesi yapılarından biri olup olmadığı kesin değildir (Kuban, 2007, s. 541). Han, bugün çarşı olarak kullanılmaktadır.

<u>Mimari Özellikleri</u>
a) Kütle ve Plan Özellikleri
Han, biri büyük ikisi küçük revaklı üç avlu, iki normal kat ve bir bodrum kattan oluşmaktadır. Büyük avlu batısında ikinci büyük avlu ve bunun da güneyinde daha küçük avlu bulunmaktadır. Avlu etrafında bodrumda depo/ahır üstlerde misafir birimleri yer almaktadır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.46 Laleli Taşhan (devamı)

Yapı: Laleli Taşhan	**Katalog No:** 35A

Harita - Çizim - Proje

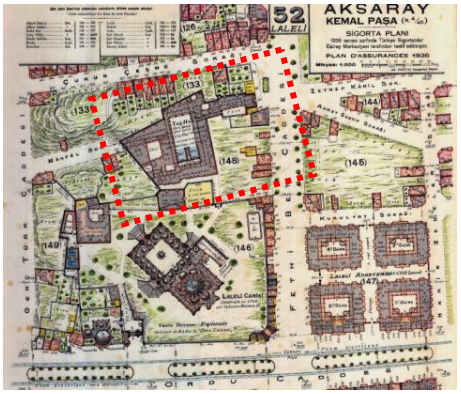

Şekil 3.259 Laleli Taşhan Pervititch Haritası (Ülgen, 1962)

Yapı Dışından Fotoğraflar

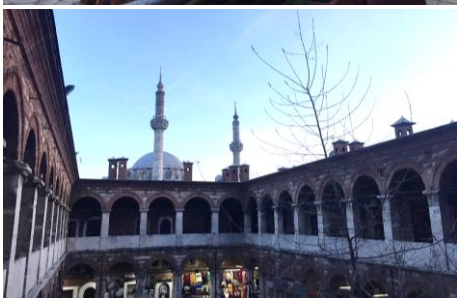

Şekil 3.260 Taşhan avlu görünümleri (Akar, 2020-2025)

Düzgün geometrik bir plana sahip olmayan dağınık planlı han, kesme taş giriş cephesi dışında taş-tuğla almaşık duvar örgüsündedir. Almaşık duvar düzen bir sıra kesme taş iki sıra tuğla ile oluşturulmuştur. Fethi bey Caddesi'nden kemerli bir girişle uzun ve dar bir koridora sonra da büyük avluya (27×14 m) girilir. Handa iç avlu revakları çapraz tonoz odalar ise ayna tonozla örtülüdür. Yapıda kemerler yuvarlak ve tuğladan, ayaklar ise kesme taştan ve kare planlıdır (Çobanoğlu, 2003).

b) Cephe Özellikleri

Almaşık duvar düzeninde olan cephelerde zemin katta yuvarlak kemerli ve lokmalı demir parmaklıklı pencereler, üstlerde düz atkı kemerli pencere dizisi görülmektedir. İç avlu cephelerinde kare kesitli ayaklara oturan yuvarlak revak kemerleri ve bunun gerisinde dikdörtgen formlu pencereler ve yuvarlak kemerli kapılar görülmektedir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Yapı sade ve süslemesizdir. Yapı cephesinde kat arası profilli silmeler ile saçak altında yer alan kuş evi, süsleme olarak gösterilebilir.

İç Mekân Süslemesi: Yapı iç mekânları sade ve süslemesizdir.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.261 Han giriş kapıları ve dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.47 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: III. Mustafa Kadıköy İskele Camii</td><td>Katalog No: 36A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Caferağa, Mah., Yasa Cad. Kadıköy/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
91/25/16</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760-61</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.74 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.75 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
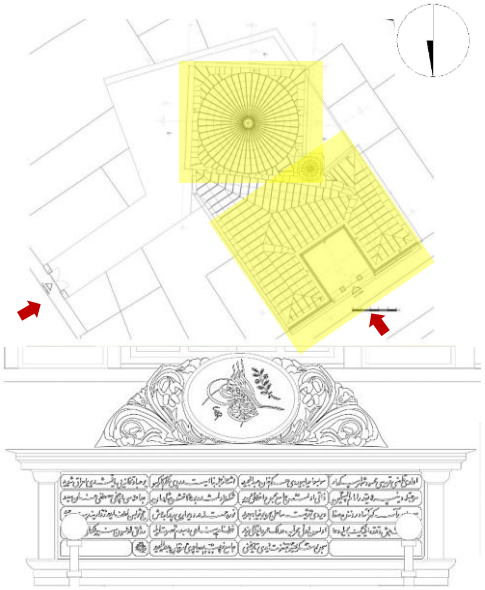
Şekil 3.262 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii restorasyon vaziyet ve onarım kitabesi (VGMA, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.263 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii genel görünümü (Atılgan, 2017)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Kadıköy İlçesi, Kadıköy meydanda yer alan ve III. Mustafa'nın H. 1175/M. 1760-61 yılları arasında dönemin hassa mimarı Mehmet Tahir Ağa'ya inşa ettirdiği camidir. Camiye sonraki yıllarda sıbyan mektebi eklenmiştir (Ayvansarayi vd., 2001, s. 662). Cami 1853'te bir yangın geçirmiş ve 1858 de Sultan Abdülmecid (1839-61) tarafından yenilenmiştir. Yapı giriş kapısı üzerinde, 1275/1858 tarihli kitabe ve madalyon içinde Abdülmecid tuğrası bu onarıma aittir. Yapı, 1975'te ve 2023 devam eden onarımlar görmüştür. Sıbyan mektebi camiye ait görevli odaları, kütüphane, kadınlar mahfili olarak kullanılan birimlere ayrılmıştır.

<u>Mimari Özellikleri</u>
Cami Osmanlı'da Barok üslubun yayınlaşmaya başladığı bir dönemde inşa edilmiş olmasına rağmen klasik dönem özellikleri göstermektedir.

a) Kütle ve Plan Özellikleri
Caminin esas girişi, Kadıköy İskele meydanına bakan sıbyan mektebinin içindendir. Caminin Yasa Sokak'tan bir yan giriş kapısı vardır. Kareye yakın bir planda olan cami (122,4×12,15 m), kubbeyle örtülüdür. Caminin kuzey ve batı cepheleri "U" şeklindeki iki katlı sıbyan mektebiyle genişletilmiştir. Bu bina, Pervititch Haritası'nda "Evkaf" olarak gösterilmiştir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.47 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii (devamı)

Yapı: III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	**Katalog No:** 36B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.264 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii Pervititch (1938) Haritası (Ülgen, 1962)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.265 Cami giriş kapısı, kitabesi (Atılgan, 2017) ve yan girişi (Akar, 2020-2025)

Caminin kalın kâgir duvarları (1,3 m) tromplarla kubbeye bağlanmaktadır. Harimin mekteple arasındaki duvarda, ortadakinin kemeri biraz yüksek olan üç giriş kapısı vardır. İç mekân yan duvarlarında da ortadaki biraz yüksek üçer pencere, mihrabın yanlarında ise iki pencere bulunur. Cami iç mekânda üstte, yan duvarlarda ortada birer, kıble duvarında bir olmak üzere üç tane pencere yer alır. Tek şerefeli taş minare, cami ve mektep kütleleri arasında kuzeydoğu köşesindedir. Mektep binası beden duvarları orijinal malzemesi taş (Atılgan, 2017); tavan, döşeme ve ara kolonlar ise ahşaptır. Minber ve vaaz kürsüsü de ahşap malzemedendir. Caminin kubbesi ve kırma kısımları ile minare külahı kurşun ile kaplıdır.

b) Cephe Özellikleri

Sıbyan mektebi cephesinde iki sıra halinde pencereler altlarda düz atkı kemerli, üstlerde basık kemerli pencereler lokmalı demir parmaklıklıdır. Cami cephelerinde görülen pencereler yuvarlak kemerli olup alttakiler lokmalı parmaklıklı ve üsttekiler alçı dışlıklıdır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephede göze çarpan bir süsleme bulunmamaktadır. Cümle kapısı üzerinde celi talik hat 5 satır ve 20 kartuştan oluşan kitabe, kitabe tepeliğindeki tuğralı madalyon ve iki kenarındaki kıvrık dal ile çiçek kabartmaları cephede göze çarpan bezemelerdir.

İç Mekân Süslemesi: Harim 1975 onarımda üst pencere alt hizasına kadar Kütahya çinileri ile kaplanmıştır (VGMA, 2022) Mihrap üzeri bitki motifleri (lale, rûmi, yaprak, dal vb.) ve Kuran ayetlerinin olduğu lacivert, turkuaz, yeşil, beyaz ve kahverengi renklerinde çinilerle süslenmiştir. Kemer-tromp üzeri ve kubbe içlerinde ise klasik kalem işleri göze çarpmaktadır. Madalyon panolar içinde Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman yazıları asılıdır. Kemer içlerindeki pencerelerde vazodaki çiçek motifli vitraylar vardır.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.266 Cami restorasyon iç görünümü ve çini örnekleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.47 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii (devamı)

Yapı: III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	**Katalog No:** 36C

Harita - Çizim - Proje

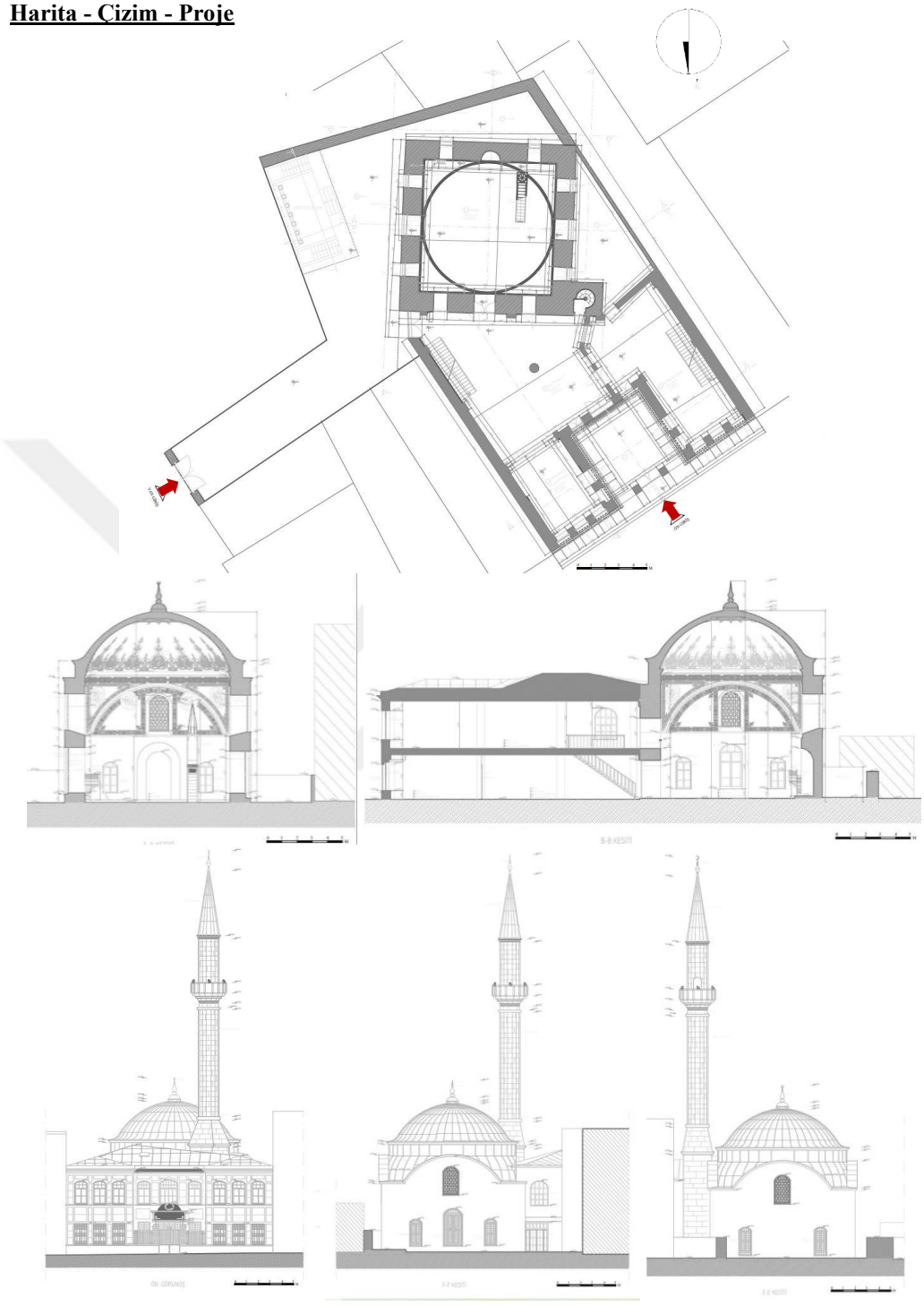

Şekil 3.267 Caminin zemin kat planı, AA-BB kesitleri, ön ve yan cepheleri restorasyon projesi çizimleri (VGMA, 2022)

Tablo 3.48 Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii</td><td>Katalog No: 37A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Taya Hatun (Dayahatun) Mah. Çakmakçılar Yokuşu, Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 260/87/10</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1761</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.76 Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.77 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
<u>Harita - Çizim - Proje</u>

Şekil 3.268 Sultan III. Mustafa Camii halihazır harita (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Şekil 3.269 Sultan III. Mustafa Camii Pervititch Haritası, 1941 (istanbulium.net, 2019)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.270 Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Taya Hatun Mah. Çakmakçılar Yokuşu Büyük Valide Han karşısında ve sokağın başındaki Saka Çeşmesi üzerinde, III. Mustafa tarafından H. 1174/M. 1761'de inşa ettirilen camidir (Bakır, 2003, s. 662; Sefer, 2016, s. 886). Yapı, Sultan III. Mustafa Camii, Çakmakçılar Camii ve Saka Çeşmesi Camii gibi adlarla da anılmaktadır. Kaynaklara göre III. Mustafa tarafından Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılan Sultan III. Mustafa Camii (Çakmakçılar Camii) (Ağaoğlu, 2017, s. 36), Büyük Yeni Han gibi ticaret yapılarının yer aldığı İstanbul'un en hareketli bölgesinde yer almaktadır. Dolayısıyla çevre hanlar gibi çok katlı ve alt katı ticari amaçlı olarak kullanılmıştır. Sandalyeciler Sokağı üzerinde yer alan üç yüzlü III. Mustafa Çeşmesi/Saka Çeşmesi'nin camiyle birlikte inşa edildiği kaynaklarda geçmektedir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.48 Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii (devamı)

Yapı: Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii	**Katalog No:** 37B

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.271 Cami dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

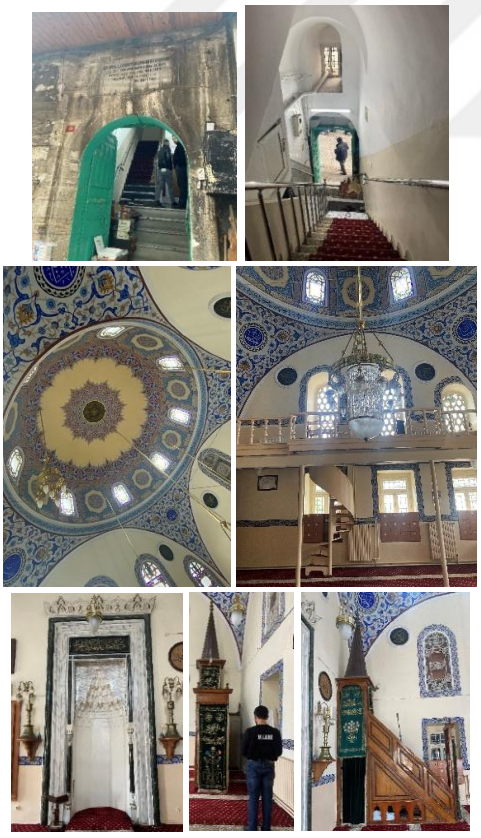

Şekil 3.272 Cami iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Çakmakçılar Yokuşu'na hâkim konumda olan cami, zemin+iki kat olarak fevkânî ve kâgir yapıdadır. Caminin alt katında dükkânlar bulunmaktadır.

Çakmakçılar Sokağı'ndan olan ana girişinden birkaç basamakla abdesthane ve tuvaletlere ulaşılmaktadır. Buradan üst kattaki kare planlı harime geçilmektedir. Pandantiflerle geçilen tek kubbeli ana mekânın giriş tarafında, yanlardan merdivenle ulaşılan mahfil bulunmaktadır. Kurşun kaplı kubbe, kasnaktaki yuvarlak kemerli pencerelere paralel olarak oyulmuş ve dalgalı bir etek oluşturulmuştur. Caminin tek şerefeli, taş kaideli almaşık taş-tuğla gövdeli minaresi giriş cephesinden çıkıntı yapmıştır.

b) Cephe Özellikleri

Han duvarları üzerinde yükselen caminin planının kıbleye yönelmesi amacıyla cephede taş konsollu üçgen çıkmalar yapılmıştır (Sefer, 2016, s. 886). Almaşık taş-tuğla örgülü cephelerde iki sıra halinde pencere dizileri görülmektedir. Üst sıradakiler sivri kemerli ve alçı dışlıklı; alt sıradakiler boşaltma kemerli, dikdörtgen taş söveli ve demir lokmalı parmaklıkları vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Yapının almaşık duvar örgüsünde üst sıra pencere dizisindeki ve kubbe kasnağındaki alçı dışlıklar, cephede kovuk şeklindeki kuş evleri, profilli saçak dışında cephede süsleme görülmemektedir. Ayrıca minare taş şerefesinin altında iç ve dış bükey profiller vardır.

İç Mekân Süslemesi: Harimde kubbe içi, pandantifler, pencere kenarları, bordürler ve mihrap başlığında klasik üslupta lacivert, sarı kahverengi ve beyaz renklerde kalem işleri görülmektedir. Kemer içlerinde ve kubbe kasnağında revzen/içlik pencereler vardır. Mukarnaslı mihrabın üstü, yağlı boya palmet motiflidir. Ahşap minber ise oldukça sadedir.

Tablo 3.49 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi</td><td>Katalog No: 38A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Taya Hatun (Dayahatun) Mah. Sandalyeciler Sokak, Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 260/87/11</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1761</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
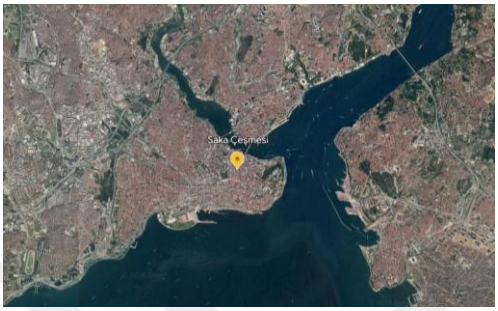

Harita 3.78 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.79 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
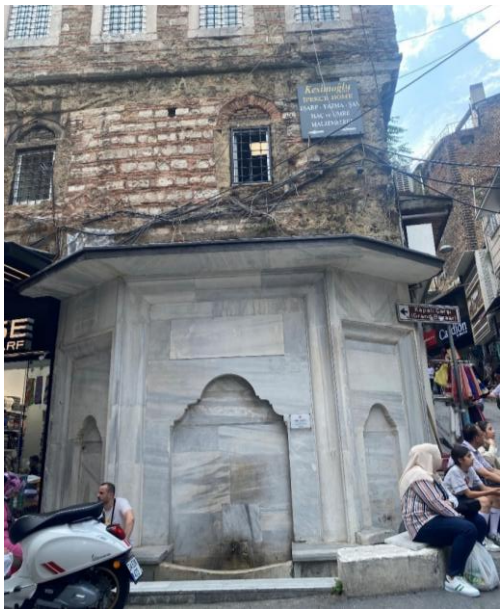
Şekil 3.273 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi ön görünümü (Akar, 2020-2025)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.274 Saka Çeşmesi genel görünümü (Akar, 2020-2025; Kültür Envanteri, 2022-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Taya Hatun (Dayahatun) Mah. Çakmakçılar Yokuşu ile Sandalyeciler Sokak kesişiminde yer alan Saka Çeşmesi/Sultan Mustafa Çeşmesi III. Mustafa tarafından H. 1174/M. 1761 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Sultan III. Mustafa Camii ile birlikte Saka Çeşmesi'nin de kayıtlara göre o yıllarda görevde olan hassa başmimarı Mehmed Tahir Ağa veya onun yönetimindeki hassa mimarları tarafından tasarlanmış olduğu düşünülmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4). Çeşmenin Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii/Saka Çeşmesi Camii ile birlikte inşa edildiği kaynaklarda geçmektedir (Bakır, 2003, s. 662). Çeşme 2010'da onarılmış (Sefer, 2016, s. 886) ve suyu günümüzde akmaktadır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.49 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi (devamı)

Yapı: Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi	**Katalog No:** 38B

Harita - Çizim - Proje

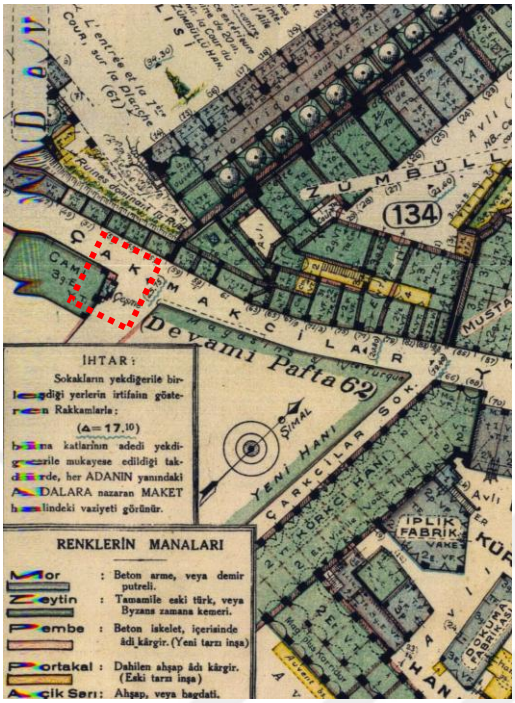

Şekil 3.275 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi, Pervititch Haritası, 1941 (Princeton University Library, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.276 Çeşme ön görünümü (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

Çeşme, Klasik dönem özellikleri gösteren çeşmeler grubuna dahil edilebilir.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Üç yüzlü duvar çeşmesi, dörtgen plana sahiptir.Ortadaki cephede yer alan çeşme aynası diğerlerine göre daha büyüktür. Sokak kotunun altında kalan ve üç basamakla inilen çeşmenin yalağı çıkıntılıdır. Çeşme ön cephesinde, kitabe tablası var ise de üzerinde herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Çeşmenin tüm yüzeyleri mermer malzeme ile, geniş saçaklı konik çatı yüzeyleri ise kurşun ile kaplıdır.

b) Cephe Özellikleri

Çeşmenin üç yüzünde de musluk nişi vardır. Bu nişler ortadaki musluk aynası daha yüksek olan dilimli kemerle sınırlandırılmıştır. Profilli silmelerle çevrili mermer cephelerde musluk nişlerinin üstü kavisli Barok kemerlidir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Çeşme genel olarak sade yapıda olup, ayna taşı nişi etrafındaki dilimli-kıvrımlı kemerler ve bu kemerin iç yüzeyindeki Barok profilli motifler süslemeye örnektir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.277 Çeşme yan görünümü (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.50 Büyük Yeni Han

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Büyük Yeni Han</td><td>Katalog No: 39A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Taya Hatun (Dayahatun) Mah., Çakmakçılar Yokuşu, Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 259/87/21</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1761-63</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Han</td><td>Güncel İşlevi:
Dükkân</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
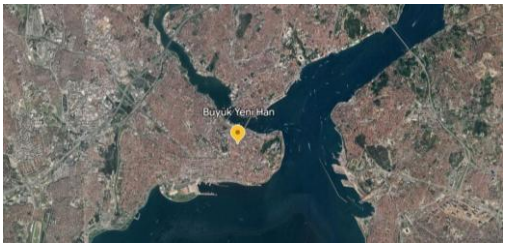

Harita 3.80 Büyük Yeni Han konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.81 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
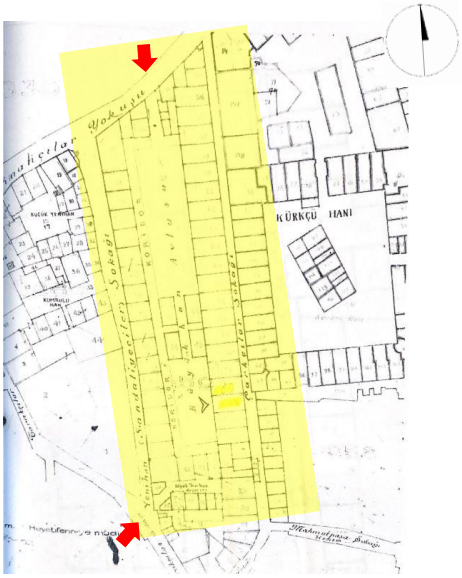

Şekil 3.278 Büyük Yeni Han vaziyet planı (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.279 Büyük Yeni Han genel görünümü (Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Taya Hatun (Dayahatun) Mah., Çakmakçılar Yokuşu'nda III. Mustafa Dönemi (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 275). H. 1175-77/M. 1761-63 yılları arasında inşa ettirilen ticaret hanıdır. Büyük Yeni Han, III. Mustafa Döneminde 18. yy. ikinci yarısında yapılmış olup, vakıfların gelirine katkı sağlamak amacıyla yapıldığı bilinmektedir (Eyice, 1992b). Kaynaklara göre III. Mustafa Döneminde başmimar olarak görev yapan Mehmed Tahir Ağa hanı inşa ettirilmiştir (Ağaoğlu, 2017, s. 47). Yapının sokağa bakan birimleri ile bazı içe bakan birimleri dükkân olarak kullanılmaktadır. Günümüzde yapının geneli metruk halde olup kapsamlı bir onarımdan geçmesi gerekmektedir.
<u>Mimari Özellikleri</u>
Büyük Yeni Han, İstanbul'un nadir üç katlı klasik hanlarındandır. Hanın sokak cephesine hâkim olan çıkmalar, karakteristik özelliktedir (Kuban, 2007, s. 395).</td></tr>
</table>

Tablo 3.50 Büyük Yeni Han (devamı)

Yapı: Büyük Yeni Han	**Katalog No:** 39B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.280 Büyük Yeni Han, Sigorta/ Pervititch Haritası (No: 62), Eminönü, Tayahatun (1942) (Salt Araştırma, 2024)

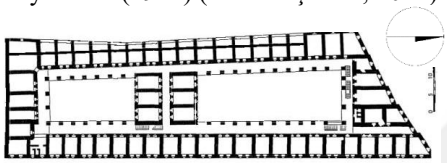

Şekil 3.281 Büyük Yeni Han zemin kat planı (Kuban, 2007, s. 396)

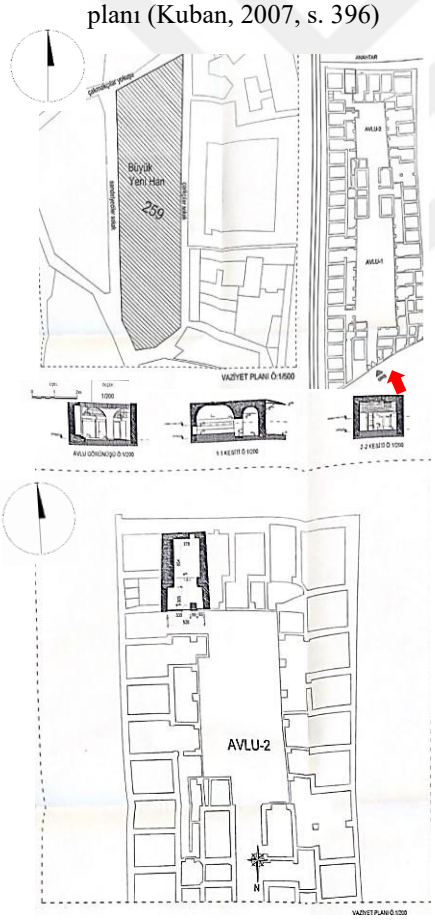

Şekil 3.282 Büyük Yeni Han'da bir dükkânın rölöve çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Dar ve uzun bir arsaya uygun bir formda, uzun iki avlu etrafında revaklı ve üç katlı olarak düzenlenen kâgir yapılı bir handır. Yapının girişi Çakmakçılar Yokuşu üzerinde olup yuvarlak kemerlidir. Kalın payeler oturan Tonozla örtülü yuvarlak kemerli avlu revakların gerisinde yer alan birimler dikdörtgen planlıdır. Avluya bakan dükkânlar sivri boşaltma kemerli sağır bir alınlığa sahip ve lokmalı demir parmaklıklı örtülü dikdörtgen pencereler ile aydınlatılmaktadır.

Yapı cephesinin ilk katına kadar taş kullanılmış, üstteki katlarda taş-tuğla almaşık duvar örgüsü kullanılmıştır. Taş kapı kemerleri, pencere söveleri, ayaklar, silmeler ve konsollarda kullanılırken tuğla revak ve üst örtüde kullanılmıştır. Yapının batı cephesinde köşkvari bir kuş evi vardır. Ayrıca kuş evinin sol tarafında silik olan bir yazı ile sağ tarafında "maşallah" yazısı vardır.

b) Cephe Özellikleri

Hanın Çakmakçılar Yokuşu cephesi taş konsolların desteklediği çıkmalar 1. ve 2. katları boyunca devam etmektedir. Pencereler dikdörtgen formlu ve sivri boşaltma kemerli ve sağır alınlıklıdır. Pencere önlerinde lokmalı parmaklıklar görülmektedir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Almaşık duvarlar genel olarak sade görünümde olup, köşk ve kovuk biçimindeki kuş evleri, pencere önü lokmalı parmaklıklar ve profilli saçaklar cephe süslemesine örnektir.

İç Mekân Süslemesi: İç mekândaki almaşık duvar örgüsündeki yüzeylerde bezeme bulunmamaktadır.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.283 Hanın 1940 yılı eski görünümleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24) ve 19. yüzyılın ilk yarısında W. H. Barlett'in Büyük Yeni Han avlusundan bir gravür çizimi (Eyice, 1992b)

Tablo 3.50 Büyük Yeni Han (devamı)

Yapı: Büyük Yeni Han	**Katalog No:** 39C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.284 Hanın dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.285 Hanın iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.51 Rami Kışlası

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Rami Kışlası</td><td>Katalog No: 40A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Kışla Cad. Rami, Eyüp/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 268/50/39</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1761-63</td><td>Mimarı:
Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Turizm ve Kültür Bakanlığı</td><td>Özgün İşlevi:
Kışla</td><td>Güncel İşlevi:
Kütüphane</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
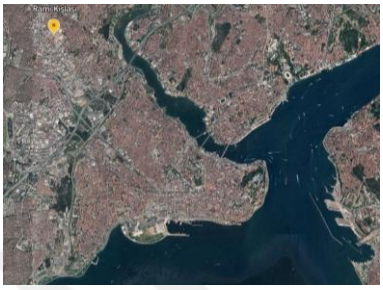
Harita 3.82 Rami Kışlası konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.83 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
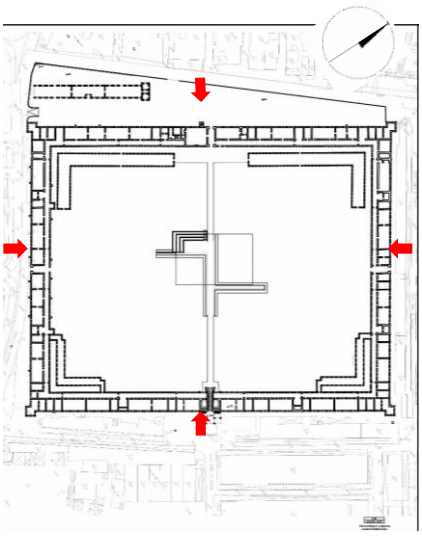
Şekil 3.286 Rami Kışlası vaziyet planı (İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.287 Rami Kışlası görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Eyüp İlçesi, Rami'de III. Mustafa Dönemi H. 1170-77/M. 1757-63 yılları arasında Sadrazam Ragıp Paşa kontrolünde inşa ettirilen askerî yerleşkedir. Kayıtlarda "Rami Çiftliği Kışlası" adıyla geçen bu bölgedeki askerî tesisler, II. Mustafa dönemine (1695-1703) dayanmaktadır. Kışla, adını II. Mustafa dönemi sadrazamı Rami Mehmet Paşa'nın çiftliğinden almaktadır. Burasının, III. Mustafa Döneminde (1754-1774) batı yönüne, yani Rumeli'ye sefere çıkan ordunun lojistik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, kaynaklarda sultanların biniş-i hümayun ve saltanat gezileri sırasında bu mekânı yazlık olarak da kullandıkları belirtilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023; Çelik, 2018). Kışlanın III. Mustafa Dönemi kullanımları ve ihyasına yönelik çalışmaların, 1761-1763 yılları arasında Hassa başmimarı olarak görev yapan Kara (Elhac) Ahmed Ağa ya da onun yönetimindeki Mimarlar Ocağı'na bağlı mimarlar tarafından yürütüldüğü tahmin edilmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4). 1826'da yeniçeri ocağının kaldırılması ile yerine kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu için 1828'de Rami Kışlası yeniden düzenlenerek onarılmıştır (Çelik, 2018). II. Mahmud dönemi kışla onarım sürecinde, Kirkor Amira Balyan ve Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendi adı geçmektedir (Çelik, 2018, s. 242). I. Dünya Savaşı sırasında tahrip olan Rami Kışlası, Cumhuriyet döneminde 1971'e kadar kışla olarak işlevini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra mülki idareye devredilen kışla, gıda toptancı pazarı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).</td></tr>
</table>

Tablo 3.51 Rami Kışlası (devamı)

Yapı: Rami Kışlası	**Katalog No:** 40B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.288 Rami Kışlası görünümü ve maketi (Akar, 2020-2025)

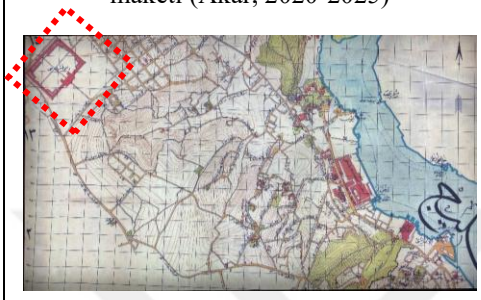

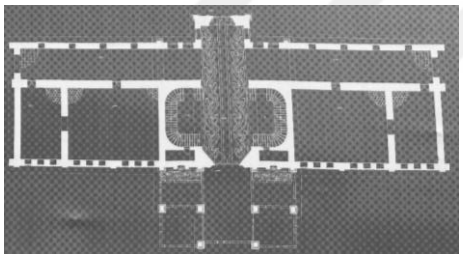

Şekil 3.289 Kışlanın eski bir haritası ve ana girişinin plan ve görünüşü (İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.290 Rami Kütüphanesi dış görünümü (Akar, 2020-2025)

Bina, 2014'te başlayan ve 2023'te tamamlanan restorasyonu sonucunda Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Rami Kütüphanesi olarak hizmet vermeye başlamıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Mimari Özellikleri

Kışla, II. Mahmut dönemindeki onarımı ve yenilenmesiyle padişahın uzun bir dönem ikamet ettiği yer olmuş ve pek çok etkinliğe ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca modernleşme hareketlerinin devam ettirildiği yer olması nedeniyle diğer kışlalardan ayrılmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Rami Kışlası, Davutpaşa Kışlası gibi fonksiyonel işlevli olup yerleşkeye hizmet eden mutfak, hamam, cami, hünkâr kasrı gibi bazı ek birimler vardır. Mimari açıdan II. Mahmut dönemi üslup özellikleri göstermektedir (Çelik, 2018). Yapı, 18. yy. sonu-19. yy. modern kışla plan tipolojisinin bir örneğidir.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Kışlanın özgün planı, orta avluya bakan bir koridor etrafında dizilen mekânlardan oluşmaktaydı. Orta avlulu kareye yakın dikdörtgen planda (325×390 m) (Çelik, 2018, s. 244) olan yapı kütlesinde, köşe ve giriş noktaları vurgulanacak biçimde yanlardan yüksek inşa edilmiştir. Kışlanın güneydoğu kanadı orta aksında dışarı taşkın ana giriş bölümü ve diğer kanatların orta aksında avluya açılan giriş kapıları vardır. Köşelerde üç katlı dışa taşkın kuleler (zabit daireleri) yanlarda iki katlı bölümlere ve bu bölümler de tek katlı kanatlara kademeli olarak bağlanmaktadır. Orta avluda köşelere konumlandırılmış "L" formunda tek katlı birimler vardır. Kışlanın güneybatı cephesinde tek şerefeli kesme taş bir minare yükselmektedir. Kâgir yığma yapının, taş arası tuğla almaşık örgü beden duvarları güneybatıda payandalarla desteklidir. Orijinal üst örtüde tonozlu koridorlarda tuğla, diğer bölümlerde ise ahşap kullanılmıştır (Çelik, 2018, s. 246). Son restorasyonda bazı tuğla tonozlu-kubbeli bölümler dışında üst örtü, ahşap makaslarla oluşturulmuştur.

b) Cephe Özellikleri

Uzun cephelere sahip olan kışlada simetriye özen gösterilmiştir. Cephelerde giriş aksları üçgen alınlıkla vurgulanmıştır.Yapı genelinde boşaltma kemerli-sağır alınlıklı, düz atkı kemerli, yuvarlak kemerli, basık kemerli, söveyle çevrili pencere dizileri dikkat çekmektedir. Dış cepheye bakan pencerelerin önünde lokmalı demir parmaklıklar vardır.

Tablo 3.51 Rami Kışlası (devamı)

Yapı: Rami Kışlası	**Katalog No:** 40C

Yapı Dışından Fotoğraflar

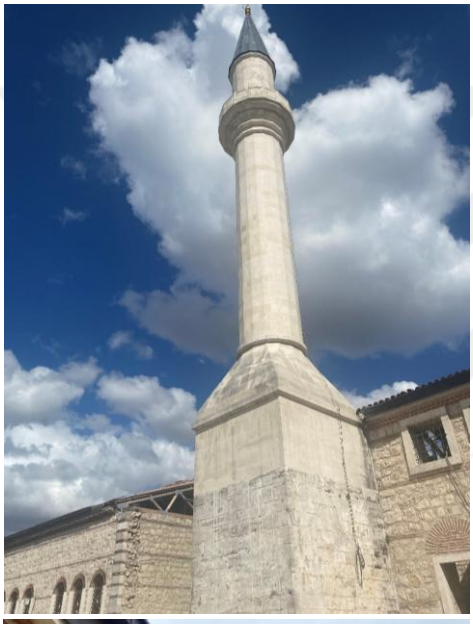

Şekil 3.291 Rami Kütüphanesi restorasyon sırası ve sonrası dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephede tuğla hatıllı taş duvar örgü düzeni, pencere alınlıklarındaki tuğla kemer örgüleri ve minarenin kavisli-profilli şerefe altları cephe süslemesi sayılabilir. Kışlanın mermer giriş kapıları, II. Mahmut dönemi onarımını yansıtan akant yaprakları, çiçek, ay, madalyon gibi ampir-neoklasik üslup özelliklerini göstermektedir.
İç Mekân Süslemesi: İç mekânlardaki almaşık taş-tuğla örme duvarlar ve tuğla örgü tonoz üst örtüleri sade olup iç bezeme bulunmamaktadır.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.292 Kışlanın eski resimleri (İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2022-24)

Tablo 3.51 Rami Kışlası (devamı)

Yapı: Rami Kışlası	**Katalog No:** 40D

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.293 Kışla ön cephe çizimi (İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2022)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.294 Rami Kütüphanesi dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

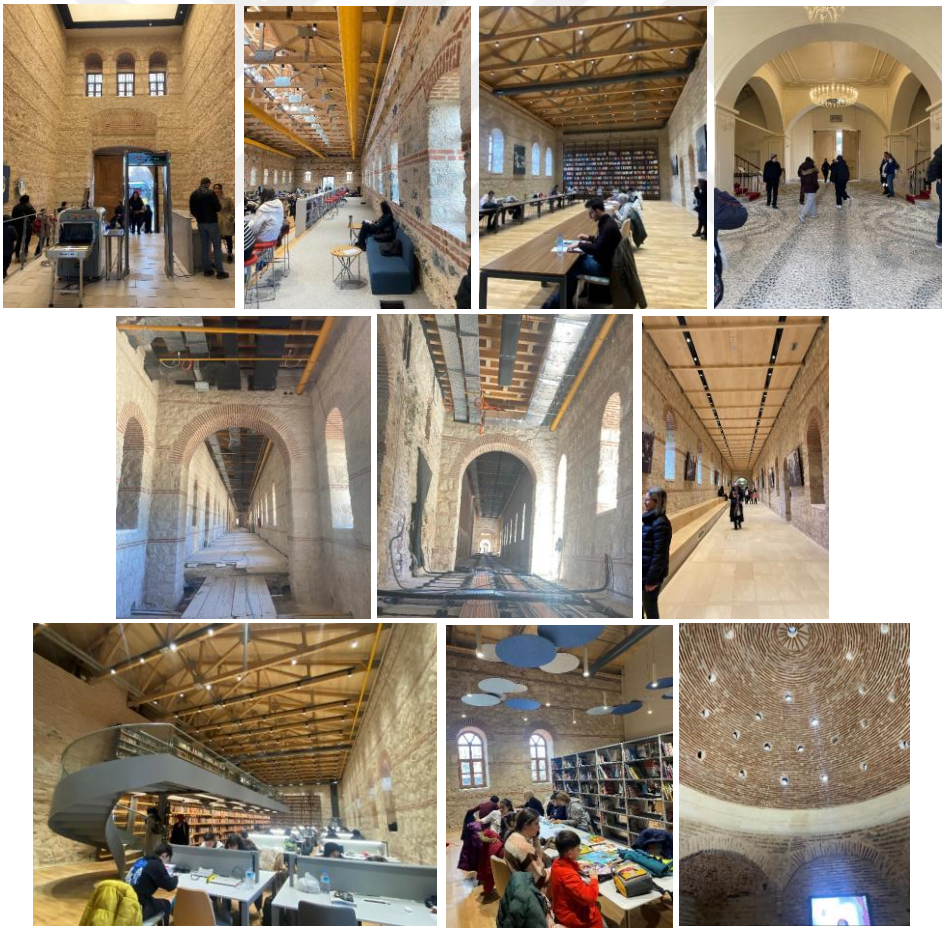

Şekil 3.295 Rami Kütüphanesi restorasyon şantiyesinden ve restorasyon sonrası halinden görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.52 Fatih Camii Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Fatih Camii (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 41A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Ali Kuşçu Mah., Fevzipaşa Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
2126/248/24</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1767-71</td><td>Mimarı: Mehmet Tahir Ağa ve Kör Yani Kalfa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
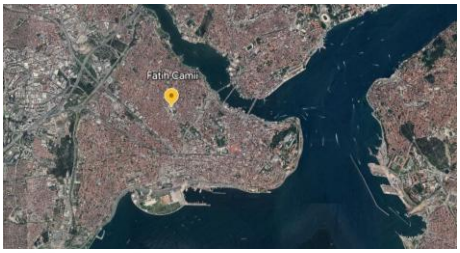
Harita 3.84 Fatih Camii konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.85 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
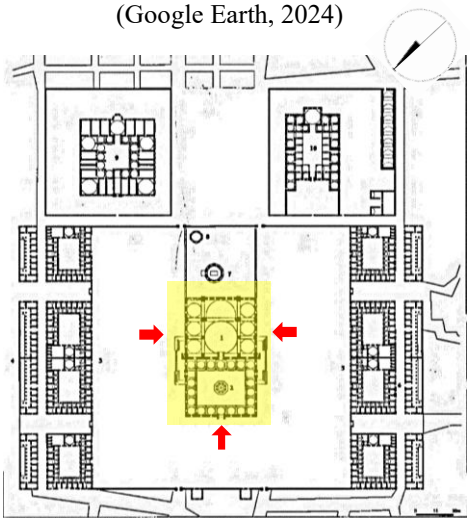
Şekil 3.296 Fatih Camii vaziyet planı (Kuban, 2007, s. 179)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.297 Fatih Camii'nin Çorbacı Kapısı yönünden genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Ali Kuşçu semtinde yer alan Fatih Camii, III. Mustafa'nın emriyle H. 1181-85/M. 1767-71 yılları arasında Mehmet Tahir Ağa'nın yeniden inşa ettiği camidir (Çobann, 2019; Kuban, 2007, s. 538; Aslanapa, 1986, s. 399; Ağaoğlu, 2017). Mimarla birlikte Kör Yani Kalfa'nın da görev yaptığı bilinmektedir (Ağaoğlu, 2017, s. 60).
Fatih Camii, Fatih'in fetihten sonra 1463-70'te Atik Sinan'a inşa ettirdiği İstanbul'daki ilk selatin camisidir. Fatih Külliyesi, 16 medrese, darüşşifa, tabhane, imaret, kütüphane ve hamam birimlerinden oluşmaktadır. Tarihi Yarımada'daki yedi tepeden biri üzerindeki külliye, III. Mustafa Dönemi 1179/1766 Büyük İstanbul "Durru Zelzele" depreminde (Bakır, 2003, s. 49), büyük ölçüde tahrip olmuştur. Caminin ilk yapısından kalan bölümleri; revaklı şadırvan avlusu, şadırvan, mihrap, kitabeli taç kapı ve ilk şerefeye kadar minare kaide gövdeleridir.

<u>Mimari Özellikleri</u>
Osmanlı mimarlık tarihinde İstanbul'daki ilk selatin camii olması ve erken dönem Osmanlı Mimarisinden Klasik döneme geçişte sayılan ilk örneklerden olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir.
Caminin üslubu 20 yıldır süregelen Barok üsluptan ayrı olarak daha oturmuş ve ahenkli bir olgunluktadır (Aslanapa, 1986, s. 399).</td></tr>
</table>

Tablo 3.52 Fatih Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Fatih Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 41B

Harita - Çizim - Proje

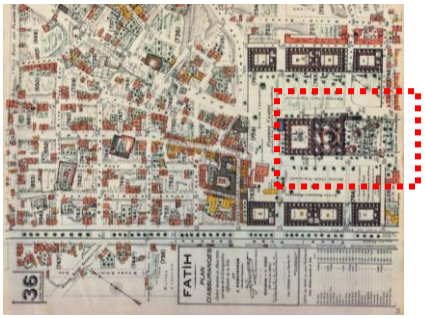

Şekil 3.298 Fatih Camii Pervititch Haritası (Princeton University Library, 2022-24)

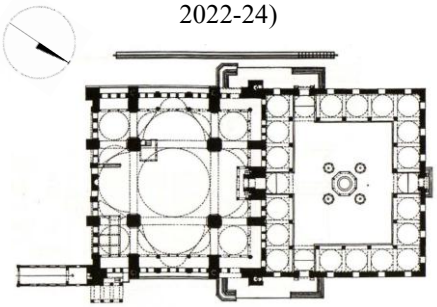

Şekil 3.299 Fatih Camii (Yeni) planı (Bakır, 2003; Rüstem, 2013, s. 741)

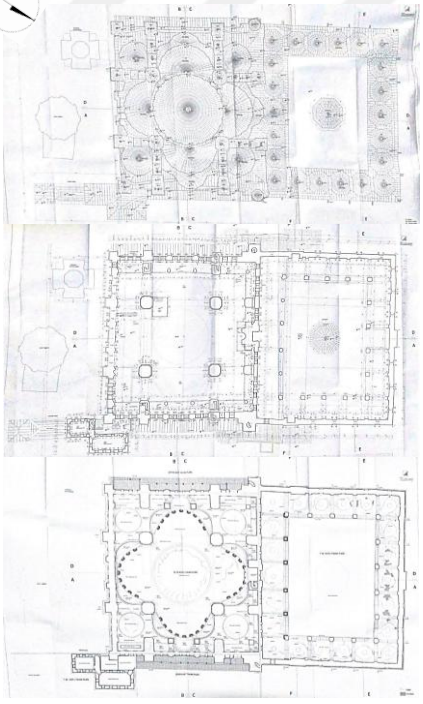

Şekil 3.300 Caminin rölöve planları (VGMA, 2022)

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Caminin plan kurgusu Sultan Ahmed Camii'yle benzerlik göstermektedir. Cami, kare planda olup kare planlı revaklı bir iç avluya sahiptir. Dört ayağa oturan merkezi kubbe (19 m çap), dört taraftan yarım kubbelerle desteklenmekte köşelerde ise küçük tam kubbeler görülmektedir.

Duvarlardan yarım kubbelere geçişte yan sahınlarda üçer tromp kullanılmıştır. Dış payandalar yanlarda geniş saçaklı uzun galeriler oluşturmuştur. Cami pil payeleri tamamen mermerle kaplı olup köşeleri yuvarlatılmıştır. Büyük kemerler ve bazı pencere kemerleri sivri formludur. Caminin arka tarafında geniş saçaklı bir taç kapıyla girilen rampa, üç kat yüksekliğinde dikdörtgen planlı dışa taşkın iki kütleden oluşan hünkâr mahfiline bağlanmaktadır. Şadırvan muslukları dış galerilerin alt tarafına konumlandırılmıştır. Üst örtüde kurşun kaplı kubbeler primidal bir şekilde yükselmektedir.

a) Cephe Özellikleri

Caminin iki tarafında geniş saçaklı galeriler görülmektedir. Cephelerde alt kısımlarda ve ağırlık kulelerinde lokmalı demir parmaklıklı, yarım kemerli sağır alınlıklı dikdörtgen pencereler; kubbe kasnakları ve dış duvarlarda yarım daire kemerli alçı dışlıklı pencere dizileri görülmektedir. Caminin bütünsel görünümüyle uyumlu olarak tasarlanan revakların, cephelerde daha önceki büyük camilerde görülen ahengi tam anlamıyla sağlayamadığı görülmektedir (Kuban, 2007, s. 538).

b) Süsleme Özellikleri

Cami Barok üslupta yeniden inşa edilmiştir (Aslanapa, 1986, s. 399).

Cephe Süslemesi: Avlu revak kemerlerinde çift renkli mermerler kullanılmıştır. Revak kubbe içlerinde, hünkâr mahfili giriş kapı saçağında ise klasik dönem kalem işleri vardır. Cami cümle kapısında mukarnaslı bezemeler vardır. Hazire giriş kapısı üzerinde ve yan tarafındaki çeşme üzerindeki kitabeler ve etrafındaki barok süslemeler vardır. Ayrıca minare şerefe korkuluğu ve şerefe altları Barok motiflerle bezelidir.

İç Mekân Süslemesi: İç süslemede kemerler, payeler, mihrap ve minber üzerinde kırmızı, yeşil, beyaz renkli mermerler önemli yer tutmaktadır. En alt sıradaki pencereler hariç, üst taraflarda kalanlar renkli revzenlerle örtülüdür. Kubbe içlerinde, kasnaklarda, tromplarda klasik dönem kalem işleri görülmektedir. Yarım kubbe ve eksedraların alt tarafında kademeli kırık kornişler dolaşmaktadır. Köşeleri/trompları dolduran Rokokovari yastıklar vardır. İç kapı alınlıklarında, yan payelerde ve mihrap nişinde mukarnaslı bezemeler görülmektedir.

Tablo 3.52 Fatih Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Fatih Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 41C

Harita - Çizim – Proje

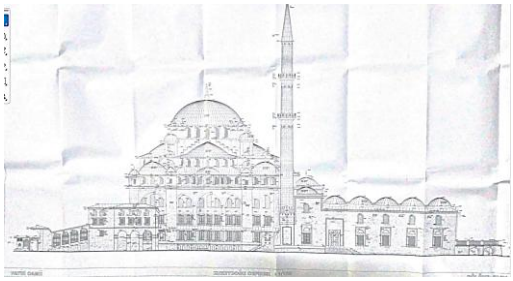

Şekil 3.301 Caminin rölöve görünüşü (VGMA, 2022)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.302 Caminin dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

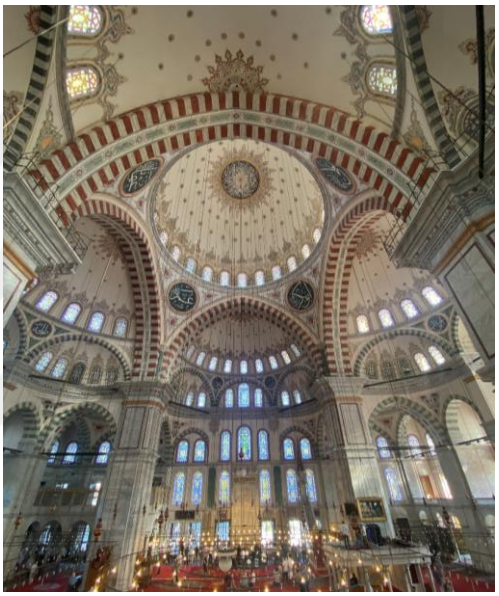

Şekil 3.303 Caminin iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.53 Fatih Türbesi Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 42A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Ali Kuşçu Mah., Fevzipaşa Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
2126/248/24</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1761-63</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Türbe</td><td>Güncel İşlevi:
Türbe</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
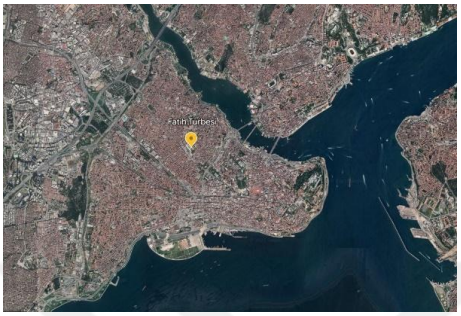
Harita 3.86 Fatih Türbesi konumu
(Google Earth, 2024)

Harita 3.87 Yapının yakın konumu
(Google Earth, 2024)
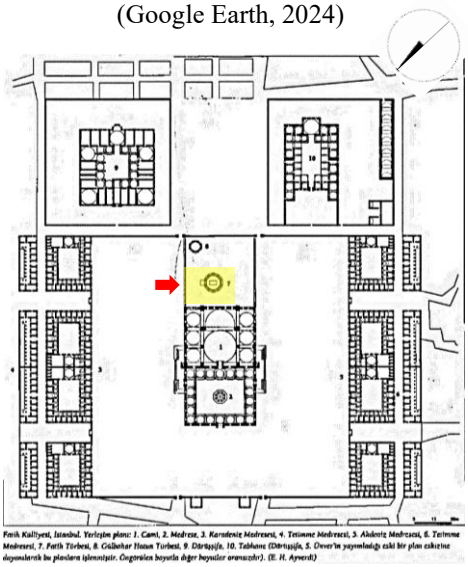
Şekil 3.304 Fatih Türbesi vaziyet planı
(Kuban, 2007, s. 179)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.305 Fatih Türbesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Ali Kuşçu semtinde yer alan ve Fatih Külliyesi yapılarından olan Fatih Türbesi, Fatih Camii'nin kıble duvarı önünde ilk olarak 1481'de inşa edilmiştir. Türbe, 1766 “zelzele-i kübra” Büyük İstanbul depreminde (Bakır, 2003, s. 49), büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bunun üzerine, dönemin padişahı III. Mustafa’nın emriyle türbe, H. 1181/M. 1767’de (Ayvansarayi vd., 2001, s. 49) Mehmet Tahir Ağa tarafından (Aslanapa, 1986, s. 402) kâgir olarak yeniden inşa ettirilmiştir. Bu süreçte türbenin ilk yerine göre daha ileriye inşa edildiği öne sürülmüştür. Bu sava göre türbe daha ileride yeniden yapıldığından Fâtih’in kabri şimdiki caminin mihrabı altında kalmıştır. Çeşitli görüşlere göre de türbe eski yerinde yeniden inşa edilmiştir. 1782’deki Cibali yangınında türbenin içi ve sandukası yanmış; I. Abdülhamid tarafından onarılan türbeye H. 1199/M. 1784-85 tarihli bir kitabe yerleştirilmiştir. Sultan Abdülaziz 1865-66’da türbenin iç tezyinatını yeniletmiştir. Türbenin Mehmed Reşad zamanında (1909-1918) ve Cumhuriyet döneminde 1952-1953 yapının başka onarımlar geçirdiği bilinmektedir. Bu onarımlarda Lâleli Camii Türbesi’ndeki alçı pencerelerin benzeri pencereler yerleştirilmiştir (Eyice, 1995)</td></tr>
</table>

Tablo 3.53 Fatih Türbesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 42B

Harita - Çizim - Proje

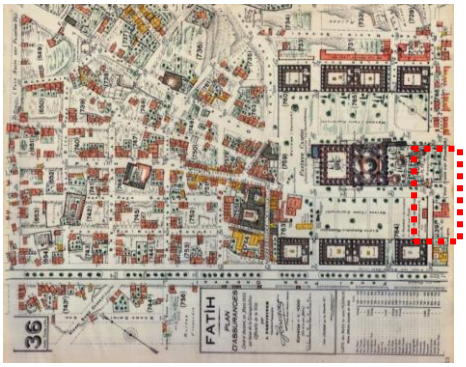

Şekil 3.306 Fatih Türbesi Pervititch Haritası (istanbulium.net, 2019)

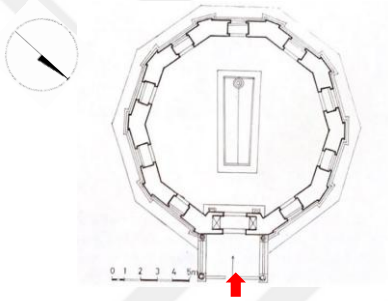

Şekil 3.307 Fatih Türbesi planı (Aslanapa, 1986, s. 402)

Yapı Dışından Fotoğraflar

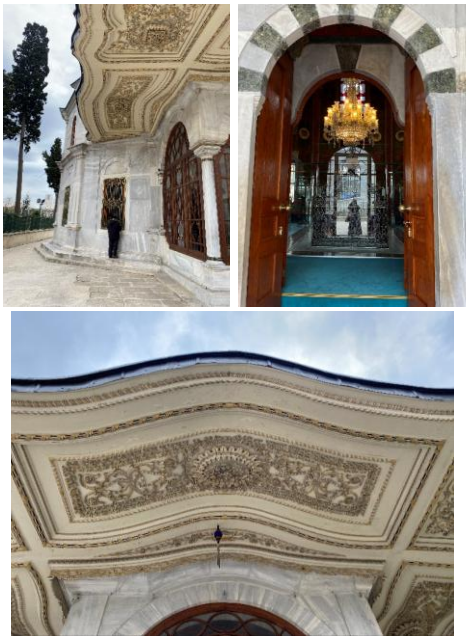

Şekil 3.308 Fatih Türbesi dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

İki kat yüksekliğindeki türbe ongen planlı olup merkezi bir kubbeyle örtülüdür. Türbe girişinde, iki sütunun taşıdığı ve geç dönem onarımlarında eklenen (Eyice, 1995) geniş saçaklı bir sundurma vardır. Türbenin iç mekânında Fatih Sultan Mehmet'in dikdörtgen planlı beyaz mermer malzemeyle kaplı lahit mezarı bulunmaktadır. Yapı dıştan mermer ile kaplıdır. Kubbe ise kurşun ile kaplıdır.

b) Cephe Özellikleri

On cepheli yapının dokuz cephesinde altlı üstlü ikişer pencere açılmıştır. Alttakiler düz atkı üsttekiler ise yuvarlak kemerlidir. Köşelerde boydan boya kademeli başlıkları olan mermer pilastrlar görülmektedir.

c) Süsleme Özellikleri

Türbe, Barok üslupta yeniden inşa edilmiştir (Aslanapa, 1986, s. 399).

Cephe Süslemesi: Türbenin dış mimarisi, pencere biçimi bakımından klasik Türk yapı sanatının özelliklerini taşımaktadır. Ancak, on köşeli esas gövdenin köşelerini kuvvetlice destekleyen çıkıntı halindeki kare payeler ve bunların üzerinde binayı çepeçevre dolanan kademeli profilli silmeler, Barok üslubun belirgin özelliklerindendir (Eyice, 1995).

İç Mekân Süslemesi: Türbe yeniden inşa edildikten sonra (1767) birçok defa onarım geçirdiği için türbe iç tezyinatının değiştiği söylenebilir. Canlı renklerin kullanıldığı geometrik, bitki, Barok formlar ile mimari elamanların işlendiği kalem işleri duvarları ve kubbe içini kaplamıştır. Giriş saçağı tavanı kabartma bordur ve motiflerle bezenmiştir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.309 Fatih Türbesi iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.54 Gülbahar Hatun Türbesi Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 43A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Ali Kuşçu Mah., Fevzipaşa Cad. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
2126/248/24</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1767-68</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Türbe</td><td>Güncel İşlevi:
Türbe</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.88 Gülbahar Hatun Türbesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.89 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
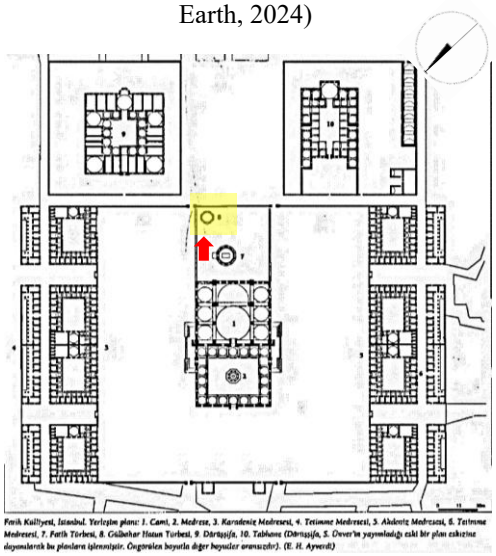
Şekil 3.310 Gülbahar Hatun Türbesi vaziyet planı (Kuban, 2007, s. 179)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.311 Gülbahar Hatun Türbesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Ali Kuşçu semtinde yer alan ve Fatih Külliyesi yapılarından olan Gülbahar Hatun Türbesi, Fâtih Türbesi karşısındaki hazirede yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in eşi ve Sultan II. Bayezid ile Gevher Sultan'ın annesi olan Gülbahar Hatun (d. 1432-ö. 1492) türbesi, "Durru zelzele diye adlandırılan H. 1179/M. 1766 tarihli büyük İstanbul depreminde büyük ölçüde tahrip olmuştur de (Ayvansarayi vd., 2001, s. 49). Bu türbe de 1767-1768 yıllarında yeniden yaptırılmıştır (Emecen, 1996). 1767 yılında hassa başmimarı olarak görev yapan Mehmed Tahir Ağa'nın, Gülbahar Hatun Türbesi'nde çalışmalar yapmış olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4).
III. Mustafa Dönemine ait kayıtlara göre türbe onarımı, H. 1181/M. 1767-68 tarihinde tamamlanmıştır. Gülbahar Hatun Türbesi daha sonra 1782 yangınında tahrip olmuş ve I. Abdülhamid tarafından aynı yıl tamir edildiği üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. Türbe içerisinde Gülbahar Hatun'un kabrinden başka kızı Gevher Sultan ve iki saraylının kabri toplamda dört sanduka bulunmaktadır (Eyice, 1995).</td></tr>
</table>

Tablo 3.54 Gülbahar Hatun Türbesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 43B

Harita - Çizim - Proje

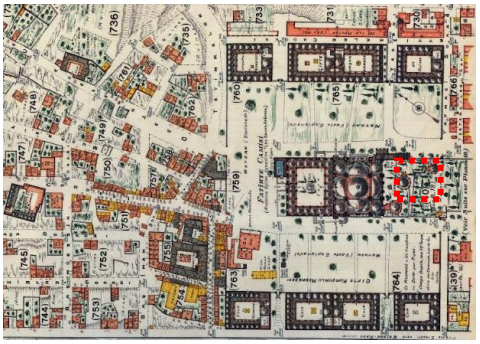

Şekil 3.312 Gülbahar Hatun Türbesi, Pervititch Haritası (istanbulium.net, 2019)

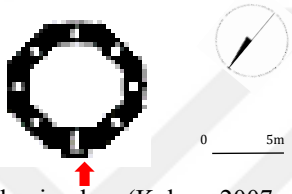

Şekil 3.313 Türbenin planı (Kuban, 2007, s. 179)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.314 Türbe dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

"Genel görünüşü klasik Türk mimarisini devam ettirmekle beraber üst sıra pencerelerin yuvarlak kemerli olması, bunun da 1766 zelzelesinden sonra geniş ölçüde onarıldığını belli etmektedir" (Eyice, 1995).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Türbe sekizgen bir plana sahip üzeri kubbe ile örtülü iki kat yüksekliğinde bir yapıdır. Türbe çıkıntılı kademeli bir saçak profiliyle çevrilidir. Türbe beden duvarlarında kesme taş, giriş kapısı söve ve alınlığında mermer bloklar kullanılmıştır. Kubbe ise kurşun kaplıdır.

b) Cephe Özellikleri

Yapı iki sıra pencere ile aydınlatılmaktadır. Türbenin giriş cephesi kapısı üzerinde bir, diğer cephelerinde altlı üstlü ikişer pencere vardır. Alt sıra dikdörtgen formlu pencereler yuvarlak kemerli ve sağır alınlıklı olup önlerinde lokmalı demir parmaklıklar bulunmaktadır. Üst sıradaki yuvarlak kemerli pencereler ise alçı dışlıklıdır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Dış cephede, alçı dışlık ve giriş kapısı üzerindeki iki satırlık hüsn-i hat kitabe süsleme olarak ele alınabilecek öğelerdir.
İç Mekân Süslemesi: Türbenin içi, 18. yy.'da yapılan kalemişleri ile süslüdür. Kubbe eteği ve göbeğinde, üst sıra pencerelerin bordürlerinde; beyaz, yeşil ve kırmızı renkleriyle lale gibi bitki motiflerin işlendiği kalem işleri görülmektedir. Renkli camlı revzenler iç mekândaki diğer bezeme öğeleridir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

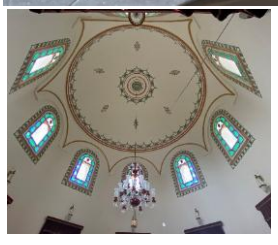

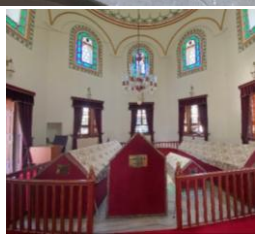

Şekil 3.315 Türbenin kitabesi ve iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.55 Galata Mevlevihanesi Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 44A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Şahkulu Mah., Galip Dede Cad., Beyoğlu/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
284/38/58</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1765-66</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Kültür ve Turizm Bakanlığı</td><td>Özgün İşlevi:
Mevlevihane</td><td>Güncel İşlevi:
Müze-Üniversite</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.90 Galata Mevlevihanesi konumu (Google Earth, 2024)
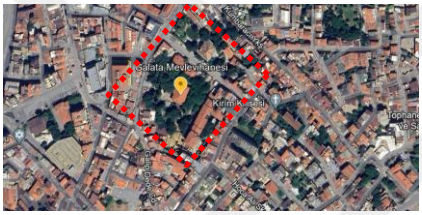
Harita 3.91 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
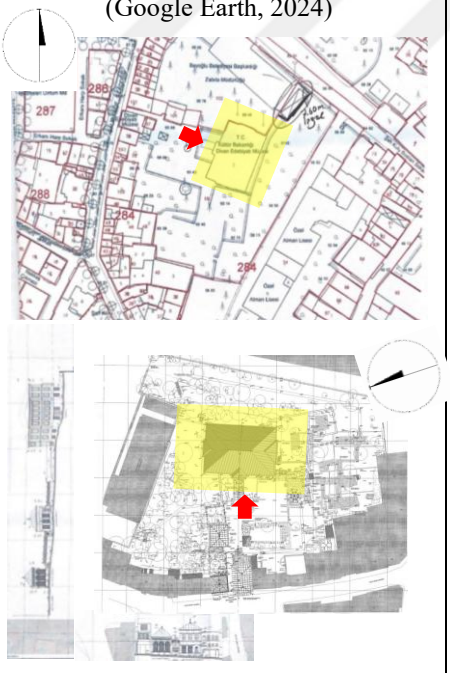
Şekil 3.316 Galata Mevlevihanesi vaziyet planı (İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; VGMA, 2022; Azsöz, 2018, s. 103)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.317 Galata Mevlevihanesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Şahkulu Mahallesi, Galip Dede Caddesi üzerinde yer alan Galata Mevlevihanesi, 897/1492 yılında Fatih ve II. Beyazid döneminde vezirlik yapmış İskender Paşa tarafından inşa ettirilmiştir (Demirel İşli, 1998, s. 62). Mevlevihane, zaman içinde genişletilerek tam bir tarikat külliyesi haline gelmiş ve Mevlevî kültürünün geliştiği en önemli merkezlerinden biri olmuştur. H. 1179/M. 1765 tarihli Büyük Tophane Yangınında Kadiri Tekkesi ve Galata Mevlevihanesi gibi civardaki birçok tarihi yapı yanmıştır. Dönemin padişahı III. Mustafa, Yenişehirli Osman Efendi'yi bina emini olarak görevlendirerek Mevlevihane'yi yeniden inşa ettirmiştir (Tanman, 1996). Kayıtlara göre, 1763-1767 yılları arasında hassa başmimarlığı görevini yürüten Mehmed Tahir Ağa'nın, büyük olasılıkla burada çalışmış olabileceği düşünülmektedir. (Tablo 2.3, Tablo 2.4). III. Selim 1791-92'de II. Mahmud 1819'da II. Mahmud'un kızı Adile Sultan 1847'de, Abdülmecid 1851-52'de ayrıca II. Abdülhamid ve V. Mehmed Reşad da yapıya yeni eklemeler yaptırmış veya onartmıştır. Mevlevihaneyi oluşturan merkez bina, tarihsel süreçte birçok defa yeniden inşa edilmiş veya onarım görmüştür. Mevlevihane binaları 19. yy.'da bugünkü düzenine kavuşmuştur. Bu yapılardan; Halet Efendi Türbesi (Şeyh Kudretullah Efendi Türbesi), cümle kapısı, dükkânlar, sebilküttap (kütüphane/mektep-sebil (Urfalıoğlu, 2022), ana bina (Semâhâne, şeyh dairesi, dedegân hücreleri), şadırvan, çamaşırhane, Hasan Ağa Çeşmesi, Şeyh Galip Türbesi, çilehane ve hazire günümüzde mevcut olup harem dairesi ve mutfağı günümüze gelememiştir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.55 Galata Mevlevihanesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 44B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.318 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu (istanbulium.net, 2019)

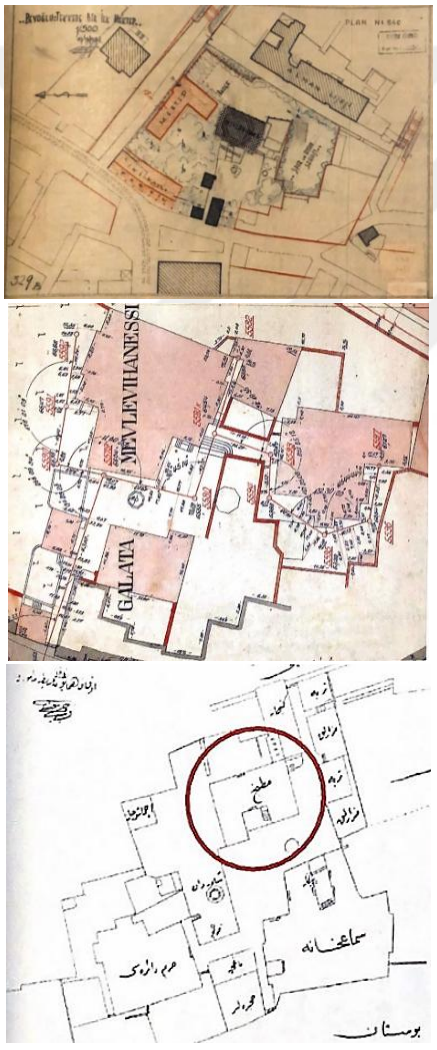

Şekil 3.319 Yapının eski haritalardaki konumları (İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).

Mimari Özellikleri

Yapının restitüsyon projesi yapı hakkında daha çok veriye ulaşılan 19. yy. sonu 20. yy. ilk yarısındaki verilere göre çizilmiştir (İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24). Mevlevihane'nin ilk dönemine ait (M. 1491) mimari özellikler belirsizdir. Ancak Mevlevihane, 17 yüzyılın ikinci yarısından itibaren yabancılar tarafından ziyaret edilmiş ve bu döneme ait gravürler ve yağlı boya resimler, semâhânenin mimari özelliklerinin 1608'den beri ana hatlarıyla değişmediğini göstermektedir (Tanman, 1996).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Ana bina; dikdörtgen planlı (28 × 19 m) olup kâgir bodrum kat üzerinde ahşap iki kat olmak üzere üç katlı kırma çatılı bir yapıdır. Ana giriş kuzey cephesindedir. Doğu cephesinde kadınlar mahfiline ait kapı yer alırken, bodrum kata batı cephesindeki kapıdan girilir. Binanın kare planlı orta kesimi (18,50 × 18,50 m) semâhâneye ayrılmıştır. Doğu kanadında zemin katta kadınlar mahfili, üst katta misafirlere ayrılan mahfiller ve diğer mekânlar bulunmaktadır. Batı kanadında ise zemin katta selâmlık bölümü, üst katta hünkâr ve çelebi mahfilleri ile bunlara bağlantılı birimler (hünkâr kasrı) yer alırken, bodrum katta dedegân hücreleri bulunmaktadır. Semâhâne, 5 m kenar uzunluğu ve 8,30 m yüksekliğe sahip sekizgen prizma biçimindedir. Prizmanın köşelerinde her iki katta paye görünümünde dikdörtgen kesitli ahşap taşıyıcılar bulunmaktadır. Açıklıklar, mihrabın bulunduğu kenar hariç diğer kenarlarda daire kesitli olup, zemin katta iyon, üst katta kompozit başlıklı ahşap sütunlar tarafından üçe bölünmüştür. Semâhâne girişinden iki simetrik konumlu merdiven, üst katta bulunan maksureye ulaşır. Doğudaki merdivenin altında, dedegân hücrelerinin bulunduğu bodruma inen bir merdiven bulunur. Ana girişin sağındaki diğer girişin ardında iki kat yüksekliğinde bir sofa yer alır. Buradaki iki kollu merdivenle üst kattaki hünkâr mahfiline; merdiven kolları arasındaki kapıdan ise iki mekândan ibaret şeyh dairesine geçilir. Bodrum katta, dört eyvanlı plan şeması, Türk sivil mimarisinin en köklü tasarım şeması olarak uygulanmıştır (Tanman, 1996).

Tablo 3.55 Galata Mevlevihanesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 44C

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.320 Mevlevihane orijinal ve günümüz vaziyet plan krokisi

Şekil 3.321 Mevlevihane'ye ait rölöve çizimleri (Azsöz, 2018, s. 107)

b) Cephe Özellikleri

İki katlı ahşap yapıda kapı ve pencereler dikdörtgen formludur. Ana bina giriş kapısı üzeri bir çıkma ile vurgulanmıştır. Bodrum katındaki pencereler demir parmaklıklıdır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Semâhâne-selamlık binası en son yenilendiği Abdülmecid döneminin (1859) eklektik etkilerini göstermektedir (Tanman, 1996).

İç Mekân Süslemesi: Semâhâne tavanı Abdülmecid dönemi (19.yy.) yenilenmesini yansıtan eklektik kalem işleriyle süslüdür. Semâhâne çevresini kuşatan iyon ve kompozit karakterli sütun başlıkları, duvarların ve üst kattaki korkuluk duvarlarının üzerinde bulunan somaki taklidi boyalar yine bu dönemin bezeme modasını yansıtırlar. Semâ alanındaki ahşap minber ise süssüzdür.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.322 Yapının eski fotoğrafları (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; Ülgen, 1962) ve 18. yüzyıla ait bir gravürü (Tanman, 1996)

Tablo 3.55 Galata Mevlevihanesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 44D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.323 Mevlevihane ana bina (Tanman, 1996)

Şekil 3.324 Mevlevihane avlu görünümleri ve cümle kapısı üzerindeki II. Mahmut (ön) ve III. Selim (arka) dönemi ta'lik hatlı tamir kitabeleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

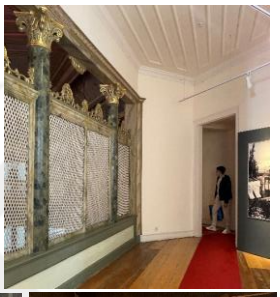

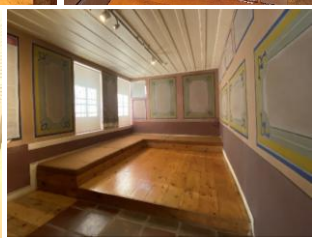

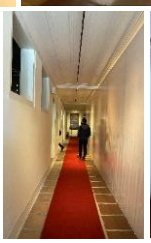

Şekil 3.325 Yapının iç mekân görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.56 Ayvad Bendi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ayvad Bendi</td><td>Katalog No: 45A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mithatpaşa, Ayvad Bendi Mesire Yeri, Eyüpsultan/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
557/F21c/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1761-63</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ)</td><td>Özgün İşlevi:
Bent</td><td>Güncel İşlevi:
Bent</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.92 Ayvad Bendi konumu
(Google Earth, 2024)

Harita 3.93 Yapının yakın konumu
(Google Earth, 2024)
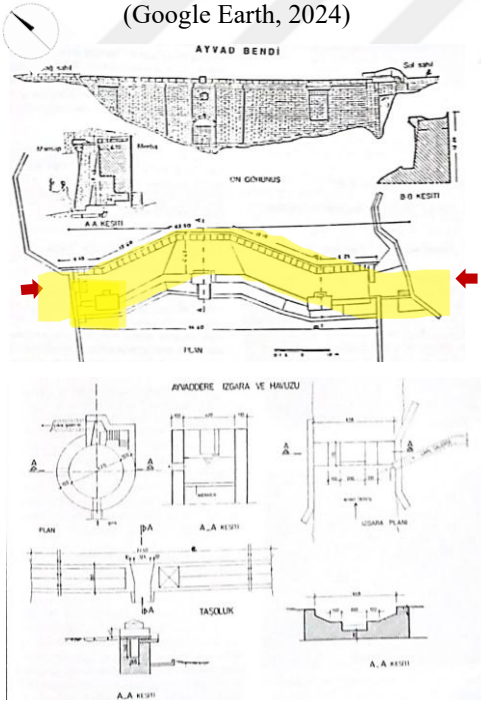
Şekil 3.326 Ayvad Bendi vaziyet planı, görünüşü ve kesitleri; Ayvad ızgara ve havuz proje çizimleri (Çeçen, 1999)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.327 Ayvad Bendi genel görünümü
(Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Eyüpsultan İlçesi, Mithatpaşa semti ve Belgrad Ormanında aynı adla anılan Ayvad Deresi üzerinde yer alan Ayvad Bendi, 1176/1765'te III. Mustafa tarafından İstanbul'un içme ve kullanma suyunu arttırmak için inşa ettirilmiştir (İSKİ, 2014, s. 39-44). Kitabesi bulunmayan yapıda hassa başmimarı olarak Mehmed Tahir Ağa'nın görev yaptığı kaynaklarda geçmektedir (Ağaoğlu, 2017, s. 50). Kırkçeşme sularının İstanbul tarihi yarımadaya gelen kısmı Topuz Bendi, Büyükbent, Kirazlıbent ve Ayvad Bendi tarafından sevk edilmiştir. Bent, Kırkçeşme su hattının batı kolu üzerindeki dört bentten biri ve bu kolun en doğusundaki yapıdır (Çeçen, 1999, s. 59). Ayvad Bendi, 1894 depreminde büyük hasar görmüş, ancak sonrasında yapılan tamiratlar yetersiz kalmış ve bent kullanılmaz hale gelmiştir (Tabakoğlu, 2015b). Bentten 800 m uzak daire şeklindeki Ayvad Çökletme Havuzu ve buradan da 775 m uzaklıkta Ayvad Kemeri (Ortadere Kemeri) bulunmaktadır (Çeçen, 1999, s. 59).</td></tr>
</table>

Tablo 3.56 Ayvad Bendi (devamı)

Yapı: Ayvad Bendi	**Katalog No:** 45B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.328 İstanbul suyolları haritası[1] (Şahin, 2009)

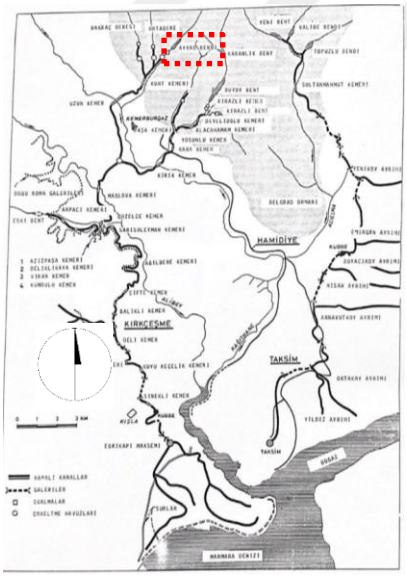

Şekil 3.329 Kırkçeşme, Taksim ve Hamidiye sularının isale hatları (Çeçen, 1992, s. 20)

Mimari Özellikleri

Yapının kırık kavisli planı, Barok üslup özelliklerini taşır (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 232).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Kâgir ağırlık bendi olan bu yapı, planda ekseni kırık hatlardan oluşur. Mansap tarafında üç adet dikdörtgen planlı payanda, bent gövdesini destekler. Bu payandaların saçak kısımları balkon gibi çıkıntılı ve payandalıdır. Bentin; drenaj alanı 2 m², yüksekliği 13,45 m, takozlu korkuluğunun yüksekliği 1 m ve kalınlığı 0,18 m, iki sahil arasındaki kret uzunluğu 65,8 m kret genişliği 5,5-6,9 m, bent taban genişliği 8,42 m (dere tabanı seviyesinde) (Çeçen, 1999, s. 97) ve su toplama kapasitesi (istiap hacmi) 157 m³'tür (Tabakoğlu, 2015b). Ayvad Çökertme Havuzu 4,7 m çapında ve içine merdivenle inilmektedir. Ayvad Kemeri planda kıvrık olup 195,15 m uzunluğunda ve 4,2 m açıklığında sivri kemerli beş göze sahiptir. Kemer ayaklarının memba taraflarına mahmuzlar yapılmıştır (Çeçen, 1999, s. 59). Bentin ana yapım malzemesi kesme taştır. Taşların demir bağlantı elemanları ile demir lüleler ve iç kısımlarda tuğla, bent yapımında kullanılan diğer malzemelerdir. Ayvad Kemeri ve Ayvad Havuzu da taş malzeme ile inşa edilmiştir.

b) Cephe Özellikleri

Bendin memba (kaynak) tarafındaki korkulukta daire dilimli takozlar, bendin mansap tarafındaki prizmatik payandalar ve suyun ölçümlerinin yapıldığı tonozlu alanda açılmış kademeli kemerler cephelere hareketlilik veren mimari elemanlardır. Destek payandalarının balkon kısımları kademeli profilli ve payandalıdır. Ayvad Kemeri sivri kemerleri ve kemer ayaklarını destekleyen mahmuzlar cephenin mimari özellikleri arasındadır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephede süslemeye rastlanmamıştır.
İç Mekân Süslemesi: İç süslemesi bulunmamaktadır.

[1] 1) Kırkçeşme Su Yolu, 2) Taksim Su Yolu, 3) Terkos Su Yolu, 4) Halkalı Su Yolu, 5) a-Topuz Bent, b-Ayvad Bendi, c-Büyük Bent, d-Kirazlı Bent, e-Topuzlu Bent, f-Valide Bendi, g-II. Mahmud Bendi. Mirliva İbrahim Edhem Paşa (ve oğlu Üsteğmen Nureddin Bey) tarafından çizilen İstanbul Su Yolları'nda Halkalı, Kırkçeşme ve Taksim Su Yolları ile Bentlerini gösteren harita (1894-95).

Tablo 3.56 Ayvad Bendi (devamı)

Yapı: Ayvad Bendi	**Katalog No:** 45C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.330 Yapının payandalı korkuluğu ve bent yakınındaki Ayvad Kemeri ile Ayvad Havuzu görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.331 Bendin debi ölçme düzeni ve diğer detayları (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.57 Paşabahçe III. Mustafa Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Paşabahçe III. Mustafa Camii</td><td>Katalog No: 46A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Paşabahçe, Barbaros Cad. Beykoz/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
195/32/24</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1763-64</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.94 Paşabahçe III. Mustafa Camii konumu (Google Earth, 2024)
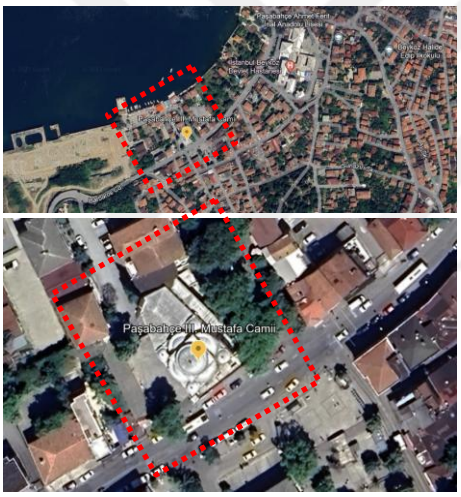
Harita 3.95 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
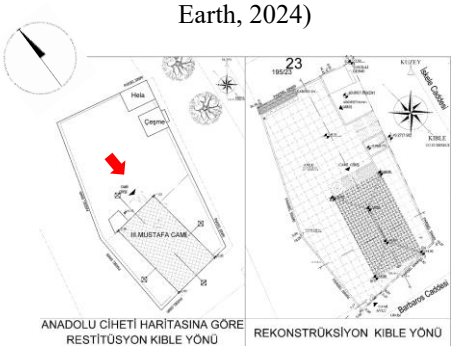
Şekil 3.332 Paşabahçe III. Mustafa Camii rekonstrüksiyon vaziyet planı (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.333 1950 Yılına ait Paşabahçe III. Mustafa Camii'nin fotoğrafı (VGMA, 2022)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beykoz İlçesi, Paşabahçe Barbaros Caddesi üzerinde yer alan Paşabahçe III. Mustafa Camii, III. Mustafa tarafından 1763-64 yılında yaptırılmıştır (Ayvansarayi vd., 2001, s. 563). Paşabahçe'de III. Mustafa'nın bir yazlık saray ve bir külliye inşa ettirmesi üzerine, artan yalılarla birlikte bu bölge İstanbul'un en gözde sayfiye köylerinden biri olmuştur (Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 274). Döneminin toplumsal odak noktası olarak değerlendirilebilecek bu külliye; cami, çeşme, mektep, hamam (Hamadeh, 2007, s. 70) ve kısa bir çarşıdan oluşmaktaydı (Ayvansarayi vd., 2001, s. 563).
Kayıtlara göre, 1763-67 yılları arasında hassa başmimarlığı görevini yürüten Mehmed Tahir Ağa (Tablo 2.3, Tablo 2.4) veya onun yönetimindeki hassa mimarları tarafından bu külliye tasarlanmış olmalıdır. Caminin ana girişi önü iskelede yer alan kitabesiz çeşme ile Paşabahçe İskele Meydan'da Ayazma setinin altında çukurda kalan ve kitabesinde III. Mustafa'nın adının geçtiği diğer çeşme külliyenin yapıları arasındadır. Özgün yapıyla ilgisi olmayan günümüzdeki cami, 1965-71 yılları arasında betonarme olarak yaptırılmıştır (Tarihi İstanbul, 2022-24). Özgün yapının, İstanbul 6 Nolu Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 2022 tarihli kararıyla koruma grubu 1 olarak belirlenmiş; rölöve ve restitüsyon projelerinin çizilmesine karar verilmiştir. 2024'te onaylanan rekonstrüksiyon raporuna göre özgün yapının yeniden inşası için çalışmalar devam etmektedir (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).</td></tr>
</table>

Tablo 3.57 Paşabahçe III. Mustafa Camii (devamı)

Yapı: Paşabahçe III. Mustafa Camii	**Katalog No:** 46B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.334 Helmuth von Moltke 1836-1837 İstanbul Haritası ile 1846 tarihli İstanbul ve Boğaziçi haritalarında Beykoz (Dağdelen, 2015); Necip Bey Haritası ile Anadolu Ciheti Haritası'nde Paşabahçe Camii (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Mimari Özellikleri

d) Kütle ve Plan Özellikleri

Özgün yapı, mevcut yol kotundan yukarıda bulunduğundan, zemin kata ulaşım için 14 basamaklı bir merdiven yapılmış; bodrum kata ise yol kotundan 6 basamak ile inilmiştir. Cami, tek minareli ve ahşap konstrüksiyonlu kırma çatılı küçük bir mahalle mescididir. Rekonstrüksiyon projesine göre cami; mahfili bir harim ile bodrum kat/alt harim, son cemaat yeri, şadırvan ve tuvaletlerden ibaret bir yapıdır. Dikdörtgen planlı harim kısmında girişin üstü kadınlar mahfili olarak uzanmaktadır. Harim katında 11 adet özgün ölçülerde ahşap doğramalı pencere bulunmaktadır. Harim ve son cemaat alanlarının tavan kaplaması pasalı tavan, döşemesi ise ahşaptır. Mahfil ile harim katı arasında 12 basamaklı özgün ahşap merdiven bulunmaktadır. Harim ahşap sütüktürlü kırma bir çatı ile örtülüdür. Caminin sıvalı beden duvarları taş malzemedendir. Tek şerefeli kâgir minare yapının kuzey cephesine bitişik ve bombeli bir pabuç üzerine yükselmektedir. (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).

e) Cephe Özellikleri

Caminin bodrum katına onaylı projeye ek olarak altı pencere eklenmiş ve bodrum kat avlusuna altı basamakla inilmektedir. Arka ve ön cephede dörder dikdörtgen pencere, sol cephede ise iki pencere bulunmaktadır. Giriş cephesindeki kündekâri kapının üstünde dairesel bir ışıklık ile sağ tarafında dikdörtgen bir pencere mevcuttur. Minareye giriş, son cemaat yerindeki kündekâri kapıyla yapılır. Yuvarlak kemerli, mermer söveli pencerelerin önünde demir parmaklıklar ve pencerelerin üstünde cepheyi dönen profilli alçı bir silme vardır.

a) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Düz sıvalı cepheler sade bir görünümdedir. Cephelerde yer alan yarım yuvarlak kemerli pencerelerin etrafındaki sıvalı alçı silmeler ile kündekârî kapılar, cephedeki süslemeye örnek olarak gösterilebilir. Minarede ise taş şerefe ve profilli külah dikkat çekmektedir.

İç Mekân Süslemesi: Sade bir yapıya sahip harimde düz profilli mihrap, yuvarlak kemerli ve çiçek motifli ahşap minber, kavisli ahşap vaaz kürsüsü ve pasalı ahşap tavan iç süslemeye örnektir.

Tablo 3.57 Paşabahçe III. Mustafa Camii (devamı)

Yapı: Paşabahçe III. Mustafa Camii	**Katalog No:** 46C

Harita - Çizim - Proje

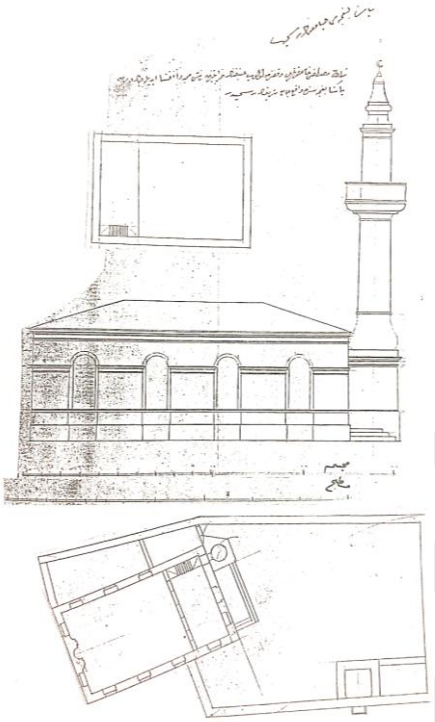

Şekil 3.335 Özgün camiye ait arşiv (BOA) çizimleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.336 Özgün yapının 1940 tarihli görünümü (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

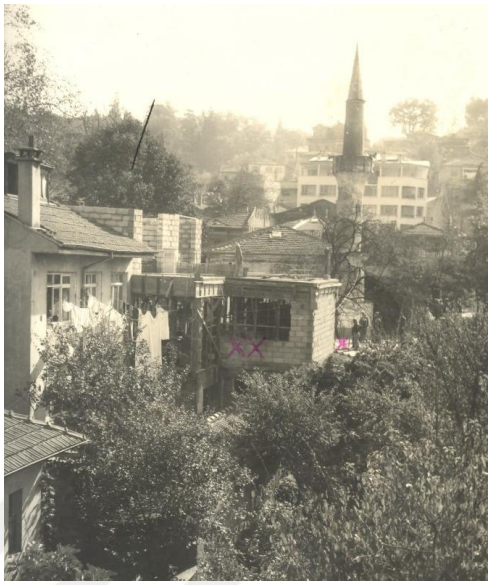

Şekil 3.337 Özgün yapının 1968 ve 1969 tarihli görünümleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.57 Paşabahçe III. Mustafa Camii (devamı)

Yapı: Paşabahçe III. Mustafa Camii	**Katalog No:** 46D

Harita - Çizim - Proje

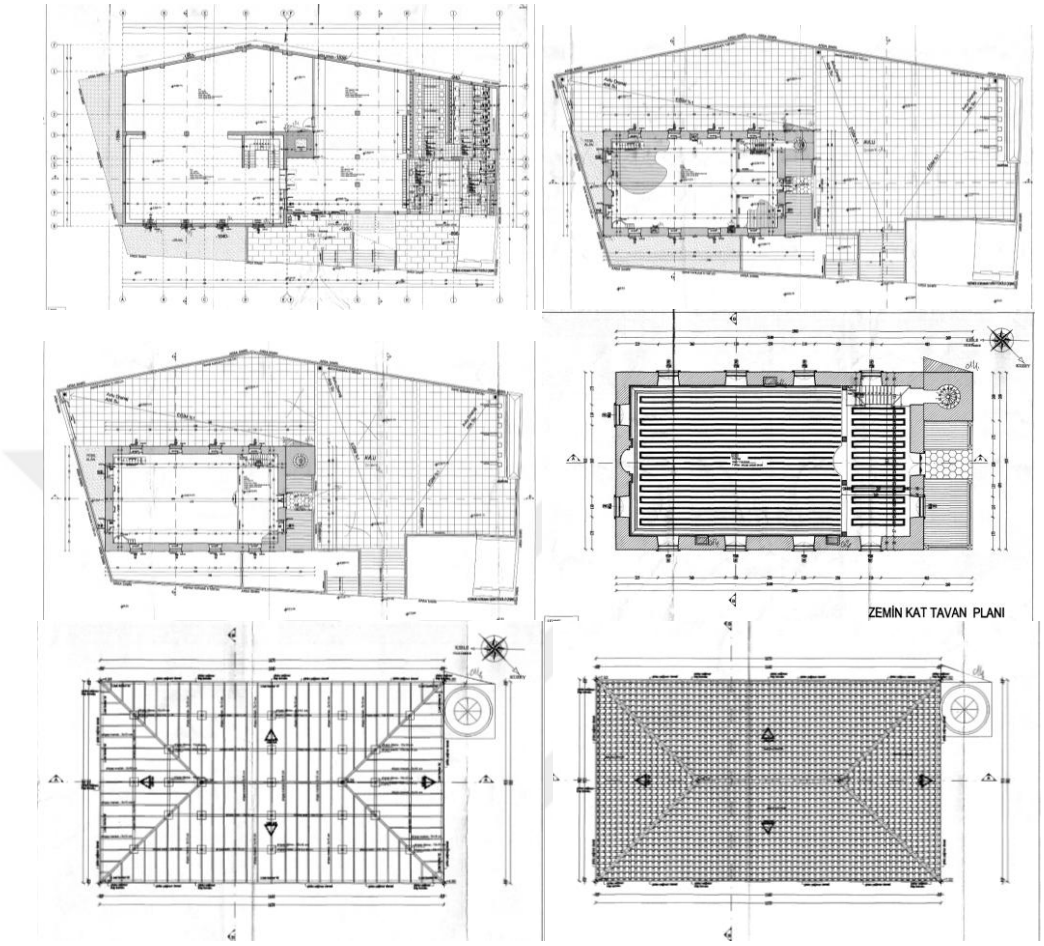

Şekil 3.338 Yapının rekonstrüksiyon bodrum, zemin çatı katı çizimleri (Beykoz Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü, 2024)

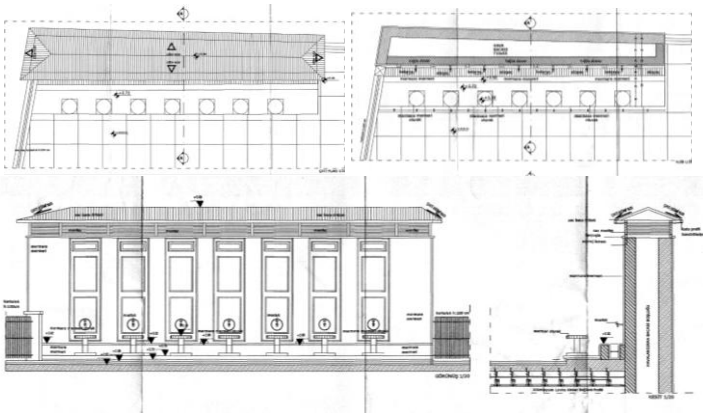

Şekil 3.339 Yapının rekonstrüksiyon şadırvan çizimleri (Beykoz Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü, 2024)

Tablo 3.57 Paşabahçe III. Mustafa Camii (devamı)

Yapı: Paşabahçe III. Mustafa Camii	**Katalog No:** 46E

Harita - Çizim - Proje

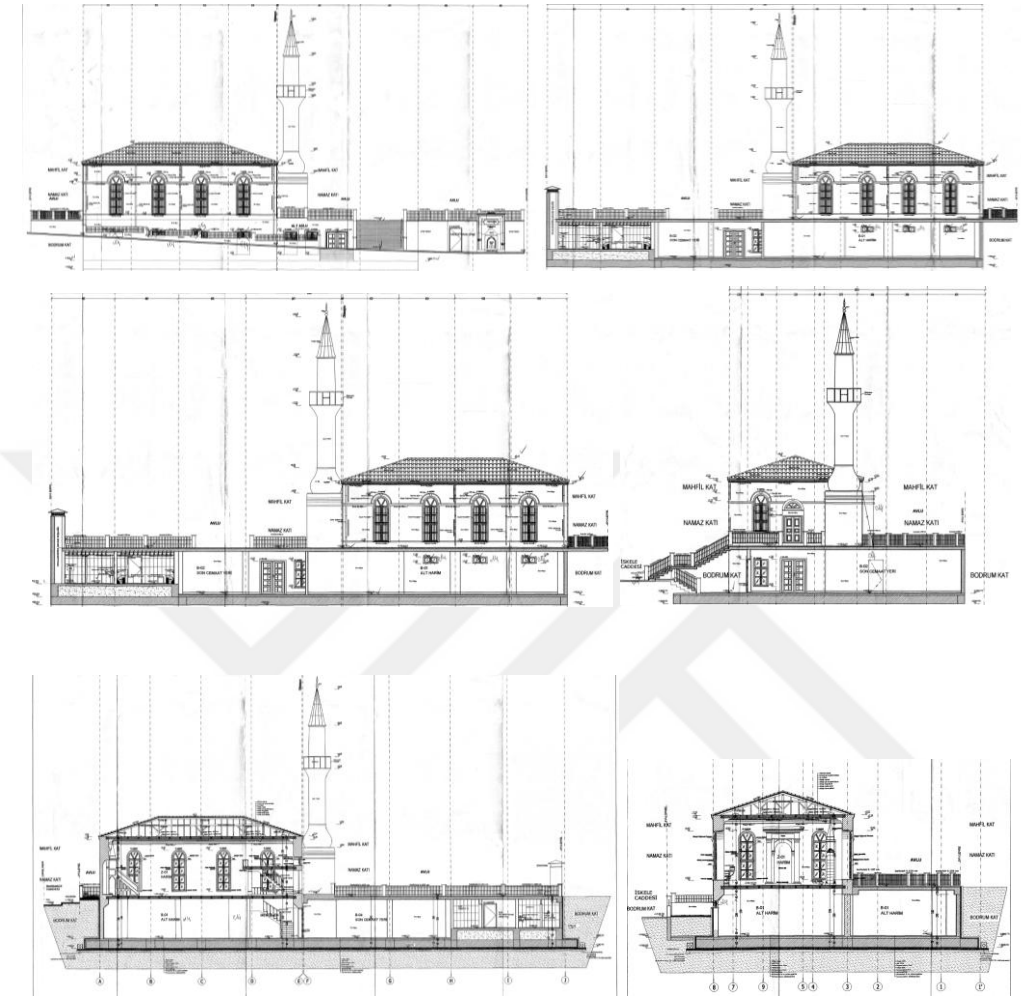

Şekil 3.340 Yapının rekonstrüksiyon cephe ve kesit çizimleri (Beykoz Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü, 2024)

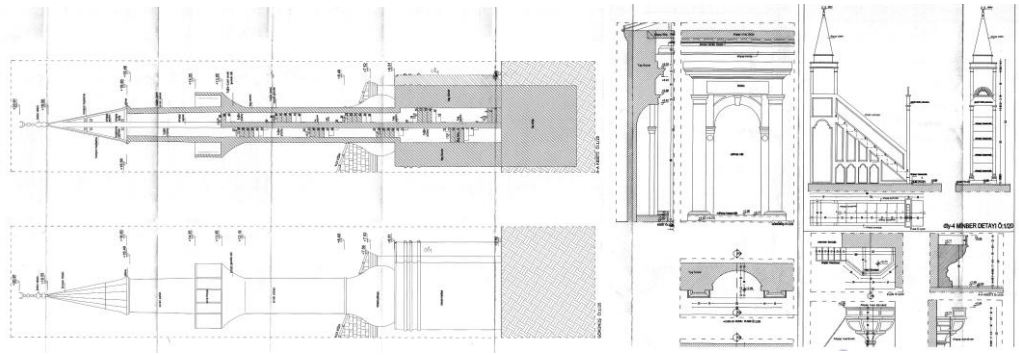

Şekil 3.341 Yapının rekonstrüksiyon minare, mihrap, minber çizimleri (Beykoz Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü, 2024)

Tablo 3.57 Paşabahçe III. Mustafa Camii (devamı)

Yapı: Paşabahçe III. Mustafa Camii	**Katalog No:** 46F

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.342 Günümüzdeki yapının fotoğrafları (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.343 Günümüzdeki yapının harim ve mahfilden görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.58 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile İskele Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile İskele Çeşmesi</td><td>Katalog No: 47A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Paşabahçe, Barbaros Cad. Beykoz/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 219/32/2</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1763-64</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.96 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.97 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
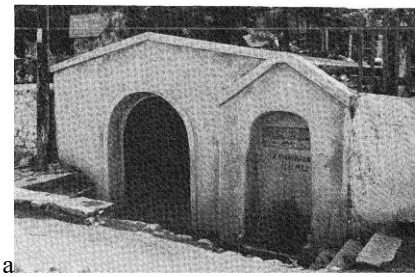
a

b
Şekil 3.344 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi eski fotoğrafları, 1972 (Egemen, 1993, s. 635-686-87)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

a

b
Şekil 3.345 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beykoz İlçesi, Paşabahçe'de Barbaros Caddesi üzerinde yer alan Paşabahçe III. Mustafa Camii Çeşmesi külliye içerisindeki bir yapıdır. Külliye III. Mustafa tarafından H. 1177/M. 1763-64'te yaptırılmıştır (Ayvansarayi vd., 2001, s. 563; Ağaoğlu, 2017, s. 46). Çeşme'nin mimarı büyük olasılıkla Mehmed Tahir Ağa olmaldır (Ağaoğlu, 2017, s. 46).
Beykoz köyü çoğunlukla Hristiyan nüfusun yaşadığı bir mevki iken (Salt Araştırma, 2024) Paşabahçe'de III. Mustafa'nın Beykoz'da bir saray ve külliye imar etmesiyle Beykoz Paşabahçe İstanbul'un rağbet gören sayfiye yerlerinden biri haline gelmiştir (Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 274). Külliye inşa edilen iki çeşme biri; Paşabahçe İskele Meydan'ında Aya Kiryaki Ayazması setinin altında çukurda kalmıştır. Ayazma giriş duvarında niş içindeki kitabede III. Mustafa'nın adı geçmektedir. Burada "Mustafa-ı Salis hayratından çukur çeşme 1177" ibaresi yazmaktadır (Ağaoğlu, 2017, s. 46).
Günümüzde suyu akmakta olan çeşmenin kemeri içindeki küçük kitabede: "Mustafa-yı Sâlis hayratından Çukur Çeşme" (1177) (Egemen, 1993, s. 636) yazmaktadır. Çukurda kalan çeşmenin zaman içinde özgünlüğünü kaybettiği hem eski bir fotoğrafından hem de sıvalı cephesi ile değiştirilmiş musluk tesisatından anlaşılmaktır. Paşabahçe III. Mustafa Külliyesi kapsamında inşa edildiği düşünülen kitabesiz diğer çeşme de cami giriş cephesi önünde yer alan Paşabahçe İskele Çeşmesi'dir. Çeşme zamanla tahrip olmuş, sonrasında onarılarak kullanıma açılmıştır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.58 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile İskele Çeşmesi (devamı)

Yapı: Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile İskele Çeşmesi	**Katalog No:** 47B

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.346 Paşabahçe İskele Çeşmesi ön, yan ve alınlık detay görünümleri (Kültür Envanteri, 2022-2025)

Şekil 3.347 Aya Kiryaki Ayazması ve çukur çeşmenin görünümleri (Salt Araştırma, 2024), çeşmenin kemerli nişteki kitabesi (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

A: Çukur çeşme mimari özellikleri bakımından Klasik dönem özellikleri gösteren çeşmeler grubunda ele alınabilir (Akar ve Urfalıoğlu, 2023a).
B: Paşabahçe İskele Çeşmesi ise Barok özellikler gösteren çeşmeler grubunda ele alınabilir.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

A: Çeşme, tek yüzlü bir duvar çeşmesi olarak Ayazmanın cephesinde soldaki nişin içinde yer almaktadır. Çeşme nişi, Ayazma kapısının yüksekliğine yakın bir yüksekliktedir. Çeşmenin yalağı ve teknesi gömülü olup, cephesinde yarım daire kemerli bir ayna taşı bulunmaktadır. 1972 tarihli eski bir fotoğrafta çeşme ve ayazmaya bir merdivenle inildiği ve çeşmenin de üçgen çatı alınlığı olduğu görülmektedir. Mermer malzemeli çeşme zamanla sıvanmış, önündeki merdiven çevre düzenleme çalışmalarıyla kapatılmış ve yapı özgünlüğünden uzaklaşmıştır.
B: Paşabahçe İskele Çeşmesi, tek yüzlü duvar çeşmesi olarak mermerden yapılmış cephesi dikdörtgen bir bordur ile çerçevelenmiştir. Girintili çıkıntılı bir kemerin içinde ayna taşı vardır. Çukurda kalan teknesi onarılarak çatısına beton saçak eklenmiştir (Egemen, 1993, s. 686).

b) Cephe Özellikleri

A: Cephede; kemerli nişteki ayna taşı ve üzerindeki kitabe ile alt kotta kalan gömülü yalak cephede görülen özelliklerdir.
B: Çeşmenin ayna taşı dalgalı yuvarlak kemerli nişin içinde bulunmaktadır. Kemerin içinde üzerinde içi boş bir kitabe yeri vardır. Çeşme, beton bir saçakla örtülmüştür.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: A: Cephesi boyanmış ve sade görünüme sahip olan çeşmenin sülüs hatlı kitabesi dışında bir süslemesi bulunmamaktadır. Yeşil boya üzerine altın yaldızlı harflerle kitabe yazılmıştır.
B: Ayna taşı da aynı şekilde yuvarlak dalgalı kemer motifine sahiptir. Ayna taşında dıştaki kemer kabartma çizgileriyle şekillendirilmiştir. Bu çeşme, kavisli hatlarıyla Barok özellikler göstermektedir.

Tablo 3.59 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 48A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Dervişali Mah., Draman Cad. Tercüman Yunus Sok. Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2543/458/2</td></tr>
<tr><td>Bânisi: III. Mustafa</td><td>Tarihi: 1759-60</td><td>Mimarı: Elhac Ahmed Ağa, Mehmet Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Diyanet İşleri Başkanlığı</td><td>Özgün İşlevi: Tekke</td><td>Güncel İşlevi: Tekke</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.98 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.99 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.348 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii halihazır haritası (Fatih Belediyesi, 2022-24) ve vaziyet planı (Ülgen, 1962)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.349 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Dervişali Mahallesi, Draman Caddesi ve Tercümanı Yunus Sokak üzerinde yer alan Draman Külliyesi; ilk olarak H. 948/M. 1541-42'de saray tercümanlarından "dragman" veya "dragoman" lakaplı Yunus Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Külliye cami-tevhidhane, sıbyan mektebi ve dârülkurrâdan oluşan bir yapı topluluğudur (Tanman, 1994a). 18. yy. başlarındaki bir yangında yanan külliyenin mevcut kitabesine göre, camisini III. Ahmed H. 1142/M. 1729'da yeniden inşa ederken (Demirel İşli, 1998, s. 53); III. Mustafa 1764'te tekkeyi yeniden inşa ettirmiş, o dönemki postnişin İsâzâde'nin kabri üzerine bir ahşap türbe yaptırmış, cami ve haremi de onartmıştır. Kayıtlara göre, o yıllarda hassa başmimarlığı görevini yürütmüş olan Elhac Ahmed Ağa veya Mehmet Tahir Ağa (Tablo 2.3, Tablo 2.4) veya onların yönetimindeki hassa mimarları burada çalışmış olmalıdır.
Sultan Abdülaziz'in 1873'te cami ve sıbyan mektebini tamir ettirdiği, tam teşekküllü külliyenin 1925 tekkelerin kapatılmasına kadar işlevini sürdürdüğü bilinmektedir. Bu tarihten itibaren külliyenin yapılarından sadece cami ve mektep ayakta kalabilmiştir. Külliye'nin kuzeybatı köşesinde yer aldığı bilinen harem binası, batı yönündeki diğer tekke birimleri, ahşap İsazade Türbesi ve dârülkurrâ ise tamamen yıkılmıştır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.59 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 48B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.350 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu (istanbulium.net, 2019)

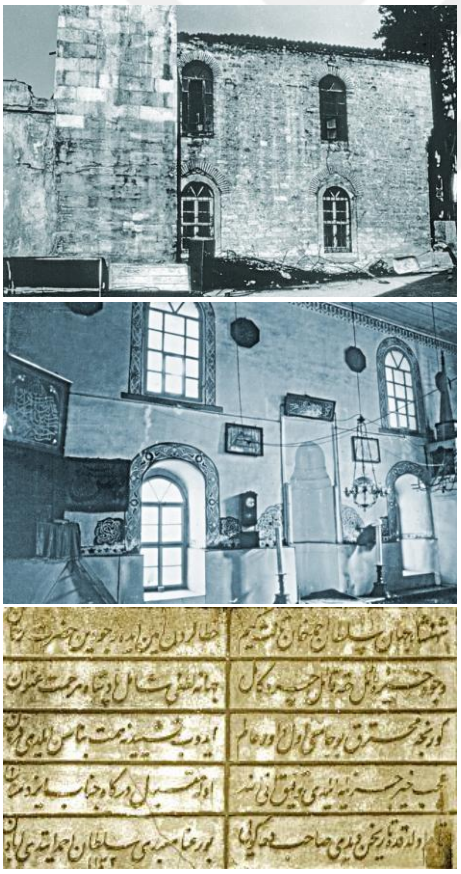

Şekil 3.351 Cami 1983 tarihli eski fotoğrafları ve avlu kapısının iç yüzündeki 1710 tarihli kitabesi (Tanman, 1994a)

Çok fazla onarım ve değişim geçirmesine rağmen yakın zamana kadar özgünlüğünü büyük ölçüde koruyan cami, 1970'li yıllarda mimari kimliğine aykırı değişimler geçirmiştir (Tanman, 1994a). Yapı en son 1991'de aynı adla anılan cami vakfı tarafından restore edilerek Tercümanı Yunus Camii adıyla ibadete açılmıştır.

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Külliye yüksek bir platform üzerinde ve Draman Caddesi'nden bir merdivenle ulaşılmaktadır. Cami, enine gelişen dikdörtgen planlı bir harim, giriş cephesindeki beş gözlü son cemaat yeri ve yapının kuzeybatı köşesinde yükselen tek şerefeli bir minareden ibarettir. Caminin kuzeybatı cephesinde basık kemerli, kavsaralı ve alınlığında ilk inşa tarihini veren sülüs hatlı bir kitabe olan taç kapıdan harime girilmektedir. Harimin kuzeybatı duvarında kadınlar mahfili yer alır. Pervititch Haritasında kubbesiz ve ahşap tavanlı olduğu anlaşılan caminin ahşap çatısı sonraları kâgir bir kubbe ile son cemaat yeri de mermer sütunlara oturtulan sivri kemerlerin taşıdığı kubbelerle örtülerek değiştirilmiştir. Kare planlı minarenin üçgen yüzeyli pabuç kısmı ile çokgen gövdesi, şerefesi ve konik külahı ile yapının ilk dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır (Tanman, 1994a)

b) Cephe Özellikleri

Yapının beden duvarları moloz ve kesme taşla örülmüş, her cephede altlı üstlü ikili gruplar halinde dörder sivri kemerli pencereler açılmıştır. Üsttekiler alçı dışlıklı olup alt sıradakilerin demir lokmalı parmaklıkları vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Klasik devir cephelerinde olduğu gibi bu cami cepheleri de sade tutulmuştur. Cephedeki süsleme elemanlarına bakıldığında; güneybatı köşesindeki pahı süsleyen mukarnaslar, son cemaat yerinde kavsaralı mihrapçık ile kavsaralı taç kapı, alçı dışlıklar, kirpi saçak ve minarenin mukarnaslı müşebbek korkuluklu şerefesi dikkat çekmektedir.

İç Mekân Süslemesi: III. Mustafa Dönemine özgün iç mekânda, pencereleri çevreleyen klasik üsluptaki kalem işleri, Barok üslûp özelliklerini taşıyan sade mihrap ve basit işçilikli ahşap minber dışında süsleme bulunmamaktadır. Günümüzdeki son durumda, kubbe eteklerine kadar duvarlar ve mihrap çinilerle kaplanmış; revzenler ise renkli camlarla süslenmiştir.

Tablo 3.59 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 48C

Yapı Dışından Fotoğraflar

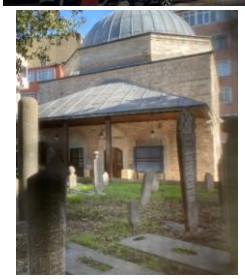

Şekil 3.352 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

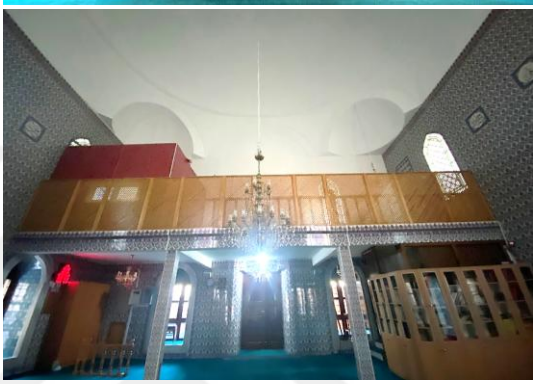
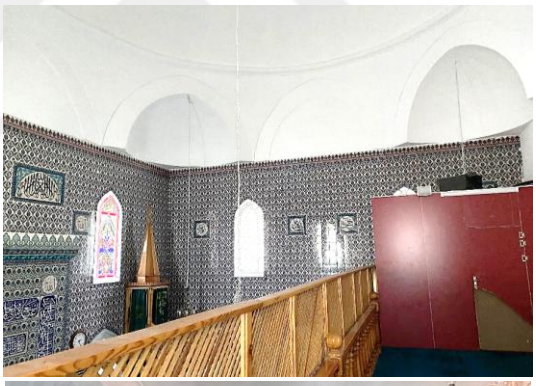
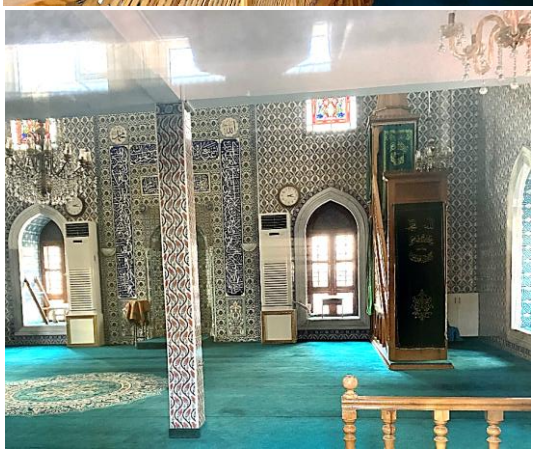

Şekil 3.353 Cami-tevhidhane güncel iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.60 Fenâî Ali Efendi Camii Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 49A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Valide-i Atik Mah., Boybeyi Sok., Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 175/66/50</td></tr>
<tr><td>Bânisi: III. Mustafa</td><td>Tarihi: 1766-67</td><td>Mimarı: Mehmet Tahir Ağa, İbrahim Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi: Tekke</td><td>Güncel İşlevi: Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.100 Fenâî Ali Efendi Camii konumu (Google Earth, 2024)
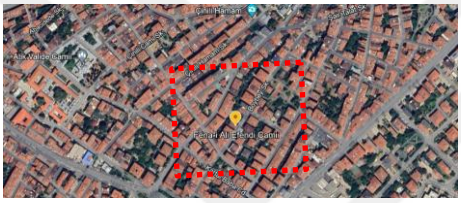
Harita 3.101 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.354 Fenâî Ali Efendi Camii halihazır haritası, rölöve vaziyet planı ile sokak silueti (VGMA, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.355 Fenâî Ali Efendi Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Valide-i Atik Mahallesi, Boybeyi Sokak üzerinde yer alan Fenâî Ali Efendi Camii, Taş Mektep (1704-05) ismiyle de bilinen Çavuşbaşı Mektebi karşısındadır. Celvetiye-Fenaiyye kolunun Âsitânesi olarak inşa edilen bu tekkenin, ilk bânisi Kütahyalı Şeyh Fenâî Ali Efendi'dir. Tekke, H. 1126/M. 1714 tarihinde yaptırılmıştır (Ayvansarayi vd., 2001, s. 631; Tanman, 1990, s. 237) 1180/1766-67'te cami-tevhidhâne, minaresine yıldırım düşmesi üzerine hasar görmüş; bunun üzerine III. Mustafa, Tıflî Mehmed Emin Efendi'yi bina emini tayin ederek tekkeyi yeniden inşa ettirmiştir. Kayıtlara göre, 1763-67 arasında hassa başmimarlığı görevini yürütmüş olan Mehmet Tahir Ağa veya 1767-68'de görevde olan İbrahim Ağa (Tablo 2.3, Tablo 2.4) veya onların yönetimindeki hassa mimarları burada çalışmış olmalıdır. Fenâî Ali Efendi (ö. 1158/1745) Türbesi dışındaki büyük ve küçük iki hazirede birçok kabir vardır. Bunlar arasında Kavalalı Meme Ali Paşa'nın eşi Şeminur Hanım ile gelini Vicdan Hanım'ın açık türbe tipindeki mezarları özellikle dikkat çekmektedir (Tanman, 1995). Tekke, 1876'da Zeynep Kâmil Hastanesi bânisi Zeynep Hanım tarafından yenilenmiştir. Cumhuriyet döneminde tekkelerin kapatılmasıyla yapı bakımsız kalmıştır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.60 Fenâî Ali Efendi Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 49B

Harita - Çizim - Proje

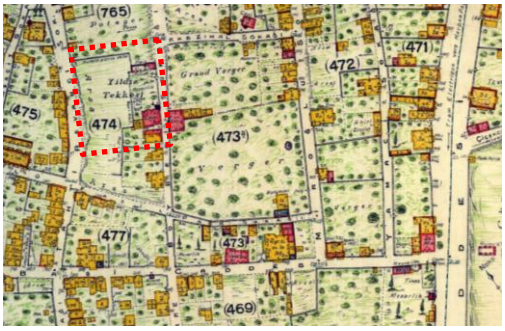

Şekil 3.356 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu (istanbulium.net, 2019)

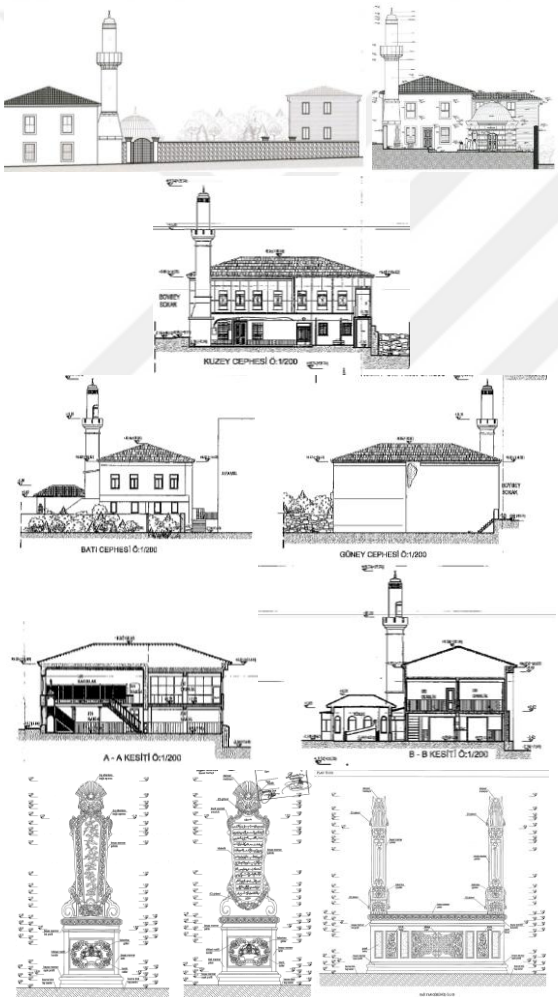

Şekil 3.357 Yapı rekonstrüksiyon projesi öneri raporu görünüşler, 2016; rölöve projesi çizimleri, 2014 ve Şeminur Hanım'a ait mezar lahdi restitüsyon çizimleri, 2016 (VGMA, 2022)

Zamanla cami-tevhidhâne, Fenâî Ali Efendi Türbesi ve hazireler dışında kalan harem, selamlık ve derviş hücreleri gibi diğer tekke bölümleri ortadan kalkmıştır. Yapı, en son Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2018 tarihli kararıyla restore edilmiştir. Yapılan onarımlarla yapının orijinalliği büyük oranda bozulmuştur.

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Cami-tevhidhâne 10,50×10,50 m boyutlarında kare planlı kâgir bir yapıdır. Duvarları moloz taş ve tuğla karışımıyla örülmüş ve üstleri sıvanmış, kırma çatı ise Marsilya tipi kiremitle örtülüdür. Cami giriş cephesinde muhdes bir giriş holü ile yapının batı cephesine bitişik muhdes bir harim vardır. İki girişli cami-tevhidhâne nin cümle kapısı niteliğinde olan girişi, avluya açılmaktadır. Cümle kapısının yanlarında dikdörtgen açıklıklı pencereler bulunur. Harimin doğu duvarında yükseltilmiş bir maksure yer alır. Bu maksure, üst kattaki mahfili destekleyen üç kare kesitli ahşap sütun ve ahşap korkuluklarla çevrilidir. Maksurenin kuzey ucunda, üst kata çıkan merdiven ve altında küçük bir depo bulunmaktadır. Ayrıca harimin batı duvarında da bir diğer maksure uzanmaktadır. Caminin güneydoğu köşesinde, kare kaide üstünde yükselen daire kesitli minare, basit bir şerefe ve küçük bir külahla son bulmaktadır. Fenâî Ali Efendi'nin ahşap sandukasını içinde olduğu kâgir duvarlı türbe, kırma çatılı olup yaklaşık 6×5 m boyutlarında köşeleri 45° (derece) pahlanmış, dikdörtgen bir plandadır. Hazirede pek çok nitelikli mezar taşı ve türbe vardır: Özellikle dökme demirden yapılmış bir şebeke ile çevrili olan iki mezarda beyaz mermerden incelikle işlenmiş tabutlar ve şâhideler görülmektedir (Tanman, 1995).

a) Cephe Özellikleri

Yapının hareketsiz cephelerinde dikdörtgen açıklıklı kapı ve pencereler dizileri görülmektedir. Fenâî Ali Efendi Türbesi'nin tüm pencereleri yuvarlak kemerlidir.

Tablo 3.60 Fenâî Ali Efendi Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 49C

Yapı Dışından Fotoğraflar

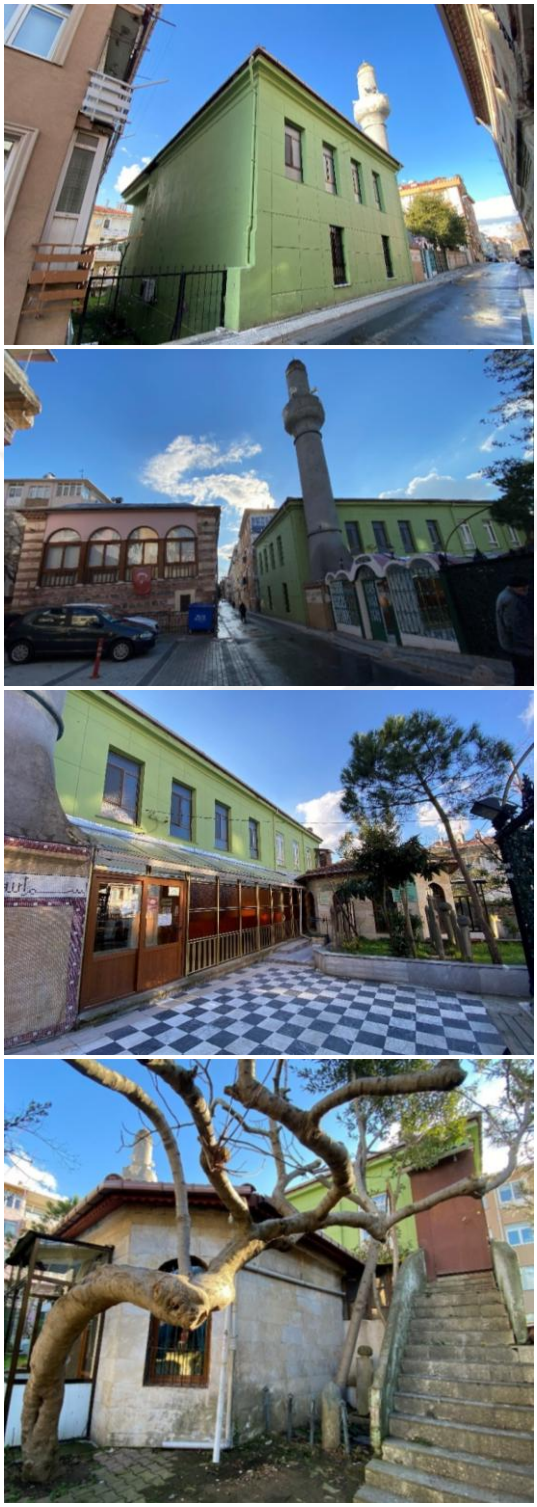

Şekil 3.358 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

b) Süsleme Özellikleri

Tekkede empire (ampir) üslûbu izleri görülmektedir (Tanman, 1995). Bu etkiler, 19. yy.'da da yapılan yenilenmenin etkisi olmalıdır.

Cephe Süslemesi: Caminin cepheleri süslemesizdir. Fakat haziredeki mezarlar Barok, Rokoko ve Empire üsluplarından eklektik bir karışımını yansıtır. Mezar yapıları üzerindeki çeşitli süslemeler arasında girlantlar, "S" ve "C" kıvrımları, rozetler, kabartma güller, beyzî ve dairevî madalyonlar, kıvrık dallar ve yivli pilastır gibi öğeler bulunmaktadır (Tanman, 1995).

İç Mekân Süslemesi: İç mekân süslemesiz olmakla birlikte, ahşap mihrap üzerinde içinde kordonlarla tutturulmuş kıvrımlı perde ve kandil motifleri vardır. Ahşap minber, basık kemerli kapıları ve soğan kubbesiyle Abdülaziz dönemi eklektizmini basit bir şekilde temsil eder. Fenâyî Ali Efendi Türbesi'ne ait levha kaydı:

Mürşîd-i kâmil Fenâyî Şeyh Alî-i Celvetî
Sâlik-i râh-ı hakîkat pişvâ-yı hâs ü âmm
Bu cihân-ı fânînin nakşına mâ'il olmayub
Zikr-i Hakk ile güzâr eylerdi vaktini subh ü şâm
Bezm-i kesretden çıkub ol olmuş idi münzevî
Sırr-ı mûtü ile âmil idi vahdetde müdâm
Sarf idüb envâ'-ı mebrûrâte ömrin rûz ü şeb
Nakd-ı vaktin itmedi zâyi' bulunca ihtimâm
Gûşüne geldikde emr-i irci'î cânı virüb
Âlem-i kudsî hazîre oldı makziyyü'l-merâm
Cümle tâ'ati olub dergâh-ı izzetde kabûl
Hâbgâhın eyleye Hakk ravze-i dârü's-selâm
[222] *Gaybdan hâtıf idüb tebşîr târihin didi*
Kıldı es-Seyyid Fenâyî dâr-ı firdevsi makâm
قیلدی السید فنایی دار فردوسی مقام
1158[1] (1745)

(Ayvansarayi vd., 2001, s. 631)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.359 Tekkenin eski fotoğrafları (VGMA, 2022)

Tablo 3.60 Fenâî Ali Efendi Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 49D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.360 Caminin haziresi ve Fenâî Ali Efendi Türbesi'nden görünümler (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.361 Caminin iç mekân görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.61 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi</td><td>Katalog No: 50A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Firuzağa Mah., Kadiriler Yokuşu, Beyoğlu/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
503/32/6</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1765</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
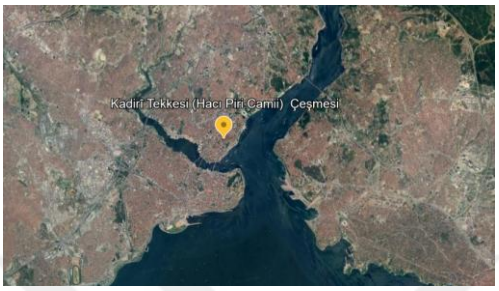

Harita 3.102 Kadiri Tekkesi Çeşmesi'nin konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.103 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
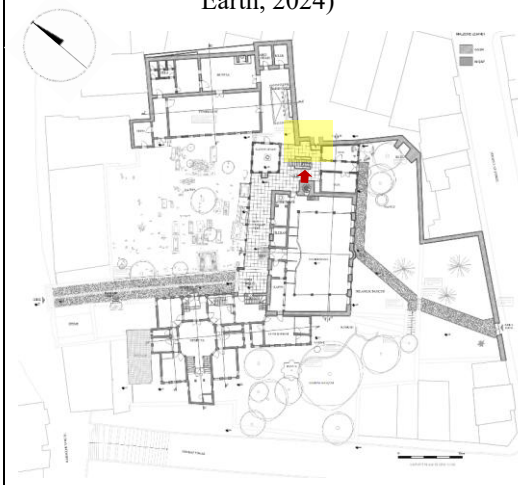
Şekil 3.362 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii restorasyon vaziyet planında sofa çeşmesi (Akın İnşaat, 2008)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.363 Kadiri Tekkesi çeşmesinin restorasyon öncesi genel görünümü ve silinmeye yüz tutmuş kitabesi (Akın İnşaat, 2008)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Firuzağa Mahallesi, Kadiriler Yokuşunda yer alan Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi, III. Mustafa'nın H. 1179/M. 1765-66'da tekkeyi yeniden ihyası sırasında inşa edilmiştir. Güncel adıyla Hacı Piri Camii Çeşmesi, cami-tevhidhâne son cemaat yerinin doğu ucunda meydan odası olarak kullanılan sedirlerle çevrili 'kahve odası' olarak geçen küçük mekânın arkasında sofada yer almaktadır. İnşa edildiğinden beri birçok defa yangın geçirmiş olan Kadiri Tekkesi'nin 1764 yanması üzerine III. Mustafa yeniden inşa ettirmiş bu sırada bu çeşme yaptırılmıştır (Tanman, 1990, s. 449).
1763-67 yılları arasında hassa başmimarlığı görevini yürüten Mehmet Tahir Ağa (Tablo 2.3, Tablo 2.4) veya onun yönetimindeki hassa mimarları burada çalışmış olmalıdır.
Tekkeyle birlikte çeşme de 1997'de geçirdiği son yangında tahrip olmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında başlatılan rölöve ve restorasyon çalışmaları sonucunda, yapı topluluğu restore edilerek 2019 yılında yeniden kullanıma açılmıştır. Günümüzde ise Hacı Piri Camii'nin iç mekânında yer alan çeşme akmaktadır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.61 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi (devamı)

Yapı: Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi	**Katalog No:** 50B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.364 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu (istanbulium.net, 2019)

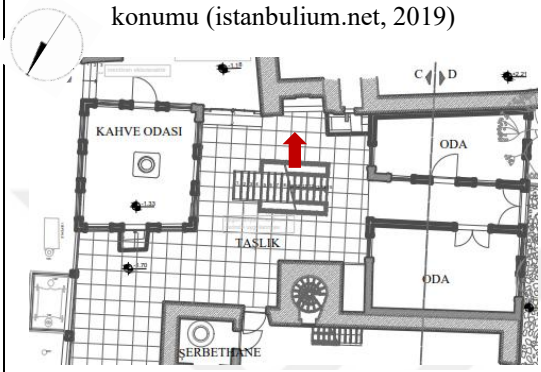

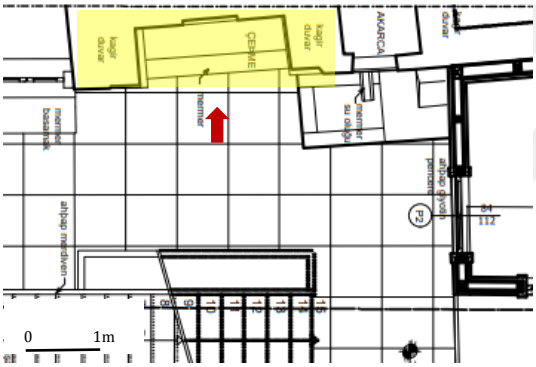

Şekil 3.365 Tekke restorasyon projesi zemin katında sofa çeşmesi (Akın İnşaat, 2008)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.366 Çeşme ile akarcanın restorasyon öncesi durumu (istanbulium.net, 2019)

Mimari Özellikleri

Çeşme, mimari özellikleri bakımından Klasik dönem özellikleri taşımaktadır.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Duvar çeşmesi tipinde dikdörtgen planlı (150×64 cm) olan mermer yapı, tekkenin dış avlu duvarında niş yapmıştır. Sofa zemin kotunun altında kalan çeşme teknesinin sağ tarafında dikdörtgen tekneli (86×79 cm) ve mermer oluklu bir akarca vardır.

b) Cephe Özellikleri

Çeşme, ayna taşını çevreleyen sivri kemerli nişten ibaret bir cephe düzenine sahiptir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Sade cephedeki alınlıkta hüsn-i hatlı bir kitabe dışında süsleme bulunmamaktadır. Çeşme alınlığındaki Hâkim Mehmet Efendi'ye ait manzum bir kitabe vardır (Tanman, 1990, s. 454).

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.367 Çeşme ile akarcanın restorasyon projesinden önceki görünümü (Akın İnşaat, 2008)

Tablo 3.62 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 51A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Firuzağa Mah., Kadiriler Yokuşu, Beyoğlu/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 503/32/6</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1765-66</td><td>Mimarı:
Mehmet Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Tekke</td><td>Güncel İşlevi:
Cami-tekke</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.104 Kadiri Tekkesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.105 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.368 Kadiri Tekkesi halihazır haritası (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24) ve restorasyon projesi vaziyeti (Akın İnşaat, 2008)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.369 Kadiri Tekkesi kuzeybatı genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Firuzağa Mahallesi, Kadiriler Yokuşunda yer alan Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii), ilk olarak Hacı Piri adlı zat tarafından 17. yy.'da yaptırılmıştır. Kadiriye Tarikatı Rûmiye kolunun şeyhi, Şeyh İsmail Rumî adına yaptırılan cami-tevhidhâne merkezli külliye, geçirdiği yangınlar sonucunda zaman içinde çeşitli onarımlar ve yenilemeler geçirmiştir. Tekkenin 1764, 1822 ve 1894 yıllarında geçirdiği yangınlardan sonra, III. Mustafa H. 1179/M. 1765-66'da ve II. Mahmut 1239/1823'te harap olan tekkeyi yeniden inşa ettirirken II. Abdülhamid ise 1312/1894-95'te yeni bir mutfakla geniş bir yemekhane birimini ekletmiş ve tekkenin diğer bölümlerini onartmıştır (Tanman, 1990, s. 449; Demirel İşli, 1998, s. 77).
Kayıtlara göre, 1763-67'de hassa başmimarı Mehmet Tahir Ağa (Tablo 2.3, Tablo 2.4) veya ekibi burada çalışmış olmalıdır. Caminin Kadiriler Yokuşu'ndaki girişinde, II. Mahmud'un ihyasını belgeleyen ta'lik hatlı ve tuğralı kitabe bulunur. Cümle kapısının sağındaki duvarda 1144/1731-32 tarihli İsmâil Ağa (Saliha Sultan) Çeşmesi, III. Mustafa Döneminde eklenen diğer çeşme ise kuzeydeki iç sofa duvarındadır. Tekke, 1925'e kadar Kadiriye tarikatının İstanbul'daki en önemli merkezi sonrasında ise cami olarak kullanılmış ve son şeyhi İsmail Gavsî Efendi (Erkmenkul) ailesiyle haremde yaşamıştır (Tanman, 2001; Demirel İşli, 1998, s. 77).</td></tr>
</table>

Tablo 3.62 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 51B

Harita - Çizim - Proje

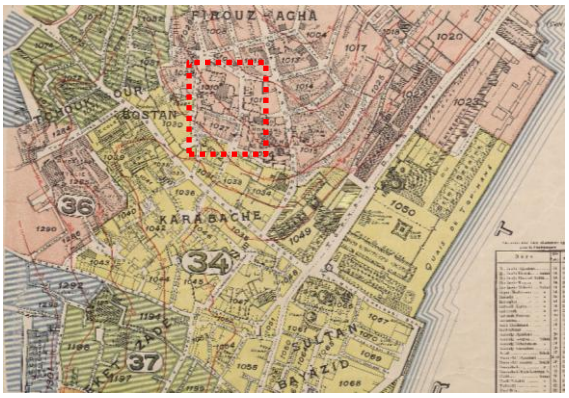

Şekil 3.370 Yapının Pervititch Haritası'ndaki konumu (istanbulium.net, 2019)

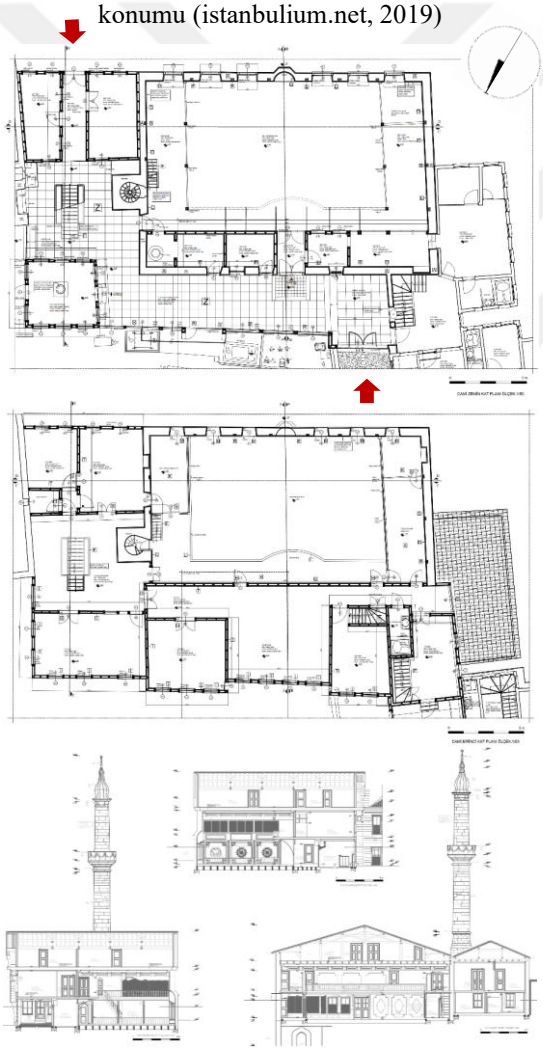

Şekil 3.371 Yapı restorasyon projesi plan, kesit ve sokak silueti çizimleri (Akın İnşaat, 2008)

Cumhuriyet döneminde tekkenin mutfak-yemekhane kanadı kaldırılmış, geriye kalan alanlar Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Cami-tevhidhâne ve selâmlık bölümleri 1997'de geçirdiği son yangında tahrip olmuştur (Tanman, 1990, s. 449; Demirel İşli, 1998, s. 77). 2008'de başlayan rölöve-restorasyon çalışmalarında, yapı topluluğu yeniden ihya edilerek Hacı Piri Camii adıyla ancak 2019'da ibadete açılmıştır.

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Ana binada, selâmlık birimleri ile cami-tevhidhâne bulunur. Batıda, 4 katlı ahşap meşrutaya bağlanan tevhidhâne nin beden duvarları (moloz taş-tuğla) kâgirdir. Kuzeyde tekkenin farklı bölümlerini birbirine bağlayan dikdörtgen planlı ve kapalı bir son cemaat yeri vardır. Buranın doğu ucunda, sedirlerle çevrilmiş küçük bir 'kahve odası' vardır. Bu mekânın arkasında, ortasında üst kata çıkan bir merdivenin olduğu çeşmeli sofa vardır. Sofayla bağlantılı bahçıvan odalarından selâmlık bahçesine ve mutfak-yemekhane yer aldığı şadırvanlı avluya geçilir. Harim kemerli giriş kapısının solunda iki halvethâne ile sağında ise birbiriyle bağlantılı iki birim bulunur. Harim dikdörtgen planlı (18,30 × 9,75 m) olup, güney duvarının ortasında yarım daire planlı mihrap nişi yer alır. Mihrabın sağında ve solunda sepet kulpu biçimli üçer pencere, bunların üzerinde ise dikdörtgen biçimli üçer revzen vardır. Harimin doğu ve batı duvarlarında çift katlı ahşap mahfiller bulunur. Harimin kuzeyinde demirden eliböğründelerle taşınan korkuluklu bir mahfil daha bulunmaktadır. Son cemaat yerinin üstünde bulunan selâmlık bölümü, farklı boyutlarda üç oda bu odalar arasında yer alan eyvandan oluşur. Bir koridorla meşrutaya bağlanan bu birimin içinde şeyh odası ile diğer derviş odaları vardır.

Tablo 3.62 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 51C

Harita - Çizim – Proje

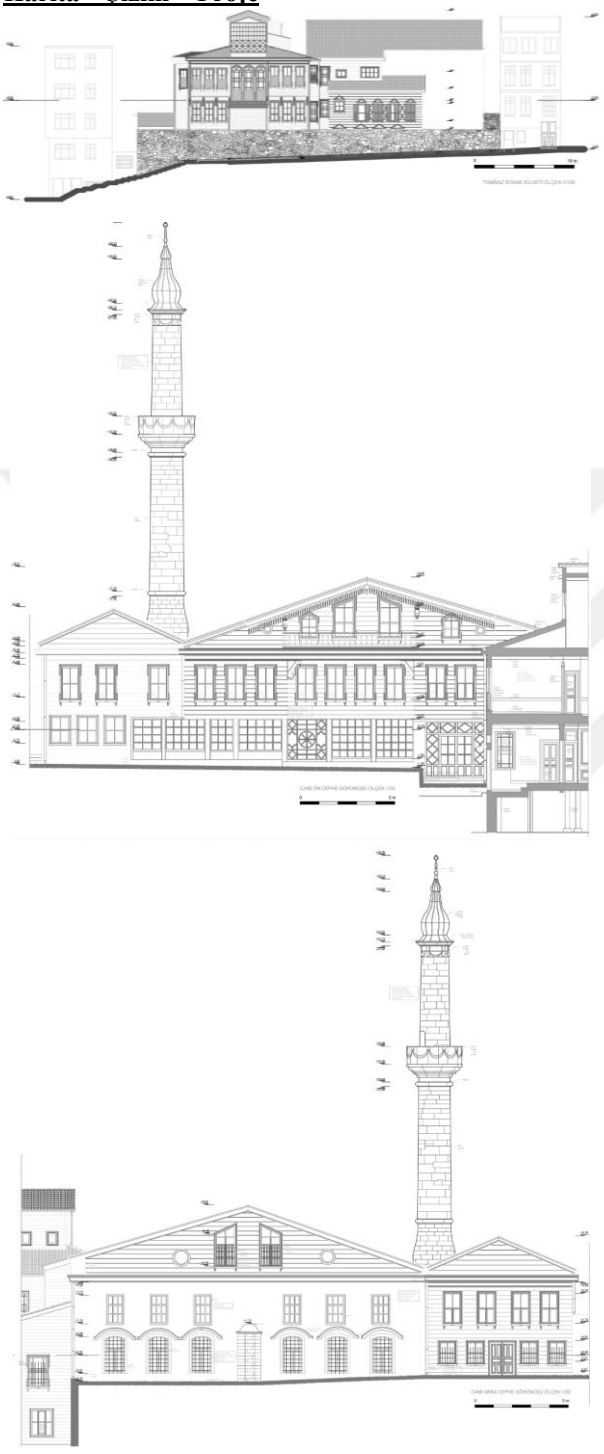

Şekil 3.372 Tekke restorasyon projesi ön ve arka görünüşleri (Akın İnşaat, 2008)

Çatı katında ise selâmlığa ait çeşitli birimler vardır. Girişi doğudaki mahfile açılan minare, kesme taş örgü olup tek şerefeye sahiptir. Hazirenin arkasında yer alan mutfak, yemekhane, kiler, aşçıbaşı odası ve gusülhane içeren tek katlı dikdörtgen planlı ahşap karkaslı bir yapıdır Güney yönündeki dış avlu duvarında mermer dikdörtgen formlu küçük bir şadırvan yer alır. Meşruta bahçesinde bir yapay bir selsebil ve Bizans döneminden bir ayazmaya ait tonozlu bir mahzen cami-tevhidhâne altında bulunmaktadır (Tanman, 2001). Tevhidhâne beden duvarları dışında tüm kısımlar ahşap strüktüre sahiptir. Yapılar beşik çatılıdır.

a) Cephe Özellikleri

Mihrap duvarında alt sırada, basık kemerli lokmalı parmaklıkları olan pencereler üst sırada ise alçı dışlıklı dikdörtgen pencereler görülürken yapının diğer kısımlarda dikdörtgen formlu pencere dizileri görülmektedir.

b) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Caminin hazireye bakan çatı saçakları profilli bir yapıdadır. Şadırvanın cephesinde perde kıvrımlarıyla süslenmiş girlandlar, nar ve salkım kabartmalarıyla süslü kantaros biçimli vazolar görülür. Minarenin soğan biçimli külahı ve şerefe korkuluklarındaki kabartma bezemeler geç dönem özelliği taşımaktadır (Tanman, 2001).

İç Mekân Süslemesi: Ahşap kafeslerle süslenen mahfiller, kareli çıtalı ahşap tavanında görülen Kadiri tacı biçimli göbek, tavan-duvar birleşimindeki furuşlar, sekizgen panolar içindeki hüsn-i hatlar, eklektik kalem işleriyle süslenmiş duvarlar, alçı revzenler ve mihrap nişindeki Barok karakterli gölgeli perde motifleri harimde dikkat çeken süsleme elemanlarıdır.

Tablo 3.62 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 51E

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.373 Yapı restorasyon öncesi fotoğrafları (İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; Akın İnşaat, 2008)

Tablo 3.62 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 51F

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.374 Girişler, avlu ve hazire (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.375 Yapı iç görünümleri, şadırvan süslemesi (Akar, 2020-2025) ve cümle kapısı kitabesi (The Database of Ottoman Inscriptions, Tarihsiz)

Tablo 3.63 Küçük Yeni Han

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Küçük Yeni Han</td><td>Katalog No: 52A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mahmutpaşa, Taya Hatun (Dayahatun) Mah., Çakmakçılar Yokuşu, Tarakçılar Sok., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 260/87/12</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1763-64</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Han</td><td>Güncel İşlevi:
Dükkân</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.106 Küçük Yeni Han konumu (Google Earth, 2024)
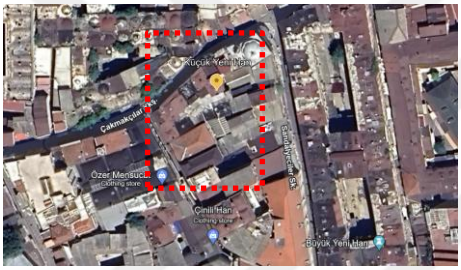
Harita 3.107 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
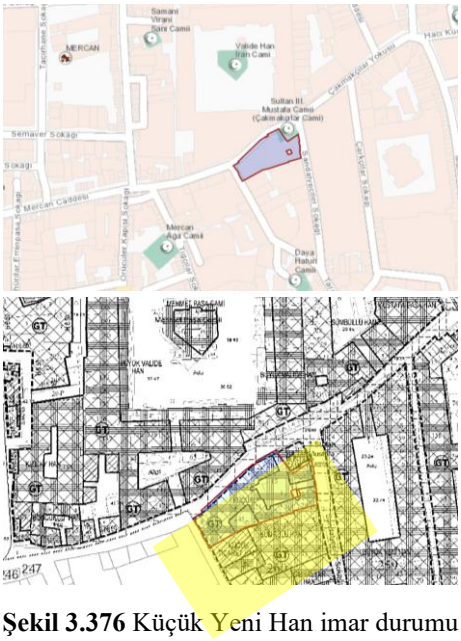
Şekil 3.376 Küçük Yeni Han imar durumu (Fatih Belediyesi, 2022-24)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.377 Küçük Yeni Han ve Çakmakçılar Camii ile görünümleri (Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Taya Hatun (Dayahatun) Mahallesi, Çakmakçılar Yokuşu ile Tarakçılar Sokağı ve Sandalyaciler arasında kalan adada yer alan Küçük Yeni Han tek kubbeli III. Mustafa Camii'ne bitişiktir. Han, karşı sokağında yine bir III. Mustafa yapısı olan Büyük Yeni Han (1177/1763-64) ile aynı dönemde yapılmıştır (Eyice, 1992b). Kayıtlara göre, 1763-1767 yılları arasında hassa başmimarı olarak görev yapan Mehmet Tahir Ağa'nın (Tablo 2.3, Tablo 2.4) veya onun yönetimindeki mimarların bu yapıyı tasarlamış olabileceği düşünülmektedir. Yapı, günümüzde ticaret işlevini devam ettirse de zamanla yapılan müdahalelerle mimarisi özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetmiştir.
<u>Mimari Özellikleri</u>
Küçük Yeni Han genel özellikleri ve yakınında yer alan III. Mustafa Dönemi yapısı Büyük Yeni Han ile benzerlikleri açısından 17-18. yy.'da gelişen avlulu ve çok katlı han mimarisini devam ettirmektedir (Göksal, 2021, s. 86).</td></tr>
</table>

Tablo 3.63 Küçük Yeni Han (devamı)

Yapı: Küçük Yeni Han	**Katalog No:** 52B

Harita - Çizim - Proje

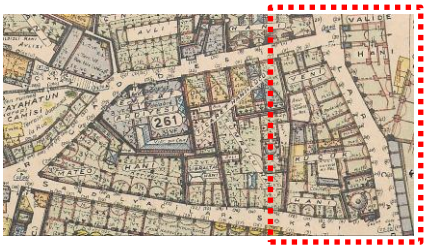

Şekil 3.378 Küçük Yeni Han, Sigorta/ Pervititch Haritası (No: 62), 1942 (Salt Araştırma, 2024)

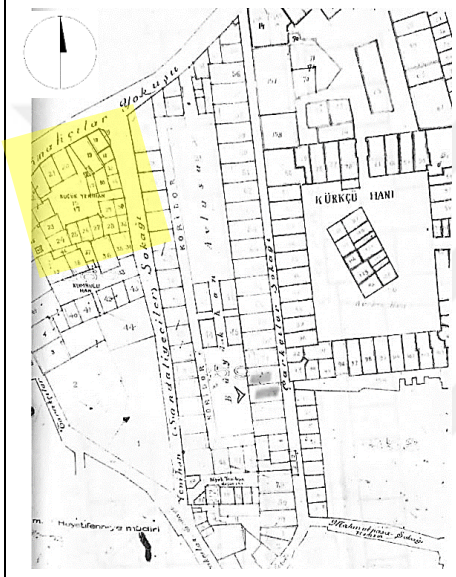

Şekil 3.379 Küçük Yeni Han vaziyet planı (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

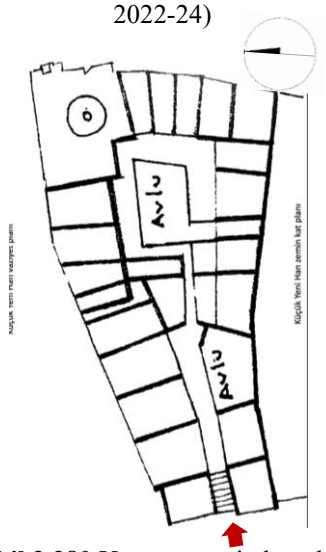

Şekil 3.380 Yapının zemin kat planı (Göksal, 2021, s. 86)

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Küçük Yeni Han'ın ana girişi, Tarakçılar Sokağı üzerinde olup taş kaplamalı ve yuvarlak kemerlidir. Klasik üç katlı han mimarisine uygun yapı, zemin kat üzeri iki normal katlıdır. Sonradan üzeri cam-demir malzemeli beşik çatıyla örtülmüş olan avlu, yuvarlak kemerli revaklara sahiptir. Han, parselin formuna göre yamuk formlu bir plandadır. Beşik tonozlu dikdörtgen planlı dükkân birimleri alt ve üst katlarda yer almaktadır. Kâgir yapının beden duvarları almaşık duvar düzenindedir.

b) Cephe Özellikleri

Hanın cephelerinde iki sıra halinde, dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklı PVC doğrama ile değiştirilmiş pencere açıklıkları vardır. Taş söveli pencerelerin alınlıklarında tuğla örgü ve sivri kemerli hafifletme kemerleri görülmektedir. Hem üst hem alt sıradaki bazı pencerelerin önlerinde demir parmaklıklar vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Almaşık duvar örgülü hanın cephelerinde, rastgele konumlanan çok sayıdaki kovuk ve rölyef/köşk biçimindeki kuş evleri (Göksal, 2021, s. 86-95; Akar ve Urfalıoğlu, 2023b)), pencere alınlıklarındaki tuğla örgü hafifletme kemerleri, profilli saçak ve pencere önlerindeki lokmalı parmaklıklar cephelerdeki süslemeye örnektir. Süssüz iç avlu duvarları sıva ile kaplıdır.

İç Mekân Süslemesi: İç mekân süslemesi bulunmamaktadır.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.381 Yapı girişi, avlusu ve cephede yer alan cumba şeklindeki kuş evi (Göksal, 2021, s. 145)

Tablo 3.64 Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri</td><td>Katalog No: 53A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Bahariye Mah., Silahtar Ağa Cad., Eyüp/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 45/39/97</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1766-74 (?)</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa, İbrahim Ağa, Abdi Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Tekke</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

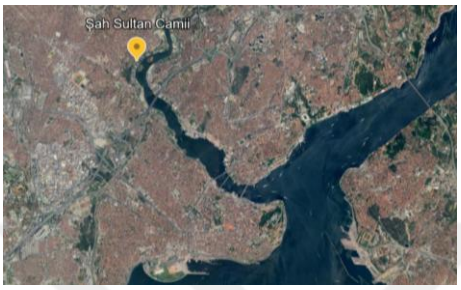

Harita 3.108 Şah Sultan Camii konumu (Google Earth, 2024)

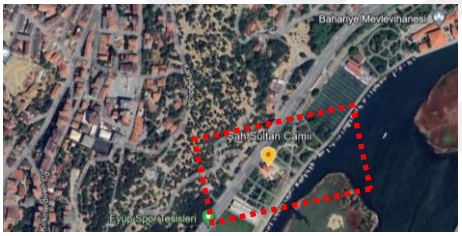

Harita 3.109 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

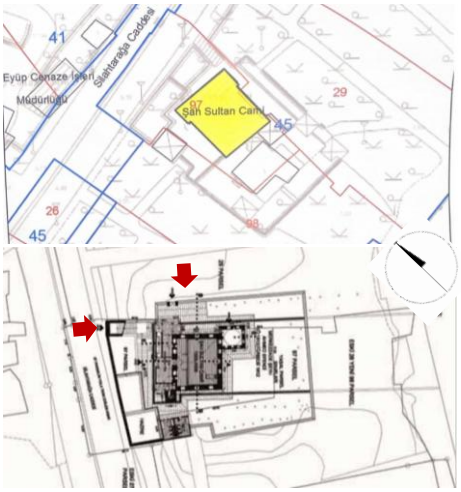

Şekil 3.382 Şah Sultan Camii halihazır haritası (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24) ile restorasyon vaziyet planı (Eyüpgiller vd., 2014)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.383 Şah Sultan Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

İstanbul İli, Eyüp İlçesi, Bahariye Mahallesi, Silahtar Ağa Caddesi'nde yer alan Şah Sultan Tekkesi, ilk olarak Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilmiştir (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24). Bu tekkenin, Halvetilik Sünbüliyye koluna bağlı olduğu ve başlangıçta Haliç tarafında derviş hücrelerinin ve harem dairesinin yer aldığı belirtilmektedir. Ayrıca, Şah Sultan avlu kapısı üzerinde ahşap bir mektep ile arsanın yol tarafına kendi ve aile fertleri için bir türbe yaptırdığı ve zamanla bu türbenin çevresinde bir hazire oluştuğu bilinmektedir. Şah Sultan, bu yapılar topluluğuna, aynı zamanda tevhidhâne olarak kullanılmak üzere bir cami ekletmiştir. Caminin kapı kitabesine göre yapı, H. 963/M. 1555'te inşa edilmiştir (Tanman, 1990, s. 264; Eyüpgiller vd., 2014). Tekke, III. Mustafa Döneminde (1766-74) büyük ihtimalle 1766 tarihli İstanbul depreminde zarar görmüş, deprem sonrasında tekke onarılmış ve ayrıca bir hünkâr mahfili ve bağımsız bir tevhidhâne-cami ekletilmiştir. Külliye zaman içinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Yapının meşrutası (Demirel İşli, 1998) taamhane/mutfak gibi diğer bölümleri zamanla tamamen yıkılmıştır. 1766-1774 yılları arasında hassa başmimarları olan Mehmed Tahir Ağa, İbrahim Ağa veya Abdi Ağa (Tablo 2.3, Tablo 2.4) ve onların yönetimindeki mimarların bu yapının inşasında görev almış olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 3.64 Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri (devamı)

Yapı: Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	**Katalog No:** 53B

Harita - Çizim - Proje

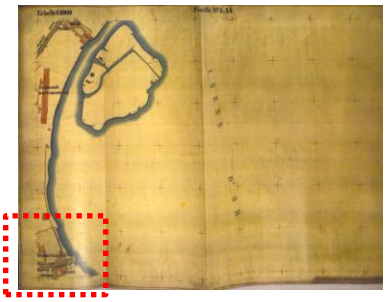

Şekil 3.384 Caminin eski haritası (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

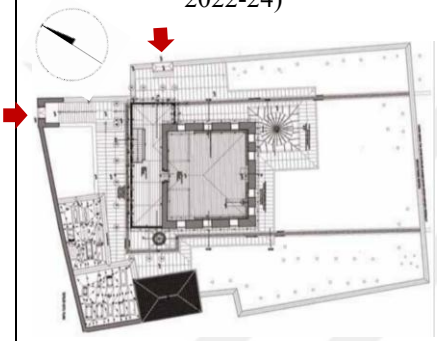

Şekil 3.385 Yapının restorasyon vaziyet planı (Eyüpgiller vd., 2014)

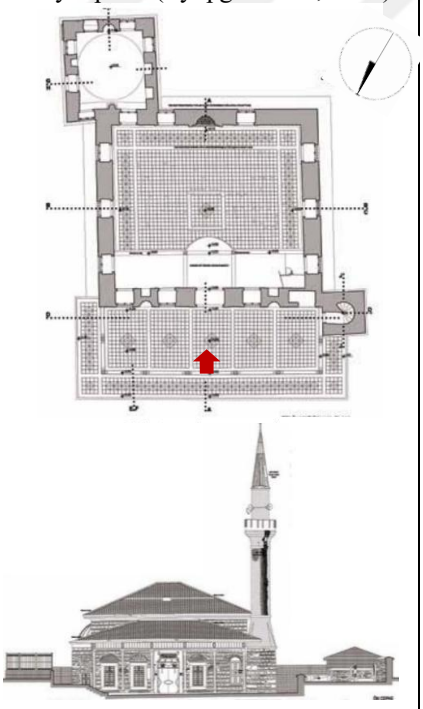

Şekil 3.386 Yapının rölöve tavan planı ile giriş cephesi (Eyüpgiller vd., 2014)

Tekke, 18. yüzyılın sonları ile 1835 yılı II. Mahmud'un döneminde onarılarak, 16. yy.'daki özgünlüğünü kaybetmiştir. 1953 ve 1971 yıllarında gerçekleştirilen restorasyonlar sonucu yapı özgün karakterinden önemli ölçüde uzaklaşmıştır. 2013 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan restorasyon süreci tamamlanarak, yapı 2019 yılında yeniden hizmete açılmıştır. Günümüzde külliye içinde ibadete açık cami, 1812 tarihli türbe ve bir kısmı korunmuş hazire bulunmaktadır (Eyüpgiller vd., 2014).

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Şah Sultan Camii'nin dışardan boyutları 16, 50×13,70 m olup harim, giriş bölümündeki ahşap son cemaat yeri ile kıble yönünde bulunan türbeden ibarettir. Harim, kareye yakın dikdörtgen (11,10×10,10 m) plandadır. Dikdörtgen planlı, iki katlı ve iki direkli son cemaat yeri kapalı yapıdadır. Kâgir binanın kesme küfeki ve tuğla ile örülü yaklaşık 1 m kalınlığındaki almaşık beden duvarlarının üzerinde betonarme tavan plağı ve ahşap kırma çatı strüktürü vardır. 1953'teki kapsamlı onarımda, 2,26 m genişliğindeki kadınlar mahfili betonarme olarak yenilenmiştir (Tanman, 1990, s. 266; Eyüpgiller vd., 2014). Batı kanadında yapıya bitişik konumda yer alan, almaşık duvar örgüsüne sahip minare; tek şerefeli olup konik külahla sonlanmaktadır. Caminin son restorasyon çalışmaları kapsamında, klasik üslupta yenilenen ahşap minberi, mihrap nişi, ahşap mahfili ile korkuluğu ve revzenli içlik pencereleri bulunmaktadır.

b) Cephe Özellikleri

Cephe almaşık düzende olup altlı üstlü iki sıra halindeki pencerelerden alt sıradakiler dikdörtgen formlu ve demir lokmalı parmaklıkları vardır; üst sıradakiler ise sivri kemerli ve dışlıklıdır**.**

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Camide sivri kemerli dışlık pencereler, lokmalı demir parmaklıklar ve kapılar üzerindeki hüsn-i hat kitabeler cephe süslemesine örnektir.

İç Mekân Süslemesi: Harimin iç süslemesine klasik üslup hâkim iken harim giriş kapısı üzerinde Barok motifler görülmektedir. Harimin mermer kapı alınlığındaki sülüs kabartma kitabe (1853 tarihli) ve köşeleri C ve S kıvrımlı Barok kemer, mihrabın başlıklı pilastrları ve sülüs istifli mihrap ayeti, klasik motifli ahşap minber, ahşap mahfil korkulukları, kare çıtalı tavanının ortasındaki beyzi/oval göbek (II. Mahmut güneşi) (Eyüpgiller vd., 2014), ahşap pencere kapaklarındaki kündekâri bezemeler ve renkli revzenler iç mekânda süslemeye örnek verilebilir.

Tablo 3.64 Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri (devamı)

Yapı: Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	**Katalog No:** 53C

Harita - Çizim - Proje

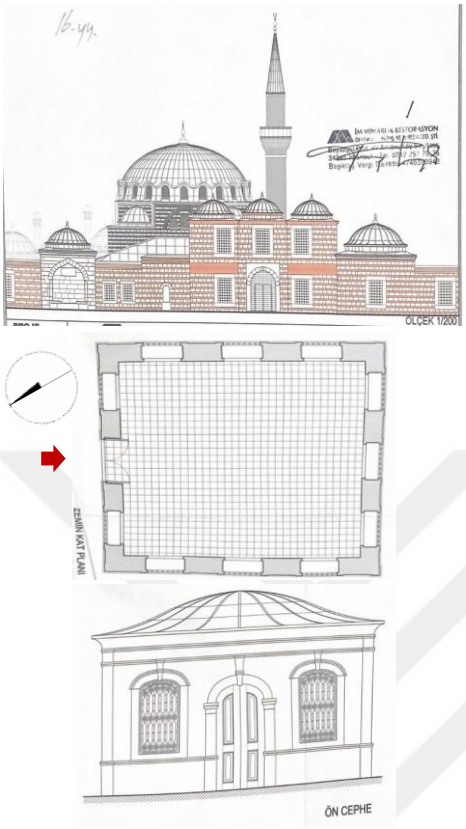

Şekil 3.387 Caminin ve türbenin onaylı restitüsyon çizimleri (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.388 Türbenin eski bir görünümü (İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.389 Yapının 1953 (üst) ve 1970 (alt) öncesi görünümleri (Eyüpgiller vd., 2014)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

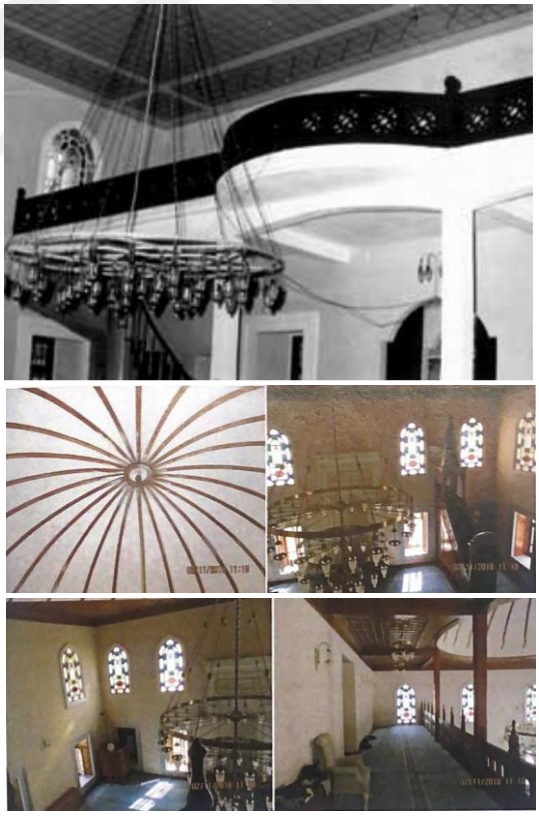

Şekil 3.390 Yapının 1953 (üst) ve 1970 (alt) öncesi görünümleri (Eyüpgiller vd., 2014; İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.64 Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri (devamı)

Yapı: Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	**Katalog No:** 53D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.391 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

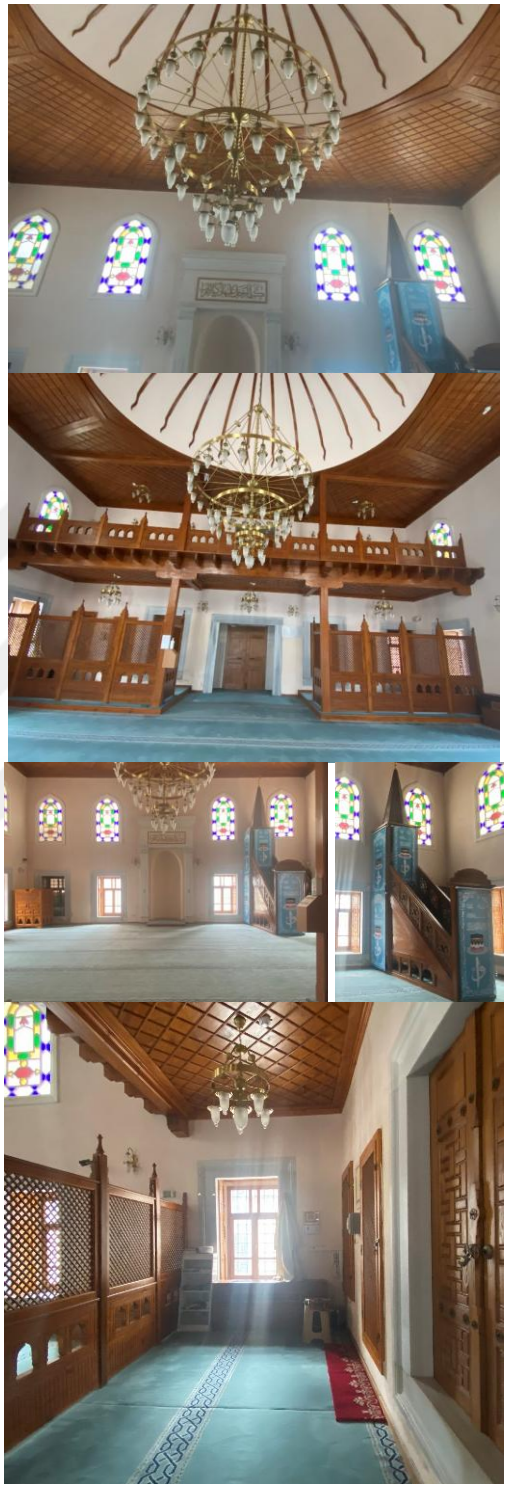

Şekil 3.392 Yapının iç mekân görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.65 Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları</td><td>Katalog No: 54A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi, Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
376/21/2[1]</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1760</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli (?)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
İSKİ</td><td>Özgün İşlevi:
Su yolu</td><td>Güncel İşlevi:
Su yolu</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.110 Ayazma Camii ve III. Mustafa Su Yolları konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.111 Ayazma Camii'nin yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.393 Ayazma Külliye'sinin semt haritası (İBB, 2024)

Şekil 3.394 1753 tarihli İbrâhim Paşa Suyolu Haritası'nda Doğancılar Maksemi'nden su dağılımını gösteren pafta (Çeçen, 1999)</td><td colspan="2"><u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi'nde Üsküdar Vakıf Suları'nın bir kolu olan Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları, Ayazma Külliyesi su ihtiyacı için inşa edilmiştir (Çeçen, 1999, s. 234). Üsküdar'da Osmanlı döneminde tesis edilen 18 büyük isale hattı, cami, sebil, çeşme ve imaret gibi 144 noktaya su sağlamaktaydı (İSKİ, 2014, s. 87). Üsküdar'daki su yollarının bir kolu olarak Ayazma Suyolu, III. Mustafa Döneminde (1757-1774) Ayazma Camii'ne su sağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Caminin 1760 yılında tamamlandığı düşünüldüğünde, su yolunun da bu tarihlerde yapılmış olması muhtemeldir (Çeçen, 1999, s. 234). Kayıtlara göre, 1763-67 yıllarında hassa başmimarı Mehmet Tahir Ağa veya ekibinin Ayazma Külliyesi için bu isaleyi inşa etmiş olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4). Su yolu güzergahı, İsmail Remzi'nin 1926 ve 1930 tarihli sulama ve dağıtım planları temel alınarak çizilmiş, zamanla harap olan bazı su yolları birleştirilmiş ve Ayazma Suyolu'na Atik Valide Suyolu eklenmiştir (Çeçen, 1999, s. 234). 20. yy.'da Üsküdar suyolları devreden çıkmış, abone sistemi yaygınlaşmış ve eski Üsküdar suları menba suları olarak varlıklarını sürdürmüştür (Tabakoğlu, 2015a, s. 101).

<u>Mimari Özellikleri</u>
İsmail Remzi'ye göre, su yolunun uzunluğu camiye kadar 1300 m, şehre kadar ise toplamda 2900 metreye ulaşmaktadır. Su yolunun debisi eski ve yeni durumda 1 lüle (52 m³/gün) olarak belirlenmiştir (Çeçen, 1999, s. 234-246). Su üstü kapalı kanallar içerisinde künk, kurşun boru ve font borularla bir su yolundan diğerine aktarılmıştır (Tabakoğlu, 2015a, s. 116).</td></tr>
</table>

[1] Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları'nın ada-pafta-parsel bilgisi olmadığından suyu dağıttığı Ayazma Camii ada-pafta-parsel bilgisi verilmiştir.

Tablo 3.65 Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları (devamı)

Yapı: Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları	**Katalog No:** 54B

Harita - Çizim - Proje

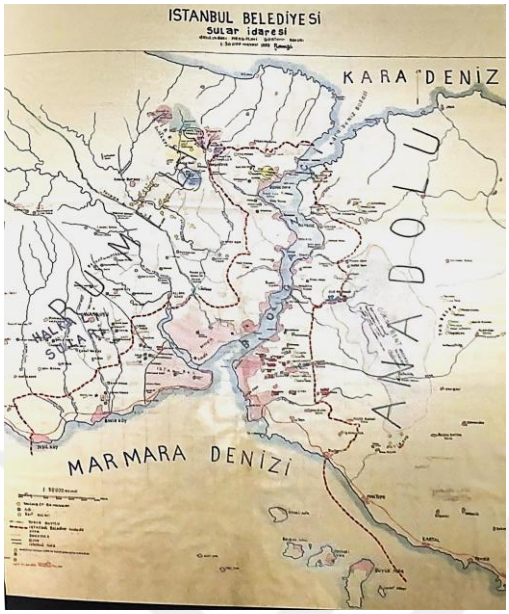

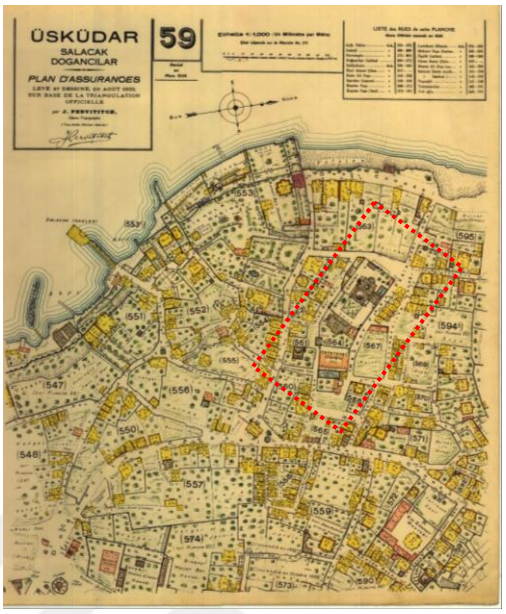

Şekil 3.395 İstanbul tarihi su yollarının bulunduğu bölgeler haritası (İSKİ, 2014) ile Ayazma Camii Pervititch Haritası (No: 59) (istanbulium.net, 2019)

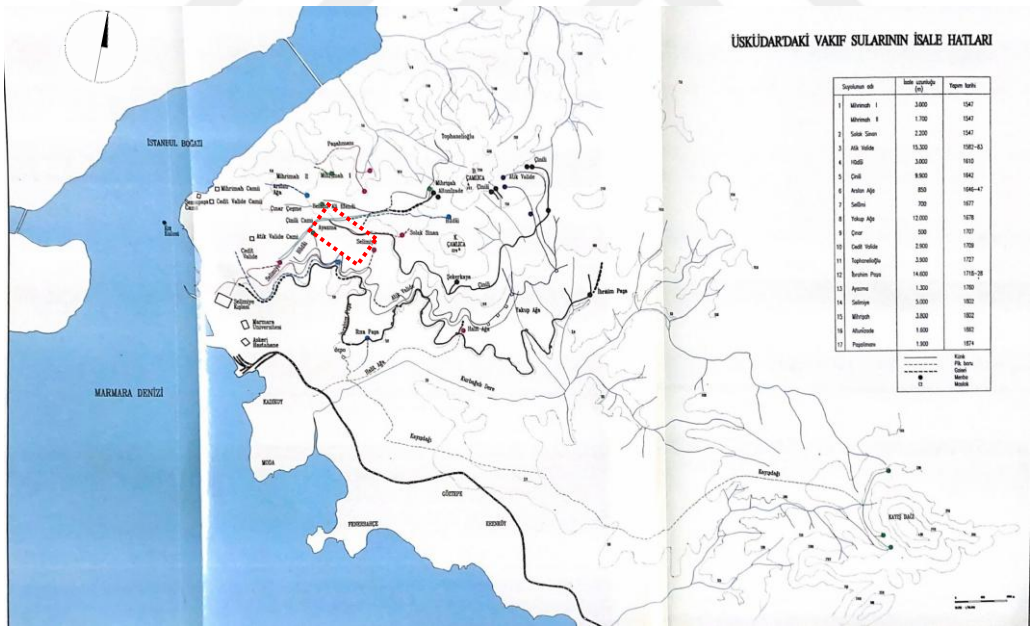

Şekil 3.396 İstanbul Üsküdar'daki Vakıf Sularının isale hatları haritası (Çeçen, 1999)

Tablo 3.66 Hatice Sultan Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Hatice Sultan Çeşmesi</td><td>Katalog No: 55A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Salacak, Bestekar Selahattin Pınar Sok., Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 345/10/22</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
III. Mustafa</td><td>Tarihi:
1764</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akmıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.112 Hatice Sultan Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)
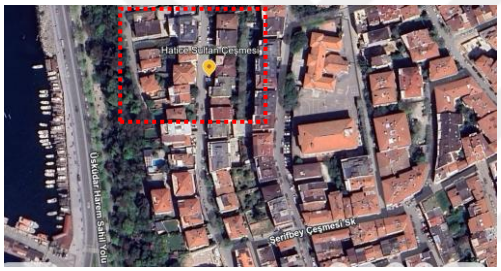

Harita 3.113 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.397 Hatice Sultan Çeşmesi semt haritası (İBB, 2024)
<u>Harita - Çizim - Proje</u>
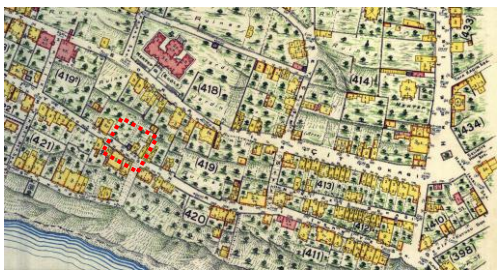

Şekil 3.398 Hatice Sultan Çeşmesi Pervititch Haritası (No: 52) (istanbulium.net, 2019)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.399 Hatice Sultan Çeşmesi genel görünümü (Kültür Envanteri, 2022-2025)
<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, İhsaniye Mahallesi Bestekar Selahattin Pınar Sokak üzerinde bulunan çeşme; Karlıkbayır, İhsaniye Caddesi'nde, Hafız Mehmet ile Şerif Bey sokakları arasında olup (Çeçen, 1999, s. 240) Pervititch Haritası'na göre eskiden Çit Sokağı üzerindeydi (Egemen, 1993, s. 365). H. 1178/M. 1764'te tarihli çeşmenin bânisi, Sultan III. Mustafa olup halası IV Mehmed'in kızı Hatice Sultan adına vefatından 20 yıl sonra inşa ettirmiştir (Öztürk, 2012, s. 33). Çeşme, bu dönemde hassa başmimarı olan Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya ait bir tasarım olmalıdır (Ağaoğlu, 2017, s. 49)
Çeşme 1842'de tamir görmüştür. Suyu akmayan çeşme günümüzde restore edilmiş durumdadır.

Üzerindeki iki kitabe şöyledir:
<u>İnşa Kitabesi;</u>
Sâhibetü'l-hayrat ve'l-hasenat merhume ve mağfürun lehâ Cennet-mekân Firdevs-âşiyan Hatice Sultan Binti's-Sultan Mehemmed Hân aleyhime'r rahmatü ve'l-gufran (1178/1764).

<u>Tamir Kitabesi;</u>
Muvaffak oldu tamir-i çeşmeye iffet Nihal Hazinedar usta-i devlet pür-kerem şevknihal (Ketebu Mehemmet Tahir, H. 1258/M. 1842) (Egemen, 1993; Kültür Envanteri, 2022-2025).</td></tr>
</table>

Tablo 3.66 Hatice Sultan Çeşmesi (devamı)

Yapı: Hatice Sultan Çeşmesi	**Katalog No:** 55B

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.400 Hatice Sultan Çeşmesi güncel görünümleri (Kültür Envanteri, 2022-2025)

Mimari Özellikleri

b) Kütle ve Plan Özellikleri

Dikdörtgen planlı çeşme tek yüzlü bir sokak çeşmesidir. Arkasında büyük bir haznesi vardır (Çeçen, 1999, s. 240). Haznesi tonoz çatılı ve kurşun kaplamalıdır. Çeşme almaşık düzende kesme taş ve iki sıra tuğla ile örülmüştür.

c) Cephe Özellikleri

Tek cepheli çeşmenin ortasında mermer ayna taşı nişi vardır. Bu yuvarlak kemerli bir nişin tam ortası ve yukarısında da dikdörgen levha kitabe yer alır.

d) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Çeşmenin almaşık duvar düzeninde hüsn-i hatlı cephe kitabesi ile mermer çeşme nişini çevreleyen Barok kıvrımlı kemer cephedeki süslemeye örnektir. Kitabe siyah Zemin üzerine altn varaklı yazıyla kabartılmıştır. Hazne içine girilememiştir.

Yapı Dışından Fotoğraflar

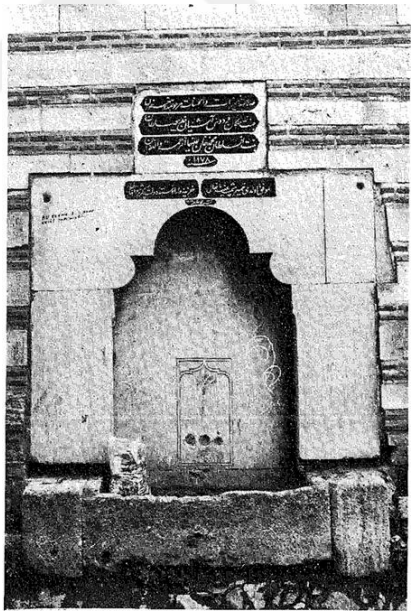

Şekil 3.401 Hatice Sultan Çeşmesi 1975 görünümü ve kitabesi (Egemen, 1993, s. 365; Kültür Envanteri, 2022-2025)

3.2.2 Sadrazam Yapıları

Tablo 3.67 III. Mustafa Dönemi kataloglarında sadrazamlara ait yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı	Bâni Adı
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	Ragıp Paşa
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri	
59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletler	
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar	
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi	Muhsinzâde Mehmed Paşa
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	

Tablo 3.68 Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi</td><td>Katalog No: 56A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Beyazıt, Mimar Kemalettin Mah., Ordu Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 621/189/10</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Ragıp Paşa</td><td>Tarihi: 1763</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Kültür ve Turizm Bakanlığı</td><td>Özgün İşlevi: Kütüphane</td><td>Güncel İşlevi: Kütüphane</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.114 Ragıp Paşa Kütüphanesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.115 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.402 Yapının parsel sınırları (Fatih Belediyesi, 2022-24)
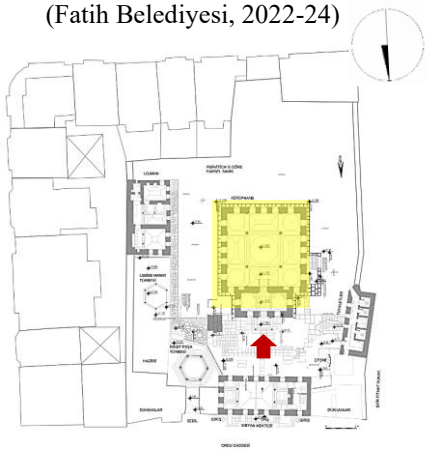
Şekil 3.403 Ragıp Paşa Kütüphanesi restorasyon vaziyet planı (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.404 Ragıp Paşa Kütüphanesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Mimar Kemalettin Mahallesi, Silahtar Ağa Caddesi'nde yer alan Ragıp Paşa Külliyesi; III. Osman ve III. Mustafa Dönemi sadrazamı, defterdarı ve çok yönlülüğüyle bilinen Ragıp Paşa (d. 1699-ö. 1763) tarafından 1763'te Koska mevkiinde, günümüzde Laleli Camii'nin karşı çaprazında inşa ettirilmiştir. Ragıp Paşa Külliyesi'nin mimarının, 1767'ye kadar hassa başmimarı olan Mehmed Tahir Ağa olduğu belirtilse de (Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393), bazı kaynaklara göre bu bilgi tartışmalıdır. Külliye vakfiyesine göre kütüphane, meşruta (hafız-ı kütüp evi), sıbyan mektebi, büyük bir çeşme, 3 çeşme, 2 sebil, 5 mahzen, 10 dükkân, 4 wc, 5 abdest musluğu, türbe ve hazireden oluşmaktadır. Günümüzde iki sebil ve 4 abdest musluğu hariç diğer yapılar mevcuttur (Kubilay, 1998, s. 245). Yapı topluluğunun ana cephesi Ordu Caddesi'nde yer alır ve alt katta dükkânlar, üst katta ise sıbyan mektebi bulunmaktadır. Kütüphane ve diğer bölümler, yuvarlak kemerli ve celi sülüs kitabeli bir kapıdan girilen avlu içinde konumlanmıştır (Neftçi, 2021).
1957 yılında Laleli Caddesi'nin yükseltilmesi sonucunda külliyenin ana cephesi çukurda kalmıştır. Ragıp Paşa Kütüphanesinin inşaat defteri (BOA EV-HMH 5303) günümüze kadar ulaşmıştır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.68 Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	**Katalog No:** 56B

Harita - Çizim - Proje

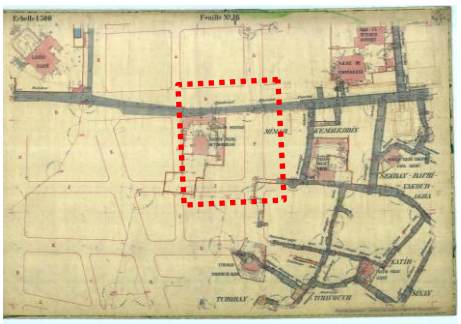

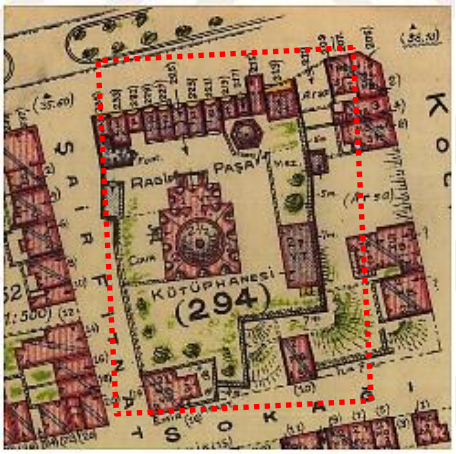

Şekil 3.405 Alman Mavileri ve Pervititch haritalarında Ragıp Paşa Külliyesi (istanbulium.net, 2019)

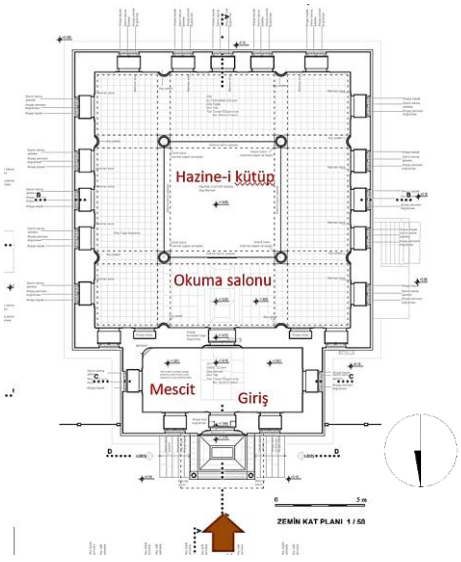

Şekil 3.406 Yapının zemin kat planı (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Bu defterde külliyedeki yapıların inşa sürecindeki yapım malzemeleri (ahşap, demir, kurşun, taşların türleri, tuğla, kireç vb.) masrafları öğrenilebilmektedir. Kütüphaneye ait bu defter de 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinde tutulan sayılı defterler arasındadır (Neftçi, 2021). Günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yönetiminde bulunan yapı topluluğu, İstanbul İl Özel İdaresi tarafından 2012 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları sonrasında, kütüphane ve çeşitli hizmet birimleri olarak işlevini sürdürmeye devam edecektir.

Mimari Özellikleri

Dönemin başarılı Barok üslup örneklerinden olan bu yapı (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000), döneminin hâkim mimari anlayışında tasarlanmıştır (Neftçi, 2021).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Külliyenin merkezinde merkezi planlı ve yüksek bir bodrum kat üzerinde yükselen kütüphane binası, kenarları 16 m olan kare planlı bir yapıdır. Zemin ve bir bodrum kattan oluşan kâgir yapı, tuğla ve taş ile almaşık duvar örgüsündedir. Kütüphaneye iki taraftan merdivenle çıkılan ayna tonozla örtülü, iki ince sütunla taşınan bir revakın ardındaki kitabeli, yarım daire kemerli bir kapıdan girilir. Buradan da ortada ayna tonoz yanlarda kubbeyle örtülü mekânın solundaki köşede küçük bir mihrapçığın olduğu ve buranın mescit olarak değerlendirildiği ön mekâna geçilir. Okuma salonu kare planlı (14,4×14,4 m) olup, duvarlardaki pilastr elemanlar ile ortada 4 sütuna oturan büyük bir kubbe (5,49 çap ve 12 m yükseklik), köşelerde daha küçük 4 kubbe ve aralarda 4 ayna tonoz ile örtülmüştür. Kitap deposu, 3 m yüksekliğinde tunç/bronz bir şebekeyle çevrili ve içerisinde cam kapaklı ahşap kitap rafları vardır. Okuma salonu iki sıra halinde 39 pencere ile aydınlatılmıştır; alt sıradakiler ahşap doğramalı, dövme demir kepenklidir. Üst sıradakiler ise alçı ve revzen pencerelerden meydana gelmiştir. Batı cephesi ortasında bir merdivenle inilen ve yarım daire kemerli bir kapıyla girilen bodrum kat ise dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülü odalardan oluşmakta; odalar dikdörtgen formlu pencerelerle aydınlatılmaktadır. Küfeki kesme taş, tuğla, Marmara mermeri, demir-maden, tunç/bronz, cam, alçı kurşun vb. geleneksel malzeme kullanımı görülmektedir.

Tablo 3.68 Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	**Katalog No:** 56C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.407 Yapının 2023 restorasyonu sırası dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

a) Cephe Özellikleri

Cephelerde üç sıra halinde pencere dizisi bulunmaktadır. Zemin kattaki alt sıra pencereler, dikdörtgen formda, sivri hafifletme kemerli, taş söveli ve lokmalı demir parmaklıklı olarak düzenlenmiştir. Üst sıra pencereler ise yine dikdörtgen formda olup, sivri kemerli ve alçı dışlık biçimindedir. Bodrum katındaki pencereler kare formda, taş söveli ve lokmalı parmaklıklı olarak tasarlanmıştır. Ana kubbe eteğinde ise yuvarlak formda bir pencere dizisi yer almaktadır.

b) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Taş örgülü giriş cephesi dışında kalan cephelerde almaşık duvar etkisi oluşturulmuş; horasan harç ve tuğla örgü motifleri, pencere alınlıkları ile kemerlerde ve taş sıra aralarında dekoratif amaçla kullanılmıştır. Alçı dışlıklar, lokmalı parmaklıklar, profilli saçak, giriş revağını taşıyan Barok üsluptaki sütun başlıkları, yapı kitabesi, çift renkli taşla bezenmiş giriş kapı kemeri ve giriş revağı tavanındaki kalem işleri cephe süslemesine örnektir.

İç Mekân Süslemesi: Avrupa'dan ithal (Neftçi, 2021), mavi, beyaz, gri renklerde; çiçek ve yıldız gibi motiflerin işlendiği 18. yy. çinileri; alt pencere dizisinin üzerinde tüm salonu dolaşan yeşil zemin üstünde alt varaklı sülüs hatla yazılan bir ayet frizi; tavanlarda Barok kalem işleri; giriş kapıları alınlığındaki Barok süslerle çevrili kitabeler; pandantiflerde madalyon hat levhaları; renkli revzenler; kitap dolaplarındaki sedef kakma işçiliği; iç kapıda kündekâri işçiliği; ahşap ayet işlenmiş avizeler; çeşitli yerlerdeki altın varaklar; tunç/bronz şebeke ve madeni aksam işçiliği; çift renkli mermerle oluşturulan kemerler ve kolon başlıklarındaki akant yaprakları iç mekândaki öne çıkan süslemelerdir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

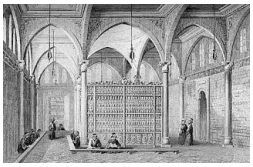

Şekil 3.408 Kütüphane içini gösteren 19. yüzyıla ait bir gravür (Erünsal, 2007b)

Tablo 3.68 Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	**Katalog No:** 56D

Harita - Çizim - Proje

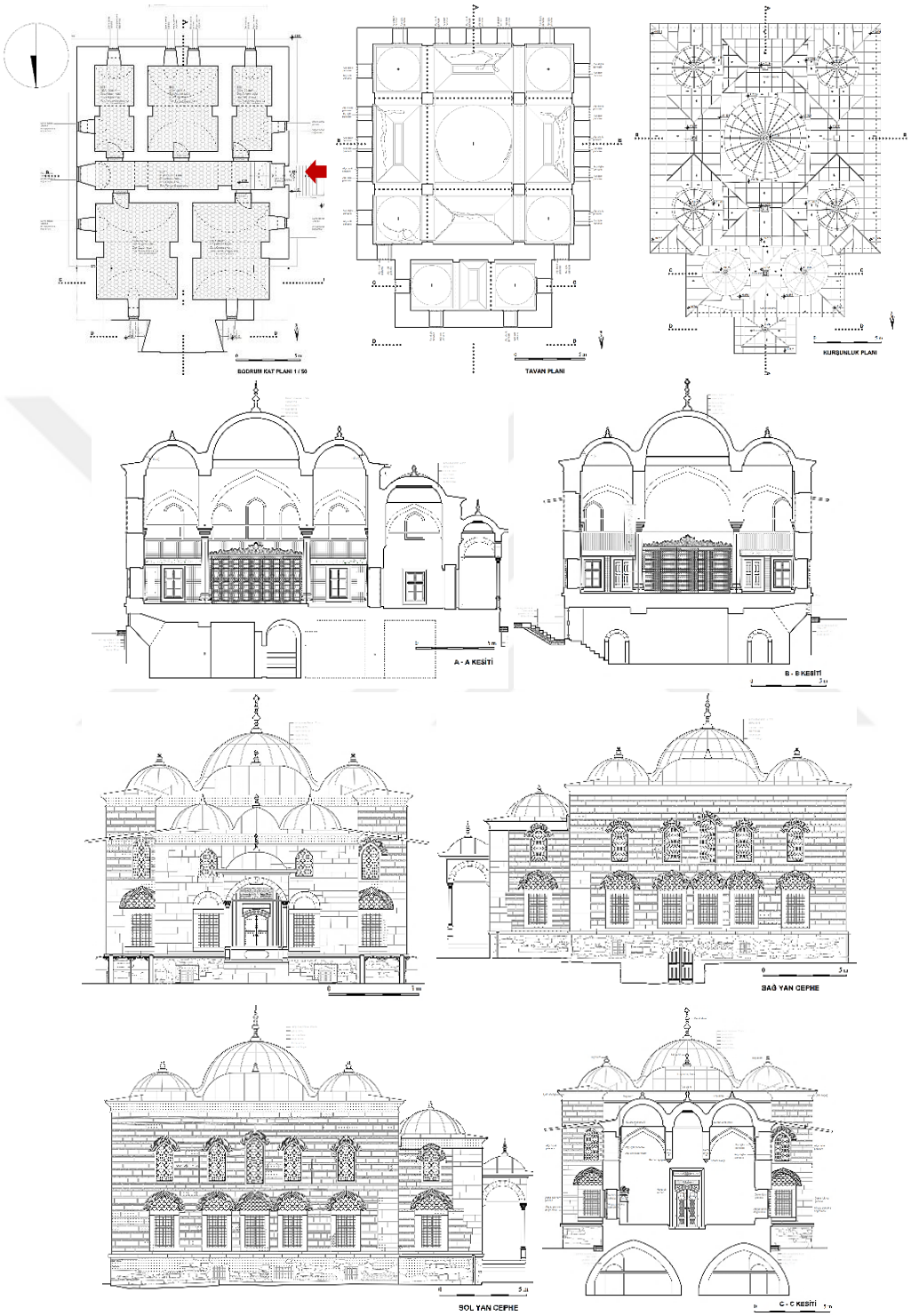

Şekil 3.409 Yapının restorasyon ve rölöve projesi çizimleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Tablo 3.68 Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	**Katalog No:** 56E

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.410 Restorasyon öncesi bir görünümleri (Neftçi, 2021; Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

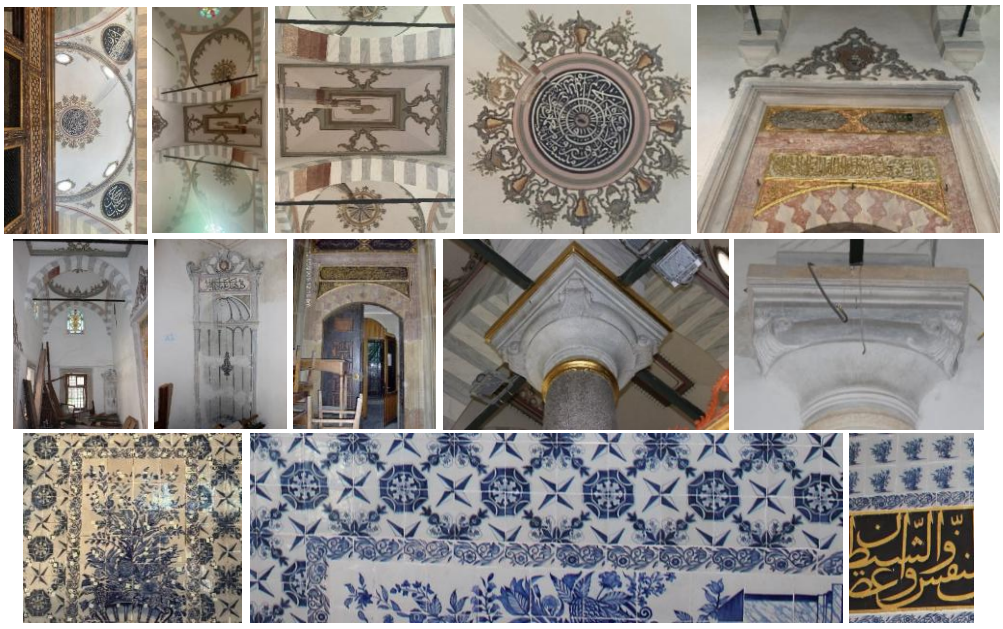

Şekil 3.411 Yapının 2023 restorasyonu sırası iç görünümleri (Akar, 2020-2025; Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Tablo 3.69 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi</td><td>Katalog No: 57A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Beyazıt, Mimar Kemalettin Mah., Ordu Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
621/189/10</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Ragıp Paşa</td><td>Tarihi:
1763</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Kültür ve Turizm Bakanlığı</td><td>Özgün İşlevi:
Mektep</td><td>Güncel İşlevi:
Kütüphane</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
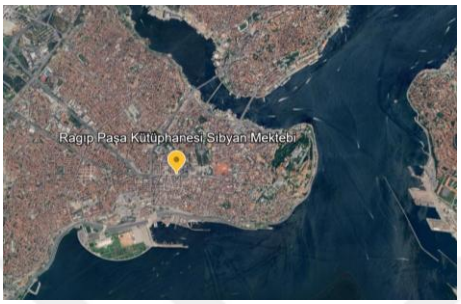

Harita 3.116 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.117 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
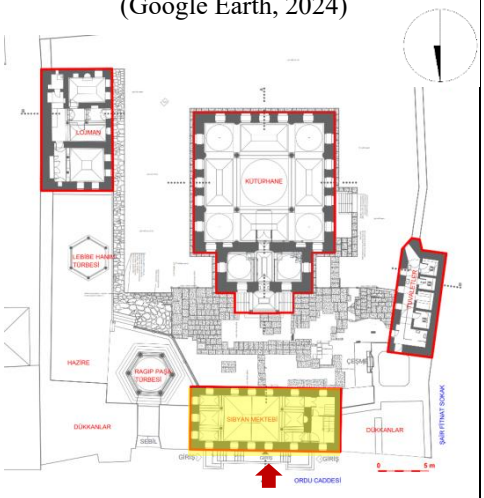

Şekil 3.412 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi restorasyon vaziyeti (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.413 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi giriş cephesi (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Mimar Kemalettin Mahallesi, Silahtar Ağa Caddesi'nde yer alan Ragıp Paşa Külliyesi; III. Osman ve III. Mustafa Dönemi sadrazamı, defterdar ve çok yönlülüğüyle bilinen Ragıp Paşa (d. 1699-ö. 1763) tarafından 1763'te Koska mevkiinde, günümüzde Laleli Camii'nin karşı çaprazında inşa ettirilmiştir. Külliyenin mimarı, 1767 yılına kadar hassa başmimarı olan Mehmed Tahir Ağa'dır (Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393). Fakat bazı kaynaklara göre mimarı belli değildir. Külliye, vakfiyesine göre kütüphane, meşruta (hafız-ı kütüp evi), sıbyan mektebi, büyük bir çeşme, 3 çeşme, 2 sebil, 5 mahzen, 10 dükkân, 4 wc, 5 abdest musluğu, türbe ve hazireden oluşmaktadır. Günümüzde iki sebil ve 4 abdest musluğu hariç diğer yapılar mevcuttur (Kubilay, 1998, s. 245). Yapı topluluğunun ana cephesi Ordu Caddesi'nde yer alır ve alt katta dükkânlar, üst katta ise sıbyan mektebi bulunmaktadır. Kültürel faaliyetlere büyük önem veren Ragıp Paşa, Laleli'de bir sıbyan mektebi inşa ettirmiştir. Bu okulun amacı, çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmaktır. Söz konusu mektep, daha yakın tarihlerde Kütüphaneler Tasnif Komisyonu Bürosu olarak kullanılmış ve 1954 yılından itibaren "Ragıb Paşa Çocuk Kütüphanesi" olarak hizmet vermeye başlamıştır (Akyol vd., 2014, s. 7; Sefer, 2016, s. 76). Külliyenin dış kapısının üzerindeki kitabede "Fiha kütubun kayyimeh" (Beyyine süresi, 3. ayet), kitabenin üstündeki madalyonda ise "Maşaallah, 1197" yazmaktadır (Neftçi, 2021, s. 131).</td></tr>
</table>

Tablo 3.69 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	**Katalog No:** 57B

Harita - Çizim - Proje

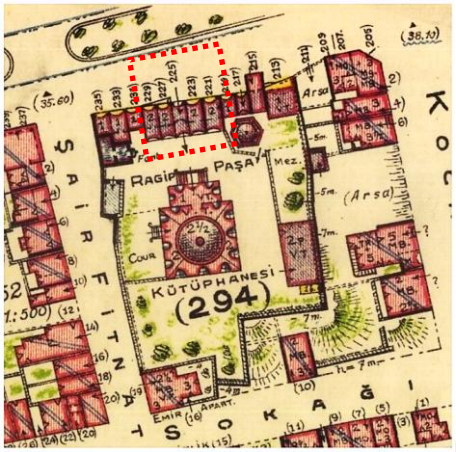

Şekil 3.414 Pervititch Haritası'nda Ragıp Paşa Külliyesi (Sefer, 2016, s. 567)

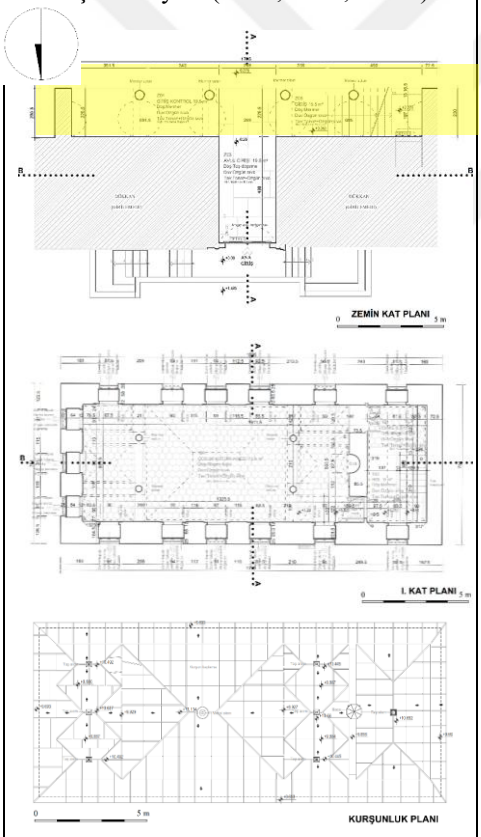

Şekil 3.415 Yapının restorasyon çizimleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

İki katlı dikdörtgen planlı sıbyan mektebi, külliyenin Ordu Caddesi'ne bakan cephesinde dört dükkân üzerinde yer alır. Yapıya giriş avludan sağlanmaktadır. Kemerli ve kitabeli cümle kapısına basamakla inilir. Beşik tonozlu giriş holünden avluya; buradan da beş bölmeli mermer sütunlara oturan tonozlu mektep revağının sağında, tek kollu üzeri tonozlu taş bir merdivenle sıbyan mektebine ulaşılır. İç mekân, bir merdiven holü ile sütunlarla bölümlenmiş bir sınıf/salon olmak üzere iki hacimden oluşmaktadır. Sınıfta, ortada büyük ayna tonozun oturduğu ve yuvarlak kemerlerle birbirine bağlanan iki sağda iki solda sütunlar vardır. Daha küçük 3 sağ 3 solda olmak üzere 6 tonoz yan kısımları örtmektedir. Sınıfa giriş kapısının hemen sağında yarım daire planlı ve külahlı bir ocak nişi vardır. Yer döşemesi mermerdir. Tuğla ve kesme küfteki taşıyla almaşık düzende inşa edilen kâgir yapının, kirpi saçaklı ve tekne tonozlu çatısı kurşun ile kaplıdır. Yapının tuğla örgülü bir bacası vardır.

b) Cephe Özellikleri

Yapının ön ve yan cephesi pencere düzeni açısından simetrik olup, ön cephede tek sıra halinde sivri hafifletme/sağır kemerli ve dikdörtgen formlu 6 pencere; avluya bakan revaklı cephede ön cephedekilerle aynı karakterde 6 pencere; doğu cephesinde diğerleriyle benzer 3 pencere açılmış; batı cephesi ise sağır bırakılmıştır.

c) Süsleme Özellikleri

Her tuğla sırası ve pencere alınlığında değişik motiflerin görülmesi mektep binasının önemli bir özelliğidir.

Cephe Süslemesi: Yapının almaşık duvar örgüsünde, horasan harçla oluşturulan geometrik desenler ve pencere alınlıklarındaki bitki ve geometrik motifler cepheye hâkimdir. İki sıralı tuğla kirpi saçak da süslemeye örnektir. Avluya bakan revaktaki çift renkli mermer kemer, lokmalı parmaklıklar, külliyenin kemerli ve kitabeli mermer giriş kapısı alınlığındaki kabartma Barok süslemeler ile giriş holü tavanındaki kalem işleri ise diğer önemli bezemelerdir.

İç Mekân Süslemesi: İç mekân genel olarak sade tutulmuş; kemerlerde ve tonozlarda kırmızı, mavi, yeşil ve beyaz boyalarla ile işlenen düz şeritlerle Barok motifli kalem işleri görülmektedir. Kolon başlıkları ise meşruta iç mekânında kullanılan başlıklarla aynı motiflerde olup sade oval kabartmalar şeklindedir.

Tablo 3.69 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	**Katalog No:** 57C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.416 Külliyenin restorasyon öncesi ana girişi ve kitabesi (Neftçi, 2021)

Şekil 3.417 Mektep dış görünümleri, restorasyon sırası (Akar, 2020-2025)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.418 Yapının eski bir fotoğrafı (Ülgen, 1962)

Şekil 3.419 Mektep revak ve merdiven görünümleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Tablo 3.69 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	**Katalog No:** 57D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.420 Yapının son restorasyon sonrası dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.421 Yapının iç mekân görünümleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Tablo 3.69 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	**Katalog No:** 57E

Harita - Çizim - Proje

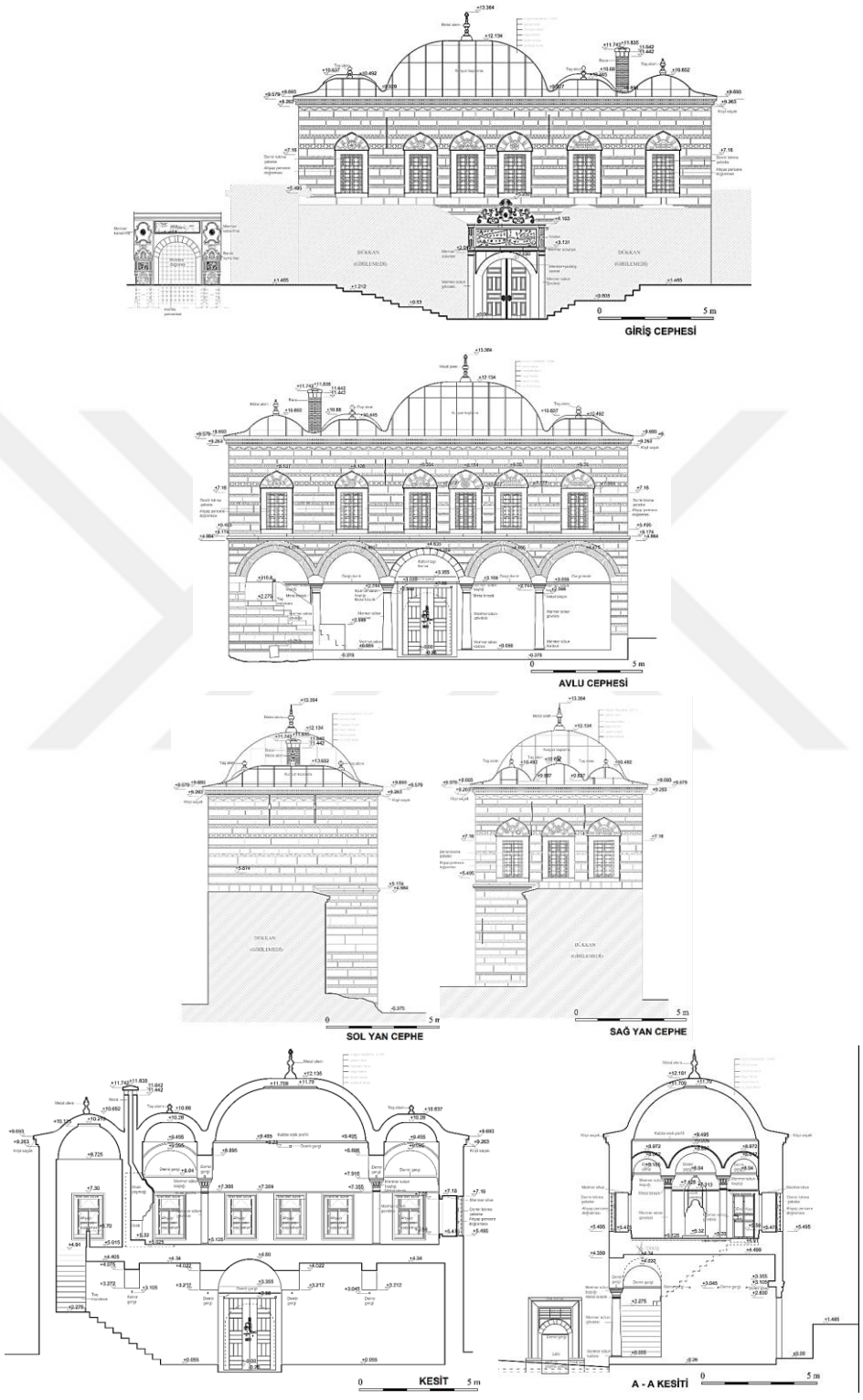

Şekil 3.422 Yapının restorasyon ve rölöve cephe ve kesit çizimleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Tablo 3.70 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri</td><td>Katalog No: 58A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Beyazıt, Mimar Kemalettin Mah., Ordu Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
621/189/10</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Ragıp Paşa</td><td>Tarihi:
1763</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Kültür ve Turizm Bakanlığı</td><td>Özgün İşlevi:
Türbe</td><td>Güncel İşlevi:
Türbe</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.118 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.119 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
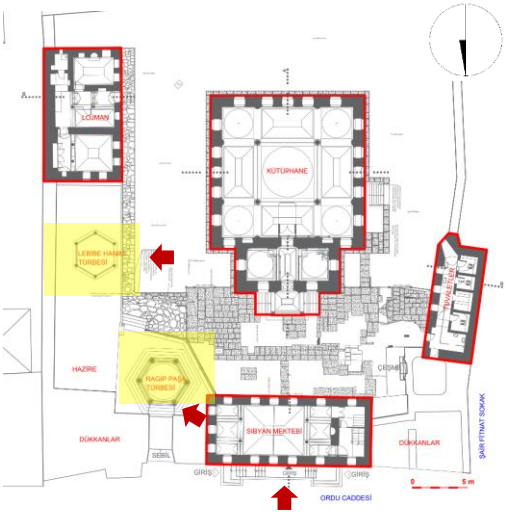

Şekil 3.423 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri restorasyon vaziyet planı (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.424 Ragıp Paşa ile kızı Lebibe Hanım türbeleri genel görünümleri (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Mimar Kemalettin Mahallesi, Silahtar Ağa Caddesi'nde yer alan Ragıp Paşa Külliyesi; III. Osman ve III. Mustafa Dönemi sadrazamı, defterdar ve çok yönlülüğüyle bilinen Ragıp Paşa (d. 1699-ö. 1763) tarafından 1763'te Koska mevkiinde, günümüzde Laleli Camii'nin karşı çaprazında inşa ettirilmiştir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.70 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri	**Katalog No:** 58B

Harita - Çizim - Proje

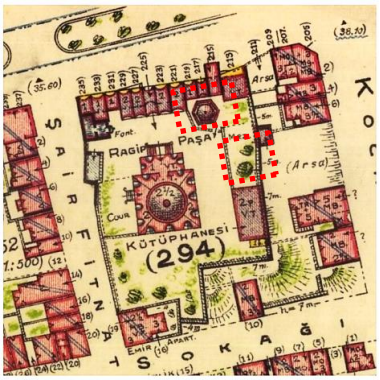

Şekil 3.425 Pervititch Haritası'nda Ragıp Paşa Külliyesi (Sefer, 2016, s. 567)

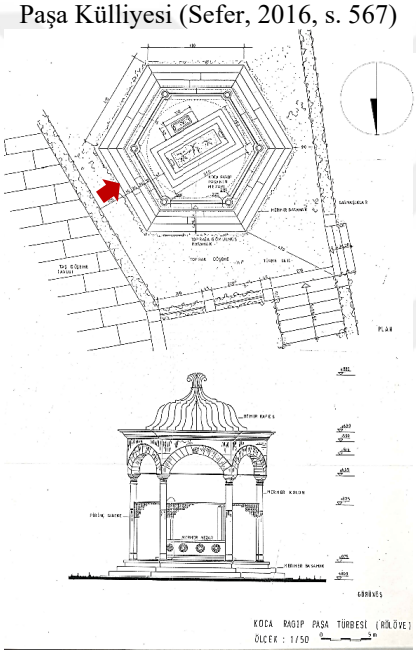

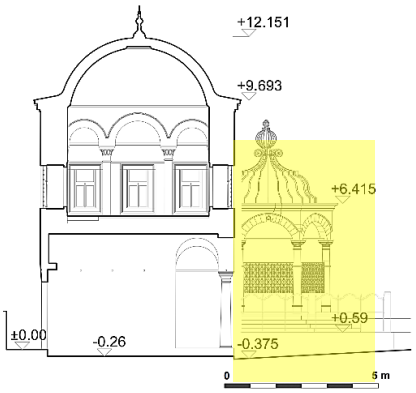

Şekil 3.426 Ragıp Paşa Türbesi rölöve çizimleri (Alsancak, 1988, s. 89-91)

Külliyenin mimarı, 1767 yılına kadar hassa başmimarı olarak görev yapan Mehmed Tahir Ağa olarak geçmekle birlikte (Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393), bu yapının mimarı kesin olarak bilinmemektedir (Kubilay, 1998, s. 245). Külliyede iki açık planı türbe ile hazire bulunmaktadır (İstanbul Valiliği, 2022-24).

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

17. yy. geleneğini yansıtan açık plan anlayışıyla tasarlanan Ragıp Paşa Türbesi, altıgen plan şemasına sahiptir (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000).Toprağa gömülü bir platform üzerine oturan ve üç basamakla ulaşılan türbe yapısında, Barok üslubun etkileri açıkça görülmektedir. İnce oranlı sütunlar, yarım daire formlu yuvarlak mermer kemerleri taşımakta olup, bu mimari öğeler türbenin estetik ve dönemsel karakterini belirginleştirmektedir.

Birleşen kemerler üstte mermer bir silme ile bitmektedir. Üst örtü kıvrımlı ve kubbe formu veren demir çubukların birleşmesinden oluşmaktadır. Sütun yarı yüksekliğini geçen demir dökme şebekeler türbeyi çevrelemektedir. Türbede iki adet mezar olup büyük olanı, Ragıp Paşa'ya aittir.

Açık planlı türbelerden daha küçük olanı kare planlıdır. Demir şebeke ile çevrelenmiş yapının köşelerine narin mermer sütunlar yerleştirilmiş ve bunların üzerindeki dökme demir kıvrık çubuklarla kubbe çatı strüktürü oluşturulmuştur.

b) Cephe Özellikleri

Büyük türbede 6 sütunu birleştiren yuvarlak kemerler üstte çıkıntılı bir silme, açıklıkları birleştiren demir dökme şebeke görülmektedir. Küçük türbede ise 4 sütunu birleştiren demir şebeke ve sütunlara oturan dökme demir çatı strüktürü görülmektedir.

c) Süsleme Özellikleri

Türbe mimarisi ve süslemeleri Barok karakterlidir.

Cephe Süslemesi: Ragıp Paşa Türbesi'nde beyaz ve gri çift renkli mermerle oluşturulan yuvarlak kemerler, kemer kilit taşı üzerinde çiçek motifi, narin sütun gövdesi ve akant yapraklı başlıklar, bitki motifli demir şebeke cephelerdeki süslemeye örnek verilebilir. Ragıp Paşa Türbesi'ndeki mezarlarda yaprak şeklinde kabartma motifler vardır. Her iki türbede demir işçiliği ile mermer işçiliği benzerdir.

Tablo 3.70 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri	**Katalog No:** 58C

Yapı Dışından Fotoğraflar

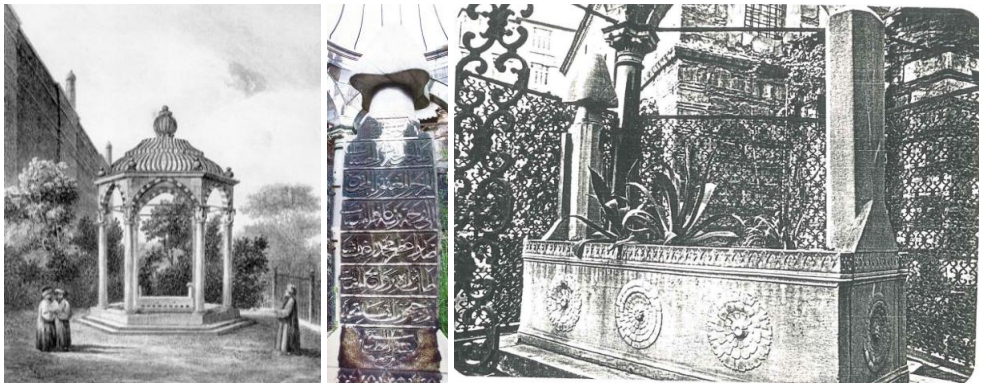

Şekil 3.427 Ragıp Paşa Türbesi 19. yy. gravürü, mezar taşı (TDV) ve kabri (Alsancak, 1988, s. 90) ir

Şekil 3.428 Türbeler ve hazireden restorasyon öncesi görünümler (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022) ve Ragıp Paşa Türbesi'nin restorasyon sırası güncel görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.71 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri</td><td>Katalog No: 59A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Beyazıt, Mimar Kemalettin Mah., Ordu Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 621/189/10</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Ragıp Paşa</td><td>Tarihi: 1763</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Kültür ve Turizm Bakanlığı</td><td>Özgün İşlevi: Çeşme-Tuvalet</td><td>Güncel İşlevi: Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.120 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve tuvaletlerin konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.121 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
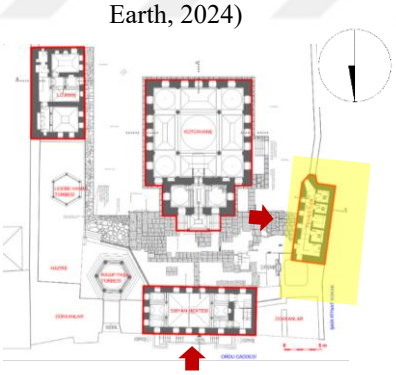
Şekil 3.429 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşme ve Tuvaletleri vaziyet planı (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Şekil 3.430 Pervititch Haritası'nda çşme ve tuvaletler (Sefer, 2016, s. 567)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.431 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri restorasyon sırası genel genel görünümleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022; Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Mimar Kemalettin Mahallesi, Silahtar Ağa Caddesi'nde yer alan Ragıp Paşa Külliyesi; III. Osman ve III. Mustafa Dönemi sadrazamı, defterdar ve çok yönlülüğüyle bilinen Ragıp Paşa (d. 1699-ö. 1763) tarafından 1763'te Koska mevkiinde, günümüzde Laleli Camii'nin karşı çaprazında inşa ettirilmiştir. Külliyenin mimarı, 1763-67 yılları arasında hassa başmimarı olan Mehmed Tahir Ağa olarak geçmektedir (Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393). Fakat bazı kaynaklarda bu yapının mimarı belli değildir Ragıp Paşa Külliyesi'nde büyük bir çeşme, 3 çeşme, 2 sebil vardı. Fakat iki sebil ve 4 abdest musluğu günümüze gelememiştir (Kubilay, 1998, s. 245). Kütüphanenin, Ordu Caddesi'ne bağlanan Fitnat Sokak'a bakan avlu duvarının avluya yönelik cephesinde, bir çeşme ve tuvaletler bulunmaktadır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.71 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri	**Katalog No:** 59B

Harita - Çizim - Proje

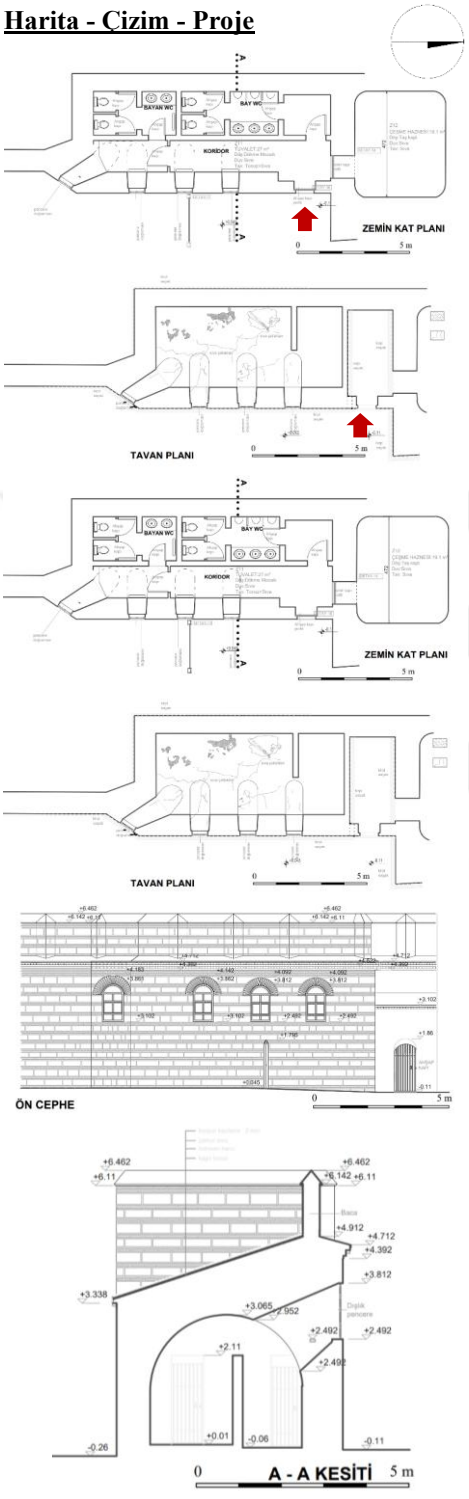

Şekil 3.432 Tuvaletlerin rölöve ve restorasyon çizimleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Suyu akan çeşmenin alınlık kemerindeki kitabede şöyle yazmaktadır (Egemen, 1993, s. 696):
Şah sultan Mustafa Hanın vezîr-i azamı
Nâmdaş-ı Fahr-i ümmet Râgıb-ı ehl-i kemâl
Ebr-i bârân-ı atûfet kim hurûşan olmada
Cûşiş-i seylab-ı evsâfiyle enhâr-ı hayâl
Muktezâ-yi meşreb-i ihsânı tecvîz eylemez
Yapdı hem bu çeşmeyi ol Âsaf-ı derya-nevâl Hızr tevfîkin mukarin eyleyüb dâim ona
Eyleye ihyâ-yı âb-ı lûtfu Hayy-i lâ-yezel
Dil döküb atşâna lûle dir târihini
Oldu cârî nuş idin bu çeşmeden mâ-i zülâl (H. 1176/M. 1762).

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Avlunun hemen sağında yer alan tuvaletler, dikdörtgen planlı ve bahçe duvarından yan sokağa taşkın biçimdedir. İç mekândaki dört gözden oluşan hela kabini 2,1×1,85 m boyutundadır. Yuvarlak kemerli hela kapıları üst duvarı tavana kadar devam etmemiştir (Sefer, 2016, s. 95). Üst örtü beşik tonoz şeklinde dört adet pencere de bu tonozda açılmıştır. Almaşık duvar tekniğindeki yapının çatısı tek eğimli olup 3 sıra kirpi saçakla bitirilmiştir. Hela girişi karşısındaki sarnıç duvarında abdestlikler vardır.
Tuvaletlerin sol tarafına bitişik dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonozlu sarnıcın (4,5×3,55 m) avluya bakan cephesinde mermer çeşme yer alır (Sefer, 2016, s. 98). Tek yüzlü duvar çeşmesinin kitabesi vardır. Çıkıntılı silme ile çevrili renkli taşlardan yapılmış yuvarlak kemerinin altında düz bir ayna taşı vardır. Teknesi sağlamdır.

b) Cephe Özellikleri

Tuvaletlerin avlu cephesinde tek sıra tuğladan yuvarlak kemerli dikdörtgen formlu pencereler ve kirpi saçak görülmektedir. Sarnıç çatısı ve bahçe duvarı ön cepheden algılanmaktadır. Mermer çeşme cephesinde ise çıkıntılı tekne, alınlık kitabesi ve kemerli ayna taşı vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Almaşık duvar örgüsünde yer alan kirpi saçaklar, abdest musluklarının ayna taşlarındaki alçı kabartma Barok motifler, çeşmenin hüsn-i hat kitabesi ve çift renkli profilli mermer kemer, cephedeki bezemeye örnek olarak gösterilebilir.
İç Mekân Süslemesi: Tuvaletlerde iç mekân süslemesi bulunmamaktadır.

Tablo 3.71 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri	**Katalog No:** 59C

Harita - Çizim – Proje

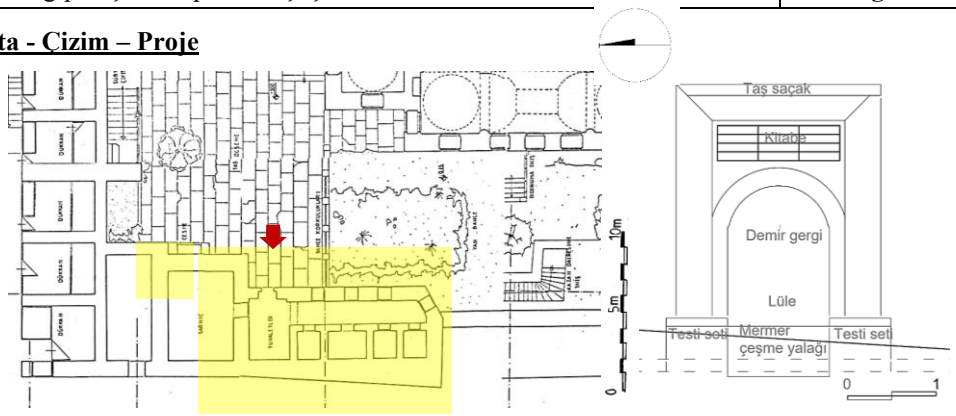

Şekil 3.433 Yapının rölöve vaziyeti (Sefer, 2016, s. 43) ve çeşmenin restorasyon ön cephe çizimi (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.434 Çeşme ve tuvaletlerin restorasyon sırası dış görünümleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022; Akar, 2020-2025)

Tablo 3.71 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri	**Katalog No:** 59D

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.435 Çeşmenin kitabesi ve harap haldeki şadırvanın ayna taşları (Akar, 2020-2025)

Şekil 3.436 Tuvaletlerin restorasyon sırası iç görünümleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022; Akar, 2020-2025)

Tablo 3.72 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası</td><td>Katalog No: 60A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Beyazıt, Mimar Kemalettin Mah., Ordu Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 621/189/10</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Ragıp Paşa</td><td>Tarihi: 1763</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Kültür ve Turizm Bakanlığı</td><td>Özgün İşlevi: Meşruta</td><td>Güncel İşlevi: Ofis</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.122 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.123 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
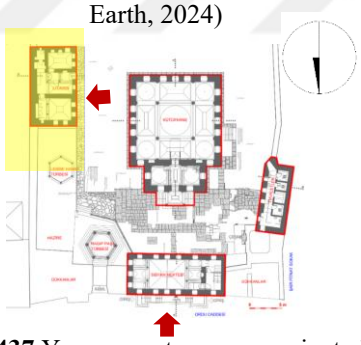
Şekil 3.437 Yapının restorasyon vaziyet planı (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Şekil 3.438 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası Pervititch Haritası (Sefer, 2016, s. 567)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.439 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası genel görünümleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Mimar Kemalettin Mahallesi, Silahtar Ağa Caddesi'nde yer alan Ragıp Paşa Külliyesi; III. Osman ve III. Mustafa Dönemi sadrazamı, defterdar ve çok yönlülüğüyle bilinen Ragıp Paşa (d. 1699- ö. 1763) tarafından 1763'te Koska mevkiinde, günümüzde Laleli Camii'nin karşı çaprazında inşa ettirilmiştir. Külliyenin mimarı, 1763-67 yılları arasında hassa başmimarı olan Mehmed Tahir Ağa olarak geçmektedir (Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393). Fakat bazı kaynaklarda bu bilgi net kesin değildir (Kubilay, 1998, s. 245). Külliyenin doğusunda türbe ve hazirenin bulunduğu yerde, bahçe duvarına bitişik bir meşrutanın (hafız-ı kütüb evi) kütüphane görevlileri için yaptırıldığı bilinmektedir (Alsancak, 1988, s. 84-86; Neftçi, 2021).</td></tr>
</table>

Tablo 3.72 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	**Katalog No:** 60B

Harita - Çizim - Proje

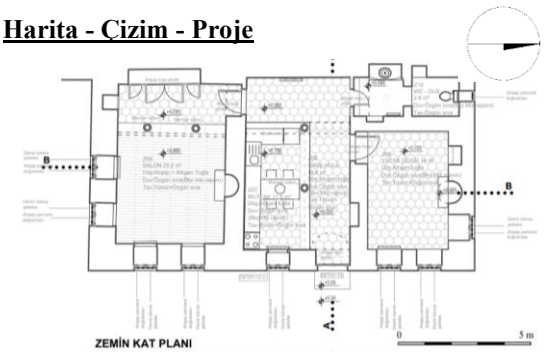

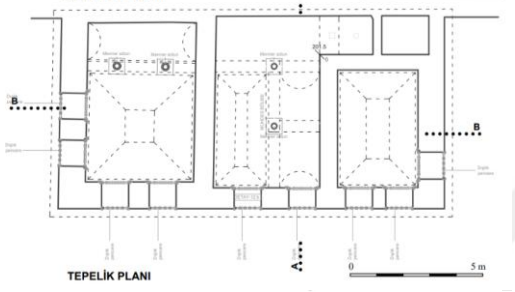

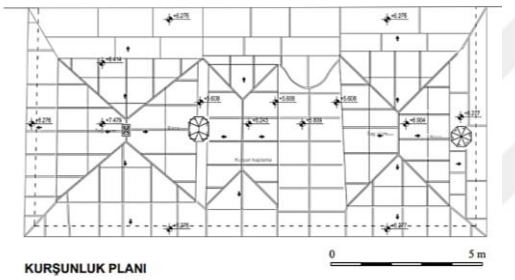

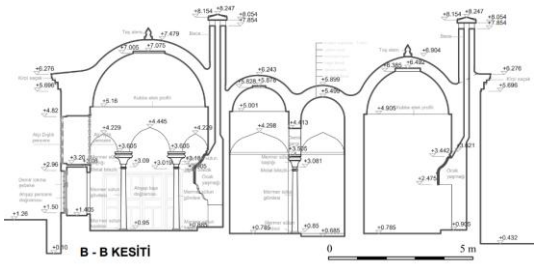

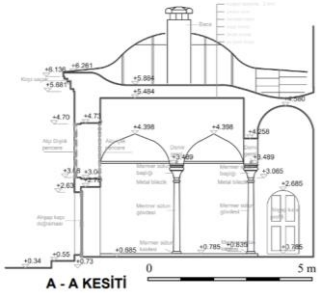

Şekil 3.440 Yapının restorasyon-rölöve plan, kesit çizimleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Meşruta, külliyenin doğusunda bahçe duvarına yaslanmıştır. Üç cephesi açık olan tek katlı dikdörtgen bir yapı şeklindedir. Yapıya batı cephesinin ortasında iki basamakla çıkılan kapıyla girilmektedir. Girişin hemen solunda kemerlerle bağlı iki kolonun ayırdığı mekân mutfak birimi, giriş holü solundaki büyük mekân ise salon olarak kullanılmaktadır. Salon iki mermer kolon ve bu kolonları bağlayan yuvarlak mermer kemerlerle ikiye ayrılmıştır. Girişin sağında bir oda ve tuvalet birimi vardır. Odalarda yarım daire planlı ocak nişleri vardır. Yapının ana birimleri aynalı tonozla, dar holler ise beşik tonozla örtülüdür. Kâgir yapının beden duvarları iki veya üç sıra tuğla, bir sıra taş ile almaşık duvar tekniğinde olup; üçlü kirpi saçakla bitiştirilmiştir. Birimlerin üstü kurşun malzeme ile kaplıdır.

b) Cephe Özellikleri

Cephelerde tepe pencereli bir sıra pencere görülmektedir. Alt kottakiler dikdörtgen formlu, demir şebekeli ve taş söveli; üst kottaki tepe pencereleri ise tuğlayla örülmüş sivri kemerli ve alçı dışlıklıdır. Ön cephede taş söveli kapının sağında iki solunda üç pencere; türbelere bakan cephede iki pencere ve batı cephesinde bir tepe pencereli pencere ile bir wc penceresi bulunmaktadır. Üçlü kirpi saçakta açılan çörtenler ve yüksek prizmatik bacalar cephede göze çarpan diğer özelliklerdir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Almaşık duvar örgüsüne sahip cephede görülen süslemeler arasında, alçı dışlık pencereleri, lokmalı parmaklıklar ve üç kademeli kirpi saçaklar vardır.

İç Mekân Süslemesi: Sade iç mekânda renkli camların kullanıldığı revzenler ile çift renk mermerler oluşturulan kemerler ve kolon başlıklarındaki sade kabartma motifler iç süslemeye örnek verilebilir**.**

Tablo 3.72 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	**Katalog No:** 60C

Harita - Çizim - Proje

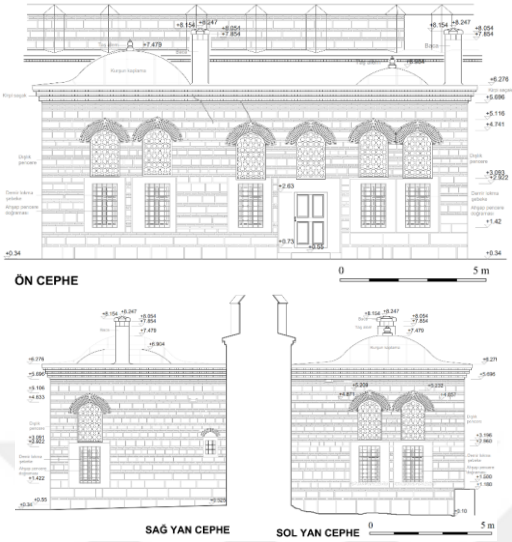

Şekil 3.441 Yapının restorasyon-rölöve cephe çizimleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.442 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.443 Meşruta restorasyon öncesi ve sırası iç görünümler (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022; Akar, 2020-2025)

Tablo 3.73 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar</td><td>Katalog No: 61A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Beyazıt, Mimar Kemalettin Mah., Ordu Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 621/189/10</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Ragıp Paşa</td><td>Tarihi:
1763</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Kültür ve Turizm Bakanlığı</td><td>Özgün İşlevi:
Dükkân</td><td>Güncel İşlevi:
Dükkân</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.124 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar'ın konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.125 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
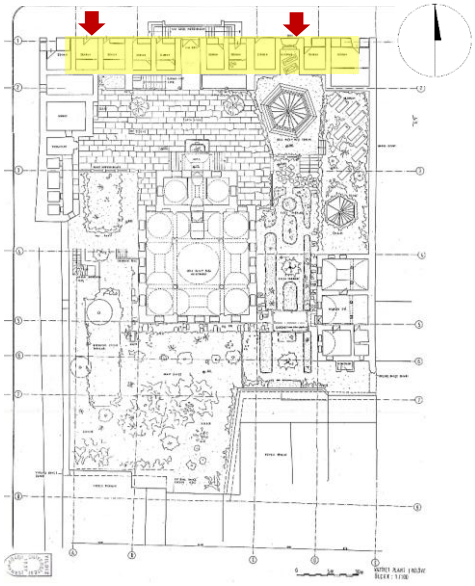
Şekil 3.444 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar'ın rölöve vaziyet planı (Sefer, 2016, s. 43)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.445 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar'ın genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Mimar Kemalettin Mahallesi, Silahtar Ağa Caddesi'nde yer alan Ragıp Paşa Külliyesi; III. Osman ve III. Mustafa Dönemi sadrazamı, defterdar ve çok yönlülüğüyle bilinen Koca Ragıp Paşa (d. 1699-ö. 1763) tarafından 1763'te Koska mevkiinde, günümüzde Laleli Camii'nin karşı çaprazında inşa ettirilmiştir. Külliyenin mimarı, 1767 yılına kadar hassa başmimarı olan Mehmed Tahir Ağa olarak geçse de (Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393) bazı kaynaklarda bu bilgi kesin değildir. Külliye vakfiyesine göre bu yapıda 10 dükkân vardır (Kubilay, 1998, s. 245; İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000).
Yapı topluluğunun ana cephesi Ordu Caddesi'nde yer alır ve alt katta dükkânlar, üst katta ise sıbyan mektebi bulunmaktadır. On adet dükkândan Şair Fitnat Sokağı başındaki hem yan sokağa hem ön caddeye cephelidir. Diğerleri tek cepheli ve Ordu Caddesi'ne bakmaktadır. Dükkânlar günümüzde özgün işleviyle kullanılmakta, fakat çeşitli reklam tabelaları veya dekorasyon düzenlemeleriyle cepheleri ve iç mekânları özgün tasarımlarından uzaklaştırılmıştır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.73 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar	**Katalog No:** 61B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.446 Pervititch Haritası'nda Ragıp Paşa Külliyesi Dükkânları (Sefer, 2016, s. 567)

Yapı Dışından Fotoğraflar

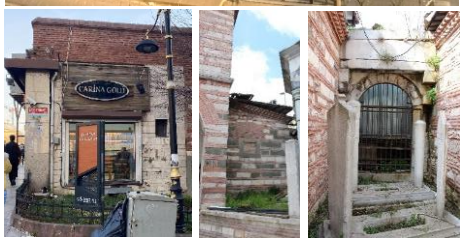

Şekil 3.447 Mektep ve dükkânların dış görünümleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022; Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Külliyenin Ordu Caddesi üzerindeki cephesinde alt katta yer alan dükkânlar ve külliye girişi, 1950'li yıllarda Ordu Caddesi yol çalışmalarında külliye girişi ve bazı dükkânlar alt kotta kalmış; diğer dükkânlar yeni düzenlemelerle üst kota göre ayarlanmıştır. Külliye kapısının sağ ve solundaki dükkânlar özgün kotta olup yoldan merdivenlerle inilmektedir. Tek katlı dükkân birimlerinden 9 tanesi aynı boyutta ve dikdörtgen planlı; hazire önündeki ilk dükkân ise daha büyük boyutta ve kare planlıdır. Kütüphane hariç külliyenin diğer birimlerinde olduğu gibi dükkânlar da almaşık duvar örgüsünde ve kirpi saçaklıdır.

b) Cephe Özellikleri

Dükkânların özgün cepheleri, eski resimlerinden anlaşıldığı kadarıyla yarım daire formlu kemerli açıklıklara sahiptir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Dükkânların külliye avlusuna bakan cephelerindeki kirpi saçaklar, cephede görülen bezemeye örnek verilebilir.
İç Mekân Süslemesi: İç mekanlar sade ve süslemesizdir.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.448 Dükkânların eski görünümleri, 1960'lar (Aksoy, 1968, s. 156)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

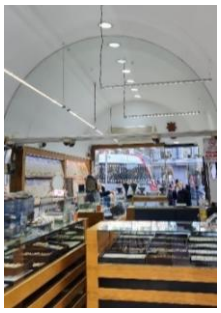

Şekil 3.449 Dükkânların tonozlu iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.73 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar (devamı)

Yapı: Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar	**Katalog No:** 61C

Harita - Çizim – Proje

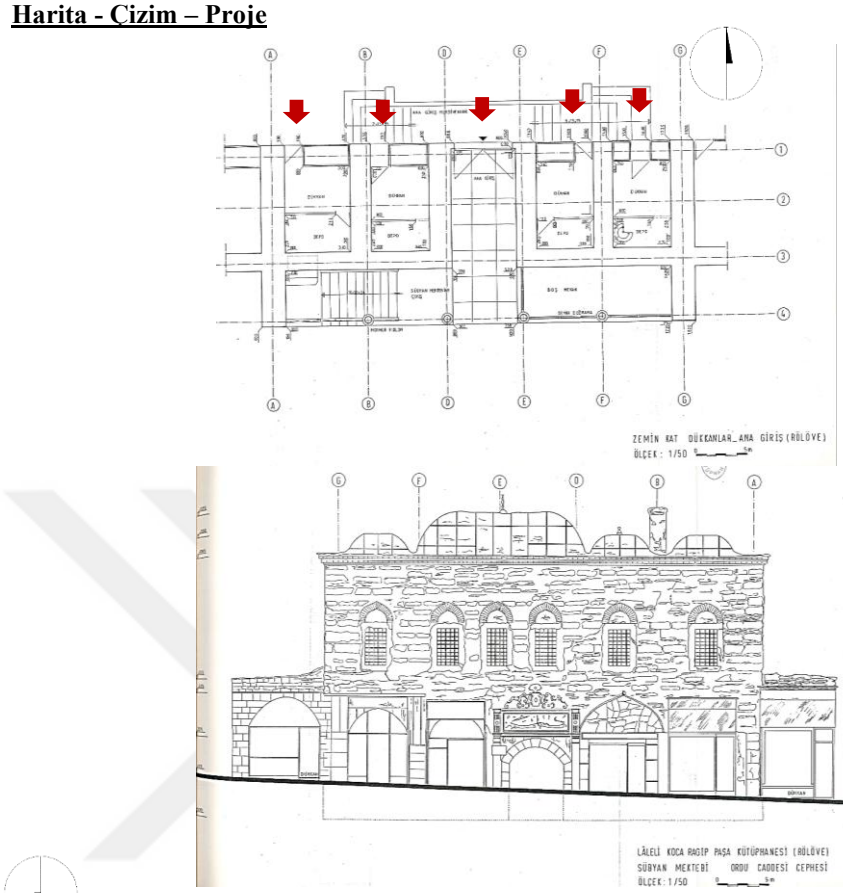

Şekil 3.450 Yapının rölöve projesi çizimleri (Alsancak, 1988, s. 80-82)

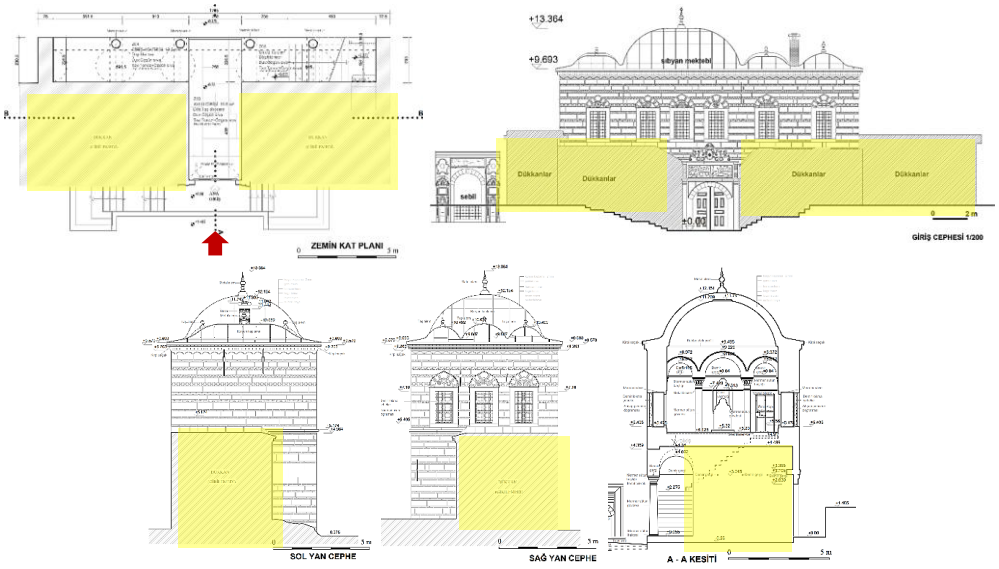

Şekil 3.451 Yapının restorasyon projesi çizimleri (Kadıoğlu Restorasyon Arşivi, 2022)

Tablo 3.74 Bulgurlu Mescit Camii Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 62A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Mimar Sinan Mah., Çavuşdere Cad., Tavukçu Bakkal Sok., Üsküdar/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 253/32/11</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Ragıp Paşa</td><td>Tarihi:
1756-63 (?)</td><td>Mimarı: Elhac Ahmed Ağa, Mehmet Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Cami</td><td>Güncel İşlevi:
Cami</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

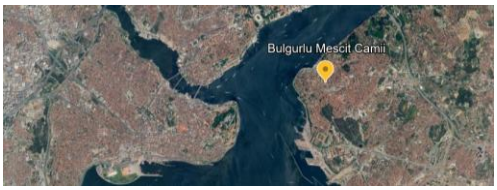

Harita 3.126 Bulgurlu Mescit Camii konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.127 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

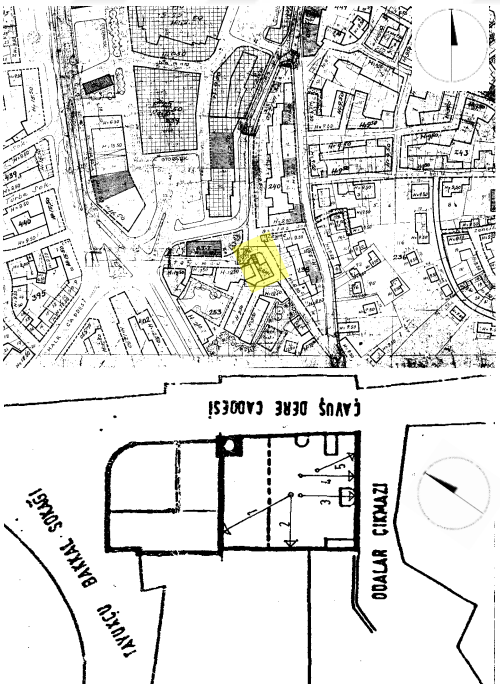

Şekil 3.452 Bulgurlu Mescit Camii imar durumu ve vaziyet krokisi (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.453 Bulgurlu Mescit Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

İstanbul İli, Üsküdar İlçesi, Mimar Sinan Mahallesi, Çavuşdere Caddesi ile Tavukçu Bakkal Sokak birleşiminde yer alan Bulgurlu Mescit Camii; ilk olarak H. 1091/M. 1680'de Mehmet Ağa tarafından inşa edilmiştir. Ancak zamanla harap olan yapı, 18. yy. ortalarında Sadrazam Ragıp Paşa (d. 1698-ö. 1763/sad. 1756-1763) tarafından fevkânî olarak yeniden yeniden inşa ettirilmiştir (Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 745). Ayvansarayi, mescidin ilk banisinin Mehmet Ağa olduğunu belirtmekte; ancak kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir (Ayvansarayi vd., 2001). Kayıtlara göre 1756-1763 yılları arasında hassa başmimarı olarak göreve gelmiş olan Elhac Ahmed Ağa, Mehmet Tahir Ağa veya onların yönetimindeki hassa mimarları bu yapının inşaatında çalışmış olmalıdır (Tablo 2.3, Tablo 2.4). 19. yy. ortalarında (1852-53) Bağdatlızâde Hacı Ahmed Bey tarafından sokak seviyesinde ahşap olarak yeniden inşa ettirilmiştir. Bu ahşap mescit, Cumhuriyet dönemi 1958-59 yıllarında restore edilmiş ve daha sonra 1980'lerde yeniden yapılmıştır (Üsküdar Belediyesi, tarihsiz). Kurul dosyasındaki eski resimlerde tek katlı olarak görülen yapı, günümüzde fevkânî ve iki kat yüksekliğinde inşa edilmiştir.

Tablo 3.74 Bulgurlu Mescit Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 62B

Harita - Çizim - Proje

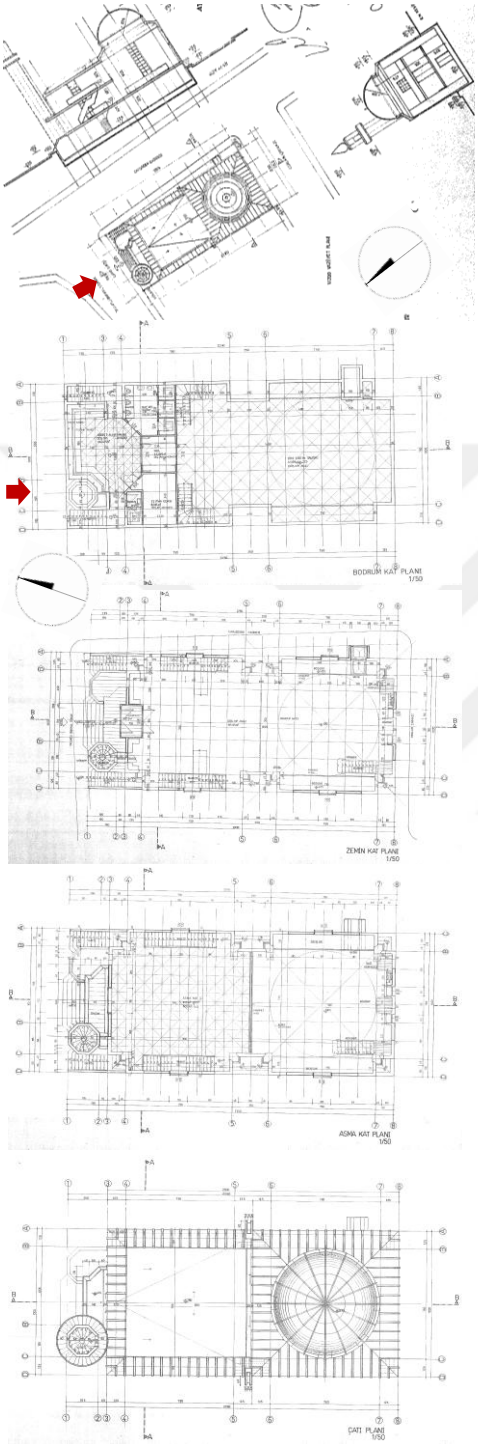

Şekil 3.454 Yapı onaylı statik proje çizimleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Sokak kotundan çok basamaklı merdivenle ulaşılan cami, bodrum kat üzerinde fevkânî olarak yükselen ve mahfil katı olan bir yapıdır. Son restorasyonunda betonarme malzeme ile yeniden yaptırılan cami, dikdörtgen planlıdır. Kare planlı mihrap önü, tek bir kubbe ile örtülüdür. Giriş bölümünün sağ ve sol tarafında yer alan tek kollu merdivenle ulaşılan mahfil katı vardır. Buranın üst örtüsü düz çatılıdır. Yapının giriş cephesinde yükselen betonarme minare, tek şerefeli ve soğan külahlıdır.

b) Cephe Özellikleri

Modern cephe düzeni gösteren cami, dikey şerit pencerelerle aydınlatılmaktadır. Giriş cephesinin sağ ve sol köşesinde stilize mukarnaslı formlu girintiler boydan boya şerit pencerelerle geçilmiştir. Ayrıca kubbe eteğinde dikdörtgen formlu bir dizi pencere vardır. Tüm cepheler sıvalıdır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cepheler, ana giriş kapısı üzerinde ve yan cephede yer alan hüsn-i hat kitabeler dışında süsleme yoktur.

İç Mekân Süslemesi: Yapının içi de genel olarak sade yapıdadır. Mihrap üzerinde kalem işi ve çiniler, ahşap minber ve vaaz kürsüsünde de süslemeler görülmektedir.

Harita - Çizim – Proje

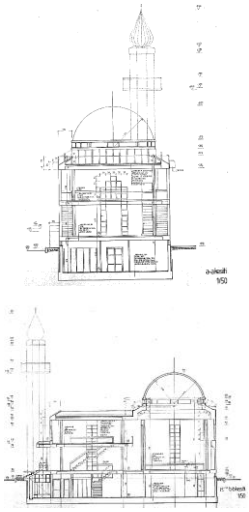

Şekil 3.455 Yapı onaylı statik proje çizimleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.74 Bulgurlu Mescit Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 62C

Harita - Çizim - Proje

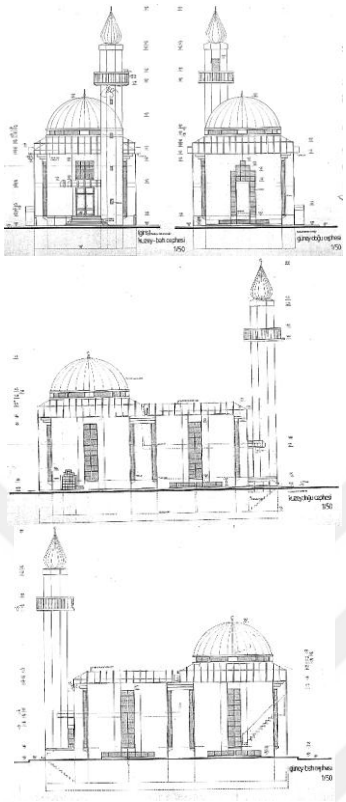

Şekil 3.456 Yapının onaylı statik projesi görünüşleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.457 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Yapı Dışından Fotoğraflar

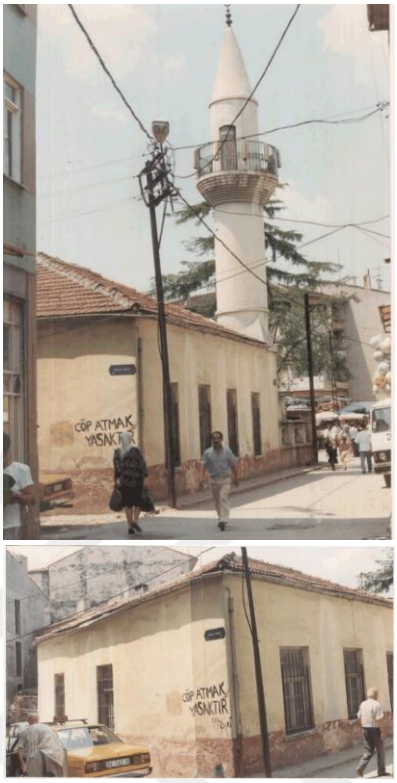

Şekil 3.458 Yapının eski dış görünümleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.459 Harimden eski görünümler (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.74 Bulgurlu Mescit Camii Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 62D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.460 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.461 Yapının iç görünümler (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.75 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi</td><td>Katalog No: 63A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: İncirköy, Saip Molla Mah., Saip Molla Cad., Beykoz/İstanbul Beykoz/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 257/44/2</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Muhsinzâde Mehmed Paşa</td><td>Tarihi: 1765</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi: Çeşme</td><td>Güncel İşlevi: Çeşme (akıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.128 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.129 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
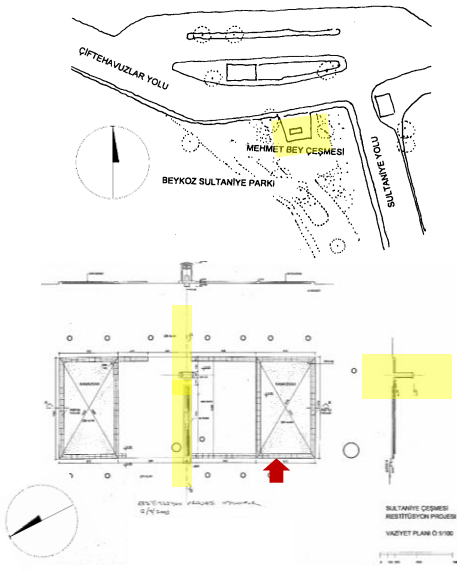

Şekil 3.462 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi 2003 restitüsyon çizimleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.463 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beykoz İlçesi, Saip Molla Mahallesi, Saip Molla Caddesi, Sultaniye Çayırı'nda yer alan Mehmed Bey Namazgah ve Çeşmesi kaynaklarda geçen bilgilere göre; III. Mustafa Dönemi (1757-74) sadrazamı Muhsinzâde (Damat) Mehmed Paşa/Pir Mustafa Paşazade Mehmet Bey (Arap, ö. 1774, sad. 1765-68/1771-74) tarafından H. 1177/M. 1763-64 yılında inşa ettirilmiştir (Ağaoğlu, 2017, s. 48). Kayıtlara göre, 1763-1767 yılları arasında hassa başmimarı olarak görev yapan Mehmet Tahir Ağa veya onun yönetimindeki mimarların bu yapıyı tasarlamış olması muhtemeldir (Tablo 2.3, Tablo 2.4).
Kanuni döneminde sığ bir bataklık olan bu alan, doldurulmuş ve bahçeye dönüştürülmüştür. Namazgahtan günümüze yalnızca kıble taşı gelebilmiştir. Çeşme daha sonra ilk yerinden daha ileriye alınmıştır (İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 298; Egemen, 1993, s. 555).</td></tr>
</table>

Tablo 3.75 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi (devamı)

Yapı: Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi	**Katalog No:** 63B

Harita - Çizim - Proje

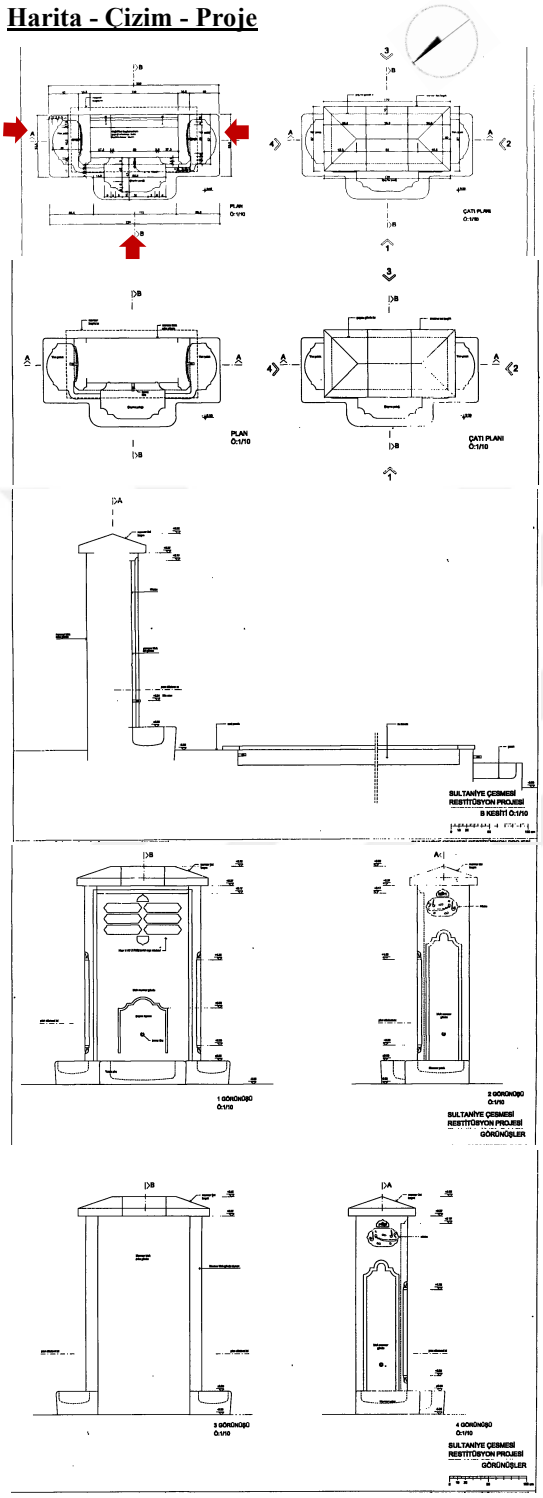

Şekil 3.464 Yapının restorasyon ve restitüsyon projesi çizimleri (İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Çeşmenin alınlığında üç satır ve altı birimden oluşan inşa kitabesi vardır. Çeşmenin yan yüzlerindeki kitabelerde ise; "Âfiyet bâd" yazmaktadır. Yapının ihya/tamir kitabesinden de bahsedilse de (Tanışık, 1945, s. 366) günümüzde bu kitabe mevcut değildir. Bu kitabe şöyledir: "Hasodabaşı Halil Ağa Vakfından olan iş bu çeşme bu def'a ihyâ edilmiştir." (H. 1317/M. 1899) (Egemen, 1993, s. 555; İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24. Kıble taşında ise "Külle ma dehale aleyha zekeriyye'l mihrab" yazmaktadır (Ağaoğlu, 2017, s. 49).

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Sultaniye Namazgâhının çeşmesi olarak inşa edilen Mehmet Bey Çeşmesi, üç yüzlü dikdörtgen kaideli bir sütun çeşmedir. Çeşme önünde ince uzun bir havuzu vardır. Yapının üç yüzü lüleli ve yalaklıdır. Üç cephesi mermerle kaplı yapının sıvalı arka yüzünde, bir su vanası vardır. Ön cephenin iki köşesinde ufak pahlar bulunmaktadır. Yalakları birbirine kıvrımlı kanallarla bağlı olan yapının, malzemesi zamanla aşınmış ve bozulmuştur. İki yanında kadınlar ve erkekler bölümü olan namazgahtan yalnızca birkaç parça (kıble taşı gibi) kalmıştır. Çeşmenin dışarı taşkın ve kırma çatı şeklinde mermer saçaklığı vardır.

b) Cephe Özellikleri

Çeşmenin dikdörtgen formlu cephelerinde, kırma çatı formunda üst başlık ve kavisli yalaklar görülmektedir. Çeşmenin ön ve iki yan cephesinde inşa ve ihya kitabeleri yazıları vardır. Çeşme aynaları kademeli, dilimli kabartma kemerlerle çevrilidir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi:

Namazgahtan kalan kıble taşının üzerinde lale ve vazodan çıkan sarmal motifleri vardır. Çeşmenin kütle formu, Barok özellikler göstermese de çeşme üzerindeki kabartma motifler Barok karakterdedir. Kitabeli ön ve yan yüzlerde kabartma şeklinde işlenmiş iç içe olan kemerli çerçeveler, rika yazısıyla yazılan kitabeler ve C ve S kıvrımlı yalaklar çeşmede görülen süslemeye örnektir.

Tablo 3.75 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi (devamı)

Yapı: Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi	**Katalog No:** 63C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.465 Yapının restorasyon öncesi fotoğrafları, yan yüz kitabeleri ve çeşmenin ön yüz kitabesi[1] (Kültür Envanteri, 2022-2025)

Şekil 3.466 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 3.467 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

[1]"Maşaâllah Hemi fahr-ı âlem zâde-i pir Mustafa Paşa O mir-i muhterem ber-neş'edir nesl-i mu'azzamda Musaffa âb-ı pâki kıldı Sultâniyede icrâ Muhammed Mustafa aşkına iç mâ-i ayn-ı zemzemdeZebân-ı lülesi atşâne Feyzi dedi târihin Zülâl akdı için bu çeşme-i mir-i mükerremden Sene 1177 (1765 M.)." (Ağaoğlu, 2017, s. 49).

Tablo 3.76 Nurettin Cerrahi Tekkesi Yeniden Yapımı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)</td><td>Katalog No: 64A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Karagümrük, Dervişali Mah., Fevzipaşa Cad. Nurettin Tekke Sok., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2552/460/34</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Muhsinzâde Mehmed Paşa</td><td>Tarihi: 1766-67</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa, Hafız İbrahim Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi: Tekke</td><td>Güncel İşlevi: Tekke</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

Harita 3.130 Nurettin Cerrahi Tekkesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.131 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.468 Nurettin Cerrahi Tekkesi imar planı ile vaziyet planı (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.469 Nurettin Cerrahi Tekkesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Dervişali Mahallesi, Nurettin Tekke Sokak'ta yer alan ve Halvetiliğin Cerrahi kolunun asitanesi olan Cerrahi Tekkesi, Şeyh Seyyid Muhammed Cerrahi adına (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24); ilk olarak H. 1015/M. 1703 yılında III. Ahmed tarafından inşa ettirilmiştir.

İstanbul'un önde gelen tarikat merkezlerinden biri olan bu tekke zaman içinde dört kez yeniden inşa edilmiş ve çeşitli onarımlar, değişiklikler ve eklemeler geçirmiştir. Sadrazam Muhsinzâde (Damat) Mehmed Paşa/Pir Mustafa Paşazade Mehmet Bey (Arap, ö. 1774, sad. 1765-68/1771-74), H. 1180/M. 1766-67'de yapıyı eski düzenini koruyarak yeniden inşa ettirmiştir. Bu yapının, kayıtlara göre 1766-67 yıllarında göreve gelen hassa başmimarları Mehmed Tahir Ağa ve Hafız İbrahim Ağa veya onların yönetimindeki hassa mimarları tarafından inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4). II. Mahmud (1819-1836) ve II. Abdülhamid (1883-1893-1909) dönemlerinde restore edilen tekke, günümüzdeki formunu 19. yy.'da kazanmıştır. 1925'te tekkelerin kapatılmasının ardından bazı onarımlara tabi tutulmuş ve 1945'te Müzeler Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Bu süreçte, İtalyan mimar Pisikast'ın denetiminde yapının belirli bölümleri yenilenmiş; güney ve batı duvarları kâgir olarak inşa edilmiş, çatı onarılmış ve pencere kemerleri Osmanlı mimari üslubuna uygun hale getirilmiştir. Ayrıca, yapıdaki ahşap karkaslı duvarlar betonarmeye dönüştürülmüştür (Tanman, 2007).

Tablo 3.76 Nurettin Cerrahi Tekkesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 64B

Harita - Çizim - Proje

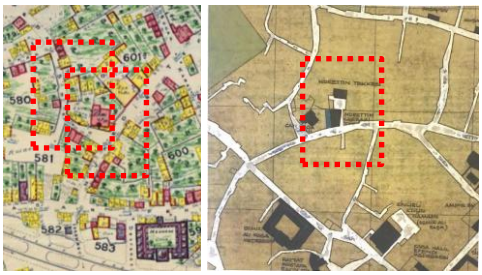

Şekil 3.470 Cerrahi Tekkesi'nin Pervititch Haritası (Pafta: 32), 1929 ve Behçet Ünsal Haritası'ndaki, 1964 (Pafta: A-6) yeri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

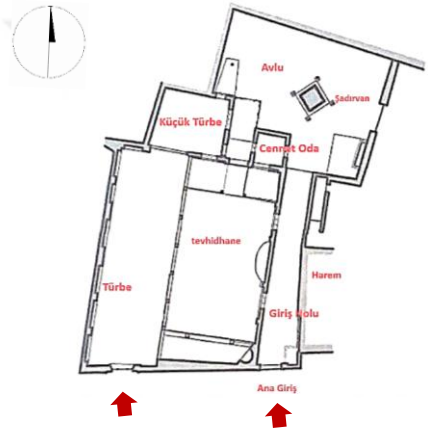

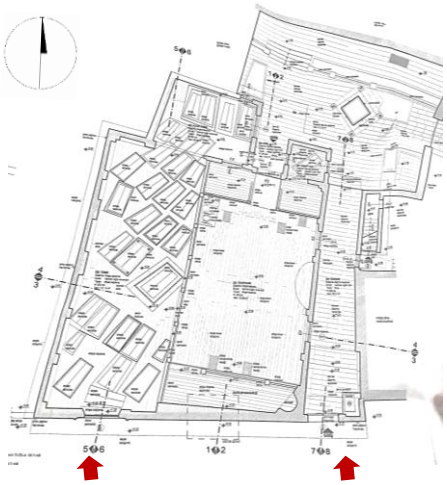

Şekil 3.471 Tekkenin 2014 tarihli onaylı resrorasyon projesi çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Külliye, Nureddin-i Cerrahi Türbesi, tevhidhâne, şadırvan avlusu, mutfak, şerbethane, mezarlar ve II. Abdülhamid dönemine ait ahşap bir haremden oluşmaktadır (Tanman, 2007). Nûreddin Cerrâhî Tekkesi, İstanbul'un tasavvuf kültürü ve müziği açısından önemli bir merkezdi. Pazartesi günleri yapılan ayinler, önemli zâkirbaşılar tarafından yönetilirdi. 2005 tarihli kurul kararıyla tescillenen yapının, 2014'te koruma grubu I olarak belirlenmiştir (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24). Tekke, günümüzde de aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Bitişik nizam selamlık yapıları içinde tevhidhâne tekkenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Yola bakan bir cephe ve ana giriş kapısı olan tevhidhâne nin mahfil katı vardır. Tevhidhâne-türbeyi haremden ayıran geçit cümle kapısı ile şadırvan avlusu arasındaki ulaşımı sağlar. Şadırvan avlusu, tevhidhâne ve türbenin arkasında yer alır. Tevhidhâne-türbe aslında 18,5×14×16 m boyutlarında yamuk planlı bir alana yayılmıştır. Buna sonradan eklenen "küçük türbe" 6,5×5,25 m, "cennet oda" 3×3 m boyutlarındadır. Günümüzde özgün yapım tekniğinde olmayan yapının üst örtüsü ahşap strüktürde olup kırma çatıyla örtülü ve kiremitle kaplıdır. Avludan Sultan Abdülmecid dönemi kare planlı ve dört cephesinde musluk olan bir şadırvan vardır (Tanman, 2007).

b) Cephe Özellikleri

Yola bakan ön cephede kitabeli ve demir şebekeli geniş bir niyaz penceresi, üç sivri kemerli ve lokmalı parmaklıkları olan pencere ile basık kemerli cümle kapısı görülmektedir. Sağ yan cephede mahfil katını aydınlatan alçı dışlık pencereler sivri kemerlidir. Diğer cepheler çizimlerde görüldüğü gibidir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Ön cephede, 19-20. yy. tamirlerine ait kitabeler ve giriş kapısına taçkapı görünümü veren çerçeveli tezyinatından başka süsleme bulunmamaktadır. Ayrıca Osmanlı Barok'una has birleşik bir kemerle taçlanan niyaz penceresi, iki yandaki ince sütunçeler ve önündeki demir şebeke cephedeki süslemeye örnektir (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).

Tablo 3.76 Nurettin Cerrahi Tekkesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 64C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.472 Yapının güncel dış görünümleri (Akar, 2020-2025) ile hâcet penceresi[1] (URL-1, 2024)

İç Mekân Süslemesi: 1991'deki onarımda Kütahya çinileriyle kaplı iç duvarlar son onarımda temizlenmiştir (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24). Tevhidhâne nin 19. yy. onarımı sırasında yapılan ahşap çıtalı tavanı, iç süslemeye örnek verilebilir. Tavanda, dikdörtgen bir çerçeve içinde beyzî bir çerçeve ve ortasında yaldızlı bir göbek vardır. Göbek ve çerçeve arasındaki boşlukta "Sultan Mahmud güneşi" motifi, köşelerde ise Halvetî-Cerrâhî tacı tepeliği görülmektedir (Tanman, 2007).

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.473 Tekkenin giriş cephesi 1945 onarımı sonrası görünümü ile son restorasyon öncesi görünümleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

[1]Nureddin Cerrahî Tekkesi Türbesi hâcet penceresi kitabesi; "Kutbul Ârifîn Hazreti Şeyh Nureddin El-Cerrahî Kuddise Sırruhu" (3 Şevval Sene 1211) (URL-1, 2024).

Tablo 3.76 Nurettin Cerrahi Tekkesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 64D

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.474 Tevhidhâne ve türbe iç görünümleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24 Arşivi, 2022-24), Nûreddin Cerrâhî Tekkesi kapısının iç tarafındaki kitâbe ile niyaz penceresi kitabesi (Tanman, 2007)

Şekil 3.475 Yapının koridoru ve burada yer alan bir kitabesinin görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.76 Nurettin Cerrahi Tekkesi Yeniden Yapımı (devamı)

Yapı: Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	**Katalog No:** 64E

Harita - Çizim - Proje

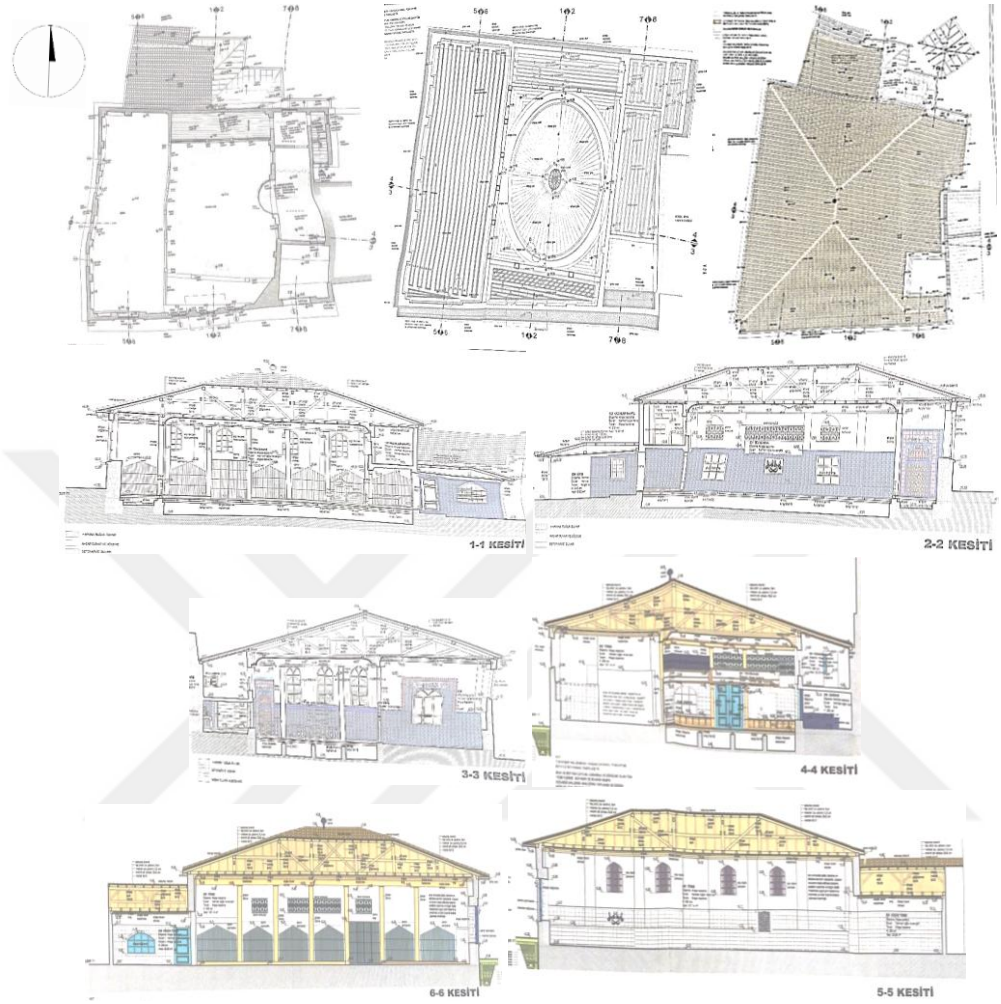

Şekil 3.476 Tekkenin 2014 tarihli onaylı resrorasyon projesi çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

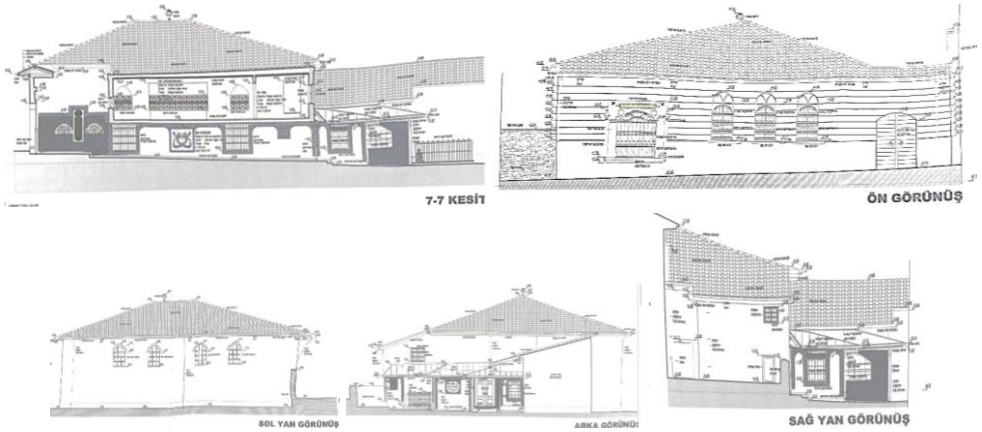

Şekil 3.477 Tekkenin 2014 tarihli onaylı resrorasyon projesi çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.77 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han</td><td>Katalog No: 65A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Eminönü, Hobyar Mah., Büyük Postane Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 416/25/2</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Muhsinzâde Mehmed Paşa</td><td>Tarihi: 1772</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Özel Mülkiyet (Muhsiznzade Mehmet Paşa Vakfı)</td><td>Özgün İşlevi: Han</td><td>Güncel İşlevi: Otel-restoran</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.132 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.133 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
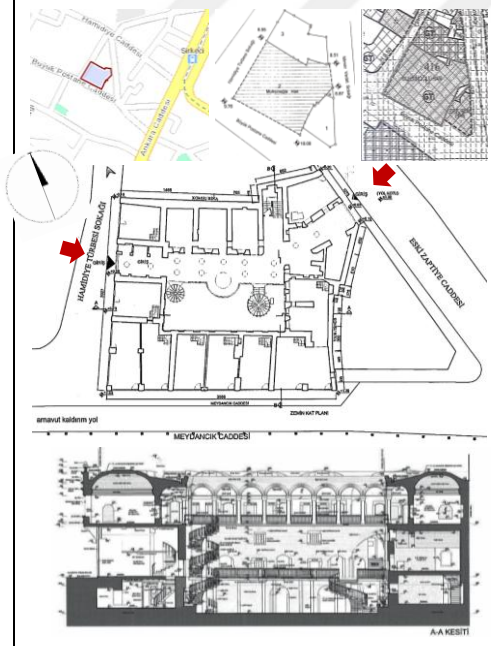
Şekil 3.478 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han imar durumu (Fatih Belediyesi, 2022-24; İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24) ve 2013 tarihli onaylı rölöve projesinden bir kesit (Harmankaya, 2016)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.479 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Hobyar Mahallesi, Büyük Postane Caddesi üzerinde Hamidiye Türbesi Sokak ile Vedat Tek Sokağı (Eski Zaptiye Sokak) arasında yer alan Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han veya Şeyhülislam Ebussuud Efendi Han adlarıyla anılan H. 1186/M. 1772 tarihli yapının; Muhsinoğlu Vakfı'na göre III. Mustafa Dönemi sadrazamı Muhsinzâde (Damat) Mehmed Paşa/Pir Mustafa Paşazade Mehmet Bey (Arap, ö. 1774, sad. 1765-68/1771-74) tarafından inşa ettirildiği kaynaklardan öğrenilmektedir (Cezar, 1995, s. 404). Hanı inşa eden mimarın/ustanın bilgisine ulaşılamamıştır, fakat 1770-74 yıllarında tekrar göreve geldiği kayıtlarda geçen (Tablo 2.3, Tablo 2.4) hassa başmimarlarından Mehmed Tahir Ağa veya onun yönetimindeki hassa mimarları tarafından tasarlanmış olduğu düşünülmektedir. Yapının üzerinde, 19. yy. sonu onarımını gerçekleştiren ustaya ait bir taşçı kitabesi vardır. 1988 tarihli kurul kararıyla II. derece korunması gerekli tescilli yapıdır. Perakende satışın yapıldığı hanın eski resimleri, kurul dosyasında mevcuttur. 18. yy. han mimarisi özelliklerini gösteren yapı, zaman içinde yapılan tadilatlarla özgün nitelikiğini kaybetmiş olsa da son restorasyonda aslına uygun bir şekilde onarılmış ve günümüzde "Olden 1772" adıyla otel-restorasyon olarak kullanılmaktadır.</td></tr>
</table>

Tablo 3.77 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han (devamı)

Yapı: Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	**Katalog No:** 65B

Harita - Çizim - Proje

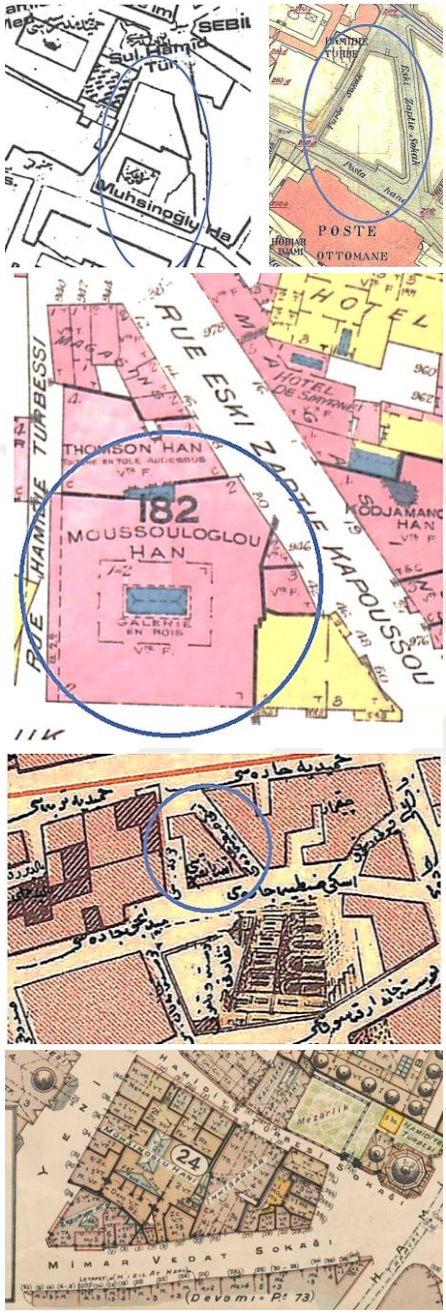

Şekil 3.480 Ayverdi (1875-82), Alman Mavileri (1913-14), Goad (1904), Necip Bey (1918) (Harmankaya, 2016; İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24) ve Pervititch (1922-45) haritalarında (Salt Araştırma, 2024) Muhsinoğlu Han

Yapı üzerindeki kitabeler şu şekildedir: güney cephesinde "Asitaneli Taşçı Ömer, 1320" ve "Maşallah"; batı cephesinde "Yâ-Hâfız" ve "Yâ Mâlike'l-mülk 1321"; doğu cephesinde "Maşallahu kân Tarih-i tamirat sene 1306 Abdullah bin Ahmed bin Mehmed" ve "Maşallah velâ kuvvete illa billah" yazılıdır (Harmankaya, 2016; İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).

Mimari Özellikleri

Muhsinzâde Han, Osmanlı deniz ticareti açısından stratejik bir konumda bulunan Eminönü bölgesinde yer almakta olup, 17. yy. sonları ile 18. yy.'da inşa edilmiş han mimarisi özelliklerini yansıtan tek avlulu bir yapıdır (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24). Yapı, büyük ölçüde özgün plan şemasını ve mekân kurgusunu koruması bakımından, İstanbul han mimarisi içerisinde özgün bir örnek teşkil etmektedir. Sahip olduğu mimari nitelikler ile 18. yy.'dan 20. yüzyıla uzanan süreçte etkili olan Batılılaşma dönemi üsluplarından Ampir ve Neo Klasik özellikleri yansıttığı görülmektedir. (Harmankaya, 2016).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Mimar Vedat Tek Sokak ile Hamidiye Türbesi Sokak'tan yuvarlak kemerli birer kapı ve beşik tonozlu iki geçitle girilen han, bodrum kat üzeri iki katlı olarak üzeri kavisli camla örtülü revaklı orta avluya sahip kâgir (taş ve tuğla ile almaşık örgü) bir yapıdır. Üst kata çıkış, avludaki dönerli demir merdiven ve güney batı köşedeki taş merdivenlerle yapılır. Yamuk dörtgen planlı olan yapı, yapının üst katında 22 adet odası, alt katında 12 adet oda ile 8 adet mahzen ve kapıları, umumi yola yapılan 2 adet mahzen, 10 adet dükkân ve temiz su içilmesi için inşa edilmiş 1 adet su deposu vardır (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24). Hamidiye Sokak cephesi üst katı, zemin kat cephesinden dışarı doğru yaklaşık 140 cm genişliğinde bir çıkma yapmakta (Harmankaya, 2016) olup köşeleri yarım daire profilli, yivli alınlı konsollar tarafından taşınmaktadır. Dükkânlar tonozlu bodrum kat ve volta döşemeli zemin kattan oluşmaktadır. 1. katta, tonozlu avlu revaklarının ardında kalan ocaklı odaların üstü, aynalı tonozlarla örtülüdür. Cepheler kesme taş malzeme ile kaplıdır.

b) Cephe Özellikleri

Büyük Postaneye bakan ön/güney cephe, kesme taş kaplamalıdır. Çıkmalı ve alt katında 7 adet dükkânın olduğu bu cephenin, yivli ve iyon başlıklı pilastr elemanlarla ayrılmış ikişer pencere grupları halinde toplamda 14 penceresi vardır.

Tablo 3.77 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han (devamı)

Yapı: Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	**Katalog No:** 65C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.481 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

Hamidiye Türbesi Sokağı cephesinin zemin katına dükkân ve kemerli bir giriş kapısı vardır; bu cephe, ön cepheyle benzer özelliklere sahip olup, yivli pilastr elemanlarla süslenmiş altı bölüme ayrılmış ve her bir bölümde iki pencere vardır. Mimar Vedat Tek Sokağı cephesi de kemerli dökme demir bir giriş kapısı ile bir dükkân kapısı; üst katta ise yuvarlak kemerli 4 tane pencere vardır. Tüm cephelerde pencere üstünde profilli bir silme ve üstünde ise çatı parapeti geçmektedir. Ön ve sağ yan cephede, profilli çatı parapeti ve üzerinde küresel formlu taş korkuluklar/babalar vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephelerde yivli silme, bordür, pencere altı süslemeleri ve iyonik başlıklı yivli pilastr elemanlar görülür. Zemin kattaki dükkânların arasında birinci kattaki yivli pilastr elemanların kaide hizasında akant yapraklı volütlü konsollar vardır. Büyük Postane ile Hamdiye Caddeleri kesişimindeki pahlı köşede, kabartma tekniğinde iki ucu kenetli halat motifi vardır. Ayrıca cephenin çeşitli yerlerinde, siyah zemin üzerine altın yaldız kabartma tekniğinde istifli hüsn-i hat kartuşlar vardır. Ayrıca, Hamdiye Caddesi'ne bakan cephede kovuk biçimli kuş evleri ile balustrat formunda çatı korkuluğu yer almaktadır.

İç Mekân Süslemesi: İç mekânda; üst kata çıkış sahanlığı kapısı üzerindeki kitabe, kademeli tuğla avlu saçağı, tablalı ahşap kapılar ve iç avluya bakan sade profilli revak sütun başlıkları iç süslemeye örnektir.

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.482 Büyük Postane'nin 1908'deki açılış töreni (Harmankaya, 2016) ve Muhsinoğlu Han'ın 1987 tarihli görünümleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.77 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han (devamı)

Yapı: Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	**Katalog No:** 65D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.483 Yapı dış görünümleri ve üzerindeki kitabeler (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.484 Yapının 2012 tarihli iç görünümleri (Harmankaya, 2016)

Şekil 3.485 Yapının güncel tarihli iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.77 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han (devamı)

Yapı: Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	**Katalog No:** 65E

Harita - Çizim - Proje

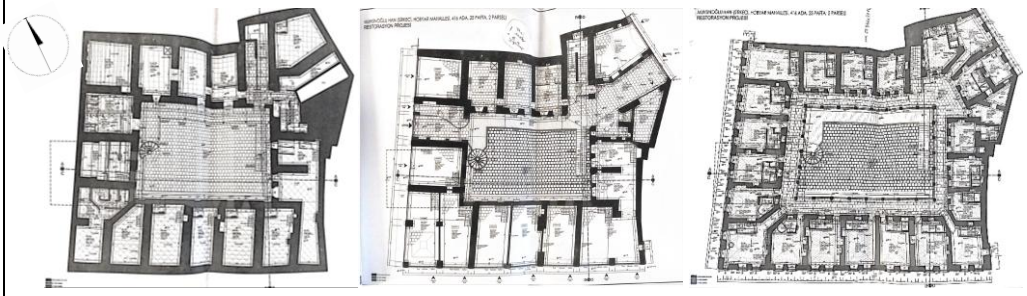

Şekil 3.486 Yapının 2016 onaylı restorasyon projesinden bodrum, zemin ve 1. kat planları çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Şekil 3.487 Yapının 2016 onaylı restorasyon projesi çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.78 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı</td><td>Katalog No: 66A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Eminönü, Hobyar Mah., Büyük Postane Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 169/6/18</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Muhsinzâde Mehmed Paşa</td><td>Tarihi: 1757-74 (?)</td><td>Mimarı: -</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Özel Mülkiyet (Unit Grup) (Muhsiznzade Mehmet Paşa Vakfı)</td><td>Özgün İşlevi: Yalı</td><td>Güncel İşlevi: Otel</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>
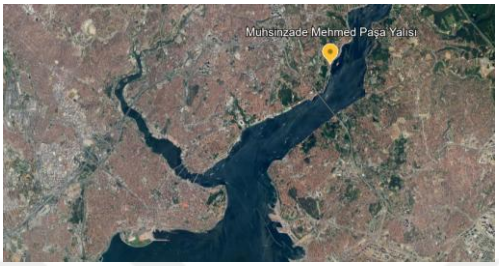

Harita 3.134 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.135 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
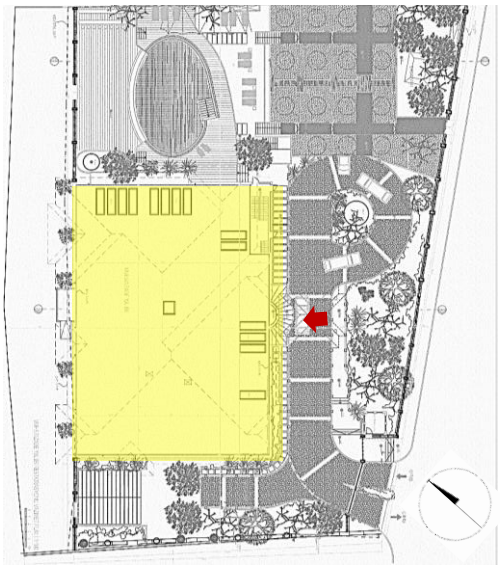
Şekil 3.488 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı restorasyon vaziyet planı (Unit Grup Arşivi, 2010)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.489 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı genel görünümleri (Akar, 2020-2025; Linea Tusavul, 2010)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Beşiktaş İlçesi, Kuruçeşme Mahallesi, Muallim Naci Caddesi’nde yer alan Muhsinzâde Mehmet Paşa Yalısı; III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde sadrazamlık yapan Muhsinzâde (Damat) Mehmed Paşa/Pir Mustafa Paşazade Mehmet Bey (Arap, ö. 1774, sad. 1765-68/1771-74) tarafından inşa ettirilmiştir. Yapının mimarı bilinmemektedir ancak III. Mustafa Dönemi baş mimarları (Elhac Mustafa Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Mehmed Tahir Ağa, İbrahim Ağa veya Abdi Ağa gibi hassa mimarlarının tasarladığı bir yalı olduğu tahmin edilmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4). III. Ahmed’in kızı, aynı zamanda Sultan III. Mustafa ve Sultan I. Abdülhamid’in kız kardeşleri olan Esma Sultan ile evli olan sadrazam, Kuruçeşme’deki yalısını evlenen kızı Rukiye Hanım’a (1745-1799) düğün hediyesi olarak vermiştir. 1894’teki büyük bir depremde hayli harap olan Muhsinzâde Yalısı, sonraki yıl değiştirilerek yeniden inşa edilmiştir. Yapı sahipleri tarafından 1790-1929 yılları arasında kullanılmış ancak sonrasında yalı terkedilmiştir. Yalı bir dönem kömür depolama ve daha sonra kum depolama alanı olarak kullanılmıştır (Unit Grup Arşivi, 2010).</td></tr>
</table>

Tablo 3.78 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı (devamı)

Yapı: Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	**Katalog No:** 66B

Harita - Çizim - Proje

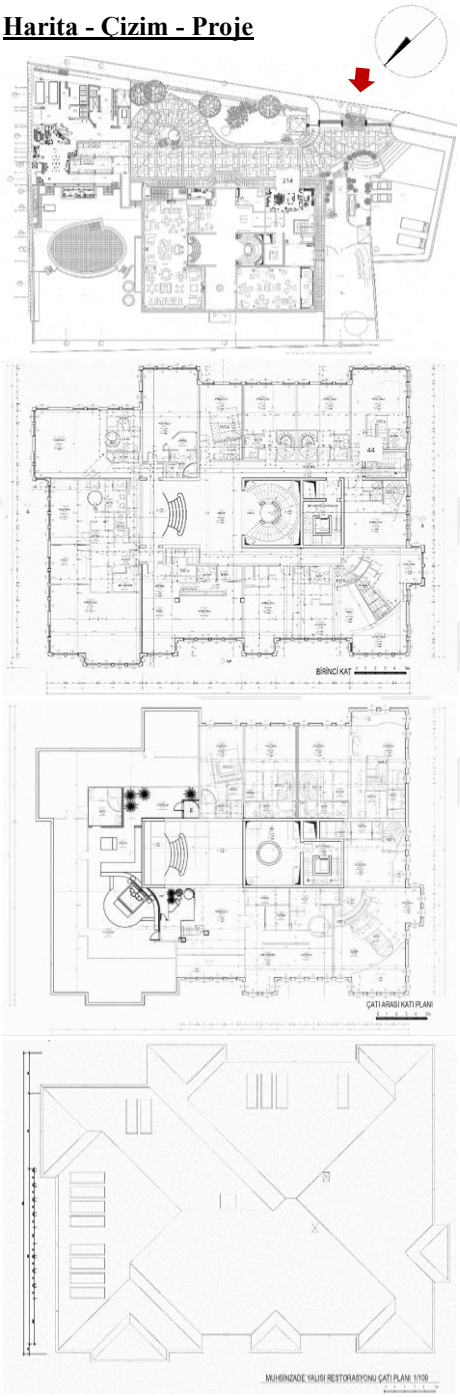

Şekil 3.490 Yapının restorasyon plan çizimleri (Unit Grup Arşivi, 2010)

Yalı, 1980'li yıllarda varisleri tarafından turizm amaçlı kullanılmak üzere satılmıştır. 2002-2010 yılları arasında geçirdiği restorasyonun ardından, yapı özel bir şirket tarafından "Hotel Les Ottomans" adıyla dört yıldızlı bir otel olarak işletilmektedir. (Unit Grup Arşivi, 2010).

Mimari Özellikleri

Erken Cumhuriyet'e kadar özgünlüğü büyük ölçüde korunmuş olan Muhsinzâde Mehmet Paşa Yalısı, orijinal mimarisiyle Eldem'in (1954) sınıflandırmasındaki (Eldem, 1954) iç sofalı geleneksel Osmanlı evi özelliklerini yansıtmaktadır. Yapı, havuzlu setler ve selsebil gibi peyzaj düzenlemeleriyle inşa edildiği ilk dönemin (18. yy.) Osmanlı bahçe mimarisinin de nadide ve gösterişli örneklerinden biridir. Yalının genel görünümü o zamanlar rağbet gören ampir üsluptadır.

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Restitüsyon projesine göre, iki katlı ancak aynı çatı altında iki ayrı bölüğü bulunan yalıda, yüksek pencereli bir merdiven galeri boşluğu vardı. Ayrıca 50 odalı yalının deniz üzerinde geniş bir divanhanesi ve deniz suyuyla beslenen bir havuzu olduğu belirtilmektedir (Tugay, 2007). Restorasyon projesine göre geniş ve denize sıfır yalı bahçesine giriş, Muallim Naci Caddesi'nden yapılmaktadır. Yapı, restorasyon projesinde eklenen iki betonarme bodrum kat ile ahşap strüktürlü zemin kat, normal kat ve çatı arası katından oluşmaktadır. Girinti ve çıkıntılı dikdörtgen planda zemin katta orta alanda yer alan bir döner merdivenle üst kata çıkılmaktadır. Üst kat ve çatı arası katında farklı büyüklükte 12 adet suit oda vardır. Bu odalardan köşelerde yer alanlar cephede konsol/çıkma yapacak şekilde düzenlenmiştir.

b) Cephe Özellikleri

Yalı baskı kaplamalı cephelerde eğrisel ahşap göğüsleme/eliböğründe ile desteklenen çıkmalar görülmektedir. Yapının dört cephesinde dikdörtgen biçimli pencere dizileri vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Cephede saçak altı ve çıkma altlarında ahşap kabartma tekniğinde üçgen, yıldız gibi geometrik süslemeler görülmektedir.
İç Mekân Süslemesi: Profilli kartonpiyer tavanlardaki kabartma olarak altın varaklı bitki motiflerde Barok etkili süslemeler görülmektedir.

Tablo 3.78 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı (devamı)

Yapı: Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	**Katalog No:** 66C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.491 Yapının eski bir görünümü (Unit Grup Arşivi, 2010) ve güncel görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

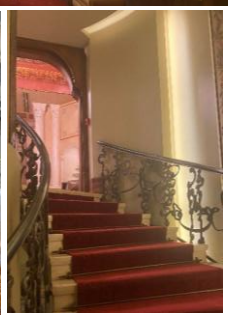

Şekil 3.492 Yalının iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.78 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı (devamı)

Yapı: Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	**Katalog No:** 66D

Harita - Çizim - Proje

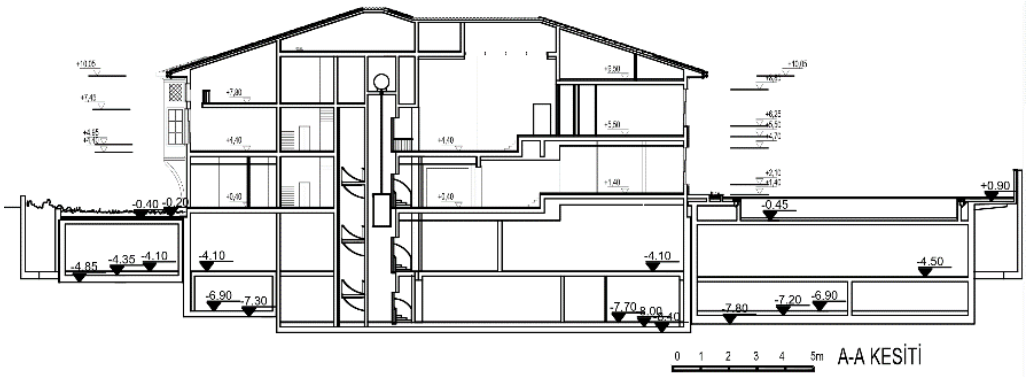

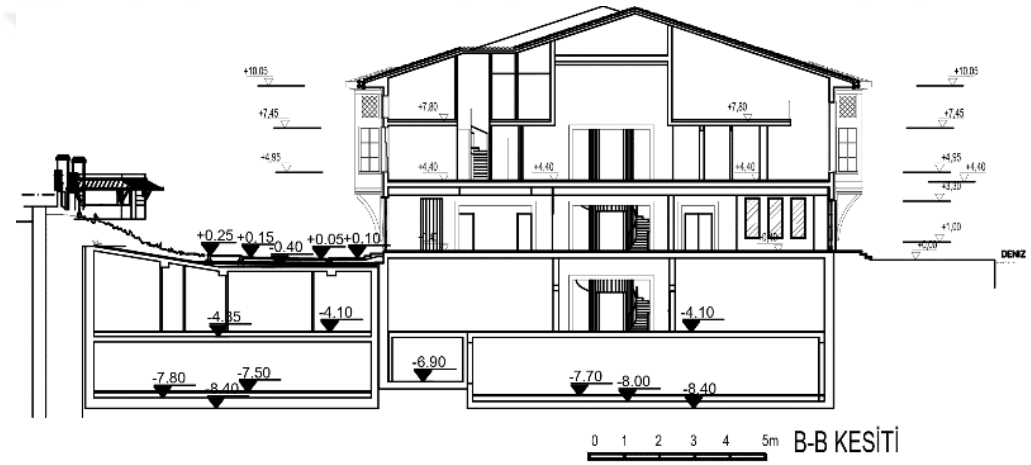

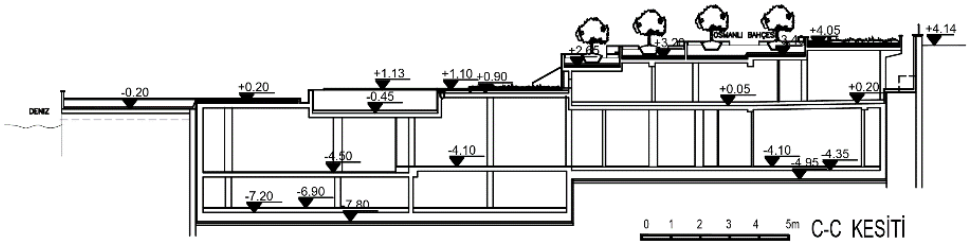

Şekil 3.493 Yapının restorasyon projesi kesit çizimleri (Unit Grup Arşivi, 2010)

Tablo 3.78 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı (devamı)

Yapı: Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	**Katalog No:** 66F

Harita - Çizim – Proje

Şekil 3.494 Yapının restorasyon projesi cephe çizimleri (Unit Grup Arşivi, 2010)

Tablo 3.78 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı (devamı)

Yapı: Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	**Katalog No:** 66F

Harita - Çizim - Proje

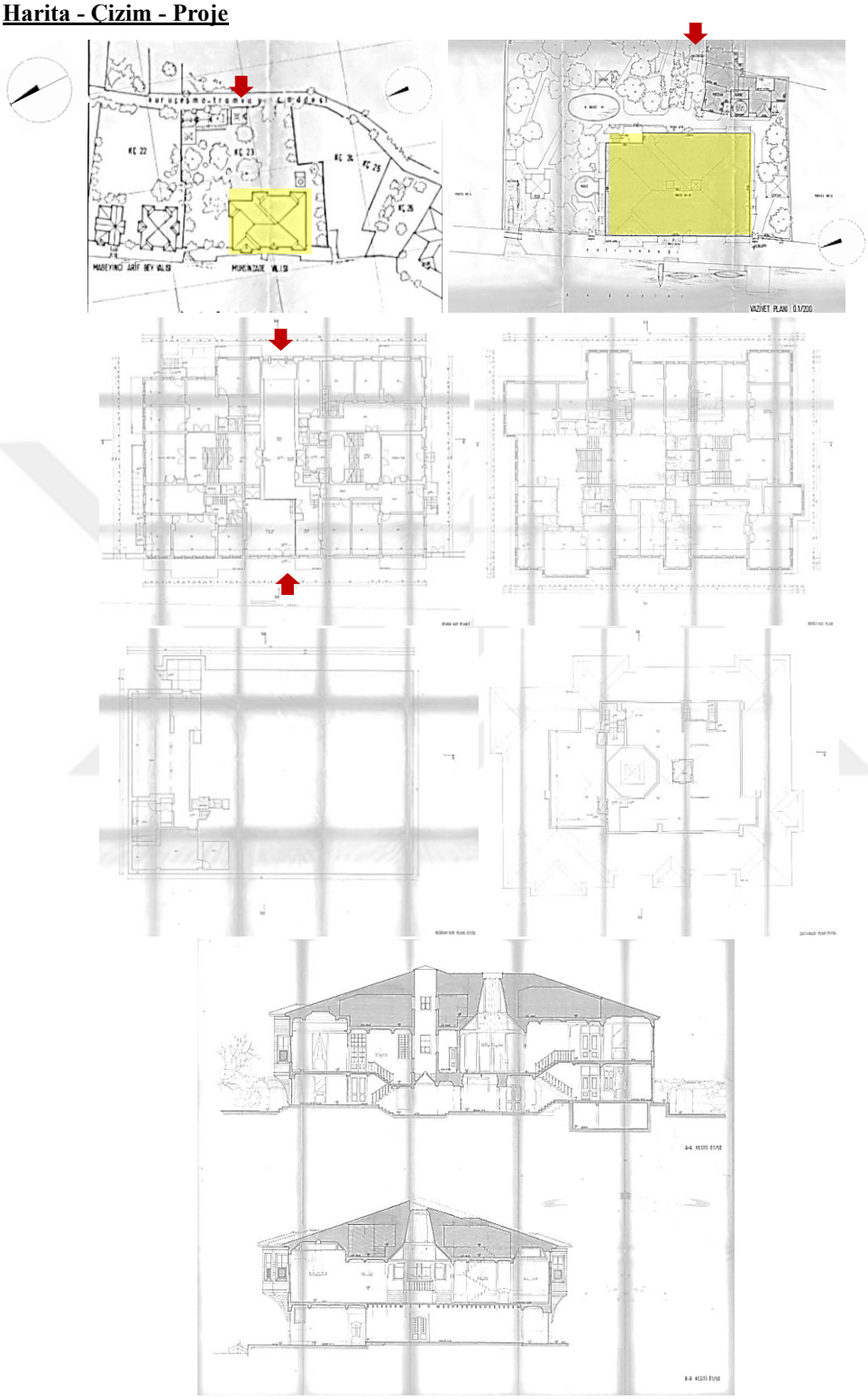

Şekil 3.495 Yapının restitüsyon projesi vaziyet, zemin kat, 1. kat, çatı arası katı, aa ve bb kesitleri (Salt Araştırma, 2024)

3.2.3 Hanım Sultan Yapıları

Tablo 3.79 III. Mustafa Dönemi kataloglarında hanım sultanlara ait yapılar

Katalog No	Katalog Yapısı	Bâni Adı
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	Aynü'l Hayat Hatun
68	Zeynep Sultan Camii	Zeyneb Sultan
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi	
70	Zeynep Sultan Çeşmesi	

Tablo 3.80 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi</td><td>Katalog No: 67A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Şehsuvar Bey Mah., Aynü'l Hayat Çıkmazı, Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 163/36/74</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Aynü'l Hayat Kadın</td><td>Tarihi:
1760</td><td>Mimarı: Elhac Ahmed Ağa, Mehmet Tahir Ağa (?)</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Mescit</td><td>Güncel İşlevi:
Mescit</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

Harita 3.136 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.137 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

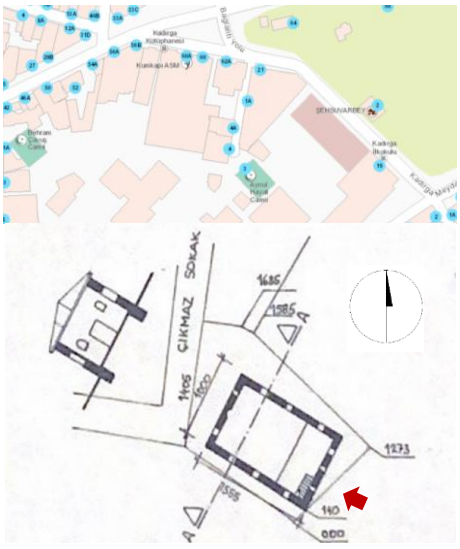

Şekil 3.496 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi imar durumu (Fatih Belediyesi, 2022-24) ve vaziyet planı (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.497 Aynü'l Hayat Hatun Mescidi genel görünümü (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Şehsuvar Bey Mahallesi, Aynü'l Hayat Çıkmazı'nda yer alan Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi; III. Mustafa'nın hasekisi Aynü'l Hayat Hatun (d. 1726-ö. 1764-65) tarafından inşa ettirilmiştir. 1764-65'te vefat eden Aynü'l Hayat Hatun'un kabri de Laleli Camii III. Mustafa ve III. Selim Türbesi'nin yan tarafındaki hazirede bulunmaktadır (Ayvansarayi vd., 2001, s. 234; Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 16). Yapının, 1760'ta başmimar olarak görev yapmış olan Elhac Ahmed Ağa veya Mehmet Tahir Ağa ve onların yönetimindeki hassa mimarları tarafından inşa edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir (Tablo 2.3, Tablo 2.4). Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi inşa tarihini 1760 verirken (Sakaoğlu, 2009b, s. 338); koruma kurulu dosyasındaki rapora göre bu tarihi tahmini 1763-64'tür Kurul kayıtlarında, minare izine rastlanmayan yapı mescit olarak geçmektedir. Yapının son (2000'lerde) restorasyonu öncesinde, ana ibadet mekânının harap halde olduğu, yapı içinde sonradan inşa edilen muhdes yapıların kiraya verildiği kurul dosyasındaki eski resimlerden ve 1987 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24).

Tablo 3.80 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi (devamı)

Yapı: Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	**Katalog No:** 67B

Harita - Çizim - Proje

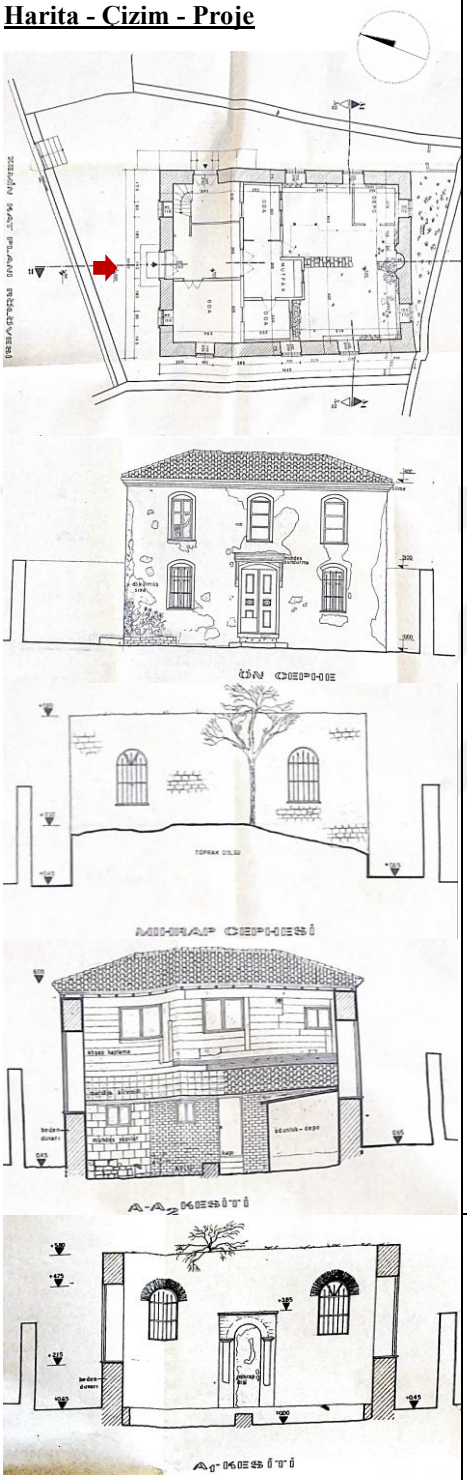

Şekil 3.498 Yapının rölöve projesi çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

1990'larda çizilen rölöve ve restorasyon projelerine göre yapı restore edilmiştir. Yapı, günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır.

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Dikdörtgen planlı kâgir mescit, iki kat yüksekliğinde ve minaresizdir. Aynü'l Hayat Çıkmazından dört basamak aşağı kotta olan mescit avlusuna girilir. İbadet mekânına kuzey ve doğu cephesindeki birer kapıyla girilmektedir. Yapının kuzeydeki ana girişinin yanında sonradan eklenen PVC bir rüzgarlık vardır. Mescidin kapalı son cemaat yerinin sol tarafında yer alan döner bir merdivenle mahfil katına ulaşılır. Harimde klasik ahşap minber, duvarda niş yapan kâgir mihrap ve ahşap vaaz kürsüsü vardır. Duvarlar moloz taş, hatıl ve kemerler harman tuğla ile örülmüştür. Ahşap strüktürde düz tavanlı ve kırma çatılı olan yapı alaturka kiremitle kaplıdır. Ayurca avlu duvarına bitişik bir şadırvan ve tuvaletler görülmektedir.

b) Cephe Özellikleri

Yapının ön-giriş cephesi mahfil katından dolayı iki sıra, diğer cepheler ise tek sıra pencere düzenindedir. Pencereler yuvarlak kemerli ve ahşap doğramalıdır. Giriş cephesinde kapının sağ ve sol tarafında birer adet, üst kotta ise 3 adet; sağ cephede 3; sol cephede 2 adet ve mihrap cephesinde 2 adet olmak üzeri toplamda 12 adet pencere vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Sıvalı cephelerde süslemeye rastlanmamıştır.

İç Mekân Süslemesi: İç mekânda, klasik formlu minber üzerindeki ahşap süslemeler, mihrap üzerindeki hat levhalar ve ahşap mahfil korkuluğu üzerindeki bezemeler dışında süslemeye rastlanmamıştır.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.499 Yapının restorasyon öncesi mihrap duvarı görünümü (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.80 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi (devamı)

Yapı: Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	**Katalog No:** 67C

Harita - Çizim - Proje

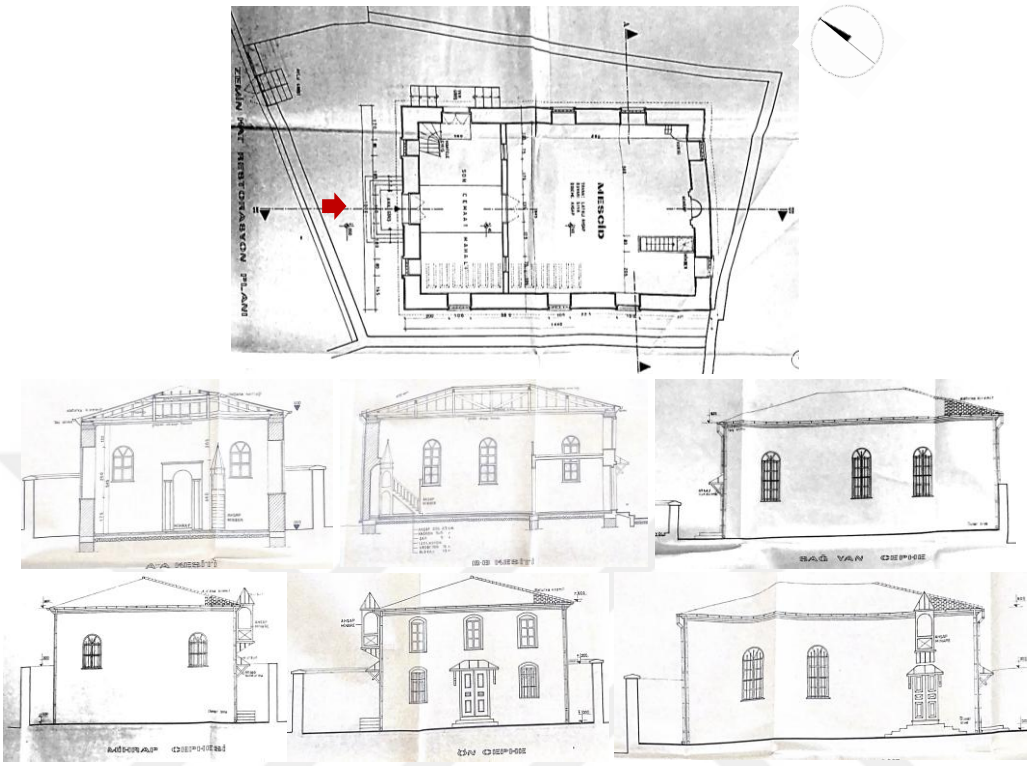

Şekil 3.500 Yapının restorasyon projesi çizimleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.501 Yapının restorasyon öncesi görünümleri (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Tablo 3.80 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi (devamı)

Yapı: Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	**Katalog No:** 67D

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.502 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.503 Yapının iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.81 Zeynep Sultan Camii

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Zeynep Sultan Camii</td><td>Katalog No: 68A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Eminönü, Alemdar Mah., Alemdar Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 29/39/2</td></tr>
<tr><td>Bânisi: Zeyneb Sultan</td><td>Tarihi: 1769</td><td>Mimarı: Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu: Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi: Cami</td><td>Güncel İşlevi: Cami</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.138 Zeynep Sultan Camii konumu (Google Earth, 2024)
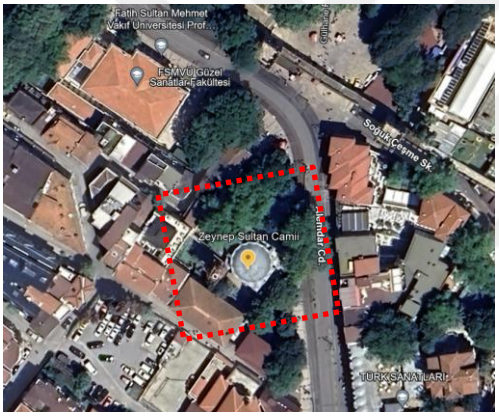

Harita 3.139 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

Şekil 3.504 Zeynep Sultan Camii rölöve vaziyet planı (VGMA, 2022)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>
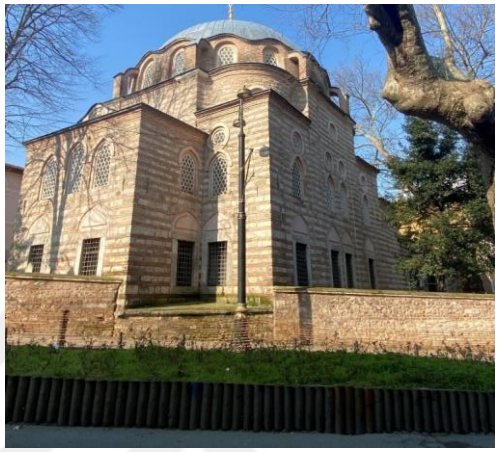
Şekil 3.505 Zeynep Sultan Camii genel görünümü (Akar, 2020-2025)

<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Alemdar Mahallesi, Alemdar Caddesi'nde yer alan Zeynep Sultan Külliyesi; III. Ahmed'in kızı Zeyneb Sultan (d. 1715-ö. 1774) adına Mehmed Tahir Ağa tarafından H. 1183/M. 1769'da inşa edilmiştir (Kuban, 1954, s. 31). Cami merkezde olmak üzere sıbyan mektebi, türbe, çeşme ve sebilden meydana gelen küçük bir külliyedir. 19. yy.'da külliye içerisine bir medrese (Vanî Medresesi) inşa edilmiştir. Külliye yapılarından sebil 1871'de atlı tramvay çalışmalarında yok olmuştur. Yıkılan bu sebilin yerinde, günümüzde külliye köşesinde yer alan, IV. Vakıf Hanı inşası (1912-15) için yeri değiştirilen 1777 tarihli I. Abdülhamid/Hamidiye Külliyesi Sebili vardır. Türbe de yine yol çalışmalarında ortadan kaldırılmıştır (Açıkgözoğlu, 2013; Sefer, 2016, s. 67-307). Hazirede Zeyneb Sultan, eşi Sadrazam Melek Mehmed Paşa, Alemdar Mustafa Paşa'nın mezarı taşları ile başka birçok kabir bulunmaktadır (Sakaoğlu, 2009b, s. 319). Külliyede Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2017'de başlatılan son restorasyon çalışmaları devam etmektedir.</td></tr>
</table>

Tablo 3.81 Zeynep Sultan Camii (devamı)

Yapı: Zeynep Sultan Camii	**Katalog No:** 68B

Harita - Çizim - Proje

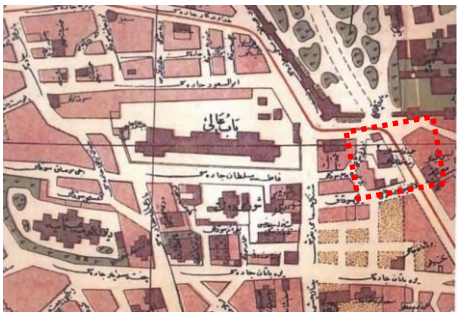

Şekil 3.506 Necip Bey Haritası'nda (1918) Zeynep Sultan Camii (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Şekil 3.507 Alman Mavileri Harıtası'nda Zeynep Sultan Külliyesi (Çoban Seymen, 2019)

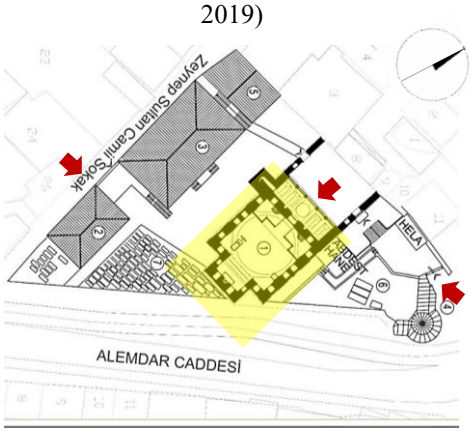

Şekil 3.508 Külliye vaziyet planı (Sefer, 2016, s. 48)

(1: Zeynep Sultan Camii, 2: Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi, 3: Vani Efendi Medresesi, 4: I. Abdülhamid Sebili, 5: Meşruta, 6-7: Hazire)

Mimari Özellikleri

Cami mimari özellikleriyle hem klasik karakterli hem de Barok özellikleri (Sakaoğlu, 2009b, s. 319) göstermektedir (Sefer, 2016, s. 50). Cephelerdeki kavisler, kubbe saçağının dalgalı hareketi, son cemaat yeri ve mahfil sütun başlıkları, mihrap, minber ve mahfiliyle daha çok Barok özellikler gösterirken beden duvar örgüsünde, pencereler ve sivri kemerlerle ayrıca mihrap önündeki büyük sivri kemer klasik özellikler gösterir (Açıkgözoğlu, 2013).

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Gülhane Parkı karşısında eğimli ve dar bir arsaya yerleşen külliye ihata duvarıyla çevrili, doğu ve batı ekseninde kitabeli iki girişi olan bir avluya yerleşmiştir. Doğu tarafındaki alt kapıdan girilince sağda abdesthane vardır. Bodrum kat üstünde fevkânî olarak ele alınan cami zeminine dokuz basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Cami girişi önündeki avlunun sağ ve sol duvarlarında, yanında sivri kemerli ve lokmalı parmaklıkları olan birer penceresi ile yuvarlak kemerli girişler yer alır. Bu kapılardan sağdakinin hazireye bakan cephesinde mermerle çerçevelenmiş celi sülüs müsennâ yazı geçmelerle ve dendanlarla çevrili bir kitabe vardır. Cami kesme taş ve tuğla ile almaşık duvar tekniğinde kare planlı ve merkezi kubbeli bir yapıdır. Ana kubbenin çapı 12 metreyi aşar ve dört köşede tromplar üzerinde yükselen tuğla kasnağa oturur. Dikdörtgen planlı mihrap nişi öne çıkma yapmış ve yuvarlak pencereli bir tonozla örtülmüştür. Beş bölmeli son cemaat yerinde mermer sütunlar; kenardakiler yuvarlak, aradakiler sivri olan 5 kemerle bağlanmıştır. Orta bölme kubbe, yan bölmeler ise aynalı tonozlarla örtülüdür. Girişin iki yanında mermer söveli dikdörtgen pencereler ve yuvarlak kemerli mihrap nişleri bulunur. Harime giriş kapısı yuvarlak kemerli, mermer çerçeveli olup üstündeki mermer kitabe tepeliği dilimli ve basık bir kubbe formuna sahiptir. Kapı üstündeki 15 Safer 1183 (20 Haziran 1769) tarihli kitabede "Ahmed-i Sâlis kızı Zeyneb Sultan" yazmaktadır (Açıkgözoğlu, 2013). Harimin kuzey duvarında ince mermer sütunlara oturan ahşap bir mahfil vardır. Bol pencereli yapının mihrabı kırmızı mermer, minberi ise ahşaptır. Kürsü ile pahlı pabucu kesme taştan tuğla minare, batı tarafına yerleştirilmiştir. Tek şerefeli minarenin külahı kurşun kaplamadır.

Tablo 3.81 Zeynep Sultan Camii (devamı)

Yapı: Zeynep Sultan Camii	**Katalog No:** 68C

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.509 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

b) Cephe Özellikleri

Zemin kat pencereleri dikdörtgen formlu ve sivri hafifletme kemerli alınlıklara sahiptir. İkinci sıra sivri kemerli pencereler, mihrap bölümü dışında bir düğüm formu oluşturarak üstündeki yuvarlak pencerelerle bitiştirilmiştir. Eğimli araziye oturan caminin doğu tarafındaki avluda yuvarlak kemerli bodrum pencereleri görülmektedir. Bodrum ve zemin ilk sıra pencereleri dışındaki tüm açıklıklarda alçı dışlıklar kullanılmıştır. Payandalarla desteklenen dalgalı kornişli kubbe kasnağında yuvarlak kemerli pencereler vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Yapının cephe süslemesi; avlu ve harim kapılarındaki sülüs hatlı ve Barok süslemeli mermer kitabeler, fil gözü alçı dışlıklar, son cemaat yerindeki Barok başlıklı porfir sütunlar, minarenin iç-dış bükey şerefe altı, kıvrımlı bitkisel desenli demir korkuluğu ve helezonik basamak görünümü gibi unsurlarla zenginleştirilmiştir.

İç Mekân Süslemesi: Duvarlar, kemerler, tonozlar, pencere kenarları, kubbe içi renkli klasik motifli (rumi, palmet vb.) kalem işleriyle işlenmiştir. Tromplarda altın varakla işlenen celi sülüs hatlar görülür. Minber, mihrap ve mahfil sütun başlıkları da süslüdür.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.510 Harim giriş kitabesi (Akar, 2020-2025)

Tablo 3.81 Zeynep Sultan Camii (devamı)

Yapı: Zeynep Sultan Camii	**Katalog No:** 68D

Yapı Dışından Fotoğraflar

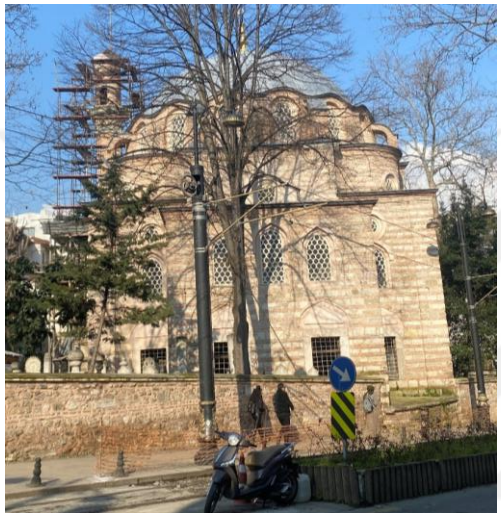

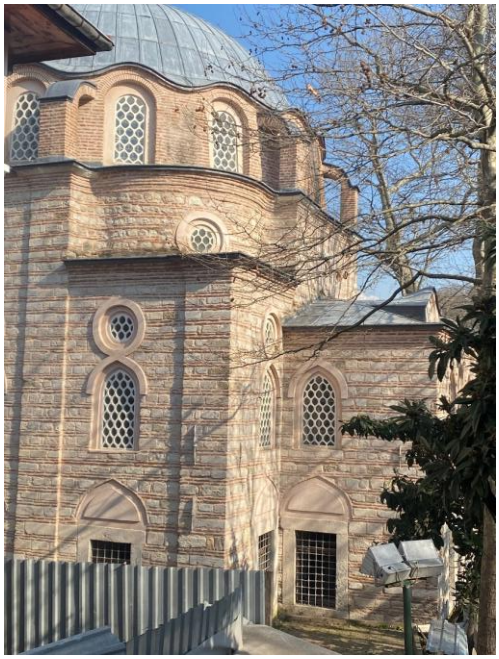

Şekil 3.511 Yapının dış görünümleri (Akar, 2020-2025)

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

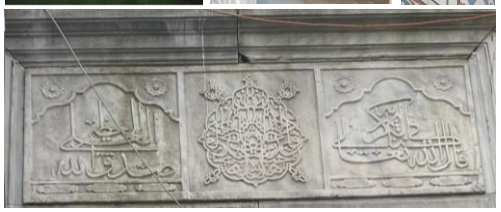

Şekil 3.512 Cami iç görünümleri ve güneybatı giriş kapısı ile iç avlu kapısı üzerindeki kitabeler (Çoban Seymen, 2019, s. 48; Sefer, 2016, s. 51; Akar, 2020-2025)

Tablo 3.81 Zeynep Sultan Camii (devamı)

Yapı: Zeynep Sultan Camii	**Katalog No:** 68E

Harita - Çizim - Proje

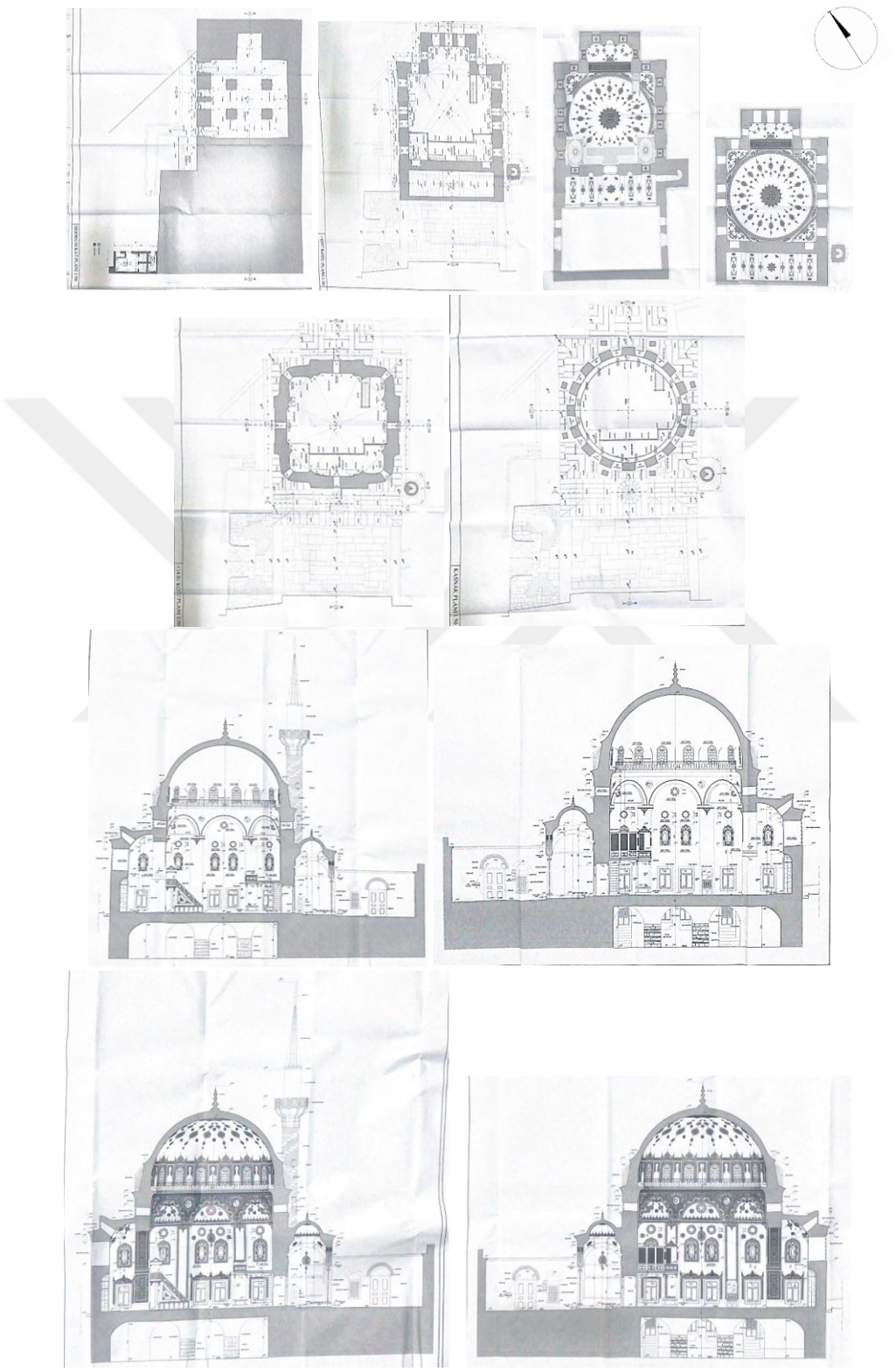

Şekil 3.513 Yapının rölöve projesi plan ve kesit çizimleri (VGMA, 2022)

Tablo 3.81 Zeynep Sultan Camii (devamı)

Yapı: Zeynep Sultan Camii	**Katalog No:** 68F

Harita - Çizim - Proje

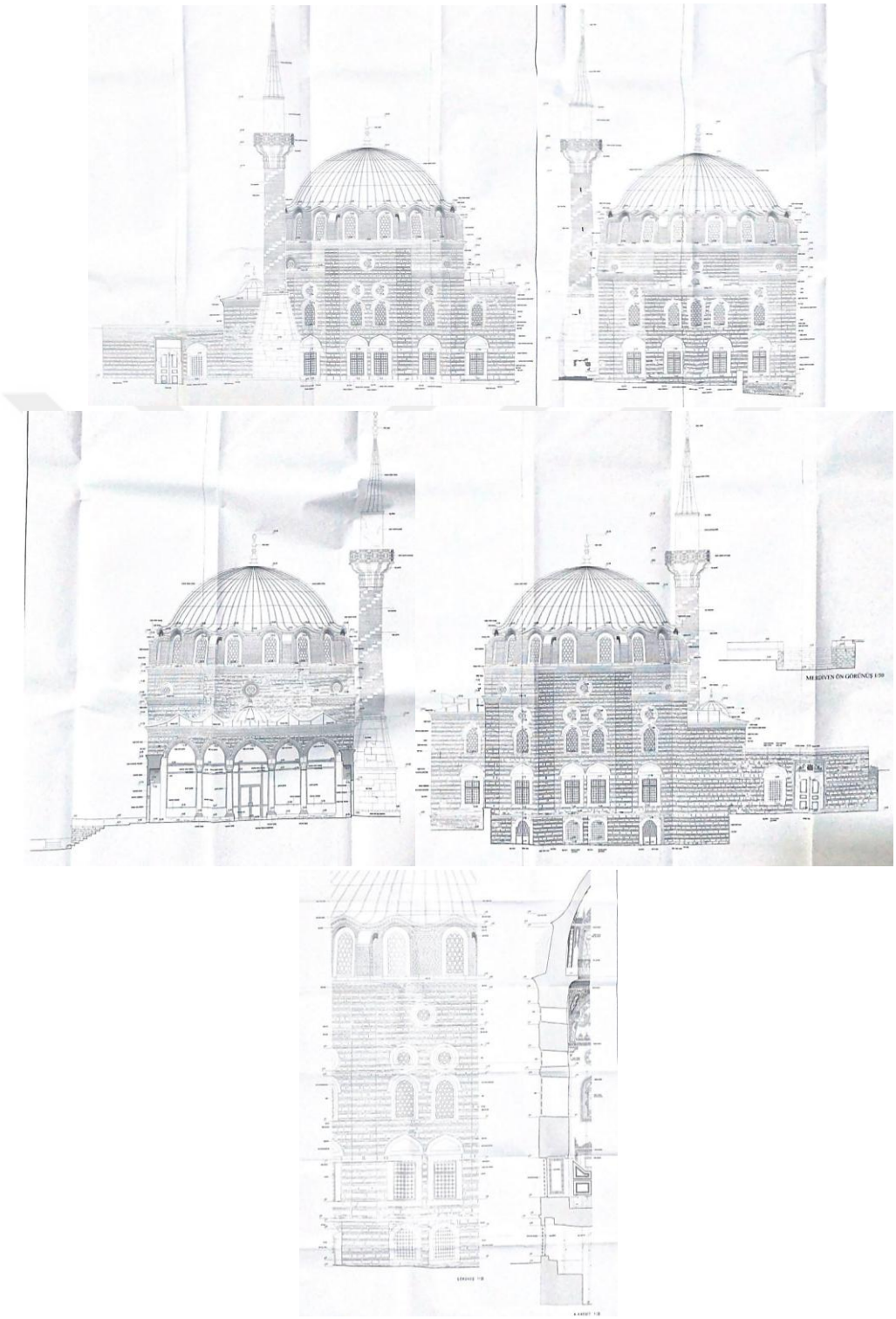

Şekil 3.514 Yapının rölöve projesi görünüş çizimleri (VGMA, 2022)

Tablo 3.81 Zeynep Sultan Camii (devamı)

Yapı: Zeynep Sultan Camii	**Katalog No:** 68G

Yapı Dışından Fotoğraflar

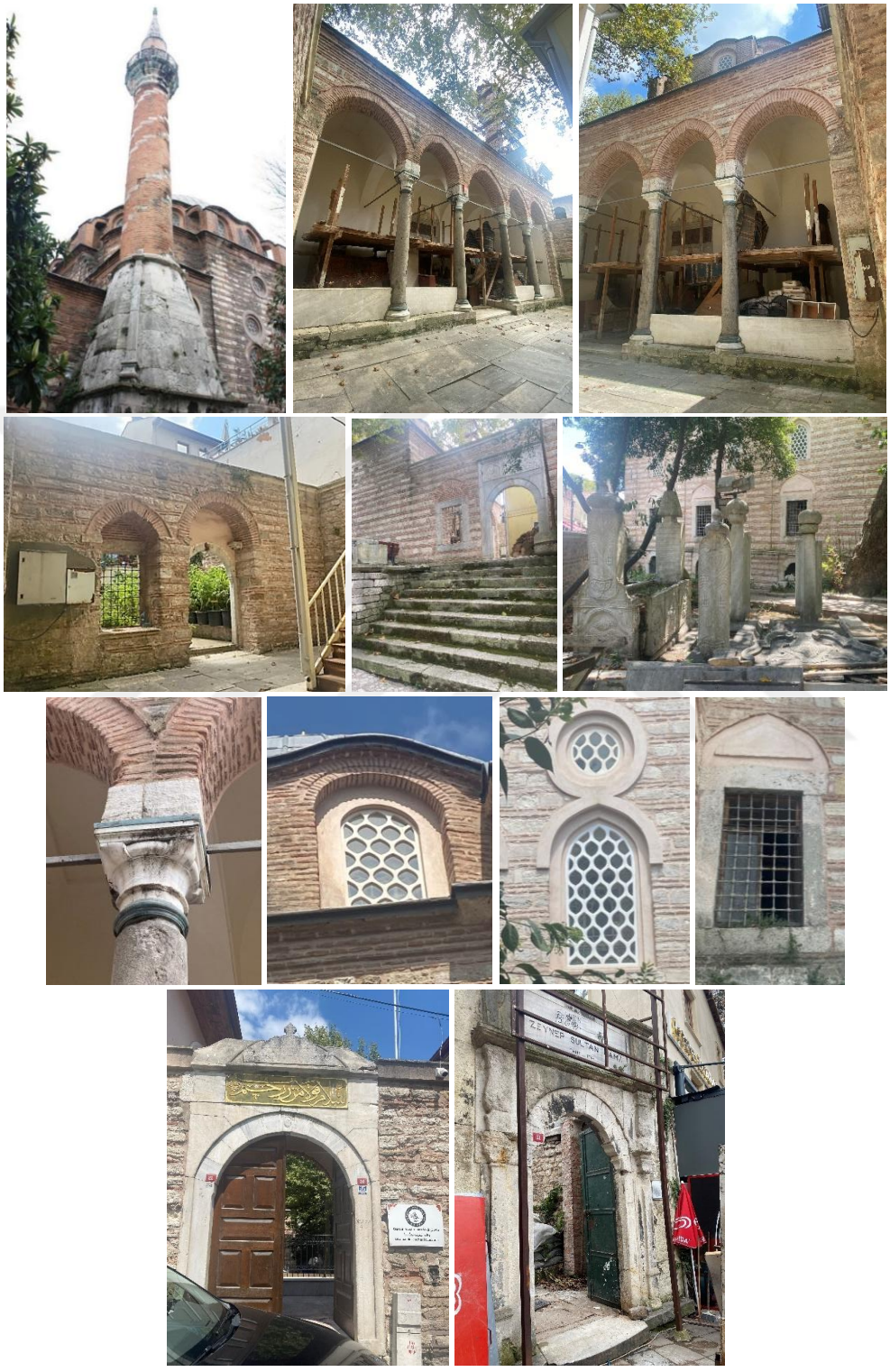

Şekil 3.515 Cami restorasyon öncesi ve restorasyon sırası dış görünümleri (Çoban Seymen, 2019; Akar, 2020-2025)

Tablo 3.82 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi</td><td>Katalog No: 69A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Eminönü, Alemdar Mah., Alemdar Cad., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel:
29/39/2</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Zeynep Sultan</td><td>Tarihi:
1769</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti:
Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Sıbyan Mektebi</td><td>Güncel İşlevi:
Osmanlı Araştırmaları Vakfı</td></tr>
</table>

Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı

Harita 3.140 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.141 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)

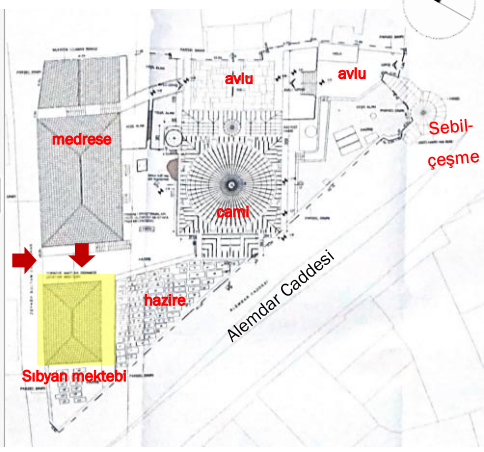

Şekil 3.516 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi rölöve vaziyet planı

Yapının Genel Görünümleri

Şekil 3.517 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi güneyinden genel görünümü (Akar, 2020-2025)

Açıklamalar

İstanbul İli, Fatih İlçesi, Alemdar Mahallesi, Alemdar Caddesi'nde yer alan Zeynep Sultan Külliyesi; III. Ahmed'in kızı Zeyneb Sultan (d. 1715-ö. 1774) adına Mehmed Tahir Ağa tarafından H. 1183/M. 1769'da inşa edilmiştir (Kuban, 1954, s. 31). Cami merkezde olmak üzere sıbyan mektebi, türbe, çeşme ve sebilden meydana gelen küçük bir külliyedir; Sıbyan mektebinin yan tarafındaki batı giriş kapısı üzerinde 1183 (1769) tarihli ve mermer bir tepelikle taçlandırılmış kitabede "Duâcızâde" imzalı, celi sülüsle Yasin Suresi'nin 58. âyeti yazılmıştır. 1970 yılında çıkan bir yangında sıbyan mektebi ve medrese zarar görmüş, 1983 yılında Vakıflar İdaresi tarafından yapılan onarımda avlu duvarı caddeye doğru çekilmiş (Sefer, 2016, s. 55); mektebin kare planlı sınıfı alçı dışlıkları ve tavanı yeniden inşa edilmiştir (Açıkgözoğlu, 2013).

1988 yılında Türkiye Anıtlar Derneği'ne devredilen mektep, bu tarihten önce bir aile tarafından konut olarak kullanılmıştır ve daha öncesinde de Zeynep Sultan İlkokulu'nun dershanesi olarak hizmet vermiştir (Sefer, 2016, s. 55). Günümüzde ise bu mektep Osmanlı Araştırmaları Vakfı olarak sosyal bir amaca hizmet etmektedir.

Tablo 3.82 Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi (devamı)

Yapı: Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi	**Katalog No:** 69B

Harita - Çizim - Proje

Şekil 3.518 Necip Bey Haritası'nda (1918) Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

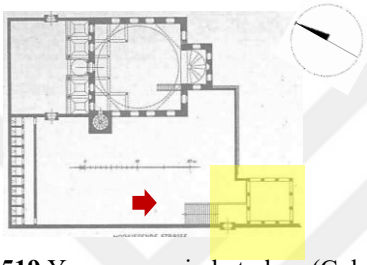

Şekil 3.519 Yapının zemin kat planı (Çoban Seymen, 2019)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.520 Mektep batı cephesi ve külliye giriş kapısı iç görünümleri (Akar, 2020-2025)

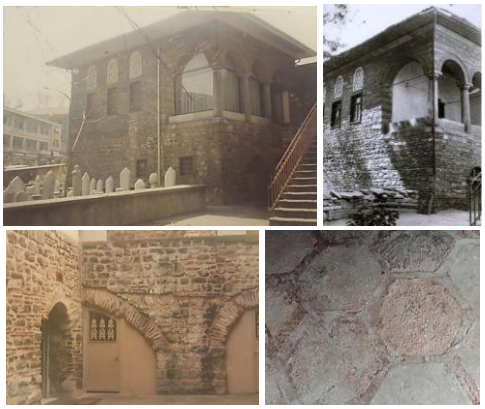

Şekil 3.521 Mektebin eski fotoğrafları ve revak bölümü özgün döşemesi (Çoban Seymen, 2019, s. 56-59)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Sıbyan mektebi külliyenin batı girişi bitişiğinde yer almaktadır. Cami zemininden yüksek bir merdivenle ulaşılan mektebin girişi kuzeydendir. Dikdörtgen planlı giriş revağı ve kare planlı bir dershaneden oluşan zemin kat, dikdörtgen planlı bir bodrum kat üzerine oturmaktadır. Yapı kiremitli, ahşap kırma çatı ile örtülü olup düz tavanı ahşap çıtalıdır. Moloz taş-tuğla almaşık duvar tekniğinde olan yapının revağı tuğladan, yuvarlak kemerleri mermer sütunlara oturtulmuştur. Yuvarlak kemerli üç açıklığa sahip revak doğramalarla kapatılmıştır. Mektep, Milli Mimari üslubunda geniş bir saçağa sahiptir.

b) Cephe Özellikleri

Zemin kat cephelerinde birinci sırada dikdörtgen biçimli ve lokmalı demir parmaklıklı pencereler bunların üstünde yuvarlak kemerli filgözü dışlıklı alçı pencereler vardır. Bodrum katın ise tek sıra dikdörtgen biçimli pencereleri vardır.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: Almaşık duvar örgüsüdeki cephelerde, fil gözü alçı dışlıklar ve külliye giriş kapısı üzerindeki mermer kitabe ile tepeliğindeki klasik üslupta olan bitki motifler ve kareli saçak tavanı süslemesi cephe süslemesine örnektir.

İç Mekân Süslemesi: Sade iç mekânda çıtalı ahşap tavan ve yuvarlak kemerli revzenler iç süslemeye örnek verilebilir.

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.522 Mektebin iç mekânı (Sefer, 2016, s. 56)

Tablo 3.83 Zeynep Sultan Çeşmesi

<table>
<tr><td colspan="3">Yapı: Zeynep Sultan Çeşmesi</td><td>Katalog No: 70A</td></tr>
<tr><td colspan="3">Adresi: Eminönü, Cankurtaran Mah. Alemdar Cad., Taya Hatun Sok., Fatih/İstanbul</td><td>Ada/Pafta/Parsel: 2/32-33/2/1</td></tr>
<tr><td>Bânisi:
Zeynep Sultan</td><td>Tarihi:
1770</td><td>Mimarı:
Mehmed Tahir Ağa</td><td>Tescil Durumu:
Tescilli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü</td><td>Özgün İşlevi:
Çeşme</td><td>Güncel İşlevi:
Çeşme (akmıyor)</td></tr>
<tr><td colspan="2"><u>Hava Fotoğrafı ve Vaziyet Planı</u>

Harita 3.142 Zeynep Sultan Çeşmesi konumu (Google Earth, 2024)

Harita 3.143 Yapının yakın konumu (Google Earth, 2024)
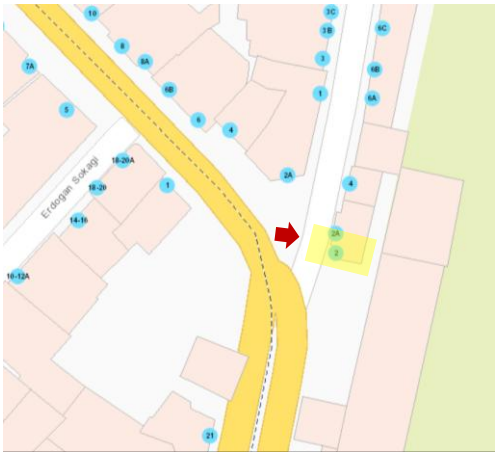
Şekil 3.523 Zeynep Sultan Çeşmesi’nin bulunduğu parsel (Fatih Belediyesi, 2022-24)</td><td colspan="2"><u>Yapının Genel Görünümleri</u>

Şekil 3.524 Zeynep Sultan Çeşmesi genel görünümü (Akar, 2020-2025)
<u>Açıklamalar</u>
İstanbul İli, Fatih İlçesi, Cankurtaran Mahallesi, Alemdar Caddesi Taya Hatun Sokak’ta yer alan Zeynep Sultan Çeşmesi; III. Ahmed kızı Zeyneb Sultan (d. 1715- ö. 1774) tarafından inşa ettirilmiştir (Sefer, 2016, s. 381). Çeşme, H. 1184/M. 1770’te çeşme yakınındaki Zeynep Sultan Külliyesi’nin de mimarı olan Mimar Mehmed Tahir Ağa tarafından inşa edilmiştir (Sakaoğlu, 2009b, s. 319). Çeşmenin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne aittir. Çeşmenin üzerine estetik ve tarihi değerini zedeleyecek biçimde dört katlı niteliksiz bir yapı inşa edilmişidir. Suyu akmayan çeşme bakımsız haldedir.
Çeşmenin iki sütun halinde dört satırlık celi sülüs kitabesi şu şekildedir:
Gazi Ahmed Han-ı sâlis duhteri cûd-i zeman
Câmi-ül- hayr-ü kerem hazret-i Zeyneb Sultan
Rûh-i Sultaniyye ayağını cârî kıldı hem
Çok eser yapdı duâsın ide yürüyen civan
Yoluna girdi bu su dest-i melekle açılub
Menba’-ı lütf-ü atâsı çürevandır bu mekân
Gören ecdadına rahmet deyû târihin okur
Suyu ayn-ı selsebîl-saz çeşme-i âb-ı revan
(1184/1770) (Ağaoğlu, 2017, s. 58).</td></tr>
</table>

Tablo 3.83 Zeynep Sultan Çeşmesi (devamı)

Yapı: Zeynep Sultan Çeşmesi	**Katalog No:** 70B

Harita - Çizim - Proje

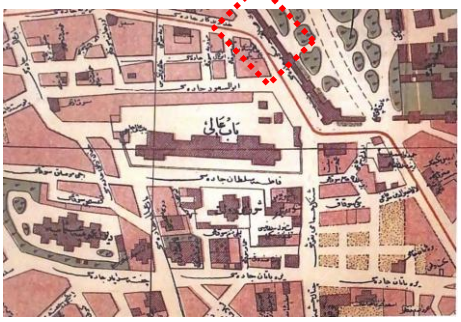

Şekil 3.525 Necip Bey Haritası'nda (1918) Zeynep Sultan Çeşmesi (İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24)

Yapı Dışından Fotoğraflar

Şekil 3.526 Çeşme görünümleri (Akar, 2020-2025)

Mimari Özellikleri

a) Kütle ve Plan Özellikleri

Tek cepheli duvar çeşmesinin teknesi sokağa gömülü ve cephesi mermer kaplıdır. Rokoko bir çerçeve içinde yer alan kitabenin üzerine çıkma (Sefer, 2016, s. 381) yapacak şekilde dört beş katlı bir bina yapılmıştır.

b) Cephe Özellikleri

Cephe kademeli ve dalgalı bir kemerle sınırlandırılmış ayna taşında üç musluk lülesi vardır. Çeşme, alınlıkta kitabe ve kitabeyi çevreleyen stilize akantus yaprakları ve S kıvrımlarla oluşturulan çeşme tepeliğiyle bitmektedir.

c) Süsleme Özellikleri

Cephe Süslemesi: İki sütunlu dört satırlık celi sülüs kitabe yazıları, kitabe tepeliği çevresinde Barok ve Rokoko motifler (C ve S formları, akantus yaprakları vb.) ve ayna taşı çevresinde dönen kademeli kemer ve silme de cephe süslemesine örnek verilebilir (Ağaoğlu, 2017).

İç Mekân ve Süsleme Fotoğrafları

Şekil 3.527 Çeşme kitabesi ve süslemeleri (Akar, 2020-2025)

4
III. OSMAN VE III. MUSTAFA DÖNEMİ İMAR FAALİYETLERİNİN MİMARLIK TARİHİNE KATKILARI

III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde (1754-1774) saraylı bâniler tarafından İstanbul'da gerçekleştirilen imar faaliyetleri, tezin bir önceki bölümünde katalog yöntemiyle ele alınmıştır (bkz. Bölüm 3). Burada sözü edilen imar faaliyetleri kapsamına; kentsel ve yapısal onarımlar, mahalle imarı, su yolu inşası ile cami, türbe, çeşme, sebil, medrese, mektep, imaret, kütüphane, meşruta, bent, kışla ve fener gibi çok çeşitli yapı tiplerinin inşası ve rekonstrüksiyonları dahildir. Tablo 4.1 ve Tablo 4.2'de listelenen ve araştırılan her iki dönem bânilerine ait olduğu tespit edilebilen mevcut yeni yapılar, yeniden yapımlar ve onarımlarla bânilerin günümüze ulaşamayan imar faaliyetleri de bu tablolarda görülmektedir (Tablo 4.1, Tablo 4.2).

Bu bölümde ise kataloglarda ele alınmış olan mevcut/kesin tespiti yapılabilen imar faaliyetlerinin değerlendirmeleri yapılmıştır. Kataloglarda ele alınmış olan yapıların değerlendirmelerinde ortak inceleme kriterleri şunlardır: Yapım tarihleri, bâniler, padişahların-sadrazamların-hanım sultanların yapı sayıları, yeni yapı ve yeniden yapım-onarım-mevcut olmayan yapılara göre ayrılması, yapıların kamu ve sivil-dini-askerî olmak üzere kullanıma türüne göre gruplandırılması, bânilere göre inşa edilen yapı tipleri (cami, medrese, türbe, çeşme, han, bent, fener, kışla vb.), yapıların günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımları, yapıların plan biçimleri, yapı tipine göre ön/giriş cephe özellikleri, yapılar üzerindeki süslemenin yapı üzerindeki yeri-malzemesi-biçimi-türü/çeşidi gibi başlıklar altında incelenmiştir. Yapılardaki değişimlerin önceki dönemlere kıyasla ne ölçüde ve hangi yönde olduğu; yapıların benzer ve farklı özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Değerlendirme tablolarında "*" ile işaretli Vezir Kapısı/Paşa Kapısı, Yenikapı Mevlevihanesi gibi bazı katalog yapıları pek çok defa yeniden yapıldıkları için

özgün bezemelerine ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir; İhsaniye Mahallesi gibi birçok yapıdan oluşan ve Nuruosmaniye Su Yolları da cephe özelliklerine sahip olmadığı için tablolarda karşılıkları boş bırakılarak değerlendirmeye alınmamıştır. III. Mustafa Dönemi yapı faaliyetleri arasındaysa, Galata Mevlevihanesi, Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu da süsleme öğelerinin tasnif edildiği tablolarda yine boş bırakılarak gösterilmiştir. Söz konusu yapıların yapım tarihleri, padişahların saltanat dönemlerine göre iki temel gruba ayrılmaktadır: 1754-1757 yılları arasındaki 3 yıllık III. Osman Dönemi ve 1757-1774 yılları arasındaki 17 yıllık III. Mustafa Dönemi. Her iki dönemdeki yapıların sayısal dağılımları karşılaştırılmıştır. Söz konusu dönemlerde çeşitlilik gösteren bâniler, kimlik/ünvan ve toplumdaki konumlarına göre üç ana gruba ayrılarak incelenmiştir: birinci grup dönemin padişahlarını kapsar; ikinci grup sadrazam veya vezîr-i âzam ünvanını taşıyan, devlet idaresinin padişah vekili olarak önde gelen sorumlusu, başvezirlerdir. Üçüncü grup ise padişahların anneleri, eşleri, kız kardeşleri veya kızlarından oluşan hanım sultanlardır.

Bu tez kapsamında yürütülen araştırmada, III. Osman ve III. Mustafa dönemleri (1754-1774) bânilerine ait olduğu tespit edilen tüm imar faaliyetleri; mevcut/kesin olan yapı, mevcut olmayan ve dönemi kesinleştirilemeyen yapılar olarak gruplandırılmıştır. 1754-1774 yılları arasındaki 20 yıllık süreçte, dönem bânilerine ait olduğu kaynaklarda belirtilen toplam 117 imar faaliyeti[1] (kesin/mevcut olan, onarım, mevcut olmayan, kesin olmayan) tespit edilmiştir (Tablo 4.1, Tablo 4.2). III. Osman Dönemine ait 36 imar faaliyetinin, 24'ünün kesin yapı, 3'ünün onarım, 6'sının mevcut olmayan ve 3'ünün kesinliği belirlenemeyen yapı olduğu görülmektedir. Bu faaliyetler 14 dini, 20 kamu ve sivil ile 2 askerî yapıdan oluşmaktadır (Tablo 4.1). III. Mustafa Dönemine ait 81 imar faaliyetinin ise 46'sı kesin yapı, 11'i onarım, 19'u mevcut olmayan ve 5'i kesinliği belirlenemeyen imar faaliyetleridir. Bu faaliyetler 29 dini, 45 kamu ve sivil ile 7 askerî yapıdan oluşmaktadır (Tablo 4.2). Tablo 4.1 ve Tablo 4.2'deki verilere göre iki padişah dönemini kapsayan 20 yıllık süreçte, toplamda 117 imar faaliyetinden; 70'i mevcut/kesin olan, 14'ü onarım, 25'i mevcut olmayan ve 8'i kesinliği belirlenemeyen imar faaliyetleridir. Gerçekleştirilen tüm imar faaliyetlerinden

[1] Bu sayıya, banisine dair çelişkili bilgiler bulunan ve banisinin kesin olarak belirlenemediği yapılar da dahil edilmiştir. Bu tür faaliyetler, Tablo 4.1 ve Tablo 4.2'de sarı renkle vurgulanmıştır.

43'ünün dini, 65'inin kamu ve sivil ve 9'unun askerî amaçlı olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4.1, Tablo 4.2).

Söz konusu her iki padişah dönemindeki imar faaliyetlerinden dönem tespiti kesin olarak yapılabilen 109 imar faaliyeti arasından (kesin/mevcut olan, onarım, mevcut olmayan), mevcut olmayanlar çıkarıldığında, 84 imar faaliyeti (kesin/mevcut olan ve onarım) belirlenmiştir. Bu 84 imar faaliyetinden, günümüze ulaşan ve onarım dışındaki imar faaliyetleri incelendiğinde, III. Osman Dönemine ait 24 ve III. Mustafa Dönemine ait 46 olmak üzere toplamda 70 yapının günümüze ulaştığı tespit edilmiştir (Tablo 4.3).

Tablo 4.1 III. Osman Dönemi (1754-1757) tespit edilen tüm imar faaliyetleri

No	Tip	İmar Faaliyeti Adı[1]	Bâni	Semt/ Adres	Yıl	Mimar[2]	Yapının Adının Geçtiği Bazı Kaynaklar (Açıklama[3])
1	Cami	**Nuruosmaniye Camii**	III. Osman	Fatih, Mollafenari Mah. Vezirhan Cad.	1748-1755	Mustafa Ağa-Ali Ağa ve Simeon Kalfa	(Aslanapa, 2004, s. 454-459; Kuban, 2005, s. 526-527; Cezar, 2002, s. 271-273; İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 242; Kuran, 1996, s. 130) (Bakır, 1999, s. 266-67; Eyice, 2007; Ceylan, 2012; İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi, 2022) (Gezildi).
2	Kütüphane	**Nuruosmaniye Kütüphanesi**					(Eyice, 2007; Cezar, 2002, s. 274-275) (Kuban, 2007, s. 536) (Dışarıdan gezildi).
3	Çeşme	**Nuruosmaniye Çeşmesi**					(Egemen, 1993, s. 680; Eyice, Nuruosmaniye Külliyesi, 2007; Cezar, Osmanli Baskenti istanbul, 2002, s. 274-275; Sağlar Öney ve Uğurlu, 2010) (Gezildi).
4	Sebil	**Nuruosmaniye Sebili**					(Egemen, 1993, s. 667; Şerifoğlu, 1995, s. 68-69; Egemen, 1993, s. 680; Eyice, 2007; Cezar, 2002, s.274-275; Sağlar Öney ve Uğurlu, 2010) (Gezildi).
5	Su yolu	**Nuruosmaniye Suyolları**					(Çeçen, 1999, s. 178).
6	Medrese	**Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti**	III. Osman				(Eyice, 2007; Cezar, 2002, s. 271-275; Kuban, 2007, s. 536), (Dışarıdan gezildi).
7	Dükkân	**Nuruosmaniye Dükkânlar**					(Kuban, 2007, s. 526), (Gezildi).
8	Türbe	**Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi**			1756		(Eyice, 2007; Şimşirgil, 2015, s. 187; Cezar, 2002, s. 274-275; Kuban, 2007, s. 536), (Ziyarete kapalı, dışarıdan gezildi).
9	Cami	**Büyük İhsaniye Camii**		Üsküdar, Salacak Mah. Dr.Sıtkı Özferendeci Sok.	1755	Elhac Mustafa Ağa (?)	(Ayvansarayi vd., 2001, s. 637; Ataç, 2019, s. 15), (Gezildi).
10	Cami	**Küçük İhsaniye Camii**		Üsküdar, Salacak Mah. İhsaniye Cami Sok.	1755		(Ayvansarayi, 2001, s. 637), (Gezildi).

[1] Bu sütunda, onarım dışındaki imar faaliyetleri kalın karakterlerle belirtilmiş olup, söz konusu yapılar kataloglarda ayrıntılı biçimde incelenmiştir.
[2] "Yıl" ve "Mimar" sütunlarında yer alan mimar bilgisi ve yapım yılı kaynaklardan tespit edilmeyen yapıların bilgileri için tezin "2.2.2 Ehl-i Hıref Teşkilatı" başlığı altında yer alan Tablo 2.3 ve Tablo 2.4'ten yararlanılmıştır.
[3] Açıklama: Yapıların yerinde tespit edilip edilmediğine ilişkin bilgi ile bu yapılarla ilgili arşiv verileri mevcutsa, bu bilgiler burada sunulmuştur.

Tablo 4.1 III. Osman Dönemi (1754-1757) tespit edilen tüm imar faaliyetleri (devamı)

11	Mahalle	**İhsaniye Mahallesi**	III. Osman	Üsküdar, **İhsaniye**, Salacak	1755-1756	Elhac Mehmed Ağa, Kara Ahmed Ağa veya Elhac Mustafa Ağa (?)	(Sarıcaoğlu, 2007), (Gezildi).
12	Tekke-cami rekonstrüksiyonu	**Yanık Minare Mescidi Yeniden Yapımı**		Eyüp, **Otakçılar,** Nişancı Mah., Alaca Tekke Sok.	1755-1756	Elhac Mustafa Ağa (?)	(Ayvansarayi vd., 2001, s. 370; Sarıcaoğlu, 2007; Tanman, 1990, s. 170), (Gezildi).
13	Çeşme	III. Osman Çeşmesi (?)		Üsküdar, Paşalimanı	-	-	(Sarıcaoğlu, 2007), (Mevcut değil).
14	Fener	**Ahırkapı Feneri**		Fatih, Cankurtaran Mah., ., Kennedy Cad.	1755-1756	Elhac Mustafa Ağa (?)	(İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 261; Sakaoğlu, 2009a, s. 397; Sarıcaoğlu, 2007), (Gezildi).
15	Köşk	**III. Osman Köşkü**		Fatih, Topkapı Sarayı	1755-1757 (?)	Elhac Mehmed Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa (?)	(Sarıcaoğlu, 2007; Cezar, 2002, s. 275; Şimşirgil, 2005, s. 204; Uncuoğlu, 1992, s. 28), (Gezildi).
16	Çeşme	**III. Osman Köşkü Çeşmeleri**					
17	Yatak odası	Valide Sultan Köşkü/Yatak Odası/Dairesi	III. Osman	Fatih, Topkapı Sarayı	17.yy.-18.yy. sonu	-	(Sarıcaoğlu, 2007; Adıgüzel, 2014; Uncuoğlu, 1992, s. 26-27) (Gezildi).
18	Devlet dairesi	**Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı**	III. Osman	Fatih, Topkapı Sarayı	1754-1757	Elhac Mehmed Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa (?)	(Şimşirgil, 2005, s. 213; Sarıcaoğlu, 2007), (Gezildi).
19	Devlet dairesi	Paşakapısı, Defterdar başı Kapısı (Bâb-ı Âli)		Fatih, Bâbıâli	-	-	(Sakaoğlu, 2009a, s. 397), (Mevcut değil).
20	Kışla	Eski Odalar ve Acemi Kışlası		Fatih, Vezneciler-Şehzadebaşı	-	-	(Sakaoğlu, 2009a, s. 397), (Mevcut değil).
21	Devlet dairesi	**Vezir Kapısı/ Paşa Kapısı Yeniden Yapımı**		Fatih, Hocapaşa Mah., Hükümet Konağı Sokağı.	1756	Elhac Mustafa Ağa (?)	(İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 251-252; İpşirlive Eyice, Bâbıâli, 1991), (Ziyarete kapalı, dışarıdan gezildi).
22	Bent	Topuz Bent	III. Osman (?)	Sarıyer	1756-1757	-	(Ulaş, Tarihsiz, s. 23), (Gezildi).
23	Cami onarımı	İskenderpaşa Camii Tamiri	III. Osman	Fatih, İskenderpaşa Çiftte Kumrular Sok.	1756	-	(İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000), (Gezildi).
24	Mescit onarımı	Mimar Mehmet Ağa Mescidi		Fatih, Molla Hüsrev	1756	Mimar (Mehmet) Tahir Ağa	(İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 296; Ayvansarayi vd., 2001) (Gezildi).

Tablo 4.1 III. Osman Dönemi (1754-1757)tespit edilen tüm imar faaliyetleri (devamı)

25	Mescit	**Yuşa Hazretleri Tepesi Camii/Yuşa Dağı Mescidi**	Yirmisekiz Çelebi/ Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa	Beykoz, Anadolu Kavağı, Yuşa Tepesi Sapağı Sok.	1755-1756	Elhac Mustafa Ağa (?)	(Ayvansarayi vd., 2001, s. 555; Uzunçarşılı, 2011, s. 385; Demirel İşli, 1998, s. 143), (Gezildi).
26	Çeşme	**Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi**					
27	Tekke	Tekke (?)		Sarıyer, Hamam Sokağı	?	-	(Uzunçarşılı, 2011, s. 385; Demirel İşli, 1998, s. 111; Egemen, 1993, s. 728), (Tespit edilemedi).
28	Minber	Kireç İskelesi Mescidi Minberi	Maktul/ Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa	Fatih, Sirkeci-Bağçekapusı	-	-	(Ayvansarayi vd., 2001, s. 330), (Tespit edilemedi).
29	Minber	**Maktul Mustafa Paşa/Nakşibendi Tekkesi Camii Minberi**		Eyüp, Otakçılar, Defterdar Mah. Fethi Çelebi Cad.	1756	Elhac Mustafa Ağa (?)	(Tanman, 1990, s. 89-90); Ayvansarayi vd., 2001, s. 434; Uzunçarşılı, 2011, s. 399; Demirel İşli, 1998, s. 99; Tanman, 1990, s. 833), (Gezildi).
30	Çeşme	Maktul Mustafa Paşa/Nakşibendi Tekkesi Çeşmesi		Eyüp, Otakçılar, Defterdar Mah. Fethi Çelebi Cad.	1754-1755		(Tanman, 1990, s. 89-90), (Tespit edilemedi).
31	Cami onarımı	Yeraltı Camii/Kurşunlu Mahzen Camii dönüşümü		Beyoğlu, Kemankeş	1752-1756	-	(Ayvansarayi, 2001, s. 434), (Gezildi).
32	Çeşme	**Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi**	Hekimoğlu Ali Paşa	Fatih, Molla Fenari, Yeniçeriler Caddesi	1754	Elhac Mehmed Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)	(Egemen, 1993, s. 376; Eyice, 1991a; Okçuoğlu ve Ağar, 2004), (Gezildi).
33	Mevlevihane	**Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri**	Naili Abdullah Paşa	Zeytinburnu/Yenikapı, Mevlevihane Cad.	1754-1755	Kara (Elhac) Ahmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa (?)	(Tanman, 1990, s. 423; Demirel İşli, 1998, s. 142; Tanman, 1994, s. 183), (İçine girilemedi, dışarıdan gezildi).
34	Tekke	Şeyh Hasan EfendiTekkesi (Gülşeni Tatar Efendi/Gülşenihane)	Belli değil	Beyoğlu, Tophane, Kılıç Ali Paşa Mah. Balaban Sok.,	1756	-	(Demirel İşli, 1998, s. 133), (Tespit edilemedi).
35	Sıbyan mektebi	**Zevki Kadın Sıbyan Mektebi**	Zevki Kadın	Beyoğlu, Pürtelaş Hasan Efendi	1755-1756	Elhac Mustafa Ağa (?)	(Egemen, 1993, s. 840-41; Sakaoğlu, 2009b; İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 142; Uluçay, 2001, s. 97; Kuban, 2007, s. 519; İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi, 2022), (İçine girilemedi, dışarıdan gezildi).
36	Çeşme	**Zevki Kadın Çeşmesi**		Beyoğlu, Fındıklı, Meclis-i Mebusan Cad.	1755-1756		(Kuban, 2007, s. 519; Egemen, 1993, s. 840-41) (Sakaoğlu, 2009b; İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 142; Uluçay, 2001, s. 97) , (Gezildi).
Toplam İmar Faaliyeti Sayısı (36): 24 Kesin+3 Onarım+6 Mevcut Değil+3 Kesin Değil =14 Dini+20 Kmu ve Sivil+ 2 Askerî							Yeşil renkli bölmeler dini yapıları, Turuncu renkli bölmeler kamu ve sivil yapılarını Mavi renkli bölmeler askerî yapıları Sarı vurgulu bölmeler ise hangi bâniye ait olduğu veya tarihi kesin olarak tespit edilemeyen yapıları göstermektedir.

Tablo 4.2 III. Mustafa Dönemi (1757-1774) tespit edilen tüm imar faaliyetleri

No	Tip	İmar Faaliyeti Adı[1]	Bâni	Semt/ Adres	Yıl	Mimar	Yapının Adının Geçtiği Bazı Kaynaklar (Açıklama)
1	Çeşme	**Mustafa Han (III) Çeşmesi** (Topkapı Sarayı)	III. Mustafa	Fatih, Cankurtaran Mah., Topkapı Sarayı	1758	Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)	(Eyice, 1991c; Egemen, 1993, s. 633; İSKİ, 2006, s. 260). (Gezildi).
2	Devlet dairesi	**Bâbüsselâm Tamiri ve Ekleri** (Topkapı Sarayı)			1758-1759	Mehmed Tahir Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)	(Eyice, 1991), (Gezildi).
3	Cami	**Ayazma Camii**		Üsküdar, Aziz Mahmut Hüdayi, Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı	1760	Mehmed Tahir Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)	(Egemen, 1993, s. 633-35; Aslanapa, 1986; Ayvansarayi vd., 2001, s. 595; Öz, 1997, s. 7; Bakır, 1999, s. 267-268; Çeçen, 1999, s. 234;Ağaoğlu, 2017, s. 34; İstanbul Vakıflar II. Bölge Müdürlüğü Arşivi, 2022), (Gezildi).
4	Çeşme	**Ayazma Camii Çeşmesi**					
5	Su yolu	**Ayazma ve III. Mustafa Su Yolları**					
6	Cami	**Lâleli Camii**	III. Mustafa	Fatih, Kemalpaşa Mah., Ordu Cad.	1760-1764	Mehmet Tahir Ağa	(İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000; Kuban, 1954, s. 30; Aslanapa, 1986; Kuran, 1996, s. 130; Bakır, 1999, s. 267-68; Sürmen, 2005; Kuban, 2007, s. 541; Sakaoğlu, 2008, s. 274; Egemen, 1993, s. 484-485; Çobanoğlu, 2003; Sürün, 2022; Sefer, 2016, s. 105), (Gezildi).
7	Çeşme	**Lâleli Camii Çeşmeleri**					
8	Sebil	**Lâleli Camii Sebili**					
9	Türbe	**Lâleli Camii III. Mustafa Türbesi**					
10	Dükkân	**Lâleli Dükkânlar**					
11	İmaret	**Laleli İmareti**					
12	Han	**Lâleli Taşhan**					
13	Medrese	Lâleli Medrese					(Mevcut değil).
14	Cami	**Sultan III. Mustafa Kadıköy İskele Camii**	III. Mustafa	Kadıköy Caferağa Mah., Yasa Cad.	1760-1761	Mehmet Tahir Ağa	(Ayvansarayi vd., 2001, s. 662; Öz, 1997, s. 61; Ataç, 2019, s. 19; İstanbul Vakıflar II. Bölge Müdürlüğü Arşivi, 2022), (Gezildi).
15	Cami	**Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar/Saka Çeşmesi Camii**		Fatih, Taya Hatun Mah., Çakmakçılar Yokuşu.	1761	Mehmet Tahir Ağa	(Sefer, 2016, s. 886; Ayvansarayi vd., 2001, s. 662), (Vakıflarda kaydı yok, gezildi).
16	Çeşme	**Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi**		Fatih, Taya Hatun Mah., Sandalyeciler Sok.	1761	Mehmet Tahir Ağa	(Sefer, 2016, s. 886; Ayvansarayi vd., 2001), (Vakıflarda kaydı yok, gezildi)
17	Han	**Büyük Yeni Han**	III. Mustafa	Fatih, Taya Hatun Mah., Çakmakçılar Yokuşu	1761-1763	Mehmet Tahir Ağa	(Sakaoğlu, 2009a, s. 398; Kuban, 2005, s. 395-96, İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 275), (Gezildi).
18	Kışla	**Rami Kışlası**		Eyüp, Rami, Kışla Cad.	1761-1763	Kara (Elhac) Ahmed Ağa (?)	(İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2022-24; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023; Çelik, 2018) (Gezildi).
19	Cami rekonstrüksiyonu	**Fatih Camii Yeniden Yapımı**		Fatih, Ali Kuşçu Mah., Fevzipaşa Cad.	1766-1771	Mehmet Tahir Ağa ve Kör Yani Kalfa	Ayvansarayi vd., 2001, s. 48; Kuban, 2007, s. 538); Kuran, 1996, s. 128; Bakır, 1999, s. 269; Sakaoğlu, 2009a, s. 411-413; Sakaoğlu, 2008, s. 276; Aslanapa, 1986; Erdoğan, 1962), (Gezildi).
20	Türbe rekonstrüksiyonu	**Fatih Türbesi Yeniden Yapımı**					

[1] Bu sütunda, onarım dışındaki imar faaliyetleri kalın karakterlerle belirtilmiş olup, söz konusu yapılar kataloglarda ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Tablo 4.2 III. Mustafa Dönemi (1757-1774) tespit edilen tüm imar faaliyetleri (devamı)

21	Türbe rekonstrüksiyonu	**Gülbahar Hatun Türbesi Yeniden Yapımı**	III. Mustafa	Fatih, Ali Kuşçu Mah., Fevzipaşa Cad.	1766		(İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 305; Ayvansarayi vd., 2001, s. 49; Emecen, 1996; Eyice, 1995), (Gezildi).
22	Bent	**Ayvad Bendi/Bend-i Cedîd**		Eyüpsultan, Mithatpaşa, Ayvad Bendi Mesire Yeri.	1761-1763	Mehmed Tahir Ağa (?)	(İSKİ, 2014, s. 39-44; Ağaoğlu, 2017, s. 50; Çeçen, 1999, s. 97; Tabakoğlu, 2015b; Sakaoğlu, 2009a, s. 412; İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 232; Sakaoğlu, 2008, s. 275), (Gezildi).
23	Cami	**Paşabahçe III. Mustafa Camii**		Beykoz, Paşabahçe, Barbaros Cad.	1763-1764	Mehmed Tahir Ağa (?)	(Hamadeh, 2007, s. 70; Ayvansarayi vd., 2001, s. 563; Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 274 ; Sakaoğlu, 2008, s. 274; Egemen, 1993, s. 635-36/686-87; İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; Ağaoğlu, 2017, s. 46; Akar ve Urfalıoğlu, 2023; Salt Araştırma, 2024), (Gezildi).
24	Çeşme	**Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi**	III. Mustafa				
25	Tekke-cami Rekonstrüksiyonu	**Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii Yeniden Yapımı**		Fatih, Dervişali Mah., Tercüman Yunus Sokak.	1759-1760	Elhac Ahmed Ağa, Mehmet Tahir Ağa (?)	(Tanman,, 1990, s. 112; Demirel İşli, 1998, s. 53), Gezildi).
26	Tekke-cami rekonstrüksiyonu	**Fenayi Tekkesi Camii Yeniden Yapımı**		Üsküdar, Valide-İ Atik Mah., Boybeyi Sok.	1766-1767	Mehmet Tahir Ağa, İbrahim Ağa (?)	(Ayvansarayi vd., 2001, s. 631; Tanman, 1990, s. 237; Demirel İşli, 1998, s. 60), (Gezildi).
27	Teknik okul	Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun	III. Mustafa /I. Abdulhamid (?)	Beyoğlu, Haliç Karaağaç	1773/1775	-	(Sakaoğlu, 2009a, s. 415; Sakaoğlu, 2008, s. 277; Beydilli, 2006), (Tespit edilemedi).
28	Depo	Zahire Depoları (Haliç Tersanesi, Tersane-i Amire)	III. Mustafa	Beyoğlu, Haliç	-		(Beydilli, 2006; Sakaoğlu, 2009b, s. 415; Sakaoğlu, 2008, s. 277), (Gezildi).
29	Tekke-cami rekonstrüksiyonu	**Kadirî Tekkesi/Hacı Piri Camii Yeniden Yapım**	III. Mustafa	Beyoğlu, Firuzağa Mah., Kadiriler Yokuşu.	1765-1766	Mehmed Tahir Ağa (?)	(Tanman, 2001; Tanman, 1990, s. 449; Demirel İşli, 1998, s. 77) (Gezildi).
30	Çeşme	**Kadirî Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi**					
31	Mevlevihane rekonstrüksiyonu	**Galata Mevlevîhânesi Yeniden Yapımı**		Beyoğlu, Şahkul, Galip Dede Cad	1765-1766	Mehmed Tahir Ağa (?)	(Beydilli, 1991; Tanman, 1990, s. 569-70; Tanman, 1994), (Gezildi).
32	Tekke-cami rekonstrüksiyonu	**Şah Sultan Tekkesi/Camii Ekleri ve Tamiri**	III. Mustafa	Eyüp, Bahariye Mah., Silahtar Ağa Cad.	1766-1774 (?)	Mehmed Tahir Ağa, İbrahim Ağa, Abdi Ağa (?)	(İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24; Tanman, 1990, s. 264; Demirel İşli, 1998, s. 121; Eyüpgiller vd., 2014), (Gezildi).
33	Çeşme	**Hatice Sultan Çeşmesi**		Üsküdar,Salacak,Bestekar Selahattin Pınar Sok.	1764	Mehmed Tahir Ağa (?)	(Çeçen, 1999, s. 240; Egemen, 1993, s. 365; Kültür Envanteri, 2022-2025).
34	Sıbyan mektebi	Fıstıklı Hatice Sultan Mektebi		Salacak, Üsküdar	1764	-	(Mevcut değil, tespit edilemedi).
35	Cami onarımı	Eyüp Sultan Camii Tamiri		Eyüp	1766 (?)	-	(Bakır, 1999, s. 273), (Gezildi).
36	Devlet dairesi onarımı	Dâvud Paşa Kasrı Tamiri		Esenler	1766 (?)	-	(Beydilli, 1991), (İçine girilemedi, dışarıdan gezildi).

Tablo 4.2 III. Mustafa Dönemi (1757-1774) tespit edilen tüm imar faaliyetleri (devamı)

37	Çarşı onarımı	Kapalıçarşı Tamiri	III. Mustafa	Fatih	1766 (?)	-	(Beydilli, 1991; Sakaoğlu, 2009a, s. 411), (Tespit edilemedi).
38	Sur onarımı	Surlar'ın Tamiri		Fatih	1766 (?)	-	(Beydilli, 1991; Sakaoğlu, 2009a, s. 411), (Tespit edilemedi).
39	Kule onarımı	Kız Kulesi'nin Tamiri		Üsküdar	1766 (?)	-	(Beydilli, 1991).
40	Dikilitaş onarımı	Çemberlitaş'ın Tamiri		Fatih	1766 (?)	-	(Gezildi).
41	Bent onarımı	Topuzlu Bent/Bend-i Atîk (Eski Bent) Onarımı		Sarıyer	1766	-	(Gezildi).
42	Devlet dairesi onarımı	Bâbüsselâm'ın Onarımı		Fatih	-	-	(Gezildi).
4	Mescit onarımı	Küçük İhsaniye Mescidi Tamiri		Üsküdar	1765-1766	-	(Gezildi).
44	Tekke onarımı	Haşimi Osman Efendi Tekkesi Tamiri	III. Mustafa	Kulaksız, Kadı Mehmet Cad. Beyoğlu/İstanbul	-	-	(Tanman, 1990, s. 275), (Gezildi).
45	Baruthane onarımı	Baruthâne (Şehremini)		Fatih, Şehremini	1765	-	(Mazlum, 2001, s. 32-182; Beydilli, 1991), (Tespit edilemedi).
46	Mahalle onarım	Saraçhane'de Hasar Gören Yerlerin İnşa ve Tamiri		Fatih, Saraçhane	1766 (?)	-	(Beydilli, 1991; Sakaoğlu, 2009a, s. 411), (Tespit edilemedi).
47	Kışla onarımı	Yeniçeri Kışlaları/Odalarının Tamiri		Fatih, Şehzadebaşı-Aksaray-Horhor	1766 (?)	-	(Beydilli, 1991), (Tespit edilemedi).
48	Mahalle onarımı	Tophane Hasar Gören Yerlerin İnşa ve Tamiri		Beyoğlu, Tophane	1766 (?)	-	(Beydilli, 1991; Sakaoğlu, 2009a, s. 411).
49	Cami	Silâhdar Abdurrahman Ağa Camii/Paşalimanı Camii	III. Mustafa'nın Silahtarı Abdurrahman Ağa	Üsküdar, Paşalimanı	1766-1767	-	(Günalan, 2016, s. 438; Ayvansarayi vd., 2001, s. 587), (Dışarıdan gezildi).
50	Mescit	Kurban Nasuh Baba/Hacı Bekir Camii/Mescit/Nasuhi Tekkesi	III. Mustafa (?) Kurbâğî Nasuh (ilk bâni) - Elhac Ebubekir (18.yy. bânisi)	Üsküdar, Zeynep Kâmil, Büyük Selimpaşa Cad.	1759-1760	-	(Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 337-1220; Ayvansarayi vd., 2001, s. 628; Yarış, 2015;147; Altınbaş, 1940, s. 279-280; Konyalı, 2021, s. 164-175; Günalan, 2016; Yariş, 2015) (Gezildi).
51	Cami	Şeyh Solak (Sinan?) Hasan Camii/Zaviyesi	III. Mustafa - Solak Sinan Mehmet Ali Ağa?	Üsküdar, Selamali Mah.	1759-1760	-	(Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 901; Ayvansarayi vd., 2001, s. 193), (Tespit edilemedi).
52	Kışla	Kağıthane'de Lağımcılar için bir kışla	III. Mustafa	Kağıthane	-	-	(Sakaoğlu, 2009a, s. 415), (Tespit edilmeli).
53	Çeşme	Mustafa Han (III) Çeşmesi		Beyoğlu, Kasımpaşa	1759	-	(Egemen, 1993, s. 633), (Tespit edilemedi).
54	Cami	Yenikapı İskelesi Camii		Fatih, Yenikapı,	1765-1766	-	(Ayvansarayi vd., 2001, s. 320), (Vakıflarda kaydı yok, yerinde tespit edilemedi).
55	Mahalle	Yenikapı'da Bir Mahalle		Fatih, Yenikapı	1757-1774	-	(Sakaoğlu, 2009a, s. 398; Cezar, 2002, s. 292) (Tespit edilemedi).

Tablo 4.2 III. Mustafa Dönemi tespit edilen tüm imar faaliyetleri (devamı)

56	Saray rekonstrüksiyonu	Beşiktaş Sarayı'nın Yeniden Yapımı		Beşiktaş	1767	-	(Sakaoğlu, 2009a, s. 412), (Tespit edilemedi).
57	Saray onarımı	Yeşillioğlu Sarayı'nın Onarımı ve Biniş Mahallinin Genişletilmesi	III. Mustafa	Üsküdar, Beylerbeyi	1763	-	(Sakaoğlu, 2009a, s. 407), (Tespit edilemedi).
58	Han	**Kürkçü Han**		Fatih, Taya Hatun Çakmakçılar Yokuşu	1763-1764	Mehmed Tahir Ağa (?)	(Göksal, 2021, s. 86), (Dışarıdan gezildi).
59	Kütüphane	**Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi**	Koca Ragıp Paşa	Fatih, Laleli, Mimar Kemalettin Mah., Ordu Cad.,	1763	Mehmet Tahir Ağa	(İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 149; Egemen, 1993, s. 694-97; Şerifoğlu, 1995, s. 69; Sefer, 2016, s. 30-89; Uzunçarşılı, 2011, s. 393; Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Ayvansarayi vd., 2001, s. 242; Kubilay, 1998, s. 245; Neftçi, 2021), (Gezildi).
60	Sıbyan mektebi	**Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi**					(Sefer, 2016, s. 30-89; Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393; Kubilay 1998, s.245; Akyol vd., 2014, s. 7; Neftçi, 2021, s. 131), (Gezildi).
61	Türbe	**Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri**					(Sakaoğlu, 2009, s. 408 ; Uzunçarşılı, 2011, sç 393; Sefer, 2016, s. 30-89), (Gezildi).
62	Çeşme	**Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri**					(Egemen, 1993, s. 694-97; Şerifoğlu, 1995, s. 69; Sefer, 2016, s. 30-89; Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393; Kubilay, 1998, s.245), (Gezildi).
63	Meşruta	**Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası**					(Sefer, 2016, s. 30-89; Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011, s. 393; Alsancak, 1988, s. 84-86; Neftçi, 2021), (Gezildi).
64	Dükkân	**Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar**					(Sakaoğlu, 2009a, s. 408; Uzunçarşılı, 2011; Sefer, 2016, s. 30-89; Kubilay, 1998, s. 245; İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000), (Gezildi).
65	Sebil	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sebili			1762	Mehmet Tahir Ağa	(Egemen, 1993, s. 694-97; Şerifoğlu, 1995, s. 69), (Mevcut değil).
66	Mescit	**Bulgurlu Mescit Camii Yeniden Yapımı**	Koca Ragıp Paşa	Üsküdar, Mimar Sinan Mah., Çavuşdere Cad.	1756-63 (?)	Mehmet Ağa Elhac Ahmed Ağa, Mehmet Tahir Ağa (?)	(Mehmet Süreyyâ Bey, 1994, s. 745; Günalan, 2016; Ayvansarayi vd., 2001), (Gezildi).
67	Çeşme	**Sultaniye/Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi**	Muhsinzâde Mehmed Paşa	Beykoz, Saip Molla Mah., Saip Molla Cad.	1765	Mehmet Tahir Ağa (?)	(İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 2000, s. 298; Tanışık, 1945, s. 366; Egemen, 1993, s. 555; Ağaoğlu, 2017, s. 48), (Gezildi).
68	Namazgah	Sultaniye/ Mehmet Bey Namazgahı		Beykoz, Sultaniye Çayırı.	1765	Mehmet Tahir Ağa (?)	(Mevcut değil)
69	Tekke rekonstrüksiyonu	**Nurettin Cerrahi Tekkesi Yeniden Yapımı**		Fatih Dervişali, Fevzipaşa Cad. Nurettin Tekke Sok.	1766-1767	Mehmed Tahir Ağa, Hafız İbrahim Ağa (?)	(Tanman, 1990, s. 283), (Gezildi)
70	Han	**Muhsinzâde/ Muhsinoğlu Han**		Fatih, Hobyar Mah. Büyük Postane Cad.	1772	Mehmed Tahir Ağa (?)	(Harmankaya, 2016; Uzunçarşılı, 2011, s. 404), (Gezildi).
71	Yalı	**Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı**		Beşiktaş, Kuruçeşme, Muallim Naci Cad.	1757-1774 (?)	(?)	(Eldem, 1954; Unit Grup Arşivi, 2010), (İstanbul 3 Nolu Koruma Kurulu'nda dosyası yok, gezildi).

Tablo 4.2 III. Mustafa Dönemi tespit edilen tüm imar faaliyetleri (devamı)

72	Saray Onarımı	Kadırga Sarayı Onarımı	Muhsinzâde Mehmed Paşa ve eşi Esma Sultan	Fatih, Kadırga	1767	-	(Aykan, 2019, s. 74) (Tespit Edilemedi).
73	Minber	Miskinler Mescidi/Dedeler Mescidi (1514) Minberi	Emin Mehmed Paşa (Yağlıkçızâde)	Üsküdar KaracaAhmed-İbrahimağa Bulvarı	1758	-	(Uzunçarşılı, 2011, s. 409; Egemen, 1993, s. 427) (Tespit Edilemedi).
74	Mescit	**Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi**	Aynü'l Hayat Kadın	Fatih, Şehsuvar Bey	1760	Elhac Ahmed Ağa, Mehmet Tahir Ağa (?)	(Ayvansarayi vd., 2001, s. 338; Sakaoğlu, 2009b; İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24, 2022-2023) (Gezildi).
75	Cami	**Zeynep Sultan Camii**	Zeyneb Sultan	Fatih, Alemdar, Alemdar Cad.	1769	Mehmet Tahir Ağa	(Şerifoğlu, 1995, s. 74; Bakır, 1999, s. 199; Sefer, 2016, s. 307; Açıkgözoğlu, 2013; Sefer, 2016, s. 67-307; Sakaoğlu, 2009b, s. 319) (Yapı restorasyonda olduğundan dışarıdan gezildi).
76	Sıbyan Mektebi	**Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi**					
77	Türbe	Zeynep Sultan Camii Türbesi					(Mevcut değil).
78	Sebil	Zeynep Sultan Camii Sebili					(Mevcut değil).
79	Çeşme	Zeynep Sultan Camii Çeşmesi					(Mevcut değil).
80	Çeşme	**Zeynep Sultan Çeşmesi**			1770		Sefer, 2016, s. 381; Ağaoğlu, 2017; İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu, 2022-24, 2022-2024) (Gezildi).
81	Çeşme	Fatma Sultan Çeşmesi Tamiri	Saraylı Şirin Kadın	Fatih, Topkapı Sarayı	1765	-	(Egemen, 1993, s. 789-90), (Topkapı Sarayı Müzesi'nde ziyarete kapalı).

Toplam İmar Faaliyeti Sayısı (81):
46 Kesin+11 Onarım+19 Mevcut Değil+5 Kesin Değil =29 Dini+45 Kamu ve Sivil+7 Askerî

Yeşil renkli bölmeler dini yapıları
Turuncu renkli bölmeler kamu ve sivil yapılarını
Mavi renkli bölmeler askerî yapıları
Sarı vurgulu bölmeler ise hangi bâniye ait olduğu veya tarihi kesin olarak tespit edilemeyen yapıları göstermektedir.

Tezde incelenen her iki dönem imar faaliyetlerinden yeni inşa, yeniden yapım ve onarım çalışmaları 70 mevcut/kesin yapı ve 14 onarım faaliyetiyle genel toplamda 84 mevcut imar faaliyeti olduğu görülmüştür (Tablo 4.3). Söz konusu iki dönemdeki yeni inşa ve yeniden yapım imar faaliyetlerinden günümüzde mevcut olan 70 yapı faaliyeti, bu çalışmanın 3. Bölümü'nde katalog yöntemiyle ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve değerlendirmede bu yapılar göz önünde bulundurulmuştur. III. Osman Döneminde toplam 24 kesin yapı ve 3 onarım çalışması olmak üzere 27 imar faaliyeti tespit edilmiştir. Bu dönemde imar faaliyetlerinde bulunan başlıca bâniler arasında dönemin padişahı III. Osman (17 kesin yapı ve 2 onarım); sadrazamlardan Yirmisekiz Çelebi Said Mehmet Paşa (2 kesin yapı), Maktul Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (1 kesin yapı ve 1 onarım), Hekimoğlu Ali Paşa (1 kesin yapı), Naili Abdullah Paşa (1 kesin yapı) ve hanım sultanlardan Zevki Kadın (2 kesin yapı) yer almaktadır. Bu faaliyetler kapsamında 10 dini, 13 kamu ve sivil ve 1 askerî yapı inşa edilmiştir. III. Mustafa Döneminde ise imar

faaliyetlerinde belirgin bir artış gözlemlenmiş olup, 46 kesin yapı ve 11 onarım olmak üzere toplam 57 imar faaliyet kaydedilmiştir. Bu dönemde önemli bâniler arasında dönemin padişahı III. Mustafa (31 kesin yapı ve 10 onarım); dönem sadrazamlarından Koca Ragıp Paşa (7 kesin yapı), Muhsinzâde Mehmet Paşa (4 kesin yapı ve 1 onarım) ile hanım sultanlardan Aynü'l Hayat Kadın (1 kesin yapı) ve Zeyneb Sultan (3 kesin yapı) yer almaktadır. Bu dönemde 21 dini, 24 kamu ve sivil ve 1 askerî yapı inşa edilmiştir. Her iki dönemin genel toplamı değerlendirildiğinde, 70 yapının 37'si kamu ve sivil, 31'i dini ve 2'si ise askerî yapı faaliyetidir (Tablo 4.3).

Tablo 4.3 III. Osman (1754-1757) ve III. Mustafa (1757-1774) dönemlerindeki mevcut imar faaliyetlerinin bâni ve tür bazında dağılımı

Tespit Edilen Mevcut İmar Faaliyetlerinin Dönemi, Bânisi ve Sayısı				**Kataloglarda İncelenen İmar Faaliyetlerinin Tür Bazında Dağılımı**			
	Ünvanı/ Kimliği	**Adı**	**Yapı Sayısı**	**Dini**	**Kamu ve Sivil**	**Askerî**	**Toplam**
III. OSMAN DÖNEMİ (1754-1757)	**Padişah**	III. Osman (1754-1757)	17K+2O	6	10	1	17
	Sadrazam	Yirmisekiz Çelebi/ Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa (1755-1756)	2K	1	1	-	2
		Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (1756-1756)	1K+1O	1	-	-	1
		Hekimoğlu Ali Paşa (1755-1755)	1K	-	1	-	1
		Naili Abdullah Paşa (1755-1755)	1K	1	-	-	1
	Hanım Sultan	Zevki Kadın	2K	1	1	-	2
Toplam İmar Faaliyeti Sayısı: 27 (24 Kesin+ 3 Onarım)				10	13	1	24
III. MUSTAFA DÖNEMİ (1757-1774)	**Padişah**	III. Mustafa	31K+10O	14	16	1	31
	Sadrazam	Koca Ragıp Paşa (1757-1763)	7K	3	4	-	7
		Muhsinzâde Mehmed Paşa (1765-1768/1771-1774)	4K+1O	1	3	-	4
	Hanım Sultan	Aynü'l Hayat Kadın	1K	1		-	1
		Zeyneb Sultan	3K	2	1	-	3
Toplam İmar Faaliyeti: 57 (46 Kesin+11 Onarım)				21	24	1	46
İki Dönemin İmar Faaliyeti Genel Toplamı: 84 (70 Kesin + 14 Onarım)				31	37	2	70
Lejant: K: Kesin/mevcut yapılar, **O:** Onarımı yapılan yapılar							

4.1 III. Osman Dönemi Mimarlığının Değerlendirilmesi

1754-1757 yılları arasında III. Osman Dönemi saraylı bânileri ve onlara ait olduğu tespit edilen mevcut imar faaliyetleri Tablo 4.4 ve Tablo 4.5'te verilmiştir. Tablo 4.4'e göre, III. Osman Döneminde toplamda 24 kesin yapı ve 3 onarım olmak üzere toplamda 27 yapı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın 3. Bölümü'nde, III. Osman Dönemi bânilerine ait mevcut/kesin yapılar kataloglar kapsamında incelenenmiştir (bkz. 3. Bölüm). İncelenen bu yapılarından 10 tanesi dini, 13 tanesi kamu ve sivil, 1 tanesi ise askerî amaçlı olarak inşa edilmiştir. Dönemin padişahı III. Osman'ın gerçekleştirdiği imar faaliyetleri, diğer bâniler arasında en büyük paya sahip olup, toplamda 17'si kesin yapı ve 2'si onarımdan oluşmaktadır. Bu çalışmanın 3. Bölümü "3.1 III. Osman Dönemi İmar Faaliyetleri (1754-1757)" başlığı altında belirtildiği gibi III. Osman Döneminde görev yapan 5 sadrazam arasından mevcut imar faaliyeti tespit edilen sadrazamlar; Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa, Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa ve Naili Abdullah Paşa'dır. Bu sadrazamlara ait imar faaliyetleri III. Osman'ın gerçekleştirdiği faaliyetlerden daha az olup, 5 kesin yapı ve 1 tane onarımdan oluşmaktadır. Yine bu çalışmanın "3.1 III. Osman Dönemi İmar Faaliyetleri (1754-1757)" başlığı altında bahsedildiği gibi bu dönemde saray mensubu üç hanım sultan arasından mevcut imar faaliyetleri tespit edilen, sadece III. Osman'ın eşi Zevki Kadın bulunmaktadır. Zevki Kadın'a ait 2 kesin yapı ile bu dönemde hanım sultanların imar faaliyetleri en az paya sahiptir (Tablo 4.4, Tablo 4.5). Bu durum özellikle padişahın imar faaliyetlerinde merkezi bir rol oynamaya devam ettiğini, ancak sadrazam ve hanım sultanların da önemli ölçüde katkılar sunduğunu göstermektedir.

Tablo 4.4 III. Osman Dönemi bânilerinin mevcut imar faaliyetlerinin tür bazında dağılımı

Tespit Edilen Mevcut İmar Faaliyetlerinin Dönemi, Bânisi ve Sayısı				Kataloglarda İncelenen İmar Faaliyetlerinin Tür Bazında Dağılımı			
	Ünvanı/ Kimliği	Adı	Yapı Sayısı	Dini	Kamu ve Sivil	Askerî	Toplam
III. OSMAN DÖNEMİ (1754-1757)	Padişah	III. Osman (1754-1757)	17K+2O	6	10	1	17
	Sadrazam	Yirmisekiz Çelebi/ Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa (1755-1756)	2K	1	1	-	2
		Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (1756-1756)	1K+1O	1	-	-	1
		Hekimoğlu Ali Paşa (1755-1755)	1K	-	1	-	1
		Naili Abdullah Paşa (1755-1755)	1K	1	-	-	1
	Hanım Sultan	Zevki Kadın	2K	1	1	-	2
Toplam İmar Faaliyeti Sayısı: 27 (24 Kesin+ 3 Onarım)				**10**	**13**	**1**	**24**
Lejant: K: Kesin/mevcut yapılar, **O:** Onarımı yapılan yapılar							

Tablo 4.5 III. Osman Dönemi saraylı bânileri ve kataloglarda incelenen yapı sayıları

Ünvanı/ Kimliği	Görev Tarih Aralığı	Bâni Adı	Kataloğa Alınan Mevcut Yapı Sayısı
Padişah	1754-1757	III. Osman	17
Sadrazam	1755-1755	Naili Abdullah Paşa	1
	1755-1755	Hekimoğlu Ali Paşa	1
	1755-1756	Yirmisekiz Çelebi/Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa	2
	1756-1756	Maktul (Çorlulu Köse) Bahir Mustafa Paşa	1
Hanım Sultan	1755-1757	Zevki Kadın	2
		Toplam	**24**

III. Osman Dönemi incelendiğinde, bu kısa padişahlık süresi içerisinde (1754–1757) yeni inşa edilen veya yeniden yapımı gerçekleştirilen toplam 24 yapının inşa tarihlerine göre dağılımı dikkate değerdir. 1754 yılında bir sadrazam yapısı, 1755 yılında ise Nuruosmaniye Külliyesi'nin de içinde yer aldığı ve büyük çoğunluğu padişaha ait olan 17 yapı inşa edilmiştir. 1756 yılına gelindiğinde, Ahırkapı Feneri gibi Osmanlı Mimarisinde ilk defa karşılaşılan bir yapı tipinin de yer aldığı 3 yapı inşa edilmiştir. Ayrıca, yapım tarihi kesin olarak belirlenememekle birlikte, 1754–1757 yılları arasında III. Osman'a ait olduğu düşünülen III. Osman Köşkü ve Çeşmeleri ile Şimşirlik Dairesi olmak üzere 3 yapı daha bulunmaktadır. Yaklaşık

üç yıl gibi kısa bir süre tahtta kalan III. Osman Döneminde, cami, çeşme, sebil, imaret, mescit, türbe, kütüphane, mektep, su yolu, mahalle imarı ve deniz feneri gibi farklı işlevlere sahip birçok imar faaliyeti gerçekleştirilmiş; bu faaliyetler içerisinde en yoğun yapı üretiminin, Nuruosmaniye Külliyesi gibi önemli bir yapının da tamamlandığı 1755 yılında olduğu görülmektedir (Tablo 4.6).

Tablo 4.6 III. Osman Dönemi incelenen imar faaliyetlerinin yapım tarihlerine göre dağılımı[1]

Yıl	Yeni Yapı ve Yeniden Yapımlar	Toplam
1754	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	1
1755	Nuruosmaniye Camii	17
	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	
	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	
	Nuruosmaniye Sebili	
	Nuruosmaniye Çeşmesi	
	Nuruosmaniye Kütüphanesi	
	Nuruosmaniye Dükkânlar	
	Nuruosmaniye Su Yolları	
	Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri	
	Küçük İhsaniye Camii	
	Büyük İhsaniye Camii	
	İhsaniye Mahallesi	
	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)	
	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	
	Yuşa Hazretleri Tepesi Çeşmesi	
	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	
	Zevki Kadın Çeşmesi	
1756	Ahırkapı Feneri	3
	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	
	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Minberi	
Tarihsiz (1754-57	III. Osman Köşkü	3
	III. Osman Köşkü Çeşmeleri	
	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı	
Toplam		**24**

III. Osman Dönemi incelenen yapılar, türüne göre kamu ve sivil, dini ve askerî yapılar olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır. Katalog kapsamında incelenen 24 yapıdan 13'ü kamu ve sivil, 10'u dini ve 1'i askerî amaçlı olarak inşa edilmiştir. III. Osman Dönemi, kamu ve sivil yapı faaliyetlerinin ve daha sonra dini yapıların ön planda olduğu bir imar süreci olmuştur. Bu süreçte inşa edilen çeşmeler, kütüphaneler, dükkânlar ve köşkler şehir altyapısını geliştirerek sosyal ve ekonomik hayata katkı sağlamıştır. Nuruosmaniye Camii ve medresesi, dini eğitim

[1] Bu tabloda yapıların inşa veya onarımlarının bittiği tarih dikkate alınmıştır

ve ibadete verilen önemi yansıtırken, Bizans döneminden sonra Osmanlı'da askerî amaçla inşa edilen ilk deniz feneri olan Ahırkapı Feneri de deniz güvenliğine önemli katkılar sağlamıştır. Genel olarak, bu dönemde kamu ve sivil hizmetleri öncelikli tutulmuş, sosyal yaşamı destekleyen mimari yapılar şehre entegre edilmiştir (Tablo 4.7).

Tablo 4.7 III. Osman Dönemi incelenen yapıların türüne göre gruplandırılması

Dönem/Türü	Kamu ve Sivil Yapılar	Dini Yapılar	Askerî Yapılar
III. Osman Dönemi Yapıları (1754-1757)	III. Osman Köşkü	Nuruosmaniye Camii	Ahırkapı Feneri
	III. Osman Köşkü Çeşmeleri	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	
	Nuruosmaniye Sebili	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	
	Nuruosmaniye Çeşmesi	Küçük İhsaniye Camii	
	Nuruosmaniye Kütüphanesi	Büyük İhsaniye Camii	
	Nuruosmaniye Dükkânlar	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)	
	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı	Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri	
	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	
	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Minberi	
	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	
	Zevki Kadın Çeşmesi		
	Nuruosmaniye Su Yolları		
	İhsaniye Mahallesi		
Toplam	13	10	**1**
Genel Toplam	**24**		

III. Osman Dönemi bânilerine ait toplam 24 yapı incelendiğinde, en fazla yapı inşa eden kişinin 17 yapıyla III. Osman olduğu görülmektedir. Onu Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa 2 yapı, Hekimoğlu Ali Paşa 1 yapı ve Naili Abdullah Paşa 1 yapı ve Maktul/Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa 1 yapı olmak üzere toplamda 5 yapıyla dönem sadrazamları; hanım sultanlardan Zevki Kadın 2 yapıyla takip etmektedir. Bu durum, padişahın imar faaliyetlerindeki etkin konumunu ortaya koymakta olup, aynı zamanda sadrazamlar ve hanım sultanların da sürece anlamlı ölçüde katkı sağladığını göstermektedir. Dönemin bânilerine ait imar faaliyetleri yapı tiplerine göre değerlendirildiğinde, en fazla inşa faaliyetinin cami-mescit[1] ve çeşme yapı gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir. Her iki yapı grubunun 5'er adetle eşit dağılım göstermesi, dönemin dini, kamu ve sivil yapılara verdiği önemi ortaya

[1] Cami ve mescitler, tarihsel süreçte çoğunlukla benzer ve iç içe geçmiş işlevler üstlenmiş, günümüzde ise genellikle cami olarak sınıflandırılmışlardır. Bu nedenle, söz konusu yapılar bu çalışmada ortak bir kategori içerisinde değerlendirilmiştir.

koymaktadır. Bunun yanı sıra saray-köşk-yalı türündeki sivil mimari örnekleri 2'şer adetle sınırlı kalırken; sebil, kütüphane, sıbyan mektebi, medrese, türbe, dükkân/çarşı, fener, tekke-mevlevihane, devlet dairesi, minber ve su yolu yapı tiplerinden ise yalnızca 1'er adet inşa edilmiştir. Bu dağılım dönemin mimari faaliyetlerinde dini işlevli cami-mescit ve sivil işlevli çeşme yapı tiplerinin ön planda olduğunu göstermektedir (Tablo 4.8).

Tablo 4.8 III. Osman Dönemi bânilerine göre incelenen yapıların tipi, adı ve sayısı

Yapı Tipi/Bânisi/Adı	Padişah	Sadrazam				Kadın Sultan	Toplam
	III. Osman	Yirmisekizzade Said Mehmet Paşa	Hekimoğlu Ali Paşa	Naili Abdullah Paşa	Maktul Mustafa Paşa	Zevki Kadın	
Cami-mescit	Nuruosmaniye Camii Küçük İhsaniye Camii Büyük İhsaniye Camii Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii					5
Çeşme	Nuruosmaniye Çeşmesi III. Osman Köşkü Çeşmeleri	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi	Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi			Zevki Kadın Çeşmesi	5
Saray-köşk-yalı	III. Osman Köşkü Şimşirlik Dairesi/ Aslanhane ve Peyzajı						2
Tekke-mevlevihane				Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri			1
Sebil	Nuruosmaniye Sebili						1
Kütüphane	Nuruosmaniye Kütüphanesi						1
Sıbyan mektebi						Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	1
Medrese	Nuruosmaniye Medresesi						1
Türbe	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi						1

Tablo 4.8 III. Osman Dönemi bânilerine göre incelenen yapıların tipi, adı ve sayısı (devamı)

Dükkân/çarşı	Nuruosmaniye Dükkânlar						1
Fener	Ahırkapı Feneri						1
Devlet dairesi	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)						1
Minber					Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi		1
Su yolu	Nuruosmaniye Su Yolları						1
Mahalle	İhsaniye Mahallesi imarı						1
Toplam	17	2	1	1	1	2	**24**
Genel Toplam	**17**	**5**				**2**	

III. Osman Dönemi incelenen toplam 24 yapının inşa edildiği İstanbul semtlerine bakıldığında Tablo 4.9'da belirtildiği gibi, yapıların en yoğun olarak Fatih'te konumlandığı görülmektedir. Bunlar 14 adettir. Fatih'i Üsküdar ilçesi 3 yapı ile takip ederken, Beykoz, Eyüp, Beşiktaş ve Zeytinburnu ilçelerinde ise eşit olarak 2'şer yapı tespit edilmiştir. Bu dağılım, III. Osman Dönemine ait imar faaliyetlerinin daha çok İstanbul'un tarihi yarımadasında ve belirli merkezî ilçelerde yoğunlaştığını göstermektedir (Tablo 4.9).

Tablo 4.9 III. Osman Dönemi incelenen yapıların günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımları

Katalog No/Yapı Adı/Bulunduğu İlçe		**Fatih**	**Üsküdar**	**Beyoğlu**	**Beykoz**	**Eyüp**	**Zeytinburnu**
1	Nuruosmaniye Camii	●					
2	Nuruosmaniye Kütüphanesi	●					
3	Nuruosmaniye Sebili	●					
4	Nuruosmaniye Çeşmesi	●					
5	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	●					
6	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	●					
7	Nuruosmaniye Dükkânlar	●					
8	III. Osman Köşkü	●					
9	III. Osman Köşkü Çeşmeleri	●					
10	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı	●					
11	Küçük İhsaniye Camii		●				
12	Büyük İhsaniye Camii		●				

Tablo 4.9 III. Osman Dönemi incelenen yapıların günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımları (devamı)

13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)					●	
14	Ahırkapı Feneri	●					
15	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)	●					
16	Nuruosmaniye Su Yolları	●					
17	İhsaniye Mahallesi		●				
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	●					
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii				●		
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi				●		
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi					●	
22	Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri						●
23	Zevki Kadın Çeşmesi			●			
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi			●			
Toplam	**24**	**14**	**3**	**2**	**2**	**2**	**1**

III. Osman Dönemine ait imar faaliyetleri; banilerin toplumsal statüsüne bağlı olarak yapıların türü, ölçeği ve plan sunumunda belirgin farklılıklar göstermektedir. Padişahın banisi olduğu 17 yapı, hem sayıca hem de mimari ölçekte öne çıkarak merkezi otoritenin anıtsal ve simgesel mimariye verdiği önemi yansıtırken; sadrazamların yaptırdığı 5 yapı ve hanım sultanlara ait 2 yapı daha çok küçük ölçekli, işlevsel mimari örnekler sunmaktadır. Yapı tipleri cami, çeşme, saray, türbe, medrese gibi geniş bir çeşitlilik göstermekte; bu da dönemin mimari üretiminin sadece külliye düzeniyle sınırlı kalmayıp, farklı ölçek ve işlevlerdeki yapıları da kapsadığını ortaya koymaktadır. Yapı tipleri plan şemaları açısından değerlendirildiğinde, camiler genellikle merkezi planlı veya kareye yakın sade planlarla inşa edilmiştir; Nuruosmaniye Camii gibi anıtsal yapılarda merkezî kubbe hâkimiyeti görülürken, mahalle camilerinde daha kompakt düzenler tercih edilmiştir. Çeşmeler çoğunlukla simetrik ve cepheye dayalı basit planlar sunarken, saray ve köşk yapıları iç avlulu ve doğrusal plan anlayışıyla dikkat çeker. Kütüphane, sebil, türbe gibi yapı tiplerinde ise merkezî ve dairesel planlar öne çıkmaktadır. Medrese ve imaretler daha çok modüler, hücreli yapısıyla fonksiyonel planlama anlayışını yansıtır. Tablo 4.10'de görüldüğü üzere III. Osman Dönemi mimarisi, işlevine göre sade ile anıtsal arasında değişen planlarla hem görkemli hem de günlük yaşama yönelik yapıları içeren çok katmanlı bir mimari yapı sergiler (Tablo 4.10).

Tablo 4.10 III. Osman Dönemi incelenen yapıların yapı tipi ve bani kimliğine göre planları[1]

Yapı Tipi (Sayı)	**Yapı Adı** (Katalog No)	**Padişah**	**Sadrazam**	**Hanım Sultan**
Cami-mescit (6)	Nuruosmaniye Camii (1)	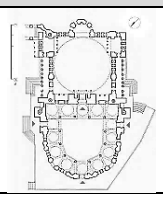		
	Küçük İhsaniye Camii (11)	●		
	Büyük İhsaniye Camii (12)			
	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım) (13)	●		
	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (19)			
	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi (21)		●	
Çeşme (5)	Nuruosmaniye Çeşmesi (4)	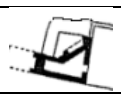		
	III. Osman Köşkü Çeşmeleri (9)	●		
	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (18)			
	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi (20)		●	
	Zevki Kadın Çeşmesi (23)			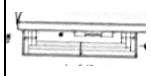
Saray-köşk-yalı (2)	III. Osman Köşkü (8)	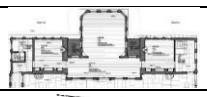		
	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı (10)			
Tekke-mevlevihane (1)	Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri (22)		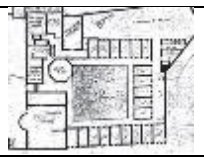	
Kütüphane (1)	Nuruosmaniye Kütüphanesi (2)	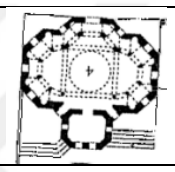		
Sebil (1)	Nuruosmaniye Sebili (3)			
Türbe (1)	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi (5)	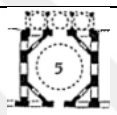		
Medrese-imaret (1)	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti (6)			
Dükkan/çarşı (1)	Nuruosmaniye Dükkânlar (7)			
Devlet dairesi (1)	Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım) (15)	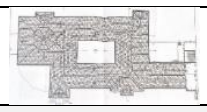		
Su yolu (1)	*Nuruosmaniye Su Yolları (16)	●		
Mahalle (1)	*İhsaniye Mahallesi (17)	●		
Fener (1)	Ahırkapı Feneri (14)	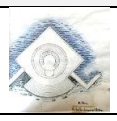		
Sıbyan mektebi (1)	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi (24)			●
Toplam	**24**	**17**	**5**	**2**

[1] Bu tabloda yer alan çizimlerin kaynakları, ilgili yapıların ele alındığı kataloglarda belirtilmiştir.
Nokta "●" ile gösterilen imar faaliyetlerinin planlarına ulaşılamamıştır.

III. Osman Dönemi incelenen yapıların yapı tipine göre ön/giriş cepheleri çizim veya fotoğraf olarak Tablo 4.11, Tablo 4.12 ve Tablo 4.13'te verilmiştir. Yapılar; cami-mescit, çeşme, sebil, kütüphane, mektep, medrese-imaret, türbe, saray-köşk-yalı, dükkân/çarşı, fener, tekke-mevlevihane ve devlet dairesi olarak gruplandırılmıştır. Bu yapılar arasında Nuruosmaniye Camii, Yuşa Hazretleri Tepesi Camii, Nuruosmaniye Çeşmesi, III. Osman Köşkü, Ahırkapı Feneri ve Vezir Kapısı/Paşa Kapısı gibi önemli örnekler bulunmaktadır. Cami-mescit ve çeşme kategorileri, III. Osman Döneminde en yaygın görülen yapı tipleridir. Nuruosmaniye Camii, Barok üslubun etkilerini taşıyan anıtsal bir giriş düzenlemesine sahipken, Küçük İhsaniye ve Büyük İhsaniye Camileri, daha sade ve fonksiyonel giriş açıklıkları ile mahalle ölçeğinde bir bütünlük sağlamaktadır. Yanık Minare Mescidi ise tahrip olmuş yapısı nedeniyle cephede belirgin bir özgünlük sergilememektedir. Bu ibadet yapılarının ön cephelerinde genellikle yüksek kemerli kapılar, taş veya mermer süslemeler ve kitabeler yer almaktadır. Özellikle büyük ölçekli Nuruosmaniye Camii'nde bu özellikler daha belirgindir. Nuruosmaniye Camii selatin ve anıtsal bir cami olmasıyla diğer mahalle arası ve tek minareli dönemin diğer mütevazı yapılarından (Küçük İhsaniye ve Büyük İhsaniye Camileri, Yanık Minare Mescidi) ayrılmaktadır. Bu tabloda yer alan cami ve mescitlerin cephe mimarisinde, baninin toplumsal statüsünün ve yapının bulunduğu mahallenin etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir. Örneğin; Nuruosmaniye Camii gibi padişah baniliğinde inşa edilen büyük ölçekli yapılarda, anıtsal girişler ve zengin süslemeler dikkat çekmektedir. Buna karşılık, Küçük İhsaniye Camii gibi mahalle ölçeğindeki yapılarda ise daha sade ve işlevsel bir cephe düzenlemesinin tercih edilmiş olabileceği gözlemlenmektedir. Bu çeşitlilik, dönemin mimari anlayışında hem geleneksel hem de yenilikçi yaklaşımların bir arada bulunabileceğine işaret etmektedir (Tablo 4.11).

Tablo 4.11 III. Osman Dönemi incelenen cami-mescitlerin ön/giriş cepheleri[1]

Yapı Adı (Katalog No)		
Padişah	**Sadrazam**	**Hanım Sultan**
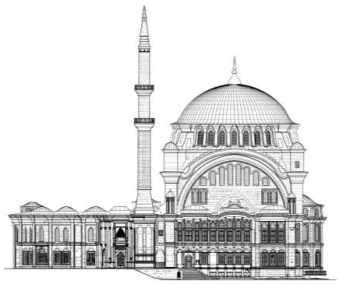 Nuruosmaniye Camii (01)	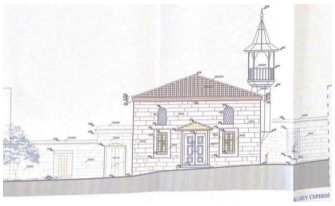 Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım) (13)	
 Küçük İhsaniye Camii (11)	 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (20)	
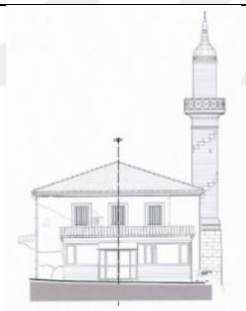 Büyük İhsaniye Camii (12)		

Bu dönemde bânilerin en çok tercih ettiği diğer bir yapı tipi ise çeşmelerdir. Nuruosmaniye Çeşmesi, cami kompleksine entegre edilmiş olup, gösterişli kabartmalar ve Barok süslemeler içermektedir. Sıbyan mektebi cephesine bitişik olarak inşa edilen Zevki Kadın Çeşmesi ise Barok ve Rokoko bezemelerle süslenmiştir. Topkapı Sarayı Harem'inde, padişahın köşk yapısına hizmet eden III. Osman Köşkü Çeşmeleri ise daha mütevazı bir Barok cephe anlayışıyla tasarlanmıştır. Bu çeşmeler bu dönemde dikkat çeken örneklerdir. Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi ve Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi, 18.

[1] Görünüş tablolarında yer alan çizimlerin kaynakları, ilgili yapıların ele alındığı kataloglarda belirtilmiş olup fotoğraflar ise yazar tarafından çekilmiştir.

yüzyılda Osmanlı'da görülmeye başlanan Barok üslubuna uymayan sivri kemerli nişler ve mermer yüzeyler gibi öğeler taşıyarak, Osmanlı klasik üslubunun sade cephe düzeni ve mimari detaylarına sahiptir. Bu su yapılarının genel cephe karakteristiğinde, kemerli nişler içinde yer alan musluk düzenlemeleri, bezemelerle hareketlendirilmiş üst bölümler ve kitabeler ön plana çıkmaktadır. Çeşmeler tablosunda, özellikle padişah, sadrazam ve hanım sultanların baniliğinde inşa edilen örneklerde, cephelerde mermer işçiliği ve Barok süslemelerin öne çıkabildiği görülmektedir. Örneğin; Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi, Hatice Sultan Çeşmesi ve Zeynep Sultan Çeşmesi gibi yapılarda, banilerin toplumsal statüsünün ve dönemin estetik beğenisinin cephe karakterine yansımış olabileceği düşünülmektedir. Bu örnekler, çeşmelerin yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda temsilî ve sanatsal değer taşıyan yapılar olarak da değerlendirilebileceğini göstermektedir (Tablo 4.12).

Tablo 4.12 III. Osman Dönemi incelenen çeşmelerin ön/giriş cepheleri

Yapı Adı (Katalog No)		
Padişah	**Sadrazam**	**Hanım Sultan**
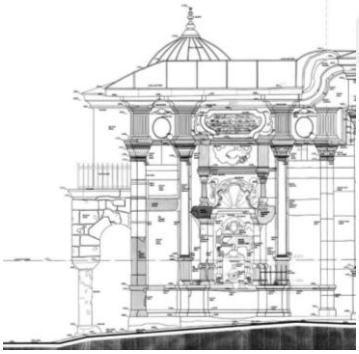 Nuruosmaniye Çeşmesi (04)	 Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (18)	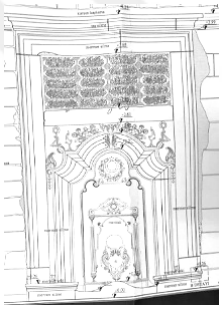 Zevki Kadın Çeşmesi (23)
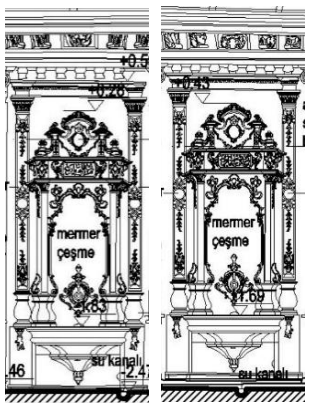 III. Osman Köşkü Çeşmeleri (09)	 Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi (20)	

Bu dönemde birden fazla görülen yapı tiplerinden bir diğeri saray-köşk-yalı grubundaki sivil yapılardır. Özellikle III. Osman Köşkü, cephe düzenlemesiyle Barok özellikleri geleneksel Osmanlı evi mimarisiyle birleştiren özgün bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Nuruosmaniye Külliyesi yapılarından olan ve tekil yapı tipi olarak görülen sebil, kütüphane, medrese, türbe ve dükkânlar caminin mimarisiyle uyumlu olarak cephelerinde Barok özellikler barındıran diğer yapılardır. Bu dönem cephe özelliklerinde, 18. yüzyılda ilk defa ortaya çıkan ve dönemin mimari özelliklerini yansıtan Ahırkapı Deniz Feneri gibi yapıların yanı sıra, klasik Osmanlı Mimarisinin Batı etkileriyle harmanlandığı Yenikapı Mevlevihanesi ve Vezir Kapısı/Paşa Kapısı gibi yapılar da görülmektedir (Tablo 4.13).

Genel olarak diğer yapı tipleri cepheleri değerlendirildiğinde, III. Mustafa Dönemi yapılarının ön cephe mimarilerinin, yapıların statüsüne ve konumlandıkları yerlere göre şekillendiği görülmektedir. Cami, türbe ve medrese gibi dini yapılar ile çeşme ve köşk gibi sivil yapılarda görkemli ve süslü cepheler öne çıkarken; kamu, askerî ve ticari yapılarda ise daha sade ve işlevsel bir mimari anlayışın benimsendiği anlaşılmaktadır. Örneğin; Nuruosmaniye Camii gibi büyük ölçekli ve padişah baniliğinde inşa edilen yapılarda, anıtsal giriş kapıları ile zengin süslemeler öne çıkmaktadır. Buna karşılık, Küçük İhsaniye Camii gibi mahalle ölçeğindeki yapılarda ise sadelik ve işlevsellik ön plandadır. Benzer şekilde, Ahırkapı Feneri ve Nuruosmaniye Külliyesi Dükkanları gibi kamu ve ticari yapılarda ise, cephelerde gösterişten uzak, düzenli ve dengeli bir mimari yaklaşımın tercih edildiği görülmektedir.. Bu çeşitlilik, dönemin mimari estetik anlayışının ve fonksiyonel yapı tercihlerinin, baninin kimliği ve yapının işleviyle yakından ilişkili olduğunu düşündürmektedir (Tablo 4.11, Tablo 4.12, Tablo 4.13).

Tablo 4.13 III. Osman Dönemi incelenen diğer yapı tiplerinin ön/giriş cepheleri

Yapı Adı (Katalog No)		
Padişah	**Sadrazam**	**Hanım Sultan**
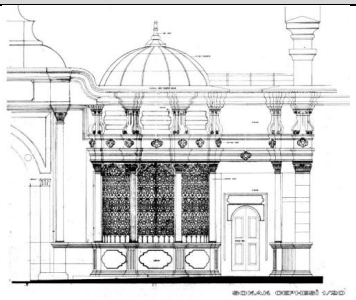 Nuruosmaniye Sebili (03)	 Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri (22)	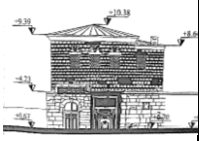 Zevki Kadın Sıbyan Mektebi (24)
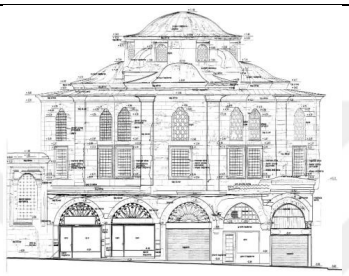 Nuruosmaniye Kütüphanesi (02)		
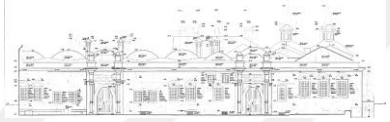 Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti (06)		
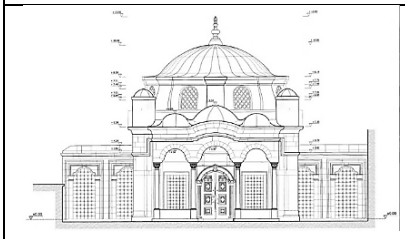 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi (05)		
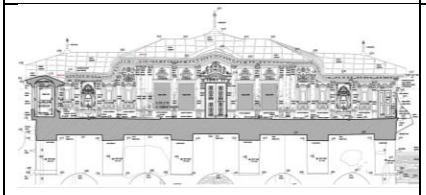 III. Osman Köşkü (08)		

Tablo 4.13 III. Osman Dönemi incelenen diğer yapı tiplerinin ön/giriş cepheleri (devamı)

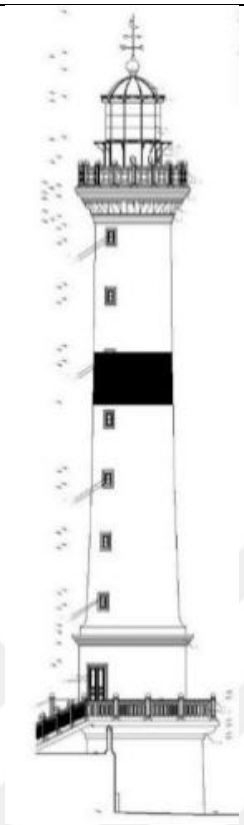 Ahırkapı Feneri (14)		
 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı (10)		
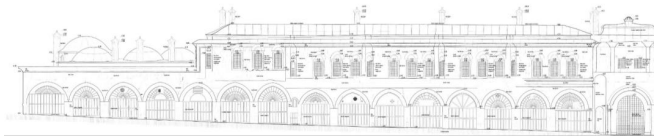 Nuruosmaniye Külliyesi Dükkânlar (07)		
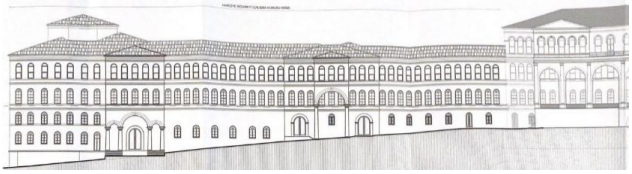 Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım) (15)		

Katalog kapsamında incelenen III. Osman Dönemi toplam 24 yapıda; taş, mermer, ahşap, alçı, tuğla, metal ve cam işçiliğinin yanı sıra, hat, kalemişi ve çini gibi süsleme teknikleriyle oluşturulan geometrik (üçgen, çokgen, yıldız motifleri, zencerek, çintemani, mukarnas, çeşitli geçmeler vb.) ve bitki motifleri ile C ve S kıvrımları, volüt, kartuş, girland, istiridye kabuğu gibi Barok formlar ve rumi, palmet, zencerek gibi klasik motifler Şekil 4.3, Şekil 4.1, Şekil 4.2, Şekil 4.4, Şekil 4.5, Şekil 4.6, Şekil 4.8, Şekil 4.9, Şekil 4.7, Şekil 4.10 ve Şekil 4.11'da örneklendirilmiştir. Bu süslemeler ile ilgili değerlendirme ise Tablo 4.14, Tablo 4.15, Tablo 4.16 ve Tablo 4.17'te yapılmıştır.

III. Osman Dönemi kapsamında incelenen yapılardaki süslemelerin dağılımını ayrıntılı biçimde gösteren Tablo 4.14, süsleme dağılımlarının yapıların mimari öğeleri üzerindeki çeşitliliği ve zenginliği hakkında önemli veriler sunmaktadır. Tabloda toplamda 223 yerde süsleme öğesi tespit edilmiş olup, bunların 134'si cephede, 89'ü ise iç mekândaki mimari öğeler üzerinde yer almaktadır. Cephe süslemeleri, en çok silme-korniş grubundaki öğeler üzerinde görülmektedir. Bunları duvar, kitabe, kemer, pencere, saçak, çatı/üst örtü-alem, kapı, pilastr, sütun, minare ve korkuluk takip etmektedir. Bu tabloya göre, süslemeler sırasıyla 13 yapıda pencerelerde, 11 yapıda kapılarda, 13 yapıda saçaklarda, 16 yapıda silme-kornişlerde, 14 yapıda duvarlarda, 14 yapıda kitabelerde, 6 yapıda minarede (külah, şerefe vb.), 7 yapıda sütunlarda, 9 yapıda pilastrlarda, 14 yapıda kemerlerde, 5 yapıda korkuluklarda ve 12 yapıda çatı/üst örtüler üzerinde tespit edilmiştir.

İç mekân süslemeleri ise kapı, pencere, duvar, tavan-kubbe, silme-korniş, mihrap, minber, vaaz kürsüsü, kitabe-kuşak-rozet, sütun, pilastr, kemer, korkuluk ve köşe geçiş elemanları (tromp, pandantif vb.) gibi mimari unsurlar üzerinde olup en çok pencere grubundaki öğeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tabloya göre sırasıyla 7 yapıda kapılarda, 11 yapıda pencerelerde, 9 yapıda duvarlarda, 7 yapıda tavan-kubbelerde, 7 yapıda silme-kornişlerde, 6 yapıda mihraplarda, 5 yapıda minberlerde, 4 yapıda vaaz kürsülerinde, 7 yapıda kitabe-kuşak-rozetlerde, 6 yapıda sütunlarda, 7 yapıda pilastrlarda, 7 yapıda kemerlerde, 2 yapıda korkuluklarda ve 4 yapıda köşe geçiş elemanlarında (tromp, pandantif vb.) görülmektedir. Tabloya göre, incelenen 24 yapı arasında Nuruosmaniye Camii, 26 farklı mimari öğe üzerinde süsleme bulundurması nedeniyle en fazla süsleme çeşitliliğine sahip yapı olarak öne çıkmaktadır. Nuruosmaniye Camii'ni Nuruosmaniye Medresesi ve

İmareti (20 farklı mimari öğe üzerinde), Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi (19 farklı mimari öğe üzerinde), Nuruosmaniye Kütüphanesi (17 farklı mimari öğe üzerinde), Nuruosmaniye Sebili (17 farklı mimari öğe üzerinde), Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (17 farklı mimari öğe üzerinde), Küçük İhsaniye Camii (17 farklı mimari öğe üzerinde) ve III. Osman Köşkü (16 farklı mimari öğe üzerinde) izlemektedir, ayrıca, bu denli fazla sayıda mimari öğe üzerinde süsleme bulunması, dönemin süsleme dağılımına ilişkin anlayışını yansıtmaktadır. Yukarıda belirtilen nicelikler doğrultusunda, cephelerde süsleme açısından silme-korniş, duvar, kemer, kitabe, pencere ve saçak gibi öğeler öne çıkarken; iç mekânlarda ise pencere, kapı, duvar, tavan-kubbe, silme-korniş ve pilastr gibi mimari unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu değerlendirme sonucunda, cephe süslemelerinin iç mekân süslemelerine kıyasla daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

III. Osman Dönemi incelenen yapıların türüne bağlı olarak süslemelerin dağılımına bakıldığında, cephe ve iç mekân mimari öğeleri üzerindeki dağılımların farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. İlgili döneme ait toplam 223 süslemenin, 104'ünün dini yapılarda, 114'ünün kamu ve sivil yapılarda, 5'inin ise askerî yapılar üzerinde yer almaktadır. Elde edilen bulgular, süslemelerin mimari öğeler üzerindeki yoğunluğunun kamu ve sivil yapılarda, dini yapılara kıyasla daha fazla olduğunu; askerî yapılarda ise bu yoğunluğun oldukça sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, incelenen dönem yapılarında mimari tasarım kararları üzerinde süslemenin yeri ve dağılımının belirleyici bir unsur olarak etkili olduğu söylenebilir (Tablo 4.14).

Tablo 4.14 III. Osman Dönemi incelenen yapılarda mimari ögelere göre süslemenin dağılımı[1]

Katalog No/Yapı Adı/Süslemenin Yeri		Cephe Süslemesi													İç Mekân Süslemesi														Toplam
		Pencere	Kapı	Sacak	Silme-kornis	Duvar	Kitabe	Minare (Serefe-külah, alem vb.)	Sütun	Pilastr	Kemer	Korkuluk	Catı-üst örtü-alem		Kapı	Pencere	Duvar	Tavan-kubbe	Silme-kornis	Mihrap	Minber	Vaaz kürsüsü	Kitabe-kusak-rozet	Sütun	Pilastr	Kemer	Korkuluk-parapet	Köse gecis elemanı (tromp, pandantif vb.)	
1	Nuruosmaniye Camii	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	26
2	Nuruosmaniye Kütüphanesi	●	●	●	●	●	●			●	●		●			●	●		●				●	●	●	●		●	17
3	Nuruosmaniye Sebili	●	●	●	●	●	●		●	●	●		●		●	●	●		●					●	●	●			17
4	Nuruosmaniye Çeşmesi			●	●	●	●			●	●		●																7
5	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	●	●	●	●	●			●	●	●		●		●	●	●	●	●	●				●	●	●	●		●	19
6	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	●	●	●	●	●	●		●	●	●		●		●	●	●	●	●	●				●	●	●	●		●	20
7	Nuruosmaniye Dükkânlar	●		●	●				●																				4
8	III. Osman Köşkü	●	●	●	●	●			●	●			●		●	●	●	●	●	●	●					●	●			16
9	III. Osman Köşkü Çeşmeleri				●	●	●			●	●																			5
10	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı	●		●																									2
11	Küçük İhsaniye Camii	●	●			●	●	●			●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●						17
12	Büyük İhsaniye Camii	●					●	●				●				●	●			●	●		●						9
13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)	●	●		●			●				●	●		●	●		●		●	●	●							12
14	Ahırkapı Feneri				●	●		●				●	●																5
15	*Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)																												-
16	*Nuruosmaniye Su Yolları																												-
17	*İhsaniye Mahallesi																												-
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi			●	●	●	●			●	●																		6
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	●	●	●	●		●	●			●		●		●	●	●	●		●	●	●	●				●		17
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi			●	●	●	●		●		●		●																7
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi		●				●				●														●				4
22	* Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri																												-
23	Zevki Kadın Çeşmesi				●	●	●				●																		4
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	●	●	●	●	●	●				●					●								●					9
Toplam		13	11	13	16	14	14	6	7	9	14	5	12		8	11	9	7	7	6	5	4	7	6	7	6	2	4	**223**
Genel Toplam		**134**													**89**														

[1] "*" işaretli yapılar, çoğu kez yeniden inşa edildikleri için orijinal süslemelerine ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir.
Yeşil renkli bölmeler dini yapıları, turuncu renkli bölmeler kamu ve sivil yapıları, mavi renkli bölmeler ise askerî yapıları göstermektedir.

III. Osman Dönemi incelenen yapılarda rastlanan süslemelerin malzemeleri mermer, diğer taşlar (traverten, granit, küfeki vb.), ahşap, tuğla, sıva, boya, alçı, cam ve metal olmak üzere dokuz farklı grupta sınıflandırılmıştır. Tablo 4.15'göre bu yapılarda görülen toplamda 84 süsleme örneği arasında en yaygın malzeme mermer dışındaki diğer taşlardır. Ardından mermer, ahşap, metal (demir, tunç/bronz, bakır, altın-gümüş varak vb.), cam, alçı, boya ve sıva gelirken en az da tuğla kullanılmıştır. Bu tabloya göre bütün malzemelerin süslemedeki dağılımları şu şekildedir: 14 yapıda mermer (Şekil 4.1, Şekil 4.2), 15 yapıda diğer taşlar (Şekil 4.3), 11 yapıda ahşap (Şekil 4.4), 3 yapıda tuğla (Şekil 4.5), 4 yapıda sıva (Şekil 4.6), 7 yapıda boya (Şekil 4.8), 9 yapıda alçı (Şekil 4.9) ve 10 yapıda cam (Şekil 4.9) ve 11 yapıda metal (Şekil 4.7) ile yapılan süslemeler vardır (Tablo 4.15). III. Osman Dönemi incelenen yapıların türüne bağlı olarak (dini, kamu ve sivil, askerî) süsleme malzemelerinin dağılımlarında farklılık olduğu Tablo 4.15'te görülmektedir. Bu tabloya göre toplam süslemelerin 41'i kamu ve sivil, 40'ı dini, 3'ü de askerî yapılardadır. Cami-mescit, türbe ve tekke-mevlevihane gibi yapı tiplerini kapsayan dini yapılarda mermer (5 yapı), diğer taşlar (6 yapı) ve metal (4 yapı) gibi dayanıklı malzemelerin süslemede daha sıklıkla kullanıldığı; bununla birlikte yapıların iç mekân, saçak veya doğramaları gibi kısımları üzerinde (bkz. Tablo 4.14) ise ahşap (7 yapı), alçı (5 yapı) ve cam (5 yapı), sıva (3 yapı), boya (3 yapı) ve tuğla (2 yapı) gibi malzemelerin süslemede kullanıldığı görülmektedir. Köşk-saray, çeşme, sebil, dükkân/çarşı, sıbyan mektebi ve su yolu gibi farklı yapı tiplerini kapsayan kamu ve sivil yapılarda ise mermer (9 yapı), diğer taşların (8 yapı) ve metalin (6 yapı) yanı sıra cam (5 yapı), ahşap (4 yapı), boya (4 yapı), alçı (4 yapı), tuğla (1 yapı), sıva (1 yapı) gibi çeşitli malzemelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu dağılımlardan yola çıkıldığında, dönemin hem dini hem de kamu ve sivil yapılarında dengeli bir biçimde kullanılan geniş malzeme çeşitliliğinin, süslemelerde daha esnek bir tasarım anlayışının benimsendiğini ortaya koyduğu söylenebilir. Dönemin askerî yapılarının tek örneği olan Ahırkapı Feneri'nin süslemelerinde ise, yapı malzemesine uygun ve dayanıklılığı ön planda tutan taş ve metal gibi malzemelerin tercih edildiği tespit edilmiştir. III. Osman Dönemi incelenen yapılarda, yapıların türü ve tercih edilen ana yapım malzemesi, mimari bezeme malzemesinin farklılık göstermesine yol açmış; ayrıca yapı tipi ve dönemin teknik olanakları da bezeme malzemesinin çeşitliliği ve yoğunluğunu belirlemiştir. Genel olarak bu dönem yapılarında süsleme malzemesi seçiminde dayanıklılık ön

planda tutulmuş; ayrıca yapının kullanım amacı ve ana yapım malzemesiyle uyumlu tercihler yapıldığı gözlemlenmektedir. (Tablo 4.15).

Tablo 4.15 III. Osman Dönemi incelenen yapılarda süslemenin malzemesi[1]

Katalog No/Yapı Adı/Süslemenin Malzemesi		Mermer	Diğer taşlar	Ahşap	Tuğla	Sıva	Boya	Alçı	Cam	Metal	Toplam
1	Nuruosmaniye Camii	●	●	●			●	●	●	●	7
2	Nuruosmaniye Kütüphanesi	●	●	●				●	●	●	6
3	Nuruosmaniye Sebili	●	●				●			●	4
4	Nuruosmaniye Çeşmesi	●	●								2
5	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	●	●	●	●	●	●	●	●	●	9
6	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	●	●	●			●	●	●	●	7
7	Nuruosmaniye Dükkânlar		●							●	2
8	III. Osman Köşkü	●		●			●	●	●	●	6
9	III. Osman Köşkü Çeşmeleri	●					●				2
10	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı		●		●						2
11	Küçük İhsaniye Camii	●	●	●		●	●	●	●	●	8
12	Büyük İhsaniye Camii	●	●	●		●		●	●	●	7
13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)		●	●				●	●		4
14	Ahırkapı Feneri		●						●	●	3
15	*Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)										-
16	*Nuruosmaniye Suyolları										-
17	*İhsaniye Mahallesi										-
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	●	●								2
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	●	●	●	●						4
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi	●		●							2
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi			●							1
22	*Yenikapı Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)										-
23	Zevki Kadın Çeşmesi	●	●								2
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi					●		●	●	●	4
Toplam		**14**	**15**	**11**	**3**	**4**	**7**	**9**	**10**	**11**	**84**

III. Osman dönemi incelenen yapılardaki süslemenin yeri ve biçimi Tablo 4.16'da gösterilmektedir. Toplam 24 yapıda tespit edilen süsleme biçimlerinin cephe ve iç

[1] Yeşil renkli bölmeler dini yapıları, turuncu renkli bölmeler kamu ve sivil yapıları, mavi renkli bölmeler ise askerî yapıları göstermektedir.
"*" işaretli yapılar, çoğu kez yeniden inşa edildikleri için orijinal süslemelerine ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir.

mekândaki dağılımları tabloya yansıtılmıştır. Bu yapılarda; geometrik motifler, bitki motifleri, hat yazıları, C ve S kıvrımlar, volüt, kartuş-madalyon, deniz kabuğu-istridye kabuğu gibi süsleme türlerinden toplam 79'u cephelerde, 36'sı ise iç mekân yüzeylerinde olmak üzere toplam 115 yerde süsleme tespit edilmiştir.

Cephelerde en çok kullanılan süsleme türü 18 örnekle geometrik motiflerdir. Bunu 15'er örnekle bitki motifleri ve hat yazıları takip etmektedir. C ve S kıvrımlar 10, volüt 4, kartuş-madalyon 10, deniz kabuğu-istridye kabuğu ise 7 örnekle cephelerde yer almaktadır. İç mekânlarda ise en fazla 10 örnekle bitki motifleri ardından 8 örnekle geometrik motifler gelmektedir. İç mekânlarda görülen diğer süsleme biçimleri ise 5 örnekle hat yazıları iç mekânda daha sınırlı sayıda kullanılmıştır. İç yüzeylerde toplamda 36 yerde görülen süsleme biçimlerinnden en fazla 10 örnekle bitki motifleri ardından 8 örnekle geometrik motifler gelmektedir. Deniz kabuğu-istridye kabuğu ve kartuş-madalyon biçimindeki süslemeler ise en az paya sahiptir. İç mekânlardaki süslemelerin tablodaki sıraya göre dağılımlarına bakıldığında; 8'i geometrik motifler, 10'u bitki motifleri, 5'i hat yazıları, 6'si C ve S kıvrımları, 2'si volüt, 2'si kartuş-madalyon ve 3'ü de deniz kabuğu-istridye kabuğu biçimindedir.

III. Osman dönemi mimarisi, süsleme sanatı açısından dikkate değer bir farklılaşma sergilemektedir. Bu döneme ait yapıların dış cephelerinde, iç mekânlara kıyasla çok daha yoğun ve çeşitli süsleme unsurlarının kullanıldığı gözlemlenmektedir (Tablo 4.16). Özellikle Barok etkileri ve Batı kaynaklı süsleme motifleri, cephe düzenlemelerinde belirgin bir şekilde öne çıkarak dönemin mimari kimliğine yenilikçi bir boyut katmıştır. Öte yandan, yapıların iç mekân süslemelerinde ise daha sınırlı ve geleneksel Osmanlı motiflerinin tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, dönemin mimarlarının dışarıdan gelen yenilikçi etkileri daha çok dış görünüşe yansıtırken, iç mekânlarda köklü Osmanlı süsleme geleneğini sürdürme eğiliminde olduğunu göstermektedir. III. Osman dönemi mimari süsleme anlayışının en karakteristik özelliği, geleneksel Osmanlı motifleri ile Batı etkili unsurların bir arada ve uyumlu bir şekilde kullanılmasıdır. Bu sentez, dönemin kültürel ve sanatsal dinamiklerini yansıtan özgün bir estetik anlayışın ürünüdür. Tablo 4.16'da detaylarıyla incelenen bu süsleme yaklaşımı, Osmanlı mimarisinin değişen estetik beğenilere adaptasyonunu ve aynı zamanda kendi özgün kimliğini koruma çabasını açıkça ortaya koymaktadır (Tablo 4.16).

Tablo 4.16 III. Osman Dönemi incelenen yapılardaki süslemenin yeri ve biçimi[1]

Katalog No/Yapı Adı/Süslemenin Yeri ve Biçimi		Cephe Süslemesi							İç Mekân Süslemesi							Toplam
		Geometrik motifler	Bitki Motifleri	Hat yazıları	C ve S kıvrımlar	Volüt	Kartuş-madalyon	Deniz kabuğu- istridye kabuğu	Geometrik motifler	Bitki motifleri	Hat yazıları	C ve S kıvrımlar	Volüt	Kartuş-madalyon	Deniz kabuğu- istridye kabuğu	
1	Nuruosmaniye Camii	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	14
2	Nuruosmaniye Kütüphanesi	●	●	●	●		●		●	●	●	●			●	10
3	Nuruosmaniye Sebili	●	●	●			●	●		●		●				7
4	Nuruosmaniye Çeşmesi		●	●	●		●	●								5
5	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi	●	●		●	●	●	●	●	●						8
6	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti	●	●	●	●			?	●	●	●	●				9
7	Nuruosmaniye Dükkânlar	●														1
8	III. Osman Köşkü	●	●	●	●	●	●					●	●	●	●	10
9	III. Osman Köşkü Çeşmeleri	●	●	●	●	●	●	●								7
10	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı	●	●				●									3
11	Küçük İhsaniye Camii	●								●						2
12	Büyük İhsaniye Camii	●	●	●						●	●					5
13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)	●		●					●	●						4
14	Ahırkapı Feneri	●	●													2
15	*Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)															-
16	*Nuruosmaniye Suyolları															-
17	*İhsaniye Mahallesi															-
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi	●	●	●	●											4
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	●	●	●					●	●	●					6
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi	●	●	●			●	●								5
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi	●		●				●								3
22	*Yenikapı Mevlevihanesi															-
23	Zevki Kadın Çeşmesi		●	●	●		●									4
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi	●		●	●				●	●		●				6
Toplam		18	15	15	10	4	10	7	8	10	5	6	2	2	3	**115**
Genel Toplam		**79**							**36**							

[1] "*" işaretli yapılar, çoğu kez yeniden inşa edildikleri için orijinal süslemelerine ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir. İhsaniye Mahallesi birçok yapıdan oluştuğu ve Nuruosmaniye Su Yolları da yer altında olduğu için tablolarda karşılıkları boş bırakılarak değerlendirmeye alınmamıştır.

III. Osman Dönemi incelenen yapılarda örnekleri görülen mermer-taş, ahşap, tuğla-sıva, alçı, cam, metal gibi malzemelerle yapılan süslemeler (Şekil 4.3, Şekil 4.1, Şekil 4.2, Şekil 4.4, Şekil 4.5, Şekil 4.6, Şekil 4.9, Şekil 4.7) ile çini (Şekil 4.10), kalem işi (Şekil 4.8) ve hat yazısı (Şekil 4.11) gibi süsleme çeşitlerinin/türlerinin dağılımı Tablo 4.17'te verilmiştir. Buna göre incelenen yapılarda en çok kullanılan süsleme çeşidi mermer dışındaki diğer taş süslemeler olup, bunlar da 14 örnekte görülmektedir. Diğer taşlarla yapılan süslemeleri takip eden hat yazıları 13 örnekte, mermer süslemeler 12 örnekte, ahşap süslemeler 11 örnekte, alçı ve cam süslemeler 10'ar örnekte, metal süslemeler 9 örnekte, kalemişi süslemeler 7 örnekte, sıva ile yapılan süsleme ile çini süslemeler ise 4'er örnekte ve tuğla süslemeler 3 örnekte görülmektedir. Bu veriler, III. Osman Dönemi mimarisinde hat, mermer süsleme, diğer taşlar ile süsleme ve ahşap süslemenin ön planda olduğunu; çini, kalem işi, sıva ve tuğla süslemeler gibi klasik Osmanlı'da bu döneme nazaran daha çok görülen süsleme çeşitlerinin daha sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir. Bu tabloya göre tüm türlerdeki toplam 97 yerdeki süsleme örneğinin 50'si kamu ve sivil yapılarda, 45'i dini yapılarda ve 2'si askerî yapılarda üzerinde görülmektedir (Tablo 4.17). Bu verilerden hareketle, III. Osman Dönemi süsleme çeşitleri kamu ve sivil yapılarında daha çok görülürken, dini yapılarda daha az kullanılmış ve askerî yapılarda ise süsleme çeşitlerinin çok daha az rastlandığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak elde edilen veriler, III. Osman Dönemi mimari anlayışında süslemenin yapının kullanım amacına bağlı olarak farklılık gösterdiğini; estetik unsurların en yoğun biçimde kamu ve sivil yapılarda, ardından dini yapılarda yer aldığını, askerî yapılarda ise süsleme çeşitlerinin oldukça sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır (Tablo 4.17).

Tablo 4.17 III. Osman Dönemi incelenen yapılardaki süslemelerin türü/çeşidi[1]

Katalog No/Yapı Adı/Süslemenin Çeşidi		Çini	Kalem işi	Hat	Mermer süsleme	Diğer taşlar ile süsleme	Ahşap süsleme	Tuğla Süsleme	Sıva ile yapılan süsleme	Alçı süsleme	Cam süsleme	Metal süsleme	Toplam
1	Nuruosmaniye Camii		●	●	●	●	●			●	●	●	8
2	Nuruosmaniye Kütüphanesi			●	●	●	●			●	●	●	7
3	Nuruosmaniye Sebili		●	●	●	●				●		●	6
4	Nuruosmaniye Çeşmesi			●	●	●							3
5	Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi		●		●	●	●	●	●	●	●	●	9
6	Nuruosmaniye Medresesi ve İmareti		●	●		●	●			●	●	●	7
7	Nuruosmaniye Dükkânlar					●						●	2
8	III. Osman Köşkü	●	●		●		●			●	●	●	7
9	III. Osman Köşkü Çeşmeleri		●	●		●							3
10	Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı					●		●					2
11	Küçük İhsaniye Camii[2]	●	●	●		●	●		●	●	●	●	9
12	Büyük İhsaniye Camii	●		●	●	●	●		●	●	●		8
13	Yanık Minare Mescidi (Yeniden Yapım)			●			●			●	●		4
14	Ahırkapı Feneri					●						●	2
15	*Vezir Kapısı/Paşa Kapısı (Yeniden Yapım)												-
16	*Nuruosmaniye Suyolları												-
17	*İhsaniye Mahallesi												-
18	Çemberlitaş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi				●	●							2
19	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii	●		●	●	●	●	●					6
20	Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi			●	●		●						3
21	Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi						●						1
22	* Yenikapı Mevlevihanesi Tamiri ve Ekleri												-
23	Zevki Kadın Çeşmesi			●	●								2
24	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi			●	●				●	●	●	●	6
Toplam		**4**	**7**	**14**	**13**	**12**	**11**	**3**	**4**	**10**	**10**	**9**	**97**

[1] Yeşil renkli bölmeler dini yapıları, turuncu renkli bölmeler kamu ve sivil yapıları, mavi renkli bölmeler ise askerî yapıları göstermektedir. "*" işaretli yapılar, çoğu kez yeniden inşa edildikleri için orijinal süslemelerine ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir.

[2] Bu yapıdaki süslemeler çini, kalem işi, mukarnas vb. süslemeler yenilenmiş olup özgünlüğü belirlenememiştir. Yapının günümüz durumu bu tabloda değerlendirilmiştir.

Şekil 4.1 Nuruosmaniye Külliyesi cami (a, b), kütüphane (c) ve sebil (d) yapılarından mermer işçiliği örnekleri[1] (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.2 Nuruosmaniye Camii (a), Nuruosmaniye Çeşmesi (b) ve Zevki Kadın Çeşmesi (c) mermer işçiliği örnekleri (Akar, 2020-2025)

[1] Cami mihrap nişi bitki motifleri ve hat yazıları (a), Cami giriş portalinden bitki motiflli süslemeler (b), Kütüphane binası girişi üzerindeki bitki motifli süslemeler (c), Sebilden Barok üslupta bitki formları ile hat yazıları (d).

Şekil 4.3 Nuruosmaniye Camii minaresi (a), Büyük İhsaniye Camii minaresi (b), Küçük İhsaniye Camii minaresi (c), Yuşa Hazretleri Tepesi Camii avlu kapısı (d) ve Ahırkapı Feneri şerefesi ile korkuluklarından (b) diğer taş türleri süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

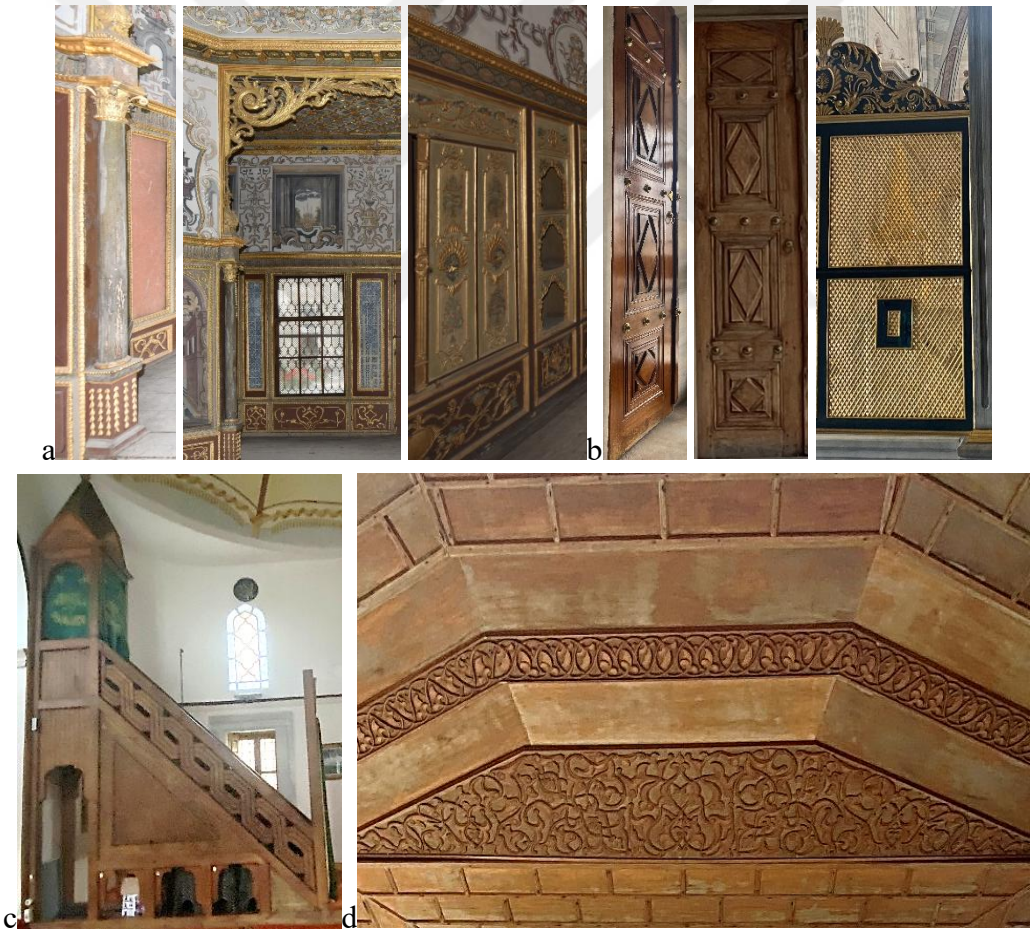

Şekil 4.4 III. Osman Köşkü (a), Nuruosmaniye Camii (b), Maktul Mustafa Paşa Tekkesi Camii Minberi (c) ve Yuşa Hazretleri Tepesi Camii Çeşmesi (d) ahşap işçiliği süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.5 Şimşirlik Dairesi/Aslanhane ve Peyzajı (a) ve Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (b) tuğla işçiliği süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.6 Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi (a), Küçük İhsaniye Camii (b) ve Zevki Kadın Sıbyan Mektebi'nden (c) sıva ile yapılan süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.7 Nuruosmaniye Camii'nden lokmalı parmaklık (a), Nuruosmaniye Sebili'nden metal şebekesi (b) ve Ahırkapı Feneri külahından (c) metal işçiliği süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.8 III. Osman Köşkü (a) (MSBA, 2022) ve Nuruosmaniye Camii (b) kalemişleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.9 Nuruosmaniye Camii revzen ve dışlıklarından alçı ile cam süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.10 III. Osman Köşkü'nden Avrupa çini örnekleri (a) (MSBA, 2022) ile Yuşa Hazretleri Tepesi Camii (b), Küçük İhsaniye (c) ve Büyük İhsaniye Camii'nden (d) klasik çini motifleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.11 Nuruosmaniye Camii ile Çeşmesi (a, b, c), Çemberlitaş Ali Paşa Çeşmesi (d) ve Yuşa Hazretleri Tepesi Camii kitabe hat örnekleri (Akar, 2020-2025)

4.2 III. Mustafa Dönemi Mimarlığının Değerlendirilmesi

1757-1774 yılları arasındaki III. Mustafa Dönemi, Osmanlı şehircilik anlayışında büyük ölçekli imar faaliyetlerinin gerçekleştiği ve mimaride önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemi temsil etmektedir. III. Mustafa Dönemi saraylı bânileri ve onlara ait olduğu tespit edilen mevcut imar faaliyetleri Tablo 4.18 ve Tablo 4.19'de verilmiştir. Tablo 4.18'ya göre III. Mustafa Döneminde toplamda 46 kesin yapı ve 11 onarım olmak üzere toplamda 57 yapı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın 3. Bölümü'nde kataloglar kapsamında incelenen dönemin kesin yapılarından 21 tanesi dini, 24 tanesi kamu ve sivil, 1 tanesi ise askerî amaçlı olarak inşa edilmiştir. Dönemin padişahı III. Mustafa'nın gerçekleştirdiği imar faaliyetleri, diğer bâniler arasında en büyük paya sahip olup, toplamda 31'i kesin yapı ve 10'u onarımdan oluşmaktadır. Bu çalışmanın 3. Bölümü "3.2 III. Mustafa Dönemi İmar Faaliyetleri (1757-1774)" başlığı altında belirtildiği gibi III. Mustafa Döneminde görev yapan 9 sadrazam arasından mevcut imar faaliyeti tespit edilen sadrazamlar; Koca Ragıp Paşa, Muhsinzâde Mehmed Paşa'dır. Bu sadrazamlara ait imar faaliyetleri III. Mustafa'nın gerçekleştirdiği faaliyetlerden daha az olup; Koca Ragıp Paşa'ya ait 7 yapı, Muhsinzâde Mehmed Paşa'ya ait 4 yapı ve 1 onarım olmak üzere toplamda 11 kesin yapı ve 1 tane onarımdan oluşmaktadır. Yine bu çalışmanın 3. Bölümü "3.2 III. Mustafa Dönemi İmar Faaliyetleri (1757-1774)" başlığı altında belirtildiği gibi bu dönemde saray mensubu 14 hanım sultan arasından mevcut imar faaliyetleri tespit edilenler, III. Mustafa'nın eşi Aynü'l Hayat Kadın ve III. Ahmed'in kızı ve III. Mustafa'nın kardeşi Zeyneb Sultan bulunmaktadır. Zeyneb Sultan'a ait 3 kesin yapı ve Aynü'l Hayat Kadın'a ait 1 kesin yapı olmak üzere toplamda 4 kesin yapı ile bu dönemde padişah ve sadrazamlar arasında hanım sultanların imar faaliyetleri en az paya sahiptir. Bu durum, özellikle padişah ve ardından sadrazamların imar faaliyetlerinde merkezi bir rol oynayan eril iktidarının yanı sıra, hanım sultanların da bu süreçlere önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 4.18, Tablo 4.19).

Tablo 4.18 III. Mustafa Dönemi (1757-1774) bânilerinin mevcut imar faaliyetlerinin tür bazında dağılımı

Tespit Edilen Mevcut İmar Faaliyetlerinin Dönemi, Bânisi ve Sayısı				Kataloglarda İncelenen İmar Faaliyetlerinin Türlerine Göre Dağılımı			
	Ünvanı/ Kimliği	Adı	Yapı Sayısı	Dini	Kamu ve Sivil	Askerî	Toplam
III. MUSTAFA DÖNEMİ (1757-1774)	Padişah	III. Mustafa (1757-1774)	31K+10O	14	16	1	31
	Sadrazam	Koca Ragıp Paşa (1757-1763)	7K	3	4	-	7
		Muhsinzâde Mehmed Paşa (1765-1768/ 1771-1774)	4K+1O	1	3	-	4
	Hanım Sultan	Aynü'l Hayat Kadın	1K	1		-	1
		Zeyneb Sultan	3K	2	1	-	3
Toplam İmar Faaliyeti: 57 (46 Kesin+11 Onarım)				**21**	**24**	**1**	**46**
Lejant: K: Kesin/mevcut yapılar, **O:** Onarımı yapılan yapılar							

Tablo 4.19 III. Mustafa Dönemi saraylı bânileri ve kataloglarda incelenen yapı sayıları

Ünvanı/Kimliği	Görev Tarih Aralığı	Bâni Adı	Kataloğa Alınan Mevcut Yapı Sayısı
Padişah	1757-1774	III. Mustafa	31
Sadrazam	1757-1763	Koca Ragıp Paşa	7
	1765-1768/ 1771-1774	Muhsinzâde Mehmed Paşa	4
Hanım Sultan	1765-1765	Aynü'l Hayat Kadın	1
	1769-1770	Zeyneb Sultan	3
Toplam			**46**

III. Mustafa Dönemi kapsamında ele alınan ve yeni veya yeniden inşa edilen 46 yapının inşa tarihleri dağılımını gösteren Tablo 4.20 incelendiğinde; 1758'de 1 yapı, 1759'da 2 yapı, 1760'ta 3 yapı, 1761'de 3 yapı, 1763'te 10 yapı, 1764'te 11 yapı, 1765'te 2 yapı, 1766'da 2 yapı, 1767'de 2 yapı, 1768'de 1 yapı, 1769'da 2 yapı ve 1770, 1771, 1772 yıllarında 1'er yapı bununla birlikte yapım tarihi net olarak belirlenemeyen ancak 1757-1774 yılları arasında III. Mustafa Dönemi saraylı bânilerine ait olduğu düşünülen 3 yapı bulunmaktadır. 17 yıl gibi bir sürede padişahlık yapan III. Mustafa Döneminde; çeşme, cami, mescit, han, kütüphane ve askerî yapı gibi farklı işlevlere sahip çok sayıda yapının inşa edildiği bu süreçteki en çok yapı faaliyeti, 1760 ve 1764 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu tabloda 1760, 1763 ve 1764 yıllarında özellikle dini yapılar açısından bir hareketlilik görülmektedir. Bu yıllar içerisinde, Ayazma Külliyesi, Laleli Külliyesi ve Ragıp Paşa Kütüphanesi bünyesindeki önemli dini yapılar inşa edilmiş; ayrıca III.

Mustafa Kadıköy İskele Camii, Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi, Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii ve Paşabahçe III. Mustafa Camii gibi daha küçük ölçekli bazı dini yapılar da tamamlanmıştır. Bu durum, bânilerin dini mekânlara yaptıkları önemli yatırımları göstermektedir. 1764 yılı, kamu ve sivil yapıları açısından da dönemin en yoğun inşa faaliyetlerinin gerçekleştiği yıl olarak öne çıkmaktadır. Bu yıl Laleli Külliyesi bünyesinde sebil, han, dükkânlar ve çeşmeler; Ragıp Paşa Kütüphanesi ve bu yapıya bağlı meşruta, çeşmeler ve dükkânlar inşa edilmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı şehirleşme anlayışında kamu ve sivil yapılarının dini yapılarla birlikte planlandığını ve külliye modelinin sürdürüldüğünü göstermektedir. 1765 ve sonrasında, daha çok türbe ve cami onarımları ön plana çıkmaktadır. 1766'da meydana gelen Büyük İstanbul Depremi'nde (Zelzele-i Azim) (Mazlum, 2001) Fatih Camii, Eyüp Camii, Surlar, Galata Mevlevihanesi vb. çok sayıda tarihi yapı tahrip olduğu veya yıkılmış olduğu depremin ardından yoğun onarım ve yenilenme faaliyetlerinin gerçekleştiği bilinmektedir. 1771 yılında Fatih Camii'nin yeniden yapımı, Osmanlı Mimarisinin büyük ölçekli restorasyon faaliyetlerine verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca 1768'de başlayıp 1774'e kadar süren Osmanlı-Rus Savaşı (Beydilli, 2006) sürecinde ise daha az imar faaliyeti gerçekleşmiştir. Hanım sultanların inşaat projelerine katkısı 1768 ve 1769 yıllarında artmıştır. Zeynep Sultan Camii (1769) ve Zeynep Sultan Çeşmesi (1770), hanım sultanların imar faaliyetlerine katkısının sürdüğünü göstermektedir. 1772 yılında Muhsinzâde Mehmed Paşa Hanı ve diğer kamusal yapılar inşa edilmiştir. Bununla birlikte, bazı yapıların kesin inşa tarihi bilinmemekte olup, bunlar "tarihsiz" kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu yapıların büyük kısmı çeşme ve cami tamiratlarıyla ilgilidir, bu da bu dönemde mevcut yapıların korunmasına yönelik ciddi bir çabanın olduğunu göstermektedir. Genel olarak III. Mustafa Dönemi imar faaliyetlerinin 1760-1764 yılları arasında zirve yaptığı, bu dönemde büyük ölçekli cami ve külliyelerin inşa edildiği, sonrasında ise daha çok türbe ve mescitlerin onarımlarına ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Bu süreç, Osmanlı şehircilik anlayışının hem yeni yapı inşası hem de mevcut yapıların korunması şeklinde çift yönlü bir gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır (Tablo 4.20).

Tablo 4.20 III. Mustafa Dönemi incelenen imar faaliyetlerinin yapım tarihlerine göre dağılımı[1]

Yıl	Yeni Yapı ve Yeniden Yapımlar	Toplam
1758	III. Mustafa Çeşmesi (Topkapı Sarayı)	1
1759	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	2
	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	
1760	Ayazma Camii	3
	Ayazma Camii Çeşmesi	
	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	
1761	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	3
	Sultan III. Mustafa Camii/Çakmakçılar Camii	
	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi	
1763	Büyük Yeni Han	10
	Rami Kışlası	
	Ayvad Bendi	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar	
1764	Laleli Camii	11
	Laleli Camii Çeşmeleri	
	Laleli Camii Sebili	
	Laleli III. Mustafa Türbesi	
	Laleli Dükkânlar	
	Laleli İmareti	
	Laleli Taşhan	
	Paşabahçe III. Mustafa Camii	
	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile İskele Çeşmesi	
	Küçük Yeni Han	
	Hatice Sultan Çeşmesi	
1765	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi	2
	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi	
1766	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)	2
	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)	
1767	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	2
	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	
1768	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	1
1769	Zeynep Sultan Camii	2
	Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi	
1770	Zeynep Sultan Çeşmesi	1
1771	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	1
1772	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	1
Tarihsiz (1757-74)	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri (1766-74)	3
	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım) (1756-63)	
	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	
Toplam	**46**	

[1] Bu tabloda yapıların inşa veya onarımlarının bittiği tarih dikkate alınmıştır

III. Mustafa Dönemi incelenen yapılar, türüne göre kamu ve sivil, dini ve askerî yapılar olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır. Tablo 4.21'a göre katalog kapsamında incelenen 46 yapıdan 24'ü kamu ve sivil, 21'i dini ve 1'i askerî amaçlı olarak inşa edilmiştir. III. Mustafa Dönemi, öncelikle kamu ve sivil yapı faaliyetlerinin, ardından dini yapıların ön plana çıktığı bir imar süreci olarak öne çıkmıştır. Kamu ve sivil yapılar arasında çeşme, han, kütüphane ve dükkân gibi yapı tipleri yer almakta olup, bu yapılar İstanbul'un sosyal ve ticari altyapısının gelişimine yönelik önemli katkıları olan yapılardır. Bu yapılar arasında III. Mustafa Çeşmesi, Ayazma Camii Çeşmesi, Laleli Camii Çeşmeleri ve Zeynep Sultan Çeşmesi gibi önemli su yapıları da vardır. İstanbul'un ticari merkez olma özelliğini koruyan Eminönü'nde yer alan dönem yapıları arasındaki Büyük Yeni Han, Küçük Yeni Han ve Muhsinzâde Mehmed Paşa Hanı gibi ticari yapılar, dönemin ekonomik faaliyetlerinin odağını oluşturmuştur. Ragıp Paşa Kütüphanesi ve bağlı yapılar, İstanbul'daki eğitim ve kültür hayatına katkı sağlayan eğitim alanına verilen önemin göstergesi dikkate değer eserlerdir. Dini yapılar arasında cami-mescit, tekke-mevlevihane ve türbe gibi yapılaryer almaktadır. Bu kategoride Ayazma Camii, Laleli Camii, Zeynep Sultan Camii ve Fatih Camii (Yeni) dönemin büyük ölçekli ibadet mekânları olarak dikkat çekmektedir. Tekke ve mevlevihane yapıları (Kadiri Tekkesi ve Galata Mevlevihanesi vb.) dönemin dinî mimari gelişmelerine katkıda bulunmuştur. Kadiri Tekkesi ve Galata Mevlevihanesi'nin yenilenmesi, tasavvufi ve eğitim odaklı mimari gelişmelerin sürdüğünü göstermektedir. Fatih Türbesi ve Gülbahar Hatun Türbesi'nin yeniden inşa edilmesi, Osmanlı anıtsal mimarisinin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik koruma restorasyon çabalarını göstermektedir Tek askerî yapı olan Rami Kışlası, bu dönemde askerî projelere oldukça sınırlı bir yer ayrıldığını ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, III. Mustafa Döneminde imar faaliyetlerinin büyük ölçüde sivil ve dini yapılar üzerine yoğunlaştığı; bununla birlikte, şehirlerin sosyal ve ekonomik altyapısını geliştirmeye yönelik planlamaların da ön planda tutulduğu görülmektedir (Tablo 4.21).

Tablo 4.21 III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların türüne göre gruplandırılması

Dönem/Türü	Kamu ve Sivil Yapılar	Dini Yapılar	Askerî Yapılar
III. Mustafa Dönemi Yapıları (1757-1774)	III. Mustafa Çeşmesi (Topkapı Sarayı)	Ayazma Camii	Rami Kışlası
	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	Laleli Camii	
	Ayazma Camii Çeşmesi	Laleli III. Mustafa Türbesi	
	Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	
	Laleli Camii Çeşmeleri	Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar Camii	
	Laleli Camii Sebili	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	
	Laleli Dükkânlar	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)	
	Laleli İmareti	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	
	Laleli Taşhan	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)	
	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi	Paşabahçe III. Mustafa Camii	
	Büyük Yeni Han	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	
	Ayvad Bendi	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	
	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)	
	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	
	Küçük Yeni Han	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	
	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletler	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	
	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi	Zeynep Sultan Camii	
	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi	
	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı		
	Zeynep Sultan Çeşmesi		
	Hatice Sultan Çeşmesi		
Toplam	**24**	**21**	**1**

III. Mustafa Dönemi bânilerine ait toplam 46 yapı incelendiğinde, en fazla yapı inşa eden kişinin 31 yapıyla III. Mustafa olduğu görülmektedir. Onu 7 yapıyla Koca Ragıp Paşa, 4 yapıyla Muhsinzâde Mehmed Paşa, 1 yapıyla Aynü'l Hayat Kadın ve 3 yapıyla Zeyneb Sultan takip etmektedir. Bu durum, padişahın imar faaliyetlerindeki belirleyici rolünü açıkça ortaya koyarken, sadrazamlar ve hanım sultanların da sürece önemli katkı sunduğunu göstermektedir. Dönemin yapıları tiplerine göre incelendiğinde ise en fazla inşa faaliyetinin, 11 adetle cami-mescit yapı grubunda olduğu görülmüştür. Bunu 10 adetle çeşmeler ve 4 adetle türbeler takip etmektedir. Özellikle Ayazma Camii, Laleli Camii, Fatih Camii (Yeni) ve

Zeynep Sultan Camii gibi önemli dini yapılar bu dönemin öne çıkan eserleri arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, 4 adet han, 4 adet tekke-mevlevihane, 2 adet dükkân/çarşı, 2 adet sıbyan mektebi; ayrıca sebil, kütüphane, meşruta, imaret, bent, kışla, saray-köşk-yalı, devlet dairesi ve su yolu yapı tiplerinden ise yalnızca 1'er adet inşa edilmiştir. Sonuç olarak, III. Mustafa Dönemi imar faaliyetleri; dini, sosyal, kültürel ve ticari işlevli birçok yapı tipini bir arada barındıran çok yönlü bir şehirleşme politikasının yürütüldüğünü düşündürmektedir. Bu yapılaşma süreci, yalnızca padişahın değil, sadrazam ve hanım sultanların da aktif katılım sağladığı bir dönemi temsil etmektedir (Tablo 4.22).

Tablo 4.22 III. Mustafa Dönemi bânilerine göre incelenen yapıların tipi, adı ve sayısı

Yapı Tipi/Bânisi/Adı	**Padişah**	**Sadrazam**		**Hanım Sultan**		**Toplam**
	III. Mustafa	**Koca Ragıp Paşa**	**Muhsinzâde Mehmed Paşa**	**Aynü'l Hayat Kadın**	**Zeyneb Sultan**	
Cami-mescit	Ayazma Camii	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)		Aynü'l Hayat Hatun/ Katırcıhanı Mescidi	Zeynep Sultan Camii	**11**
	Laleli Camii					
	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii					
	Sultan (III.) Mustafa Han/ Çakmakçılar Camii					
	Fatih Camii (Yeniden Yapım)					
	Paşabahçe III. Mustafa Camii					
	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)					
	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri					
Çeşme	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletler	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi		Zeynep Sultan Çeşmesi	**10**
	Ayazma Camii Çeşmesi					
	Laleli Camii Çeşmeleri					
	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi					
	Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi					
	Hatice Sultan Çeşmesi					
	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi					

Tablo 4.23 III. Mustafa Dönemi bânilerine göre incelenen yapıların tipi, adı ve sayısı (devamı)

Türbe	Laleli III. Mustafa Türbesi	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri				**4**
	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)					
	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)					
Han	Laleli Taşhan		Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han			**4**
	Büyük Yeni Han					
	Küçük Yeni Han					
Tekke-mevlevihane	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)		Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)			**4**
	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)					
	Kadiri Tekkesi /Hacı Piri Camii (Yeniden Yapım)					
Dükkân/çarşı	Laleli Dükkânlar	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar				**2**
Sıbyan mektebi		Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi			Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi	**2**
Sebil	Laleli Camii Sebili					**1**
Kütüphane		Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi				**1**
Meşruta		Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası				**1**
İmaret	Laleli İmareti					**1**
Bent	Ayvad Bendi					**1**
Kışla	Rami Kışlası					**1**
Saray-köşk-yalı			Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı			**1**
Devlet dairesi	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri					**1**
Su yolu	Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu					**1**
Toplam	31	7	4	1	3	**46**
Genel toplam	**31**	**11**		**4**		

III. Mustafa Dönemi incelenen toplam 46 yapının inşa edildiği İstanbul semtlerine bakıldığında Tablo 4.21'de belirtildiği gibi, yapıların en yoğun olarak Fatih'te konumlandığı görülmektedir. Bunlar 29 adettir. Fatih'i Üsküdar ilçesi 6 yapı ile takip ederken Beyoğlu, Beykoz ve Eyüp'te 3'er yapı Beşiktaş ve Kadıköy ilçelerinde ise 1'er yapı tespit edilmiştir. Buna göre, III. Osman Dönemi gibi III. Mustafa Döneminde de imar faaliyetlerinin İstanbul'un tarihi yarımadasında yoğunlaştığı sonucuna varılmaktadır (Tablo 4.23, Harita 3.1, Harita 3.51).

Tablo 4.23 III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımları

Katalog No/Yapı Adı/Bulunduğu ilçe		Fatih	Üsküdar	Beyoğlu	Beykoz	Eyüp	Beşiktaş	Kadıköy
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi	●						
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	●						
27	Ayazma Camii		●					
28	Ayazma Camii Çeşmesi		●					
29	Laleli Camii	●						
30	Laleli Camii Çeşmeleri	●						
31	Laleli Camii Sebili	●						
32	Laleli III. Mustafa Türbesi	●						
33	Laleli Dükkânlar	●						
34	Laleli İmareti	●						
35	Laleli Taşhan	●						
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii							●
37	Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar Camii	●						
38	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi	●						
39	Büyük Yeni Han	●						
40	Rami Kışlası					●		
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	●						
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)	●						
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	●						
44	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)			●				
45	Ayvad Bendi					●		
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii				●			
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi				●			
48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	●						
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)		●					
50	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) Çeşmesi			●				
51	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) (Yeniden Yapım)			●				
52	Küçük Yeni Han	●						
53	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri					●		
54	Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu		●					
55	Hatice Sultan Çeşmesi		●					
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	●						
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	●						
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri	●						
59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri	●						
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	●						
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar	●						
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)		●					
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi				●			
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	●						
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	●						
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı						●	
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	●						
68	Zeynep Sultan Camii	●						
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi	●						
70	Zeynep Sultan Çeşmesi	●						
Toplam	**46**	**29**	**6**	**3**	**3**	**3**	**1**	**1**

III. Mustafa Döneminde sayıca öne çıkan cami-mescit ve çeşme yapıları, banilerinin kimliğine göre farklı planlama ve ölçek özellikleri sergilemektedir. Cami-mescitler; padişah baniliğinde merkezi planlı, kubbeli ve anıtsal ölçekte tasarlanırken (örneğin Laleli Camii, Fatih Camii, Ayazma Camii), sadrazam (Bulgurlu Mescit Camii gibi) ve hanım sultanların (Zeynep Sultan Camii ve Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescid gibi) yaptırdığı örneklerde ise daha mütevazı, dikdörtgen planlı ve mahalle ölçeğinde çözümler tercih edilmiştir. Bu durum, klasik Osmanlı cami mimarisinin temsiliyetini padişah yapılarında sürdürürken, diğer banilerde işlevsellik ve sadeliğin öne çıktığını göstermektedir.

Çeşmeler ise genellikle küçük ölçekli ve tek cepheli olarak tasarlanmakla birlikte, padişah banisi olduğu örneklerde (örneğin Ayazma Camii Çeşmesi, Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi) daha anıtsal ve süslemeli düzenlemeler dikkat çeker. Hanım sultan (Zeynep Sultan Çeşmesi) ve sadrazam (Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi, Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi gibi) baniliğindeki çeşmelerde ise işlevsellik ve sadelik ön plandadır. Bu farklılaşma, baninin toplumsal statüsünün mimari ölçeğe doğrudan yansıdığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, III. Mustafa Döneminde mimari üretimin büyük ölçüde dikdörtgen plan şeması etrafında şekillendiği, ancak farklı plan tiplerinin de yer yer kullanıldığı, fakat bunların daha sınırlı kaldığı görülmektedir. Hanlar, türbeler, tekke ve mevlevihaneler gibi diğer yapı tiplerinde de işlevsel gereksinimlere uygun, çoğunlukla merkeziyetçi ve simetrik plan şemaları tercih edilmiştir.

Sonuç olarak, bu tablo, dönemin mimari üretiminde sosyal hiyerarşinin ve banilik kurumunun plan düzleminde nasıl ifadesini bulduğunu; padişah ve hanedan mensuplarının yaptırdığı yapılarda anıtsallık ve temsiliyetin, diğer banilerde ise işlevsellik ve sadeliğin öne çıktığını göstermektedir. III. Mustafa Dönemi mimarisinde, yapı tipi ve baninin kimliği, plan şeması ve ölçek üzerinde belirleyici bir rol oynamış; bu da dönemin mimari eğilimleri ve toplumsal yapısı hakkında önemli ipuçları sunmuştur (Tablo 4.24).

Tablo 4.24 III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların yapı tipi ve bani kimliğine göre planları[1]

Yapı Tipi (Sayısı)	**Yapı Adı** (Katalog No)	**Padişah**	**Sadrazam**	**Hanım Sultan**
Cami-mescit (11)	Ayazma Camii (27)	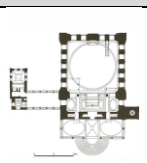		
	Laleli Camii (29)	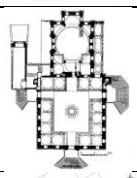		
	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii (36)	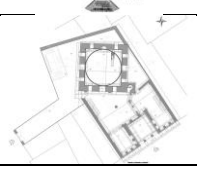		
	Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar Camii (37)	●		
	Fatih Camii (Yeniden Yapım) (41)	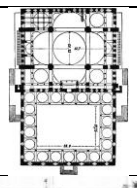		
	Paşabahçe III. Mustafa Camii (46)	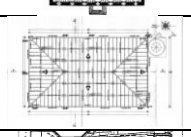		
	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım) (49)	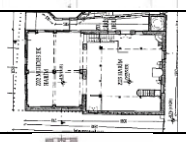		
	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri (53)	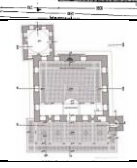		
	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım) (62)		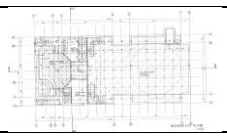	
	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi (67)			
	Zeynep Sultan Camii (68)			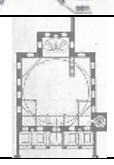
Çeşme (10)	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi (25)	●		
	Ayazma Camii Çeşmesi (28)	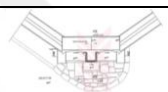		
	Laleli Camii Çeşmeleri (30)	●		
	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi (38)	●		
	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi (47)	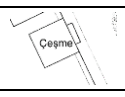		
	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) Çeşmesi (50)			
	Hatice Sultan Çeşmesi (55)	●		
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri (59)		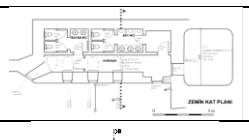	
	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi (63)		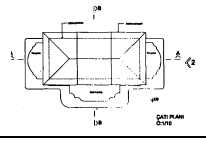	
	Zeynep Sultan Çeşmesi (70)			●

[1] Bu tabloda yer alan çizimlerin kaynakları, ilgili yapıların ele alındığı kataloglarda belirtilmiştir.
Nokta "●" ile gösterilen imar faaliyetlerinin planlarına ulaşılamamıştır.

Tablo 4.24 III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların yapı tipi ve bani kimliğine göre planları (devamı)

Tekke-mevlevihane (4)	Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım) (44)	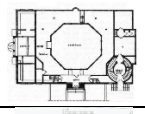		
	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım) (48)			
	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım) (64)			
	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) (Yeniden Yapım) (51)			
Han (4)	Laleli Taşhan (35)			
	Büyük Yeni Han (39)	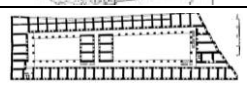		
	Küçük Yeni Han (52)	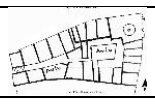		
	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han (65)		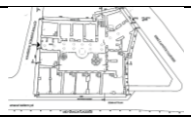	
Türbe (4)	Laleli III. Mustafa Türbesi (32)	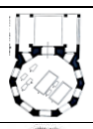		
	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım) (42)	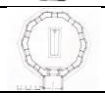		
	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım) (43)			
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri (58)		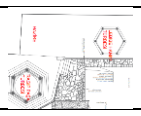	
Dükkan/çarşı (2)	Laleli Dükkânlar (33)	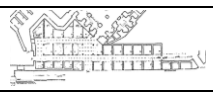		
	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar (61)			
Sıbyan mektebi (1)	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi (57)		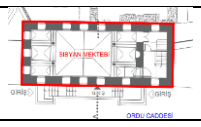	
	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi (69)			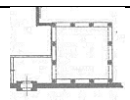
Saray-köşk-yalı (1)	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı (66)			
Medrese-imaret (1)	Laleli İmareti (34)			
Kütüphane (1)	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi (56)		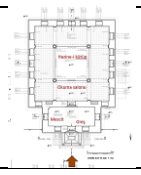	
Sebil (1)	Laleli Camii Sebili (31)			
Devlet dairesi (1)	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri (26)	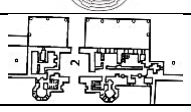		
Su yolu (1)	Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu (54)	●		
Kışla (1)	Rami Kışlası (40)	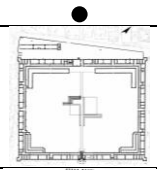		
Bent (1)	Ayvad Bendi (45)	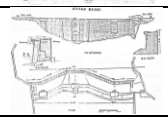		
Meşruta (1)	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası (60)		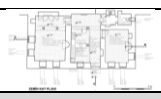	
Toplam	**46**	**31**	**11**	**4**

III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların yapı tipine göre ön/giriş cepheleri çizim veya fotoğraf olarak Tablo 4.25, Tablo 4.26 ve Tablo 4.27'de verilmiştir. Yapılar cami-mescit, çeşme, tekke-mevlevihane, han, türbe, sıbyan mektebi, dükkân/çarşı, medrese-imaret, sebil, kütüphane, kışla, bent, meşruta, saray-köşk-yalı, mevlevihane ve devlet dairesi olarak gruplandırılmıştır. Bu yapılar arasında Ayazma Camii, Laleli Külliyesi, III. Mustafa Kadıköy İskele Camii, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı; Fatih Camii (Yeni) ve Türbeleri, Kadiri Tekkesi ve Galata Mevlevihanesi'nin yeniden yapımları gibi önemli örnekler bulunmaktadır. Cami-mescit (11 yapı) ve çeşme (10 yapı) kategorileri, III. Mustafa Döneminde en çok görülen yapı tipleridir (Tablo 4.25, Tablo 4.26).

Tablo 4.25'te III. Mustafa Dönemi cami-mescit yapılarının ön/giriş cepheleri, bani ve ölçek açısından değerlendirildiğinde, mimari eğilimler ile sosyal hiyerarşinin cephe mimarisine yansımaları açıkça izlenmektedir. Padişah ve hanım sultan baniliğindeki Ayazma Camii, Laleli Camii ve Zeynep Sultan Camii gibi yapılar, merkezi kubbe ve külliye düzeniyle büyük ölçekli, anıtsal ve simetrik cepheler sunar; bu yapılarda Barok süslemeler, gösterişli giriş kapıları ve zengin pencere dizilimleri öne çıkar. Fatih Camii (Yeni) ve III. Mustafa Kadıköy İskele Camii de benzer şekilde klasik Osmanlı mimarisinin temsiliyetini sürdürür. Buna karşılık, Sultan III. Mustafa Han/Çakmakçılar Camii, Paşabahçe III. Mustafa Camii ve Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi gibi yapılar ise daha küçük ölçekli, sade ve işlevsel cephe düzenlemelerine sahiptir. Fenâî Ali Efendi Camii, Bulgurlu Mescit Camii ve Şah Sultan Camii gibi mahalle ölçeğindeki yenileme örneklerinde ise fonksiyonel giriş açıklıkları ve yalın mimari çizgiler öne çıkar. Camilerin ön cephelerinde giriş kapısı, pencereler ve minare gibi elemanlar vurgulanırken, mescit cepheleri ise daha mütevazı, sade ve işlevsel bir görünüm sergiler.

Sonuç olarak, 18. Yüzyıl İstanbul'u padişah ve hanım sultan baniliğindeki yapılarda anıtsallık ve süslemenin; diğer banilerde ise sadelik ve işlevselliğin öne çıktığını, baninin kimliği ve toplumsal statüsünün yapıların cephe ölçeği ve mimari karakteri üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir (Tablo 4.25).

Tablo 4.25 III. Mustafa Dönemi incelenen cami-mescitlerin ön/giriş cepheleri[1]

Yapı Adı (Katalog No)		
Padişah	**Sadrazam**	**Hanım Sultan**
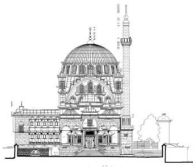 Ayazma Camii (27)	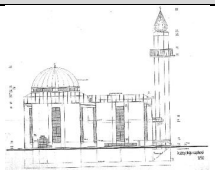 Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım) (62)	 Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi (67)
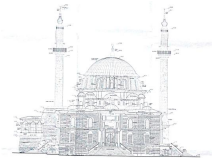 Laleli Camii (29)		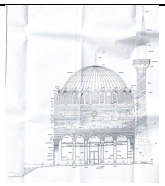 Zeynep Sultan Camii (68)
 III. Mustafa Kadıköy İskele Camii (36)		
 Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar Camii (37)		
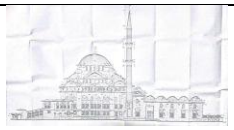 Fatih Camii (Yeniden Yapım) (41)		
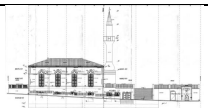 Paşabahçe III. Mustafa Camii (46)		
 Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım) (49)		

[1] Bu tabloda yer alan çizimlerin kaynakları, ilgili yapıların ele alındığı kataloglarda belirtilmiş olup fotoğraflar ise yazar tarafından çekilmiştir.

Bu dönemde cami ve mescitlerin ardından, padişahlar başta olmak üzere sadrazamlar ve hanım sultanların sıklıkla tercih ettiği bir diğer yapı tipi çeşmelerdir. Tablo 4.26'da görüldüğü üzere Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi, Laleli Camii Çeşmeleri, Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi, Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi, Paşabahçe İskele Çeşmesi, Hatice Sultan Çeşmesi ve Zeynep Sultan Çeşmesi gibi örneklerde; mermer işçiliği ile Barok tarzı süslemeler ön plana çıkmaktadır. Bu çeşmelerde, padişah ve hanım sultan baniliğiyle görece daha büyük ölçekli ve daha çok süslemeli cephe düzenlemeleri dikkat çekerken; sadrazam baniliğindeki örneklerde ise daha küçük ölçekli, mütevazı ve sade bir mimari dil tercih edilmiştir. Ayazma Camii Çeşmesi, Kadiri Tekkesi Çeşmesi, Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi gibi örneklerin sade cephe düzenlerinde ise, sivri kemerli nişler içinde yer alan ayna taşları ve kitabeleriyle klasik Osmanlı çeşme mimarisi yansıtılmaktadır. Sadrazam baniliğindeki yapılarda süslemeler daha sınırlı tutulmuştur. Sonuç olarak, III. Mustafa Dönemi çeşme mimarisinde, baninin kimliği ve toplumsal statüsü, cephelerin ölçeği ve süsleme anlayışı üzerinde belirleyici olmuş; padişah yapılarında anıtsallık ve Barok etkiler, sadrazam ve hanım sultan yapılarında ise klasik Osmanlı mimarisinin yalın çizgileri ve işlevsellik ön plana çıkmıştır (Tablo 4.26).

Bu dönemde birden fazla görülen yapı tiplerinden bir diğeri han grubundaki ticari yapılardır. Klasik Osmanlı avlulu ve çok katlı han mimarisinin özelliklerini taşıyan Laleli Taşhan, Büyük Yeni Han, Küçük Yeni Han ve Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han cepheleri; taş-tuğla işçilikleri, kemerli giriş kapıları ve düzenli pencere dizilimleri ile öne çıkmaktadır. Bu hanlarda, padişah baniliğindeki Laleli Taşhan, Büyük Yeni Han, Küçük Yeni Han'da anıtsal ölçekteki cephe düzenlemeleri dikkat çekerken, sadrazam baniliğindeki Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han'da ise daha ölçülü ve işlevsel bir mimari dil tercih edilmiştir (Tablo 4.27).

Tekke-mevlevihane grubunda Draman Tekkesi dışındaki Galata Mevlevihanesi, Kadiri Tekkesi ve Nurettin Cerrahi Tekkesi cepheleri ise, mütevazı görünümlerde inşa edilmiş olup banileri padişah veya sadrazamlardır. Bu yapılarda, sadelik ve işlevsellik ön planda tutulmuş, cephelerde abartılı süslemelerden kaçınılmıştır (Tablo 4.27).

Dönemin türbe cephelerine bakıldığında; Laleli III. Mustafa Türbesi'nde zengin taş işçiliği ile oluşturulan kıvrımlı kemer, silme gibi Barok etkiler görülürken, açık

planlı ve kubbeli Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri'nde de bu etkiler hissedilmektedir. Fatih Türbesi ile Gülbahar Hatun Türbesi'nin yeniden yapımlarında ise sade bir tasarımla klasik Osmanlı türbe mimarisi korunmakla beraber, Fatih Türbesi saçağında Barok etkiler belirgindir. Bu türbelerde, baninin kimliği ve toplumsal statüsü, cephe mimarisinde kullanılan süsleme ve ölçekle doğrudan ilişkilidir (Tablo 4.27).

Sıbyan mektepleri de bu dönemde birden çok sayıda görülen yapı tipidir. Külliye içinde yer alan Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi ile Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi cephelerinde, düzenli pencere-dışlık dizilimi ve almaşık duvar örgüsü gibi özelliklerle klasik Osmanlı eğitim yapılarının sade tasarım anlayışı sürdürülmektedir (Tablo 4.27).

Dükkân/çarşı grubunda görülen dükkânlar serisi ise yarım daire kemerli sade cephe düzenine sahiptir. Osmanlı mimarisinin klasik dili bu yapılarda daha algılanır durumdadır. Dönem yapıları arasında sebil tipinde tekil bir örnek olan Laleli Camii Sebili ise, cephe mimarisindeki Barok özellikleriyle dikkat çekici bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Bu tabloda görülen diğer yapı tiplerinin ön cepheleri ise, genellikle geleneği koruyan ve 18. yüzyıl Osmanlı'da görülen yeni mimari etkilerin belirgin hissedilmediği örneklerdir (Tablo 4.27).

Genel olarak, III. Mustafa Dönemi yapılarında baninin kimliği ve toplumsal statüsü; cephe mimarisinde ölçek, süsleme ve planlama açısından belirleyici bir rol oynamıştır. Bu dönemde, klasik Osmanlı mimari geleneği ile Batı etkisindeki yeni üsluplar arasında dengeli bir geçiş gözlemlenmektedir. Özellikle cami, mescit, çeşme, türbe ve han gibi yapılar, Osmanlı'nın Batılılaşma sürecini ve dönemin estetik anlayışını yansıtırken; han, dükkân/çarşı, sıbyan mektebi, medrese-imaret, kışla ve bent gibi yapılar ise geleneksel cephe düzenini korumaktadır. Yapıların ön cephelerinde simetrik düzenleme, düzenli pencere açıklıkları ve kemerli girişler dikkat çekerken; bazı örneklerde Barok etkili kıvrımlı hatlar, kabartma süslemeler ve zengin süsleme programları öne çıkmaktadır. Genel olarak, bu dönemde Klasik Osmanlı Mimarisi korunmakla birlikte, Barok süslemelerle yeni bir mimari sentezin ortaya konduğu görülmektedir (Tablo 4.25, Tablo 4.26, Tablo 4.27).

Tablo 4.26 III. Mustafa Dönemi incelenen çeşmelerin ön/giriş cepheleri

Yapı Adı (Katalog No)		
Padişah	**Sadrazam**	**Hanım Sultan**
 Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi (25)	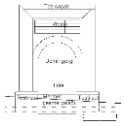 Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi (59)	 Zeynep Sultan Çeşmesi (70)
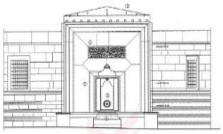 Ayazma Camii Çeşmesi (28)	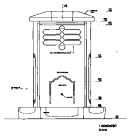 Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi (63)	
 Laleli Camii Çeşmeleri (30)		
 Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi (38)		
 Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi (47)		
 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii Çeşmesi (50)		
 Hatice Sultan Çeşmesi (55)		

Tablo 4.27 III. Mustafa Dönemi incelenen diğer yapı tiplerinin ön/giriş cepheleri

Yapı Adı (Katalog No)		
Padişah	**Sadrazam**	**Hanım Sultan**
 Laleli Taşhan (35)	 Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han (65)	 Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi (69)
 Büyük Yeni Han (39)	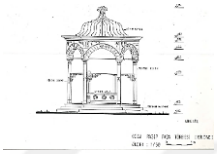 Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri (58)	
 Küçük Yeni Han (52)	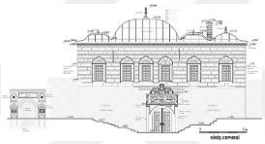 Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi (57)	
 Laleli III. Mustafa Türbesi (32)	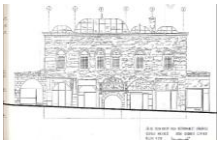 Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar (61)	
 Fatih Türbesi (Yeniden Yapım) (42)	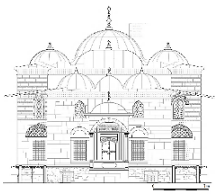 Ragıp Paşa Kütüphanesi (56)	
 Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım) (43)	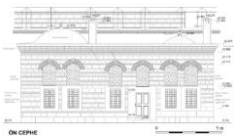 Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası (60)	

Tablo 4.27 III. Mustafa Dönemi incelenen diğer yapı tiplerinin ön/giriş cepheleri (devamı)

 Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım) (44)	 Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı (66)	
 Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım) (48)		
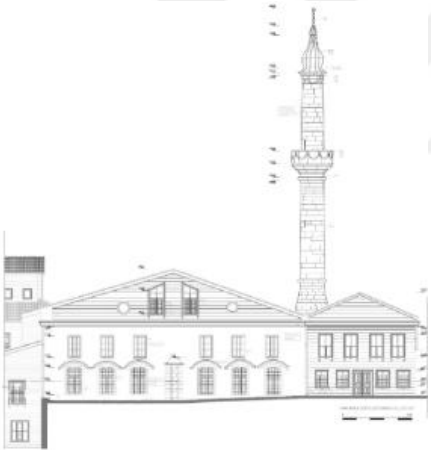 Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Cami (Yeniden Yapım) (51)		
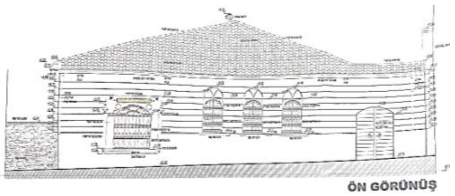 Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım) (64)		

Tablo 4.27 III. Mustafa Dönemi incelenen diğer yapı tiplerinin ön/giriş cepheleri (devamı)

  Laleli Dükkânlar (33)		
 Laleli İmareti (34)		
 Laleli Camii Sebili (31)		
 Rami Kışlası (40)		
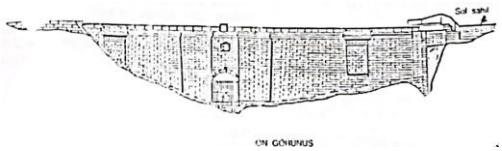 Ayvad Bendi (45)		
 Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri (26)		

.

Katalog kapsamında incelenen III. Mustafa Dönemi toplamda 46 yapıda; taş, mermer, ahşap, alçı, tuğla, metal ve cam işçiliğinin yanı sıra, hat, kalemişi ve çini gibi süsleme teknikleriyle oluşturulan geometrik (üçgen, çokgen, yıldız motifleri, zencerek, çintemani, mukarnas, çeşitli geçmeler vb.) ve bitki motifler ile C ve S kıvrımları, volüt, kartuş, girland, istiridye kabuğu gibi Barok formlar ve rumi, palmet, zencerek gibi klasik motifler Şekil 4.12, Şekil 4.13, Şekil 4.14, Şekil 4.15, Şekil 4.18, Şekil 4.19, Şekil 4.20, Şekil 4.17 ve Şekil 4.21'de örneklendirilmiştir. Söz konusu süslemelere ilişkin detaylı değerlendirme ise Tablo 4.28, Tablo 4.29, Tablo 4.30 ve Tablo 4.31'de sunulmuştur.

III. Mustafa Dönemi kapsamında incelenen yapılardaki süslemelerin dağılımını ayrıntılı bir biçimde ortaya koyan Tablo 4.28, mimari öğeler üzerindeki süsleme çeşitliliği ve zenginliğine ilişkin önemli veriler sunmakta; bu dağılım, dönemin estetik anlayışı ve mimari tercihlerine dair anlamlı ipuçları sağlamaktadır. Tabloda toplamda 428 yerde süsleme öğesi tespit edilmiş olup, bunların 239'u cephede, 189'u ise iç mekândaki mimari öğeler üzerinde yer almaktadır. Cephe süslemeleri, en çok kitabe grubundaki öğeler üzerinde görülmektedir. Bunları saçak, pencere, silme-korniş, duvar, kapı, kemer, Çatı-üst örtü-alem, sütun, korkuluk-parapet, minare ve pilastr takip etmektedir. Bu tabloya göre, süslemeler sırasıyla 26 yapıda pencerelerde, 20 yapıda kapılarda, 31 yapıda saçaklarda, 25 yapıda silme-kornişlerde, 23 yapıda duvarlarda, 30 yapıda kitabelerde, 11 yapıda minarede (külah, şerefe vb.), 14 yapıda sütunlarda, 10 yapıda pilastrlarda, 20 yapıda kemerlerde, 13 yapıda korkuluklarda ve 18 yapıda çatı/üst örtüleri üzerinde bulunmaktadır (Tablo 4.28).

İç mekân süslemeleri ise kapı, pencere, duvar, tavan-kubbe, silme-korniş, mihrap, minber, vaaz kürsüsü, kitabe-kuşak-rozet, sütun, pilastr, kemer, korkuluk ve köşe geçiş elemanları (tromp, pandantif vb.) gibi mimari unsurlar üzerinde olup en çok tavan-kubbe grubundaki öğeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tabloya göre sırasıyla 15 yapıda kapılarda, 18 yapıda pencerelerde, 17 yapıda duvarlarda, 21 yapıda tavan-kubbelerde, 15 yapıda silme-kornişlerde, 12 yapıda mihraplarda, 12 yapıda minberlerde, 10 yapıda vaaz kürsülerinde, 14 yapıda kitabe-kuşak-rozetlerde, 14 yapıda sütunlarda, 6 yapıda pilastrlarda, 17 yapıda kemerlerde, 9 yapıda korkuluk-parapetlerde ve 9 yapıda köşe geçiş elemanlarında (tromp, pandantif vb.) görülmektedir. Bu tabloya göre incelenen 46 yapı içinde Ayazma Camii 26 farklı

mimari öğe üzerinde süsleme bulundurması nedeniyle en fazla süslemeye sahip yapı olarak değerlendirilebilir. Ayazma Camii'ni Laleli Camii (25 farklı mimari öğe üzerinde), Fatih Camii (Yeni) (24 farklı mimari öğe üzerinde), Kadiri Tekkesi/Hacı Piri Camii (20 farklı mimari öğe üzerinde), Laleli III. Mustafa Türbesi (19 farklı mimari öğe üzerinde), Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi (17 farklı mimari öğe üzerinde), Fatih Türbesi (17 farklı mimari öğe üzerinde) ve Laleli Camii Sebili (16 farklı mimari öğe üzerinde) yapıları izlemektedir, ayrıca bu kadar fazla mimari öge üzerinde süsleme bulunması, dönemin süsleme dağılımı ile ilgili anlayışı göstermektedir. Yukarıda verilen sayılar doğrultusunda, cephelerde kitabe, saçak, pencere, silme-korniş, duvar, kapı ve kemer gibi öğeler süsleme açısından öne çıkarken; iç mekânlarda tavan-kubbe, pencere, duvar, kemer, kapı, silme-korniş, kitabe-kuşak-rozet ve ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda, cephe süslemelerinin, iç mekân süslemelerine kıyasla daha yaygın ve belirgin bir kullanım alanına sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 4.28'ye göre III. Mustafa Dönemi'nde incelenen yapıların türlerine bağlı olarak süslemelerin dağılımı değerlendirildiğinde, cephe ve iç mekânlardaki mimari öğeler üzerinde yer alan süsleme uygulamalarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Söz konusu döneme ait toplam 428 süslemenin, 258'inin dini yapılarda, 162'sinin kamu ve sivil yapılarda ve 8'inin ise askerî yapılarda yer aldığı görülmektedir. Bu bulgular, süslemelerin mimari öğeler üzerindeki yoğunluğunun özellikle dini yapılarda kamu ve sivil yapılara kıyasla belirgin şekilde fazla olduğunu, askerî yapılarda ise oldukça sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, III. Mustafa Dönemi mimari tasarım kararlarında süslemenin yeri ve dağılımı, yapıların işlevsel kimliğine bağlı olarak değişmekte ve bu durum, dönemin mimari anlayışında süslemenin önemli ve belirleyici bir faktör olarak öne çıktığını göstermektedir (Tablo 4.28).

Tablo 4.28 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılarda mimari ögelere göre süslemenin dağılımı[1]

Katalog No/Yapı Adı/Süslemenin Yeri		Cephe Süslemesi												İç Mekân Süslemesi														Toplam
		Pencere	**Kapı**	**Saçak**	**Silme-korniş**	**Duvar**	**Kitabe**	**Minare** (Şerefe-külah, alem vb.)	**Sütun**	**Pilastr**	**Kemer**	**Korkuluk-parapet**	**Çatı-üst örtü-alem**	**Kapı**	**Pencere**	**Duvar**	**Tavan-kubbe**	**Silme-korniş**	**Mihrap**	**Minber**	**Vaaz kürsüsü**	**Kitabe-kuşak-rozet**	**Sütun**	**Pilastr**	**Kemer**	**Korkuluk-parapet**	**Köşe geçiş elemanı** (tromp, pandantif vb.)	
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi					●	●																					2
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	●	●	●	●	●	●		●		●	●	●	●		●	●								●			14
27	Ayazma Camii	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	26
28	Ayazma Camii Çeşmesi				●	●	●						●															4
29	Laleli Camii	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	25
30	Laleli Camii Çeşmeleri	●			●	●	●			●	●																	6
31	Laleli Camii Sebili	●	●	●	●	●	●		●	●	●		●		●		●	●					●	●	●			16
32	Laleli III. Mustafa Türbesi	●	●	●	●	●	●		●	●	●		●	●	●	●	●	●				●		●	●		●	19
33	Laleli Dükkânlar																	●					●	●	●			4
34	Laleli İmareti	●	●	●	●		●		●	●				●	●													9
35	Laleli Taşhan	●		●	●	●			●	●							●						●		●			9
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	●		●	●		●	●				●	●	●	●	●			●	●	●	●	●		●		●	17
37	Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar Camii	●		●	●	●		●			●		●		●	●	●		●	●					●	●	●	15
38	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi				●						●																	2
39	Büyük Yeni Han	●			●	●	●		●		●																	6
40	Rami Kışlası	●		●	●			●						●	●		●	●										8
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	●	●	●	●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		●	●	●	24
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)	●	●	●	●		●		●	●	●		●	●	●	●	●	●			●				●		●	17
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	●	●	●	●		●						●	●	●	●	●	●				●					●	13
44	*Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)																											-
45	Ayvad Bendi		●	●	●						●	●	●															6
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii			●	●								●				●	●	●	●	●							8
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi				●	●	●				●																	4
48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	●		●		●	●	●				●	●			●		●	●	●	●				●			13
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	●	●	●				●		●		●		●		●	●		●	●		●	●			●		14
50	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) Çeşmesi						●																					1
51	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) (Yeniden Yapım)	●	●	●		●	●	●				●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		●	●		20
52	Küçük Yeni Han	●		●		●																						3
53	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	●	●				●	●						●	●		●	●	●	●	●	●				●		13
54	*Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu																											-
55	Hatice Sultan Çeşmesi					●	●				●																	3
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	●	●	●		●	●		●		●	●	●		●	●	●					●	●		●	●	●	17
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	●	●	●		●	●		●		●				●	●							●		●			11
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri			●			●		●		●	●																5
59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri				●	●	●				●																	4
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	●		●											●	●	●						●		●			7
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar			●																								1
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)						●												●	●	●	●				●		5
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi					●	●																					2
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	●	●	●		●	●					●		●			●	●				●	●					11
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han		●	●	●	●	●			●	●											●	●					9
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı			●	●							●		●		●	●	●						●	●			9
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi		●																●	●		●						4
68	Zeynep Sultan Camii	●	●	●	●		●	●	●		●		●															9
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi	●	●	●			●						●		●		●											7
70	Zeynep Sultan Çeşmesi				●	●	●								●	●	●											6
Toplam		26	20	29	25	23	30	11	14	10	20	13	18	15	18	17	21	15	12	12	10	14	14	6	17	9	9	**428**
Genel Toplam		**239**												**189**														

[1] "*" işaretli yapılar, çoğu kez yeniden inşa edildikleri için orijinal süslemelerine ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir.
Yeşil renkli bölmeler dini yapıları, turuncu renkli bölmeler kamu ve sivil yapıları, mavi renkli bölmeler ise askerî yapıları göstermektedir.

III. Mustafa Dönemi incelenen yapılarda görülen süsleme malzemeleri taş, mermer, ahşap, tuğla, sıva, boya, alçı, cam ve metal olmak üzere dokuz farklı gruba ayrılmıştır. Tablo 4.29'e göre bu yapılarda tespit edilen toplamda 179 süsleme uygulaması arasında en çok kullanılan malzemeler mermer ve metal (demir, tunç/bronz, bakır, altın-gümüş varak vb.) olup ardından taş, ahşap, alçı, boya, cam ve tuğla gelirken en az da sıva malzeme kullanılmıştır. Bu tabloya göre bütün malzemelerin süslemedeki dağılımları şu şekildedir: 27 yapıda taş (Şekil 4.12), 30 yapıda mermer (Şekil 4.13), 20 yapıda ahşap (Şekil 4.14), 13 yapıda tuğla (Şekil 4.15), 7 yapıda sıva (Şekil 4.16), 17 yapıda boya (Şekil 4.17), 19 yapıda alçı (Şekil 4.18), 16 yapıda cam (Şekil 4.18) ve 30 yapıda metal (Şekil 4.19) ile yapılan süslemeler vardır (Tablo 4.29).

III. Mustafa Dönemi incelenen yapıların türüne (dini, kamu ve sivil, askerî) göre süsleme malzemelerinin farklı dağılım gösterdiği Tablo 4.29'de görülmektedir. Buna göre toplam süslemelerin 94'ü dini, 59'u kamu ve sivil, 2'si ise askerî yapılarda yer almaktadır. Bu tablodaki dağılımlar incelendiğinde; cami-mescit, türbe, tekke-mevlevihane gibi farklı yapı tiplerimi içeren dini mimari örneklerinde metal (18 yapı), mermer (15 yapı) ve taş (14 yapı) gibi dayanıklı malzemelerin diğer süsleme malzemlerine nazaran daha çok kullanıldığı; yapının iç mekân, saçak veya doğramaları gibi bölümleri üzerinde (bkz.Tablo 4.28) ise ahşap (16 yapı), alçı (14 yapı), boya (13 yapı), cam (13 yapı), tuğla (5 yapı) ve sıva (3 yapı) gibi malzemelerin süslemelerde kullanıldığı görülmektedir. Sıbyan mektebi, çeşme, sebil, bent, kütüphane, medrese-imaret, meşruta, han, çarşı-dükkân gibi kamu ve sivil yapı tiplerinde ise mermerin (14 yapı), taş (13 yapı) ve metalin (11 yapı) yanı sıra alçı (5 yapı), ahşap (4 yapı), boya (4 yapı), sıva (4 yapı) ve cam (3 yapı) gibi farklı malzemelerin dengeli bir dağılım gösterdiği dolayısıyla dönemin kamu ve sivil yapılarında daha geniş bir malzeme çeşitliliğinin görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu çeşitlilik, kamu ve sivil yapılarda estetik ve işlevsellik açısından daha esnek bir tasarım yaklaşımının tercih edildiğini göstermektedir. Dönemin askerî yapılarında ise, örnek olarak Rami Kışlası'nda, yine dayanıklı malzemeler olan mermer ve metalin süslemelerde kullanıldığı tespit edilmiştir

III. Mustafa Dönemi incelenen özellikle dini yapılarda, dayanıklılığın ön planda tutulduğu ve süsleme malzemesi seçiminde bu özelliğin dikkate alındığı görülmektedir. Bu durum, dini yapıların uzun ömürlü ve sağlam olması amacıyla

malzeme seçiminde bilinçli tasarım kararları alındığını göstermektedir. Kamu ve sivil yapılarda, süsleme açısından daha çeşitli malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Askerî yapılarda ise, yapı malzemesine uygun ve dayanıklı süsleme malzemelerinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Genel olarak, mimari süsleme malzemelerinin seçiminin, yapının türü, işlevi ve ana yapım malzemesiyle uyumlu olacak şekilde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir (Tablo 4.29).

Tablo 4.29 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılarda süslemenin malzemesi[1]

Katalog No/Yapı Adı/Süslemenin Malzemesi		**Mermer**	**Diğer**	**Ahşap**	**Tuğla**	**Sıva**	**Boya**	**Alçı**	**Cam**	**Metal**	**Toplam**
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi	●									1
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	●	●	●			●			●	5
27	Ayazma Camii	●	●	●			●	●	●	●	7
28	Ayazma Camii Çeşmesi	●									1
29	Laleli Camii	●	●	●			●	●	●	●	7
30	Laleli Camii Çeşmeleri	●	●								2
31	Laleli Camii Sebili	●	●				●		●	●	5
32	Laleli III. Mustafa Türbesi	●	●	●			●	●	●	●	7
33	Laleli Dükkânlar		●								1
34	Laleli İmareti		●		●	●				●	4
35	Laleli Taşhan		●		●					●	3
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	●	●				●	●	●	●	6
37	Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar Camii		●	●	●	●	●	●	●	●	8
38	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi	●									1
39	Büyük Yeni Han		●		●	●				●	4
40	Rami Kışlası	●								●	2
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	●	●	●			●	●	●	●	7
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)	●	●	●			●	●	●	●	7
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	●	●	●			●	●	●	●	7
44	*Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)										-
45	Ayvad Bendi		●								1
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii		●	●				●		●	4
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi	●	●								2

[1] Yeşil renkli bölmeler dini yapıları, turuncu renkli bölmeler kamu ve sivil yapıları, mavi renkli bölmeler ise askerî yapıları göstermektedir.
"*" işaretli yapılar, çoğu kez yeniden inşa edildikleri için orijinal süslemelerine ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir.

Tablo 4.29 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılarda süslemenin malzemesi

48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)		●	●	●			●	●	●	6
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)		●	●			●			●	4
50	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) Çeşmesi		●								1
51	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) (Yeniden Yapım)	●	●	●			●	●	●	●	7
52	Küçük Yeni Han		●		●	●				●	4
53	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	●	●	●				●	●	●	6
54	*Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu										-
55	Hatice Sultan Çeşmesi	●									1
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	●		●	●	●	●	●	●	●	8
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	●		●	●	●	●	●	●	●	8
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri	●								●	2
59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri	●			●			●			3
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	●			●			●	●	●	5
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar				●						1
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	●		●			●				3
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi	●									1
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	●		●						●	3
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han		●		●					●	3
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı			●			●	●		●	4
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi	●								●	2
68	Zeynep Sultan Camii	●	●	●	●	●	●	●	●	●	9
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi	●	●	●				●		●	5
70	Zeynep Sultan Çeşmesi	●									1
Toplam		**30**	**27**	**20**	**13**	**7**	**17**	**19**	**16**	**30**	**179**

III. Mustafa dönemi mimarisinde süsleme anlayışının hem cephe hem de iç mekânlarda nasıl çeşitlendiği ve dağıldığıı Tablo 4.30'da gösterilmektedir.

III. Mustafa Dönemine ait incelenen toplam 46 yapıda görülen süsleme biçimlerinin cephe ve iç mekândaki dağılımları Tablo 4.30'da gösterilmiştir. Bu yapılarda; geometrik motifler (üçgen, çokgen, yıldız motifleri, zencerek, çintemani, mukarnas, çeşitli geçmeler, triglif vb.), bitki motifleri (kıvrık dal, çiçek, rumi, palmet, akant yaprakları, girland vb.), hat yazıları; C ve S kıvrımlar, volüt, kartuş-madalyon, deniz kabuğu- istridye kabuğu grubundaki süslemelerden 165'i cephelerde, 94'ü ise iç mekân yüzeylerinde olmak üzere toplam 259 yerde süsleme tespit edilmiştir.

Cephelerde toplamda 165 yerde görülen süslemelerden en çok kullanılanlar, geometrik motifler olup bunu hat yazıları grubundaki süslemeler takip etmektedir. En az da Barok motiflerden olan volüt görülmektedir. Tablodaki sıraya göre cephelerdeki süslemelerin 39'ü geometrik motifler, 27'si bitki motifleri, 32'si hat yazıları, 6'sı C ve S kıvrımları, 6'sı volüt, 17'si kartuş-madalyon, 8'i deniz kabuğu-istridye kabuğu ve 9'u kuş evi biçimindedir.

İç yüzeylerde toplamda 94 yerde görülen süsleme biçimlerinnden geometrik motifler en fazla sayıda olup ardından bitki motifleri grubuna ait süslemeler gelmektedir. Deniz kabuğu-istridye kabuğu biçimindeki süslemeler ise en az paya sahiptir. İç mekânlardaki süslemelerin tablodaki sıraya göre dağılımlarına bakıldığında; 27'si geometrik motifler, 21'i bitki motifleri, 18'i hat yazıları, 12'si C ve S kıvrımları, 2'si volüt, 11'i kartuş-madalyon, 3'ü deniz kabuğu-istridye kabuğu biçimindedir (Tablo 4.30).

Tablo 4.30, III. Mustafa dönemi mimarisinde süslemenin, yapıların cephelerinde daha yoğun ve çeşitli biçimlerde kullanıldığını; iç mekânda ise daha sınırlı ve geleneksel motiflerin tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Barok etkilerinin ve Batı kaynaklı süsleme unsurlarının özellikle cephelerde öne çıkması, dönemin mimari kimliğinde yenilikçi bir eğilimin varlığını göstermektedir. Geleneksel Osmanlı motifleriyle Batı etkilerinin bir arada kullanılması ise, bu dönemin mimari süsleme anlayışının en karakteristik özelliğidir (Tablo 4.30).

Tablo 4.30 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılardaki süslemenin yeri ve biçimi[1]

Katalog No/Yapı Adı/Süslemenin Yeri ve Biçimi		Cephe Süslemesi								İç Mekân Süslemesi							Toplam
		Geometrik motifler	Bitki Motifleri	Hat yazıları	C ve S kıvrımlar	Volüt	Kartuş-madalyon	Deniz kabuğu-istridye kabuğu	Kuş evi	Geometrik motifler	Bitki Motifleri	Hat yazıları	C ve S kıvrımlar	Volüt	Kartuş-madalyon	Deniz kabuğu-istridye kabuğu	
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi		●	●	●		●										4
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri	●	●	●	●												4
27	Ayazma Camii	●	●	●	●			●	●	●	●	●	●		●	●	12
28	Ayazma Camii Çeşmesi	●	●	●	●												4
29	Laleli Camii	●	●	●	●	●	●		●	●	●	●	●		●	●	13
30	Laleli Camii Çeşmeleri		●	●	●		●	●									5
31	Laleli Camii Sebili	●	●	●	●		●	●		●	●						8
32	Laleli III. Mustafa Türbesi	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		●	●	14
33	Laleli Dükkânlar									●			●				2
34	Laleli İmareti	●		●	●			●	●								5
35	Laleli Taşhan	●			●				●	●							4
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	●	●	●	●		●			●	●	●			●		9
37	Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar Camii	●							●	●	●	●					5
38	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi	●			●												2
39	Büyük Yeni Han	●		●					●	●							4
40	Rami Kışlası	●	●		●	●	●	●		●							7
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	●	●	●	●	●	●	●		●	●	●	●	●	●		13
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)	●	●	●	●		●			●	●	●	●		●		10
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)	●	●	●						●	●	●					6
44	*Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)																-
45	Ayvad Bendi	●															1
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii	●		●						●	●						4
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi	●		●	●		●										4
48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)	●		●						●	●	●					5
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)	●	●							●	●	●	●				6
50	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) Çeşmesi	●	●	●													3
51	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) (Yeniden Yapım)	●	●	●	●					●	●	●	●		●		9
52	Küçük Yeni Han	●	●						●								3
53	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri	●		●						●	●	●					5
54	*Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu																-
55	Hatice Sultan Çeşmesi	●		●	●												3
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	●	●	●	●	●	●			●	●	●	●	●	●		12
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi	●	●	●	●		●			●	●		●		●		9
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri		●	●	●												3
59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri	●	●	●	●		●										5
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası	●								●	●		●				4
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar	●															1
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	●		●						●	●	●					5
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi	●	●	●	●												4
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)	●	●	●	●		●			●	●	●			●		9
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han	●	●	●	●	●	●		●			●					8
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı	●	●							●	●		●		●		6
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi			●						●		●					3
68	Zeynep Sultan Camii	●	●	●	●		●			●	●	●					8
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi	●								●							2
70	Zeynep Sultan Çeşmesi	●	●	●	●		●	●									6
Toplam		39	27	32	27	6	17	8	9	27	21	18	12	2	11	3	**259**
Genel Toplam		**165**								**94**							

[1] "*" işaretli yapılar, çoğu kez yeniden inşa edildikleri için orijinal durumlarına ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir.

III. Mustafa Dönemi incelenen yapılarda, taş, mermer, ahşap, tuğla, sıva, alçı, cam ve metal gibi malzemelerle elde edilen süslemeler (Şekil 4.12, Şekil 4.13, Şekil 4.14, Şekil 4.15, Şekil 4.16, Şekil 4.18, Şekil 4.19) ile çini (Şekil 4.20), kalem işi (Şekil 4.17) ve hat yazısı (Şekil 4.21) gibi süsleme çeşitlerinin dağılımı Tablo 4.31'de gösterilmektedir. Buna göre, incelenen yapılarda en çok kullanılan süsleme türü hat olup, bu süslemeler 33 örnekte tespit edilmiştir. Hat süslemelerini takip eden; metal süslemeler 30 örnekte, mermer süslemeler 28 örnekte, diğer taş süslemeler 27 örnekte, ahşap süslemeler 20 örnekte, kalem işi süslemeler 17 örnekte, alçı süslemeler 16 örnekte, cam süslemeler 15 örnekte, tuğla süslemeler 14 örnekte, sıva ile yapılan süslemeler 7 örnekte ve çini süslemeler 6 örnekte rastlanmaktadır. III. Mustafa Dönemi mimarisinde hat, metal, mermer, diğer taşlar ve ahşap süslemelerinin ön planda olduğu; çini, sıva ile yapılan süsleme, tuğla süsleme, cam ve alçı süsleme ile kalem işi gibi klasik Osmanlı döneminde bu döneme nazaran daha yaygın olarak rastlanan süsleme türlerinin ise daha sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir. Tabloya göre, tüm türlerdeki toplam 213 süsleme örneğinin 126'sı kamu ve sivil yapılarda, 84'ü dini yapılarda ve 3'ü askerî yapılarda kullanılmıştır (Tablo 4.31). Bu bulgular doğrultusunda, III. Mustafa Dönemi kamu ve sivil yapılarında süsleme çeşitlerinin daha yoğun olarak, dini yapılarda nispeten daha az, askerî yapılarda ise oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu dağılım sonucunda, dönemin mimari anlayışında süslemenin, yapının kullanım amacına uygun olarak değiştiğini ve estetik unsurların öncelikle kamu ve sivil yapılarda, ardından dini yapılarda daha belirgin şekilde ortaya çıktığını göstermektedir (Tablo 4.31).

Tablo 4.31 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılardaki süslemelerin türü/çeşidi[1]

Katalog No/Yapı Adı/Süslemenin Çeşidi		Çini	Kalem işi	Hat	Mermer süsleme	Diğer taşlar ile süsleme	Ahşap süsleme	Tuğla Süsleme	Sıva ile yapılan süsleme	Alçı süsleme	Cam süsleme	Metal süsleme	Toplam
25	Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi			●	●								2
26	Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı Tamiri ve Ekleri		●	●	●	●	●					●	6
27	Ayazma Camii	●	●	●	●	●	●			●	●	●	9
28	Ayazma Camii Çeşmesi			●	●								2
29	Laleli Camii		●	●	●	●	●			●	●	●	8
30	Laleli Camii Çeşmeleri			●	●	●						●	4
31	Laleli Camii Sebili		●	●	●	●						●	5
32	Laleli III. Mustafa Türbesi	●	●	●	●	●	●			●	●	●	9
33	Laleli Dükkânlar					●							1
34	Laleli İmareti			●		●	●	●	●			●	6
35	Laleli Taşhan					●		●				●	3
36	III. Mustafa Kadıköy İskele Camii	●	●	●	●	●				●	●	●	8
37	Sultan (III.) Mustafa Han/Çakmakçılar Camii		●	●		●	●	●	●	●	●	●	9
38	Saka/Sultan III. Mustafa Çeşmesi				●								1
39	Büyük Yeni Han			●		●		●	●			●	5
40	Rami Kışlası					●		●				●	3
41	Fatih Camii (Yeniden Yapım)	●	●	●	●	●	●			●	●	●	9
42	Fatih Türbesi (Yeniden Yapım)		●	●	●	●	●			●	●	●	8
43	Gülbahar Hatun Türbesi (Yeniden Yapım)		●	●	●	●	●			●	●	●	8
44	*Galata Mevlevihanesi (Yeniden Yapım)												-
45	Ayvad Bendi					●							1
46	Paşabahçe III. Mustafa Camii			●		●	●			●		●	5
47	Paşabahçe III. Mustafa Çeşmesi ile Paşabahçe İskele Çeşmesi			●	●								2
48	Draman Tekkesi/Tercüman Yunus Camii (Yeniden Yapım)			●		●		●		●	●	●	6
49	Fenâî Ali Efendi Camii (Yeniden Yapım)		●	●		●	●					●	5
50	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) Çeşmesi				●	●	●						3
51	Kadiri Tekkesi (Hacı Piri Camii) (Yeniden Yapım)		●	●		●	●			●	●	●	7
52	Küçük Yeni Han					●		●	●			●	4
53	Şah Sultan Camii Ekleri ve Tamiri			●	●	●	●	●			●	●	7

[1] Yeşil renkli bölmeler dini yapıları, turuncu renkli bölmeler kamu ve sivil yapıları, mavi renkli bölmeler ise askerî yapıları göstermektedir.
"*" işaretli yapılar, çoğu kez yeniden inşa edildikleri için orijinal süslemelerine ait bilgiler net değildir veya yüzeyseldir.

Tablo 4.30 III. Mustafa Dönemi incelenen yapılardaki süslemelerin türü/çeşidi

54	*Ayazma ve III. Mustafa Su Yolu												-
55	Hatice Sultan Çeşmesi			●	●								2
56	Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Mescidi	●	●	●	●		●		●	●	●	●	9
57	Ragıp Paşa Kütüphanesi Sıbyan Mektebi		●	●	●			●	●			●	5
58	Ragıp Paşa Kütüphanesi Türbeleri			●	●							●	3
59	Ragıp Paşa Kütüphanesi Çeşmesi ve Tuvaletleri			●	●					●			3
60	Ragıp Paşa Kütüphanesi Meşrutası				●			●		●	●	●	5
61	Ragıp Paşa Kütüphanesi Dükkânlar							●					1
62	Bulgurlu Mescit Camii (Yeniden Yapım)	●	●	●	●		●						5
63	Mehmet Bey Namazgah Çeşmesi			●	●								2
64	Nurettin Cerrahi Tekkesi (Yeniden Yapım)			●	●	●	●					●	5
65	Muhsinzâde/Muhsinoğlu Han			●		●		●				●	4
66	Muhsinzâde Mehmed Paşa Yalısı		●				●					●	3
67	Aynü'l Hayat Hatun/Katırcıhanı Mescidi			●	●								2
68	Zeynep Sultan Camii		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	10
69	Zeynep Sultan Camii Sıbyan Mektebi						●	●		●	●	●	5
70	Zeynep Sultan Çeşmesi			●	●								2
Toplam		**6**	**17**	**33**	**28**	**27**	**20**	**14**	**7**	**16**	**15**	**30**	**213**

Şekil 4.12 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a), Laleli Camii (b), Bâbüsselâm Kapısı (c), Muhsinoğlu Han (d) diğer taşlar ile yapılan süslemeler (Akar ve Urfalıoğlu, 2023b)

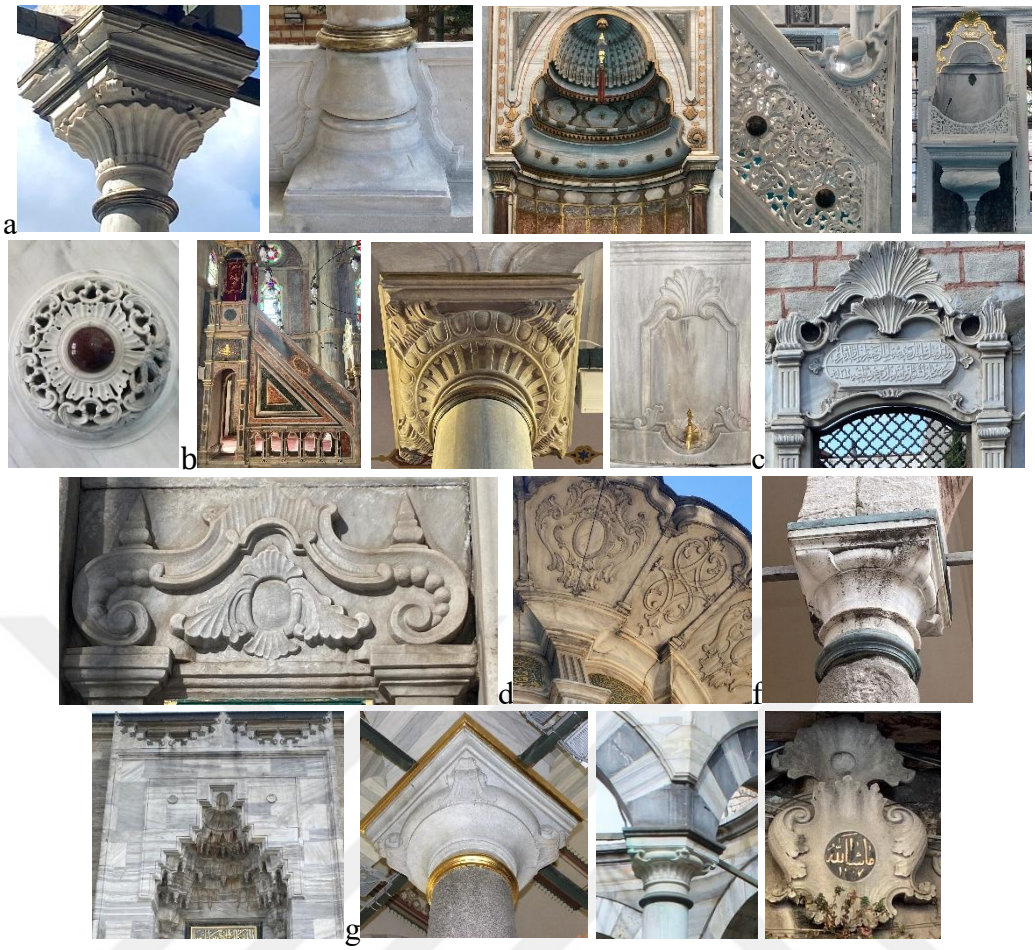

Şekil 4.13 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a), Laleli Camii (b), Laleli Çeşmeleri (c), Laleli Sebili (d), Fatih Camii (Yeni) (e), Zeynep Sultan Camii (f) ve Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Türbesi (g) mermer işçiliği süslemeleri (Akar, 2020-2025)

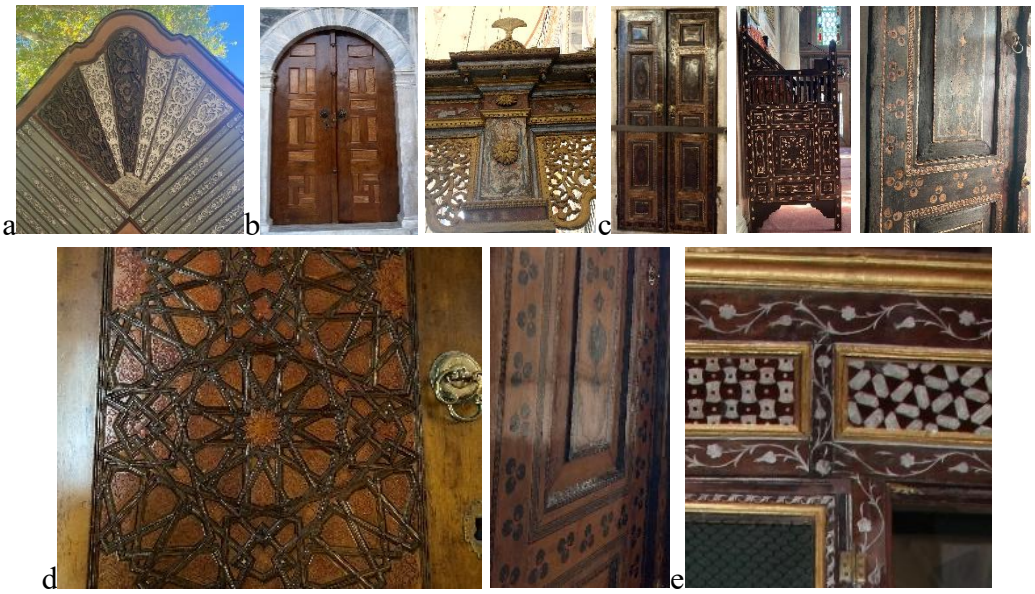

Şekil 4.14 III. Mustafa Dönemi Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı (a) ve Ayazma Camii (b), Laleli Camii (c), Fatih Camii (Yeni) (d), Ragıp Paşa Kütüphanesi (e) ahşap işçiliği süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.15 III. Mustafa Dönemi Laleli İmareti (a), Ragıp Paşa Kütüphanesi (b) ve Zeynep Sultan Camii (c) tuğla işçiliği süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.16 III. Mustafa Dönemi Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Sıbyan Mektebi (a) ve Büyük Yeni Han'dan (b) sıva ile yapılan süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

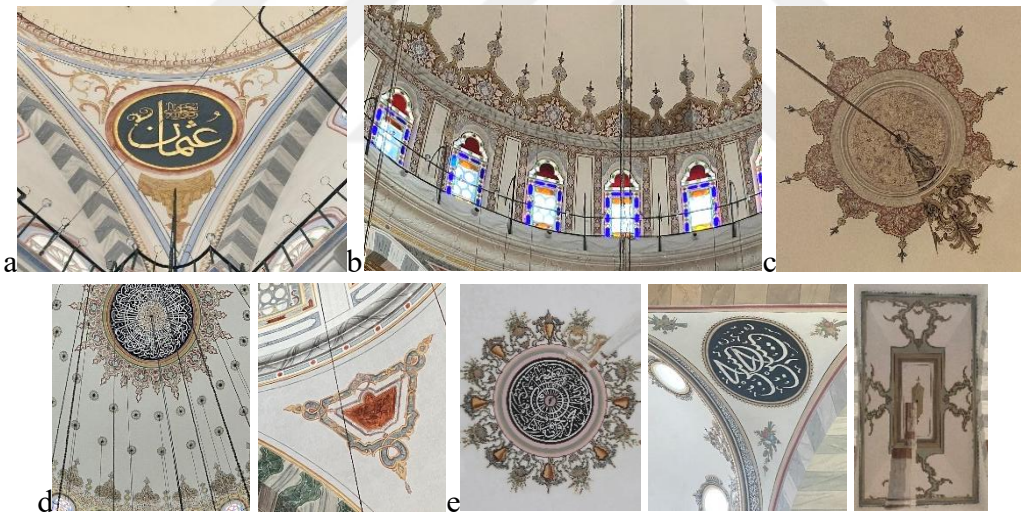

Şekil 4.17 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii(a), Laleli Camii (b), Laleli III.Mustafa Türbesi (c), Fatih Camii (Yeni) (d) ve Ragıp Paşa Kütüphanesi (e) örnek kalemişleri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.18 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a), Laleli Camii (b), Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Meşrutası (c) ve Zeynep Sultan Camii (d) dışlık ve revzen pencerelerinde alçı ile cam süsleme örnekleri (Akar, 2020-2025)

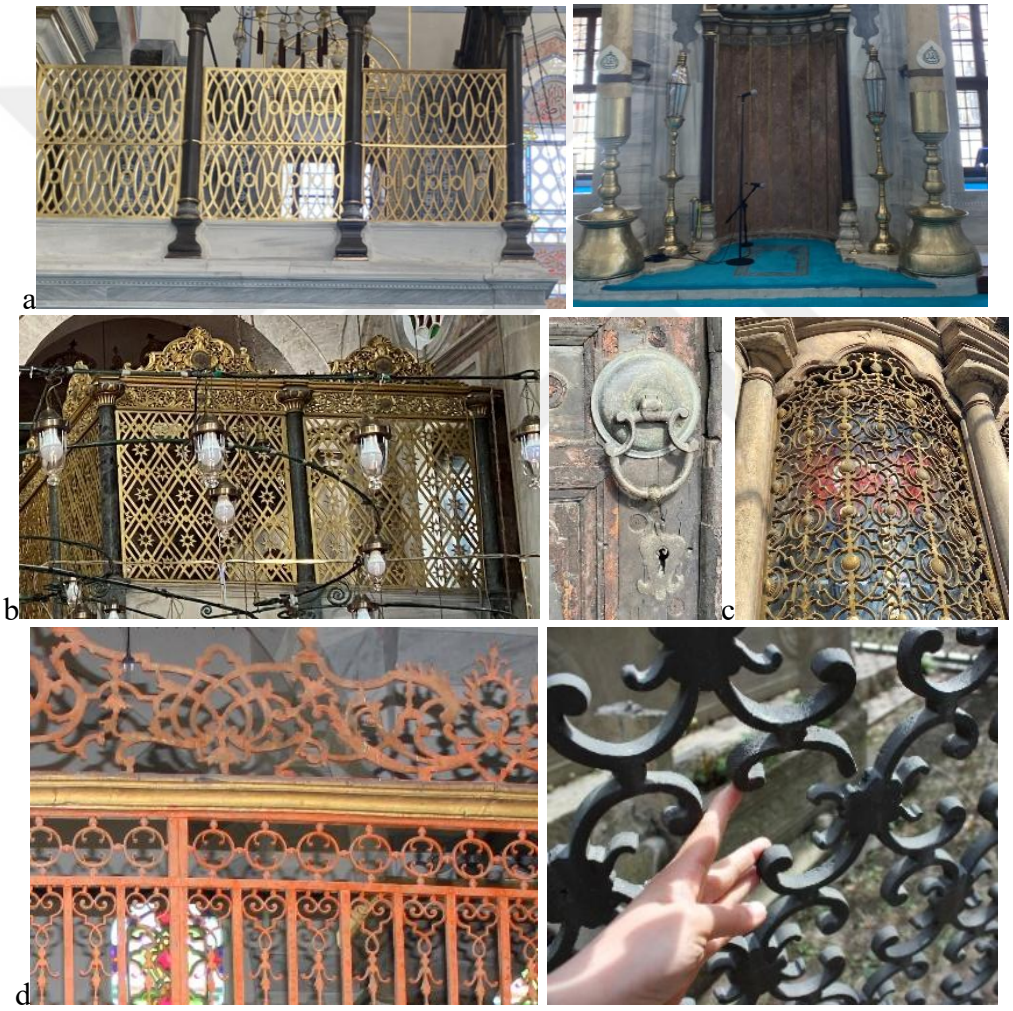

Şekil 4.19 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a) Laleli Camii (b), Laleli Sebili (c), Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Türbesi (d) örnek metal işçiliği süslemeleri (Akar, 2020-2025)

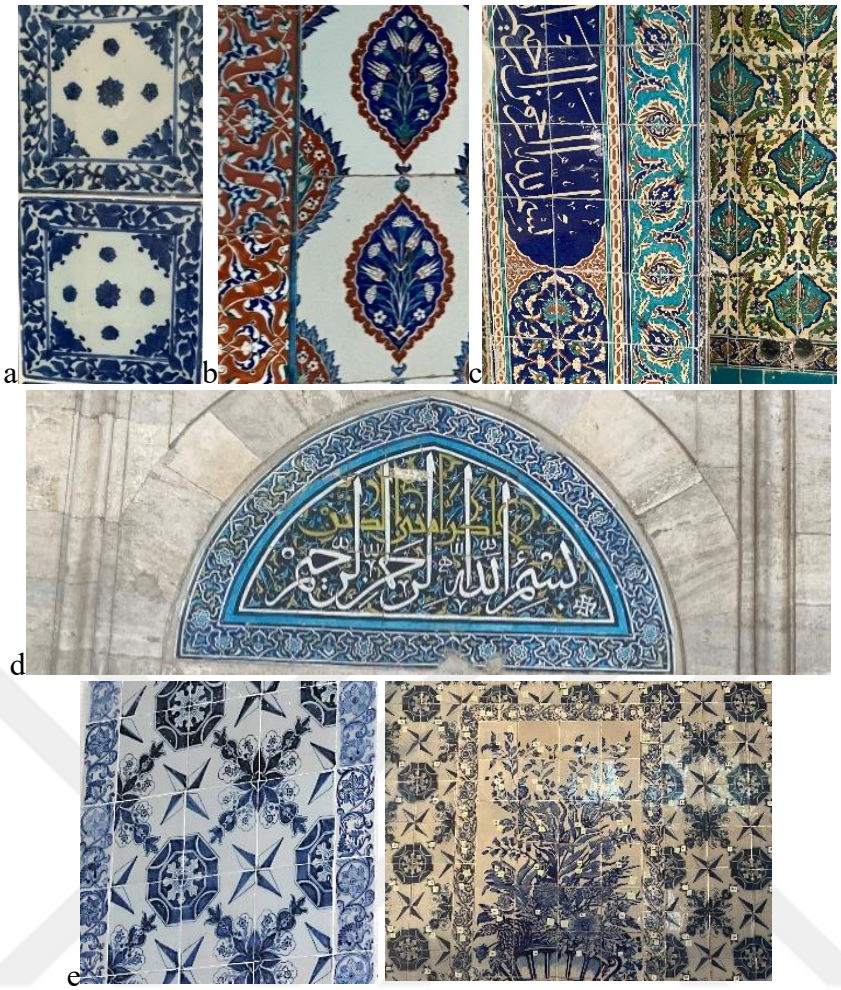

Şekil 4.20 III. Mustafa Dönemi Ayazma Camii (a) ve Laleli III. Mustafa Türbesi (b), III. Mustafa Kadıköy İskele Camii, Fatih Camii (Yeni) (d) ve Ragıp Paşa Kütüphanesi (e) gibi yapılarda örnek çinileri (Akar, 2020-2025)

Şekil 4.21 III. Mustafa Dönemi Topkapı Sarayı Bâbüsselâm Kapısı (a), Topkapı Sarayı III. Mustafa Çeşmesi (b), Ayazma Camii (c), Zeynep Sultan Çeşmesi (d) ve Laleli Camii ve Türbesi (e) kitabe ve hat örnekleri
(Akar, 2020-2025)

4.3 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi Mimarlıklarının Karşılaştırılması

Bu başlık altında, tezin "4.1 III. Osman Dönemi Mimarlığının Değerlendirilmesi" ve "4.2 III. Mustafa Dönemi Mimarlığının Değerlendirilmesi" başlıklı bölümlerinde detaylı olarak incelenen III. Osman ve III. Mustafa dönemlerine ait yapılar karşılaştırılarak iki dönemin mimarlıklarının benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

İmar faaliyetleri/kapsamına kentsel ve yapısal onarımlar, mahalle imarı, su yolu inşası bununla birlikte cami, türbe, minber, çeşme, sebil, medrese, mektep, imaret, kütüphane, meşruta, bent, kışla, fener gibi çok çeşitli yapı inşaları ve yeniden yapımları da dahildir. Bu çalışma kapsamında araştırılan her iki dönem bânilerine ait olduğu tespit edilen mevcut yeni yapı ve yeniden yapımlar ile onarımlar ayrıca bânilerin günümüze gelemeyen imar faaliyetleri de bu kapsamdadır. Bu bölümde, değerlendirme tablolarında (Tablo 4.33, Tablo 4.34,Tablo 4.35, Tablo 4.36, Tablo 4.37, Tablo 4.38, Tablo 4.39 ve Tablo 4.40), yer alan ve kataloğa dahil edilen kesin imar faaliyetlerine yer verilmiştir.

1754 ile 1774 yılları arasını kapsayan III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde gerçekleştirilen imar faaliyetleri incelendiğinde, tespit edilen toplam sayı 109'dur. Bu 109 imar faaliyetinin, padişahların dönemlerine göre dağılımına bakıldığında; 33'ü III. Osman Dönemi, 76'sı ise III. Mustafa Dönemide gerçekleştirilmiştir. III. Osman Döneminin 3 yıl, III. Mustafa Döneminin ise 17 yıl sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda; ilk dönemde yıl başına 11, ikinci dönemde ise ortalama 4,47 imar faaliyeti düşmektedir. Bu da incelenen dönemde her iki padişah devrinde benzer ölçekte imar faaliyeti yürütüldüğünü, ancak III. Mustafa Döneminde sayıca daha fazla yapı uygulamasının gerçekleştirildiğini göstermektedir.

III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde gerçekleştirilen imar faaliyetleri, mevcut olan (yeni yapı inşası, onarım) ve mevcut olmayan yapılar bağlamında karşılaştırmalı olarak Tablo 4.32 ve Şekil 4.22'de verilmiştir. III. Osman Döneminde (1754-1757) toplam 33 imar faaliyeti gerçekleştirilmiş olup, bunların 24'ü yeni yapı veya yeniden yapım, 3'ü onarım ve 6'sı mevcut olmayan imar faaliyetleridir. III. Mustafa Döneminde (1757-1774) ise toplam 76 imar faaliyeti gerçekleştirilmiş olup, bunların 46'sı yeni yapı veya yeniden yapım, 11'i onarım ve 19'u mevcut olmayan imar faaliyetleri şeklinde kaydedilmiştir. Genel olarak bakıldığında, her iki dönemde gerçekleştirilen toplam 109 imar faaliyetinin 70'i yeni yapı ve yeniden yapım, 14'ü onarım ve 25'i mevcut olmayan imar faaliyeti olarak belirlenmiştir. III. Mustafa Döneminde imar faaliyetlerinde önemli bir artış yaşandığı görülmektedir. Özellikle yeni yapı ve yeniden yapım sayısında III. Osman Dönemine kıyasla yaklaşık %91'lik bir artış söz konusudur (24'ten 46'ya çıkmıştır). Benzer şekilde,

onarım faaliyetleri de III. Osman Döneminde 3 iken, III. Mustafa Döneminde 11'e yükselmiş, dolayısıyla onarım faaliyetlerinde artış yaşanmıştır. Öte yandan bu tabloya göre yapıların günümüze ulaşma durumuna baktığımızda, 17 yıl süren III. Mustafa Döneminde yoğun bir imar faaliyeti olmasına rağmen, 3 yıl kadar kısa süren III. Osman Dönemine göre daha az yapının günümüze ulaştığı görülmektedir. Bu bulgular, III. Mustafa Döneminin, Osmanlı İmparatorluğu'nda imar faaliyetlerinin önemli ölçüde hızlandığı bir dönem olduğunu göstermektedir. Yeni yapı ve onarım faaliyetlerine ağırlık verilmesi, bu dönemde şehirleşme ve altyapı gelişiminin daha fazla ön planda olduğunu düşündürmektedir. Mevcut olmayan yapı sayısındaki artış ise, bu dönemde inşa edilen bazı yapıların günümüze ulaşmadığını veya zamanla kullanımdan çıktığını göstermektedir. Bu analiz, Osmanlı'nın 18. yüzyıl ikinci yarısında imar politikalarındaki değişimi ve yapıların korunma süreçlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır (Tablo 4.32, Şekil 4.22).

Tablo 4.32 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri imar faaliyetlerinin türüne göre karşılaştırılması [1]

Dönem /İmar Faaliyeti Türü	**Mevcut Olan**		**Mevcut Olmayan**	**Toplam İmar Faaliyeti**
	Yeni Yapı ve Yeniden Yapım	**Onarım**		
III. Osman Dönemi, (1754-1757, 3 Yıl)	24	3	6	33
III. Mustafa Dönemi (1757-1774, 17 Yıl)	46	11	19	76
Toplam	70	14	**25**	**109**
Genel Toplam	**84**			

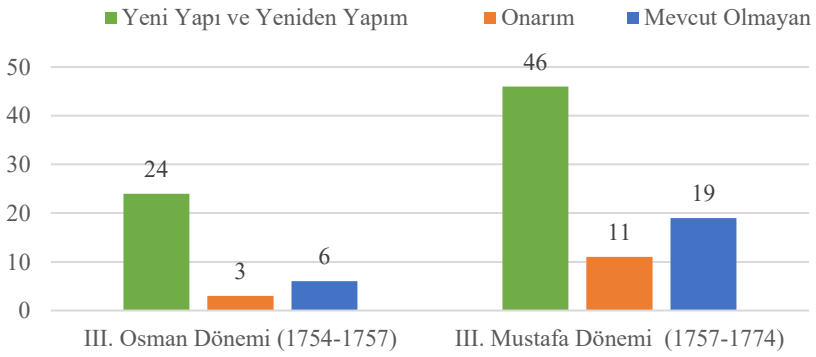

Şekil 4.22 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri imar faaliyetlerinin türüne göre karşılaştırılması grafiği

[1] Tablo 3.1, Tablo 3.3 ve Tablo 3.33 ile Tablo 4.1 ve Tablo 4.2 karşılaştırılması burada verilmiştir.

III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde (1754-1774) inşa edilen yapıların, yaptıranların ünvanlarına göre dağılımı Tablo 4.33'da sunulmaktadır. III. Osman Döneminde toplam 24 yapıdan 17'si padişah, 5'i sadrazam ve 2'si hanım sultanlar tarafından yaptırılmıştır. III. Mustafa Döneminde ise 46 yapının 31'i padişah, 11'i sadrazam ve 4'ü hanım sultanlar tarafından inşa ettirilmiştir. Her iki dönem birlikte değerlendirildiğinde, toplam 70 yapının %68'i padişahlar, %23'ü sadrazamlar ve %9'u hanım sultanlar tarafından yaptırılmıştır (Şekil 4.23). Bu veriler, Osmanlı mimari faaliyetlerinde padişahların merkezi bir rol üstlendiğini, sadrazamların ise özellikle III. Mustafa Döneminde daha fazla yapı yaptırdığını göstermektedir. Hanım sultanların katkısı ise her iki dönemde de sınırlı kalmıştır. Genel olarak, her iki dönemin mimari üretiminin büyük ölçüde devletin üst düzey ve erkek bâniler tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır (Tablo 4.33).

Tablo 4.33 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarının yaptıranların ünvanlarına göre dağılımlarının karşılaştırılması

Ünvanı/Kimliğ-Dönemi	III. Osman Dönemi (1754-1757)	III. Mustafa Dönemi (1757-1774)	Kataloğu Yapılan Mevcut Yapı Sayısı
Padişah	17	31	48
Sadrazam	5	11	16
Hanım Sultan	2	4	6
Toplam	**24**	**46**	**70**

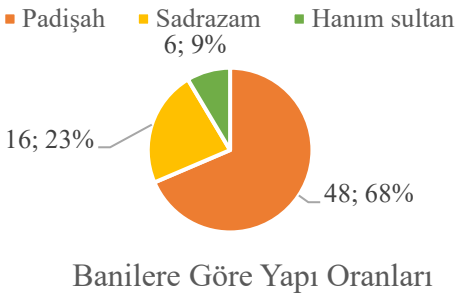

Şekil 4.23 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarının yaptıranların ünvanlarına göre dağılımlarının karşılaştırılması grafiği

III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde inşa edilen veya yenilenen yapıların yapı türüne göre sınıflandırılmasını ve dönemler arası karşılaştırma Tablo 4.34 ve Şekil 4.24'te görülmektedir. Her iki dönemde incelenen toplamda 70 yapıdan 24'ü III. Osman Dönemi inşa edilmiş olup, bunların 10'u dini yapılar, 13'ü kamu ve sivil yapılar, 1'i ise askerî yapıdır; III, Mustafa dönemde inşa edilmiş toplamda 46

yapının 21'i dini, 24'ü kamu ve sivil, 1'i ise askerî yapıdır. Bu dağılımlara göre, III. Osman Döneminde inşa edilen yapıların %54'ü kamu ve sivil (13 yapı), %42'si dini (10 yapı), %4'ü ise askerî (1 yapı) olarak kaydedilmiştir. III. Mustafa Döneminde ise yapıların %44'ü dini (21 yapı), %51'i kamu ve sivil (24 yapı), %2'si askerî (1 yapı) olarak gerçekleşmiştir. Her iki dönemde de askerî yapıların oranı oldukça düşük kalırken, III. Mustafa Döneminde kamu ve sivil yapıların oranında artış gözlenmiştir. Dönemin genel toplamı değerlendirildiğinde, 70 yapının 37'si kamu ve sivil (%52,86), 31'i dini (%44,29) ve 2'si ise askerî yapı (%2,86) faaliyetidir. Bu analiz, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle kamu ve sivil yapılar ile dini hizmetlere yönelik mimari faaliyetlere ağırlık verildiğini göstermektedir (Tablo 4.34, Şekil 4.24).

Tablo 4.34 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarının yapı türüne göre karşılaştırılması

Dönemi/Yapı Türü	Dini Yapılar	Kamu ve Sivil Yapılar	Askerî Yapılar	Toplam
III. Osman Dönemi (1754-1757, 3 Yıl)	10	13	1	24
III. Mustafa Dönemi (1757-1774, 17 Yıl)	21	24	1	46
Toplam	31 (%44,29)	37 (%52,86)	2 (%2,86)	70 (%100)

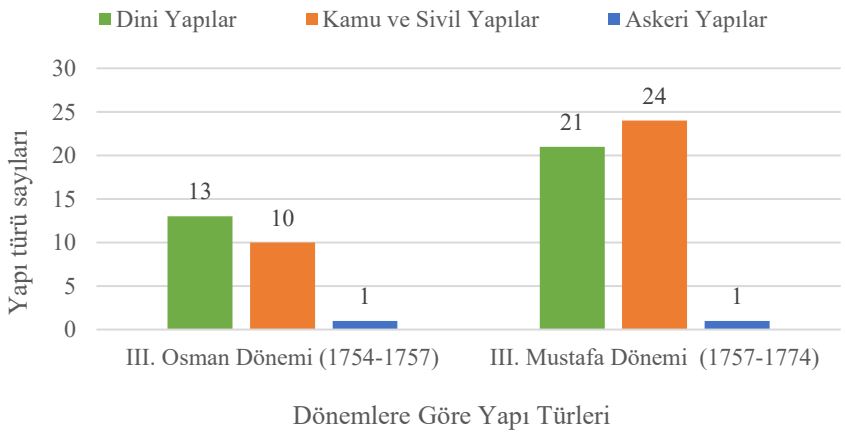

Şekil 4.24 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarının yapı türüne göre karşılaştırılması grafiği

Tablo 4.35, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde (1754-1774) gerçekleştirilen imar faaliyetleri kapsamında kataloglarda yer alan yapıların, yapı tiplerine göre dağılımını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Tablo, her iki padişah döneminde inşa edilen veya onarılan yapıların işlevsel çeşitliliğini ve niceliksel dağılımını ortaya koymaktadır. Tabloya göre, III. Osman Döneminde toplam 24 yapı kaydedilmişken, III. Mustafa Döneminde bu sayı 46'ya yükselmiştir. Her iki dönemin toplamında ise 70 farklı yapı faaliyeti tespit edilmiştir. Bu durum, daha uzun süren III. Mustafa Dönemi imar faaliyetlerinin, III. Osman Dönemine kıyasla sayısal olarak daha fazla ve çeşitli olduğunu göstermektedir. Yapı tipleri incelendiğinde, her iki dönemde de en fazla inşa edilen yapı gruplarının cami-mescit ve çeşme olduğu görülmektedir. Cami-mescit grubundaki dini yapılar III. Osman Döneminde 6 adet, III. Mustafa Döneminde ise 11 adet olarak inşa edilmiştir. Çeşmeler III. Osman Döneminde 5, III. Mustafa Döneminde ise 10 adet olarak inşa edilmiştir. Bu veriler, her iki dönemde de dini, sivil ve kamusal yapıların imar faaliyetleri içinde öncelikli olduğunu göstermektedir. III. Mustafa Döneminde, III. Osman Dönemine kıyasla tekke-mevlevihane, türbe ve han gibi yapı türlerinde de artış gözlenmektedir. Özellikle han, bent, meşruta ve kışla gibi yapıların yalnızca III. Mustafa Döneminde inşa edilmiş olması, bu dönemde ekonomik ve askerî altyapının güçlendirilmesine yönelik bir eğilimin varlığını işaret etmektedir. Eğitim ve kültür yapıları (sıbyan mektebi, kütüphane, medrese) her iki dönemde de sınırlı sayıda inşa edilmiştir. Bu durum, imar faaliyetlerinde dini ve kamusal yapıların öncelikli olduğunu, eğitim ve kültür yapılarının ise daha sınırlı bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, tablo, III. Mustafa Döneminde imar faaliyetlerinin hem nicelik hem de çeşitlilik açısından III. Osman Dönemine göre belirgin şekilde arttığını ortaya koymaktadır. Dini, kamusal, eğitimsel, ticari ve askerî yapıların tümünde gözlemlenen bu artış, dönemin sosyo-ekonomik ve politik dinamiklerinin imar faaliyetlerine yansımasını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca, yapı tiplerinin çeşitliliği, dönemin toplumsal ihtiyaçlarına ve devletin önceliklerine dair önemli ipuçları sunmaktadır (Tablo 4.35).

Tablo 4.35 III. Osman ve III. Mustafa Dönemileri yapılarının yapı tiplerine göre karşılaştırılması

Yapı Tipi/Dönemi	III. Osman Dönemi	III. Mustafa Dönemi	Toplam
Cami-mescit	6	11	17
Çeşme	5	10	15
Tekke-mevlevihane	1	4	5
Türbe	1	4	5
Han	-	4	4
Sıbyan mektebi	1	2	3
Dükkân/çarşı	1	2	3
Saray-köşk-yalı	2	1	3
Medrese-imaret	1	1	2
Sebil	1	1	2
Kütüphane	1	1	2
Devlet dairesi	1	1	2
Su yolı	1	1	2
Fener	1	-	1
Kışla	-	1	1
Bent	-	1	1
Meşruta	-	1	1
Mahalle	1	-	1
Toplam	**24**	**46**	**70**

Tablo 4.36 ve Şekil 4.25, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde inşa edilen yapıların, günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımını sayısal olarak karşılaştırmaktadır. Tablo, her iki dönemde toplam 70 yapının kayda geçtiğini ve bu yapıların günümüz İstanbul'un sekiz farklı ilçesinde konumlandığını göstermektedir. Her iki döneme ait imar faaliyeti içinde, en fazla imar faaliyetinin Fatih ilçesinde toplandığı görülmektedir. III. Osman Döneminde Fatih'te 14, III. Mustafa Döneminde ise 29 yapı inşa edilmiştir. Toplamda 43 yapı ile Fatih diğer ilçelere oranla büyük bir farkla en yoğun imar faaliyetinin gerçekleştiği ilçe olmuştur. Bu durum, tarihi yarımadanın Osmanlı döneminde idari, dini ve ticari merkez olma özelliğini sürdürdüğünü göstermektedir. Üsküdar, Beyoğlu, Beykoz ve Eyüp ilçeleri ise, her iki dönemde de görece daha az sayıda yapıya ev sahipliği yapmıştır. Üsküdar'da toplam 9, Beyoğlu ve Eyüp'te ise 5'er yapı kaydedilmiştir. Zeytinburnu, Beşiktaş ve Kadıköy gibi ilçelerde ise imar faaliyetleri oldukça sınırlı kalmıştır. Grafikte de görüldüğü üzere, III. Mustafa Döneminde tüm ilçelerde yapı sayısında artış gözlenmektedir. Özellikle Fatih ve Üsküdar'daki artış dikkat çekicidir. Bu artış, III. Mustafa Döneminde imar faaliyetlerinin hem nicelik hem de yapı tipi çeşitliliği açısından genişlediğini göstermektedir. Sonuç olarak analiz

edilen tablo ve grafikler, incelenen dönemde İstanbul'daki imar faaliyetlerinin yarıdan fazlasının Tarihi Yarımada (Fatih) bölgesinde yoğunlaştığını, ancak kısmen de çevre ilçelere de yayıldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, dönemin kentsel gelişim dinamikleri ile merkeziyetçi imar politikalarına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır (Tablo 4.36, Şekil 4.25).

Tablo 4.36 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi yapılarının günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımlarının karşılaştırılması

İlçe	III. Osman Dönemi	III. Mustafa Dönemi	Toplam
Fatih	14	29	43
Üsküdar	3	6	9
Beyoğlu	2	3	5
Beykoz	2	3	5
Eyüp	2	3	5
Zeytinburnu	1	-	1
Beşiktaş	-	1	1
Kadıköy	-	1	1
Toplam	**24**	**46**	**70**

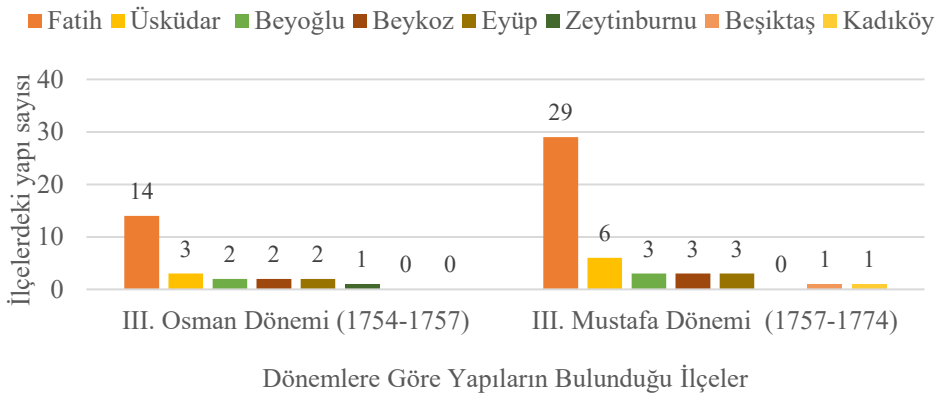

Şekil 4.25 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi yapılarının günümüz İstanbul ilçelerine göre dağılımlarının karşılaştırılması grafiği

Tablo 4.37 ve Şekil 4.26, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde (1754-1774) mimari süslemelerde kullanılan malzemelerin dağılımını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Tablo, her iki dönemde de süsleme uygulamalarında tercih edilen malzeme çeşitliliğini ve miktarlarını niceliksel olarak ortaya koyarken, grafik bu verileri görsel olarak desteklemektedir. Her iki dönemde toplamda 263 yerde tespit edilen süsleme malzemeleri arasında en çok kullanılanlar mermer, diğer taşlar ve metal olmuştur. III. Osman Döneminde toplam 84 yerde tespit edilen süsleme malzemeleri arasında taş, mermer ve metal kullanımı öne çıkmaktadır. III. Mustafa Döneminde ise toplam 179 yerde bu malzemelerin kullanımında belirgin bir artış

gözlenmekte; mermer, diğer taşlar ve metal sırasıyla 30, 27 ve 30 yapıda kullanılmıştır. Ayrıca, ahşap, cam ve alçı gibi malzemeler de her iki dönemde önemli bir yer tutmaktadır. III. Osman Döneminde ahşap 11, cam 10 ve alçı 9 yapıda kullanılmışken, III. Mustafa Döneminde bu sayılar sırasıyla 20, 16 ve 19'a yükselmiştir. Bu artış, süsleme tekniklerinde çeşitliliğin ve uygulama sıklığının arttığını göstermektedir. Tuğla, sıva ve boya gibi malzemeler ise, her iki dönemde daha sınırlı sayıda kullanılmıştır. Ancak III. Mustafa Döneminde bu malzemelerin kullanımında da artış olduğu görülmektedir. Bu durum, dönemin mimari süsleme anlayışında hem geleneksel hem de yeni malzemelerin birlikte kullanıldığını göstermektedir. İki dönemde toplam kullanılan süsleme malzemeleri içinde en yüksek oranı mermer (%16,73), diğer taşlar (%15,97) ve metal (%15,59) oluşturmuştur. Ahşap, alçı, cam ve boya ise %9-12 aralığında kullanılmıştır. En az tercih edilenler ise tuğla (%6,08) ve sıva (%4,18) olmuştur. Bu dağılım, mimari süslemelerde en çok dayanıklı ve gösterişli malzemelerin öne çıktığını göstermektedir. Genel olarak, III. Mustafa Döneminde süsleme malzemelerinin hem çeşitliliği hem de kullanım miktarında bir artış gözlenmektedir. Bu durum, dönemin III. Osman Dönemine göre daha uzun sürmesinin bir etkisi olabileceği gibi, III. Mustafa Dönemi mimarisinde daha zengin ve gösterişli bir süsleme anlayışının benimsenmiş olabileceğine de işaret etmektedir (Tablo 4.37, Şekil 4.26).

Tablo 4.37 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinin süslemenin malzemesine göre karşılaştırılması

Süslemenin Malzemesi	III. Osman Dönemi	III. Mustafa Dönemi	Toplam (Yüzde)
Mermer	14	30	44 (%16,73)
Diğer taşlar	15	27	42 (%15,97)
Ahşap	11	20	31 (%11,79)
Tuğla	3	13	16 (%6,08)
Sıva	4	7	11 (%4,18)
Boya	7	17	24 (%9,13)
Alçı	9	19	28 (%10,65)
Cam	10	16	26 (%9,89)
Metal	11	30	41 (%15,59)
Toplam	**84**	**179**	**263 (%100)**

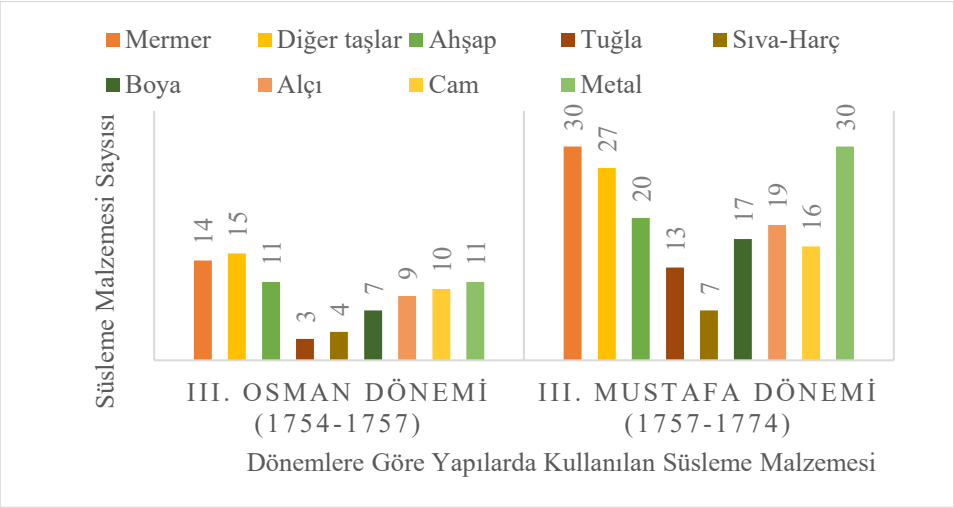

Şekil 4.26 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinin süslemenin malzemesine göre karşılaştırılması grafiği

Tablo 4.38 ve Şekil 4.27, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde (1754-1774) yapılarda kullanılan süsleme türlerinin/çeşitlerinin karşılaştırmalı dağılımını sunmaktadır. Veriler, her iki dönemde de süsleme uygulamalarında hem çeşitlilik hem de miktar açısından belirgin bir artış olduğunu göstermektedir. Özellikle III. Mustafa Döneminde tüm süsleme türlerinde kayda değer bir artış gözlenmektedir. Tabloya göre, her iki dönemde toplamda en fazla kullanılan süsleme türü %14,8 ile hat süslemesi olmuştur. Bunu %13,2 ile diğer taşlar ile süsleme, %12,9 ile mermer süsleme ve %12,6 ile metal süsleme takip etmektedir. Ahşap süsleme %10, alçı süsleme %8,4, cam süsleme %8,1, kalem işi %7,7, tuğla süsleme %5,5, sıva ile yapılan süsleme %3,5 ve çinî ise %3,2 oranında kullanılmıştır. Bu dağılımlar; mimari süslemelerde en çok hat yazılarının öne çıktığını, daha sonrasında diğer taşlar, mermer ve metal ile yapılan süsleme çeşitlerinin tercih edildiğini ve diğer süsleme çeşitlerini daha sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir. Ögel, özellikle bu yüzyılda, Osmanlı Mimarisinde son üç yüzyılda görülmeyen bir taş süsleme modasının ortaya çıktığını belirtmektedir (Ögel, 2012). Nitekim, Ögel'in de dikkat çektiği üzere, taş bezeme modası bu döneme (1754-1774) ait yapılarda da belirgin şekilde öne çıkmaktadır. III. Mustafa Döneminde hat sanatı ile mermer, diğer taşlar ve metal süsleme türlerinde belirgin bir artış dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, tablo ve grafik, III. Mustafa Döneminde mimari süsleme uygulamalarında hem çeşitlilik hem de kullanım miktarı açısından önemli bir artış yaşandığını, bu dönemin mimarisinde daha zengin, sanatsal ve gösterişli bir süsleme anlayışının öne çıktığını göstermektedir (Tablo 4.38, Şekil 4.27).

Tablo 4.38 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarında kullanılan süsleme malzemelerinin çeşitlerine göre karşılaştırılması

Süslemenin Türü/Çeşidi	III. Osman Dönemi	III. Mustafa Dönemi	Toplam
Çini	4	6	10
Kalem işi	7	17	24
Hat	13	33	46
Mermer süsleme	12	28	40
Diğe taşlar ile süsleme	14	27	41
Ahşap süsleme	11	20	31
Tuğla süsleme	3	14	17
Sıva ile yapılan süsleme	4	7	11
Alçı süsleme	10	16	26
Cam süsleme	10	15	25
Metal süsleme	9	30	39

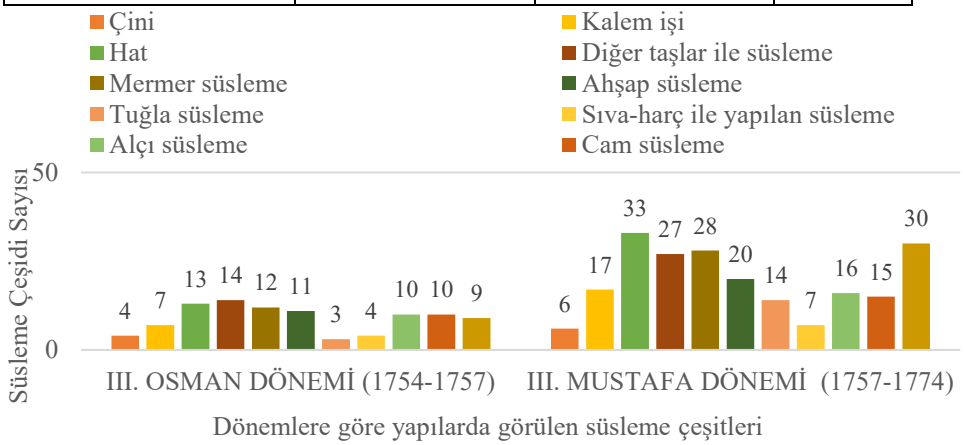

Şekil 4.27 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarında kullanılan süsleme malzemelerinin çeşitlerine göre niceliksel olarak karşılaştırılması grafiği

III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde (1754-1774) mimari süslemelerin uygulandığı mimari elemanların dağılımı, karşılaştırmalı olarak Tablo 4.39'te verilmiştir. Tablo hem cephe hem de iç mekân süslemelerinde, süslemenin hangi mimari ögeler üzerinde yoğunlaştığını ve dönemler arasındaki değişimi niceliksel olarak ortaya koymaktadır. Verilere göre, her iki dönemde de süsleme uygulamaları en çok cephe elemanlarında yoğunlaşmıştır. Cephe süslemesinde en fazla süsleme uygulanan mimari elemanlar; kitabe (44), saçak (42), pencere (39), silme-korniş (41), duvar (37) ve kemer (34) olarak öne çıkmaktadır. III. Mustafa Döneminde, neredeyse tüm cephe elemanlarında süsleme sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. İç mekân süslemelerinde ise, pencere (29), tavan-kubbe (28), duvar (26), kapı (23), kemer (23), silme-korniş (22), kitabe-kuşak-rozet (21) ve sütun (20) gibi elemanlar öne çıkmaktadır. III. Mustafa Döneminde iç mekân süslemelerinde de kayda değer bir artış yaşanmış, özellikle tavan-kubbe, kemer ve

vaaz kürsüsü gibi elemanlarda süsleme uygulamaları dikkat çekici şekilde artmıştır. Genel toplamda, III. Osman Döneminde 223 olan süsleme uygulaması, III. Mustafa Döneminde 428'e yükselmiş ve toplamda 651'e ulaşmıştır. Bu veriler, III. Mustafa Döneminde mimari süsleme faaliyetlerinde hem niceliksel hem de çeşitlilik açısından önemli bir artış yaşandığını göstermektedir. Ayrıca, süslemenin hem cephe hem de iç mekân elemanlarında daha yaygın ve çeşitli biçimlerde uygulandığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, bu tablo, III. Mustafa Döneminde mimari süsleme uygulamalarının kapsamının genişlediğini hem cephe hem de iç mekân mimari elemanlarında süsleme çeşitliliği ve yoğunluğunun arttığını ortaya koymaktadır. Bu durum, dönemin mimari estetik anlayışında zenginleşme ve gösterişin ön plana çıktığını göstermektedir (Tablo 4.39).

Tablo 4.39 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinin kullanılan süslemenin yerine göre karşılaştırılması

Süslemenin Mimari Eleman Üzerindeki Yeri		**III. Osman Dönemi**	**III. Mustafa Dönemi**	**Toplam**
Cephe Süslemesi	Pencere	13	26	39
	Kapı	11	20	31
	Saçak	13	29	42
	Silme-korniş	16	25	41
	Duvar	14	23	37
	Kitabe	14	30	44
	Minare	6	11	17
	Sütun	7	14	21
	Pilastr	9	10	19
	Kemer	14	20	34
	Korkuluk-parapet	5	13	18
	Çatı-üst örtü-alem	12	18	30
Toplam		134	239	373
İç Mekân Süslemesi	Kapı	8	15	23
	Pencere	11	18	29
	Duvar	9	17	26
	Tavan-kubbe	7	21	28
	Silme-korniş	7	15	22
	Mihrap	6	12	18
	Minber	5	12	17
	Vaaz kürsüsü	4	10	14
	Kitabe-kuşak-rozet	7	14	21
	Sütun	6	14	20
	Pilastr	7	6	13
	Kemer	6	17	23
	Korkuluk-parapet	2	9	11
	Köşe geçiş elemanı	4	9	13
Toplam		89	189	278
Genel Toplam		**223**	**428**	**651**

Tablo 4.40'daki verilere göre, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde yapılarda kullanılan süsleme biçimlerinin toplamı 374'tür. Cephe süslemeleri 244 adetle toplamın %65'i, iç mekân süslemeleri ise 130 adetle %35'ini oluşturmaktadır. Cephe süslemelerinde en fazla tercih edilen biçim 57 adetle geometrik motiflerdir ve bu, cephe süslemelerinin yaklaşık %23'üne karşılık gelmektedir. Bunu 47 adetle hat yazıları (%19), 42 adetle bitki motifleri (%17), 37 adetle C ve S kıvrımları (%15), 27 adetle kartuş-madalyon (%11), 15 adetle deniz kabuğu-istridye kabuğu (%6), 10 adetle volüt (%4) ve 9 adetle kuşevi (%4) izlemektedir. İç mekân süslemelerinde ise 35 adetle geometrik motifler öne çıkmakta ve iç mekân süslemelerinin %27'sini oluşturmaktadır. Bunu 31 adetle bitki motifleri (%24), 23 adetle hat yazıları (%18), 18 adetle C ve S kıvrımları (%14), 13 adetle kartuş-madalyon (%10), 6 adetle deniz kabuğu-istridye kabuğu (%5) ve 4 adetle volüt (%3) takip etmektedir.

Genel toplamda ise, tüm süsleme uygulamalarının %24'ü geometrik motifler (92/374), %19'u bitki motifleri (73/374), %19'u hat yazıları (70/374), %15'i C ve S kıvrımları (55/374), %11'i kartuş-madalyon (40/374), %6'sı deniz kabuğu-istridye kabuğu (21/374), %4'ü volüt (14/374) ve %2'si kuş evi (9/374) olarak tespit edilmiştir. Bu veriler, her iki dönemde de hem cephe hem de iç mekân süslemelerinde en çok geometrik motiflerin tercih edildiğini, ardından bitki ve hat süslemelerin geldiğini göstermektedir. Barok üslup özellikleri C ve S kıvrımları, kartuş-madalyon, deniz kabuğu-istridye kabuğu, volü ile kuş evi diğer motifler daha sınırlı kullanıma sahip olmuştur (Tablo 4.40, Şekil 4.28).

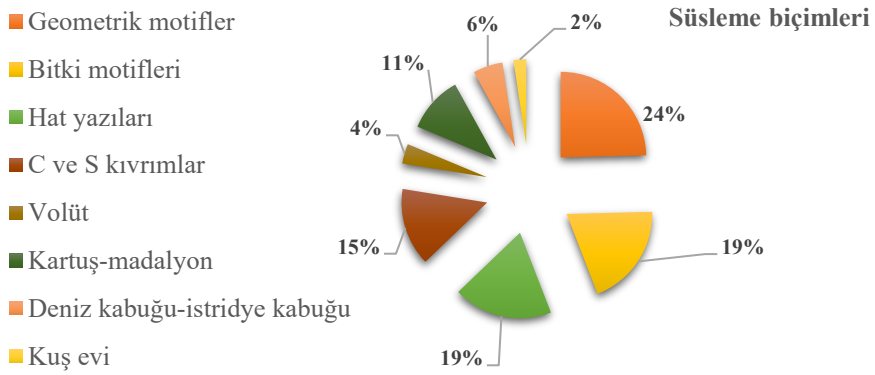

Şekil 4.28 III. Osman ve III. Mustafa dönemleri yapılarında kullanılan süsleme biçimlerinin niceliksel olarak karşılaştırılması grafiği

Tablo 4.40 III. Osman ve III. Mustafa Dönemi yapılarında kullanılan süslemenin biçimine göre karşılaştırılması[1]

Süslemenin Yeri ve Biçimi		III. Osman Dönemi (1754-1757)	III. Mustafa Dönemi (1757-1774)	Toplam
Cephe Süslemesi	Geometrik motifler	18	39	57
	Bitki motifleri	15	27	42
	Hat yazıları	15	32	47
	C ve S kıvrımlar	10	27	37
	Volüt	4	6	10
	Kartuş-madalyon	10	17	27
	Deniz kabuğu-istridye kabuğu	7	8	15
	Kuşevi	-	9	9
Toplam		79	165	244
İç Mekân Süslemesi	Geometrik motifler	8	27	35
	Bitki motifleri	10	21	31
	Hat yazıları	5	18	23
	C ve S kıvrımları	6	12	18
	Volüt	2	2	4
	Kartuş-madalyon	2	11	13
	Deniz kabuğu-istridye kabuğu	3	3	6
Toplam		36	94	130
Genel Toplam		**115**	**259**	**374**

Tezin 2. Bölümü'nde ele alınan "Hassa Mimarlar Ocağı" başlığı kapsamında, 18. yüzyılda görev yapmış hassa başmimarlarına yer verilmiştir (bkz. Tablo 2.2, Tablo 2.3). Bu kapsamda, III. Osman Döneminde (1754–1757) üç hassa başmimarının - Elhac Mehmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa ve Kara (Elhac) Ahmed Ağa- görev yaptığı tespit edilmiştir. III. Mustafa Döneminde (1757–1774) ise bu üç isme ek olarak Mehmed Tahir Ağa, İbrahim Ağa ve Abdi Ağa olmak üzere toplam altı hassa başmimar görev yapmıştır. Bu doğrultuda, kataloglarda yer alan mimari faaliyetlerden III. Osman Dönemine ait 24 yapının (bkz. Tablo 4.6) ve III. Mustafa Dönemine ait 46 yapının (bkz. Tablo 4.20), söz konusu hassa başmimarları tarafından tasarlandığı ya da en azından onların denetim ve onayı doğrultusunda inşa edildiği düşünülmektedir.

Tablo 4.41'deki veriler ışığında yapılan değerlendirmeye göre: Mehmed Tahir Ağa, toplam 41 imar faaliyeti ile en çok katalog yapıya atfedilen hassa başmimardır. Bunlardan 24 tanesi, doğrudan kaynaklardan veya üzerlerindeki kitabelerden ismen

[1] Buradaki veriler Tablo 4.16 ile Tablo 4.30'dan çekilmiştir.

doğrulanabilmektedir. Elhac Mustafa Ağa, 23 imar faaliyeti ile ikinci sırada yer almakta; bu faaliyetlerden 8'i, doğrudan ona atfedilmektedir. Kara (Elhac) Ahmed Ağa, toplam 14 yapı ile üçüncü sırada yer almakta olup, bu faaliyetlerin bazıları III. Osman, bazıları ise III. Mustafa Dönemine aittir. Elhac Mehmed Ağa, sadece 5 faaliyetle katalogda yer almış ve tümü III. Osman Dönemiyle ilişkilidir. İbrahim Ağa, yalnızca 2 imar faaliyetiyle listelenmiştir. Abdi Ağa'ya ise sadece 1 faaliyet atfedilmektedir. Bu tablodaki veriler, 18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı mimarlık faaliyetlerinde görev almış hassa başmimarlarının imar etkinliklerinin nicel dağılımını ve dönemsel sorumluluklarını göstermesi açısından önemlidir (Tablo 4.41)

Tablo 4.41 III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde görev yapmış hassa başmimarları ve kataloglardaki imar faaliyeti sayıları[1]

Hassa Başmimarı	Görev Yılları (Tahmini)	Görev Yaptığı Padişah(lar)	Hassa Başmimarına Atfedilen Ve İmar Faaliyeti Katalog Numaraları[2]	Hassa Başmimarına Atfedilen Toplam Katalog Yapısı Sayıları
Elhac Mehmed Ağa	1753-1754	III. Osman	08-09-10-17-18	5
Elhac Mustafa Ağa	1755-1757	III. Osman, III. Mustafa	**01-02-03-04-05-06-07-**08-09-10-11-12-13-14-15-16-17-19-20-21-22-23-24	23
Kara (Elhac) Ahmed Ağa	1754, 1757-1760, 1760-1763	III. Osman, III. Mustafa	08-09-10-17-18-22-25-26-27-28-40-48-62-67	14
İbrahim Ağa	1767-1768	III. Mustafa	49-53	2
Abdi Ağa	1768-1770	III. Mustafa	53	1
Mehmed Tahir Ağa	1760, 1763-1767, 1770-1774	III. Mustafa	27-28-**29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-41-42-43**-44-**45**-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-**56-57-58-59-60-61**-62-63-65-67-**68-69-70**	41

Yukarıda incelenen tablolar doğrultusunda, III. Mustafa (1757-1774) döneminde mimari faaliyetlerde, III. Osman (1754-1757) dönemine kıyasla belirgin bir artış ve çeşitlenme yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde ticari, altyapısal ve askerî yapıların sayısındaki artış, Osmanlı şehirleşme politikalarının ve mimari

[1] Bu tablodaki mimarbaşları ve dönemleri, 2. Bölüm'de yer alan Tablo 2.3 ve Tablo 2.4'teki bilgilere dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

[2] Bu numaralardan kalın karakterlerle belirtilenlerde, adı geçen hassa başmimarlarının isimleri kaynaklardan veya üzerlerindeki kitabelerden teyit edilebilmektedir.

yaklaşımlarının gelişimine dair önemli göstergeler sunmaktadır. Ayrıca, padişahların yapı bânisi olarak öncü olma rolünü sürdürdüğü, ancak sadrazamlar ve hanım sultanların imar faaliyetlerine katkılarının da giderek arttığı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, tez kapsamında incelenen dönemlerin ilki olan III. Osman Dönemi, kısa sürmesine rağmen Osmanlı Mimarisi açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu dönemde, Barok üslubun Osmanlı Mimarisindeki ilk büyük ölçekli örneği olan Nuruosmaniye Camii'nin tamamlanması ve Ahırkapı Feneri gibi Osmanlı Mimarisine yeni bir yapı tipinin eklenmesi, dönemin özgün yönleri arasında yer almaktadır. İncelenen bir diğer dönem olan III. Mustafa devri ise, III. Osman Dönemine kıyasla daha uzun sürmüş ve bu nedenle mimaride daha fazla değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. Ayrıca, padişahların kişisel özelliklerinin de etkisiyle dönemler arasındaki farklılıklar belirginleşmiştir. III. Mustafa Döneminin ayırt edici özellikleri arasında, imar faaliyetlerinde kışla ve han gibi yeni yapı tiplerinin yaygınlaşması, yapı türleri ve işlevlerinde çeşitliliğin artması ile imar faaliyetlerinin hem nicelik hem de nitelik bakımından yoğunlaşması öne çıkmaktadır. Her iki dönemde de cami ve mescit gibi geleneksel dini yapı tipleri en fazla inşa edilen yapılar arasında yer alırken, çeşmelerin sayısında önceki yüzyıllara kıyasla önemli bir artış gözlenmiştir. Özellikle 18. yüzyılda, Lale Devri ile birlikte ortaya çıkan ve yaygınlaşan meydan çeşmelerinin, III. Mustafa Döneminde de inşa edilmeye devam ettiği görülmektedir. Yapıların konum seçiminde ise, bânilerin kimliğine uygun olarak prestijli bölgeler tercih edilmiş; bununla birlikte, Beykoz, Üsküdar ve Sarıyer gibi Boğaz hattında gelişmeye açık yeni yerleşim alanları da yapıların konumlandırılması açısından uygun bulunmuştur.

4.4 III. Osman ve III. Mustafa Dönemlerinin 18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı İçindeki Yeri ve Önemi

Bu bölümde III. Osman ve III. Mustafa dönemlerindeki imar faaliyetleri, 18. yüzyılın genel mimari eğilimleri doğrultusunda, aynı yüzyılda tahta çıkan diğer padişahların İstanbul'daki imar uygulamalarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmış; bu değerlendirme sürecinde, söz konusu döneme ait verilerin de ortaya koyduğu üzere, imar faaliyetlerinde öncü rol üstlenen (bkz. Tablo 4.33, Şekil 4.23), devletin en üst makamında yer alan ve bâni kimliğiyle toplumsal yapıda merkezi bir konuma sahip padişahların etkinlikleri esas alınmıştır. Padişahların kaynaklardan tespit edilebilen imar faaliyetlerinin günümüze ulaşıp ulaşmadığına bakılmaksızın, dönemin mimari üretimini anlamak amacıyla karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Böylece, 18. yüzyıl İstanbul mimarisi hakkında bütüncül bir bakış açısı geliştirilmiş; tez kapsamında incelenen her iki döneme ait padişah yapılarının, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisi içindeki konumu ve özgünlükleri ile padişahların bânilik anlayışının mimari üretimdeki belirleyici rolü daha açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya konulmuştur.

18. yüzyılda Osmanlı tahtına III. Ahmed (hük. 1703-1730), I. Mahmud (hük. 1730-1754), III. Osman (hük. 1754-1757), III. Mustafa (hük. 1757-1774) ve I. Abdülhamid (hük. 1774-1789) ve III. Selim (hük. 1789-1803) geçmiştir. Fakat III. Selim dönemi mimari açıdan genellikle 19. yüzyıl kapsamında değerlendirildiğinden bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. 18. yüzyıl padişahlarından III. Ahmed (1703-1730), I. Mahmud (1730-1754), ve I. Abdülhamid (1774-1789) yapıları tezin "2.1 18. Yüzyılda Osmanlı Mimarlığı" başlığı altında ikinci bölümde; III. Osman ve III. Mustafa Yapıları ise "III. Osman ve III. Mustafa Dönemi İstanbul'da İmar Faaliyetleri (1754-1789)" başlığı altında tezin üçüncü bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır (bkz. Bölüm 2.1, Bölüm 2.2 Bölüm 3.1.1, Bölüm 3.2.1).

III. Ahmed'in (hük.1703-1730) tahtta kaldığı dönem, Batı etkilerinin hissedilmeye başladığı Lale Devri olarak anılmaktadır. Bu dönemde İstanbul'da kapsamlı imar faaliyetleri yürütülmüş; Haliç, Kağıthane ve Boğaziçi gibi bölgeler iskâna açılmıştır. III. Ahmed'in bâniliğinde inşa edilen başlıca yapılar arasında Bab-ı Hümayun karşısındaki III. Ahmed Çeşmesi, Topkapı Sarayı'nda Enderun Kitaplığı

(III. Ahmed Kütüphanesi), Üsküdar III. Ahmed Meydan Çeşmesi, Yeni Camii Kütüphanesi, Ortaköy Camii önü çeşmesi ve Kağıthane Çağlayan Çeşmesi gibi su yapıları ve kütüphaneler öne çıkmaktadır (bkz. Bölüm 2.1). III. Ahmed'in İstanbul'da gerçekleştirdiği imar faaliyeti sayısı toplam 15 olup, bunlardan 13'ü yeni yapı veya yeniden yapım, 2'si ise onarımdır. Bu yapılar arasında özellikle çeşme (7 adet) ve kütüphane (2 adet) gibi kamuya yönelik yapılar öne çıkmaktadır. Saray-köşk-yalı (2 adet), cami-mescit-namazgah (1 adet), dârülhadis (1 adet), medrese-imaret (1 adet), sebil (1 adet) gibi dini ve sivil amaçlı inşa edilmiş diğer yapı tiplerine de rastlanmaktadır (Tablo 4.42, Tablo 4.43). Kuban'ın da belirttiği üzere, bu dönemde gerçekleştirilen kentsel düzenlemeler ve anıtsal meydan çeşmeleri Osmanlı tarihinde ilk büyük kentsel düzenleme sürecini başlatmıştır (Kuban, 2007, s. 516).

I. Mahmud (hük. 1730-1754) döneminde de Lale Devri'nin imar anlayışı sürdürülmüş, İstanbul'da çok sayıda çeşme, kütüphane, kasır, cami ve saray inşa edilmiştir. Önceki döneme kıyasla I. Mahmud döneminde imar faaliyetlerinde belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu dönemde Tophane I. Mahmud Çeşmesi, Kanlıca I. Mahmud Çeşmesi, Ayasofya ve Fatih camilerindeki kütüphaneler, Beşiktaş Sahilsarayı, Kanlıca Mihrabad Kasrı, Topkapı Sarayı Hazine Dairesi ve Revan Köşkü'nün kütüphaneye dönüştürülmesi gibi yapılar öne çıkmaktadır (bkz. Bölüm 2.1). I. Mahmud'un bâniliğini yaptığı imar faaliyeti sayısı toplam 34'tür. Bunların 30'u yeni yapı veya yeniden yapım ve 4'ü de onarımdır. Yapı faaliyetlerinden en çok yapılanlar cami-mescit-namazgah (10 adet) grubunda olup saray-köşk-daire-yalı (5 adet), kütüphane (5 adet), çeşme (4 adet), devlet dairesi (3 adet), sıbyan mektebi (2 adet), mahalle (2 adet), bent (1 adet), hamam (1 adet) ve maksem (1 adet) gibi dini ve sivil yapılarda inşa edilmiştir. Bu dönemde hem yeni yapı inşası hem de onarım faaliyetlerinde artış olduğu, padişahın mevcut yapıları koruma ve yeni yapılar inşa etme arasında dengeli bir politika izlediği anlaşılmaktadır (Tablo 4.42, Tablo 4.43). Bu yapı faaliyetleri, 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Mimarisinde camilerden köşklere, kütüphanelerden çeşmelere kadar uzanan işlevsel ve tipolojik çeşitliliği ortaya koymakta; aynı zamanda dönemin bânilik anlayışını da yansıtmaktadır.

III. Osman'ın (hük.1754-1757) kısa saltanat dönemi, Osmanlı Mimarisinde önemli değişimlerin yaşandığı bir sürece işaret etmektedir. 51 yıllık uzun bir kafes

hayatının ardından tahta çıkan III. Osman, kişisel özellikleri ve saray yaşamına getirdiği kısıtlamalarla dikkat çekmiş; ancak kısa süren hükümdarlığına rağmen İstanbul'da kayda değer imar faaliyetlerinde bulunmuştur. III. Osman Döneminin en önemli mimari eseri, Nuruosmaniye Külliyesi'dir. Bu yapı, Osmanlı Mimarisinde Batı kökenli Barok üslubun büyük ölçekli yapılarda ilk kez belirgin biçimde uygulandığı örneklerden ilkidir. Bu dönemde ayrıca, Topkapı Sarayı'nda Barok üslubun erken örneklerinden olan III. Osman Köşkü ve çeşmeleri inşa edilmiştir. III. Osman tarafından gerçekleştirilen bir diğer önemli yapı ise, Osmanlı mimarlık tarihinde ilk deniz feneri olarak kabul edilen Ahırkapı Feneri'dir (bkz. Bölüm 3.1.1). III. Osman'ın bâniliğini yaptığı imar faaliyeti sayısı toplam 22 olup, bunların 20'si yeni yapı veya yeniden yapım ve 2'si onarımdır. Özellikle cami-mescit-namazgah (6 adet), çeşme (3 adet) tipindeki dini ve sivil yapılar öne çıkmakta olup devlet dairesi (3 adet), türbe (1 adet), sebil (1 adet), kütüphane (1 adet), medrese-imaret (1 adet), saray-köşk-yalı (1 adet), dükkân/çarşı (1 adet), su yolu (1 adet), mahalle (1 adet), fener (1 adet) ve kışla (1 adet) gibi yapı tipleri de inşa edilmiştir (Tablo 4.42, Tablo 4.43). Genel olarak, bu dönemde kısa süreye rağmen yüksek sayıda yeni yapı inşası görülmektedir. Bu, III. Osman'ın imar faaliyetlerine verdiği önemi göstermektedir III. Osman Dönemi mimarisi, Batı etkilerinin özellikle Barok üslup aracılığıyla büyük ölçekli yapılara ve yapısal elemanlara yansıdığı, süsleme ve plan düzleminde yeniliklerin benimsendiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Nuruosmaniye Külliyesi, bu dönemin mimari yaklaşımının ve Batı etkilerinin en çarpıcı örneği olarak değerlendirilmektedir.

III. Mustafa (hük. 1757-1774) dönemi hem yeni yapı inşası hem de onarım faaliyetlerindeki belirgin bir artışla 18. yüzyıl içinde, imar faaliyetlerinin zirveye ulaştığı bir dönemdir. Ayazma Külliyesi, Laleli Külliyesi, Fatih Camii (Yeni) ve Türbeleri, Sultan III. Mustafa İskele Camii, Rami Kışlası, Ayvad Bendi, Büyük Yeni Han, Küçük Yeni Han gibi çeşitli cami-mescit, tekke-mevlevihane, türbe, kışla, bent ve han inşasının yanı sıra, 1766 Büyük İstanbul Depremi sonrasında Eyüp Camii, Davut Paşa Kasrı, Kapalıçarşı ve Surlar gibi önemli yapıların onarımları da padişahın imar faaliyetleri arasındadır (bkz. Bölüm 3.2.1). III. Mustafa'nın İstanbul'da gerçekleştirdiği imar faaliyeti sayısı toplam 53 olup, bunların 38'i yeni yapı veya yeniden yapım ve 15'i onarımdır. Padişah tarafından

cami-mescit-namazgah (11 adet) en fazla inşa edilen yapı grubu olup çeşme (8 adet), tekke-mevlevihane (4 adet), türbe (3 adet), devlet dairesi (3 adet), han (3 adet), mahalle (3 adet), kışla (3 adet), medrese-imaret (2 adet), saray-köşk-yalı (2 adet), dükkân/çarşı (2 adet), bent (2 adet), sıbyan mektebi (1 adet), sebil (1 adet), su yolu (1 adet), dikilitaş (1 adet), sur (1 adet), kule (1 adet), baruthane (1 adet) gibi çok çeşitli imar faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. Bu yapılar, III. Mustafa Döneminde padişahın mimari üretime olan etkisini ve dönemin mimari çeşitliliğini yansıtmaktadır. III. Mustafa Dönemi imar politikası, şehirdeki yapıları koruma ve yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yeni yapılar inşa etme yönünde çok yönlü bir yaklaşım sergilemiştir.

18. yüzyıl İstanbul'unda, III. Mustafa'dan sonra en fazla imar faaliyeti gerçekleştiren padişah I. Abdülhamid (hük. 1774-1789) olmuştur. Padişahın gerçekleştirdiği imar faaliyetleri arasında; Sirkeci-Bahçekapı Hamid-i Evvel Külliyesi, Emirgan Hamid-i Evvel Camii, Beylerbeyi Camii Külliyesi, çeşitli meydan ve saray çeşmeleri, Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un genişletilmesi, Kalyoncu Kışlası, Topkapı Sarayı I. Abdülhamid Dairesi ve Hırka-i Şerif Camii'nin yeniden yapımı gibi eserler öne çıkmaktadır (bkz. Bölüm 2.1). I. Abdülhamid'in bâniliğini yaptığı imar faaliyeti sayısı toplam 39'dur; bunların 36'sı yeni yapı veya yeniden yapım ve 3'ü onarımdır. Dönem yapılarından çeşme (11 adet) grubundaki yapılar en çok görülen yapı tipi olup ardından cami-mescit-namazgah (6 adet), saray-köşk-yalı (5 adet), türbe (3 adet), teknik okul (3 adet), medrese-imaret (2 adet), sıbyan mektebi (2 adet), muvakkithane (1 adet), sebil (1 adet), kütüphane (1 adet), dükkân/çarşı (1 adet), hamam (1 adet) ve kışla (1 adet) gelmektedir. Bu yapılar, 18. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Mimarisinde görülen anıtsal külliye yapılarından köşklere kadar uzanan işlevsel ve tipolojik çeşitliliği, aynı zamanda I. Abdülhamid döneminin bânilik anlayışını da yansıtmaktadır (Tablo 4.42, Tablo 4.43).

18. yüzyıl padişahlarının İstanbul'daki imar faaliyetleri birlikte değerlendirildiğinde, imar faaliyetleri toplamda 163 adet olarak tespit edilmiştir. Bu faaliyetlerin 137'si yeni yapı veya yeniden yapım, 26'sı ise onarım şeklindedir. Padişahlar bazında bakıldığında, III. Ahmed 15, I. Mahmud 34, III. Osman'ın 22, III. Mustafa'nın 53 ve I. Abdülhamid'in 39 imar faaliyeti tespit edilmiştir. III. Mustafa Dönemi hem yeni yapı inşası hem de onarım faaliyetleri bakımından en

yoğun imar hareketliliğinin yaşandığı dönem olarak öne çıkmakta ardından ardılı I. Abdülhamid gelmektedir. Fakat yıl başına düşen imar faaliyetleri hesaplaması yapıldığında, toplamda 86 yılda (1703-1789) inşa edilen 163 imar faaliyeti ile yıl başına düşen imar faaliyeti sayısı 1,89'dur. Padişahlar bazında ise III. Osman öne çıkmakta olup sırasıyla III. Ahmed 0,55 (15/27), I. Mahmud 1,41 (34/24), III. Osman 7,33 (22/3), III. Mustafa 3,11 (53/17), I. Abdülhamid 2,6 (39/15) şeklinde sıralanmaktadır (Tablo 4.42, Tablo 4.43).

18. yüzyıl Osmanlı padişahlarının İstanbul'daki imar faaliyetleri yapı türleri (dini, kamu ve sivil, askerî) tiplerine göre analiz edildiğinde, şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Yapı türleri açısından en fazla sivil ve kamu (103 yapı) yapıları öne çıkarken, dini yapılar (47 yapı) ve askerî (13 yapı) yapıların sayısı daha sınırlı kalmıştır Bu imar faaliyetleri yapı tipleri açısından değerlendirildiğinde, özellikle cami-mescit-namazgah (34 yapı), çeşme (33 yapı) ve saray-köşk-yalı (15 yapı) yüzyılın mimari üretiminde sayıca önde gelen ve padişahlar tarafından en çok tercih edilen imar faaliyetleri olmuştur. Tablodaki diğer yapı tipleri, tek rakamlı sayılarda tespit edilmiştir (Tablo 4.42, Tablo 4.43).

18. yüzyılda Osmanlı padişahlarının şehircilik ve mimari üretime önemli katkılar sunduğu, imar faaliyetlerinde hem nicelik hem de nitelik açısından çeşitlilik ve yoğunluk olduğu görülmektedir. Bu dönemde yeni yapı inşası ön planda olmakla birlikte, onarım faaliyetlerine de belirli bir ağırlık verilmiştir. Özellikle III. Mustafa Dönemi hem yeni yapı inşası hem de onarım faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem olarak dikkat çekmektedir. Dini yapılar (cami-mescit, türbe, tekke-mevlevihane vb.), sivil ve kamuya yönelik yapılar (kütüphane, sebil, saray-köşk-yalı, devlet dairesi vb.) imar faaliyetlerinin ana eksenini oluşturmuş; teknik okul ve fener gibi askerî yapı tipleri de şehircilik anlayışına dahil olan yenilikçi yapılardır. Bu yüzyıl padişah olarak bânilerin imar faaliyetleri, geleneksel dini ve sivil yapıların inşası ile mevcut yapıların korunması ve harap olanların da yeniden inşasıyla çok boyutlu bir şekilde ele alınmış; su yapıları, külliyeler, kasırlar, camiler, hanlar ve askerî yapılarla çeşitlenmiştir. Ayrıca, deprem gibi doğal afetler sonrasında özellikle III. Mustafa Döneminde gerçekleştirilen onarım faaliyetleri, dönemin şehircilik politikalarında önemli bir yer tutmuş ve toplumsal, kültürel ve idari dönüşümlerin mimariye yansımasını sağlamıştır (Tablo 4.42, Tablo 4.43).

Tablo 4.42 18. yy. İstanbul'unda padişahların imar faaliyetleri türlerine (yeni yapı-yeniden yapım ve onarım) göre dağılımı

Bâni Adı (Hükümranlık yılları ve süresi)	**Yeni Yapı ve Yeniden Yapım Sayısı**	**Onarım Sayısı**	**Toplam İmar Faaliyeti Sayısı** (Yıl başına düşen imar faaliyeti sayısı)
III. Ahmed (1703-1730, 27 Yıl)	13	2	15 (0,55)
I. Mahmud (1730-1754, 24 Yıl)	30	4	34 (1,41)
III. Osman (1754-1757, 3 Yıl)	20	2	22 (7,33)
III. Mustafa (1757-1774, 17 Yıl)	38	15	53 (3,11)
I. Abdülhamid (1774-1789, 15 Yıl)	**36**	**3**	**39 (2,6)**
Toplam (86 Yıl)	**137**	**26**	**163 (1,89)**

Tablo 4.43 18. yy. İstanbul'unda, padişahların bânisi olduğu imar faaliyetlerinin yapı tipi ve türüne göre karşılaştırılması

Yapı Tipi / Padişah Dönemi (Hükümranlık yılları ve süresi)	**Yapı Türü**	**III. Ahmed** 1703-1730,	**I. Mahmud** 1730-1754, 24 Y.)	**III. Osman** 1754-1757, 3 Y.)	**III. Mustafa** 1757-1774,	**I. Abdülhamid** 1774-	**Toplam**
Cami-mescit-namazgah	Dini (47 Yapı)	1	10	6	11	6	34
Türbe		-	-	1	3	3	7
Tekke-mevlevihane		-	-	1	4	-	5
Muvakkithane		-	-	-	-	1	1
Dârülhadis		1	-	-	-	-	1
Medrese-imaret	Kamu ve Sivil (103 Yapı)	-	-	1	2	2	5
Sıbyan mektebi		-	2	-	1	2	5
Çeşme		7	4	3	8	11	33
Sebil		1	-	1	1	1	4
Kütüphane		2	5	1	-	1	9
Saray-köşk-yalı		2	5	1	2	5	15
Devlet dairesi		-	3	3	3	-	9
Dükkân/çarşı		-	-	1	2	1	4
Han		-	-	-	3	-	3
Bent		1	1	-	2	-	4
Hamam		-	1	-	-	1	2
Su yolu		-	-	1	1	-	2
Mahalle		-	2	1	3	-	6
Dikilitaş		-	-	-	1	-	1
Maksem		-	1	-	-	-	1
Fener	Askerî (13 Yapı)	-	-	1	-	-	1
Kışla		-	-	1	3	1	5
Teknik okul		-	-	-	-	3	3
Sur		-	-	-	1	-	1
Kule		-	-	-	1	-	1
Baruthane		-	-	-	1	1	2
Toplam		**15**	**34**	**22**	**53**	**39**	**163**

Tezin 2. Bölümü'nde ele alınan "Hassa Mimarlar Ocağı" başlığı altında, 18. yüzyılda görev yapmış başmimarlar belirtilmiştir (bkz 2.2.2 Ehl-i Hıref Teşkilatı "Hassa Mimarlar Ocağı" Tablo 2.3, Tablo 2.4). Tablo 4.42'de gösterildiği üzere, 18. yüzyıl İstanbul'unda padişahlara ait imar faaliyetlerinin onay makamı olarak bu hassa başmimarlarının görev yaptığı düşünüldüğünde, söz konusu imar faaliyetlerini onlara atfetmek yanlış olmayacaktır. Buna göre yapılan değerlendirmede, padişahların dönemlerine ve imar faaliyetlerine göre görev almış olabileceği düşünülen hassa başmimarları Tablo 4.44'da gösterilmiştir. Bu tabloya göre, hassa başmimarlarının sayısı III. Ahmed devrinde (1703-1730) 6, I. Mahmud devrinde (1730-1754) 4, III. Osman devrinde (1754-1757) 3, III. Mustafa devrinde (1757-1774) 5, I. Abdülhamid devrinde (1774-1789) 5 ve III. Selim devrinde (1789-1807) 4 kişi olarak sıralanmaktadır. Ayrıca, bu tabloda en çok dikkat çeken husus, üç padişah döneminde görev yapan hassa başmimarlarının Elhac Mehmet Ağa, Elhac Mustafa Ağa ve Kara (Elhac) Ahmed Ağa olarak karşımıza çıkmasıdır. Daha sonra, iki padişah döneminde görev yapan hassa başmimarları arasında ise Mehmed Tahir Ağa (aynı zamanda 18. yüzyılda beş kez hassa başmimarı olan mimar), Hafız İbrahim Ağa ve Elhac Ebubekir Ağa yer almaktadır. Diğer mimarlar ise tek padişah döneminde görev yapmışlardır (Tablo 4.44). 18. yüzyılda padişahların (III. Selim hariç) İstanbul'da inşa ettirdikleri yapılar göz önüne alındığında (bkz. Tablo 4.42)en çok imar faaliyetinin III. Mustafa Döneminde, ardından I. Abdülhamid ve I. Mahmud dönemlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Diğer iki padişah (III. Ahmed, III. Osman) ise daha az sayıda imar faaliyetiyle anılmaktadır. Başa geçen hassa başmimarlarının tüm projeleri onayladığı düşünüldüğünde, söz konusu dönemlerde görev yapan hassa başmimarlarının, diğerlerine göre daha çok padişah yapısının inşa sürecinde yer almış olabileceği düşünülmektedir (Tablo 4.44).

Tablo 4.44 Padişah dönemlerine göre görev yapan 18. yy. hassa başmimarları[1]

Hassa Başmimarı	**Görev Yılları** (Tahmini)	**Görev Yaptığı Padişah**(lar)
İsmail Ağa	1701	III. Ahmed
Elhac Hüseyin Ağa	1701-1703	
Elhac Ahmed Ağa	1708	
Ebubekir Ağa	1704-1705	
Ali Ağa	1708-1714	
Molla Ebubekir Ağa	1740-1741	I. Mahmud
Elhac Mehmet Ağa	1714, 1722/23, 1729, 1731, 1734, 1739, 1753-1754	III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman
Elhac Mustafa Ağa	1741-1748, 1755-1757	I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa
Kara (Elhac) Ahmed Ağa	1748-1753, 1754, 1757-1760, 1760-1763	I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa
Mehmed Tahir Ağa	1760, 1763-1767, 1770-1774, 1777-1784, 1781-1784	III. Mustafa, I. Abdülhamid
İbrahim Ağa	1767-1768	III. Mustafa
Abdi Ağa	1768-1770	III. Mustafa
Hafız Mehmed Ağa	1774-1775	I. Abdülhamid
Hafız İbrahim Ağa	1775-1777, 1784-1785, 1787, 1791	I. Abdülhamid, III. Selim
Musa Ağa	1785-1787	I. Abdülhamid
Elhac Ebubekir Ağa	1787-1791	I.Abdülhamid, III. Selim
Mehmed Arif Ağa	1791, 1791-1793	III. Selim
Ahmed Nurullah Ağa	1793-1795	III. Selim

[1] Bu tablodaki mimarbaşları ve dönemleri, 2. Bölüm'de yer alan Tablo 2.3 ve Tablo 2.4'teki bilgilere dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

18. yüzyıl İstanbul'unda padişahlar tarafından inşa edilen yapı grupları arasında, camilerin de dahil olduğu cami-mescit-namazgah gibi dini amaçlara hizmet eden yapıların sayıca en fazla olduğu dikkate alındığında (bkz. Tablo 4.43).) bu yüzyıldaki tüm bâniler (padişah, sadrazam, hanım sultan) açısından öne çıkan önemli camilerin bânisinin kimliği ve cinsiyeti, ölçeği, planı (harim, avlu, son cemaat yeri ve bitişik yapıldıkları yapılar) ve örtü sistemleri açısından incelenmesi, 18. yüzyıl Osmanlı mimari gelişimini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Tablo 4.33'daki veriler doğrultusunda; cami bânilerinin (padişahlar, sadrazamlar ve hanım sultanlar) kimlik ve cinsiyetlerinin mimari üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından fikirler vermektedir. Bu camilerden 4'ü padişahlar, 2'si sadrazamlar ve 2'si de hanım sultanlar tarafından inşa ettirilmiştir. Padişahlar ve valide sultanlar tarafından yaptırılan camiler, genellikle daha büyük ölçekli ve gösterişli olurken, sadrazamlar ve diğer hanım sultanların bânisi olduğu camilerde daha küçük ölçekli oldukları gözlenmektedir. Bu durum bâni kimliğinin, bânisi olduğu yapının mimari özelliklerine yansıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Değerlendirmeye alınan camilerin tamamı; medrese, kütüphane, sıbyan mektebi, türbe, çeşme, sebil, imaret, dükkân, han, hünkâr kasrı gibi Osmanlı Mimarisinde bir külliye içinde kurgulanan yapı tipi kombinasyonlarından oluşan bir külliye bünyesinde inşa edilmişlerdir. Osmanlı Mimarisinde camiler, işlevleri gereği genellikle plan kotunda ayrık nizamda inşa edilmiş ve çevre yapılarla bitişik olmamıştır. Kıbleye yönelme zorunluluğu da camilerin diğer yapılardan ayrı konumlandırılmasını beraberinde getirmiştir. 18. yüzyılda camilere bitişik/bağlantılı en yaygın yapı türü hünkâr kasırlarıdır (Şahin, 2009, s. 41). Tablodaki camilerden Çorlulu Ali Paşa Camii (medrese hücreleriyle bitişik) ve Zeynep Sultan Camii dışındakiler hünkâr mahfilleri ile bitişik olarak inşa edilmiştir. 18. yüzyılda yaygınlaşan hünkâr kasırlarının varlığı ve konumlandırılması, camilerin yalnızca ibadet mekânı olmanın ötesinde, padişah ve hanedan üyelerinin prestijini yansıtan sembolik yapılar olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu tablonun sunduğu veriler, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinin hem geleneksel unsurları koruduğunu hem de Batı etkilerini bünyesine kattığını göstermektedir. Camilerin plan ve örtü sistemlerindeki yenilikler, hünkâr mahfillerinin tasarımı ve bânilerin kimlikleri, Osmanlı Mimarisinin bu dönemdeki dönüşümünü ve çeşitliliğini açıkça ortaya koymaktadır. İncelenen yapılardan dördü avlulu, diğer dördü de avlusuz; hepsinde de son cemaat yeri birimleri vardır. Harim hepsinde

kare forma yakın, merkezi kubbeli ve çok ayaklı örtü sistemi ile desteklenmiştir. Duvarların taşıyıcı olduğu veya dört, altı ve sekiz destekli örtü sistemlerinden en çok dört destekli tercih edilmiştir. Bu nitelikler cami planlarında klasik ilkelerin sürdürüldüğünü göstermekle birlikte avlu gibi temel bir öğeden vazgeçildiğini göstermektedir. Özellikle bu yapılar içinde Nuruosmaniye Camii, at nalı biçimindeki avlusu ile 18. yüzyıl İstanbul'unda Barok üslubun ve yeni mekânsal arayışların simgesi olarak, dönemin mimari gelişimini anlamak açısından temel bir örnek teşkil etmektedir. Bu cami planı, boyutları ve at nalı formundaki avlusu, Osmanlı Mimarisinde hem geleneksel çizgilerin hem de Batı etkilerinin bir arada görüldüğü özgün bir sentez sunmaktadır. Bu bağlamda, 18. yüzyıl camileri, Osmanlı Mimarisinin hem geleneksel hem de yenilikçi yönlerini bir arada barındıran önemli birer temsilcidir. Bu tablodaki veriler, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinde cami planları ölçek ve mekânsal organizasyon açısından önemli yenilikler içerdiğini göstermektedir. Bu yapılar merkezi plan şemalarıyla, Barok ve Rokoko etkilerin Osmanlı klasik mimarisine entegrasyonunu yansıtmaktadır. Bu durum, dönemin mimarlarının hem geleneksel Osmanlı plan tiplerini koruma hem de Batı etkilerini uyarlama çabalarını ortaya koymaktadır (Tablo 4.45).

Tablo 4.45 18. yy. camilerinin plan (ölçekli) açısından karşılaştırılması[1]

Yapı adı (Bânisi)	**Yılı**	**Planı**	**Örtü Sistemi**	**Bâninin Cinsiyeti ve Kimliği**
Çorlulu Ali Paşa Camii (Çorlulu Ali Paşa)	1708		Devamlı (sürekli) destek sistemli	Erkek/sadrazam
Emetullah GülnusValide Sultan (Yeni Valide) Camii (Emetullah GülnusValide Sultan)	1710	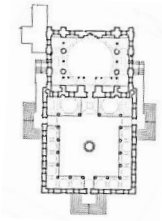	Sekiz destekli	Kadın/hanım sultan
Hekimoğlu Ali Paşa Camii (Hekimoğlu Ali Paşa)	1734		Altı destekli	Erkek/sadrazam
Nuruosmaniye Camii (III. Osman)	1755	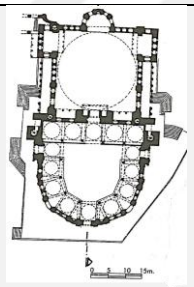	Dört destekli	Erkek/padişah
Ayazma Camii (III. Mustafa)	1760	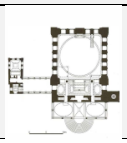	Dört destekli	Erkek/padişah
Laleli Camii (III. Mustafa)	1764	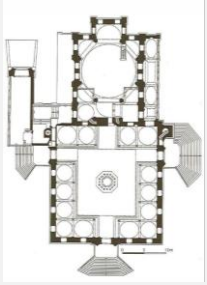	Sekiz destekli	Erkek/padişah
Zeynep Sultan Camii (Zeynep Sultan)	1769	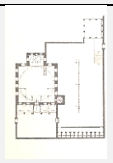	Dört destekli	Kadın/hanım sultan
Beylerbeyi Camii (I. Abdülhamid)	1778		Dört destekli	Erkek/sadrazam

[1] Çizim kaynakçaları için bkz. (Şahin, 2009; Bakır, 2003; Kuban, 2007; Gurlitt, 1912; Rüstem, 2013)

5
SONUÇ

III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde (1754-1774), saray çevresinden gelen bânilerin (padişah, sadrazam, hanım sultan) İstanbul'daki imar faaliyetlerinin Osmanlı Mimarisine etkilerini ve katkılarını incelemeyi hedefleyen bu çalışmanın tezin amacı ve yönteminde de söz edildiği gibi temel araştırma soruları arasında; dönemin padişah, sadrazam ve hanım sultanlarının yaptırdığı yapılar arasındaki farklılıklar, 18. yüzyıl Osmanlı siyasi ve ekonomik durumunun imar faaliyetlerine etkisi ile savaş ve deprem gibi felaketlerin imar faaliyetlerine etkileri yer almaktadır. Literatürde yeterince incelenmemiş olan bu dönem, Osmanlı Mimarisinin klasik ilkelerinden kopmaya başladığı bir geçiş evresi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinin Batı ile artan etkileşim ve erken modernleşme süreçleri çerçevesinde yeniden değerlendirilmesinin, Osmanlı mimarlık tarihi literatürüne katkı sağlayacağı ve geç dönem Osmanlı Mimarisi üzerine çalışan araştırmacılar için sağlam bir altyapı oluşturacağı öngörülmektedir (bkz. Giriş).

Osmanlı sanat ve mimarisinin dönemlendirilmesi konusunda literatürde farklı yaklaşımlar ve sınıflandırmalar mevcuttur. Tezin 2. Bölümü'nde söz edildiği gibi, genel olarak Erken Dönem, Klasik Dönem ve Geç Dönem başlıkları altında incelenen Osmanlı Mimarisi, Celal Esat Arseven, Doğan Kuban, Semavi Eyice ve Semra Ögel gibi sanat ve mimarlık tarihçileri tarafından farklı üslup ve dönem tanımlamalarıyla ele alınmıştır. Arseven, Osmanlı Mimarisini Bursa Üslûbu, Klasik Devir ve Mimar Sinan, Yenileştirilmiş Klasik Üslûp, Lale Devri, Barok, Ampir ve Yeni Klasik Üslûp olarak sınıflandırırken; Kuban, Sinan'ı merkeze alarak Sinan Öncesi, Klasik Osmanlı ve Avrupa'dan Öykünme dönemlerini önermiştir. Batılılaşma Dönemi, sanat tarihçileri arasında farklı alt dönemlere ayrılmıştır. Barok, Ampir, Neoklasik ve Eklektik gibi üsluplar bu dönemin karakteristik özelliklerini oluştururken, Lale Devri ise Doğulu ve daha çok Batılı etkilerin

Osmanlı sanatına girişinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Batılılaşma Dönemi, sanat tarihçileri arasında farklı alt dönemlere ayrılmıştır. Literatürdeki bu çeşitlilik, Osmanlı Mimarisinin üslup ve dönem açısından kesin sınırlarla ayrılmasının güç olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, genel kabul gören bir çerçeveyle Osmanlı Mimarisi; Erken Osmanlı (1299-1453), Klasik Osmanlı (1453-1703), Yabancı Etkiler Altındaki Osmanlı/Batılılaşma (1703-1908) ve Neoklasik Osmanlı/Milli Mimari/Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet (1908-1931) olmak üzere dört ana başlıkta incelenebilir. Sonuç olarak, Osmanlı Mimarisinin dönemsel ve üslupsal çeşitliliği hem tarihsel gelişimin hem de Batı etkilerinin mimari üzerindeki yansımalarının anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda tez kapsamında incelenen 1754-1774 yılları arasındaki yapılar, Yabancı Etkiler Altındaki Osmanlı/Batılılaşma (1703-1908) dönem içinde Osmanlı Barok döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. 18. yüzyıl, Osmanlı mimarlığında klasik dönem sonrasında Batı etkilerinin belirgin biçimde hissedildiği ve mimari üretimin çok katmanlı bir dönüşüm geçirdiği bir yüzyıl olarak öne çıkmaktadır. Lale Devri ile birlikte Osmanlı'nın Batı ile kurduğu çok yönlü ilişkiler, imparatorluğun pek çok alanında olduğu gibi mimarlıkta da önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde mimarlık, toplumsal yeniliklerin halka aktarılmasında en etkili araçlardan biri olarak görülmüş; Barok ve Rokoko gibi Avrupa kökenli üslupların etkisiyle Osmanlı Mimarisi yeni bir estetik anlayışa yönelmiştir. Batılı üslupların etkisiyle biçimlenen mimari eserlerde, geleneksel Osmanlı mimarlığının izleri ve yeni arayışların sentezi dikkat çekmektedir. Bu nedenle, 18. yüzyıl Osmanlı mimarlığı yalnızca bir değişim dönemi değil aynı zamanda yaratıcı bir yeniden yapılanma ve kültürel etkileşim çağı olarak değerlendirilmelidir. Bu dönüşüm sürecinde, Ehl-i Hıref Teşkilatı, Hassa Mimarlar Ocağı ve vakıflar, mimari üretimin organizasyonu, denetimi ve kalitesinin sağlanmasında belirleyici kurumsal yapılar olarak öne çıkmıştır. Vakıf sistemi, toplumsal dayanışmayı ve mimari üretimin sürekliliğini sağlarken; Ehl-i Hıref Teşkilatı ve Hassa Mimarlar Ocağı, saray ve kamu yapılarının inşasında uzmanlaşmış sanatkâr ve mimarları bir araya getirmiştir. Bu kurumlar, Batı etkilerinin yoğunlaştığı 18. yüzyılda dahi Osmanlı mimari geleneğinin korunmasına ve yeni üsluplarla bütünleşmesine olanak tanımış; böylece Osmanlı Mimarisinin özgün kimliğini sürdürmesinde ve toplumsal ihtiyaçlara yanıt vermesinde temel bir rol oynamıştır (bkz. 2. Bölüm).

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle İstanbul'da saraylı bâniler tarafından gerçekleştirilen imar faaliyetleri; Batı kökenli mimari üslupların (özellikle Barok) etkisiyle, geleneksel Osmanlı Mimarisinin biçim, süsleme ve işlev açısından önemli bir dönüşüm geçirdiğini; bu dönüşümün hem yapı tiplerinde hem de mimari süslemelerde çeşitlilik ve zenginlik yaratarak, klasik dönemden farklı, çok katmanlı ve özgün bir mimari sentezin ortaya çıkmasına yol açtığını göstermektedir. 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinde klasik yapısal unsurlarla birlikte, Avrupa yönelimlerinin etkilediği bir sentez gözlemlenmektedir. Bu sentez, özellikle "Osmanlı Barok"u olarak adlandırılan akımda kendini göstermekte; süslemelerde artan özgünlük, mekân düzenlemelerinde değişim ve yapısal detaylarda çeşitlilik ön plana çıkmaktadır. Bânilerin bânilik anlayışı, mimari üretimin belirleyici dinamiklerinden biri olarak ortaya konmuş; imar faaliyetleri, yalnızca fonksiyonel ihtiyaçları karşılamanın ötesinde egemenlik, prestij ve ideolojik mesajların iletilmesinde de önemli rol üstlenmiştir. 18. yüzyılın ilk yarısında, yapıların temel tasarım ilkelerinin benzerliği, dönemsel olarak bazı ekollerin oluştuğunu ve bu yapıların belirli ustalar tarafından tasarlandığını göstermektedir. Bu bağlamda yüzyılın ilk yarısında: 1703-1718 yılları arasındaki ilk örnekler, 17. yüzyıl mimari anlayışının devamı niteliğinde olup; 1718-1730 yılları arasındaki Lale Devri ve etkisindeki dönemde ise bazı yenilikler görülmekle birlikte mimari detaylar hâlâ klasik üsluptan büyük ölçüde ayrışamamaktadır. 1740 sonrasında ise klasik mimariden belirgin bir kopuş yaşanmış; daha kıvrımlı ve dalgalı formların öne çıktığı, Avrupa'da kullanılan Barok ve Rokoko üslupların etkilerin belirginleştiği, birçok araştırmacı tarafından da Osmanlı Barok'u olarak da isimlendirilen yeni bir mimari dil gelişmiştir. Bu yeni üslup, ilk kez Nuruosmaniye Külliyesi'nde bütüncül bir şekilde uygulanmış ve külliyedeki tüm yapılar bu anlayışı yansıtmıştır (Şahin, 2009). Nuruosmaniye Külliyesi, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma etkilerinin en belirgin şekilde görüldüğü ve klasik külliye anlayışından ayrılarak yenilikçi bir mimari dilin benimsendiği önemli bir dönüm noktasıdır. Barok üslubun Osmanlı Mimarisine uyarlanması hem külliyenin genel planında hem de süsleme detaylarında kendini göstermiş; bu yaklaşım, dönemin estetik anlayışını ve mimari üretimini derinden etkilemiştir (bkz. 2. Bölüm). Nuruosmaniye Külliyesi'nin inşasında ortaya konan yenilikçi tasarım ve uygulamalar sonraki yıllarda saraylı bânilerin imar faaliyetlerinde de etkili olmuş, özellikle çalışma kapsamında incelenen Ayazma ve Laleli camileri gibi yapılar

üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda; Nuruosmaniye Külliyesi yalnızca kendi döneminin değil, aynı zamanda 18. yüzyıl boyunca İstanbul'da gerçekleştirilen saraylı bânilik faaliyetlerinin mimari karakterinin şekillenmesinde de öncü bir işlev üstlenmiştir.

Çalışma kapsamında 1754-1774 yılları arasında III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde, Nuruosmaniye Külliyesi'nden başlayarak izleyen 20 yıllık süreçte, İstanbul'da saraylı bâniler tarafından gerçekleştirilen imar faaliyetleri kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Bu dönemlere ait olduğu kaynaklardan tespit edilebilen 117 imar faaliyetinden onarımlar dışında kalan ve günümüze ulaşmış 70 imar faaliyeti detaylı olarak katalog yöntemiyle incelenmiştir (bkz. 3. Bölüm). Bu 70 imar faaliyetinden III. Osman Dönemine ait 24 ve III. Mustafa Dönemine ait 46 imar faaliyeti; dönemin mimari anlayışı ve özellikleri, bânilerin tercihleri ve yapıların yer seçimleri açısından ele alınmıştır (bkz. 3. Bölüm).

III. Osman'ın kısa süren dönemi (1754-1757), Osmanlı Mimarisinde Batı etkilerinin belirginleştiği bir süreci işaret eder. Bu dönemde Barok üslubun ilk örneklerinden Nuruosmaniye Külliyesi'nin yapımına ağırlık verilmiştir. Padişahın Topkapı Sarayı'ndaki düzenlemeleri ve yeni köşk inşaatları dikkat çekerken sadrazamlar ve Zevki Kadın gibi hanım sultanlar da çeşitli imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Toplamda 33 imar faaliyetinden günümüze ulaşan 24 yapı, dönemin mimari çeşitliliğini yansıtır. Elhac Mehmed Ağa, Kara (Elhac) Ahmed Ağa ve Elhac Mustafa Ağa gibi Hassa mimarbaşıları, mimari üretimin organizasyonunda önemli rol oynamıştır. III. Osman Dönemi, Osmanlı Mimarisinde Batı etkilerinin hissedildiği ve Barok üslubun öne çıktığı bir geçiş evresi olarak değerlendirilebilir (bkz. 3. Bölüm).

III. Mustafa'nın dönemi (1757-1774), Lale Devri'nin kültürel ve sanatsal mirasının etkisiyle şekillenmiş; özellikle 1766'daki büyük İstanbul depremi sonrasında zorunlu olarak başlatılan kapsamlı imar faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Bu dönemde, başta Lâleli Külliyesi, Ayazma Camii ve Kadıköy İskele Camii olmak üzere birçok dini ve kamusal yapı inşa edilmiş veya onarılmıştır. III. Mustafa Dönemi mimarisi, Fransa ile yoğun ilişkilerin etkisiyle Barok üslubun Osmanlı geleneğiyle ölçülü biçimde harmanlandığı bir geçiş sürecini temsil etmektedir. Mimari üretimde sadelik ve geleneksel çizgiler korunurken, Batı etkileri sınırlı ve özgün yorumlarla uygulanmıştır. Padişah, sadrazamlar ve hanım sultanlar tarafından toplam 76 imar

faaliyeti gerçekleştirilmiş olup, bunlardan 46'sı günümüze ulaşmıştır. Dönemin Hassa başmimarları ise bu mimari üretimin organizasyonunda ve uygulamasında önemli rol oynamıştır. Sonuç olarak, III. Mustafa Dönemi; Osmanlı Mimarisinde geleneksel ve Batılı unsurların dengeli bir şekilde bir arada var olduğu, yenilikçi ve onarıcı bir dönem olarak değerlendirilebilir (bkz. 3. Bölüm).

Yapılan tüm bu incelemeler sonucunda, III. Osman (1754-1757) döneminden günümüze ulaşan 24 imar faaliyeti/yapı ile III. Mustafa (1757-1774) döneminden kalan 46 imar faaliyeti olmak üzere toplam 70 mevcut imar faaliyeti kataloglanmıştır (bkz. 3. Bölüm). Tüm bu imar faaliyetlerinin karşılaştırmalı analizleriyle, dönemin mimari özelliklerine dair kapsamlı bir perspektif sunulması hedeflenmiş (bkz. 4. Bölüm); elde edilen bulgular, 18. yüzyıl ortası Osmanlı Mimarisinin saray çevresindeki bâniler aracılığıyla şekillenen üretim dinamiklerini ve dönemin üslup özelliklerini ortaya koymuştur. İncelenen imar faaliyetlerine ilişkin analizlerin özeti aşağıda sunulmaktadır:

- III. Mustafa Döneminde imar faaliyetlerinin hem sayı hem de çeşitlilik bakımından III. Osman Dönemine kıyasla belirgin şekilde arttığı; özellikle dini, kamusal, ticari ve askerî yapı türlerinde gözlenen bu artışın, dönemin sosyo-ekonomik ve politik dinamiklerinin mimari üretime yansımasını ortaya koyduğu söylenebilir (bkz. Tablo 4.33, Tablo 4.34).
- Kataloglarda incelenen imar faaliyeti bânilerinin kimlik ve ünvanları değerlendirildiğinde, III. Osman Döneminde padişahla birlikte dört sadrazam ve bir hanım sultana ait toplam 24 imar faaliyeti (bkz. Tablo 4.4, Tablo 4.5); III. Mustafa Döneminde padişahla birlikte iki sadrazam ve iki hanım sultana ait toplam 46 imar faaliyeti (bkz. Tablo 4.18, Tablo 4.19) belirlenmiştir. Bu dağılımda en yüksek oranda yapı inşa ettirenlerin padişahlar (%68) olduğu, ardından sadrazamların (%23) geldiği ve hanım sultanların (%9) daha az oranda yapı yaptırdığı görülmektedir (bkz. Tablo 4.33, Şekil 4.23). Bu durum, bânilerin cinsiyet ve ünvan-kimlik bakımından toplumdaki geleneksel kalıpları sürdürdüğünü göstermektedir.
- İncelenen imar faaliyetlerinin yapı türüne bakıldığında; iki döneme ait 70 imar faaliyetinin yarısından fazlasının kamu ve sivil (%52,86), yarıya yakın önemli bir kısmının ise dini işlevli olduğu (%44,29), askerî yapıların (%2,86) ise oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 4.34, Şekil 4.24). Bu veriler,

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mimari faaliyetlerin öncelikle kamu ve sivil ardından dini yapılar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir.

- Her iki dönemde de inşa edilen yapı tipleri incelendiğinde; dini yapı grubunda yer alan cami-mescit imar faaliyetlerinde öne çıktığı, bunları çeşme gibi su yapılarının izlediği görülmektedir. Daha az sayıda olmakla birlikte tekke-mevlevihane, türbe, han, sıbyan mektebi, dükkân-çarşı, saray-köşk-yalı, medrese-imaret, sebil, kütüphane, devlet dairesi ve su yolu gibi farklı tiplerde imar faaliyetleri inşa edilmiştir. Nadir olarak ise fener, kışla, bent, meşruta ve mahalle imarı gibi imar faaliyetlerine de rastlanmaktadır. Özellikle, Osmanlı Mimarisinde ilk kez görülen deniz fenerinin III. Osman Döneminde inşa edilmiş olması dikkat çekicidir (bkz. Tablo 4.35). Bu veriler, dönemin imar faaliyetlerinde sivil ve kamusal hizmete yönelik yapılar niceliksel olarak önemli bir yer tutsa da yapı tipi açısından dini yapıların ön plana çıktığını göstermektedir. Yapı tiplerindeki bu çeşitlilik, 18. yüzyıl İstanbul'unda toplumsal ihtiyaçlar ve devletin öncelikleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.
- İncelenen 70 imar faaliyetinin yarıdan fazlasının Tarihi Yarımada'da, özellikle de Fatih ilçesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Buna karşılık, Üsküdar, Beyoğlu, Eyüp, Beykoz gibi diğer bazı ilçelerde ise daha sınırlı sayıda yapı inşa edilmiştir (bkz. Tablo 4.36, Şekil 4.25). Her iki dönemde de yapıların konum seçiminde İstanbul'un eski yerleşim bölgelerinin yanı sıra Boğaz hattındaki yeni yerleşim alanlarının da tercih edildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, söz konusu dönemlerde İstanbul'un idari, dini ve ticari merkezinin hâlâ Tarihi Yarımada (Fatih) olduğunu ve imar faaliyetlerinin merkeziyetçi bir yaklaşımla şekillendiği söylenebilir.
- Her iki dönem yapılarındaki mimari süslemelerde en çok mermer, diğer taşlar ve metal gibi dayanıklı malzemelerin tercih edildiği; III. Mustafa Döneminde hem süsleme malzemesi çeşitliliğinde hem de kullanım miktarında belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir (bkz. Tablo 4.37, Şekil 4.26). Bu artış, dönemin mimari süsleme anlayışında daha zengin ve gösterişli bir yaklaşımın benimsendiğini ve geleneksel malzemelerin yanı sıra yeni malzemelerin de kullanıldığını göstermektedir.

- III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde mimari süsleme uygulamalarında hem çeşitlilik hem de miktar açısından belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir. Özellikle III. Mustafa Döneminde, tüm süsleme türlerinde kayda değer bir artış dikkat çekmektedir. Her iki dönemde en fazla tercih edilen süsleme türü hat yazıları olurken, bunu diğer taşlar, mermer ve metal süslemeler takip etmektedir. Ahşap, alçı, cam, kalem işi, tuğla, sıva ve çini gibi diğer süsleme türleri ise daha sınırlı bir kullanım alanına sahiptir. Bu dağılımlar, mimari süslemelerde hat sanatının öne çıktığını, taş ve mermer süslemelerin ise bu dönemde belirgin şekilde arttığını göstermektedir. Ayrıca, bu dönemde Osmanlı mimarisinde son üç yüzyılda görülmeyen bir taş süsleme modasının ortaya çıktığı da vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, III. Mustafa Döneminde mimari süsleme uygulamalarında hem çeşitlilik hem de kullanım miktarı açısından önemli bir artış yaşanmış; dönemin mimarisinde daha zengin, sanatsal ve gösterişli bir süsleme anlayışı öne çıkmıştır (bkz. Tablo 4.38, Şekil 4.27).
- III. Mustafa Döneminde mimari süsleme uygulamalarında, hem cephe hem de iç mekân elemanlarında belirgin bir artış ve çeşitlenme gözlemlenmektedir. Cephelerde kitabe, saçak, pencere, silme-korniş, duvar ve kemer gibi elemanlar süslemenin en yoğun şekilde uygulandığı alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu, dönemin mimari anlayışında dış görünümün daha dikkat çekici ve gösterişli hale getirilmesine yönelik bir eğilime işaret etmektedir. Aynı zamanda, iç mekânda tavan, kubbe, kemer ve vaaz kürsüsü gibi elemanlarda da süsleme uygulamalarının sayıca ve biçimsel olarak arttığı görülmektedir. Bu durum, III. Mustafa Döneminde mimari estetik anlayışının zenginleştiğini ve süslemenin hem cephe hem de iç mekânlarda daha yaygın ve çeşitli biçimlerde kullanıldığını ortaya koymaktadır (bkz. Tablo 4.39).
- Tablo 4.40'daki veriler ışığında, III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde mimari süslemelerin dağılımı incelendiğinde, toplam 374 süsleme uygulamasının %65'inin cephelerde, %35'inin ise iç mekânlarda yer aldığı görülmektedir. Her iki dönemde de hem cephe hem de iç mekânlarda en çok tercih edilen süsleme biçimi geometrik motiflerdir. Bunu, bitki motifleri ve hat yazıları takip etmektedir. Barok üslubun göstergesi olan C ve S kıvrımları, kartuş-madalyon, deniz kabuğu-istridye kabuğu, volüt ve kuş evi gibi diğer motifler ise daha sınırlı bir kullanım alanına sahiptir. Bu bulgular, dönemin mimari süsleme anlayışında geleneksel motiflerin ağırlığını koruduğunu, Batı

etkili Barok unsurların ise daha çok tamamlayıcı ve vurgulayıcı bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır (bkz. Tablo 4.40, Şekil 4.28).

- Araştırmada elde edilen veriler, 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisi için iki dönemsel yaklaşımda belirgin ayrışmalar olabileceğine işaret etmektedir. Kısa süren III. Osman Döneminde; özlü imar faaliyetlerinin klasik plan ve düzenlemelerden sapmadan sürdüğü ve erken Batı etkilerinin ipuçlarının görüldüğü söylenebilir. Nuruosmaniye Camii ile Barok üslubun Osmanlı Mimarisinde ilk kez büyük ölçekte uygulanması ve Ahırkapı Feneri gibi yeni yapı tiplerinin ortaya çıkması bakımından özgün bir nitelik taşımaktadır.
- Buna karşılık, daha uzun süren III. Mustafa Döneminde; imar faaliyetlerinin hem sayısal hem de çeşitlilik bakımından artarak, yapıların fonksiyonel ve estetik yönlerinin Batı üslubuyla daha belirgin şekilde sentezlendiği ve çeşitli yeni yapı türlerinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Özellikle 1766 depremi sonrası gerçekleştirilen onarım ve yeniden inşa çalışmaları mimari üretimin sürekliliğini sağlarken Batı etkilerinin pekişmesine ve kent dokusunun modernleşmesine katkı sunmuş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu dönem kışla ve han gibi yeni yapı türlerinin yaygınlaşması, yapı işlevlerinde çeşitliliğin artması açısından da öne çıkmaktadır.
- Her iki dönemde de cami-mescit gibi geleneksel dini yapılar ağırlıkta olmakla birlikte bu yüzyılın en yaygın yapı tipi olan çeşmelerin inşasında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu çerçevede, her iki dönem Osmanlı Mimarisinde üslup ve işlev açısından önemli değişimlerin yaşandığı süreçler olarak değerlendirilebilir.
- 18. yüzyılda başa geçmiş Osmanlı padişahlarının İstanbul'daki imar faaliyetleri hem yeni yapı inşası hem de onarım çalışmaları bakımından da önemli bir çeşitlilik ve yoğunluk sergilemiştir. Özellikle III. Mustafa Dönemi, imar hareketliliğinin en yüksek olduğu dönem olarak öne çıkarken yıl başına düşen faaliyet sayısı açısından III. Osman'ın dönemi dikkat çekmektedir. Sivil ve kamu yapılarının sayıca öne çıkması, dönemin şehircilik ve toplumsal ihtiyaçlarına verilen önemi yansıtmaktadır. Dini ve askerî yapıların yanı sıra su yapıları, külliyeler, kasırlar, hanlar ve teknik okullar gibi farklı işlevlere sahip yapıların inşası ve onarımı 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinin çok boyutlu ve yenilikçi karakterini ortaya koymaktadır. Ayrıca; doğal afetler sonrasında

gerçekleştirilen onarım faaliyetleri, şehircilik politikalarında koruma ve sürekliliğin sağlanmasına yönelik bilinçli bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir (bkz. Tablo 4.42, Tablo 4.43).

- 18. yüzyılda Osmanlı mimarisinin yönlendirilmesinde Hassa Mimarlar Ocağı'nın merkezi rolü dikkat çekmektedir. III. Osman Döneminde üç, III. Mustafa Döneminde ise 6 başmimarın görev yapması, mimari üretimin kurumsal bir yapı ve süreklilik içinde sürdürüldüğünü göstermektedir. Özellikle Elhac Mehmed Ağa, Elhac Mustafa Ağa ve Kara (Elhac) Ahmed Ağa'nın birden fazla padişah döneminde görev alması, imar faaliyetlerinde kurumsal hafıza ve devamlılık açısından önemli bir işlev üstlendiklerini ortaya koymaktadır. III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde Mehmed Tahir Ağa'nın beş kez başmimar olarak atanması ve incelenen yapıların (Laleli Külliyesi, Ayazma Külliyesi, Fatih Camii (Yeni) ve Kadıköy İskele Camii vb.) en çok ona atfedilmesi ise dönemin mimari üretiminde öne çıkan bir figür olduğunu göstermektedir. Kataloglanan yapılar incelendiğinde, başmimarların hem nicel hem de nitel katkıları açıkça görülmekte; özellikle Mehmed Tahir Ağa, Elhac Mustafa Ağa ve Kara (Elhac) Ahmed Ağa gibi isimlerin, dönemin mimari kimliğinin oluşumunda belirleyici aktörler olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Batı etkilerinin mimariye yansıtılmasında da başmimarların liderliği öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, Hassa Mimarlar Ocağı'nın kurumsal yapısı ve başmimarların etkinliği, 18. yüzyıl Osmanlı mimarisinin yenilikçi, sanatsal ve özgün karakterinin oluşmasında temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir (bkz. 2. Bölüm Tablo 2.3, Tablo 2.4, Tablo 4.41 ve Tablo 4.44).
- 18. yüzyıl İstanbul'unda inşa edilen camilerin bânilerinin kimlikleri, yapıların ölçeği ve planı üzerindeki etkileri, hünkâr kasırlarının yaygınlaşması ve süsleme anlayışındaki değişimler dönemin Osmanlı Mimarisinin hem geleneksel unsurları koruduğunu hem de Batı etkilerini bünyesine kattığını göstermektedir. Özellikle Nuruosmaniye Camii'nin planı ve avlu düzenlemesi, bu sentezin en belirgin örneklerinden biri olarak dönemin mimari gelişimini anlamak açısından temel bir referans noktası sunmaktadır (bkz.Tablo 4.45).

Bu tezde 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinin klasik dönemden Batı etkilerine geçiş süreci, özellikle III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde saray çevresinden gelen bânilerin İstanbul'daki imar faaliyetleri üzerinden ele alınmış ve dönemin mimari

üretiminde gözlemlenen çok katmanlı dönüşüm bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları; 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Batı kökenli Barok ve Rokoko üsluplarının, geleneksel mimari kalıplarla birlikte kullanılarak benimsendiğine ve bu uyarlamanın yapı tipleri, süsleme detayları ve cephe düzenlemeleri üzerinde belirgin etkiler oluşturduğuna işaret etmektedir. Saraylı bânilerin yani padişahlar, sadrazamlar ve hanım sultanların desteğiyle hayata geçirilen imar faaliyetleri, sadece mimari estetiğin yenilenmesinde değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel işlevlerin de yeniden yorumlanmasında kritik rol oynamıştır. Bu yapıların işlevlerinin ötesinde ideolojik ve prestij unsurlarını da barındırması, bânilik kurumunun toplumsal dayanışmayı ve devletin meşruiyetini pekiştirmedeki etkisini ortaya koymaktadır. Özellikle meydan çeşmeleri, külliyeler ve camiler gibi yapılar hem fonksiyonel ihtiyaçlara yanıt verirken hem de kent dokusunda yeni bir estetik anlayışın yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak, tez kapsamında gerçekleştirilen katalog çalışması ve saha araştırmaları, 18. yüzyıl Osmanlı mimarisinde geleneksel değerlerin korunması ile Batı etkilerinin özgün biçimde uyarlanmasının, mimari üretimde süreklilik ve yenilik arayışlarını bir arada barındıran çok katmanlı bir dönüşüme işaret ettiğini göstermektedir. Bu sentezin, III. Osman ve III. Mustafa dönemleri İstanbul'daki imar faaliyetlerinde yalnızca estetik bir yenilik olarak kalmadığı; aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ideolojik düzeyde de çeşitli işlevler üstlenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Bu tez, mimarlık tarihi literatüründe yeterince ele alınmamış olan III. Osman ve III. Mustafa dönemleri İstanbul'daki imar faaliyetleri üzerinden, Osmanlı mimarisinin "geçiş dönemi" olarak nitelendirilen 18. yüzyıl mimarisine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, ileride yapılacak araştırmalar için kapsamlı bir temel oluşturma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte bânilik kurumunun farklı toplumsal gruplar üzerindeki etkisinin ve taşra kentlerindeki mimari gelişmelerin karşılaştırmalı olarak incelenmesiyle, Osmanlı mimarisinin evriminin daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine olanak sağlayabileceği öngörülmektedir. Gelecekte dijital yöntemler ve kapsamlı arşiv araştırmalarıyla desteklenecek çalışmaların, 18. yüzyıldaki mimari dönüşümün ayrıntılı çözümlemesine ve 18. yüzyıl Osmanlı Mimarisi üzerindeki Batı etkilerinin altyapısının yeniden değerlendirilmesine katkı sunabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgözoğlu, A. S. (2013). Zeyneb Sultan Külliyesi. Kollektif içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44, s. 362-364). İstanbul: TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/zeyneb-sultan-kulliyesi (Erişim tarihi: 16.01.2024).

Adıgüzel, H. (2014). *Topkapı Sarayındaki Avrupa Çinilerinin Üretim Merkezleri Işığında Değerlendirilmesi.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı. İstanbul: Yöktez.

AGS Mimarlık Restorasyon. (2024). Nuruosmaniye Şehsuvar Hatun Türbesi Restorasyon Projesi. İstanbul: AGS Mimarlık Restorasyon İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. doi: https://agsmimarlik.com/.

Ağaoğlu, M. (2017). *Osmanlı Batılılaşması Bağlamında Mimar Mehmed Tahir Ağa'nın Mimarbaşılığı Döneminde İstanbul'da İnşa Edilmiş Eserler.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı. İstanbul: Yöktez.

Akar, M. (2020-2025). Kişisel Fotoğraf Arşivi, İstanbul.

Akar, M., & Pilehvarian, N. (2019). *Türkiye'de Güncel Cami Mimarisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Esenler İlçesi Örneği.* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı. İstanbul: Yök.

Akar, M., & Urfalıoğlu, N. (2023a). 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmeleri Üzerine Bir Değerlendirme: III. Osman ve III. Mustafa Dönemi Çeşmeleri. *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu "Dünden Bugüne Türk Mimarlığı"* (s. 339-355). İstanbul: Gazi Üniversitesi. https://online.fliphtml5.com/jkceo/bbwq/#p=1 (Erişim tarihi: 15.04.2024).

Akar, M., & Urfalıoğlu, N. (2023b). Üsküdar Ayazma Camii Kuş Evleri. *Uluslararası 12. Üsküdar Sempozyumu* (s. 89). İstanbul: Üsküdar Belediyesi. https://uskudarsempozyumu.com/userfiles/files/12_Uskudar_Sempozyum_Teblig_Ozetleri.pdf (Erişim tarihi: 03.11.2023).

Akar, M., & Urfalıoğlu, N. (2023c, 12 31). 18. Yüzyıl Osmanlı Padişah Yapıları İçinde III. Osman Yapılarının Yeri ve Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies, 16*(98), 267-292. doi:10.29228/JASSS.73795

Akın İnşaat. (2008). *Hacı Piri Camii Tekke ve Çevre Düzenlemesi Restorasyon Projesi*. İstanbul: İstanbul İl Özel İdaresi. 2013-2015.

Aksoy, Ö. (1968). *Osmanlı Devri Sıbyan Mekteperi Üzerine Bir İnceleme.* İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Akyol, A. A., Kadıoğlu, Y., Özgümüş, Ü., & Kaynak, S. (2014). İstanbul Koca Ragıb Paşa Kütüphanesi Camları Arkeometrik Analizleri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9*(10), s. 5-17.

Akyürek, M. E., & Kahraman, G. (2021). Sinan'ın Camilerinde Yapı Mühendisliği Sanatı. *Sanat Tarihi Dergisi, 30*(1), s. 255-283. doi:https://doi.org/10.29135/std.817575.

Aliağaoğlu, F., & Aydemir, O. (2012). Nuruosmaniye Camii ve 2010-2012 Yılları Restorasyonu. *Vakıf Restorasyon Yıllığı* |(5), 78-90.

Alsancak, G. (1988). *Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi.* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon. İstanbul: Yöktez.

ANAMED. (2024, Şubat 06). Tam Yerinden: İstanbul'a Panoramik Bakışın Tarihi. *ANAMED Kütüphane Konuşmaları-Çiğdem Kafescioğlu, K. Mehmet Kentel ve Paolo Girardelli*. İstanbul: Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) Kütüphanesi. https://youtu.be/h3qOhDhKUUo?si=xItcOlN8ImIv9wrY (Erişim tarihi: 21.04.2024).

Archnet. (2024). Archnet: https://www.archnet.org/sites/5538.

Arel, A. (1975). *18. Yüzyıl stanbul Mimarisinde Batılılasma Süreci "Durulma Dönemi III. Mustafa Devri Mimarisi".* İstanbul: İTÜ MimarlıkFakültesi Baskı Atölyesi.

Arseven, C. E. (1984). *Türk Sanatı.* Istanbul: Cem Yayınevi.

Arseven, C. E. (2020). "Osmanlı Mimarisi". Z. Çelik içinde, *Avrupa Şark'ı Bilmez: Eleştirel Bir Söylem (1872-1932)* (s. 127-135). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Artan, T. (1989). *Architecture As A Theatre of Life Profile of the Eighteenth Century Bosphors.* Doktora Tezi, Massachusetts Institute of Technology (MIT) , Dept. of Architecture, Cambridge.

Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi.* İstanbul: İnkılap.

Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi.* İstanbul: İnkılap.

Atâ, T. (2010). *Osmanlı Saray Tarihi-Târîh-i Enderûn* (Cilt I-II-III-IV-V). (M. Arslan, Dü.) İstanbul: Kitabevi.

Ataç, S. (2019). *İstanbul Kadıköy İlçesinde Bulunan Tarihi Camilerde Yer alan Hat Eserleri ve Hattatları.* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Geleneksel Türk Sanatları. Sakarya: Yök tez.

Atılgan, A. (2017). *Sultan 3. Mustafa Camisi*. mimdap.org: http://mimdap.org/2017/05/sultan-3-mustafa-camisi-yskele-camisi-arif-atylgan/ (Erişim tarihi: 17.07.2023).

Ayangil, R. (Tarihsiz). Türk Mûsîkisi Tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesi. *Z Dergisi*. https://www.zdergisi.istanbul/makale/turk-musikisi-tarihinde-yenikapi-mevlevihanesi-59 (Erişim tarihi: 22.11.2022).

Aykan, E. (2019). *III. Ahmed'in Kızı Büyük Esma Sultan (1726-1788).* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir: Ulusal Tez Merkezi.

https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/9579/Eyl%C3%BCl_Aykan.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Ayvansarayi, H., Satı, A., & Besim, S. (2001). *Hadîkatü'l-Cevâmi/İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar* (1 b.). (A. N. Galitekin, Dü.) İstanbul: İşaret Yayınları.

Ayvazoğlu, B. (2012). Burhan Felek'in Üsküdar'ı. *VIII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu. 2*, s. 175-183. İstanbul: Üsküdar Belediyesi. https://uskudarsempozyumu.com/userfiles/files/U%CC%88sku%CC%88dar%20Sempozyum_2.cilt_14OCAK2016.pdf (Erişim tarihi: 01.11.2024).

Ayverdi, İ. (1970). Kubbealtı Lügatı: https://www.lugatim.com/ (Erişim tarihi: 26.09.2024).

Azsöz, G. P. (2018). *İstanbul Mevlevîhânelerinde Mîmarî Düzen ve Beşiktaş Mevlevîhânesi.* Doktora Tezi, YTÜ, FBE, Mimarlık Bölümü, İstanbul.

Bakır, B. (1999). Geç Dönem Osmanlı Mimarisi-XVIII. Yüzyılda Türk Baroklu Camiler. G. ren (Dü.) içinde, *Osmanlı 10- Kültür ve Sanat* (Cilt 10, s. 265-275). Ankara: Yeni Türkiye.

Bakır, B. (2003). *Mimaride Rönesans ve Barok: Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri.* İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Beydilli, K. (2006). "Mustafa III". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 280-283).DİA. https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-iii (Erişim tarihi: 05.11.2020).

Beykoz Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü. (2024). Paşabahçe III. Mustafa Camii Rölöve, Restorasyon ve Rekonstrüksiyon Projeleri. İstanbul: Beykoz Belediyesi.

Beykoz Kaymakamlığı. (2022-24). *Tarihçemiz*. T.C. Beykoz Kaymakamlığı: http://www.beykoz.gov.tr/tarihcemiz (Erişim tarihi: 07.12.2023).

Binan, C., Can, C., & Erdem , A. (2005). Tophane Çeşmesi I. Mahmut Çeşmesi. *Tasarım*(154), s. 134-144. 11 06, 2024 https://avesis.yildiz.edu.tr/yayin/79277b01-8c1f-4d9c-999c-4b6efffb8e77/tophane-i-mahmut-cesmesi/document.pdf (Erişim tarihi: 06.11.2024).

Bostan, H. (2018). Üsküdar'ın Sınırları ve Demografisi (XV-XIX. Yüzyıl). *X. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu. 1*, s. 117-157. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Bostan, İ., Türkhan, M. S., & Kolçak, E. S. (2021). *Türkiye'nin Tarihi Deniz Fenerleri.* (İ. Bostan, Dü.) İstanbul: Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü.

Cangül, C. (2019). *Eski İstanbul Haritaları*. (burada istanbul var) 05 05, 2022 https://www.istanbulium.net/(Erişim tarihi: 05.05.2022).

Cansever, T. (2006). *Mimar Sinan.* İstanbul: Albaraka Yayınları.

Cerasi, M. (1988). Late-Ottoman Architects and Master Builders. *Muqarnas, 5*, s. 87-102. doi:https://doi.org/10.2307/1523112.

Cerasi, M. M. (1999). 18 .Yüzyıl Osmanlı Kenti. *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı*(19), s. 200-215.

Ceylan, O. (2012). Nuruosmaniye Camii Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri. *Vakıf Restorasyon Yıllığı* , 44-57.

Cezar, M. (2002). *Osmanli Baskenti istanbul.* İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Cezar, M. (2011). Osmanlı Tarihine Giriş. M. Sertoğlu (Dü.), *Mufassal Osmanlı Tarihi I* (s. 1-37). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları. https://ttk.gov.tr/osmanli-tarihine-giris/ (Erişim tarihi: 15.07.2024).

Coşkun, S. (2014). *27.12.1723 Tarihli BOA Hat 1447 No'lu Muhasebe Defteri Işığında Sa'dâbâd Sarayı'nın İncelenmesi.* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Bilim Dalı. İstanbul: Yöktez.

Çeçen, K. (1992). *Taksim ve Hamidiye Suları.* İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi-İSKİ (İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi).

Çeçen, K. (1999). *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları.* (C. Kolay, Dü.) İstanbul: İSKİ - İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi.

Çelebi, M. E. (2004). *18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği- Üsküdar Ayazma Külliyesi.* Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD Rölöve ve Restorasyon Programı. İstanbul: Yöktez.

Çelebi, S. M. (2002). *Yapılar Kitabı - Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Mimar Sinan'ın Anıları).* (H. Develi, & S. Rifat, Çev.) İstanbul: Koçbank.

Çelik, Y. (2018). II. Mahmud Devrinde İdari-Askeri Bir Üs: Rami Kışlası. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*(III), 227-266.

Çelik, Z. (2019). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul* (4 b.). (S. Deringil, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Yayınları.

Çoban Seymen, H. (2019). *Arşiv Belgelerinde Zeyneb Sultan Külliyesi.* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları. İstanbul: Yök.

Çobanoğlu, A. V. (2003). Laleli Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 86-89). İstanbul. 04 2023, 12 https://islamansiklopedisi.org.tr/laleli-kulliyesi.

Çobanoğlu, A. V. (2007). Osmanlılar. *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 580-589). İstanbul. 08 02, 2024 https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#21-mimari-donemler.

Çobanoğlu, A. V. (2009). Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 37, s. 497-503). İstanbul: TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/sultan-ahmed-camii-ve-kulliyesi (Erişim tarihi: 11.08.2024).

Dağdelen, İ. (2015). Osmanlı Haritalarında İstanbul. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (s. 544-560). İstanbul. https://istanbultarihi.ist/29-osmanli-haritalarinda-istanbul?q=pa%C5%9Fabah%C3%A7e (Erişim tarihi: 07.12.2023).

Demir, Ü. (2010). *Laleli Camisi'nin İç Mekan Dekorsüsleme Tasarımı.* Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi Programı. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Demirel İşli, E. (1998). *İstanbul Tekkeleri Mimarisi, Eklentileri ve Restorasyonu.* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve ve Restorasyon. İstanbul: Yök.

Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da: Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri.* Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık.

Dündar, A. (1999). Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi ve Mimar Sinan-Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları. *Osmanlı Cilt 10 Kültür ve Sanat* (Cilt 10, s. 227-234). Ankara: Yeni Türkiye.

Düzenli, H. İ. (2015). İstanbul Türbeleri. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (s. 428-449). İstanbul. https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/istanbul-turbeleri-320.pdf (Erişim tarihi: 30.04.2022).

Egemen, A. (1993). *İstanbul'un Çesme ve Sebilleri.* İstanbul: Arıtan Yayınevi. (Erişim tarihi: 01.01.2022).

Egli, E. (2009). *Osmanlı Altın Çağının Mimarı Sinan.* (İ. Ataç, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ekici, S. A. (2013). *III. Mehmed Döneminde 1596-1601 Tarihleri Arası Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Sanatkârlar.* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ensitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeni Çağ Bilim Dalı. İstanbul: Yök.

Eldem, E. (1999). 18. Yüzyıl ve Değişim. *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı*(19), 189-200.

Eldem, E. (2010). "Öteki" Mimarları Keşfetmek. *Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları* (s. 12-16). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.

Eldem, Edhem; Goffman, Daniel; Masters, Bruce. (2012). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep-İzmir-İstanbul.* (S. Yalçın, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri.* İstanbul.

Emecen, F. (1996). Gülbahar Hatun. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 14). https://islamansiklopedisi.org.tr/gulbahar-hatun (Erişim tarihi: 28.11.2023).

Emecen, F., Beydilli, K., İpşirli, M., Aydın, M. A., Ortaylı, İ., Özcan, A. Kütükoğlu, M. (1994). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (Cilt 1). (E. İhsanoğlu, Dü.) İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).

Emre, A. (2014-18). *İstanbul üniversitesi sanat tarihi notları 2014-2018*. İstanbul üniversitesi sanat tarihi notları 2014-2018: https://disk.yandex.com.tr/d/VrfoRPnW3CYMVP/3-1.

Erdoğan, M. (1962). Son İncelemelere Göre Fatih Camiinin Yeniden İnşası Meselesi. *acikerisim.fsm.edu.tr*. http://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1427/Erdo%20an.pdf?sequence=1 (Erişim tarihi: 05.01.2022).

Erünsal, İ. E. (2007a). Nuruosmaniye Kütüphanesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 33, s. 266-267). İstanbul. (Erişim tarihi: 04.11.2022).

Erünsal, İ. E. (2007b). Ragıp Paşa Kütüphanesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 34, s. 406-407). İstanbul: TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/ragib-pasa-kutuphanesi (Erişim tarihi: 04.01.2024).

Eski İstanbul Fotoğraf Arşivi. (2022-24). 12 22, 2023 Eski İstanbul Fotoğraf Arşivi: http://www.eskiistanbul.net.

Etymonline.com. (2024). Online Etymology Dictionary. Etymonline.com.

Eyice, S. (1991a). Atik Ali Paşa Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 65-67). İstanbul. 04 28, 2022 https://islamansiklopedisi.org.tr/atik-ali-pasa-camii--cemberlitas.

Eyice, S. (1991b). Arslanhane. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 403-404). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/arslanhane. (Erişim tarihi: 14.12.2022).

Eyice, S. (1991c). Bâbüsselâm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 410-411). İstanbul. 05 13, 2025 https://islamansiklopedisi.org.tr/babusselam (Erişim tarihi: 13.05.2025).

Eyice, S. (1992a). Beyazıt II Camii ve Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 6, s. 45-49). İstanbul: DİA. https://islamansiklopedisi.org.tr/beyazit-ii-camii-ve-kulliyesi--istanbul (Erişim tarihi: 16.11.2024).

Eyice, S. (1992b). Büyük Yeni Han. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 518-519). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/buyuk-yeni-han (Erişim tarihi: 09.04.2024).

Eyice, S. (1995). Fatih Camii ve Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 12, s. 244-249). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/fatih-camii-ve-kulliyesi (Erişim tarihi: 25.11.2023).

Eyice, S. (1996). Hacı Özbek Camii. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 492). İstanbul: TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-ozbek-camii (Erişim tarihi: 07.08.2024).

Eyice, S. (2007). Nuruosmaniye Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 264-266). TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/nuruosmaniye-kulliyesi (Erişim tarihi: 05.04.2022).

Eyüpgiller, K. K., Memnun, H., Güleç, A., & İlki, A. (2014). Şah Sultan Camii Restorasyon Uygulaması Öncesi Çalışmalar. *Restorasyon, 9*, 116-131. https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/handle/11352/2136?show=full (Erişim tarihi: 31.12.2023).

Fatih Belediyesi. (2021). *İstanbul Gravürleri İbrahim Hakkı Yiğit Koleksiyonu Sergi Kataloğu.* (F. Ömeroğlu, Dü.) İstanbul: Fatih Belediyesi Sanat Yayınları. https://www.fatih.bel.tr/tr/main/read/dosyalar?file=14802f7a183f4bdfbd269efa2e80f4a7.pdf (Erişim tarihi: 21.04.2024).

Fatih Belediyesi. (2022-24). *Kent Rehberi*. Fatih Belediyesi: https://kentrehberi.fatih.bel.tr/webgis/.

Genç, M. (2000). *Hac Yolunda Bir Karınca.* (B. Ayvazoğlu, Dü.) İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

Gezer, Ö. (2024, Nisan). Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Elçiliği. *Belleten, 88*(311), s. 147-183. doi:10.37879/belleten.2024.147.

Goad, C. E. (1904). *Goad Haritası*. https://www.istanbulium.net/2016/03/goad-haritalari.html (Erişim tarihi: 18.04.2022).

Google Earth. (2024). *İstanbul*. https://earth.google.com/web/search/istanbul.

Gökalp Proje. (2020). Şura-ı Devlet Binası (İstanbul Valiliği) Restorasyonu . İstanbul: Gökalp Proje. 08 01, 2022 http://www.gokalpproje.com/projects/sura_i_devlet_binasi.html (Erişim tarihi: 01.08.2022).

Göksal, S. (2021). *İstanbul Eminönü Bölgesi Kuş Evleri.* Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi ve Kuramı . İstanbul: Yök.

Gurlitt. (1912). Hekimoğlu Ali Paşa Mosque. *Die Baukunst Konstantinopels*. http://hdl.handle.net/1721.3/65906 (Erişim tarihi: 20.01.2025).

Günalan, R. (2016). Evkāf-ı Ümem Tarihi'nde Üsküdür Vakıfları Bildiri Kitabı. C. Yılmaz (Dü.), *Uluslararası Üsküdar IX Sempozyumu 11-13 Kasım 2016 . l*, s. 405-456. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Gündoğan, S. A. (2010). *Geç Osmanlı Merkezi Yönetim Mimarisi.* Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi ve Kuramı. İstanbul: Yök.

Güneş, G. A. (2014, Mart). Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan. *Tarih Okulu Dergisi (TOD), 7*(XVII), s. 375-391. doi:http://dx.doi.org/10.14225/Joh423

Gürbıyık, C. (2015). Osmanlı İmaretlerinin (Aşevleri) Tipolojisi Üzerine Bir Deneme. *Sanat Tarihi Yıllığı, XXIV* (1), 23-51.

Gürsoy Restorasyon. (2018-2020). *Topkapı Sarayı Harem Yapıları*. https://gursoyrestorasyon.com.tr/projeler/topkapi-sarayi-harem-yapilari (Erişim tarihi: 27.08.2022).

Gürsoy Restorasyon. (2021). *Yenikapı Mevlevihanesi*. Gürsoy Restorasyon: https://gursoyrestorasyon.com.tr/projeler/yenikapi-mevlevihanesi.

Hamadeh, S. (2007). *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Harmankaya, N. Ç. (2016). Eminönü Muhsinzade (Muhsinoğlu) Hanı. *Sanat Tarihi Yıllığı*(25), 73-104. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/410001(Erişim tarihi: 07.12.2021).

Hasol, D. (2022). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (20 b.). İstanbul: YEM Yayın.

Hodgson, M. G. (1977). *The Venture of Islam, Volume 3: The Gunpower Empires and Modern Times: Conscience and History in a World Civilization* (Cilt 3). Chicago and London: University of Chicago Press.

Hürriyet.com.tr. (2018). *Yuşa tepesi nerededir? Yuşa tepesine nasıl gidilir?* Hürriyet.com.tr: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yusa-tepesi-nerededir-yusa-tepesine-nasil-gidilir-40755842 (Erişim tarihi: 05.11.2022).

İBB. (2024). *İbb Şehir Haritası*. İbb Şehir Haritası: https://harita.istanbul.

İnalcık, H. (1999). Osmanlı Tarihi En Çok Saptırılmış, Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir. (V. Çorlu, Dü.) *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı*(10), s. 25-40.

İnalcık, H. (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi"*. İstanbul: Timaş.

İnalcık, H., & Quataert, D. (1997). *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300-1914* (Cilt 1). Cambridge: Cambridge University Press.

Internet Archive. (2004). *Sadrazam (Veziriâzam)*. Türk Tarihi: https://web.archive.org/web/20150223013538/http://www.dallog.net/kurumlar/sadrazam.htm (Erişim tarihi: 12.05.2025).

İpşirli, M., & Eyice, S. (1991). Bâbıâli. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 386-389). İstanbul: TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/babiali (Erişim tarihi: 14.05.2025).

İSKİ. (2006). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı* (Cilt 1). (N. Ertuğ, Dü.) İstanbul: İBB & İSKİ. https://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/e-kutuphane/kultur/docs/tarihicesmeler1.pdf (Erişim tarihi: 22.01.2023).

İSKİ. (2014). *İstanbul Su Yolları ve Su Yollarının Tarihçesi.* (S. Şahin, Dü., M. Yıldız, H. Yılmaz, & A. Çakmak, Çev.) İstanbul: İSKİ (İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi).

İSKİ. (2024). İstanbul Tarihi Su Yolları ve Kazım Çeçen Belgeseli. İSKİ-İBB. https://www.youtube.com/watch?v=4gJAvkoEqR0 (Erişim tarihi: 09.11.2024).

İstanbul 1 Nolu Koruma Kurulu. (2022-24). İstanbul 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizim Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

İstanbul 2 Nolu Koruma Kurulu. (2022-24). İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizim Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

İstanbul 3 Nolu Koruma Kurulu. (2022). İstanbul 3 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizim Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

İstanbul 4 Nolu Koruma Kurulu. (2022-24). İstanbul 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizim Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

İstanbul 5 Nolu Koruma Kurulu. (2022). İstanbul 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. T.C. Kültür ve Turizim Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

İstanbul 6 Nolu Koruma Kurulu. (2022-24). İstanbul 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizim Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü. (2022). İstanbul Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü. *Yuşa Hazretleri Tepesi Tanıtım Tabelası*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi. (2022-24). İstanbul.

İstanbul Valiliği. (2022-24). *İstanbul Valiliği*. Bâb-I Âli Tarihçesi: http://www.istanbul.gov.tr/babiali-tarihcesi.

İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü. (2000). *700.Kuruluş Yıldönümünde İstanbukdaki Osmanlı Mimari Eserleri.* İstanbul: İstanbul Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.

istanbulium.net. (2019). *Eski İstanbul Haritaları (Old Istanbul Maps)*. (C. Ergül, Editör) burada istanbul var: https://www.istanbulium.net/ (Erişim tarihi: 05.05.2022).

Kadıoğlu Restorasyon Arşivi. (2022). Ragıp Paşa Külliyesi Restorasyonu. İstanbul.

Kal'a, A. (1995). Esnaf. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 423-430). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/esnaf (Erişim tarihi: 08.05.2024).

Kalyoncu, H. (2015). 'ehl-i Hiref-i Hassa' Teskilatinin Osmanli Kultur ve Sanat Yasamindaki Yeri ve Onemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*(33), s. 279-294. doi:10.9761/JASSS2784.

Karakuş, F., Urak, G., & Özcan, Z. (2019). The Historical Water Systems of Istanbul and Their Preservation Problems: The Case of The Kırkçeşme Water System. *Gazi University Journal of Science, 31*(2), s. 368-379. https://www.researchgate.net/publication/331398641 (Erişim tarihi: 09.11.2024).

Kırımtayıf, S. (1996). *15. ve 19. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı.* İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü . İstanbul: Yök.

Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi. (2022). Ahırkapı Feneri. *Kıyı Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi*. https://www.kiyiemniyeti.gov.tr/yer-detay/149/AHIRKAPI-FENERI#//kiyiemniyeti.gov.tr/Data/1/Files/Place/Images/Iq/BF/QZ/BN/Original/123_d27affe5-0761-4533-aa14-e55bf0077e80.png (Erişim tarihi: 21.07.2022).

Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme.* İstanbul: İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi.* İstanbul: Yem Yayın.

Kuban, D. (2013). *Osmanlı'nın İstanbul'u.* İstanbul: Yem Yayın.

Kubilay, A. Y. (1998). *XVIII ve XIX. Yüzyıl İstanbul Vakıf Kütüphanelerinin Mimarisi.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kumbaracılar, İ. (1937). Türk Mimarları. *Arkitekt, ı_(Arkitekt 74.sayı)*(74-75), s. 59-60/85. http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/28/203.pdf - http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/27/194.pdf (Erişim tarihi: 19.05.2024).

Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan.* İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Kuran, A. (1996). A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne, and Istanbul. *Muqarnas Online, 1*(13), 114-131. doi:https://doi.org/10.1163/22118993-90000360.

Kültür Envanteri. (2022-2025). *İstanbul*. Kültür Envanteri: https://kulturenvanteri.com/tr/harita/#10.89/41.0092/29.0063.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). *Rami Çiftliği'nden, Rami Kışlası'na*. Rami Kütüphanesi: https://ramikutuphanesi.gov.tr/tarihce/ (Erişim tarihi: 03.06.2023).

Linea Tusavul. (2010). *Linea Tusavul*. Hotel Les Ottomans: https://www.lineatusavul.com/5-les-ottoman/ (Erişim tarihi: 01.04.2024).

Mazlum, D. (2001). *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları.* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul: Yök.

Mehmet Süreyyâ Bey. (1994). *Sicill-i Osmânî.* (S. A. Kahraman, Dü.) İstanbul.

Mohammed, M. E. (2022). *18. yy. Barok Etkisindeki İstanbul Camilerinin Cephe Tipolojisi.* Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü . İstanbul: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

MSBA. (2022). Milli Saraylar Başkanlığı Arşivi. *Arşiv /Araştırma /Görsel Kullanım*. İstanbul: Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı.

Mülayim, S. (2009). Sinan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 37, s. 224-22). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. https://islamansiklopedisi.org.tr/sinan (Erişim tarihi: 06.12.2024).

Nalbantoğlu, G. B. (1989). *The Professionalization of the Ottoman-Turkish Architect.* University of California. Berkeley: University Microfilms International A Bell & Howell Information Company.

Necipoğlu, G. (2013). *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür.* (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Neftçi, A. (2021). Bir Kütüphanenin İnşası: Ragıp Paşa Kütüphanesi. *Z Dergisi*(5), s. 118-120. https://www.zdergisi.istanbul/makale/bir-kutuphanenin-insasi-ragip-pasa-kutuphanesi-536 (Erişim tarihi: 03.01.2024).

Okçuoğlu, T., & Ağar, A. (2004). Osmanlı Mezar Taşları Envanter Çalışması: Çemberiitaş Atik Ali Paşa Camii Hazîresi Örneği. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*(3), 259-284. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1343317 (Erişim tarihi: 27.04.2022).

Olgun, N. (2016). Zeytinburnu Yenikapı Mevlevihanesi Restorasyonu 2005-2007. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*(17), s. 23-15.

Ongun, M. (1938). Hassa Mimarları. *Arkitekt, 12*(96), s. 333-42. http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/63/559.pdf (Erişim tarihi: 19.05.2024).

Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek* (16. b.). İstanbul: Timaş.

Ögel, S. (2010). 18. yüzyıl Mimarisinin İstanbul'daki Yaratıcı Değişimi. *Sanat Tariihi Yıllığı, 13-14*, 165-185.

Ögel, S. (2012). 18. Yüzyılda İstanbul'un Değişen Çehresi. *İstanbul Konferansı.* İstanbul: Pera Müzesi. https://youtu.be/LN3xdceyR-c?si=dSKp8qrY9B7ulICe (Erişim tarihi: 13.06.2025).

Öz, T. (1997). *İstanbul Camileri* (3 b.). Türk Tarih Kurumu.

Özcan, A. (2003a). Lale Devri. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 27, s. 84-85). İstanbul: TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri (Erişim tarihi: 18.07.2024).

Özcan, A. (2003b). Mahmud I. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 27, s. 348-352). TDV. https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-i--osmanli (Erişim tarihi: 05.11.2023).

Özcan, A. (2020). Mustafa II. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 275-280). Ankara. https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-ii (Erişim tarihi: 03.09.2024).

Özel, O. (2012). *Dün Sancısı: Türkiye'de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Öztürk, E. (2018). *İstanbul'da 16-18. yy.'lara Ait Medreselerdeki İşlev Değişikliklerinin Koruma Amaçlı Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık/Mimari Koruma-Restorasyon , İstanbul.

Öztürk, M. C. (2012). Arşiv Belgelerine Göre Üsküdar Sibyân ve İbtidâî Mektebleri. S. F. Göncüoğlu (Dü.), *7. Üsküdar Sempozyumu (1352'den Bugüne Şehir). 1*, s. 27-44. İstanbul: Üsküdar Belediyesi. 10 31, 2024 https://uskudarsempozyumu.com/userfiles/files/7.%20Sempozyum.pdf (Erişim tarihi: 31.10.2024).

Öztürk, N. (2002). Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları. G. Eren (Dü.), *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi-Cilt5/Toplum* (Cilt 5, s. 34-43). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları. https://www.academia.edu/46929469/Osmanl%C4%B1_Tarihi_Ansiklopedisi_Cilt_5_Toplum (Erişim tarihi: 13.12.2024).

Pilehvarian, N. K. (2024, 09 07). Mimar Sinan. İstanbul.

Pilehvarian, N. K., Urfalıoğlu, N., & Yazıcıoğlu, L. (2004). *Fountains İn Ottoman İstanbul.* İstanbul: YEM Yayın.

Princeton University Library. (2022-24). *Early works to 1800 Maps-Turkey-Istanbul*. Digital Maps & Geospatial Data: https://maps.princeton.edu/ (Erişim tarihi: 19.04.2024).

Quataert, D. (2013). *Osmanlı İmaparatorluğu 1700-1922* (9. b.). (A. Berktay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Rüstem, Ü. (2013). *Architecture for a New Age- Imperial Ottoman Mosques in Eighteenth-Century Istanbul.* Harvard University, History of Art and Architecture. Cambridge, Massachusetts: ProQuest Dissertations Publishing. https://www.proquest.com/openview/e34d9ba4bf7378e884ef8a103b4fdbe4/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750 (Erişim tarihi: 06.05.2023).

Rüstem, Ü. (2019). *Ottoman Baroque: The Architectural Refashioning of Eighteenth-Century Istanbul.* Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Sağlar Öney, N., & Uğurlu, A. H. (2010). A Public Meeting Point: "Sebil" of Nuruosmaniye. *A|Z ITU Journal of the Faculty of Architecture, 7*(1), 38-53. https://www.az.itu.edu.tr/jfa/article/view/612/574 (Erişim tarihi: 19.06.2025).

Sakaoğlu, N. (2008). *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (Cilt l-ll). İstanbul: YKY.

Sakaoğlu, N. (2009a). *Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı.* İstanbul: Oğlak Yayınları.

Sakaoğlu, N. (2009b). *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatûnlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler.* İstanbul: Oğlak Yayınları.

Salt Araştırma. (2024). *Salt Arşiv*. Salt: https://archives.saltresearch.org/.

Sâmi, Ş. (2023). *Kamus-ı Türkî.* İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sarıcaoğlu, F. (2007). Osman III. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 33, s. 456-459). İstanbul: DİA. https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-iii (Erişim tarihi: 27.12.2021).

Sefer, N. (2016). *Eminönü'ndeki Vakıf Kültür Mirası Hayrat Eserleri ve Korunmaları İçin Öneriler.* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı. İstanbul: Yök.

Snazzymaps. (2025). *WY "İstanbul"*. Snazzy Maps: https://snazzymaps.com/style/8097/wy.

Suman, F. S. (2007). *Questioning an "Icon Of Change": The Nuruosmaniye Complex and the Writing of Ottoman Architectural History.* Master Thesis, Boğaziçi University Institute for Graduate Studies in the Social Sciences , Master of Arts/History of Art and Architecture, İstanbul.

Suman, S. (2011). Questioning an "Icon Of Change": The Nuruosmaniye Complex and the Writing of Ottoman Architectural History. *METU Journal of the Faculty of Architecture, 28*(2), s. 145-166. doi:10.4305/METU.JFA.2011.2.7

Suna ve İnan Kıraç Fotoğraf Koleksiyonu. (2012). *Konstantiniyye'den İstanbul'a · XIX. yüzyıl ortalarından XX. yüzyıla Boğaziçi'nin Rumeli Yakası Fotoğrafları.* (S. Genim, Dü.) İstanbul: Pera Müzesi Yayını.

Sürmen, P. (2005). *Laleli Külliyesi Restorasyon Projesi.* Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Restorasyon. İstanbul: Yök.

Sürün, M. (2022). Lâleli Külliyesi Hat Düzeni (Kitabe ve Yazıların Değerlendirilmesi. *İslam Tetkikleri Dergisi - Journal of Islamic Review, 12*(2), s. 321-377. doi:10.26650/iuitd.2023.1124273.

Şahin, S. (2009). *Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı, III. Ahmed ve I. Mahmud Devri (1703-1754).* Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi, Istanbul.

Şaşmaz, E. (2019). *turkiyenintarihieserleri.com*. https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=397 (Erişim tarihi: 17.01.2025).

Şerifoğlu, Ö. F. (1995). *Su Güzeli İstanbul Sebilleri.* İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

Şeylan, A. (2016). Üsküdar Camii Adlarının Toponomisi ve Adların Dil Bilgisel Yapıları. *9. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu. 2*, s. 81-113. İstanbul: Üsküdar Belediyesi. https://uskudarsempozyumu.com/userfiles/files/IX%20SEMPOZYUM%202_C%C4%B0LT.pdf (Erişim tarihi: 11.01.2024).

Şimşirgil, A. (2005). *Topkapı Sarayı/Taşa Yazılan Tarih.* (T. Sağlam, Dü.) İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.

Tabakoğlu, A. (2015a). Osmanlı İstanbul'unun Su Tarihi. O. İ. TARİHİ, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt 6, s. 83-117). İstanbul. https://istanbultarihi.ist/194-osmanli-istanbulunun-su-tarihi (Erişim tarihi: 10.11.2024).

Tabakoğlu, A. (2015b). Su Sahipleri, Katmalar Ve Su Yönetimi. *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt 6, s. 83-117). İstanbul. 05 20, 2025 https://istanbultarihi.ist/194-osmanli-istanbulunun-su-tarihi (Erişim tarihi: 20.05.2025).

Tanışık, İ. H. (1945). *İstanbul Çeşmeleri - II - Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri.* İstanbul: Maarif Matbaası.

Tanman, B. (1990). *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi. İstanbul: Yök.

Tanman, B. (1994a). Dragman Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 9, s. 524-525). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/dragman-kulliyesi (Erişim tarihi: 07.07.2025).

Tanman, B. (1994b). İstanbul Mevlevihaneleri. (H. İnalcık, Nejat Göyünç , H. Lowry, İ. Erönsal, & K. Kreiser, Dü) *Osmanlı Araştırmaları XIV*, 176-183.

Tanman, B. (1995). Fenâyî Ali Efendi Tekkesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 12, s. 336-37). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/fenai-ali-efendi-tekkesi (Erişim tarihi: 11.12.2023).

Tanman, B. (1996). Galata Mevlevîhânesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 317-321). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/galata-mevlevihanesi (Erişim tarihi: 21.12.2023).

Tanman, B. (2001). Kadirhane Tekkesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 24, s. 129-131). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/kadirihane-tekkesi (Erişim tarihi: 17.12.2023).

Tanman, B. (2007). Nûreddin Cerrâhî Tekkesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 33, s. 253-256). https://islamansiklopedisi.org.tr/nureddin-cerrahi-tekkesi (Erişim tarihi: 27.03.2024).

Tanman, B. (2013). Yenikapı Mevlevihanesi. Kollektif, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 43, s. 463-468). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/yenikapi-mevlevihanesi (Erişim tarihi: 22.11.2022).

Tanyeli, U. (1999). Bir Historiyografik Model Olarak Gerileme-Çöküş ve Osmanlı Mimarlığı Tarihi. Kollektif, N. Akın, A. Batur, & S. Batur (Dü), *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras"* (s. 43-49). İstanbul: YEM Yayın.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (2024). *Parsel Sorgu Uygulaması*. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü: https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/.

Tarihi İstanbul. (2022-24). *III. Mustafa Camii*. İstanbul'un Tarihi Yerleri ve Yapıları: https://www.tarihi.ist/sultan-iii-mustafa-cami/ (Erişim tarihi: 20.05.2025).

Tarihi.ist. (2022-24). *Küçük İhsaniye Camii*. 10 2, 2022 Tarihi İstanbul: https://www.tarihi.ist/kucuk-ihsaniye-cami/ (Erişim tarihi: 02.10.2022).

TDV. (tarih yok). Ragıp Paşa. *TDV.* 01 06, 2024 https://islamansiklopedisi.org.tr/ragib-pasa (Erişim tarihi: 06.01.2024).

Teber, Ö. F. (2002, 06 01). Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişi. *Dini Araştırmalar / The Journal of Religious Studies, 4*(12), s. 197-205. 05 16, 2024 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/51688 (Erişim tarihi: 20.05.2024).

Tekeli, E., & Başkaya, F. A. (2015). Revealing Strategies for the Green Heritage of Istanbul- the Case of Historical Groves. *Sustainable Development and Planning.* İstanbul. doi:10.2495/SDP150511.

The Database of Ottoman Inscriptions. (Tarihsiz). *Kadirler Tekkesi Camii*. 12 19, 2023 The Database of Ottoman Inscriptions/Osmanlı Kitabeleri Projesi (DOI): http://info.ottomaninscriptions.com/.

Thys, L. M. (1986). *Ottoman architecture A reappraisal of the European influences.* Boğaziçi University, Art History. İstanbul: Yök.

Tugay, E. Ç. (2007). *o.pera.istanbul*. Muhsinzâde Yalısı'nda zaman: https://web.archive.org/web/20120303035732/http://o-pera-istanbul.blogspot.com/2007/09/kamondo-handa-zaman.html (Erişim tarihi: 15.05.2025).

Turan, Ş. (1963). Osmanlı Teşkilâtında Hâssa Mimarları. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 1*(1), s. 159-202.

turanakinci.com. (2024). *İstanbul'da Osmanlı Mimarisi-Laleli Sultan III. Mustafa Külliyesi*. 04 27, 2023 www.turanakinci.com: https://www.turanakinci.com/portfolio-view/aksaray-laleli-sultan-iii-mustafa-kulliyesi/ (Erişim tarihi: 27.04.2023).

Tuzcu, N. (2025). *Pervetitich Maps*. (S. Bozdağan, G. Dogusan Alexander, & C. Zaman, Düzenleyenler) Istanbul Urban Database (IUDB): http://www.istanbulurbandatabase.com/ (Erişim tarihi: 14.12.2025).

Uğurlu, A. H. (2012). *III. Selim'in İstanbul'u Siyâsî ve Askerî Dönüşümler Işığında İmar Faaliyetleri.* Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi, İstanbul.

Ulaş, A. (Tarihsiz). *Kırkçeşme Su Yolu.* İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ). https://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/e-kutuphane/k%C3%BClliyat/pdf/KIRKCESME%20SU%20YOLU.pdf (Erişim tarihi: 12.03.2023).

Uluçay, M. (2001). *Padişahların Kadınları ve Kızları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uncuoğlu, M. A. (1992). *Topkapı Sarayı Çinileri.* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Programı Çini Tasarımı ve Onarımı Anasanat Dalı. İstanbul: Yök.

Unit Grup Arşivi. (2010). *Muhsinzade Mehmet Paşa Yalısı Restorasyon Projesi*. (E. Tusavul, Produktör, & Linea Tusavul) Hotel Les Ottomans: https://www.lesottomans.com.tr/ (Erişim tarihi: 22.07.2022).

Urfalıoğlu, N. (2022). İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri. İstanbul: The American Research Institute in Turkey (ARIT). https://youtu.be/Alc0nXwPa3k (Erişim tarihi: 04.03.2023).

Urfalıoğlu, N. (2024). Anadolu Dışında, Mimar Sinan'ın İzinde. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (msgsu.edu.tr). https://youtu.be/zEP746YR24M?si=a4ZmH7f_Zy96_rCy (Erişim tarihi: 13.06.2025).

Urfalıoğlu, Nur. (2015). İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri. *Büyük İstanbul Tarihi Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (Cilt 8, s. 468-481). https://istanbultarihi.ist/322-istanbulun-cesme-ve-sebilleri?q=nur%20urfal%C4%B1o%C4%9Flu (Erişim tarihi: 11.03.2023).

URL-1, "Nureddin Cerrahî Tekkesi Türbesi hâcet penceresi" 2024. https://www.instagram.com/p/C1sLSfnMJDY/. (Erişim tarihi: 19.07.2025).

Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi lV II. Kısım - XVIII. Yüzyıl* (6 b., Cilt lV). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ülgen, A. S. (1962). *Ali Saim Ülgen Arşivi.* Salt Araştırma: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/79733 (Erişim tarihi: 04.12.2022).

Üsküdar Belediyesi. (2024). *Bulgurlu Mescit*. Üsküdar Belediyesi: https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/camiler/8/bulgurlu-mescit/39 (Erişim tarihi: 22.03.2024).

Üveysuna, D. (2013). *İstanbul Tarihi Yarımada'da Seçilmiş Medrese Örneklerindeki Revakların Güncellenme Sorunu.* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı. İstanbul: Yök.

VGMA. (2022). İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi. İstanbul: İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü.

VGMA. (2022). Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul II. Bölge Müdürlüğü Arşivi. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul II. Bölge Müdürlüğü.

Vikipedi. (2025). *A Plan of the Topkapı Palace*. h https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/Topkapi_Palace_plan.svg (Erişim tarihi: 20.07.2025).

Yedikıta. (2008). *Yedikıta Dergisi*. https://yedikita.com.tr/topkapi-sarayi-gezi-rehberi/ (Erişim tarihi: 27.09.2022).

Yediyıldız, B. (2002). Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi. G. Eren (Dü.), *Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi-Cilt 5/Toplum* (Cilt 5, s. 17-33). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları. https://www.academia.edu/46929469/Osmanl%C4%B1_Tarihi_Ansiklopedisi_Cilt_5_Toplum (Erişim tarihi: 13.12.2024).

Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Messesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu. https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=552057&materialType=KT&query=Vak%C4%B1flar+_+T%C3%BCrkiye+_+18.+yy (Erişim tarihi: 12.13.2024).

Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 42, s. 479-486). İstanbul. https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif#2-tarih (Erişim tarihi: 12.13.2024).

Yenişehirlioğlu, F. (1983). Western Influences on Ottoman Architecture in the 18th century. *Das Osmanische Reich und Europa 1683 bis 1789: Konflikt, Entspannung und Austausch* (s. 153-175). WİEn: Verlag für Geschichte und Politik.

Zarinebaf, F. (1998). Women and the Public Eye in Eighteenth-Century İstanbul. G. R. Hambly, *Women in the Medieval Islamic World Power, Patronage, and Piety* (s. 301-324). New York: St. Martin's Press. https://www.academia.edu/3884881/Women_and_the_Public_Eye_in_Eighteenth_century_Istanbul (Erişim tarihi: 17.01.2023).

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Konferans Bildirileri

1. Çalışma 1

Akar, M. ve Urfalıoğlu, N. (2023a). 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmeleri Üzerine Bir Değerlendirme: III. Osman ve III. Mustafa Dönemi Çeşmeleri. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Uluslararası Genç Araştırmacılar Sempozyumu "Dünden Bugüne Türk Mimarlığı" (s. 339-355). İstanbul: Gazi Üniversitesi. https://online.fliphtml5.com/jkceo/bbwq/#p=1 (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

2. Çalışma 2

Akar, M. ve Urfalıoğlu, N. (2023b). Üsküdar Ayazma Camii Kuş Evleri. Uluslararası 12. Üsküdar Sempozyumu. 12, s. 89. İstanbul: Üsküdar Belediyesi. https://uskudarsempozyumu.com/userfiles/files/12_Uskudar_Sempozyum_Teblig_Ozetleri.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2024).

Makaleler

1. Makale 1

Akar, M. ve Urfalıoğlu, N. (2023c). 18. Yüzyıl Osmanlı Padişah Yapıları İçinde III. Osman Yapılarının Yeri ve Önemi. The Journal of Academic Social Science Studies, 16(98), 267-292. doi:10.29228/JASSS.73795, https://jasstudies.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=73795 (Erişim Tarihi: 31.12.2023).